ئابدۇرېھىم دۆلەت

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتتلۇقسىز

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مه دەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز

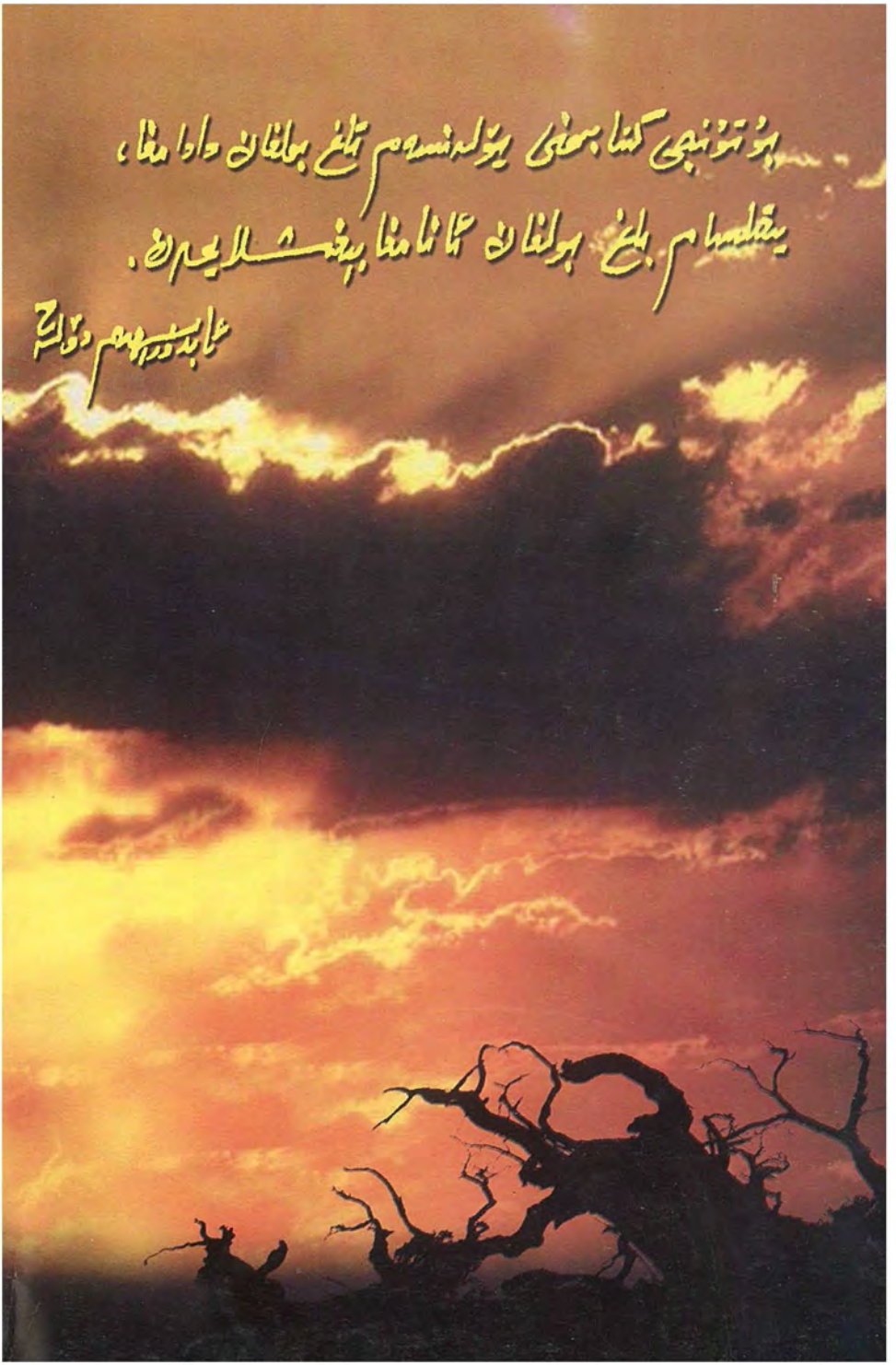
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەزىز تۇردى
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇران لايىھىلەش مەركىزى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 7 - 228 - 08025 - 4
(民文)　　定价：18.70 元

ISBN 7-228-08025-4
9 787228 080250 >

بۇ تۇنجى كىتابىمنى يۇرتلىرىمىز تىلغا بولغان ۋاپامغا،
يۇقىلىمىز بىلغا بولغان ئىمانىمغا بېغىشلايمەن.
ئابدۇسېمەد ئابدۇرېھىم ئۇيغۇر

ئابدۇرېھىم دۆلەت

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتتلۇقىمىز

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

存在与文化 / 阿布都热依木.达吾来提著. —乌鲁木齐:新疆人民出版社,2003.5

ISBN 7—228—08025—4

Ⅰ.存… Ⅱ.阿… Ⅲ.社会科学 — 文集 — 维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.C53

中国版本图书馆 CIP 数据刻字(2003)第 037431 号

责任编辑:艾则孜.吐尔迪

责任校对:祖来哈.艾则孜

封面设计:土兰设计中心

存在与文化 (维吾尔文)

阿布都热依木.达吾来提著

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐解放南路 348 号 邮政编码:830001)

新疆新华书店发行

乌鲁木齐仁祥印务有限公司印刷

850×1168 毫米 1/32 开本 12.375 印张 2 插页

2003 年 5 月第 1 版 2003 年 5 月第 1 次印刷

印数 1 — 3000

ISBN7—228—08025—4 定价:18.70 元

ئاپتوردىن

راستىنى دېسەم، مەندە ئەزەلدىن يازغۇچى بولۇش ئارزۇسى بولۇپ باقمىغان. كىتاب ئوقۇغان، ئۆزۈم قىزىققان، خالىغان ئىشلار ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزگەن چاغلىرىمدىمۇ، بۇ ھەقتە قەلەم تەۋرىتەرمەن دەپ ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم. ھېلىھەم ئۆزۈمنى يازغۇچى دەپ قارىمايمەن. مەلۇم مەسىلىلەر ھەققىدە ۋىجدانىمەن ئويلىنالايدىغان ھەر قانداق ئادەم، ئۆزىلا بىلىپ، كاللىسىدا ساقلاپ كەلگەن ئوي - پىكىرلىرىنى سىغدۇرالمىغاندا ھەم بۇنى باشقىلارمۇ بىلسۇن دەپ ئويلىغاندا، قولغا قەلەم ئالسا بولۇۋېرىدۇ. يېزىش قانداقتۇر يازغۇچىلارنىڭلا ئىشى ئەمەس، ھېچبىر يەردە ئەدەبىيات ئەھلىلا قەلەم تەۋرەتسۇن دېگەن پەرمان يوق.

پىكىر يۈرگۈزۈش ئادەتكە ئايلانسا، قەلەم قولغا ئۆزلۈكىدىن چىقىپ قالىدىكەن. بىزدە يازىدىغان ئىشلار، دەيدىغان گەپلەر ئازمۇ؟ ياق، بىزدە يېزىشقا تېگىشلىكنى يازالايدىغانلار بەك ئاز. كىشىلەر ئۆزى يېزىلىشى كېرەك دەپ قارىغان، ئەمما تېخى يېزىلمىغان نەرسىلەرنى يازغۇچىلار يازسۇن دەپ ساقلاپ يۈرمەي، ئۆزلىرىمۇ قولىغا قەلەم ئېلىپ يېزىپ باقسا بولۇۋېرىدۇ. بىر ئادەمدە مەسئۇلىيەتچانلىق، پىكىرنى ئىپادىلىيەلىگۈدەك جۈملە تۈزۈش ئىقتىدارى بولسىلا، ئۇنىڭدا يېزىشنىڭ شەرتلىرى ھازىرلانغان بولىدۇ.

بۇلار مېنىڭ يېزىش ھەققىدىكى كىچىككىنە قاراشلىرىم، ھازىرغا قەدەر يازغانلىرىم پەقەت رېئاللىق مېنى

قىستىغان مەسىلىلەر خالاس. يازغىنىمدىن بىرەر جۈملە بىرەر ئادەمنىڭ ئىدىيىسى، كاللىسىنىلا ئەمەس، ھەرىكىتىنى ئۆزگەرتەلىسە مەن غەلىبە قىلغان بولىمەن. چۈنكى قەغەزدە خەت، ئىبغىزدا گەپ، قەلبىتە ھېسسىيات، مېڭىدە پىكىر ھالىتىدىلا قېلىش ھەقىقەتنىڭ قىيامىتىدۇر. بىرەر تال شام يېقىش زۇلمەتتىن نەپرەتلىنىپ، قاقشاپ يۇرگەندىن كۆپ ئەلا.

ئاڭلىشىمچە، بەزى ئوقۇرمەنلەر ئابدۇرېھىم ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى يازىدۇ، دېيىشىپتۇ. بۇ گەپتىن مەن ئۆزۈمنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىمنى ھېس قىلدىم. ئەسلىدە مەن ئۇلار ئويلىمىغانىنى، خىيالىغا كەلمىگەننى تاپالىشىم، ئۇلارغا يېڭى پىكىر، يېڭى ئىدىيە بېرەلىشىم كېرەك ئىدى. ئەمما، قىلغانلىرىم ئاران ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىش بوپتۇ، ۋەھالەنكى مەن ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئۆزگەرتمەكچى، كۆڭلىگە تەسىر كۆرسەتمەكچى ئىدىم.

مەن ئوت قالىيالمايمەن، پەقەت بىزلەرگە قالاپ بېرىلگەن ئوتنى ئۆچۈرۈپ قويماي، چوغنى باشقىلارغا يەتكۈزۈپ بەرسەم، كىشىلەر بۇنىڭدا ۋۇجۇدىنى ئىللىتسا، يولىنى يورۇتسا دەيمەن.

2003- يىلى ماي، ئۈرۈمچى

مۇندەرىجە

ئەمدى قانداق قىلىمىز 1
يۇگەنسىز ئىزتىراپلار 6
جاھاندىن ئاز- تولا خەۋەردار بولۇپ قويايلى 17
يۇلتۇزلىرىمىز قەيەردە 25
قانىتى بوغۇلغان تىنچلىق كەپتىرى 60
مائاشلىقلار قانداق ياشاۋاتىدۇ 100
تېلېۋىزورمۇ ياكى دىل بۇزۇر 110
موللا كۆپ يەردە قوي ھارام 126
يېڭى ئەسىرنىڭ كۆچلۈكلىرى كىم 132
نېمىشقا ئويلانمايمىز 144
ئەخلاقنىڭ ۋاقتى ئۆتتىمۇ 159
بىلىم ھەققىدە ئويلىغانلىرىم 170
ئىلىم، تۇزۇلمە، ئۇنۇم 190
ئېشەك ئۇچامدۇ، ئۇچۇرسا ئۇچىدۇ 203
ئىلىم كۆكىدىكى گىگانت چولپان 210
بۇلارنىڭ تەقدىرىگە كىم مەسئۇل 219
پەلسەپە ھەققىدە ئىككى كەلىمە سۆز 276
ئائىلە ۋە ئائىلە كىرىزىسى 290
ئۇقۇم، رېئاللىق، تەقدىر 328
ئىلىمگە خىيانەت ـــ ئەلگە قىيامەت 338
مەۋجۇتلۇق نېمىلەرگە باغلىق 350

ئەمدى قانداق قىلىمىز

سىز ئوقۇتقۇچىمۇ؟ ياكى ئۆيىڭىزدە ۋە ياكى ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭىز ئارىسىدا بىرەر ئوقۇتقۇچى (ئەلۋەتتە دېمەكچى بولغىنىم يېزا مەكتەپلەردە ئىشلەيدىغان) بارمۇ؟ سىز ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىپ، شۇلارنىڭ خىزمىتى، مەكتىپى ھەققىدە پىكىر ئالماشتۇرۇپ باققانمۇ؟ ھە راست، سىز مائارىپقا كۆڭۈل بۆلەمسىز؟ كەڭ يېزا مائارىپىنىڭ قانداقراق كېتىۋاتقانلىقىنى بىلگۈڭىز كېلەمدۇ؟ سىز يېزىلارغا بېرىپ باققانمۇ؟ يېزا مەكتەپلىرىگە كىرىپ دەرس ئاڭلاپ، ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن سىردىشىپ باققانمۇ؟ قېنى، سىز قاقشىمىغان، خىزمەتتىدىن دادلىمىغان بىرەرى بىلەن ئۇچرىشىپمۇ قالدىڭىزمۇ؟ قېنى، كىم مەن بۇ خىزمەتىمدىن بەك رازى، مەن بۇ كەسپىمنى ھەقىقەتەن سۆيىمەن، مېنىڭ بارلىقىم مۇشۇ خىزمىتىم ئۈچۈن دەپ باقتىڭ؟

سىزگە دېسەم قاراڭ، يېزا مائارىپىدىكى بۇ ئەھۋاللارنى دەپ بولغىلى بولمايدۇ، بەزىلىرىگە ئادەم ھەيرانلىقتا ھاڭ-تاڭ قېلىشقا، ھەتتا بەزىلىرىگە ياقا، بارماق چىشلەشكە مەجبۇر! قېنى سىز قانداق مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇغۇچىغا كۆچۈرۈشنى ئۆگەتكىنىنى كۆرگەن؟ قانداق مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىنىڭ ھەتتا ئىمتىھانغا كىرىپ ئوقۇغۇچىغا دەپ بەرگىنى، يېزىپ بەرگىنىنى كۆرگەن؟ يەنە سىز قانداق مەكتەپتە باشلانغۇچتا بەش يىل ئوقۇپ يەنە تولۇق بىر

سىنىپ بالىنىڭ تولۇقسىزغا ساۋاتسىز كۆچكىنىنى كۆرگەن؟! بەلكىم كۆرگەنسىز، بەلكىم ئاڭلىغانسىز، بەلكىم ھازىر ئاڭلاپ ھەيران قېلىۋاتقانسىز؟ بەلكىم ئۆزىڭىز شۇنداق مەكتەپلەردە ئىشلەپ باققانسىز، ھەتتا ئۆزىڭىز كىرىپ كۆچۈرۈپ بەرگەنمۇ تېخى؟

بىلىپ قويۇڭ، جاھاندا، يەنە كېلىپ بىزنىڭ بۇ تارىم گىرۋەكلىرىدە بۇنداق ئىشلار سامانىدەك تولا، ھېچكىم ھازىر ئۇنىڭدىن ھەيران قالمايدۇ. بۇ يەردىكى يېزا مەكتەپلەردە دەرس ئۆزلەشتۈرەلمەسلىك، ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ سىنىپ بويىچە لايىقەتسىز بولۇشى تولىمۇ ئادەتتىكى ئەھۋال، ئىمتىھاندا10،9،7،5... نومۇر ئېلىش نورمال ئىش. ھازىر بۇ يەرلەرگە 100 نومۇرنى ئۆلچەم قىلماي، 50نومۇرنى ئۆلچەم قىلىپ، 25 تىن يۇقىرى ئالغانلارنى ئۆتتى، دەپ ھېسابلىسا سەل قاملىشار. سىز تولۇقسىز 3- يىللىققا خەنزۇ تىلى دەرس بېرىپ قالسىڭىز، ئاۋۋال ئۇلارغا پىنىيىن ئۆگىتىشكە مەجبۇر بولىسىز. پىنىيىن بىلىدىغان بالىلار بولسا خېلى خۇش بولسىڭىز بولىدۇ . بۇ مەكتەپلەردە تېخىچە بالىلارنى مەكتەپكە تولۇق ئەكېلىش باش ئاغرىپە، ئۇلارنىڭ دەرس ئۆزلەشتۈرۈشى، ئۆگىنىش ئەھۋالى دېگەنلەرمۇ ئىشقىلىپ باش ئاغرىپە.

سىز دېھقانلار بىلەن پاراڭلىشىپ باققانمۇ؟ بولۇپمۇ بىرەر بالىسى مەكتەپتە ئوقۇيدىغان دېھقان بىلەن. مەن سىزگە شۇنداق ھۆددە بېرەلەيمەنكى، ئەگەر 10 ئادەم بىلەن پاراڭلاشسىڭىز، كەم بولغاندىمۇ يەتتىسى ئۆزىنىڭ بالىسىنى مەكتەپتىن ئاجراتقۇسى بارلىقىنى، ئەمما يول تاپالمايۋاتقانلىقىنى ئېيتىدۇ. بۇ يەردىكى «ئاجرىتىش» دېگەن سۆزنى ئويلاپ باقسىڭىز سەل قىزىق. بۇ يەردە دېھقان بالىلىرى مەكتەپ پۈتتۈرسە ياكى مەلۇم سەۋىبلەر بىلەن مەكتەپكە بارمايدىغان بولسا،بالام مەكتەپتىن «ئاجرىدى» دەيدۇ. سىزنىڭچە بۇ «ئاجرىدى» دېگەن سۆز قانداق مەنە بىلدۈرەر؟ بۇ دېھقانلارنىڭ: ئۇھ، ئاخىر بالام مەكتەپكە بارمايدىغان بولدى، خويمۇ ئوبدان بىر

قۇتۇلدۇق، دېگىنى . ئۇلار بالىسىنى مەكتەپتىن ئاجرىتىۋالسا، خۇددى تۇرمىدىن چىقىرىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ. بۇ خىل ئەھۋال 30 ـ 40 يىلدىن بۇيان يېزىلاردا ئۆزگەرگىنى يوق. باللار مەكتەپكە ئۆزلۈكىدىن بارغۇسى كېلىدىغان، دېھقانلارمۇ بالىلىرىنى مەكتەپكە ئاكتىپلىق، رازىمەنلىك بىلەن ئەۋەتىدىغان ۋەزىيەت تا بۈگۈنگىچە مەيدانغا كەلگىنى يوق. ئەگەر مەن بۇ خىل ئەھۋال بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ، دېسەم، سىز ئىشىنەمسىز؟ ئىشىنىڭ، ئەمدى تېخىمۇ شۇنداق بولىدۇ. مەن بۇ يەردە يېزا مەكتەپلەردىكى ئالامەت، كارامەتلەرنى سۆزلەپ يۈرمەي، بۇنى دەپ بولغىلى بولمايدۇ. بۇخىل ئەھۋاللارنىڭ، يەنى دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى مەكتەپكە بارغۇزمايدىغان ئەھۋالنىڭ نېمىشقا ئەمدى ئېغىرلىشىپ كېتىدۇ، دېگەنلىكىمنىڭ سەۋەبىنى سۆزلەپ ئۆتەي.

دېمىسەممۇ دېھقانلارنىڭ باللىرىنى مەكتەپتە نېمىنى كۆزلەپ ئوقۇتىدىغانلىقىنى بىلىشىڭىز مۇمكىن، ئەلۋەتتە ئۇلار بالام دېھقان بولمىسىكەن، كەتمەندىن قۇتۇلسىكەن، مائاش ئالىدىغان كادىر بولسىكەن، دەپ ئوقۇتىدۇ. ئىلگىرى بۇ خىل ئۇمىد پات ـ پات ئەمەلگە ئېشىپ قالاتتى، دېھقان باللىرى تولۇقسىزدىنلا ئوتتۇرا تېخنىكومغا ئۆتۈپ مائاشلىق كادىر بولۇپ قالاتتى. ئەلۋەتتە، ناھايىتى ئاز ساندىكىسى، ۋەھالەنكى ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئەھۋال تۈپتىن ئۆزگەردى. ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ چاقىرىققا ئېرىشمەك بەسىي مۇشكۇل، ئەمما ئاجايىپ خۇشاللىنارلىق ئىش ئىدى، ئەمما ھازىر ئىمتىھانغا قاتناشسىلا، چاقىرىقتىن بەك غەم قىلمىسمۇ بولىدۇ. ئەمما، يەنىلا دېھقانلارنىڭ باللىرىنى كادىر قىلىش ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمايدۇ. چۈنكى ھەممىگە ئايان، ھازىر ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەنلەرنى ھۆكۈمەت بىر تۇتاش تەقسىم قىلمايدىغان بولدى، ئوقۇغۇچىلار خىزمىتىنى ئۆزى تاپىدۇ، بۇ خىل ئەھۋالدا مۇقەررەركى دېھقانلار ئەمەس، ھەر قانداق ئاتا ـ ئانا، باللىرىنى مەكتەپتە

ئوقۇتۇش - ئوقۇتماسلىقنى ئويلىشىپ باقىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بەلكىم ئىككىلا تاللاش يولى بولۇشى مۇمكىن، بىرى ئالاھىدە ياخشى ئوقۇپ نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىش ياكى ھۇنەر كەسىپ تۈرىدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇش، يەنە بىرى، تۆت - بەش يىل ئوقۇسىمۇ يەنە خىزمەت يوق، مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچە بالىلىرىنى بالدۇرراق ئاجرىتىۋېلىپ، ھۇنەرگە بېرىش ياكى سودىغا سېلىش. چۈنكى، جان بېقىش ئەڭ مۇھىم مەسىلە، بۇ ھەر قانداق ئادەمگە ئورتاق. يېقىندا مەن نۇرغۇن زىيالىي، مائاش ئالىدىغان ئاتا - ئانىلارنىڭمۇ ئەمدى بالىنى ئوقۇتقانلىقى پايدىسى قالمىدى، دېگىنىنى ئاڭلىدىم.

بىز بۇ خىل ئەھۋالدا تۆۋەندىكىدەك ئىككى مەسىلىگە دۇچ كېلىمىز: ئىلگىرى ھەممىمىز بالىلىرىمىزنى مەكتەپكە تاشلاپ قويغان، بالىلىرىمىزنىڭ كەلگۈسىنى مەكتەپتىن ئىزدىگەن، بالىمىزنى ئۆزىمىز تەربىيىلەش خىيالىمىزغا كىرسىمۇ ئەمەلىيىتىمىزدە بولۇپ باقمىغان. ئەمدى بىز قانداق ئاتا - ئانا بولىمىز؟ بالىلىرىمىزنى قانداق تەربىيىلەيمىز؟ ياكى يەنە ئاۋۇالقىدەك مەكتەپلەرگىلا تاشلاپ قويۇپ، كېيىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگەندە ھېلى ئۇ باشلىق، ھېلى بۇ باشلىقنىڭكىگە قاتناپ، ئۇلارنىڭ سوغۇق چىرايى، توڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ سارغىيىپ يۈرەمدۇق، ياكى بالدۇرلا بالىمىزنىڭ تەربىيىسى، كېيىن جېنىنى قانداق بېقىشى ھەققىدە ئويلىنىپ بىرەر تەدبىر قوللىنامدۇق؟

يەنە بىرى بىز بالىلار ئەمدى قانداق بالا بولىمىز؟ قانداق ياشايمىز؟ مۇھىمى نېمىمىزگە تايىنىپ ياشايمىز؟ يەنە ئاتا - ئانام باققاندىكىن، بىر ئامال قىلسۇن، دەپ نومۇس قىلماي يەنە بېزىرىپ ئولتۇرامدۇق ياكى ئۆز كۈچىمىزگە تايىنىپ بىر ئامال قىلامدىمىز؟ ئۆز كۈچىمىزگە تايىنىپ بىر ئامال قىلالايمىزمۇ؟ ئەگەر ئۆز كۈچىمىزگە تايانساق، قايسى كۈچىمىزگە، نەدىن ئېرىشكەن كۈچكە تايىنىمىز؟

بىزدە زادى شۇنچىلىك كۈچ بارمۇ - يوق؟

قانداق، سىزنىڭچە بۇ مەسىلىلەر ئويلىنىشقا ئەرزىمەيدىكەن؟ مۇقەررەركى، مائارىپىمىزدىكى نۇقسانلارنىڭ زىيىنىنى بىز ئاتا - ئانىلار، بىز بالىلار تارتىمىز.

مائارىپىمىزغا شامال تەگسە بىزگە زۇكام تېگىدۇ، زۇكام تەگسە چوقۇم بىز ئۆپكە يالليۇغى، ئۆپكە يالليۇغىغا گىرىپتار بولغاندا بولسا، مۇقەررەركى بىز راكقا مۇپتىلا.

يۇگەنسىز ئىزتىراپلار

21- ئەسىرگە ھېچبىر تەييارلىقسىزلا كىرىپ قالدۇق. قولىمىزدا كەلگۈسىنىڭ ھېچقانداق خەرىتىسى ياكى ئۆتمۈشنىڭ ئىسپەرتلىك خۇلاسىسى، ھېچبولمىسا رېئاللىقنىڭ سۈزۈك ئەينەكى يوق. خەرىتىسىز يولنى مېڭىۋېرىپ جايىمىزدا تۇڭمەن تېشىدەك ئايلىنىپ تۇرۇپتىمىز. خەرىتىنىڭ يوقلۇقى ئىزىشتىن دېرەك بېرىدۇ. ئېھتىمال، بىزدە مۇنداق خەرىتىنى سىزالايدىغانلار تېخى بولمىسا كېرەك. تەنھەرىكەتچىلەر مۇسابىقىدىن ئىلگىرى مەشىقاۋۇلنىڭ يېتەكچىلىكىدە مەشىق قىلاتتى، بىراق بىز مەشىق مەيدانىغا ئۆزىمىزمۇ تۇيمايلا مەشىقسىز كىرىپ قالدۇق. قۇم دېڭىزلىرىدا يۈرۈپ سۇ ئۇزۇش مۇسابىقىسىگە قاتناشماقچى بولۇۋاتىمىز. قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىدىن ئىلگىرى رەگەتكىمۇ تۇتۇپ باقمىدۇق. ھېلىمۇ ياخشى مۇسابىقىنىڭ مارافونچە بولۇپ قالغىنى. مارافونچە مۇسابىقىدە نۇقتىدىن بالدۇر چىققانلارنىڭ ھەممىسى پەللىگە باشتا بارالىشى ناتايىن، شۇنداقلا كېيىن چىققانلارمۇ ئارقىدا قېلىشى ناتايىن. يول ماڭغان ھېساب ئەمەس، مەنزىلگە يەتكەن ھېساب. مەنزىلگە يېتىشكە جەريان كېتىدۇ، مەسىلە دەل جەريانىنى قىسقارتىش ۋە سۈرئەتنى تېزلىتىشتە. بۇ مۇسابىقە سىزنىڭ قاتنىشىش - قاتناشماسلىق ھەققىدە پىكرىڭىزنى ئېلىپ يۈرمەيدۇ. سىزنى ئالدىن تىزىملىمايدۇ. نەتىجىنىڭ ۋىجدانسىزلار ئۈچۈن

سوربقى يوق. يېڭىلگۈچىلەر سۇرۇشتە قىلىنمايدۇ، بىراق شاھمات تاختىسىدىكى پىچكىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئۆزىڭىزنى مۇسابىقە مەيدانىدا، دەپ ھېس قىلمىسىڭىز، بۆرە يوق يايلاقتىكى قوتۇر بېسىپ كەتكەن قويىنىڭ تەقدىرىگە قالىسىز. ئۆتمۈش خۇلاسىلىرىمىزنىڭ يوقلۇقى بىزنى ئىنتايىن قىممەتلىك تەجرىبىلەردىن مەھرۇم قىلسا، كەلگۈسى ھەققىدىكى بىرەر لايىھىمىزنىڭ يوقلۇقى بىزنى ماڭىدىغان يولدىن مەھرۇم قىلمۇاتىدۇ. كىچە - كۈندۈزنىڭ ئالمىشىشى تەبىئەت ھەرىكىتىنىڭ نەتىجىسى بولغىنىدەك، بۈگۈننىڭ رېئاللىقى تارىخنىڭ نەتىجىسىدۇر. بۈگۈننىڭ پېشانىسىدە تۇرۇپ تۇنۇگۈنگە قارىساق، بۈگۈنكى تەقدىرىمىزنىڭ نېمە ئۈچۈنلۈكىنى چۈشىنەلىشىمىز مۇمكىن، لېكىن بۇنىڭدا كۆزىمىز بىلەنلا قارىساق ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەيمىز، ئەلۋەتتە. رېئاللىقىمىزدىكى نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ جاۋابى تارىخقا كۆمۈلگەن. بىزنىڭ تارىخچىلىرىمىز يىلنامە، ۋەقەلىكلەرنى ئېسىدە ساقلىغان بىلەن سالماق خۇلاسىلەرنى، كەلگۈسى خەرىتىمىزنى سىزىشقا ئاساس بولىدىغان يەكۈنىنى ئوتتۇرىغا قويىالمىدى. باشقىلاردا تارىخچىلار يەنە ئۆز نۆۋىتىدە تارىخشۇناش، جەمئىيەتشۇناس ۋە كەلگۈسىشۇناستۇر. بىراق، بىز قايسى كەسىپ بىلەن شۇغۇللانساق، خۇددى خۇدا ئۇنى بىزگە تامغىلىۋەتكەندەك مەڭگۈ باشقىغا تەرەققىي قىلدۇرالمايمىز، بۇ بىزنىڭ كەسىپ تاللىشىمىزنىڭ بۇرچ تۇرتكىسىدە بولمىغانلىقىدىندۇر. «تۆتىنچى قېتىملىق بۇرۇلۇش» ناملىق كىتابىتا « تارىخشۇناسلارنىڭ خىزمىتىگە مۇناۋاق تەبىر بېرىلگەن: تارىخشۇناسلارنىڭ خىزمىتى تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا تەكرار ئوتتۇرىغا چىققان ئەندىزىلەرنى ئىزدەش ۋە ئىجتىمائىي تەجرىبىلەرنىڭ تەبىئىي يەكۈنىنى بايقاشتۇر» (ۋىلىيام ستۇئارس ۋە ۋە نىل خول، دولقۇن فوتو سۈرەت نەشرىياتى نەشرى، 5 - بەت). گەرچە كەلگۈسىمىزنىڭ

خەرىتىسىنى يەر شەكلى خەرىتىسىدەك ياكى مەمۇرىي رايونلار خەرىتىسىدەك ۋە ياكى قۇرۇلۇش چىرتىيوژىدەك ئېنىق سىزغىلى بولمىسمۇ، ھېچبولمىسا ئاز - تولا پەرەزلەرنى ئوتتۇرىغا قويالىغان بولساق، نۇرغۇن بەھۇدە ئەخمىقانە ھەرىكەتلەرنىڭ ئالدى ئېلىنغان، نۇرغۇن ئېنېرگىيە، ۋاقىت تېجەلگەن بولاتتى. جون لۇيس مۇنداق دەيدۇ: « ناتونۇش يەردىكى يولدىن ئۆتمەكچى بولغىنىمىزدا، مەلۇم خەرىتىگە موھتاج بولمىز. ئۆزىمىزنى تونۇغاندەك خەرىتە سىزىش ئېڭى بىزگە ئۆزىمىزنىڭ قەيەردىلىكىنى ۋە قەيەرگە مېڭىش زۆرۈرىيىتىنى چۈشەندۈرىدۇ» («مەدەنىيەتنىڭ توقۇنۇشى دۇنيا تەرتىپىنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى»، سەككىزىنچى بەت، شىنخۇا نەشرىياتى، ساموئېل خۇنتىڭتون).

ئەتراپىمىزدىكى دۇنيا كۆپلىرىمىزگە ناتونۇش، ناتونۇش دۇنياغا كىرىش يەنە بىر مەزگىللىك ئازغۇنلۇقتىن، تەمتىرەشتىن دېرەك بېرىدۇ. ھالبۇكى، بىزدە قاراڭغۇدا قالغان كىشىلەرگە يۈرىكىنى دانكۇدەك مەشئەل قىلىپ ياندۇرۇپ بېرەلەيدىغانلار بارمۇ؟

ئەتراپىتىكى دۇنيانى چۈشىنىش، شۇ ئارقىلىق كەلگۈسىنى پەرەز قىلىپ ئۆزىمىزگە مۇۋاپىق يول تېپىش ئۈچۈن، بەزىبىر سىستېمىلاشقان نەزەرىيە، چۈشەنچە، كونكرېت ئۇقۇم، پرىنسىپ، ئۆلچەملەر كېرەك بولىدۇ. بۇلار كۆچۈرۈپلا كېلىنگەن بولماستىن، ئۆز مەنپەئەتىمىزنىڭ دىستىللىشىدىن ئۆتكەن بولۇشى كېرەك. خەلقىمىز ئەسلىدە بۇلارنى زىيالىيلىرىمىزدىن كۈتكەنىدى. لېكىن، زىيالىيلىرىمىز بۇنىڭغا جاۋاب بېرىش - بەرمەسلىكنى ئۆزىنىڭ بۇرچى قاتارىدا سانىمىدى. بەلكى، بۇ مەسىلە ئۇلارنىڭ ئۆز مەنپەئەتىگە تاقاشمىغۇچە ئوتتۇرىغا چىقمايدىغان مىللەتنىڭ پەرزەنتى بولۇپ قالغانلىقىدىندۇر. ئۇلاردىن نېمىشقا بۇلار ھەققىدە ئىزدەنمەيسەن؟ دەپ سورىسىڭىز، بۇ مېنىڭ كەسپىم ئەمەس، دېيىشى مۇمكىن. شۇنىڭ ئۆزىدىنلا كىرىسىنى ھېس قىلىسىز.

سەندە بۇرچ تۇيغۇسى، ۋىجدان يوقمۇ؟ دەپ سوريسىڭىز، چوقۇم كۆپىنچىسىنىڭ جاۋابىدىن ۋىجدانىنى يېگىلى بولمىغاچقا، دېگەن يوشۇرۇن ئىمانى چۈشىنىپ قالىسىز.

ئۆز قوۋمى ئۈچۈن ئىشلەتمىگەن ئىلىمنى ئۆگىنىپ نېمە قىلىدۇ؟ ئىلىم دېگەن مەلۇم مەقسەت ئۈچۈن ئىشلىتەي، دەپ ئۆگىنىدىغان نەرسە، ئۇ مەڭگۈ غايە بولالمايدۇ، ئۇ پەقەت غايىگە يېتىشتىكى ۋاستە.

بىزدە ئوقۇغانلار كۆپ بولسىمۇ، كارغا كېلىدىغانلار ئاز، بۇ دەل نېمىشقا ئوقۇيدىغانلىقىنى ئۇقماي ئوقۇپ سالغانلىقىنىڭ سەۋەبىدىندۇر. شۇنىڭدىن نېمىشقا ئوقۇيدىغانلىقىنىمۇ بىلدۈرمىگەن مائارىپقا ھەيران قالىمەن. بىزدە ئەمگەك قىلىۋاتقانلار كۆپ بولغان بىلەن ھوسۇل ئېلىۋاتقانلار ئاز.

مىللەت زىيالىيلىرىنىڭ ئومۇمىي قاتلىمىنى تەكشۈرۈپ، تەتقىق قىلىدىغان بولساق، بىزدە ئۇلۇغۋار غايىگە ئىگە، سۈنىماس روھلۇق زىيالىيلىرىمىزنىڭ تولىمۇ ئازلىقىنى، كۆپىنچىسىنىڭ ھازىرقى ئورنى ۋە ئەھۋالى بىلەن قانائەتلىنىپ تۇرۇپ قالغانلىقىنى، تىرىشىۋاتقانلارنىڭمۇ قولىدىكى تاۋاقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تىرىشىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. ئەلۋەتتە، بۇ خىل تىرىشىش، بۇ خىل بىلىم شۇ تاۋاقتىن ھالقىپ ئەتراپىدىكىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزەلمەيدۇ. پائالىيەت مەقسەتكە چۈشلۈق بولىدۇ - دە. ئۇلاردىن سوراپ باقساق، كۆپىنچىسىنىڭ ئۇلۇغ ئارمانلىرى بارلىقىنى، ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بەزىلىرى ئوبيېكتىپ قىيىنچىلىق سەۋەب بولۇپ قالغانلىقىنى، ئىمكانىيەت بولسا چوقۇم تىرىشىدىغانلىقىنى ئاڭلايمىز. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىمكانىيىتى يار بەرگەن ئىشلىرىغا ياكى ئىمكانىيەت پەيدا قىلىشقا تىرىشقان - تىرىشمىغانلىقىغا قارىساقلا، ئۇلارنىڭ بولۇشىغا ياشاش لوگىكىسىغا ئەمەل قىلىپ ياشاۋاتقانلىقىنى بايقايمىز.

ئىجتىمائىي مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ شەخسنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغىنى ئېنىق. بۇ بىر ئىجتىمائىي كوللېكتىپنىڭ ھەرتەرەپلىمە، ئۇرتاق ئەمگىكىنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزدا ئۇرتاق ئەمگەك يوق، بەلكىم بۇ ئۇرتاق نىشان بولمىغاچقىدۇر. زىيالىيلاردا ئۇرتاق نىشان بولماسلىقى ئەجەللىك كىرىزىس ئەمەسمۇ؟ زىيالىيلىرىمىزنى بىردىن لياڭشەن كۆللىنىڭ ئاتامىنى سۈپىتىدە كۆرىمىز. ئەجەبا، ئۇلار بىر - بىرىنى قويۇپ، فاڭلا، ۋاڭماڭلار بىلەن ياكى ئوردا بىلەن بىرلەشمەكچىمىدۇ؟ بۇ كىشىگە ھەسرەت ئەمەسمۇ؟!

بۇ غايە بىلەن پائالىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلالمىغانلىقتىن ۋە تەبىئىستىدىكى قىتىغۇرلۇقىنى غايىسىگە بېقىندۇرالمىغانلىقىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇنى بېقىندۇرالماسلىقمۇ ئىنسان روھىنىڭ جەۋھىرى بولغان ئېتىقاد مەشئىلىنىڭ شۇ كىشىنىڭ ۋۇجۇدىنى تېخى يورۇتالمىغانلىقىدىن بولىدۇ.

بىز چوقۇم ئۆزىمىزنىڭ ئىستىقبالى، تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى، شۇنداقلا شۇ مەسىلىلەرگە ئالاقىدار ئۇقۇم، نەزەرىيىلەرنى قەتئىي ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز ۋە ئۇنىڭ ھەرىكىتىمىزگە يېتەكچى قىلىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئەھمىيىتىنى ساموئېل خۇنتىڭتون مۇنداق ئىزاھلايدۇ:

1. رېئاللىقنى رەتلەش ۋە خۇلاسىلەشكە، ھادىسىلەر ئارىسىدىكى سەۋەب - نەتىجە مۇناسىۋىتىنى چۈشىنىشكە؛

2. ئەگەر تەلىيىمىز بولۇپ قالسا كەلگۈسىنىڭ تەرەققىياتىنى پەرەز قىلىشقا، مۇھىم بولغان نەرسىلەر ئىچىدىن مۇھىم بولمىغان نەرسىلەرنى ئايرىۋېلىشقا، نىشانىمىزنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قايسى يولنى تاللاشنى ئېنىقلىۋېلىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ.

بۇنداق خەرىتىلەر ئابستراكت بولۇپ، بەزى مەقسەتلەرگە پايدىلىق بولىدۇ. بىر خەرىتە بىزگە A نۇقتىدىن B نۇقتىغا

ماشىنىدا قانداق بېرىشنى ئېيتىپ بەرسە، ئەگەر بىز ئايروپىلاندا بولۇپ قالساق، بۇنىڭ بىزگە پايدىسى بولمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بىز ئايرودروم، سىمسىز ئاۋىئاتسىيە بەلگىسى، ھاۋا يولى، يەر شارائىتى قاتارلىقلار ئەكس ئەتتۇرۇلگەن خەرىتىگە ئېھتىياجلىق بولمىز. ئەگەر خەرىتە بولمىسا، بىز ئېنىق كېتىمىز. خەرىتە قانچە تەپسىلىي، ئىنچىكە بولسا، رېئاللىقنى شۇنچە ياخشى ئەكس ئەتتۇرەلەيدۇ. بىراق، بەك تەپسىلىي بولۇپ كەتكەن خەرىتىنىڭمۇ نۇرغۇن مەقسەتلەر ئۈچۈن پايدىسى بولمايدۇ. ئەگەر بىز بىر يۈزىرى سۇرئەتلىك تاشيولنى بويلاپ بىر چوڭ شەھەرگە بارماقچى بولساق، بىزنىڭ ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىگە ئالاقىسىز ئۈچۈرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەرىتىگە ھاجىتىمىز چۈشمەيدۇ. بۇنداق خەرىتىدە تاشيول مۇرەككەپ، ئىككىنچى ئورۇندىكى يوللارنىڭ ئارىسىغا كۆمۈلۈپ قالىدۇ. بۇنداق خەرىتىنىڭ ئادەمنى قايمۇقتۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ قىلىمىز. يەنە بىر جەھەتتىن پەقەت بىرلا تاشيول بار خەرىتە باشقا رېئال ئەھۋالنى چەتكە چىقىرىۋېتىدۇ. ئەگەر بۇ يول توسۇلۇپ قالغان بولسا، بۇ خەرىتە بىزنىڭ باشقا يولنى تاللاش ئىمكانىيىتىمىزنى چەكلەپ قويىدۇ. قىسقىسى، بىز ھەم رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرەلەيدىغان، ھەم رېئاللىقنى ئادىددىيلاشتۇرۇپ بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا يارىدەم بېرىدىغان خەرىتىگە موھتاج (يۇقىرىقى كىتاب). ساموئىل خۇنتىڭتونىنىڭ يۇقىرىقى بايانلىرى بىزنىڭ لايىھە، كونكرېت ئەھمىلىيەت ۋە ئېھتىياج ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا چۈشىنىۋېلىشىمىزغا يارىدەم بېرىدۇ.

بىزنىڭ مەسىلىلىرىمىزگە جاۋاب بېرىپلا، ئىزاھلاپ قويۇپلا بولىدى قىلغىلى بولمايدۇ. نۇرغۇنلىرى زۆرۈر ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەردۇر. ھەل قىلىنىش تەقەززاسىدىكى مەسىلىلەر توغرا جاۋاب، ئىزاھقىمۇ ئېرىشەلمەيۋاتسا، بۇ كرىزىس بولماي نېمە؟

ئەسلىدىلا ئۆزىمىزنىڭ مەسىلىلىرى يېتىپ ئاشاتتى. لېكىن، ھەمسەپەرلەر سۈرئىتىنىڭ تېزلىكى ئارىلىقنى ئۇزارتىۋېتىپ، بىزگە يەنە نۇرغۇن مەسىلە پەيدا قىلدى. زامان يەنە نۇرغۇنلىرىنى پەيدا قىلدى. شۇلارنىڭ ھەممىسى داۋا تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېتۇ. خەلقىمىز بۇلارنى ھەل قىلىشتا يەنە زىيالىيلارغا ئىشەنچ قىلدى. ئۇلارچۇ؟!

نۇرغۇنلىرى كىرىسىنى تېخى ھېس قىلمىدى. رېئاللىقىمىز نۇرغۇن زىيالىيلىرىمىزنى نەپرەتلەندۈرەلىسمۇ، بىراق بۇ نەپرەت ئۇلارنى ھەرىكەتلەندۈرەلمىدى. بۇ خىل نەپرەت مۇھەببەتتىن تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا مول ئېنېرگىيە بار. بۇ ئىشلىتىلمىگەن ئېنېرگىيىگە قاراپ نەپرەتنى يالغانمىكىن، دەپ قالمەن. نۇرغۇنلىرىمىزدا كىرىس تۇيغۇسى بولسمۇ، كىرىسنى ھەل قىلىش ئىقتىدارى يوق. نۇرغۇنلىرىمىز گۆش يېگەن بىلەن ئوۋۇ ئوۋلىيالمايمىز، قوي بوغۇزلىيالمايمىز ئەمەسمۇ؟ بۇ خۇددى ھەممە ئادەمنىڭ قورسىقى ئاچسىمۇ تاماق ئېتەلمىگىنىدەك بىر ئىش.

غەربنىڭ نۇرغۇن مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ، جەمئىيەتشۇناس ۋە سىياسىئونلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆرۈپ ھەيران قالمەن. ئۇلارنىڭ ئۆز دۆلىتى ۋە قوۋمىنىڭ ھەممە ئىشى ھەل بولۇپ كەتكەندەك ئويلاپ قالمەن. چۈنكى ئۇلار پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئورتاق دۇنياۋى مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىشىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى، يەر شارى ئېكولوگىيىسى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات، دۇنيا تىنچلىقى دېگەندەك خەلقئارا تېمىلار ئۇلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ تەتقىق قىلىدىغان تېمىلىرى. بۇلارغا قاراپ ئاندىن ئۆزىمىزنىڭ زىيالىيلىرىغا قارىساق، كىمنىڭ ئېچى سىيرىلمىسۇن؟ ئۆزىمىزنىڭ ئانا تېمىلىرىنىمۇ مۇھىم كۈنتەرتىپكە كىرگۈزمىگەن بۇ زىيالىيلىرىمىزنىڭ ئۆزى مىنگەن ئاتنى ئۆز يولىغا ئەمەس، ئات ئۈنى ئۆز يولىغا باشلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرمەن.

رادىي فىشنىڭ «جالالىدىن رۇمىي» دېگەن كىتابىدىكى مۇنۇ

سۆز پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ: «تېنىڭ بىر ئات، سەن شۇ ئاتقا مىنگۈچى. ئىي ئاتقا مىنگۈچى، ئاتنىڭ ئوقۇرىدا ھەم ياتمىغىن، ئات ئۇزۇقى سېنىڭ ئۇزۇقۇڭ بولالماس، ئات سېنى ئەمەس، سەن ئاتنى ئۆز يولۇڭغا سال».

شۇنداق قىلىپ، ناتونۇش دۇنياغا كىرىپ كەلدۇق، ناتونۇش دۇنيادىكى ناتونۇش يوللار بىزنى ناتونۇش ئاقۇشۇتكە باشلىماسمۇ؟ ئاقۇشۇتنىڭ قانداق بولۇشى نۇرغۇن ۋەجدانسىز كىشىلىرىمىز ئۈچۈن بەربىر. يول باشلىغۇچىسىز، خەرىتىسىز يۈرۈشچۇ؟ خىرەلىك ئىچىدە تېڭىرقاپ ياشاش بىزنىڭ ئەنئەنىمىزمۇ؟

ئومۇمىي خەلقىتە، ھەتتا خەلق توپىنىڭ سەركىسى بولمىش زىيالىيلىرىمىزدا يېتىپ كېلىۋاتقان تەھدىت ۋە خىرىس ھەققىدە ھېچقانچە ئويلىنىشىنىڭ بولماسلىقى بۇنسى ھېس قىلىدىغان كىشىلەردە تولمۇ تەخىرسىزلىك، تىت ـ تىتلىق پەيدا قىلدى. ھەرقانداق مەسىلىنىڭ ھەل قىلىش چارىسى بولىدۇ. مەسىلە، چارىنىڭ بايقالماي قېلىشى، بايقالسىمۇ، ئىشلىتىشتە زامان ـ ماكاندا ئۆز ئورنىنى تاپالماسلىقىدۇر. كىرىزىستە قالغان خەلق چوقۇم ئاگاھلاندۇرۇشلارغا قۇلاق سېلىشى كېرەك. لېكىن «بۇ قوۋمگە نېمە بولدىكىن؟ ھېچبىر سۆزنى چۈشەنمەيدۇ» (قۇرئان كەرىمدىن).

بىزنىڭ زىيالىيلار قاتلىمىمىزنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئوقۇتقۇچىلار تەشكىل قىلىدۇ. بىز ئوقۇتقۇچىلار قاتلىمىنى تەكشۈرۈپ، زىيالىيلارغا باھا بەرسەك، مېنىڭچە خاتالاشمايمىز. ئورفاتىنىڭ «يېڭى ئىدىيە» (بۇ نەسر «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1993- يىللىق 4- سانىغا بېسىلغان، مۇھەررىردىن) دېگەن نەسرىنى كۆرۈپ، ئۇنى شىنجاڭدا يازغانمىكىن، دەپ قالدىم. توغرا، بۇ زېمىندا يېڭى ئىدىيە تۇغۇلمىدى، يېڭى ئىدىيە تۇغۇلمىغاندىكىن، يېڭى پائالىيەت، يېڭى نەتىجە مەيدانغا كەلمىدى. مەن يېڭى ئىدىيە تۇغۇلماسلىقىنى ئوقۇتقۇچىلاردىن كۆرىمەن. مەنچە

ئوقۇتقۇچىلار مىللەت سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدۇر. بىراق، بىزنىڭ ھازىرقى مائارىپىمىز خۇددى ئابدۇقادىر جالالدىن ئېيتقانىدەك:« قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلارنى ئالماق - تالماق ئىشقا ئالىدىغان، بەرداشلىققا باي، سېخىي ماكانغا ئايلىنىپ قالدى» («مائارىپىمىزدا بىلىم كرىزىسى»، «تەكرىتاغ ژۇرنىلى» 2000 - يىلىق 1- سان). بىزنىڭ بۇگۈنىمىز تارىختا يارىتىلغان، شۇنىڭغا ئوخشاش كەلگۈسىمىزمۇ بۇگۈندە يارىتىلىدۇ. مۇقەررەركى، تەگرى تەقدىرىمىزنى پائالىيىتىمىزگە لايىق ئورۇنلاشتۇرغان. ئوقۇتقۇچىلىرىمىز يېڭى روھ، يېڭىچە قاراش، يېڭى ئىدىيىگە ئىگە ئەۋلادلارنى تەربىيىلىيەلمىدى. سەۋەبى ئۇلارنىڭ ئۆزىدە يېڭى روھ، يېڭى قان يوق. ئۇلار ئۆزىنىڭ پائالىيەتتىكى لاياقەتسىزلىكى، ئەۋلادلار تەقدىرى بىلەن ئوينىشىۋاتقانلىقىنى شارائىتقا، بەزى قىينىچىلىققا ئارتىپلا چۈشەندۈرىدۇ.

مائارىپىمىزنىڭ شۇ قەدەر زەئىپلىكى ئادەمنى شۇركەندۈرىدۇ. ماھىيەتتە بۇ بۈيۈك مەسئۇلىيەت بولۇپ، بۇ، مىننەتسىز مېھنەتنى تەلەپ قىلاتتى. بىزدىكى روھىي زەئىپلىك قىينىچىلىققا شۇنداق لاتىلارچە مۇئامىلە قىلىشقا سەۋەب بولۇۋاتىدۇ. مەسئۇلىيەت ئادەمسىزلىقىغا ھېچكىم ۋىجدانىدىن جاۋابكارلىق ھېس قىلمايدۇ. ساموئىل سمايلىسنىڭ «ھايات مەسئۇلىيتى» دېگەن ئەسىرىدىكى مۇنۇ ۋەقەلىك كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدۇ: «1852- يىلى ئافرىقا دېگىز قىرغىقىدىكى «بوك ھارت» ناملىق پاراخوت چۆكۈپ كېتىدۇ. دەل شۇ ۋاقىتتا كىنەز ۋېلىتون ئەنگلىيە خان جەمەتى ئىلمىي جەمئىيىتىدىكى بىر زىياپەتتە ئىدى. بۇ خەۋەر ئەنگلىيىگە يەتكەندە مېكاۋىل: (ئامېرىكىلىق مىنىستىر لاۋرېنستىمۇ شۇنداق قارايدۇ) مەن كېنەزنىڭ قۇربان بولغانلار ئۈچۈن يازغان مەرسىيىسىدە «باتۇرلۇق» دېگەن سۆزنى تىلغا ئالمىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئىنتىزامچانلىقىنى، ئىتائەتمەنلىكىنىلا تىلغا ئالغانلىقىنى بايقىدىم. ئۇ بۇنى كۆپ

تەكرارلىدى. ئۇنىڭ قارىشىدا ‹باتۇرلۇق› ئەقەللىي تۈشلۈق ئىشقا ئايلىنىپ قاپتۇ، دەپ ئويلىدىم.»

قىسقىسى، زىيالىيلىرىمىز ئۆزىنىڭ قىلىۋاتقانلىرى، قىلماقچى بولغانلىرى، مەسئۇلىيىتى ھەققىدە تەپسىلىي ئويلىنىپ بېقىشى زۆرۈر. خې جيادۇڭ مۇنداق دەيدۇ: «جۇڭگو زىيالىيلىرى خەلقنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ، خەلقكە بوشاشماستىن ‹دېموكراتىيە، ئاقارتىش، يېتەكلەش› ئېلىپ بېرىشى، ئىپادىلەش ھوقۇقى ۋە ئىقتىدارى يوق خەلقنىڭ باياناتچىسى بولۇشتىن ئىبارەت مۇقەددەس بۇرچىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك («جۇڭگونىڭ يولى»، جەنۇب گېزىتى نەشرىياتى، 185- بەت).

مىللەت بىر ئىجتىمائىي گەۋدىدۇر. مىللەت گەۋدىسىدىكى ھەربىر ئەزانىڭ ئۆز ھاياتىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ھاياتىنى قانداق ئۆتكۈزۈشى ماھىيەتتە مىللەت ئومۇمىي ھاياتىنىڭ قىممىتى ۋە رېئال ئەھۋالىنى بەلگىلەيدۇ. سۈنىڭ سۈزۈكلۈكى ھەر بىر تامچە سۇنىڭ سۈزۈكلۈكىگە باغلىقتۇر. ئىجتىمائىي ساپا يەككە ساپانى مەنبە قىلىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش مېنى ھەسرەتلەندۈرگەن مىللىتىمىزنىڭ خەرىتىسىز يول مېڭىشى سىز ۋە مېنىڭ ئۆز ھاياتىمىزنى ئويلاشمايلا ئىسراپ قىلىپ تۇگىتىدىغانلىقىمىزدىن كەلگەن. نۇرغۇنلىرىمىزغا تۇغۇلۇپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈنلا ياشاش ۋەزىپىگە ئايلانغان. ھاياتنىڭ بىرلا قېتىملىقى ھاياتنى ئاجايىپ ھېكمەتكە ئىگە قىلغان. شۇنچە قىممەتلىك ھاياتقا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلماي، مەقسەت - پىلانسىزلا ياشاپ تۇگىتىۋېتىش ئادەمنى چەكسىز نادامەتتە قويماسمۇ؟ ھاياتنىڭ قىممىتى ھەققىدە ئويلانماسلىق شۇبھىسىزكى، بىھۇدە ياشاشنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ. ھايۋانمۇ ياشىيالايدۇ. ياشاشنى بىلىدۇ. ئادەمىلەرنىڭ پەرقى قانداق ياشاشنى بىلگەنلىكىدە. ئادەمنىڭ قىممىتى ياشىغانلىقىدا ئەمەس، قانداق ياشىغانلىقىدا، قانداق ياشاشنى بىلىش ئىنسانىيەتنىڭ مەڭگۈ ۋاقتى ئۆتمەيدىغان

ئانا تېمىسىدۇر. بۇ ھەرقانداق كىشىگە مەجبۇرىيەتتۇر. گەرچە مەلۇم مەسئۇلىيەتلەر زامانىنىڭ ئۆتۈشىگە ئالمىشىپ تۇرسىمۇ؛ ماكانىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئۆزگەرسىمۇ؛ ئادەملەر سالاھىيىتىنىڭ پەرقلىنىشى بىلەن پەرقلەنسىمۇ؛ بۇ تېما قىممىتىنى يوقاتمايدۇ ھەم ھەممىگە ئورتاق. قانداق ياشاشنى بىلمەسلىك ئىنسانىيەتكە بەختسىزلىكنىڭ تۈپ مەنبەسىدۇر. شەخس ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۆزىدىن باشقىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. گەرچە تاشقى سەۋەب ۋە باشقىلار مەلۇم دەرىجىدە يارەم بېرەلىسىمۇ، ئۇزۇل ـ كېسىل بولمايدۇ. ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغىنى يەنىلا شۇ شەخسنىڭ ئۆزى. شەخسنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى ياخشىلىيالماسلىقى مىللەت قىيامىتىنىڭ باشلىنىشىدۇر.

دېمەك، ھەر بىر مىزدە ئۆز ھاياتىمىزنىڭ خەرىتىسى، يول بەلگىسى بولۇشى زۆرۈر. بۇ خەرىتىنى سىزگە باشقىلار بېرەلمەيدۇ، بەرسىمۇ سىزنىڭ مەنپەئەتىڭىز ئۈچۈن بەرمەيدۇ. خەرىتە سىزنىڭ نىشانىڭىزغا ئاساسەن سىزىلىدۇ. نىشان ئېتىقادىڭىزدىن تۇغۇلىدۇ. باشقىلار سىزنىڭ نىشانىڭىزنى چۈشەنمىگەچكە، خەرىتىنمۇ ئۆزىنىڭ نىشانىغا ئاساسەن سىزىدۇ. ئۆزىڭىزنىڭ خەرىتىسى بولمىسا، كۆزى تېڭىلغان كالەك خامان يۇمشىتىسىز. ئاقىل ئادەم ئۆز ئېتىنىڭ تىزگىنىنى ئۆزى تۇتالايدۇ. ئۆزى مىنگەن ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتالماسلىق ئۇنى يېتىلىگۈچنىڭ نىشانىغا باشلاپ قويىدۇ.

ئىنسانىنى كەپسىز ئاتقا مىندۇرگەن زات شۇ ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتۇش قابىلىيىتىنى ھەم ئورۇنلاشتۇرغان.

جاهاندىن ئاز-تولا خەۋەردار بولۇپ قويايلى

ھەممىز جان بېقىش ھەلەكچىلىكىدە قالدۇق. تۇرمۇشنىڭ ئېغىر يۈكى گەجگىمىزدىن بېسىپ، بېشىمىزنى كۆتەرتمەيۋاتىدۇ. تاماق يەيمىز، خىزمەتكە ماڭمىز، كېلىمىز، ئۆيدە سەي-كۆكتات، ئۇن - ياغ تۈگىگەن، بازارغا قاترايمىز، كەچتە تېلېۋىزورنى ئاچمىز، شۇنداق قىلىپ بىر كۈنىمىز ئۆتىدۇ. مانا بۇ ئۈچبۇلۇڭ بىزنىڭ قېلىپلىشىپ كەتكەن ھاياتلىق ئوربىتىمىز. شۇنچە ئالدىراش ئۆتىمىز، ئالدىراشلىقتا ھېچبىر مەنە يوق؛ شۇنچە جاپا تارتىمىز، ھېچبىر ئۈنۈم يوق. ھاياتىمىز ئۆزىمىز خالىغان ئىشلارغا ئەمەس، خالىمىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىنىپ تۈگەۋاتىدۇ. ۋاقتىمىزنىڭ ئۆزىمىزگە ئاشىدىغىنى كۆپ ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھارغىن، خاپىغان روھىي كەيپىياتتا ئازغىنا قالتىق سۆڭەكلىرىمىزدىن باشقىلىرىمىز ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا تۇتۇنالمايمىز. تۇرمۇشىمىزغا يېقىن مۇساپىدىن تەسىر كۆرسىتۋاتقان نەرسىلەر بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرگەچكە، تەقدىرىمىزگە يىراق مۇساپىدىن تەسىر كۆرسىتۋاتقان مەسىلىلەر خىيالىمىزغا كىرىپ چىقمايدۇ.

تۇرمۇش غېمى - ئەندىشىدىن خالىي ئەمەس، شۇنداقلا خاتىرجەملىكىتىن پۈتۈنلەي مەھرۇممۇ ئەمەس. لېكىن غېم -

ئەندىشىنىڭ سەۋەبى ھەددىدىن زىيادە كۆپ بوپكەتكەندە، ئادەمنىڭ بارلىق ئوي-خيال، پائالىيىتى ئۆزىنىلا مەركەز قىلىپ، ئۆزىنىڭ بىۋاستە مەنپەئىتىگە ئالاقىسىز ھەممە نەرسە قىلچە ئەھمىيەتسىز نەرسىگە ئايلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھايات ئوقۇرنى ئوق مەركەز قىلىپ ئايلىنىشقا باشلايدۇ - دە، بۇ خىل ھاياتتا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ھايۋانلاردىن تاماقنى خام يېمەسلىكتىن ئۆزگە پەرقى قالمايدۇ.

مانا شۇ ئوربىتىدا ئايلىنىۋېرىپتىمىز، ئايلىنىۋېرىپتىمىز... ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە قوشنىمىزغا تاماق سۇندىغان ئادىتىمىز ئۆتمۈشكە ئايلىنىپتۇ. خوتەنلىكلەر ئۇرۇمچىدە نېمە بولۇۋاتقىنى بىلەن كارى يوق، غۇلجىلىقلارنىڭ قەشقەرنى ئويلاشقا چولىسى يوق. ئۇرۇمچىلىكلەر باشقا ئۇيغۇر يۇرتلىرىنى ئۇنتۇپ كېتىۋاتقان. ھازىر كىشىلەر باشقا يۇرتلاردا تۇغقىنى ياكى بېجىرىدىغان ئىشى بولمىسا، ئۇ يەرلەرگە بېرىشقا «پۇل بۇزماس» بوپكەتتى. ئادەمگە نىسبەتەن ئۆز يۇرتىدا بېكىنىپ ياشاش بىر پاجىئە. تۆگە كۆردۇڭمۇ؟ ياق. ئۆزۇڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي، كۆنۇڭنى قىس، يولۇڭغا ماڭ مۇقەددەس ھاياتلىق مىزانىغا ئايلانغان.ئادەملىرىمىز بۇنىڭغا ئاساسىي قانۇندىن بەكرەك رىئايە قىلىدۇ، ئەلۋەتتە بۇ تولا چۈۋۈلۈپ، تولا توقۇلۇشنىڭ نەتىجىسى.دېمەك، قاچىغا دۇم چۈشۈپ تەرلەپ - پىشىپ تاماق يەۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇلارنىڭ بۇ قىلىقىغا مەسخىرە ۋە ھەيرانلىق بىلەن قاراپ تۇرغان دۇنياغا بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، ئەجەب ماڭىلا قاراپ قاپتىغۇ؟ نېمە قىلىپ سالغاندىمەن؟ دەپ ئويلىنىشقا چولىسى يوق. بىز دۇنيا تۇغۇل، جۇڭگودىكى تۇرلۇك سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىسلاھات - ئۆزگىرىشلەرگىمۇ تاكى بىزنىڭ مەنپەئەتىمىزگە بىۋاستە تەسىر كۆرسەتمىگۈچە دىققەت - نەزىرىمىزنى قاراتماي كەلدۇق. خەلقئارا ۋەزىيەت، دۇنياۋى ئۆزگىرىشلەر ھەققىدە بىزدە ھېچقانداق تەھلىل - مۇھاكىمىلەر بولۇپ

باقمىدى. بۇ ھەقتىكى مۇھاكىمە جۇڭگودا ئەزەلدىنلا سىياسەتۋازلارنىڭلا نوپۇزى بوپكەلدى. پۇقرالار نېمىلەردىندۇر تەشۋىشلىنىپ، بۇ ساھەگە قاراشتىن ئۆزىنى قاچۇردى. ئۆز تەقدىرى ھەققىدە باش قاتۇرۇش مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان بىرخىل تەبىئىي ھوقۇق. بۇگۈنكىدەك ھەرخىل مەنپەئەتلەر گىرەلىشىپ كېتىۋاتقان، بىرىنىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرسا يەنە بىرىنىڭ تۈيىقى سىرقىرايدىغان بۇ دۇنيادا ئىستىقبالغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللارنىڭ مەزمۇنى بېيىشقا باشلىدى. بۇ ئامىللارنى چۈشەنمەسلىك ماھىيەتتە ئوخشاش تەقدىرنىڭ يەنە تەكرارلىنىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئەلۋەتتە، تارىختىكى بۇخىل خاتالىقلارنى ساناپ بولالمايمىز.

روشەنكى، «ئۇ شۇ يىلى چارروسىيىدە ئاق پاشانىڭ، گىرمانىيىدە ۋىلىيامنىڭ، ئاۋستىرو ـ ھونگىر ئىمپېرىيىسىدە ھابۇسبىرگ پادىشاھنىڭ، تۈرك ئوسمان ئىمپېرىيىسىدە سۇلتان مۇھەممەد V نىڭ تەختتىن چۈشكەنلىكىنى، ئاشۇ دۆلەتلەر ۋە يېڭى مۇستەقىل بولغان پولشا، بۇلغارىيە، چېخسلوۋاكىيە، ئىسلاندىيە، سۇرىيە، ئافغانىستان قاتارلىق ئەللەردە يېڭى پادىشاھلارنىڭ تەختكە چىققانلىقىنى بىلمەيتتى. ھەتتا ئۆز يۇرتىنىڭ بېقىنىدىكى بۇخارادا بۇخارا ئەمىرىنىڭ، خۇە خانلىقىدا خۇە سۇلتانىنىڭ تەختتىن چۈشكەنلىكىنى، ئافغانىستاندا ھەبىبۇللاخانىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈپ، ئامانۇللاخانىنىڭ تەختكە چىققانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۆز دۆلىتىنىڭ ئاستانىسىدە بولسا، يۇەن شىكەينىڭ ئۆلۈپ، لۇ يۇەنخۇڭنىڭ زۇڭتۇڭ بولغانلىقىنى، جاڭ شۇننىڭ لۇ يۇەنخۇڭنى قوغلاپ، دۇەن چىرۇيىنىڭ ھوقۇق ئىگىلىگەنلىكىنى، راۋاقتا ھەر كۈنى بىر بايراق ئالمىشىپ تۇرغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى. ئەگەر بىلگىنىدە ئىدى، ھىندىستان تەرەپتىن ئۆتكەن ھېلىقى ئەۋلىيانىڭ بۇ يىل پادىشاھ ئالمىشىدىغان يىل دېگەن كارامەتلىك سۆزىدىن زادىلا گۇمانلانمىغان بولاتتى. ئەگەر ئۇ ئاشۇ دۆلەتلەردە پادىشاھ

ئالماشتۇرۇشلارنىڭ قانداق ئېلىپ بېرىلغانلىقىنى بىلگەن بولسا، شاھ يەڭگۈشلەش ئۈچۈن قاندىق قىلىش كېرەكلىكىنى بىلىۋالغان بولاتتى... » (نۇرمۇھەممەت توختىنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ2001- سانىغا بېسىلغان «ئالتە كۈنلۈك پادىشاھ» ناملىق ھېكايىسىگە قاراڭ). ئاپتورنىڭ بۇ ھېكايىدىكى راخمان گۈگۈتتا ئىپادىلىگىنى دەل ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي مەنتىقىسى.

ئوقۇرمەنلىرىمىزگە تەۋسىيە قىلىغان «دۆلەت مەنپەئىتى ئۈزگەردىمۇ؟» ناملىق بۇ سۆھبەت خاتىرىسى جۈڭگودىكى نوپۇزلۇق تەتقىقات ئورگانلىرى، داڭلىق ئاكادېمىيە - ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئاتاقلىق تەتقىقاتچىلىرىنىڭ يەرشارلىشىش شارائىتىدىكى جۈڭگو دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئېلىپ بارغان مۇھاكىمىسىدۇر.جۈڭگو پۇقراسى بولغان ئىكەنمىز، ئەلۋەتتە بۇلار نېمە دەيدۇ؟ ئاڭلاپ بېقىشىمىز ئىنتايىن يوللۇق ۋە زۆرۈر.

يەر شارلىشىش گەرچە خەلقئارادا ئالالقاچان تەتقىق قىلىنىپ، شۇنىڭغا لايىق نۇرغۇن تۈزۈلمىلەر شەكىللىنىپ، ئۇنىڭ تەلىپى كونكرېتلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، بىراق بۇ تېما ئۆزىنىڭ جۈڭگودىكى مۇلاھىزە باسقۇچىنى ئەمدى باشلىدى . بىزدە بولسا گېزىت - ژۇرناللاردا بۇ ئاتالغۇ غىل - پال پەيدا بولدى، مۇلاھىزىدىن سۆز ئېچىش تېخى يىراق تۇرۇپتۇ.

ئەمەلىيەتتە، 1492- يىلى كولومبو شەرقىي، غەربىي ئىككى يېرىم شارنى تۇتاشتۇرغاندىن باشلاپ يەر شارلىشىشنىڭ قەدىمى باشلانغاندى. بىراق، ھازىرقى دەۋرگىچە بۇ پەقەت قىسمەن تارقىلىش، ھەرخىل مىللەتلەر مەنپەئەتلىرىنىڭ توقۇنۇشى دېگەندەك رايون خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەر ئېچىدە چەكلەندى. ھازىربولسا دۆلەتتىن، چېگرىدىن ھالقىغان يەر شارى خاراكتېرلىك مەسىلىلەر ئۈزۈلمەستىن مەيدانغا كېلىپ، يەر شارلىشىشنىڭ كۆلىمىنى مىسلىسىز دەرىجىدە كېڭەيتتى.

بىرلىن تېمىنىڭ چېقىلىشى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى، ياۋروپا بازىرىنىڭ بىرلىككە كېلىشى، ئېلېكترونلۇق ئۆتۈشمە، ئۇچۇر يوللىرىنىڭ تەرەققىياتى بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئوبرازلىق بەلگىسى بولۇپ قالدى. يەر شارلىشىش دۆلەتلەرنىڭ سىياسىي تۈزۈم، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە، مائارىپ سىستېمىلىرىغا ئۈزۈل- كېسىل تەسىر كۆرسىتىشكە باشلاپ، ھەر قايسى دۆلەتلەردىن شۇنىڭغا لايىق سىياسەت، ئىستراتېگىيىلەرنى تۈزۈپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى.

يەر شارى ئاجايىپ غەلىتە بىر پلانېتا. ناۋادا بىرەر تاشقى پلانېتا ئادەمى يەرشارىغا كېلىپ، بۇ يەردە بولۇۋاتقان ئىشلارنى كۆرسە، ھەيرانلىقتىن ياقىسىنى چىشلەپ قېلىشى مۇمكىن. قاراپ باقسىڭىز شۇنى بىلىسىزكى، ھەر يىلى تىنچلىق، مۇھىت ئاسراش، سالامەتلىك، پاراۋانلىق، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش دېگەن ئىشلار ئۈچۈن مىلياردلاپ پۇل خەجلىنىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرىنى قىرىشى ئۈچۈن يۇقىرىقىلاردىن ھەسسىلەپ كۆپ مەبلەغ سېلىنىۋاتىدۇ (ئىشلەپچىقىرىلىۋاتقان قورال - ياراغلارنى ئويلاپ كۆرۈڭ)!

20- ئەسىر ئىنسانلار تارىخىدىكى ئوخشىمىغان مەدەنىيەت، ئىدېئولوگىيە، قىممەت قاراشلار ئەڭ كەسكىن، ئەڭ كەڭ كۆلەملىك توقۇنۇشقان بىر ئەسىر بولدى. پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى ئىنسانلارنى بىر - بىرى بىلەن ئەڭ كەڭ كۆلەمدە ئۇچرىشىشقا مۇۋاپىق قىلىپ، ئادەملەرنىڭ ئارىسىنى قىسقارتتى، خەلقئارا ئالاقە تورى ۋە خەۋەرلىشىش ۋاستىلىرىنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشى بۇنى تېخىمۇ يوكسەك پەللىگە كۆتۈردى. بۇ كۈچلۈك قوۋملەرنىڭ قۇدرىتىنى تېخىمۇ نامايان قىلىپ، ئاجىز قوۋملەرگە يېڭى خىرىس، يېڭى تەلەپ ئېلىپ كەلدى. ئاجىزلار شۇنىڭ ئۈچۈن ئاجىزكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىدىن خەۋەرسىز، ھەتتا ئۇلار ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پۈرسەتتىنمۇ

مەھرۇم.

يېقىنقى زامان دۇنيا تارىخى غەربنىڭ تارىخى بولۇپ كەلدى. بۈگۈنكى دۇنيامۇ غەرب قىممەت قارىشىنىڭ يېتەكچىلىكىدە مېڭىۋاتىدۇ. ئىقتىسادىي مۇۋەپپەقىيەت ئەڭ ئالىي غايىگە ئايلاندى. بۇنىڭ ئۈچۈن تۆلەنگەن بەدەللەرمۇ ئەڭ كۆپ بولدى. شەھۋانىي، زوراۋانلىق تەسۋىرلەنگەن كىنو - فىلىملىرى، ناخشا - ئۇسسۇللار مەنىۋى ئېھتىياجنىڭ دورىسى سۈپىتىدە ئىستېمال قىلىندى. ھەر قانداق نەرسە ئۇنىڭ ئىستېمال قىممىتى بىلەن ئۆلچىنىپ، ئىقتىسادىي پايدا ئېلىپ كېلەلمەيدىغان پائالىيەتلەر بىھۇدىلىك، دەپ قارالدى. ئىستېمال قىممىتى يوق ئەخلاقىي مىزان، ئەقىدە - ئېتىقادلارنى ئىنسانلار ئاستا - ئاستا مۇزېيلارنىڭ ئىشكاپلىرىغا تىزىپ قويدى. غەربلىكلەر قولغا كەلتۈرگەن غايەت زور ئىقتىسادىي ۋە پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۇلارنى غەيرىي غەرب ئەللىرىنىڭ ئۆرنىگە ئالىدىغان ئۇلگىسىگە ئايلاندۇردى (ئەلۋەتتە، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك نۇرغۇن نەرسىلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرمەي بولمايدۇ). غەرب ئەندىزىسى ئەڭ كۆڭۈلدىكىدەك ئۇلگىلىك ئەندىزە، دەپ تەرغىب قىلىندى. ئامېرىكىلىق فىرانس فۇكۇياما «تارىخنىڭ تۈگىۋى» دېگەن كىتابىدا « ئەركىن دېموكراتىيە ئومۇمىيۈزلۈك غەلىبە قىلدى، بۇ، ئىنسانىيەت ھاكىمىيەت شەكلىنىڭ ئەڭ كۆڭۈلدىكىدەك شەكلى، بۇ تارىخ ئەمدى تۈگەنجىلەندى» دەپ ئوتتۇرىغا قويدى. يەنە كېلىپ، بۇ خىل قاراشنى تارىخنى كۆزىتىش، خۇلاسىلەش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى پەلسەپىۋى خۇلاسە شەكلىدە ئوتتۇرىغا قويدى (بۇ كىتاب دۇنيادا كۈچلۈك ئىنكاس قوزغىغان، جۇڭگو ئالىملىرى قاتنىشىپ رەددىيە بەرگەن — ئاپتور).

غەربنىڭ بۇ يېتەكچىلىك تارىخى ئىنسانلارغا بەخت ئېلىپ كېلەلىدىمۇ، يوق؟ ئادىل قازى يەنىلا تارىخ. پەقەت بۇ ھەققانىي كىشىلەر تەرىپىدىن شەرھلەنگەندىلا.

بۇ ئەسىردە ئىنسانلار شۇنچە كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشتى، بىراق

بۇ ئېرىشىش خۇددى ھەر بىر مۇيەسسەرىيەتتە مەھرۇمىيەت، ھەر بىر مەھرۇمىيەتتە مۇيەسسەرىيەت (جالالىددىن رۇمىي) دېگەندەك، نۇرغۇن يوقىتىشلارنى بەدەل قىلدى.

خەلقئارادا پىكىر بايان قىلىش، ھۆكۈم قىلىش، بەلگىلەش پەقەت كۆچلۈك دۆلەتلەرنىڭ ئىمتىيازى بوپقېلىپ، ئاجىز قوۋملەر ئىدېئولوگىيە، تۈزۈم، مەدەنىيەتىنىڭ بىچارە ئىستېمالچىلىرىغا ئايلىنىپ قالدى. كۆچلۈك دۆلەتلەر ھەقىقەتەن لاتا قوزۇقنى يەرگە قاقالىدى، دېگىنى پۈتكۈل دۇنياغا ئورتاق بولدى. ئۇلار چۈشكۈرسە، پۈتكۈل دۇنيا زۇكامداپ قالىدىغان بولدى.

بۇ ئەسىردىكى پاجىئەلەرنى چۈشەندۈرۈشكە توغرا كەلسە، مەن بۇنىڭ ئەڭ ئاۋۋال ئىنسانلارغا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان تۈرلۈك قىممەت قاراشلىرىنىڭ بىر تەرەپلىمىلىكىدىن كۆرىمەن. تېلېۋىزوردىن خەلقئارا خەۋەرلەرنى ئاز - تولا كۆرۈپ تۇرىدىغان كىشىلەرگە ئايانكى، ھازىر خەلقئارا مۇناسىۋەت ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى باي بىلەن نامراتنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ. باي بايىنىڭ قاياشى ئاساسلىق ئېقىم بولۇۋاتىدۇ. ھېيت كېلىپ قالغان چاغلاردىمۇ تۇغقانلىرىمىزنى ئېسىمىزگە كېلىش تەرتىپى بويىچە رەتكە تىزىپ باقساق، ئەمەلدار ۋە پۇلدارلىرى چۈقۇم باشتا كېلىدۇ، نامرات تۇغقانلىرىمىز كۆزىمىزگە ئانچە ئىسسىق كۆرۈنۈپ كەتمەيدۇ؛ نامراتنىڭ ھەر بىر ئىشى قاملاشمايۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتى ئىنسانپەرۋەرلىك ئاپىتىنى يوقىتىمىز دەپ، يۇگوسلاۋىيىنىڭ تاناۋىنى تارتىپ قويغان بولدىيۇ، ھەقىقىي ئىنسانپەرۋەرلىك ئاپىتى بولۇۋاتقان، رەگەتكە بىلەن باشقۇرۇلىدىغان بومبىلارغا تاقابىل تۇرۇۋاتقان پەلەستىنەدەك يەرلەرنى كۆرمەسكە سالدى.

«گېنېرال پاتتون» دېگەن تېلېۋىزىيە فىلىمىدە، پاتتون ئافرىقىدا بىر خارابلىكتىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ گېنېرالالار دەۋر يارىتىدۇ، دەۋر شائىر يارىتىدۇ، شائىرلار شېئىر يارىتىدۇ، دېگەندى.

توغرا، شائىرلار شېئىر يېزىۋاتىدۇ، گېنېراللار بولسا دەۋر يېزىۋاتىدۇ.

غەرب ئۆز مەدەنىيىتى، ئىدېئولوگىيىسى، قىممەت قارىشىنى توختىماي ئېكسپورت قىلىش بىلەن بىرگە، ئۇنىڭ ئارقا تۇۋرۇكى شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنى قۇرۇپ چىقتى. ئەمەلىيەتتە بۇ ھازىرقى زامانچە ئەھلىسىلىپ ئىدى. ھازىر ئۇلارنىڭ ئىستېلالىرى ئىدېئولوگىيە، مەدەنىيەت ساھەلىرىگە، بازارلاردا ئىستىخىيىلىك ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بىلكىم يېقىن كەلگۈسىدە دۇنيا خەرىتىسىدىن سىياسىي مۇستەملىكىلەرنىلا ئەمەس، مەدەنىيەت، ئىقتىسادىي مۇستەملىكىلىرىنى كۆرۈپ قېلىشىمىز مۇمكىن. ئەلۋەتتە، ھېچقايسىمىز سالاھىددىن ئەييۇبىيلارنى ئەمدى تۇغۇلمايدۇ، دەپ ئېيتالمايمىز.

دېمەك، بىز ئۇچۇن دۇنيانى چۈشىنىش، خەلقئارا ۋەزىيەت، دۇنياۋى ئۆزگىرىشلەردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇش زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بىلكىم شۇنداقتا ئۆزىمىز ھەققىدە ئاقىلانە يەكۈنلەرگە ئېرىشەلىشىمىز، كرىزىسلىرىمىزنى چۈشىنەلىشىمىز، ئۆز ئىستراتېگىيىمىزنى ئىلمىي ئاساسلارغا ئىگە قىلالىشىمىز، ھېچبولمىغاندا سۈزۈك دۇنيانىڭ پۇقرالىرىغا ئوخشىيالىشىمىز مۇمكىن. سۈنئى ئېيتقان ئۆزگىنى بىلىش دەل شۇ ئەمەسمۇ؟ يەكۈنىنىڭ توغرىلىقى ئۇنىڭغا زۆرۈر ئۇچۇر مىقدارى ۋە ئۇچۇرلارنىڭ توغرىلىقىنى شەرت قىلىدۇ. شەرتلىرى كەم يەكۈن چۇقۇمكى، پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ، شۇنداقلا ئىگىسىنى زور تالاپەتلەرگە ئۇچرىتىدۇ.

بىزگە ھەر كۈنى ھەرخىل يېڭى ئىشلار ئۇچراپ تۇرىدۇ، كىتاب- ژۇرنال، گېزىتلەرنى كۆرۈپ تۇرىمىز. نېرۋىلىرىمىز ئۇچۇرلارنىڭ غىدىقلىشىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ. پەقەت ئەقىلنىڭ كىشىلەرلا ئۆزى ئۇچرىغان نەرسىلەردىن ئۆزىگە پايدىلىق نەرسىلەرنى پەرقلەندۈرۈپ، زىيانلىقلارىدىن ساقلىنالايدۇ. شۇلارلا مەڭگۈ ھاياتىي كۈچكە ئىگە.

يۇلتۇزلىرىمىز قەيەردە

1 . بۇلار قەيەردىن كەلگەن؟

17ـ 18ـ ئەسىرلەردىن ئىلگىرىكى ياۋروپا دۇنياسى خرىستىئان دىنىي جەمئىيەتلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولۇپ، دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ نوپۇزى، ھوقۇقى ھەممىدىن ئۈستۈن، مۇقەددەس ئىدى.ھەممىلا يەردە، ھەرقانداق ساھەدە شۇلارنىڭ دېگىنى ھېساب، قىلغىنى توغرا سانىلاتتى. شۇلار توغرا دەپ قارىغان دىنىي ئەقىدە،پرىنسىپقا زىت ھەرقانداق بىر ئىلمىي تەلىمات بىردەك سەپسەتە،دەپ ھۆكۈم قىلىناتتى.ئۇلار ئۆزلىرىنى ھەقىقەتنىڭ بىردىنبىر قازىلىرى،دەپ قارايتتى. بۇ ئىدىئولوگىيە مۇستەبىتلىرى بىلەن مۇنازىرىلەشكىلى، ئۇلارنى ئىلمىي ئۇسۇلدا قايىل قىلغىلىمۇ بولمايتتى. ئۇلار تەكەببۇرلۇقى تۇپەيلىدىن ئاللىقاچان ھەقىقەت سادا سىنى ئاڭلىيالماس بوپقالغان، لېكىن ئۆزىنى ھەقىقەتنىڭ ئىگىلىرى، دەپ قارايدىغان بىچارىلەر ئىدى. خرىستىئان دىنى ئاللىقاچان ئۇلارنىڭ پوپ روھانىيلىرىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قورالغا ئايلىنىپ قالغانىدى. ئۇلار باشقىلارنى غاپىل سانايدىغان غاپىللاردىن ئىدى. كېيىنچە ئىتالىيىدە قوزغالغان ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى، ئاقارتىش ھەرىكىتى ۋە ئىلىم ـ پەندە ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەر كىشىلەرنىڭ دىنىي جەمئىيەتلەرگە بولغان ئەيمىنىش

پوزىتسىيىسىنى ئاستا - ئاستا ئۆزگەرتىشكە، خەلق دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ تەرغىباتلىرىدىن گۇمانلىنىشقا، دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ نوپۇزى ئۆزلۇكسىز چۈشۈشكە، ياۋروپالىقلار ئۆزلىرىنىڭ كىشىلىك قىممىتى، ھوقۇقى، جەمئىيەت تۈزۈلمىسى ھەققىدە مۇستەقىل مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

ئىنسانىي قىممەت، جەمئىيەت تۈزۈلمىسى مۇھاكىمىنىڭ مەركىزىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقان شۇ چاغلاردا ئۆز تەپەككۇرىدا دىنىي ئەقىدىلەردىن كۆرە ئەقلىنى بەكرەك ئاساس قىلىدىغان ئىسيانكار مىجەز بىر تۈركۈم يېڭى كىشىلەر مەيدانغا كەلدى. ئۇلار ئىدىيىدە ئازاد، تەپەككۇردا ئەركىن، دىنىنىڭ تەسىرىدىن خالىي بولدى. ئۇلارنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇلار دىنغا، دىنىي جەمئىيەتلەرگە كەسكىن تەنقىد پوزىتسىيىسى تۇتتى. بۇ دېگەنلىك ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەھرىي دېگەنلىكنى بىلدۈرمەيتتى. رۇسسو پارىژ ئېپىسكوپىغا يازغان ئوچۇق خېتىدە ئۆزىنىڭ ھەمىشە خۇدانىڭ نامىنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدىغانلىقىنى تىلغا ئالغان، سېپنوزا ئۆز پەلسەپىسىدە خۇدانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى مەخسۇس مۇھاكىمىلەر بىلەن ئىسپاتلاپ كۆرگەن... بەلكىم ئۇلار دىن دېگەن خۇسۇسىيغا تەئەللۇق ئەقىدە، ئۇ سىياسىيدىن، ھاكىمىيەتتىن ئايرىلىشى كېرەك، دەپ قارىغان بولۇشى، بۈگۈنكى ياۋروپانىڭ دىن قارىشىغا شۇ چاغلاردا ئاساس سېلىنغان بولۇشى مۇمكىن. مارتىن لىيوتېرنىڭ دىنىي ئىسلاھاتى خرىستىئان دىنىنى چېركاۋلارغىلا مەركەزلەشتۈرۈپ، دىننى پۈتۈنلەي شەخسنىڭ ئىشىغا ئايلاندۇردى. بۈگۈنكى كۈندە ياۋروپا چېركاۋلىرىدا ئالاھىدە كۈنلەردىمۇ 80% ئورۇندۇق بوش قالىدىغان بولدى.

ئەسلىي گېپىمىزگە كەلسەك، بۇ كىشىلەر ئىنسانلارنىڭ تەقدىرى، ئىدىئولوگىيىسى، ئەخلاق مىزانى، جەمئىيەت تۈزۈلمىسى، ھاكىمىيەت شەكلى، ئىنسانلارنىڭ ھوقۇقى توغرىسىدا مۇستەقىل،

كەڭ دائىرىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزدى. ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى مەسىلىلەرگە دىئاگنوز قويۇپ، ئۆز قارىشى بويىچە رېتسېپ يېزىشقا باشلىدى. ئۇلار بۇ جەھەتتىكى تىرىشچانلىقى بىلەن ئەجدادلىرىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلارئۆزلىرىنىڭ ئىدىيىسى، ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا قويغان نەزەرىيە،ئۇقۇملارئۇچۇن ئېغىر بەدەللەرنى تۆلىدى. ئۇلار ئىنسانلارغا گۈزەل كەلگۈسى، پارلاق جەمئىيەت سىزىپ بېرىشكە، ئىنسانلارنىڭ ئاجىزلىقى، خاتالىقلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىشكە باشلىدى. خۇددى پاۋىل جونسون ئېيتقاندەك:«ئۇلار پوپ-روھانىيلاردەك ئىلاھنىڭ چاكىرى،شەرھلىگۈچىسى بولماستىن، بەلكى ۋارىسى بوپقالدى».

2 . شەرقتىچۇ؟

ئوخشىمىغان جۇغراپىيىلىك مۇھىت، مەدەنىيەت چەمبىرىكى ئىچىدە مەيدانغا كەلگەن بۇخىل ئىسيانكار ئىدىيىدىكى كىشىلەر گەرچە غەربلىكلەر بىلەن تەپەككۇر ئۇسۇلى جەھەتتە ئاز - تولا ئوخشاپ كەتسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تالىلىغان يولى، تەشەببۇس قىلغان ئىدىيىسى يەنىلا ئۆز ئەنئەنىسىدىن يىراقلاشمىدى. بۇ بولۇپمۇ ئىسلامىيەت دۇنياسىدا تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك بولدى. ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ ھالاكىتى، مۇسۇلمانلاردىكى سىياسىي ئەھلىيەتچىل روھنىڭ سۇسلىشىشىدىن كەلگەن يېقىنقى زامان ئىسلامىيەت دۇنياسىدىكى چۇشكۈنلۈك، غەرب جاھانگىرلىرىنىڭ مۇسۇلمان ئەللىرىنى مۇستەملىكە قىلىۋېلىشى ئۇلارنىڭ كىرىس تۇيغۇسىنى كۈچەيتىۋەتتى. ئۇلارمۇ چىقىش يولى ئىزدەشكە، ئۆز ئەنئەنىسىدىن، ئىسلام دىنىدىن يېڭى يول ئىزدەشكە باشلىدى. جامالىددىن ئافغانىي ئىسلام دىنىنى

دەۋرلەشتۇرۇۋاتقىنى، غەربنىڭ پەن - تېخنىكىسىنى، ئۇسۇلىنى قوبۇل قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئىسلام دىنىنى مۇسۇلمانلار دۇنياسىدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلالايدىغان ئىلمىي يېتەكچى ئىدىيىگە ئايلاندۇرۇشقا تىرىشتى. ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى مۇھەممەد ئابدۇرەشىد رىزالار ئۇنىڭ ئىدىيىسىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنى ئۆز دىنىغا قايتىشقا چاقىرىق قىلدى. ئۇلار ئىسلام دىنىغا يات ئەقىدىلەر ئارىلىشىپ قالغان، ئۇنى پاكلاش كېرەك، دېگەننى تەشەببۇس قىلدى. ئۇلار نىجاتلىقنى غەربلىكلەردەك دىنىنى تۇرمۇشتىن، سىياسىيدىن ئايرىشتىن ئىزدىمەي، بەلكى بىرلەشتۇرۇشتىن ئىزدىدى. مۇسۇلمانلار ھەر قېتىم چۇشكۈنلۈككە پېتىپ قالغاندا، مۇسۇلمان ئالىملىرى ئۇنىڭ سەۋەبى ئىسلام يولىدىن چەتنىگەنلىك، دەپ چۇشەندۇرەتتى. جامالىددىن ئافغانىي باشلىغان بۇ ئاقارتىش ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى مۇسا جارۇللا، ئىسمائىل بەگ غەسپرىنسكىلاردىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئابدۇقادىر دامۇللامغىچە كەلدى. بۇ ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە ئوتتۇرا ئاسىيادا جەدىتلىك ھەرىكىتى مەيدانغا كەلدى. مەمتىلى ئەپەندى، مۇتائالى خەلپەت، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي... لارنىڭ ھەرىكەتنىڭ ئانا زېمىنىمىزدىكى ۋەكىللىرى، دەپ كۆرسىتىش مۇمكىن. بۇ ئىككى تۇپراق (شەرق ۋە غەرب) ئىسيانكارلىرىدىكى ئوخشىمىغان يول، بەلكىم ئۇلارنىڭ دىنىنىڭ ۋە خەلقلىرىنىڭ دىنىغا بولغان ساداقەتمەنلىكى ۋە چۇشەنچىسىدىكى پەرقىدىن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن. مەيلى ئۇلاردا قانچىلىك پەرق ساقلانسۇن، ئۇلار ئوخشاشلا كۆز ئالدىدىكى مەۋجۇت رېئاللىقنى ئىنكار قىلغۇچىلار، ئۆز قوۋمىگە يېڭى يول كۆرسىتىپ بەرگۈچىلەر ئىدى.

3 . ئۇلار قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە ؟

بۇ كىشىلەرنى دۇنيا كۆلۈپ قارشى ئالمىدى، يوللىرىغا پايانداز سالمىدى. ئۇلارنىڭ دۇنياغا كېلىپلا ئېرىشكىنى ئازاب ـ ئوقۇبەت، مەھرۇملۇق، سەرسانلىق بولدى. رۇسسو دىنىي جەمئىيەت تەرىپىدىن دەھرىي، دەپ قوغلاندى قىلىنىپ، بىرنەچچە يىل سەرسان ياشىدى. جامالىددىن ئافغانىيمۇ سەرگەردان بولدى ۋە تۇرمىدە ياتتى. رۇسىيىلىك لاروشفوكۇ يازغان كىتابلىرى تۇپەيلى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ، كېيىن قامالىق جازاسىغا ئۆزگەرتىلدى. جۇگگودا بولسا، كاڭ يۇۋېي، لياڭ چىچاۋ،تەن ستۇڭلار يەتكۈچە ئەرزىيەت تارتتى، ھەتتا تەن ستۇڭ ئۆلتۈرۈلدى. بۇلارنىڭ ئۆز خەلقىنىڭ قوللىشى، چۈشىنىشىگە ئېرىشمىكى بەسىي مۇشكۈل بولدى. چۈنكى بۇلار ئۆزىنىڭ ئىدىيىسىگە خىلاپ رېئاللىقتىكى مەۋجۇت ھەممە نەرسىنى، خەلقنىڭ ئادىتى،تەپەككۇر ئۇسۇلىدىن تارتىپ دۆلەتنىڭ سىياسىي تۈزۈمى، سىياستىگە قەدەر ھەممىنى ئىنكار قىلىپ، ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا قويغان يېڭى تەشەببۇس ـ ئىدىيىلەرنى قوللىنىشىنى تەرغىب قىلدى. مۇقەررەركى، بۇخىل تەشەببۇس ئاساسلىقچە ھۆكۈمدارلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنمايتتى. شۇڭلاشقا، بۇ ئادەملەر مەيدانغا كېلىشى بىلەنلا ھاكىمىيەتنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ بوپقالدى. ئابدۇقادىر دامولىلام، مەمتىلى ئەپەندى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىيلار قەتل قىلىندى. سەۋەبى پەمىچە ھەممىزگە ئايان. بۇ كىشىلەردە ئارمان بولدى، لېكىن دەرمان ھەقىقەتەن كەم بولدى. بۇلاردا ئۆگزىگە چىقىدىغان نىيەت بولسىمۇ، شوتا يوق ئىدى (كىشى مۇشۇنداق چاغدا ھەقىقەتنى مادىدىي قۇۋۋەت بىلەن كاپالەتلەندۈرۈشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ئاجايىپ چوڭقۇر ھېس قىلىپ قالىدۇ). بۇخىل پاجىئە دۇنيادىكى باشقا ئازساندىكى مۇستەبىت ھاكىمۇتلەق ئەللەردىلا تاھازىرغىچە پات ـ

پات يۈز بېرىپ تۇرىدۇ.

بۇ كىشىلەر مۇنداق بىر ئورتاق ئەجەللىك ئاجىزلىقتىن ئىزچىل قۇتۇلالمىدى: ئۇ بولسىمۇ ئەمەلىيەتتىن ئايرىلىپ قېلىش. ئۇلار تېپىك غايىۋىزىمچىلاردۇر. ئۇلار ھەمىشە ئۆزلىرىنىڭ نەزەرىيىۋى تەتقىقات، ئىزدىنىشلىرىگە چۆكۈپ كېتىپ، كونكرېت مەسىلە، نەق - ئەمەلىي ئېھتىياجلارغا دىققەت - ئېتىبارىنى قارىتىپ بولالمىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ غايە - ئىدىيىلىرى، ئوتتۇرىغا قويغان نەزەرىيە - ئۇقۇملىرى ئۈچۈن كۆرەش قىلدى، زور بەدەللەر تۆلىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خىيالىي دۇنياسىغا قورۇۋالغان ھەيۋەتلىك قەسىر - ئوردىلىرىدىن چىقالمىدى. ئۇلار باشقىلارغا يېتىشكە تېگىشلىك غايىنى ئۆگەتسىمۇ، بۇ غايىگە قانداق يېتىشتىن ئىبارەت كونكرېت مەسىلىنى ئۆگىتەلمىدى. ئۇلار ئۈچۈن شۇ ئۇقۇملار ھەممىدىن قىممەتلىك، قەدىرلىك بولدى. ئۇلاردەك ئويلىيالمىغانلار، ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىنى چۈشەنمىگەنلەر، قوبۇل قىلمىغانلار بىردەك نادان، دەپ قارالدى. ئۇلار ئەقلىنىڭ رولىغا خۇداغا چوقۇنغاندەك، ھەتتا ئۇنىڭدىن بەكرەك چوقۇندى. ئۇلار ئۈچۈن ئەقىل ھەممىنى ھەل قىلىدىغان تەڭداشسىز ئەڭگۈشتەرگە ئايلاندى. يىراق قەدىمدىلا ئەپلاتون «غايىۋى دۆلەت»نى، توماس مور «ئۇتوپىيە»نى، فارابىيمۇ «پەزىلەتلىك شەھەر ئاھالىلىرى»نى يازدى، سېن سىمون، ئۇۋېنلار خىيالىي سوتسىيالىزم، ماركس - ئېنگېلىسلار كوممۇنىزم نەزەرىيىسىنى ياراتتى. لېكىن، تاھازىرغىچە ئىنسانىيەت دۇنياسىدا ئۇلار خىيال قىلغاندەك جەمئىيەت، دۆلەت بولۇپ باقمىدى. سانسىزلىغان كىشىلەر مۇشۇ خىيالىي تەلىماتلار ئۈچۈن ئاجايىپ ئېغىر بەدەللەرنى تۆلىدى. جۇڭگودىمۇ پۈلات تاۋلاش يىللىرى ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىللىرىدىمۇ كىشىلەر شۇنداق بىر ئوتوپىك تەلىمات ئۈچۈن بەدەل تۆلىدى ئەمەسمۇ؟ روشەنكى، ئوتوپىزم ھوقۇق بىلەن بىرلىشىپ قالسا، ئىنسانلارنى زور بەدەل

تۆلەشكە مەجبۇر قىلىدۇ. دېمەك، بۇكىشىلەر خىيالىدىكى ساماۋى دۇنيادا ياشاپ، ئۆز غايىسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىكى رېئال مۇمكىنچىلىكلەر ئۈستىدە ئويلىنىشى تولمۇ يېتەرسىز بولدى. 20-ئەسىردىكى مەشھۇر پەيلاسوپ بېرتراند رۇسسېل ئۆزى چاي ئىچىشكە تولمۇ ئامراق بولسىمۇ، چاي دەملەشنى بىلمەيدىكەن. ئايالى ھەر قېتىم سىرتقا چىقىشتىن ئىلگىرى دەملەش تەرتىپىنى قەغەزگە يېزىپ دېرىزىگە چاپلاپ قويىدىكەن. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنىلا قاملاشتۇرالماي ھەممىنى قالايمىقان قىلىۋېتىدىكەن. بۇنىڭغا ئوخشاش مىساللار نۇرغۇن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەينى ۋاقتىتكى باش سېكرېتارى ۋاڭ مېڭ موسكۋادا مارکسىزم، سوتسىيالىزم نەزەرىيىلىرىنى سىستېمىلىق ئۆگەنگەن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاڭلىماقا كىشىنى تېزلا قايىل قىلىدىغان نۇتۇقلىرى بىلەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە پارتىيەنىڭ باش سېكرېتارى بولغان. لېكىن، ئۇنىڭ موسكۋادا كىتابتىن ئۆگەنگەن، جۇڭگونىڭ رېئال ئەمەلىيىتى بىلەن تېخى تازا ئۆزلىشىپ بولالمىغان نەزەرىيىسى گومىنداڭنىڭ قورشاپ يوقىتىش ھۇجۇملىرىغا تاقابىل تۇرالمىدى. ئۇنىڭ سولچىل خاتالىقى ئەمەلىيەتتە دەل ئۇنىڭ جۇڭگونىڭ رېئال ئەمەلىيىتىدىن ئايرىلىپ قالغىنى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنىڭ دىققىتى ماۋزېدۇڭنىڭ پات - پات ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ تۇرىدىغان ئەمەلىيەتچىل پىكىرلىرى ئۈستىگە مەركەزلىشىپ، زۇنيى يىغىندا ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئورنى تەبئىيلا تىكلەندى.

بىز بۇنىڭدىن ھەرقانداق ھەقىقەت، ھەتتا ئۇ ئىلاھىي ھەقىقەت بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ تەلىپىنى رېئاللىققا لايىقلاشتۇرمايدىكەن، دىققەت - نەزىرىنى كونكرېت، ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا مەركەزلەشتۈرمەيدىكەن، مەغلۇپ بولۇش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالايمىز. چۈنكى، بىزدە نەزەرىيىۋى پرىنسىپلاردا توغرا ئىشلار رېئاللىقتىكى

نەتىجىسىنىڭ زىيانلىقلىقى تۇپەيلىدىن ۋاقتىنچە خاتا ھېسابلىنىدۇ. تاماق يېيىش توغرا ئىش، ئەمما قورسىقى توق چاغدا تاماق يېيىش بولسا خاتا ئىش.

بۇ كىشىلەرنىڭ ئەڭ چوڭ ئارتۇقچىلىقىمۇ ئەقلىنىڭ رولىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىدە. دەل شۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى تۇپەيلىدىن، ئىنسانلارنىڭ سۇبيېكتىپ پائالىيەتچانلىقى، يوشۇرۇن ئىقتىدارى تاريختا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە جارى قىلدۇرۇلدى. ئەنئەنىنىڭ ئەجەللىك ئاسارىتىلىرىدىن قۇتۇلدى(ئەلۋەتتە، مەن بۇ قۇتۇلۇش يەنە بىر تۇتۇلۇشقا ئۆلىپ بارمايدۇ، دېيىلمەيمەن). كىشىلەرنىڭ روھىيىتى، تەپەككۇرى يېڭى ئەركىن مۇھىتتىن نەپەس ئالدى...

4 .ئۇلار زادى كىم؟

گەرچە ئۇلار مىسلىسىز جاپا - مۇشەققەتلەرنى،تالاي ئەگرى-توقايلىقلارنى باشتىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، 200 يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە دۇنيانىڭ يېتەكچى كۈچلىرىگە ئايلاندى. ھازىرقى دۇنيانى ۋە ئۇنىڭ كېلەچىكىنى بۇ كىشىلەردىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار دۇنياغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشنىڭ قورالى «بىلىم»نى ئۆز قولىغا ئېلىۋالدى. قىسقىسى، بۈگۈنكى دۇنيا شۇلارنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى دۇنيا. ئۇلار ئىنسانلارنى ھەقىقىي بەخت مەنزىلىگە باشلىيالامدۇ؟ بۇنىڭغا ئالدىراپ «ھەئە» دېگىلى بولماس. ئىشلارنىڭ پانىيدىكى نەتىجىسىگە ئاساسلىنىپلا توغرا ياكى خاتا دېگىلى بولمايدۇ.

مانا بۇ كىشىلەر ئادەتتە بىز ئاتايدىغان زىيالىيلاردۇر. «زىيالىي» دېگەن ئاتالغۇ ئەرەبچە سۆز بولۇپ «تەربىيىچى»، «يېتەكچى» دېگەن مەنىدە؛ ئىنگلىزچىدە«Intellectual» دەپ

ئاتالغان بولۇپ، سۆز يىلتىزىنىڭ ئەقىل - پاراسەت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغانلىقىغا قارىغاندا، بۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى «دانىشمەن»، «ئەقىلدار» دېگەن سۆزگە ئۇدۇل كېلىدۇ. ئىنگلىزچە سۆز ئىبارىدىكى lect دېگەن سۆز تومۇرى «قاتلاش» دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ سۆز تۈمۈرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان Intellectual دېگەن سۆز تاللىيالايدىغان، پەرقلەندۈرەلەيدىغان ئادەملەر، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. خەنزۇ تىلىدا «知识分子» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىلىم ئەھلى، ئىلىم ئىگىسى دېگەن مەنىدە.

دېمەك، بىز يۇقىرىقى سۆز مەنىلىرىدىن زىيالىي دېگىنىمىز، (قىسقارتىپ ئېيتقاندا) ئەقلىي ئەمگەك، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلاردۇر. ئىلىم ئىگىسى بولۇش زىيالىي بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى، ئىلىمسىزلەر زىيالىيلار قاتارىدىن ئورۇن ئالالمايدۇ، دېگەن يەكۈنگە ئېرىشەلەيمىز، شۇنداقلا يەنە تۆۋەندىكىدەك خۇلاسىنى چىقىرالايمىز:

1. زىيالىي بىلىملىك بولغانىكەن، ئۇ چوقۇم ئۆز جامائىتىگە نىسبەتەن ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس. بىلىم ئۇنى باشقا جەمئىيەت ئەزالىرىدىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا باشقىلار ئادا قىلالمايدىغان بۇرچ، مەجبۇرىيەت يۈكلەيدۇ. ئۇلار تەبىئىيلا ئۆز جەمئىيىتىنىڭ يېتەكچى كۈچلىرىگە، جاھالەت ئاسمىنىنىڭ نۇرلۇق يۇلتۇزلىرىغا ئايلىنىدۇ. شۇ جەمئىيەتتىكى مەدەنىيەتنىڭ ۋەكىلى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارغا تەبىئىي يۈكلەنگەن بۇ بۇرچ ئۇلارنىڭ ئۆزىگىلا تەۋە ئادەم بويىقىلىشىنى رەت قىلىدۇ. بۇچاغدا ئۇلارئاتا - ئانىسىنىڭ بالىسى، خوتۇنىنىڭ ئېرى، بالىسىنىڭ دادىسى بولۇشتىن باشقا، پۈتۈنسۈرۈك بىر قوۋمنىڭ يۇلتۇزى بوپقالىدۇ. پۈتۈن بىر قوۋمنىڭ ئىستىقبالى، تەقدىرى، بەخت - سائادىتى بۇلار بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولىدۇ.

2. زىيالىيلارنىڭ يۇقىرىقىدەك ئەگىرى - توقاي

كەچۈرمىشلىرىدىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ مۇستەقىل ئىدىئولوگىيە - قىممەت سىستېمىسى، روشەن مەۋقە - مەيدانى، ئۆزى تەشەببۇس قىلىدىغان بەلگىلىك دۇنيا قاراش، ئېتىقادى بولىدۇ. ئۇلار مۇشۇ خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئۆز خەلقى ئىدىئولوگىيىسىنىڭ قاراۋۇللىرىغا، مەدەنىيىتىنىڭ قوغدىغۇچىلىرىغا ئايلىنىدۇ، شۇنداقلا باشقا ئەل، مەدەنىيەت زىيالىيلىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

5 . ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ كەچۈرمىشلىرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرى

19- ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20- ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇرلاردىن نۇرغۇن كىشىلەر سودا ۋە باشقا تۇرلۇك سەۋەبلەر بىلەن چەت ئەللەرگە چىقتى، شۇ يەرلەردە ئىلىم تەھسىل قىلدى، ئوقۇدى. ئۆزگە ئەل بىلەن ئۆز يۇرتىنى ئازنىسىدىكى ئاسمان - زېمىن پەرقىنى، ئۆزخەلقىنىڭ تەقدىرى ھەققىدە ئازابلىق ئويلارغا پاتتى، چوڭقۇر سۇئالغا چۆكتى. ئۇلار شۇ مەزگىلدە ئوتتۇرا ئاسىيادا مەيدانغا كەلگەن جەدىتلىك (ئەرەبچە سۆز بولۇپ، «يېڭىلاش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلدى. بۇ ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە ئۆز خەلقىگە مەرىپەت - مائارىپىنىڭ تولىمۇ زۆرۈرلۇكىنى ھېس قىلىپ يەتكەن بۇ كىشىلەر ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ھەرخىل يوللار بىلەن ئاقارتىش ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. گەرچە ئۇلار سىستېمىلىق بىرەر نەزەريە، مەلۇم بىر پەلسەپىۋى ئىدىيە ئوتتۇرىغا قويمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار نادانلىق، جاھالەتنىڭ نېمىلىكى (بۇنى چۈشەنمەيدىغانلار ھېلىھەم مەۋجۇت)نى، خەلقىمىزگە ئەكەلگەن زىيىنىنى، خەلقنىڭ نېمىگە موھتاجلىقىنى بىلدى. ئۆزى بىلگىنىچە چىقىش يولى ئىزدىدى. ئۇلار ئۆزىدىكى ھەممىنى بۇ خەلقكە ئاتىدى. گەرچە ئىشلارنىڭ نەتىجىسى ئۇلار ئويلىغاندەك بولمىغان بولسىمۇ، ئەڭ مۇھىمى ئۇلار قىلىشقا تېگىشلىك ئىشنى

قىلىشقا جۈرئەت قىلدى. مانا بۇ ئەڭ قىممەتلىك روھ! سىياسىي سەزگۈرلۈكنىڭ تۆۋەن بولۇشى بۇ كىشىلەردىكى ئورتاق ئاجىزلىق بويىچە قالدى. ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى سۆيىتىدە ئابدۇقادىر دامولام، مەمتىلى ئەپەندى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىيلارنى تىلغا ئېلىشقا بولىدۇ.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبە قىلىشىغا ئەگىشىپ، بىزدىمۇ رۇسلارنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان يېڭىچە زىيالىيلار كۆپىيىشكە باشلىدى. كېيىنچە مۇستەبىت كۈچلەر زىيالىيلارنى قاتتىق تەقىب ئاستىغا ئالغان، ئۇلارنىڭ ئەركىن پائالىيەت قىلىشى ئىنتايىن قىيىنلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇيغۇرلاردا زىيالىيلار پۈتۈنلەي ئۈزۈلۈپ قالمىدى. جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوتسىيالىستىك پەننىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن زىيالىيلار مەيدانغا كېلىپ، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت، مائارىپ، مەدەنىيەت ئورۇنلىرىدا مۇھىم خىزمەت ئۆتەشكە باشلىدى. «ئېچىلىپ سايراش»، «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگىللىرىدە زىيالىيلار قوشۇنى يەنە بىر قېتىم ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىن كېيىن مائارىپنىڭ قايتا گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ، ئۇيغۇرلاردىن ھازىرقى زامان زىيالىيلىرى يېتىشىپ چىقىشقا باشلىدى. ئەپسۇس، ئۇلار ھەرگىزمۇ تۇنجى ئەۋلاد زىيالىيلارغا يېتەلمىدى. ئۇلار ھېس قىلغانىنى بۇگۈنكىلەر ھېس قىلالمىدى. ئۇلاردىكى پىداكارلىق بۇ ئەۋلاد زىيالىيلاردا تېپىلمىدى. ئۇيغۇر يېڭى زامان زىيالىيلىرىنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ھازىرغىچە بولغان جەريانى ئوچۇقىنى دېگەندە، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىدىن بارغانچە يىتىلىشىش جەريانى بولدى. ۋاقىت ئۆتكەنسىرى بۇلار شۇنچە ئاسىيلىشىشقا يۈزلەندى. بۇ پۈتكۈل جەريانغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇيغۇرلاردا ئويغاق زىيالىيلاردىن گۇمراھ زىيالىيلار كۆپ بولدى. ئۇلار تا بۈگۈنگىچە ئۆزىگە خاس قىممەت سىستېمىسى يارىتالمىدى. ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ مۇستەقىل ئىدىيىسى بولمىدى. شۇڭلاشقا، ئۇلار نېمىنى تەتقىق قىلسا، شۇنىڭ

قۇلىغا، قايسى ئىدىيىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىسا، شۇنىڭ گۇماشتىسىغا ئايلىنىپ، ئۆزىگە خاس مەۋقە شەكىللەندۈرەلمىدى. ئۇيغۇرلاردا زىيالىي بار دېيىلسە، مۇھىمى، ئۇنىڭ ئۇيغۇرلارغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان - قىلالمايدىغانلىقىغا قاراش كېرەك. ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ئەڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقى شۇ بولدىكى، ئۇلار ھەمىشە نىجاتلىقنى تاشقى مۇھىتتىن،نامەلۇم نەرسىلەردىن ئىزدىدى، قانچە ئىزدىگەنسىرى ئۆزىدىن شۇنچە يىراقلاشتى. ئۇلاردىكى ئىزچىل روھىي مەھكۇملۇق ئۇلارنىڭ ھەمىشە ئۆزلىرىگە باشپاناھ، يۆلەنچۈك ئىزدىشىگە سەۋەب بولدى. بۇلار ھېس قىلىشقا تېگىشلىك نەرسىنى ھېس قىلالمىدى، شۇ سەۋەبتىن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى تاپالمىدى. ئۇلار توختىماي تىرىشقاندەك كۆرۈندۇ - يۇ، ۋەھالەنكى بۇ خەلقكە ئۇلاردىن ھەقىقىي ئەمەلىي نەپ يەتمىدى. خەلق مۇتەپەككۇرغا تازا موھتاج چاغدا، ئۇلار خەلقكە نۇرغۇن ھازىرقى زامان مەددادىلىرىنى تەقدىم قىلدى. زىيالىيلارنىڭ جاسارەت بولغانلىرىدا ئىقتىدار، ئىقتىدار بولغانلىرىدا جاسارەت بولمىدى. تۇنجى ئەۋلاد زىيالىيلارنىڭ زىيالىيلىقى خەلقكە نەپ يەتكۈزۈش بولسا، بۈگۈنگە كەلگەندە بۇ نەپ ئېلىشقا ئالماشتى. ئۇيغۇر زىيالىيلىرى يات ئىدىيەلەرنى تومتاقلا دوگمىلارچە قوبۇل قىلىپ، ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئويلاشمىدى. باشقىلارنىڭ يېنىدا ئۇقۇم، ساۋات خاراكتېرلىك نەرسىلەر بۇ يەردە ۋەھىيدەك بىلىپ چوقۇنۇلدى. ئۇلارغا بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟ دەپ سورىسىڭىز، ئۇلار ئامال يوق، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. مانا بۇ ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتى.

قىسقىسى، ئۇيغۇر زىيالىيلىرى يىللار ئۆتكەنسىرى ھەقىقىي ئەسلىي مەنىسىدىن ياتلىشىپ، ئادەمنى خاتىرجەمسىزلەندۈرمەكتە. بۈگۈنكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان، دىپلوم ئالغان ھەرقانداق بىر ئادەم زىيالىي ھېسابلىنىدىغان بوپقالدى.

مۇشۇنىڭ ئۆزىلا زىيالىيلىقىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىگە يېتەرلىك ھاقارەت ئەمەسمۇ؟!

6 . زىيالىيلاردا بىلىم ۋە ئىقتىدار كىرىزىسى

بىلىمسىزلىك بۇگۈنكى دەۋر ئۇيغۇر زىيالىيلىرىدىكى ئورتاق كىرىزىس. بىلىملىك، بىلىمسىز دېگەن ئۇقۇملار، شۇ بەلگىلىك جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي بىلىم ـ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە، شۇ جەمئىيەتنىڭ كونكرېت ئېھتىياجىغا نىسبەتەن ئېيتىلىدىغان نىسپىي ئۇقۇم بولۇپ، ئۇ، زامان، ماكان چەكلىمىسىگە ئىگە. ئارخىمېد بىلىملىك ئالىم، لېكىن ھازىر ئۇنىڭ بىلىدىغىنىنى ئالىي مەكتەپ فىزىكا ئوقۇغۇچىسىمۇ بىلىشى مۇمكىن. لېكىن، شۇنىڭغا ئاساسەنلا ئارخىمېدنى بىلىمسىز، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنى بىلىملىك دېگىلى بولمايدۇ. مۇئەييەن جەمئىيەتتىكى بەلگىلىك ئېھتىياجنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇدەك بىلىمگە ئىگە بولۇش بىلىملىك بولۇشنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئۆلچىمى ھېسابلىنىدۇ. ۋاھالەنكى، بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزدا ئۇ ئېھتىياجنى قاندۇرۇپ،مەسىلىلەرنى ھەل قىلالىغۇدەك بىلىم ئەمەس، شۇ ئېھتىياج، مەسىلىلەرگە نىسبەتەن مۇكەممەل چۈشەنچىمۇ تېخىچە شەكىللىنىپ بولالمىدى. «بىلىم» دېگەن ئۇقۇمغا بولغان چۈشەنچىسىمۇ يېتەرلىك، مۇپەسسەل ئەمەس: شۇنىڭغا ھۆددە قىلالايمەنكى، ئۇلارنىڭ ئۆز كەسپىدىن (سىرتتىن بىرمۇ سوئال چىقارمايلا)، ھازىرقى خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ ئىمتىھان ئالسا، گەپ يوق يېرىمى ئۆتەلمەيدۇ (ئاز دېگەندە). ئىشەنمىسىڭىز، ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرىڭىزدىن باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەيدىغان ئوقۇتقۇچىلار بولسا سوراپ باقسىڭىز بولىدۇ. بىزدە تۆت ـ بەش يىل خەنزۇ تىلى ئۆگەنگەن بولسىمۇ قاملاشتۇرۇپ بىر پارچە خەنزۇچە

دوكلات يازالمايدىغان، يە تەرجىمە قىلالمايدىغان، ئالىي مەكتەپتە مەخسۇس ماتىماتىكا ئۆگەنگەن بولسىمۇ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتىماتىكا دەرسلىكىدىن ئىمتىھان ئالسا، ئۆتەلمەيدىغان «زىيالىيلار» كۆرمىگە.

زىيالىيلىرىمىزدىكى بىلىم كرىزىسى مۇنۇ ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: بىرى، يۇقىرىدا تىلغا ئالغىنىمىزدەك بىلىمسىزلىك(بىلىمسىزلىك) كرىزىسى. بۇ ئومۇميۈزلۈك ئەھۋال. يەنە بىرى، بىلگىنىنى ئىشلىتەلمەسلىك كرىزىسى. بۇ بىزدىكى ئازساندىكى بىلىملىك كىشىلەردە ساقلىنىۋاتقان ئاجىزلىق. روشەنكى، بىلىم ئىگىلەش ئايرىم مەسىلە. ئۇنى تەتبىقلاش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئەمەلىي ئۇنۇم يارىتىش ھەم ئايرىم مەسىلە. بىلىمنى ئىشلىتىش ئۆز ئىگىسىدىن بەلگىلىك ئىقتىدار، دىت، جۈرئەت تەلەپ قىلىپلا قالماستىن، شۇ كىشىدە ئۆز بىلىمى بىلەن ئەتراپىدىكى قايسى ئەمەلىي ئىشلارنى ھەل قىلغىلى بولىدىغانلىقى توغرۇلۇق ئېنىق چۈشەنچە ھاسىل قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ناۋادا بىلىم ئىگىسىدە بۇ ھەقتە ئېنىق تونۇش بولمىسا، ئۇنىڭ بىلىم ئىگىلىگىنىنىڭ ئۆزىگىمۇ، ئۆزگىگىمۇ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. بۇنداق كىشىلەر كىتاب يۈدۈۋالغان ئېشەكلەرگە، ئوۋ ئوۋلاشنى ئۆگىنىپ مارالنىڭ ئۆز ئالدىغا كەلمىگىنىگە رەنجىپ يۇرۇيدىغان ئوۋچىغا ئوخشايدۇ. بۇلار مارال ئىزدەپ ئورمانلىقنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرمەيدۇ، ئۇلار ئوۋچىلىقنىڭ قائىدە - پرىنسىپلىرىنى باشقىلارغا چۈشەندۈرەلىگەن بىلەن، ئۆزلىرى پەقەت باغلاپ بېرىلگەن ھايۋانلارنىلا قارىغا ئالالايدۇ. بىلىم ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئۇنى ئىشلىتىش پۈتۈنلەي ئىگىلىگۈچىگە تەئەللۇق مەسىلە. ئۇنى ئۇنىڭغا بېرەرسىنىڭ كېلىپ ئۆگىتىشى ئارتۇقچە، بۇ ئۇنىڭ ئۆز بىلىمىگە، جەمئىيىتىنىڭ ئېھتىياجىغا بولغان چۈشەنچىسىنىڭ چوڭقۇر - تېبىزلىقىغا، شۇنداقلا بىلىم

ئىگىلەشتىكى مەقسىتىگە باغلىنىش. قىزىق يېرى، بۇنداق كىشىلەر ئۆزىنى باشقىلارنىڭ بايقىمىغانلىقىغا، ئۆزىنى ئىشلەتمىگەنلىكىگە، بىلىمىنى ئىشلىتىدىغان يەر تاپالماي، ئىسراپ بوپكېتىۋاتقانلىقىغا كىملەردىندۇر ئاغرىنىپ، باتىناپ يۇرىدۇ. ئۇلار ھەممىنى جەمئىيەتتىن، باشقىلاردىن كۆرىدۇ.

ھەممەيلەن دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ باي بىل گايتېسنى بىلىشى مۇمكىن. ئۇ خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىككى يىللا ئوقۇپ، 17 يېشىدا ھازىرقى « Microsoft » شىركىتىنى قۇرغان. ئەگەر ئۇنىڭ كومپيۇتېردا پروگراما تۈزۈش تالانتىلا بولۇپ، ئۆز تالانتى بىلەن قانداق ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىشىنى تونۇپ يەتمىگەن بولسا،ئۇنىڭ بۇگۈنكى مۇۋەپپەقىيىتى بولمايتتى. بولمىسا ئامېرىكىدا ئۇنىڭدەك ياكى ئۇنىڭدىن ئىقتىدارلىق پروگرامىچىلار بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي كاللىسى بىلەن كومپيۇتېر تالانتى بىرلىشىپ، بۇگۈنكى مۇۋەپپەقىيىتىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن.

7. يۇقىرىقى كىرىزىسنىڭ سەۋەبلىرى

بۇلارنىڭ تۆۋەندىكى ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ: مائارىپ، زەئىپ مەنىۋىيەت، جەمئىيەت تۈزۈلمىسى.

مائارىپ

گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، ھازىرقى مائارىپىمىزدا ئۆگەنگەن بىلىملەر بىلەن مەكتەپ، ئىدارىلەردە خىزمەت قىلغىلى، كىتاب ئوقۇغىلى، ئانكېتلارنى توشتۇرغىلى، سودا - سېتىق قىلىپ قالساق پۇل سانىغىلى... بولىدۇ. ئەمما، بىز ئىدارىدىن ئايرىلىپ، شۇ ئۆگەنگەنلىرىمىز بىلەن جان باقايلى دېسەك، بىز چوقۇم كوچىدىكى

گازىرچى، باققاللاردىنمۇ ئىقتىدارسىز.

يەنە بىرجەھەتتە، يۇمشاق قۇلاقلارنى تەربىيلەيدىغان مائارىپتا زىيالىيلار كىچىكىدىن باشلاپ باشقىلارغا تايىنىپ چوڭ بولىدۇ. ئۇلار ئائىلىدە ئاتا ـ ئانىغا، مەكتەپتە سىنىپ مۇدىرى، سىنىپ ھەيئەتلىرىگە، ئوقۇغۇچىلار ئۈيۇشمىسىغا... تايىنىدۇ. خىزمەتكە چىققاندا بولسا تەشكىلگە، باشلىققا تايىنىدۇ. بۇنداق بىر ئۆمۈر تايىنىپ چوڭ بولغان كىشىلەردە ئۆزى مۇستەقىل ئىش قىلىدىغان ئىدىيە، جۈرئەت بولمايدۇ. ئۆز تايانغۇچىلىرىدىن ئايرىلىپ ياشاشنى ئويلاشقىمۇ پېتىنالمايدۇ. ئۇلار گەرچە ئىككى پۇتلۇق تۇغۇلغان بولسىمۇ، تۆغۇلغاندىن كېيىنكى تايىنىپ ياشاش جەريانىدا ئۇلاردا كۆرۈنمەس ئۈچىنچى پۇت ئۆسۈپ قالغان. بۇ پۇت ئاللىقاچان ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ قالغان بولۇپ، بۇ پۇت بولمىسا، ئۇلار تىك تۇرالماي يىقىلىپ چۈشىدۇ. ئۇلار بۇ جەريانىدا ئۆزىنىڭ مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىدىن ئايرىلغان، ئەگەر مائارىپ بىر ئادەمگە مۇستەقىل، ئۆزىگە تايىنىپ ياشاشنى ئۆگىتەلمىسە، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلغان بولىدۇ. بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىز ئوقۇۋاتقان چىغىدىلا باشقىلارغا ئىشلەشنى مەقسەت قىلىپ ئوقۇيدۇ. ئۇلاردا ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بىر ياشاش پىلانى بولمايدۇ. ئۇنىڭ مەقسىتى باشقىلارغا ئىشلەش بولغانىكەن، ئۇنىڭ روھىيەت، تەپەككۇر قۇرۇلمىسى مۇشۇ مەقسەتكە ئاساسەن شەكىللىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىگە تايىنىپ قولغا كەلتۈرگەن ھېچقانداق مۇۋەپپەقىيىتى بولمايدۇ. شەرەپ گۇۋاھنامىسى، تەقدىرنامە، ئۇنۋان، دەرىجىلەرگە ئېرىشكىنىدىن مەست بولۇپ ياشايدۇ. ئوقۇغۇچىلاردىن چوڭ بولغاندا نېمە بولىسەن؟ دەپ سورىسىڭىز، دوختۇر، مۇئەللىم، جەڭچى، ئۇچقۇچى، سەنئەتچى... بولىمەن، دەيدۇ، ھەرگىزمۇ بىرەرسى ئۆزۈم ئىگىلىك تىكلەيمەن، تىجارەتچى بولىمەن، دېمەيدۇ. چۈنكى بىز

ئۇلارغا شۇنداق ئۆگەتكەن.

زەئىپ مەنمۇنىيەت

ئادەم تەپەككۇر قىلالايدىغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، ئۆز ھاياتىنى مەلۇم نىشانغا ئاساسەن ئۆتكۈزىدىغانلىقى بىلەن ھايۋاندىن پەرقلىنىدۇ. روشەنكى، ھايۋانىنىڭ ياشىشى ئۆزىگە بەلگىلەنگەن قانۇنىيەتنى ئىجرا قىلىش جەريانى. ئۇنىڭ ھاياتىدا روشەن مەقسەت بولمايدۇ. بار دېيىلسە، جان ساقلاش ئۇنىڭ ئەڭ ئالىي مەقسىتى. ئۇنىڭ قورسىقى تويسا، توڭلاپ قالمىسلا ئۇنىڭ تەلىپى قالمىدۇ. ئادەملەر بولسا، ئۆز ھاياتىنى مەلۇم بىر غايە ئەتراپىغا ئۈيۈشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ پائالىيەتلىرىنى شۇنىڭ ئېھتىياجى بويىچە تەڭشەيدۇ. بۇ، ئىنسانلارنىڭ جان ساقلىشى مەقسەت ھېسابلانماستىن، مەلۇم غايىنىڭ تەييارلىقى ھېسابلىنىدۇ. ئۆز ھاياتىغا نىسبەتەن مۇشۇنچىلىك چۈشەنچىسى يوق ئىنسانىنىڭ ئىنسانلىق سالاھىيىتىدىن گۇمانلىنىش كېرەك. ھايۋان جان ساقلاش ئۈچۈنلا ياشىغاچقا، ئۇنىڭ پائالىيىتى قەيەردە يەيدىغان، ئىچىدىغان نەرسە بار؟ دېگەننى كۆزلەپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىنسانلاردا ئۇلۇغۋار ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ئاۋۋال ئۇلۇغۋار غايە بولۇشى كېرەك. ئىنسانلاردىكى نىشان ئۇلارنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان ماتور ھېسابلىنىدۇ. ئىنسانلار شۇ ئىچكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچنىڭ كۈچىدە ھەرىكەتلىنىدۇ، ھاياتىنى ئۇلۇغۋار غايىلەرگە يېتىشتىكى ئۇلۇغۋار جەريانغا ئايلاندۇرالايدۇ. نەپسىنىڭ قۇلى ئەمەس، خوجايىنىغا ئايلىنالىغانلار، تاشقى بېسىم، سىرتقى زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن ئەمەس، ئىچكى ئېھتىياج، ئىچكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ تەرىپىدىن ئۆز نىشانىغا ئىلگىرىلىيەلىگەنلەر ھەقىقىي ئازاد - ئەركىن كىشىلەر ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا

پۈتمەس - تۈگىمەس قۇۋۋەت بولىدۇ،ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى باشقىلار باشلاپ قويغان سۇنى ئېقىتىدىغان نو ئەمەس، ئۆزىدىن سۇ ئوقچۇتالايدىغان بۇلاقتۇر. ۋەھالەنكى، بۇنداق بۇلاقتىن مەھرۇم كىشىلەرنىڭ روھىيىتى ياشناپ تۇرغان باراقسان گۈلىستانلارغا ئەمەس، قاغجىراپ كەتكەن جەزىرىگە ئوخشايدۇ. يەپ - ئىچىش ئۈچۈن ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ پائالىيىتى ياشاش ئۈچۈن يەپ - ئىچىۋاتقان كىشىلەرنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. دېمەك، يۇقىرىقى بايانلىرىمىزدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، زىيالىيلىرىمىزدىكى بىلىم كىرىزىسى ئاۋۋال ئۇلارنىڭ مەنسۇبىيەت كىرىزىسىدىن، كونكرېتراق ئېيتقاندا، ئۇلاردىكى غايە بوھرانىدىن كەلگەن. غايىدىن مەھرۇم كىشىلەر ھاياتلىق كۈچىنىڭ يېرىمىنى يوقاتقان كىشىلەردۇر. ناۋادا زىيالىيلىرىمىزدا غايە بولغان بولسا، ئۆز غايىسىگە يېتىش داۋامىدا بىلىمىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلغان، تەبىئىي ھالدا ھېچقانداق ھەيدەكچىسىز، ئۆزلۈكىدىن تىرىشقان بولاتتى. ھازىر زىيالىيلىرىمىز ئىتتىرمىسە ئوت ئالمايدىغان ئەبجەق ماشىنىلارغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ. ياشاش دېگەن ئۇقۇمنىڭ ئىنسانغا نىسبەتەن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى، ئىنسان ئۈچۈن قانچىلىك ۋەزنى بارلىقىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتمىگەچكە، قورساقتىن سىرت ئىشلار ئۇلارنىڭ پائالىيەت كۇنتەرتىپىدىن ئورۇن ئالالمىغان.

غايە ئۈچۈن تىرىشىش جەريانى ماھىيەتتە ئادەمنىڭ بەدەل تۆلەش جەريانىدۇر. بەدەل غايىنىڭ ئەكسى ئەقەللىي تەلىپى. زىيالىيلىرىمىزنىڭ بەدەل تۆلەشتىن قورقۇشى تۆلىمەكچى بولغان بەدەلنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئەمەس، غايىسىگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ سۇسلۇقىدىن بولغان بولىدۇ. ئىرادە كۈچى ئوخشىمايدىغان كىشىلەر ئۈچۈن قىيىنچىلىقنىڭ دەرىجىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بەزى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن بىرەر پارچە تېكىست يادلاش بەسىي مۇشكۇل ئىش، يەنە بەزى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن بىرەر كىچىكرەك لۇغەت يادلاش

ھېچقانچە ئىش ئەمەس. ئاجىزلار قىينىچىلىقىنى لوپا ئەينەك بىلەن كۆرىدۇ.

جەمئىيەت قۇرۇلمىسى

ئىلگىرى ئۇيغۇرلاردا ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇتۇپ، مولا قىلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى، ھېچبولمىغاندا «قۇرئان» ساۋاتىنى بولسىمۇ چىقىرىۋالاتتى. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ دىنىي ئېتىقادىنىڭ، ئۆز دىنىغا بولغان مۇھەببىتىنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىنمۇ؟ مەن شۇنداقلىقىدىن گۇمانلىنىمەن. ئۇلارنىڭ كۆپ سانلىقى باللىرىنى مۇنداق ئىككى مەقسەتتە ئوقۇتىدۇ: بىرى، ئوقۇپ موللا بولسا باللىرىنىڭ تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە بولىدۇ (چۈنكى ئۇلارغا نەزىر، ھېيىت نامىزى... دېگەندەك ئىشلاردا كېلىپ تۇرىدۇ)، جەمئىيەتتە ئابرۇيى، ئورنى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. يەنە بىرى، ناۋادا قازا - قەدىر يېتىپ قالسا، تۇپراق بېشىمزدا «قۇرئان» ئوقۇپ قويار، دېگەننى مەقسەت قىلىدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ دىنىي بىلىمىنى ئارزۇلىشى شۇ بىلىمنىڭ ئۇلارغا ئەمەلىي نەپ ئەكىلەلىگەنلىكى سەۋەبىدىندۇر.

بەلگىلىك شەيئى جەمئىيەتتە كىشىلەرگە ئەمەلىي نەپ ئەكىلەلىسە، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرەلىسە، شۇ شەيئى مەزكۇر جەمئىيەت كىشىلىرى قوغلىشىدىغان، ئارزۇلايدىغان ئوبيېكتقا ئايلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ شەيئىنىڭ قىممىتى، ئۇلۇغلۇقى قەغەز ۋەئىبغىزدىلا كۆچەپ ئېيتىلىپ، قايتا - قايتا شەرھلىنىپ، لېكىن ئەمەلدە كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ئەمەلىي مەنپەئەت ئەكىلەلمىسە، كىشىلەر تەبىئىي ھالدا ئۇنىڭغا قىزىقىشتىن سوۋۇيدۇ.

پۇل ئادەملەرنىڭ ھەممىسى قوغلىشىدىغان نەرسە، چۈنكى

كىشىلەر ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنىڭ تۇرلۇك ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇپ، مەسىلىلىرىنى ھەل قىلالايدۇ. دېمەك، ئۇ ھاجەتلەرنى راۋان قىلغاچقا، كىشىلەر ئۇنى قوغلىشىدۇ. ھوقۇق بۇمۇ بىزنىڭ كادىرلىرىمىز چۈشەيدىغان شېرىن ئازرۇ. چۈنكى، ئۇمۇ ھوقۇقدارنى نۇرغۇن قۇلايلىقلارغا،ئىمتىياز - نوپۇزغا ئىگە قىلالايدۇ، ئىشلىرى ئۆڭلۇكسىدىن يۇرۇشۇپ كېتىدۇ (بۇ يەردە ھوقۇق ئەكېلىدىغان ئىمتىيازلارنى ساناپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز). شۇ ئىستەكتە نۇرغۇن كىشىلەر مەن مۇناسىپمۇ، دەپ ئويلىشىپ يۇرمەي ھوقۇقدار بولۇش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئۆزاققا سوزۇلغان ئارتىسلارچە ياسالما ھاياتىنى باشلىۋېتىدۇ (چۈنكى ئۇلار نۇرغۇن مۇناسىپ ئەمەسلەرنىڭمۇ بىر ئامالالارنى قىلىپ، قاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆپ كۆرگەچكە).

مەلۇم جەمئىيەتتە ئۇلۇغ نەرسىلەرنىڭمۇ كىشىلەر قوغلىشىدىغان، ئىنتىلىدىغان ئوبيېكتقا ئايلىنالماسلىقى ھەرگىزمۇ شۇ شەيئىلەرنىڭ قىممىتىنىڭ تۆۋەنلەپ قالغانلىقىدىن،جەلپ قىلىش كۈچىنىڭ ئاجىزلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنىڭ تۆۋەنلىكى، جەمئىيەت كىشىلىرىدە ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتىگە بولغان تونۇشنىڭ يېتەرلىك چوڭقۇر بولماسلىقى، ئىجتىمائىي مېخانىزمدىكى تەتۇرلۇكلەرنىڭ ئۇنىڭ ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشىغا توسقۇنلۇق قىلغانلىقىدىن بولىدۇ.

بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە بىلىم ئىگىلىك قۇرۇلمىسىدىكى تەتۇرلۇكلەرنىڭ قۇربانى بولۇپكېتىپ،كىشىلەرنىڭ دىققىتىدىن ساقىت بولۇقالغان ئۇلۇغ شەيئىلەرنىڭ بىرى. بىلىم بۇيۇك، بۇيۇكلۇكى ئۇنىڭ يەككە ئۇقۇم ھالىتىدىكى مەنىسىدە ئەمەس، تەتبىقلىنىش ئارقىلىق ئىنسانلارغا ئەمەلىي مەنپەئەت يەتكۈزەلىگەنلىكىدە. دېمەك، بىلىم كىشىلەرگە ئەسقاتسا، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئۆزگىرىش ئەكېلەلىسە، شۇ جەمئىيەتتە بىلىمنىڭ ھەقىقىي قىممىتى بولغان بولىدۇ. شۇنداقلا بىلىم كىشىلەرنىڭ

ئىنتىلىش نىشانىغا ئايلىنالايدۇ.

ئەپسۇسكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بىلىم تېخى جەمئىيەت ئەزالىرى تەرىپىدىن ھەقىقىي چۈشىنىلگىنى، قەدرى چوڭقۇر ھېس قىلىنغىنى يوق. سەۋەب بىلىملىكلەر بىلەن بىلىمسىزلەرنىڭ باراۋەر بويىقالغانلىقىدا (بۇ بىلىملىكلەرگە نىسبەتەن بىر خورلۇق). ناۋادا بىلىمسىزلەر ئۆزىنىڭ بىلىمسىزلىكى تۈپەيلىدىن قەدەمدە بىر تۈمشۇقىغا يەپ، بىلىمسىزلىكنىڭ دەردىنى تارتقان، بىلىملىكلەر ئۆز بىلىمىنىڭ پايدىسىنى كۆرگەن، بىلىمگە سېڭىۋرگەن ئەجرىگە چۈشلۈق ھوسۇل ئالالىغان، ئۆز لايىقىدا قەدىرلىنەلىگەن بولسا، كىشىلەر بىلىمسىزلىكنىڭ ئاقىۋىتىدىن چۆچۈپ، تەبىئىي ھالدا تىرىشقان بولاتتى. بىلىم تېخىچە ئىستېمال قىممىتىگە ئىگە بولالمايۋاتقان ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە، زىيالىيلار ئۆزلىرىنىڭ بىلىمسىزلىكىنى تازا چوڭقۇر ھېس قىلالمىدى. چۈنكى، ئىدارىدىكى ئىشلار ئۇلاردىن ئالاھىدە يۇقىرى ساپا ـ سەۋىيە تەلەپ قىلمىغاچقا، ئۇلارغا بىلىم ئىگىلەشنىڭ ئوبيېكتىپ جەھەتتىن زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ، يەنە كېلىپ ئۇلار ئۆزىنىڭ تۇرمۇش كىرىمىدىن خاتىرجەم.

بىزدە بىلىملىكلەر يوق ئەمەس، بىلىم مۇھىتى يوق. گەرچە دۇنيانىڭ بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىگە كىرىپ بولغانلىقى ئاللىقاچان ئومۇم ئېتىراپ قىلغان پاكىت بولسىمۇ، بىزنىڭ بۇ يەر تېخىچە دېھقانچىلىقىنى ماشىنىلاشتۇرالماي ئاۋارە. ئىجتىمائىي ئىگىلىك فورمىسىنىڭ جەمئىيەت ئەزالىرىغا بولغان ساپا ـ ئىقتىدار تەلىپى كۆچەيسە، كىشىلەرئۆزلۈكىدىن ئىزدىنىدۇ. بۇخىل تەلەپنىڭ كۆچىيىشىنى شۇ خىل ئىگىلىك فورمىسىنىڭ بىلىم ـ ماھارەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ زىچ ياكى ئەمەسلىكى بەلگىلەيدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق كىرىمى كادىرلارنىڭ مائاشىتىن، تىجارەتچىلەرنىڭ پارچە ـ پۇرات تىجارەتتىن، دېھقانلارنىڭ بولسا تېرىقچىلىقتىن كېلىدۇ. گەرچە بۇخىل ئىگىلىك فورمىلىرىنىڭ

بىلىم بىلەن مۇناسىۋەتى زىچ بولسىمۇ، شۇ كەسپىتە مەخسۇس تەربىيىلىنىشكە بولغان تەلىپى ئانچە كۆچلۈك ئەمەس، بۇلارنىڭ تەلىپىدىن ساۋات خاراكتېرلىك بىلىم بىلەنمۇ چىققىلى بولىدۇ ھەم بىلىمگە بولغان تەلەپنىڭ كۈچىيىشى مەلۇم دەرىجىدە ئەركىن بازار ئىقتىسادىنى يولغا قويۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. سانائەت ئىگىلىكىدە بىلىم بايلىق خەزىنىسىگە ئايلىنىدۇ، بىلىم ئىگىلىكىدە بولسا خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىغا ئايلىنىدۇ. سانائەت جەمئىيىتىدە بىلىم ياشاشتىكى شوتا بولسا، بىلىم جەمئىيىتىدە ئادەمنىڭ جېنى بوپقالىدۇ.

بىزدىن بىل گايتېبستەك تالانتلىق پروگراممىچىلارچىقىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭدەك بايغا ئايلىنالىشى ناتايىن. چۈنكى، لەھەك ئېرىق - ئۆستەكلەردە ياشىيالمايدۇ، لەھەك يېتىشتۇرۇشتىن ئاۋۇال لەھەكچە لايىق كۆل قېزىلىشى كېرەك.

ياۋروپا ۋە ئامېرىكىلىقلارنىڭ توختىماي تىرىشىشى ئۇلاردا ئالاھىدە بىرخىل روھنىڭ بولغانلىقىدىن ئەمەس، رىقابەتلىك ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ ئۇلارنى شۇنداق تىرىشىشقا مەجبۇرلىغانلىقى تۈپەيلىدىندۇر. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يالقاۋلىقى، ھۇرۇنلۇقى ئۈچۈن ھەرۋاقىت ئېغىر بەدەل تۆلىشى مۇمكىن. لېكىن بىزنىڭ بۇ يەردە زىيالىيلار ھۇرۇنلۇقنىڭ راھىتىنى كۆرىدۇكى، زىيىنىنى تارتمايدۇ.

ئۇيغۇرلاردا دەسلەپتە كومپيۇتېر تىجارىتى باشلانغاندا، ھەممە ئۇمىدلەنگەن، يېڭى تىجارەت يولى تېپىلغاندەك بولغان، لېكىن ئەمدىلىكتە دەسلەپكى قىزغىنلىقتىن ئەسەر يوق. بۇ كومپيۇتېر شىركەتلىرىنىڭ كۆپىيىپ، رىقابەتچىلەرنىڭ ئاۋۇپ كەتكەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىشىلەرنىڭ يۇمشاق دېتال، كومپيۇتېرغا بولغان ئېھتىياجىنىڭ تۆۋەنلىكىدىن بولغان. ئۇيغۇرلاردا بىلىم ئىگىلىكىگە قەدەم قويغۇدەك ئوبيېكتىپ، سۇبيېكتىپ شەرتلەر تېخى پىشىپ يېتىلگىنى يوق.

دېمەك، بىلىمسىزلىكنىڭ قەدرى بولمايدىغان، بىلىمسىزلىكنىڭ دەردىنى تارتمايدىغان، بىلىملىكلەرنىڭ تىزگىنىنى بىلىمسىزلەر قولىغا ئېلىۋالغان، بىلىملىكلەر بىلىمسىزلەر بىلەن باراۋەر، ھەتتا بىلىمسىزلەر ئۈستۈن تۇرۇۋالغان بۇ جەمئىيەتتە، زىيالىيلارنىڭ بىلىم ئىگىلىشىگە بولغان تاشقى بېسىم،زۇرۇرىيەت يېتەرلىك كۆچلۈك بولمىغانلىقى سەۋەبىدىن، بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزمۇ بىلىمنى ئانچە مۇھىم بىلىپ كەتمەيدۇ.چۈنكى، ئۇلار يەنىلا خاتىرجەم ياشاۋېرىدۇ.

8. زىيالىيلىرىمىزدا مەسئۇلىيەت كىرىزىسى

دۇنيادا مۇكەممەل مىللىي مەدەنىيەت بولمايدۇ. مىللىيلىقتا ھەرقانداق نەرسىنىڭ بىرلا ۋاقتىتا ھەم ئاجىزلىقى، ھەم ئارتۇقچىلىقى بولىدۇ. ھەرقانداق بىر مىللىي مەدەنىيەتتە بەلگىلىك ئىممۇنىتېت كۆچى، شۇنداقلا يات مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى ھەزىم قىلالىغۇدەك ساغلام ئاشقازان بولۇشى كېرەك. بۇ ئاشقازان ماھىيەتتە شۇ مىللەتتىكى دانالار (ئەمدىلىكتە زىيالىيلار) نى كۆرسىتىدۇ. قۇۋۋەت ئاشقازانىدا ھەزىم قىلىنىپ، ئاندىن بەدەنىنىڭ باشقا ئەزالىرىغا تارقىغاندەك، يات مەدەنىيەت، ئىدىيىلەرمۇ ئاۋۋال دانالارنىڭ تاسقىشىدىن، ھەزىمىدىن ئۆتۈپ، باشقا ئەزالارغا تارقايدۇ. ناۋادا دانالارنىڭ سەزگۈرلۈكى يېتەرلىك بولالماي، ئۆزىنىڭ ئاشقازىنىنى كاردىن چىقىرىپ قويسا، ئۇلارنىڭ قووۇمىنىڭ ئۆزلۈك گېنى ئاينىشقا باشلايدۇ. ئۇلار ئۆز ئاشقازىنىنى كاردىن چىقىرىپ قويماسلىقى ئۈچۈن «يەيدىغان» نەرسىلىرىگە دىققەت قىلىشى، نېمىنى تاللاش، نېمىنى شاللاش ھەققىدە ئۆزىنىڭ بەلگىلىك قىممەت ئۆلچىمى بولۇشى، ئۆز ئەنئەنىسى بىلەن يات مەدەنىيەتلەرنىڭ مۇئاپىق بىرلىكىدىن مەلۇم بىر پەلسەپىۋى ئىدىيە، مەدەنىيەت قىممەت قارىشى شەكىللەندۈرۈشى كېرەك. ۋەھالەنكى،

بۇ ئىنتايىن جاپالىق قىيىن ئەمگەك. ئەجنەبىي ئىدىيىلەر توختىماي تاجاۋۇز قىلىپ تۇرغان بۇگۈنكىدەك بىر شارائىتتا، مۇداپىئە بىلەن قوبۇللاشنى مۇۋاپىق بىرلەشتۈرگەن، ئۆز - يات مۇناسىۋىتىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلغان بىر ئىدىيىگە پۈتكۈل مىللەت تەقەززا. مانا بۇ ئۇلۇغ بۇرچ بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزنىڭ زىممىسىدە.

ئەپسۇس، دەۋرىنىڭ مەسخىرىسى شۇكى، بۇخىل ئۆزلۈك گېنىنىڭ ياتلىشىشى ئاۋۋال بىزنىڭ زىيالىيلاردىن باشلىنىۋاتىدۇ، ئەجنەبىي مەدەنىيەتنىڭ ئاۋۋالقى تەجرىبە بۇيۇملىرى شۇلار بوپقېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن خەلقىمىزنىڭ قانچىلىك ئېغىر دەرىجىدە ئىدىئولوگىيە، ئېتىقاد كرىزىسىغا مۇپتىلا بولغانلىقىنى قىياس قىلالايمىز. ئۆزىنىڭمۇ ئېنىق مەۋقەسى،ئىدىيىسى يوق، ئۆزلىرىنمۇ قۇتقۇزالمايۋاتقان زىيالىيلاردىن بۇ بۇرچىنى ئادا قىلىشنى تەلەپ قىلىش بۇگۈنكى كۈندە ئۆلۈكتىن ئىمان تەلەپ قىلغاندەك بىر ئىش بوپقالدى. ئۇلار ئالىلىقاچان ئەجنەبىي مەدەنىيەتنىڭ سادىق گۇماشتىلىرىغا ئايلىنىپ، روھىي جەھەتتىن گۇمراھلىققا يۈزلىنىۋاتىدۇ. بۇخىل يۈزلىنىش جەمئىيىتىمىزدە زىيالىيلار بىلەن دېھقانلارنىڭ تامامەن ئوخشىمايدىغان ئىككى قۇتۇپقا ئايرىلىپ قېلىشىدەك پاجىئەگە سەۋەب بولۇپ، مىللەت بىرلىكىدىكى مەنىۋى ئاساس ئاستا - ئاستا يىمىرىلىشكە باشلىدى. بىر مىللەت ئۇچۇن ئىدىئولوگىيە، مەنىۋىيەتتىكى بۆلۈنۈش ئۇلارنىڭ مەۋجۇدلۇقىغا تەھدىت ئەكېلىدىغان ئەڭ ماھىيەتلىك سەۋەبلەرنىڭ بىرى. ۋەھالەنكى، بۇ ئىككى قۇتۇپنىڭ ئۆزى ۋەكىللىك قىلىۋاتقان ئىدىيىگە بولغان چۈشەنچىسىمۇ چوڭقۇر ئەمەس. دېھقانلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئەمما ئۇلار ئۆز دىنى ھەققىدىكى ئەڭ ئەقەللىي چۈشەنچىلەردىنمۇ خەۋەرسىز، ئۇلار ئۇچۇن دىن دوزاخ ۋە جەننەتتىنلا دېرەك بېرىدىغان باقىيغا تەئەللۇق ئۇقۇم. زىيالىيلار بۇنىڭدىن خەۋەرسىز بولۇپلا قالماي، ئۆزلىرى چاپلىشىۋالغان

ئەجنەبىي ئىدىيىسىنىڭ ئۆزىگە بولغان چوڭشەنچىسىمۇ يوقىنىڭ ئورنىدا. ئۇلار ئاللىقاچان ئۆزلىرى ئۆگەنگەن، ئوقۇغان نەرسىلەرنىڭ قۇربانى بوپكەتكەن. مەنىۋى ئوزۇق مەنبەسىدىن مەھرۇم مىللەتنىڭ تەقدىرى تارىم ۋادىسىدىكى سۇسىز قالغان توغراقلاردەك بوپقېلىشى تەبىئىي(گەرچە بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزنى توغراققا ئوخشاتقىلى بولمىسىمۇ؛توغراق ياشىرىپ مىڭ يىل، قۇرۇپ قېلىپ مىڭ يىل، يەنىلىپ مىڭ يىل ياشارمىش، بىزدە جىسمى تىرىك يۈرسىمۇ،روھى ئۆلگەن ئادەملەر كۆرمىگە).

زىيالىيلىرىمىزدا تېخىچە مۇكەممەل ئىدىيە سالماقلىقى، بەلگىلىك ئاڭ قۇتۇبى شەكىللەنمىدى. مەۋقەسىزلىك ھەربىر زىيالىيدىلا ئەمەس، زىيالىيلار ئىچىدىكى سەركە سۈپەت كىشىلىرىمىزدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. ئۇيغۇر ئىدىئولوگىيىسىگە تېخىچە پارچە - پۇرات قاراشلار ھۆكۈمران بولۇپ تۇرۇپتۇ، ئىدىيە ئېقىمى، زىيالىيلار ئارىسىدا ئورتاق تىل، ھەمكارلىق شەكىللەنگىنى يوق. گەرچە ئادەملەردە مۇستەقىل قاراش بولۇشى ياخشى ئىش ھېسابلانسىمۇ، ئومۇمىي جەھەتتىن بىرلىككە كەلگەن باش - ئاخىرى بار ئىدىيىنىڭ بارلىققا كېلەلمەسلىكى،مەسىلىرگە ھەممەيلەننىڭ ئۆز خاھىشى بويىچە دىئاگنوز قويۇپ، ھۆكۈم چىقىرىپ يۈرۈشى جەمئىيەتتە ئىلمىنىڭ نوپۇزىنى قويمايدۇ، ئاۋام بولسا خىلمۇ خىل ئىدىيە - قاراشلار ئارىسىدا قايمۇقۇپ، گاڭگىراپ يۈردۇ. دانالار مىللەت ئىدىئولوگىيىسىنىڭ قاراۋۇللىرىدۇر، لېكىن بىزنىڭ بەزى دانالىرىمىز (زىيالىيلار) مىللەت ئىدىئولوگىيىسىنىڭ ئەتكەسچىلىرىگە ئايلىنىپ قالدى.

شۇبھىسىزكى، مەۋجۇتلۇق مىللەتكە نىسبەتەن ئېغىر سوئالغا ئايلانغاندا، جاۋاب بېرىش ۋەزىپىسى ئاۋۋال زىيالىيلارنىڭ زىممىسىگە چۈشىدۇ.لېكىن، زىيالىيلىرىمىز مەۋجۇتلۇقنى جىسمانىي مەۋجۇتلۇق دەپ چۈشىنىۋاتىدۇ. بىر مىللەت ھەرگىزمۇ بىردەمدىلا

يوقلىپ كەتمەيدۇ، بۇ يەردىكى مەۋجۇتلۇق مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئاللىقىنى ماھىيەتلىك يادرو قىلغان مەنىۋى ئۇيۇللۇقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇخىل ئىندىۋىدۇئاللىقنىڭ ئاستا ـ ئاستا ياتلىشىشى شۇ مىللەتنىڭ مەنىۋى مۇستەقىللىقىنى چىرىتىپ، ئۆزلۇك گېنىنى يوقىتىدۇ. بۇ چاغدا مىللەت ئۆزىگە ئىگە بولالماي قالىدۇ. ئۆزىگە ئىگە بولالمىغانلىقنىڭ ئۆزى دەل مەۋجۇتلۇقنى يوقاتقانلىقتۇر.

خەلقىمىز گەۋدىسىدە زىيالىيلار «سەزگۈرلەر» قاتلىمى ھېسابلىنىدۇ. بۇلار خەلقىمىزنىڭ مېڭىسى، نېرۋىسى، سەزگۈ ئەزالىرىدۇر. خەلقىمىز تاشقى ئۇچۇرلارنى شۇلار ئارقىلىق قوبۇل قىلىدۇ، شۇلار ئارقىلىق ئاڭلايدۇ، كۆرىدۇ. زىيالىيلارنىڭ نېمىنى قوبۇل قىلىپ، نېمىنى تەرك ئېتىشى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىي ئىشى بولىقالماستىن، ئۇلاردىن ھالقىغان، مىللەتكە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئومۇملۇق مەسىلىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ناۋادا خەلقتىكى بۇ سەزگۈر نېرۋىلار ئۆزىنىڭ رولىنى يوقىتىپ قويسا، ئۇ چاغدا بۇ خەلقنى نارکوز قىلماي ئوپېراتسىيە قىلسىمۇ ۋاي دېمەيدۇ. زىيالىيلار ئاۋامنىڭ مېڭىسى ھېسابلانغاچقا، ئۇلار تەبىئىيلا ئاۋامغا يېتەكچىلىق قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە.

ئاۋام ئۆز ھالىنىڭ قانداق كېتىۋاتقانلىقىدىن، ئۆز تەقدىرىنىڭ قەيەرگە مېڭىۋاتقانلىقىدىن بىخەۋەر، غاپىل كىشىلەردۇر. ئۇلار دائىم غەپلەتتە، ئۇلارنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى ئالدىنىشتۇر.

زىيالىيلار بولسا ئاقارتقۇچىلار، ئاۋامنىڭ يولباشچىلىرىدۇر. زىيالىيلار ئۆز قەۋمىنى زىيانلىق ئىشلاردىن ئاگاھلاندۇرۇپ، پايدىلىق ئىشلارغا يېتەكلەپ، يول كۆرسىتىشى، ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولۇشى زۆرۈر. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، زىيالىيلار ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك تۇرمۇشىدىن ھالقىشقا تېگىشلىك كىشىلەردۇر. ئەپسۇس، بىزدە بۇلار يەنە خەلقكە قالدۇرۇلغان، زىيالىيلىرىمىز ئائىلە مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىپ بولالماي ئاۋارە.

بىزدە مائارىپىمىزدىكى ئەجەللىك ئاجىزلىقلارنى كۆرسىتىپ، ئۆزىمىزگە خاس مائارىپ ئىدىيىسىنى شەكىللەندۈرەلەيدىغان، مائارىپىمىزغا يېڭى يول كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان پىداگوگلار، مائارىپ پسىخولوگىيىسىدىن ھالقىپ، مىللەتتىكى ئومۇمىي پسىخىك ئاجىزلىقلارنى ئىلمىي تەھلىل قىلىپ، رېتسىپ يازالايدىغان پسىخولوگلار، خەلقكە بىلىش زۆرۈر نەرسىلەرنى بىلدۈرەلەيدىغان يازغۇچىلار، خەلقكە يېڭى ئىدىيە، روھىغا يېڭى ھاياتىي كۈچ بېغىشلاپ، مۇئەييەن دەرىجىدە تۇراقلاشقان ئىدىيە قۇتۇپى، قىممەت سىستېمىسى شەكىللەندۈرەلەيدىغان پەيلاسوپ مۇتەپەككۇرلار، جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي تۈزۈلمە، سىياسەتلىرىدىكى بىرتەرەپلىمە جايلارنى كۆرسىتىپ، يېڭى چارە تەمىن ئېتەلەيدىغان سىياسىئون، مىللىي ئىگىلىكنى ئىلمىي تەھلىللەپ، تىجارەتچىلىرىمىزگە يېڭى يول كۆرسىتىپ، ئۇلارغا ھازىرقى زاماندا سودىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرەلەيدىغان ئىقتىساد شۇناسلار، ئىجتىمائىي قاتلاملىرىمىزدىكى ھەرخىل مەسىلىلەرنىڭ يىلتىزى، زىيىنىنى، ھەل قىلىش چارىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان جەمئىيەتشۇناسلار، خەلقئارالىق سەۋىيىگە ئىگە پەن ـ تېخنىكا نەتىجىلىرىنى يارىتالايدىغان ئالىملار، مىللىي سودىنى خەلقئارا بازارغا ئەكىرەلەيدىغان كارخانىچى تىجارەتچىلەر بولۇشى كېرەك. ئۇلار ئۈيۇشۇپ، ئۆز قوۋمىنىڭ كېلەچىكى ئۈچۈن يېڭى لايىھە ـ خەرىتىلەرنى سۇنۇشى، ئۆز ساھەلىرىدە يېڭى ـ يېڭى ئىلىم سەمەرىلىرىنى يارىتىشى زۆرۈر. ئۇلار ھەمكارلىشىپ، خەلق ئىچىدىكى ئاقىللار گۇرۇھىنى شەكىللەندۈرۈشى كېرەك.

9. زىيالىيلىرىمىز نېمىنى بەھس قىلىۋاتىدۇ؟

شەرق دانىشمەنلىرىنىڭ ئىزچىل سادىر قىلىپ كەلگەن بىر

خاتالىقى شۇ بولدىكى، ئۇلار ئۆز دەۋرىدىكى شۇ خەلقنىڭ ئانا تىلىنىڭ،ئەڭ زۆرۈر مەسىلىنىڭ ئەتراپىغا قول تۇتۇشۇپ ئۇيۇشالمىدى. ئۇلار ھەممىسى ئۆزى خالىغان ئىشلار بىلەن بولۇپ يۈرگەچكە، خەلقى مەھكۇملۇق تەقدىرىگە مۇپتىلا بولدى. ئۇلار دەۋر سوراۋاتقان سوئاللارغا كەينىنى قىلۇالدى. بىزلىككە كەلمىگەن سىستېمىسىز پائالىيەتلەرنىڭ خەلقكە كۆرسىتىدىغان تەسىرى ئۇزۇل-كېسىل بولمايدۇ.

مانا ئەمدىلىكتە بۇ ئۇدۇم بىزنىڭ زىيالىيلارغا مىراس قالدى. ئىلمىي ئىشلاردا ئۇلاردا ھەمكارلىق بولمىدى. مەلۇم بىر ئىلمىي تەشكىلات، ئىلمىي جەمئىيەت ئۇلارنى تەشكىللىمىسە، ئۇلارنىڭ ئۆزىدە ئاڭلىقلىق بولمىدى. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى تەمەننالىق ئۆزئارا ھەمكارلىشىشقا يول قويمىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى يېڭەلمىدى. سەركە بولۇشقا تېگىشلىك زىيالىيلىرىمىز تولىمۇ ئەركە بوپكەتتى.

بىزدە ئىككى ئاپتورنىڭ نامىدا چىققان كىتاب، ئەسەرلەرنى ئۆچرىتىش بەك تەس. ھەمكارلىق دېگەن ئۆز نەپسىدىن مەلۇم دەرىجىدە ۋاز كېچىش دېگەندىن دېرەك بېرىدۇ. ئىلمىي ئىشلاردا ھەمكارلىق بولمىسا نەتىجىنىڭ مۇكەممەللىكىگە تەسىر يېتىدۇ، بۇ زىيالىيلاردىكى ئىلمىگە تۇتقان پوزىتسىيىگە شەخسىي خاھىشنىڭ ھۆكۈمران ئىكەنلىكىنىڭ ئالامىتى. سىز مەلۇم بىر تەتقىقات ئىلىپ بېرىۋاتسىز، نەتىجىسىنىڭ ئىلگىرى سىز پەرەز قىلغاندەك بولۇشىنى ئۈمىد قىلىسىز،ئەمما نەتىجە رەقىبىڭىز پەرەز قىلغاندەك چىقىپ قالدى. ئۇ ھالدا سىز قانداق قىلىسىز؟ ئۇنى قوبۇل قىلامسىز ياكى رەت قىلامسىز؟

بىزنىڭ نۇرغۇن زىيالىيلىرىمىز ئېتىراپ قىلسىمۇ، يەنە كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە تەن ئالمايدۇ. بىزدە مەھمۇد كاشغەرىينىڭ ئۇرۇمچىلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولغان ماگىستىرلارمۇ بوپتىكەنغۇ؟

ئىلمىي پوزىتسىيىدە نىيەت چوقۇم دۇرۇس بولۇشى كېرەك. نىيىتى ئەگىرى كىشىلەرنىڭ ئىلىملىك بوپقېلىشى بىر تاپەتتۇر. ئۇلارنىڭ شەيتان دېسە بولىدۇ. ئېيتىلىشىچە، شەيتانمۇ پەرىشتىلەرنىڭ سەردارى، ئەڭ ئالىمى ئىكەنمىش، ئەمما ئۇنىڭ بىلىمى ئاسىيلىقنىڭ ئالدىنى ئالالمىدى.

شەرق ئىدىيە تارىخىدا ئابستراكت تېمىلاردىكى بەھس - مۇنازىرىلەر هامان كونكرېت ئەمەلىي مەسىلىلەر هەققىدىكى بەھس-مۇنازىرىلەردىن كۆپ بوپكەلدى. «قۇرئان» يارىتىلغۇچىمۇ ياكى ئاللانىڭ سۆزىمۇ؟ دېگەننى ئىسلام ئالىملىرى 800 يىل تالاشقانىكەن. ئاللانىڭ زاتى قانداق؟ ئادەمگە ئوخشامدۇ؟ «قۇرئان» دا تىلغان ئىلىنغان جەننەتتىكى ئۆستەڭ قانداق ئۆستەڭ؟ مەسچىتتە پەيدا بوپقالغان تەرەت قايسى پەرىشتىنىڭ؟ دوزاخ نېمىشقا يەتتە، جەننەت سەككىز؟... دېگەندەك، جاۋاب بېرىلسىمۇ، ھېچقانداق مەسىلە ھەل بولمايدىغان تېمىلارنى شەرق ئالىملىرى زېرىكمەستىن مۇلاھىزە قىلدى. جالالىددىن رۇمىي، مۇھەممەد غەززالىي قاتارلىق ئالىملارنىڭ تەپەككۇرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە گەپ كەتمەيدۇ. ئەمما، تەپەككۇرنىڭ ئوبيېكتىمۇ ئۇنىڭ ئەمەلىي، ئىجتىمائىي ئۇنۇمىنى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئۇلارنىڭ تەپەككۇرى موڭغۇللارنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىگە تاقابىل تۇرالمىدى.

بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇر زىيالىيلىرىمۇ ئۇنچىۋالا زۆرۈر بولمىغان تېمىلار ھەققىدە بەھس - مۇنازىرە قىلىشىپ، كانايلىرى يىرتىلغۇدەك توۋلىشىپ، بىر - بىرىگە ھۆرپىيىشىپ يۈرۈشمەكتە.

بىزدە بىرەر چېكىت - پەشنىڭ خاتا كەتكەنلىكى، مەلۇم يازغۇچىنىڭ تەخەللۇسىنىڭ غەلىتە بوپقالغانلىقى، گۈڭگا شىپىرچىلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكى، مەلۇم شىپىردىكى قاپىيىنىڭ ئاچ ياكى توق بوپقالغانلىقى، كىشىلەرنىڭ شىپىر ئوقۇماس بوپقالغانلىقى... دېگەندەك توخۇ تۇكى تېمىلار ئۇستىدە

ئۇزاقتىن ئۇزاققا سوزۇلغان قىزغىن بەھس - مۇنازىرىلەر بوپكېتىدۇ. شائىر - يازغۇچىلىرىمىز مەلۇم بىر شېئىر، نەسىر ياكى ھېكايىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن شەھەر، ۋىلايەت ئاتلاپ كېلىپ، ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ئېچىشىدۇ، تەرلەپ - پىشىپ قاينىشىدۇ. ئۇلار رېستورانلاردا شۇلارنىڭ ھۆرمىتى شەرىپىگە بېرىلگەن زىياپەتلەردە گۆشلەرنى چالا غاجىشىپ، رومكىلارنى سوقۇشتۇرۇپ يۇرگەن چاغدا، يىگىرمە يۇەن كىتاب پۇلى بولمىغاچقا، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان كېرىيىلىك بالىدەك(نۇرمۇھەممەت توختى : «شائىرغا كېسەل تەگگەن كۈنلەردە»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2001-يىللىق 5- سان)مىڭلىغان بالىلار، كۈنلۈك كىرىمى ئىككى يۇەنگە يەتمەيدىغان دېھقانلار، كوچا - كويلاردا تېنەپ تەمتىرەپ يۇرۈۋاتقان بىچارىلەرنى ئۇلار ئويلاپمۇ قويامدۇ؟ ئۇلار شېئىر، نەسرىنىڭ، يەنە بىرنېمىنىڭ تەقدىرى ھەققىدە قايغۇرۇۋاتقاندا، چۈشكۈنلىشىۋاتقان مىللىي ئەخلاق، يوقىلىۋاتقان مىللىي مەدەنىيەت ئۇلارنىڭ ئېسىگە كېلەمدۇ؟ مەلۇم بىر كىنودىكى ئارتىسىنىڭ چاچ پاسونىنىڭ ئوخشىمىغانلىقى، يەنە بىرىنىڭ ئىشتىنى بىلەن كۆكىلىكىنىڭ ماس كەلمىگەنلىكىدىن ئاغرىنىپ، ناخشىچىلارنىڭ ھىندىستان ناخشا ئاھاڭىغا ناخشا ئېيتىپ سالغىنىدىن رەنجىپ، يەنە مەلۇم نېمىلەر ھەققىدە ئاھ ئۇرۇشۇپ يۇرگەندە، قۇرۇپ كېتىۋاتقان تارىم دەرياسى، كارىزلار، يوقىلىۋاتقان توغراقزارلىقلار ئۇلارنىڭ خىيالىغمۇ كىرىپ چىقارمۇ؟ يىمىرىلىۋاتقان مىللىي ئىگىلىكىنىڭ ئۇلارنىڭ مائاشى، ئۇنۇمانى بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟!

مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ تەرتىپى بولىدۇ: بۇگۈن قىلسىمۇ-قىلمىسىمۇ بولىدىغان ئىشلار بىلەن بۇگۈن قىلمىسا زادى بولمايدىغان ئىشلارنى چوقۇم پەرقلەندۈرۈش كېرەك. بىر ئادەم يۇرەك كېسىلى، رېماتىزم، قىچىشىقاق... دېگەندەك تۇرلۇك كېسەللەرگە گىرىپتار بوپقالغاندا، ئاۋۋال ئۇنىڭ يۇرەك كېسىلىنى داۋالماي، قىچىشقاققا

دورا سۇركەپ يۈرۈش ئەخمىقانىلىق ئەمەسمۇ؟ ئوت كەتكەندە ئەڭ ئاۋۋال قىلىدىغان ئىش ئوت ئۆچۈرۈش. ھازىر ھەممە ئادەم «119» غا تېلېفون بەرگىلى يۈگۈرەيدۇ، ئۇنىڭغا بىرەر ئادەم بولسىلا كۆپايە.

بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىز بىر ئۆمۈر تەشكىل ئورۇنلاشتۇرغان خىزمەتنى قىلىپ بولالماي ئۆلۈپ كېتىشمەكتە. ئۇلارنىڭ ئۆزى ئۆزىگە ئورۇنلاشتۇرغان خىزمىتى، پىلانى يوق. ئۆزىنىڭ پىلانى يوق ئادەم باشقىلارنىڭ پىلانىنىڭ مەزمۇنىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. بىر ئىلىم ئەھلىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىزدىنىش تېمىسى، نىشانى بولمىسا ئۇنىڭ قەدىمكى زامانداشلىرىدىن نېمە پەرقى؟ بىلىملىك كىشىلەرنىڭ قىممىتى ئىگىلىگەن بىلىمىنىڭ مىقدارى بىلەن ئەمەس، ياراتقان تۆھپىسىنىڭ مىقدارى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

قىسقىسى، زىيالىيلىرىمىز ئۆزىنى خەلقپەرۋەرلەردىن ھېسابلىسا، چوقۇم بەھۇدە ئۇقۇم - نەزەرىيىلەر دۆۋىسىدىن چىقىپ دىققىتىنى كونكرېت ئەمەلىي مەسىلىلەرگە قارىتىشى، ھەل قىلىشقا تىرىشىشى لازىم. خەلق دەل مۇشۇنداق زىيالىيلارغا موھتاج.

10. بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى زىيالىيلىق ئۇبرازى

شەرقىلىكلەر ئۆچۈن ئاقىللار ئۇلارنىڭ يولباشچىلىرىلا ئەمەس، بەلكى ئەڭ مۇھىمى ئۇلارنىڭ ئۇلۇغلىرىدۇر. ئاۋام ئۇلاردىن ئۆگىنىدۇ، ئىش - ھەرىكەت، يۈرۈش - تۇرۇشلىرىدا ئۇلاردىن ئۈلگە ئالىدۇ. شۇڭلاشقا، شەرق زىيالىيلىرىغا قويۇلىدىغان تەلەپ تولمۇ ئىنچىكە، تولمۇ قاتتىق بولىدۇ. چۈنكى، خەلق ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان، تەرغىب قىلغانلىرىدىن ئۇلارنى بىلىم ۋە ئەخلاقتا كامالەتكە يەتكەن زاتلار دەپ قاراپ، ئۆز قەلبىنىڭ تۆرىدىن ئۇلارغا ئورۇن بېرىدۇ، ئۇلارنى ئۇلۇغلايدۇ، ھۆرمەتلەيدۇ. ناۋادا ئۇلاردىن ئۆزىنىڭ دېگىنىگە خىلاپ ئىشلارنىڭ يۈز بەرگىنىنى كۆرسە،مەيلى ئۇلارنىڭ

دېگىنى قانچىلىك ئۇلۇغ ھېكمەت، ھەقىقەت بولسۇن، ئۇنى ئۆز قەلبىدىن سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ. ئۇلارنىڭ تەرغىباتى دەرھال ئۇنۇمىنى يوقىتىدۇ.

بۇنىڭدىن زىيالىيلىرىمىزغا قويۇلىدىغان تەلەپنىڭ بىلىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ زىيالىيلارنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتى، خۇلقى قاتارلىقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. روشەن بولۇپ تۇرۇپتۇكى، زىيالىيلار قوش ئۆلچەم(يەنى بىلىملىك بولۇش ۋە ئادەم بولۇش پرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت)گە لايىقلىششى كېرەك.

ئىنسانلار جەمئىيىتىدە ھەممە ئىنسانغا ئورتاق مەسىلىرمۇ، كەسىپ، سالاھىيەت، ئورۇننىڭ ئوخشىماسلىقىدىن ئىبارەت پەرقلەر ئارقىلىق شەكىللەنگەن ئايرىم شەخسلەرگىلا تەۋە مەسىلىرمۇ بار. مەن پۈتبولغا قىزىقسام، باشقىلارنىڭ قىزىقمىغىنىدىن ئاغرىنىپ يۈرۈشۈم ئارتۇقچە. ھۆسن خەت يېزىشقا قىزىقسام، باشقىلارنىڭ ھۆسن خەت ھەققىدە ئېيتقان تاقىلا - تۇققا گەپلىرىگە چىدىشىمغا توغرا كېلىدۇ. قىسقىسى، ئۆزۈمنىڭ قىزىقىشىنى باشقىلارغا مەجبۇرىي تاڭالمايمەن. تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى بولمىغان ئادەتتىكى بىر دەرس ئوقۇتقۇچىسىغا100مىتىرغا يۈگۈرۈش سۈرئىتىڭنى 12 سېكۇنتقا يەتكۈز، دېگىلى بولمايدۇ. بۇ تەلەپنى قىسقا ئارىلىققا يۈگۈرەيدىغان تەنھەرىكەتچىلەرگە قويۇش كېرەك. لېكىن ئادەم دېگەن نېمە؟ ئۇ قانداق يارالغان؟ ئادەمنىڭ ياشاش مەقسىتى نېمە؟ دۇنيا قانداق پەيدا بولغان؟ باش- ئاخىرى قانداق بولىدۇ؟ دېگەندەك پەلسەپىۋى مەسىلىلەر ھەربىر ئادەم چوقۇم جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك سوئاللاردۇر. پرېزىدېنتتىن قەلەندەرگىچە، پەيلاسوپتىن باققالغىچە، زىيالىيدىن موللامغىچە... ھەربىر ئادەم بۇ سوئاللاردىن ئۆزىنى چەتكە ئالالمايدۇ. شۇنىڭدەك، ئادەم بولۇش يولىدىكى ئەڭ ئەقەللىي بولغان ئەخلاقىي پرىنسىپلارغا ئەمەل قىلىش ئۆزىنى ئادەم

ھېسسابلايدىغان ھەربىر ئادەم ئۇچۇن ئۆزىنى قاچۇرالمايدىغان مەجبۇرىيەتتۇر.

پاۋىل جونسون ئۆزىنىڭ «زىيالىيلار» دېگەن كىتابىدا بىر قىسىم مەشھۇر زىيالىيلارنىڭ شەخسىي ئىشلىرىنى يېزىپ، ئۇلارنىڭ ئەخلاقىدا ساقلانغان مەسىلىلەرنى تەپسىلىي تىلغا ئېلىپ ئۆتىدۇ. ئۇ مۇنداق قارايدۇ: زىيالىيلار ئىچىدىكى داھىي سۈپەت زاتلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانلارنى قىزغىن سۆيىدىغانلىقىنى جاكارلىشىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئابستراكت ئادەملەرنى سۆيىدۇ،رېئال تۇرمۇشتىكى كونكىرىت ئادەملەرنى سۆيمەيدۇ. ئۇلار ئىنسانلارغا گۈزەل جەمئىيەتلەرنى سىزىپ كۆرسىتىدۇ، ئەخلاقىي پرىنسىپلارنى كۆچەپ تەكىتلەيدۇ، ئەمەلىيەتتە رېئال تۇرمۇشتا بولسا، ئۇلار ئۆزلىرى تولىمۇ شەخسىيەتچى كىشىلەردۇر.

رۇسسو ئۆزىنى مۇھەببەت ئۇچۇن تۇغۇلغان، دەيدۇ. ئۇ «ئىنسانلارنىڭ دوستى». بىراق ئۇ تولىمۇ ۋاپاسىز، تۇزكور. ئۇنىڭ بېقىۋالغان ئاپىسى(ھەم ئاشنىسى)ئاز دېگەندىمۇ ئۇنى تۆت قېتىم قوتقۇزۇۋالغان، بىراق ئۇ كېسەل بويىقالغاندا رۇسسو ئۇنىڭ يېلىنىشلىرىغا پسەنت قىلمىغان، ئۆلۈپ كېتىشىگە قاراپ تۇرغان. ئۇ ئۆزىنى «مەندىنمۇ مېھرىبان دادا يوق» دېگەن، لېكىن ئۆزىنىڭ بەش بالىسىنى بېقىۋېلىش ئورنىغا ئاپىرىپ بېرىپ كارى بولمىغان. تولىستوي «مۇھەببەت»كە ئېتىقاد قىلىدۇ، بىراق ئۇ كەم تېپىلىدىغان «شەخسىيەتچى». ئۇنىڭ كوندىلىك خاتىرىلىرىلا بۇنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇ باشقىلارنى مەن ئۇچۇن ياشايدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇ بىر كونكىرىت ئادەمنى سۆيۈپ باقمىغان(ھەتتا تۇغقانلىرىنمۇ)، ئۆزىنىڭ بالىسىنى ئېتىراپ قىلمىغان، كۆيۈنۈپمۇ باقمىغان. سەكراتتىكى ئىنسىنى يوقلاپمۇ قويمىغان... بۇ زىيالىيلار ئىككى جىنس مۇناسىۋىتىدە ئايالالارنى جىنسىي ھەۋىسىنى قاندۇرىدىغان سايمان، دەپ قارىغان. سارترى:«ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان قىزلارنىڭ

پۇراقلىق ھۇجرىلىرىدىكى مەركىزىي شەخس بولۇشىنى ناھايىتى ئۈمىد قىلغان»، ھەمراھى پۇقۇانىڭ يارديمىده نۇرغۇن 16، 17 ياشلىق قىز ئوقۇغۇچىلارنى كەلتۈرگەن. سەممىي دېيىلدىغان رۇسىيلىمۇ«قېرىغىنىغا باقماي، ئۆزى ئۈچراتقان ھەرقانداق بىر يوپكىلىقنى قوغلىشىپ يۈرگەن». ھېمىكۇئايمۇ ئۆزىنىڭ داڭلىق يازغۇچىلىق نوپۇزىدىن پايدىلىنىپ، نۇرغۇن ئايالارنى كەلتۈرۈۋالغان...

بۇنىڭدىن ئادەم بولۇشنىڭ بىلىملىك بولۇشتىن قىيىن ھەم مۇھىملىقىنى بىلەلەيمىز.

ئۇيغۇرلار ھەرگىزمۇ ئۆز زىيالىيلىرىنىڭ ئەخلاقسىز، چاكىنا، نامەرد، دېگىنىگە ئەمەل قىلمايدىغان يۈزسىز بىلىملىك زاتلاردىن بوپقېلىشىنى ئۈمىد قىلمايدۇ. روشەنكى، پىكىرگە ئەمەل قوشۇلمىسا، نەتىجىسى نۆل بولىدۇ. گەرچە بىر زىيالىي تولىمۇ بىلىملىك بولسىمۇ، لېكىن ئادەمگەرچىلىكىنىڭ تايىنى يوق، پەسكەش، ماز ئادەم بولسا، ئۇنىڭ ئادەتتىكى ئادەملەرچىلىكىمۇ ئابرۇيى بولمايدۇ، كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى ئۇنى لەنەت تۇۋرۇكىگە(قەلبىدە بولسىمۇ)مىخلايدۇ. ئۆمەر ئىبنى خەتتابتىن بىرەيلەن: «قانداق كىشىلەرنى بىلىملىك دەيمىز؟» دېگەندە، ئۇ زات: «قانچىلىك بىلسە، شۇنچىلىكىگە ئەمەل قىلغان ئادەمنى» دەپ جاۋاب بەرگەنمىش.

ئەلۋەتتە، ئادەم مۇكەممەل بولمايدۇ، ئۇ پەرىشتە ياكى پەيغەمبەر ئەمەس، ئۇنىڭدا نۇرغۇن كەمچىلىك ـ خاتالىقلار، ئاجىزلىقلار ساقلانغان بولىدۇ. ئادەمگە قارايدىغان كۆزدە قاراش، مۇئامىلە قىلىش كېرەك. لېكىن، ئادەملەردىكى خاتالىق بىلەمسلىك، ئۇنتۇش دېگەندەك سەۋەبلەردىن بولماي، مەقسەتلىك سادىر بولسا ھەم ئىزچىل تەكرارلانسا، ئۇ ئاللىقاچان ئەپۇ دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ،ئۇنى يەنە كەچۈرۈشكە، توغرا چۈشىنىشكە بولمايدۇ. ئادەمنىڭ مۇكەممەللىكى ئۇنىڭ كەمچىلىكتىن خالىيلىقىدا ئەمەس،

بەلكى كەمچىلىكىنى تۇگىتىشكە تىرىشقانلىقىدا.

دېمەك، زىيالىيلار ئەڭ ئاۋۋال ئادەم، ئاندىن زىيالىي. زىيالىيلىق ئادىمىيلىكىنى ئىنكار قىلماستىن، بەلكى ئۇنى يېڭى مەزمۇن بىلەن تەمىن ئېتىپ، گۈل ئۈستىگە گۈل قوشىدۇ. خەلقىمىز زىيالىيلارنىڭ «كۆلگە سېيىدىغان» لاردىن ئەمەس، بەلكى ھەقنىڭ ئىجراچىلىرىدىن بولۇشىنى، ھەقىقەتنى تىلى ۋە قەلىمىدىلا ئەمەس، بەلكى ھەرىكىتىدە چۈشەندۈرىدىغان ھازىرقى زامان ئەللامىلىرىدىن بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

خاتىمە

بەلكىم تۆھپىلىرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈلمىگىنىگە بەزى زىيالىيلىرىمىز ئۇۋالچىلىق ھېس قىلغاندۇ، ئەمما مەن ئويلايمەن، مېنىڭ ئۇلارنى ماختىشىم ئارتۇقچە. بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز ئاللىكىملەرگە ئوقۇلغان مەدھىيىلەر بىلەن تولغان جەمئىيەت. بىزنىڭ يەنە بىر - بىرىمىزنى ماختاپ، پەپلەپ يۇرۇۋېرىشىمىز بىر - بىرىمىزگە قىلىنغان زىيانكەشلىكتۇر. ھەقىقىي پەزىلەتلىك زىيالىي ماختىلىشقا موھتاج ئەمەس.

زىيالىيلار، ئۆزۈڭلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار! قاغجىراپ كەتكەن قەلبىڭلەرگە سۇ باشلاڭلار، قۇم باسقان روھىيىتىڭلار كۆكلىسۇن، ئۆلگەن مەردانىلىك تىرىلسۇن. شۇنى بىلىڭلاركى، ۋۇجۇدۇڭلارغا ساپ ھاۋا كىرمىگۈچە سېسىق بۇسلار چىقىپ كەتمەيدۇ.

سىلەر بىزنىڭ يۇلتۇزلىرىمىز، يۇلتۇزلار نۇر چاچالايدۇ، بۇ نۇر قۇياشتىن كەلگەن. نۇرلىناي دېسەڭلار، قۇياشىڭلارنى ئىزدەڭلار!

قانۇنتى بوغۇلغان تىنچلىق كەپتىرى

باللىق چاغلىرىمىنىڭ بىر قىسمى يېزىدا ئۆتكەن. شۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئۈدۈلىدا بىر زومىگەر قوشنىمىز بولىدىغان. ئۇ باشقا قوشنىلارغا قارىغاندا خېلى قول - ئىلكىدە بار هاللىق ئىدى. هازىر ئېنىق ئېسىمدە قالماپتۇ، ئۇلارنىڭ بەشمۇ، ئالتىمۇ ئوغلى بولىدىغان، ئۇلارمۇ خۇددى ئاتا - ئانىسىدەكلا جېدەلخور، بىر - بىرىدىن ئۆتە كۆكەمىلەردىن ئىدى. ئۇلارنىڭ مەھەللىدە دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان ئىدى. ئۇلار باشقىلارنىڭ بېغىغا ئېقىۋاتقان سۇنى باغلاپلا ئۆز بېغىغا باشلىۋالايتتى، ئۇنىڭغا هېچكىم چىش يېرىپ بىر نېمە دېيەلمەيتتى. بىزنىڭ مەھەللىدە هېچكىم ئۇلارنى ياقتۇرمىسىمۇ، هېچقايسىسى ئاشكارا ئۆكتە قوپالمايتتى. مەھەللىدىكىلەر قۇلاق تىنچ، خاتىرجەم ياشاش ئۈچۈن ئۇلار بىلەن چېقىشىپ، ئۇلارنىڭ ئۆكتەملىكلىرىگە سەۋر قىلىپ، ئىچىگە تىنىشىپ ئۆتەتتى. مەھەللىنىڭ جامائەت ئىشىدىمۇ هەممە ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قارايتتى. ئۇلار سورۇن بېشى، مەھەللە ئاقساقىلى ئىدى. هەتتا مەھەللىمىزدىكى بەزى تولىمۇ نامرات كىشىلەر ئۇلارنى نىجاتچىمىز، غەمگۇزارىمىز، دەپ بىلىشەتتى. مەن ئۇنىڭ نېمىشقا ئىكەنلىكىنى هېچ چۈشىنەلمەيتتىم. مەھەللىدە بىرەر كىم ئۇلار بىلەن جېدەللىشىپ قالسا، سېكرېتار ياكى كەنت باشلىقى كېلىپ جېدەلنى سورىسىمۇ، يەنىلا ئاۋۋال زومىگەر قوشنىمىزغا ئەمەس، يەنە بىر تەرەپكە نەسىهەت

قىلاتتى. زومىگەر قوشنىمىزغا نەسىھەت قىلغاندا بولسا، يەنە بىر تەرەپىكە سۆزلىگەندەك بۇيرۇق - تەنبىھ تەلەپپۇزىدا ئەمەس، مەسلىھەت،ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزىدا گەپ قىلاتتى. مەن بۇنىڭغىمۇ ھەيران قالاتتىم ھەم ھېچ چۈشىنەلمەيتتىم. سېكرىتارلار قايتىپ كەتكەندىن كېيىن قوشنىمىز زومىگەرلىكىنى يەنە قىلىۋېرەتتى، مەھەللىنىڭ ۋەزىيىتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمايتتى.

مانا ئەمدى مەنمۇ چوڭ بولدۇم. ئەلۋەتتە، تېخى چوڭ بولدى دېگىلى بولماس. ئەمما مەن شۇ ۋاقىتتا، ھەرگىزمۇ مەن چوڭ بولغاندا ياشايدىغان، كۆرىدىغان دۇنيانىڭ، دۆلەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ بىزنىڭ شۇ مەھەللىدىكى كىچىك دۇنيا بىلەن ئوخشاش بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىكەنمەن. دۇنيا دېگەندە كۆپچىلىك ياقتۇرمىسىمۇ بولىدىغان ئىش بولۇۋېرىدىكەن، توسۇپ قالغىلى بولمايدىكەن.

مانا ھازىر دۇنيادا بىزنىڭ ھېلىقى قوشنىمىزدەك زومىگەر دۆلەتلەرمۇ، شۇ دۆلەتلەر بىلەن ئارازلىشىپ قېلىش، ئۇلارنىڭ چىشىغا تېگىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ھەر بىر سۆز - ھەرىكىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغان دۆلەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭ نىجاتچىسى دەپ بىلىدىغان ھېلىقى نامرات قوشنىلىرىمىزدەك دۆلەتلەرمۇ تۇرۇپتۇ. ئەينى ۋاقىتتا مەن ھېلىقى نامرات قوشنىلىرىمىزنىڭ زومىگەر قوشنىمىزنى نېمىشقا غەمگۇزار دەپ بىلىدىغانلىقىنى ھېچ چۈشىنەلمەيتتىم. مانا ئەمدى بۇنىڭ تېگىگە يەتكەندەك، سېكرىتار ۋە كېنت باشلىقىنىڭ نېمىشقا زومىگەر قوشنىمىزغا مەسلىھەت، ئۆتۈنۈش تەلەپپۇزىدا گەپ قىلىدىغانلىقىنىمۇ چۈشەنگەندەك بولدۇم.

مەھەللىمىز شۇ چاغدا پات - پات بوپقالىدىغان قوشنىلارنىڭ جېدەللىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا(ئەلۋەتتە، شۇ جېدەللەردىمۇ ھېلىقى زومىگەر قوشنىمىز ئۆزىچە قازىلىق قىلىپ كېتەتتى) ئاساسەن دېگۈدەك تىنچ - خاتىرجەم ئىدى.ئەمدى ئويلاپ باقسام،

مەھەللىمىزنىڭ بۇ تىنچلىقى قوشنىلىرىمىزنىڭ ئۆزىنىڭ بىر قىسىم مەنپەئىتى، ئىززەت - غۇرۇرىنى قۇربان قىلىشى بەدىلىگە كەلگەنىكەن. ھاقارەتلىك تۇرمۇشتا ياشاشقا كۆنۈش دەل ئاز - تولا مەنپەئەت - غۇرۇرنى قۇربان قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئادەم بۇ خىل ھاقارەتلىك تۇرمۇشنى ئۆزگەرتەلمىگەن ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغانىكەن، چىداشقا، ھېلىقى بەدەللەرنى تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ. ناۋادا قوشنىلىرىمىز بۇ بەدەللەرنى تولەشكە كۆنمىگەن بولسا، مەھەللىمىزدىن جەبدەل - ماجىرا ئۆكسىمىگەن، خاتىرجەملىك بولمىغان بولاتتى. مانا بۇ بىزنىڭ مەھەللىنىڭ«تىنچلىق» ى.

دېمەك، دۇنيانىڭ ئىشلىرى خۇددى بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئىشلىرىدەكلا ئاددىي. پەقەت ئۇنى مۇرەككەپ، ئۆزگىرىشچان، چۈشىنىكسىز قىلىپ قويغىنى كۆلەم ۋە مىقدارنىڭ ھەددىدىن زىيادە كېلەڭسىز بوپكەتكىنى. پەقەت ئائىلىلەرنىڭ ئورنىغا مىللەت، دۆلەتلەر ئالماشتى، خالاس. يەنە ئۇنىڭغا قوشۇلغان خەلقئارالىق تەشكىلات، دۇنيا تەرتىپى، قانۇن - تۈزۈم، ئارمىيە... دېگەندەكلەر خەلقئارا ئىشلارنى بىرگە سەل مۇرەككەپ بىلدۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ. ھازىر دۇنيا تەرتىپ ئورنىتىش، دۇنيا ۋەزىيىتىنى ئوڭشاش دېگەندەك چوڭ گەپلەر پەقەت ئىقتىسادىي، ھەربىي جەھەتتە كۈچلۈكلۈكىدىن ئۆز ئىرادىسىنى باشقىلارغا تېڭىشقا ئىشەنچى بار دۆلەتلەرنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتىدۇ. خەلقئارالىق قارار-بەلگىلىمىلەرنىڭ ماقۇللىنىشى شۇ دۆلەتلەر ئاۋاز قوشماي ئىشقا ئاشمايدۇ. ئەينى چاغدا بىزنىڭ زومىگەر قوشنىمىز مەھەللىنىڭ ئومۇمىي «مەنپەئىتىنى كۆزلەپ»، جامائەت ئىشلىرىدا مەھەللىنىڭ باشقا بىر نەچچە چوڭى بىلەن باش قوشۇپلا بىر قاتار قائىدە - يوسۇنلارنى بەلگىلەپ قويماتتى. باشقا قوشنىلارنىڭ ئوي - خىياللىرى بىلەن كارى يوق ئىدى. ئۇلار پەقەت ئۆزلىرى خالىمىسىمۇ، شۇ قائىدە- يوسۇنلار بىلەن ئىش كۆرۈشكە مەجبۇر ئىدى. زومىگەر

قوشۇنىمىزنىڭ دائىملىق ئۇلۇپەتلىرىمۇ مەھەللىمىزدىكى ھاللىقراق كىشىلەر، سېكرېتار، كەنت باشلىقى، كەنت كادىرلىرى ئىدى. مانا ھازىر دۆلەتلەرمۇ بىر- بىرى بىلەن شۇنداق «ئۇلۇپەتلىشۇېتىپتۇ». ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، بىزنىڭ قوشۇنلىرىمىز پات - پات غىژلىدىشىپ قالسىمۇ، يەنىلا تېزلا يارىشىۋېلىپ، ئاداۋەتلىرىنى ئۇنتۇپ كېتىشىپ، بىر - بىرىدىن ئەپۇ سوراپ چاي قۇيۇشاتتى. قوشۇنداردىچىلىقتىن مېھىر - مۇھەببەت، ئىللىقلىقنى ھېس قىلغىلى بولاتتى. ھازىر دۆلەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ئادەمگە «ئاغزىدا كۆلكە - چاقچاق، قوينىدا پالتا - پىچاق» دېگەن ماقالنى ئەسلىتىپ قويىدۇ. ھازىر خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىن مېھىر - مۇھەببەت، ئىللىقلىقنى ھېس قىلىش مۇمكىنمۇ؟

توغرا، كۆچلۈك رىقابەتكە تولغان ئىجتىمائىي مېخانىزىمغا ئىگە بۇ زامانىۋى دۇنيا ئۆزىنىڭ ئېنىق بولمىغان نىشانىغا قاراپ شىددەتلىك ئىلگىرىلەش داۋامىدا چىقارغان سوغۇق شامالىرى بىلەن ئىنسانلار ئارىسىدا ئاران پىلىلداپ يېنىۋاتقان مېھىر-مۇھەببەت، كۆيۈمچانلىق شامىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ. 7- ئايىنىڭ تومۇز ئىسسىقلىرىدىمۇ ئادەملەرنىڭ ۋۇجۇدى توڭلاپ تىترەۋاتىدۇ. ئىستېمال ئېڭى، دۇنيادا بولىدىغان بارلىق مۇناسىۋەتلەرگە خۇددى سۇ تۇپراقنى سىڭگەندەكلا سىڭىپ، سەمىمىيلىك، خالىسلىق، ئىخلاسمەنلىك كۇھىقاپتىن ئورۇن ئالدى.

مانا بۇگۈن مەدەنىيەتلىك ئىنسانلارنىڭ جىنايەتلىرىمۇ مەدەنىيەتتىن رەڭ ئېلىۋاتىدۇ. نەتىجە، قوللىنىلغان ھەر قانداق ۋاستىنى ھەقىقەتكە ئايلاندۇرۇپ، مەدەنىيەتلىك ئىنسانلارنىڭ جىنەيەتلىرىگە پەلسەپىۋى ئاساس يارىتىپ، ئۇنى تېخىمۇ ئەقلىگە مۇۋاپىقلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلار بىلىم - مەدەنىيەتتىن تون كىيىۋېلىپ، جىنايەتتە تېخىمۇ تەپتارتماس، قاپ يۈرەك بولۇپ كەتتى. بۇ كىشىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردىن كۆرە دۆلەتلەرنىڭ

سىياسىي، ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىدە تېخىمۇ روشەن ئەكس ئەتتى.

بۈگۈنكى دەۋر كىشىلىرى ھازىرقى دەۋرنىڭ دېموكراتىيە، ئەركىنلىكىنىڭ ئالتۇن دەۋرى، دەپ قاراپ، ئەركىنلىكنى چەك - چېگرىسىز ئېنىق بولمىغان بىر فورمىدا چۈشىنىۋاتىدۇ. كىشىلەر بارغانسېرى خۇسۇسقا تەۋە بارلىق ئىشلاردا ئۆزىمىزنىڭ دېگىنى ھېساب، ئىشلىرىمىز ئۆز ئىختىيارىمىزدا، تەقدىرىمىز ئىلكىمىزدە، دەپ ھېس قىلىشماقتا. ئەمەلىيەتتە كىشىلەر ئۆزلىرى ھېس قىلىشقاندەك شۇنداق ئەركىن - ئازادمۇ؟

دەۋرىمىزنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرى شۇكى، شەخس ئۆزىنى ئەركىن سانايدۇ، ئەمما ئۇ ئاللىقاچان تاشقى تەسىرلەرنىڭ يىغىندىسىغا ئايلىنىپ قالغان. ئۇلار ھازىر ئۆزى پەيدا قىلغان مۇھىتنىڭ تەجرىبە ماتېرىياللىرى. ھازىر شەخسنىڭ ئەتراپىدىكى دۇنيا ئىنسانىي خالىغان بىر رەۋىشتە قايتا «چۈۋۈپ - توقۇۋاتىدۇ»، كىشىلەر ئۆزىگە ئوخشىيالماي ئاۋارە. مۇھىتنىڭ غايەت زور كۈچى ئالدىدا ئۇلار خالاپ - خالىماي، بىلىپ - بىلمەي ئۆزگەرمەكتە. ئۇلار: بىز ئۆزگىرىۋاتىمىز، دۇنيا ئۆزگىرىۋاتىدۇ، دەيدۇ. ماھىيەتتە بولسا ئۇلار ئۆزگىرىۋاتامايدۇ، بەلكى ئۆزگەرتىلىۋاتىدۇ، دەيدۇ. ئىنسانلار تاشقى ئۇچۇرلار مەركەزلەشكەن فۇكۇس نۇقتىغا ئوخشاپ قېلىپ، ئۇلارنىڭ تەقدىرى - ئىقبالى ئەتراپىدىكى دۇنيانىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن. ھازىر ئىنسانلار ھەل قىلىۋاتقان مەسىلىلەر ئۆزلىرىنىڭ غايىسى، پىلانى ئىچىدىكى مەسىلىلەر بولماستىن، بەلكى دۇنيا، مۇھىت ئۇلارغا تاڭغان مەسىلىلەردۇر. بۈگۈنكى كىشىلەر ئۆزلىرى خالىغان ئىشنى قىلغاندىكى لەززەتتىن مەھرۇم. شۇڭا بۇ دەۋر گۈزەل غايە - ئارمانلار ئۆلۈۋاتقان دەۋردۇر. ئەقلىنى خورۇچ، بايلىقنى تۇۋرۇك، تېخنىكىنى ھەربكەتلەندۈرگۈچ، بازارنى تەڭشىگۈچ قىلغان بۇ ھازىرقى زامان ئىجتىمائىي تۈرمۈش مېخانىزمىدا ئىنسانلار قۇيۇندا قالغان قەغەز پارچىلىرىدەك ئوڭ - تەتۈر ئۇچۇشۇپ يۈرۈشمەكتە.

ئۇلار: بىز خالىغانچە پەرۋاز قىلىۋاتىمىز، دېگەن ساختا تۇيغۇدا. ئەمەلىيەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ ئۇچۇش - قونۇشىنى ئۆزلىرى ئەمەس، قۇيۇن بەلگىلەۋاتىدۇ، ئەمما كىشىلەر بولسا بۇنى ھېس قىلىشالمايۋاتىدۇ. بۇ قۇيۇننى دەل ئىنسانلار ئۆزلىرى ئەمەس، قۇيۇن بەلگىلەۋاتىدۇ، ئەمما كىشىلەر بولسا بۇنى ھېس قىلىشالمايۋاتىدۇ. بۇ قۇيۇننى دەل ئىنسانلار ئۆزلىرى چىقارغان.

ھازىر يەر شارىنى بىر ھارۋىغا ئوخشاتساق، ئىنسانلار بۇ ھارۋىدىكى يولۇچىلاردۇر. ھارۋىنىڭ بىر چاقى مەنپەئەتپەرەسلىك، يەنە بىر چاقى ئىستېمالىزم. ھازىر بۇ ھارۋىنى غەربتىن ئىبارەت بۇ ئاساۋ ئات ئېپىقېچىۋاتىدۇ. يولۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ قەيەرگە مېڭىۋاتقىنىدىن خەۋەرسىز بولۇپلا قالماي، ئاتنى باشقۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالماقتا. بۇ ئات شۇنچىلىك ھاكاۋۇركى، ئۇ: مەن ئۆز ئىگەمدىنمۇ ئەقىللىق، ئۇنىڭ مېنى يېتىلىشى، ماڭا تىزگىن سېلىشى ھاجەت ئەمەس، مەن ھارۋىكەشكە موھتاج ئەمەس، دەپ جاكارلىدى. ھارۋىغا چىقالمىغانلار يېتىشۋېلىش ئۈچۈن ھارۋىنىڭ كەينىدىن يۈگۈرمەكتە، ھارۋىدىكى بەزى يولۇچىلار يارلىنىپ قېلىشتىن قورقماي ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈۋالماقتا. يەنە بەزىلىرى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قالماقتا. ئىنسان ئۈچۈن نىشانسىز سەپەرگە چىقىپ قېلىشتىنمۇ ئارتۇق خەۋپ بولمىسا كېرەك. مانا بۇ ئەھۋال مۇنداق بىر قاتا سوئاللارنى تاشلىدى:

1. ھارۋىغا چىقىش كېرەكمۇ - يوق؟
2. ھارۋا قەيەرگە كېتىۋاتىدۇ؟
3. ئەگەر چىقمىساق نېمە بولىدۇ؟
4. بىزمۇ بىر ھارۋا ياسىيالامدۇق، يوق؟

روشەنكى، بۈگۈنكى دۇنيا خۇددى ئامېرىكىلىق تارىخچى ستاۋۇلاروس ئېيتقاندەك:«ياۋروپانىڭ كېڭەيمىچىلىكى ۋە يەر شارى خاراكتېرلىك زوراۋانلىقىنىڭ مەھسۇلى، شۇنداقلا بۇنداق زوراۋانلىق

ۋە كېڭەيمىچىلىك قوزغىغان ئىنكاسىنىڭ مەھسۇلى». ھازىرقى دۇنيانىڭ تەرەققىياتى 17-، 18- ئەسىرلەردە ياۋروپادا مەيدانغا كەلگەن پەن - تېخنىكا ئىنقىلابى ئەقلىي تەپەككۇرنى مەنبە قىلغان. ئۇلارنىڭ مۇتەپەككۇرلىرى دۇنيانى ئەقلىي چۈشىنىشنى، رېئاللىققا تېخىمۇ كۈچلۈك ئەقلىي روھ بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. نۇرغۇن مۇتەپەككۇرلار پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىنسانلار جەمئىيىتى تېخىمۇ تىنچ - مۇقىم، تەرتىپلىك بولىدۇ، بۇ، تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى، دەپ قارىغان. جورج ئورۋېل، ماركس، ماكس ۋېبېرلارمۇ شۇنداق قارىغان. ئەمما، بۈگۈنكى دۇنيانىڭ رېئاللىقى بۇ خىل ئۈمىدۋار پەرەزلەرنى پولاتتەك پاكىتلىرى بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ. ھازىر ئىنسانلار بارغانسېرى ئەنسىزلىك، خەۋپ ھېس قىلماقتا. بۈگۈنكى دۇنيانى غەرب جەمئىيەتشۇناسى ئانتونىي گىددېنس «چۈلۈۋۈرسىز دۇنيا»دەپ ئاتايدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق دۆلەت بىخەتەرلىكى مەسلىھەتچىسى «قالايمىقان دۇنيا»، يەنە بىر جەمئىيەتشۇناس «كونترولسىز دۇنيا» دەپ ئاتىغاندى. بۇ كىشىلەرنىڭ شۇنداق ئاتىشىمۇ ئاساسسىز بولمىسا كېرەك. ئانتونىي گىددېنس مۇنداق دەيدۇ: «ئارىمىزدىكى نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ كونترول قىلغىلى بولمايدىغان كۈچنىڭ كونترول قىلىشىغا ئۇچراۋاتقانلىقىنى ھېس قىلماقتا».

مانا مۇشۇنداق بىر دۇنيانى بىز چۈشىنىشكە موھتاج. بەلكى ئىنسانلار تارىختىكى ھەر قانداق بىر دەۋردىكىگە قارىغاندا، بۇ دەۋرنى چۈشىنىشكە بەكرەك موھتاجدۇر. چۈنكى، ئىنسانلار تارىخىدا شەخسكە تەسىر كۆرسىتىشتە، ئۇنى كونترول قىلىشتا ھازىرقىدىنمۇ كۈچلۈكرەك بىر دەۋر بولمىغان بولسا كېرەك. ئۆز دەۋرىنى چۈشەنمەسلىك، زامان ئۆزگىرىشلىرىگە ئىنكاسچان، سەزگۈر مۇئامىلىدە بولالماسلىق بىزنىڭ نۇرغۇن تارىخىي قىسمەتلىرىمىزنىڭ

مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى. ئۆزىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان رېئال مەسىلە، شەيئىلەرنى چۈشەنمىگەن ئادەم ياكى قووۇم ھەر قانداق بىر ئىشتىكى تەشەببۇسكارلىقتىن مەڭگۈ مەھرۇم. مەن تەكىتلەۋاتقان بۇ چۈشىنىش ئۆز نەزەر دائىرىمىزنى كېڭەيتىپ قويۇش ياكى دۇنيا ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ قويۇش ئېھتىياجىدىن ئەمەس، بەلكى بۇ خىل چۈشىنىشنىڭ بىزنىڭ تەقدىر - ئىستىقبالىمىزدىكى رولى، تەسىرى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئاجايىپ مۇھىم ۋە قىممەتلىك ئېكەنلىكىنى تونۇيالماسلىقتىن بولۇشى كېرەك. بۇ بىزنىڭ كېلەچىكىمىز، مەۋجۇتلۇقىمىزغا بېۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇمۇ زامان بىزگە تاڭغان بىر زۆرۈرىيەت.

دەۋرىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان زامان ھادىسىلىرىنىڭ چېتىلىش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، سەۋەبلىرىنىڭ مۇرەككەپلىكى، ئۇ تەسىر كۆرسىتىدىغان ساھەلەرنىڭ كۆپلۈكى بىزدىن ئۇ ھەقتە ناھايىتى ئەتراپلىق، كەڭ دائىرىلىك، ھەر خىل ساھە، پەنلەر نۇقتىسىدىن چىقىپ پىكىر يۈرگۈزۈشىمىزنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، بىز تىنچلىق دېگەن مەسىلە ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەكچى بولساق، نوقۇل سىياسىي نۇقتىدىن تەھلىل قىلىشلا يېتەرلىك ئەمەس، يەنە ئۇنى ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ئېكولوگىيە، دىن نۇقتىسىدىنمۇ تەھلىل قىلىش زۆرۈر. بۇ خىل مەسىلەرنىڭ زىچ بىرىكىپ كېتىشى دەۋرىمىزنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى. بىز تىنچلىق ھەققىدىكى بۇ مۇلاھىزىمىزدە بۇ خىل ئالاھىدىلىكنى ئىزچىل نەزەردىن ساقىت قىلمايمىز. ئەمەلىيەتتە بۇ دەۋرىمىزدىكى مۇھىم تارىخىي، ئىجتىمائىي ھادىسە، «يەر شارىلىشىش» ئۇقۇمىنى ۋە ئۇنىڭ بىز ياشاۋاتقان دۇنياغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى قىسقىچە تەھلىل قىلىپ ئۆتۈش، بىزنىڭ بەھس تېمىمىز بولغان «دۇنيا تىنچلىقى» نى چۈشىنۈۋېلىشىمىزغا ياردىمى زور، دەپ ئويلايمەن.

تارىخىي ماتېرىيالنىڭ نۇقتىسىدىن ئالغاندا، «يەر شارىلىشىش» تارىختىكى ھەر قانداق بىر ئىجتىمائىي ئىنقىلاب، ئۆزگىرىشىلەر (يېڭىلىققا كۆچۈش، سانائەتلىشىش، ئاقارتىش ھەرىكىتى دېگەندەك)گە ئوخشاش تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى. بۇ خىل مۇقەررەرلىكنى ئىنسانلارنىڭ نۇرغۇنلىغان ئورتاق مەنپەئىتى ئوبيېكتىپ شەرتلەر بىلەن بىرلىشىش، ھەمكارلىشىش، چۈشىنىشتىن ئىبارەت سۇبيېكتىپ شەرتلەر بىلەن، تۆمۈر يول، پاراخوت، پوچتا، تېلېفون، تېلېۋىزور، كومپيۇتېر، ئىنتېرنېت قاتارلىقلار رېئال تېخنىكىلىق مۇمكىنچىلىكلەر بىلەن تەمىن ئەتتى. مانا مۇشۇ بىرلەشمە ئامىللارنىڭ ئورتاق نەتىجىسى بولغان «يەر شارىلىشىش» ھازىر ئىنسانلار ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ بارلىق ساھەلىرى (دىپلوماتىيە، سىياسىي، تىنچلىق، ئائىلە، مەدەنىيەت قاتارلىق ھەممە ساھەلەر)گە ئىنتايىن چوڭقۇر، ئىنقىلاب خاراكتېرلىك تەسىرلەرنى پەيدا قىلماقتا ياكى ئانتونىبي گىددېنسنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، «يەر شارىلىشىش ئىنتايىن چوڭقۇر رەۋىشتە بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقماقتا».

تېخنىكا ئىنقىلابى، بازارنىڭ كۈچى، ئىدېئولوگىيە، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، سىياسەت- ئىستراتېگىيىلەر «يەر شارىلىشىش»نىڭ مەيدانغا كېلىشى ۋە تېزلىشىشىگە سەۋەب بولغان مۇھىم ئامىللاردۇر. دۇنيا تارىخىغا قارىساق شۇنى بىلەلەيمىزكى، ئىنسانلار تارىخىدىكى ھەر بىر قېتىملىق تېخنىكا ئىنقىلابى ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش، مەدەنىيەت، ئىدېئولوگىيىسىگە غايەت زور تەسىرلەرنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ يېڭى دەۋرگە كىرىشىگە سەۋەب بولىدىغان ماس ئىجتىمائىي ئىنقىلابلارنى مەيدانغا كەلتۈرگەن. نەيزە، ئوقيانىڭ كەشىپ قىلىنىشى ئىنسانلارنى ئىپتىدائىي دەۋردىن ئۆۋچىلىق دەۋرىگە باشلاپ كىرگەن بولسا، جوتۇ، گۈرجەك دېگەندەك دېھقانچىلىق قوراللىرىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى

ئىنسانلارنى تېرىم مەدەنىيىتى دەۋرىگە باشلاپ كىرىپ، فېئودال ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئەمەلىي ئىمكانىيەتلەر بىلەن تەمىن ئەتتى. كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ ئاساسلىق قاتناش قورالى بولغان ئات ئۇلارنىڭ شۇ دەۋردىكى دۇنياۋى مۇتلەق نوپۇزىنى تىكلەش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ يايلاق مەدەنىيىتى ۋە ئۆزگىچە ئىجتىمائىي تۈرمۇش فورمىسىنى شەكىللەندۈرگەن. ئىشخانا قول سانائىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى، دېگۈز يولىنىڭ ئېچىلىشى، پاراخوت، پويىز، مىلىتقلارنىڭ ئىختىرا قىلىنىشى يېقىنقى زامان كاپىتالىزمنىڭ مەيدانغا كېلىشىگىلا تەسىر كۆرسىتىپ قالماستىن، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى، سىياسىي، ئىجتىمائىي تۈزۈملىرى، تۈرمۇش ئۇسۇلىغا قەدەر چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭغا ئوخشاش بۇ دەۋردە تېلېفون، كومپيۇتېر، سۈنئىي ھەمراھ، ئىنتېرنېت ... قاتارلىقلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىز ھازىر باشتىن كەچۈرۈۋاتقان ئۇچۇر ئىنقىلابىنى مەيدانغا كەلتۈردى ھەم بۇ ئۇچۇر ئىنقىلابى ئىنسانلارنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتىغىلا، دۆلەتلەرنىڭ سىياسەتلىرىگىلا تەسىر كۆرسىتىپ قالماستىن، مەدەنىيەت، تۈرمۇش ئۇسۇلى، قىممەت قارىشى، ئىدېئولوگىيە، خۇسۇسىي ئىشلارغا قەدەر تەسىر كۆرسەتمەكتە. يەنى ئىنسانلارنى يېڭى بىر دەۋرگە باشلاپ كىرمەكتە. مانا بۇ يېڭى دەۋردە قانداق مەۋجۇت بولۇش، قانداق ياشاش ھەر بىر دۆلەت، قوۋملا ئەمەس، ھەر بىر ئادەم، شەخسلەرمۇ ئويلىنىشى جىددىي بولغان مەسىلىدۇر. ستاۋۇلاروس ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرى قوزغىغان تېخنىكا ئىنقىلابى پەيدا قىلغان بوشلۇقلارنى ۋاقتىدا تولدۇرالماسلىقى ئىنسانىيەت بەختسىزلىكىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى، دەپ قارايدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «تېخنىكا ئىنقىلابى ۋە ئىجتىمائىي ئىنقىلاپ ئارىسىدا شەكىللىنىپ قالغان تۇرغۇن مەزگىل نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيانقى دۇنيا تارىخىدىكى نۇرغۇن بالايىئاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان». شۇنىسى روشەنكى، تېخنىكىنىڭ ئىجابىي تەرىپى

ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ سەلبىي تەرىپىنى يوققا چىقىرىۋېتەلمەيدۇ. ئىنسانلار تا ھازىرغا قەدەر ئۆزى قىلالايدىغان ئىشلار بىلەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار ئارىسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلالماي كەلدى.

ھازىر دۇنيا ئىلىم ساھەسىدە «يەر شارىلىشىش» دېگەن بۇ ئۇقۇمغا بولغان چۈشەنچە - ئىزاھلار خىلمۇ خىل. ئەنگلىيىلىك داۋىدخېرد قاتارلىقلار «يەر شارىلىشىش» ھەققىدىكى قاراشلارنى تۆۋەندىكىدەك ئۈچ تۈرگە ئايرىيدۇ:1.رادىكاللار؛ 2.گۇمانخورلار؛ 3.ئىسلاھاتچىلار. تۆۋەندە بۇلارنىڭ قاراشلىرىنى ئىخچام بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1. رادىكاللار: «يەر شارىلىشىش» ئىنسانلارنى ئىلگىرىكىگە پەقەت ئوخشىمايدىغان بىر يېپىيېڭى دەۋرگە ئەكىردى، ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى دولقۇنىدا ئىلگىرىكى مەۋجۇت تۈزۈملەر، دۆلەت ئۆزىنىڭ مەۋجۇت بولۇش ئاساسىنى يوقىتىشقا باشلىدى، دۆلەت دەۋرى ئاياغلاشتى. بازار مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدىغان ۋە بەلگىلەيدىغان بىردىنبىر كۈچ، دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنىڭ ۋەكىلى ياپونىيىلىك كېنىچى ئوخمائىي مۇنداق دەيدۇ:«ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ھەقىقىي ئۆز ئارا ئېقىشىش نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، دۆلەت ئاللىقاچان ئۆزىنىڭ بۈگۈنكى چېگرىسىز يەر شارى ئىقتىسادىدىكى ئەھمىيەتلىك ۋە قاتناشقۇچىلىق رولىنى يوقاتتى... ئەنئەنىۋى دۆلەتلەرنىڭ يەر شارى ئىقتىسادىدىكى ئەھمىيەتلىك ۋە قاتناشقۇچىلىق رولىنى تۇراقسىز، ھەتتا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدىغان پائالىيەت بىرلىكىگە ئايلىنىپ قالدى». ئۇلار:«يەر شارىلىشىش» دۆلەت ھالقىغان ئىشلەپچىقىرىش، سودا، پۇل مۇئامىلە تورىنى قۇرۇپ، ئىقتىسادنىڭ دۆلەتسىزلىشىشىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. بۇ خىل چېگرىسىز ئىقتىسادتا دۆلەت، ھۆكۈمەتلەر يەر شارى كاپىتالىنىڭ توشۇغۇچىسىغا ئايلىنىپ، دۆلەت، رايون ھالقىغان كۈچلۈك ئىجتىمائىي باشقۇرۇش مېخانىزمى ئىچىدىكى ۋاستىچى

بوپقالدى. دۆلەتنىڭ نوپۇزى، هوقۇقى ئىلگىرىكىدىن زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ، ئۇنىڭ هوقۇقى هەر خىل تۈزۈم، ئىجتىمائىي تەشكىلات، خەلقئارالىق ئورگانلارغا تارقىلىپ كەتتى. «يەر شارىلىشش» يېپىيېڭى ئىجتىمائىي ئورگان، تەشكىلاتلارنى قۇرۇۋاتىدۇ. بۇ ئورگانلار پەيدىنپەي دۇنيا جەمئىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي بىرلىكى بولۇپ تۇرۇۋاتقان دۆلەتنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ، دەپ قارايدۇ.

رادىكاللارنىڭ نەزىرىدە دۆلەت ئىقتىسادى بارغانسېرى دۆلەتتىن هالقىۋاتقان، پۈتكۈل يەر شارىنى ئالمىشىش سورۇنى قىلىۋاتقانىكەن، تەبىئىي هالدا دۆلەتنىڭ نوپۇزى، قانۇنىي ئورنى خىرىسقا ئۇچرايدۇ. دۆلەت، هۆكۈمەتلەر يا ئۆز چېگرىسى ئىچىدە يۈز بەرگەن هەممە ئىشلارنى باشقۇرۇپ كېتەلمەيدۇ ياكى ئۆز پۇقرالىرىنىڭ تەلەپلىرىنى قانداقمۇ قامايدۇ... ئىقتىسادىي هوقۇق ۋە سىياسىي هوقۇق بارغانسېرى دۆلەتسىزلىشىۋاتىدۇ، شۇڭلاشقا هەر قايسى ئەل سىياسىئونلىرى نېمىدەپ داۋراڭ سېلىشسۇن، دۆلەت بارغانسېرى «ئىقتىسادىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان ۋاقىتلىق بىر تەشكىلىي شەكىلگە ئايلىنىپ قالىدۇ.» (ئوخمائىي)

2. گۇمانخورلار: «يەر شارىلىشش»نى پەقەت يۇقىرى دەرىجىدىكى خەلقئارالىشش، رادىكاللارنىڭ نۇقتىئىنەزىرى پەقەتلا بىر ئەپسانە، مۇبالىغە، دەپ قارايدۇ. دۆلەت يەنىلا ئىقتىساد تىكى ئاساسلىق بىرلىك ۋە باشقۇرغۇچى. بۇ قاراشنىڭ ۋەكىللىرى تومپسون، خىرسىت قاتارلىق كىشىلەر «يەر شارىلىشش» بىلەن خەلقئارالىششنى ئايرىش (پەرقلەندۈرۈش) كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئۇلار دۆلەت بارغانسېرى خەلقئارا قائىدىلەرنىڭ چەكلىشىگە ئۇچراۋاتىدۇ، دەپ قارىمايدۇ، بەلكى دۆلەتنىڭ دۇنيا ئىقتىسادىي سىستېمىسىدىكى مەركىزىي فۇنكسىيىلىك رولى بارغانسېرى كۈچىيىدۇ، دۆلەتلەر خەلقئارالىششنىڭ پاسسىپ زىيان تارتقۇچىلىرى بولماي، بەلكى يېڭى قايتا قۇرغۇچىلىرى بولىدۇ، دەپ

قارايدۇ. گۇمانخورلار: خەلقئارالىشىش ئومۇمىي دۇنيا ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە ماھىيەت خاراكتېرلىك ئۆزگەرتىش ئەكېلەلمەيدۇ، تەڭسىزلىك ئومۇمىي دۇنيا ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىكى ئومۇمىي هادىسە، بۇ قۇرۇلمىدا هېچقانچە ئۆزگىرىش بولمىدى، دەل بۇ خىل تەڭسىزلىك دىنىي ئەسلىيەتچىلىك، مىللەتچىلىكىنىڭ باش كۆتۈرۈشىگە سەۋەبچى بولۇپ، دۇنيانىڭ بىر قانچە مەدەنىيەت گۇرۇھلىرىغا بۆلۈنۈپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، گۇمانخورلار رادىكاللارنىڭ دېگۈدەك بارلىق نۇقتىئىنەزەرلىرىگە قارشى تۇرىدۇ، ئۇلار: «يەر شارلىشىش» ھەققىدىكى تالاش ـ تارتىشنى پەقەتلا بىر مۇلاھىزىدىنلا ئىبارەت، مەيلى قانداق مۇنازىرە، سىناق ئېلىپ بارمىسۇن، يەر شارى ئىقتىسادى يەنىلا ئاۋۇالقىدەك تۇرىدۇ، دۇنيا يەنىلا ئاۋۇالقى لىنىيىدە ئايلىنىۋېرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئانتونىي گىددېنس بۇلار توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:«گۇمانخورلارنىڭ قارىشىچە، كۆپىنچە دۆلەتلەر تاشقى سودىدىن ناھايىتى ئاز پايدىغا ئېرىشىدۇ، زور كۆلەملىك سودىلار يەنىلا رايونلار ئارا ئېلىپ بېرىلىدۇ، مەسىلەن، ياۋروپا ئىتتىپاقى، شىمالىي ئامېرىكا سودا رايونى، ئاسىيا ـ تىنچ ئوكيان سودا رايونى... قاتارلىقلار». قانداقلا بولمىسۇن، گۇمانخورلار خەلقئارالىشىشنى، رايونلىشىشنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

3. ئىسلاھچىلار:يېڭى ئېرا ھارپىسىدا «يەر شارلىشىش» سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى ئىلگىرى سۈرىدىغان مەركىزىي كۈچ، بۇ ئۆزگىرىشلەر ھازىرقى دۇنيانى ۋە ئۇنىڭ تەرتىپىنى قايتا قۇرماقتا، دەپ قارايدۇ. ئۇلارنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، مۆتىدىللەر دەپ قاراشقا بولىدۇ. ئۇلار رادىكاللاردەك دۆلەت يوقىلىدۇ دەپ قارىماستىن، بەلكى دۆلەت يېڭى مەنىلەرگە، فۇنكسىيەلەرگە ئىگە بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنىڭ نوپۇزلۇق ۋەكىلى ئانتونىي گىددېنس ئۆزىنى رادىكاللارغا

تەۋە دەپ قارىسىمۇ، ئەمما ئۇ رادىكاللارنىڭ «يەر شارىلىشىش» نى پەقەت ئىقتىسادىي نۇقتىدىنلا چۈشەندۈرۈشىگە قوشۇلمايدۇ، ئۇلار «يەر شارىلىشىش» بېشارەتلەۋاتقان دۇنيانى ئۆزگىرىشچان، ئوچۇق نەزەردە چۈشىنىش كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئىسلاھچىلار«يەر شارىلىشىش» دۇنيانى يېڭى بىر دەۋرگە ئەكىردى، دۆلەتلەر، جەمئىيەتلەر ئۆزلىرىنى تەڭشىشى، دۆلەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرى ۋە دىپلوماتىيىسى روشەن پەرق، چېگرىسى بولمىغان دۇنياغا ماسلىشىش كېرەك، دەپ قارايدۇ. ئۇلار رادىكاللارنىڭ دۆلەت يوقلىدۇ دېگىنىگىمۇ ياكى گۇمانخورلارنىڭ ھېچنېمە ئۆزگەرمەيدۇ دېگىنىگىمۇ قوشۇلمايدۇ. ئۇلار ھوقۇقنىڭ بارغانسېرى خەلقئارالىق ئاپپاراتلار، دۆلەت ھالقىغان شىركەتلەر، شەخسلەرنىڭ قولىغا تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، دۆلەت ئىلگىرىكىدەك خەلقئارا ئىشلاردىكى بىردىنبىر مەركىزىي بىرلىك بولماي قالىدۇ... 21- ئەسىردە ھەربىر دۆلەت پۇقراسى چوقۇم «دۇنيا پۇقراسى» بولۇشنى ئۆگىنىۋېلىشى، يەنى مىللىي ئەنئەنە، ئورتاق گەۋدە ۋە باشقا تۇرمۇش ئۇسۇللىرىنى مۇۋاپىق تەڭشەشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك، دەپ قارايدۇ.

گەرچە يۇقىرىقى ئۇچ خىل قاراشنىڭ تەشەببۇس - نۇقتىئىنەزەرلىرى پەرقلەنسىمۇ، شۇ مەسىلە ئورتاقكى، بىز ياشاۋاتقان يەر شارى زور بىر قېتىملىق ئۆزگىرىشنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. بۇ ئۆزگىرىش يەر شارىنىڭ ھەر قانداق بىر بۇرجىكىگە قەدەر ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە. يەر شارىدا ھايات ياشاۋاتقان بىر ئىنسان بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن زامان ھادىسىسى بولمىش «يەر شارىلىشىش» نى ئاز - تولا چۈشىنىشىمىز، شۇنداقلا ئۇنى باشقا مەسىلىلەرنى چۈشىنىشتىكى تارىخىي، ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشكە ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك. بۇ مۇھاكىمىدە «يەر شارىلىشىش» نى مۇلاھىزە قىلىپ ئۆتۈشۈم دەل يۇقىرىقى ئەمەلىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىندۇر.

شۇنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، «يەر شارىلىشىش» يەككە لىنىيىلىك جەريان ئەمەس، دۇنيانىڭ ئىقتىساد ، سىياسىي، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلىرىگە قەدەر چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىۋاتقان بىر تارىخىي ھادىسە، ئۇنى قانداقتۇر مەلۇم بىر ساھە بىلەنلا چەكلەپ چۈشەنىش ئاقىلانىلىك ئەمەس. ئۇ ئاۋۋال ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى، ئاندىن كېيىن شۇنىڭ ئېھتىياجى زۆرۈرىيىتىدىن مەيدانغا كەلگەن سىياسىينىڭ يەر شارىلىشىشى ئاندىن ھەر ئىككىلىسىنىڭ تەبىئىي نەتىجىسى بولغان مەدەنىيەتنىڭ يەر شارىلىشىشىدۇر. دېمەك، ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى سىياسىي ۋە مەدەنىيەتنىڭ يەر شارىلىشىشىنى زۆرۈر ئىمكانىيەت، شەرتلەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ ۋە شۇ خىل تەقەززانى پەيدا قىلىدۇ.

ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان «يەر شارىلىشىش» ھەققىدىكى نۇقتىئىنەزەرلەر دۇنيانىڭ كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىقىنىڭ ئەينەن تەسۋىرى بولماستىن، «يەر شارىلىشىش» كەلتۈرۈپ چىقىرىش ئېھتىمالى بولغان دۇنياۋى ئۆزگىرىشلەر ھەققىدىكى ئىلمىي پەرەز ۋە بېشارەتلەردىن ئىبارەت . بىز يەڭگىللىك بىلەنلا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى قوبۇل قىلالمايمىز ياكى رەت قىلالمايمىز. ئەمما، «يەر شارىلىشىش» نىڭ ھازىر مەۋجۇت بىر تارىخىي ھادىسە ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ دۇنياغا چوڭقۇر تەسىرلەرنى كۆرسىتىۋاتقانلىقى پاكىت. 1997- يىلى يۇز بەرگەن شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئىقتىسادىي كرىزىسىنىڭ پۈتكۈل دۇنيا ئىقتىسادىغا تەسىر كۆرسىتىشى، ھەتتا رۇسىيە ئىقتىسادىنى داۋالغۇتىۋېتىشى، «ياۋرو» نىڭ يولغا قويۇلۇشى، WTO غا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ كۆپىيىشى، شۇنىڭغا ماس ھالدا خەلقئارالىق سودا تۈزۈملىرى تۈزۈلۈپ، ئەسلىدىكى يەرلىك دۆلەت تۈزۈملىرىنىڭ ئورنىنى ئېلىشى، خۇددى ئورۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقىنىڭ:«دۆلىتىمىز WTO غا كىردى، ئەمدى ئىشلار (ئەمەلىيەتتە سودا ئىشلىرى) خەلقئارالىق قائىدىلەر بويىچە بىر تەرەپ

قىلىندۇ» دېگەن سۆزلىرى، 11- سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن دۇنيادا تېزلا تېررورلۇققا قارشى خەلقئارالىق ئىتتىپاقنىڭ شەكىللىنىشى، يۇگوسلاۋىيىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى سوبودان ملوشېۋىچنىڭ ئۆز دۆلىتىدىكى ئىرقىي يوقىتىش جىنايىتى ئۈچۈن گائاگا خەلقئارا سوتىدا سوتلىنىش، شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ شەرققە كېڭىيىش داۋاگىرلىرى... يەنە خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان خەنزۇلارنىڭ روژدېستۋا(مىلاد) بايرىمى ئۆتكۈزۈشى، بىزنىڭ بولسا تۇغۇلغان كۈن ئۆتكۈزۈپ تورت يەپ، شام پۈۋلەشلىرىمىز، happy birthday to you دەپ ناخشا ئېيتىشلىرىمىز... «يەر شارىلىشىش» نىڭ ھەقىقەتەن ئىقتىسادى، سىياسىي، مەدەنىيەت قاتارلىق ساھەلەرگە ئۆزلۈكسىز تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى، بىز ياشاۋاتقان دۇنيا، تۇرمۇش مۇھىتىمىز، تۇرمۇش ئۇسۇلىمىز، مەدەنىيەت، ئەنئەنىلىرىمىزنى ئاستا - ئاستا ئۆزگەرتىۋاتقانلىقىنى رېئال پاكىتلىرى بىلەن ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

روشەنكى،«يەر شارىلىشىش» غەربتىن باشلانغان بىر ھادىسە، بۇ ھادىسىگە نىسبەتەن غەيرىي غەرب ئەللىرى پۈتۈنلەي پاسسىپ ئورۇندا. «يەر شارىلىشىش» نى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، غەربلىشىش دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بۇ ھادىسىدىن قانداق پايدىلىنىش، ئۇنىڭغا قانداق ئىنكاس قايتۇرۇش بىلەن ئۆزلۈكىنى ساقلاشنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق مۇئاپىق بىر تەرەپ قىلىش غەيرىي غەرب ئەللىرى ئالدىغا قويۇلغان مۇھىم بىر مەسىلە. بولۇپمۇ غەرب مەدەنىيىتى بىلەن قەتئىي تۈپتىن سىڭىشالمايدىغان ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ تەقدىرى مەزكۇر مەدەنىيەتنىڭ ئىلغار تەشەببۇس - تەلىماتلىرى ياكى ئەزالىرىنىڭ شۇنىڭغا بولغان ساداقىتى، ئىخلاسى تەرىپىدىنلا ئەمەس، بەلكى ئۆز مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئەمەلىي ئىقتىسادىي، سىياسىي گەۋدە ھاسىل قىلىش-قىلالماسلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىشى مۇمكىن. دەۋر ھادىسىلىرى

بىلەن ئۆز تەشەببۇسى ئارىسىدىكى زىددىيەتنى قانداق ھەل قىلىش ئۇلارنى قىينىۋاتقان بىر مۇھىم مەسىلە بولسا كېرەك.

نۆۋەتتە، دۇنيا سىياسىي سىستېمىسىدىكى ئاساسىي مەركىزي پائالىيەتلەر بىرلىكى، سىستېمىسىدىكى باش رولچى يەنىلا دۆلەت . گەرچە بىز ھازىر دۆلەتلەرنىڭ فۇنكسىيىسى، رولى، ھوقۇقىنىڭ ئاجىزلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىنى، ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلساقمۇ، كۆز ئالدىمىزدىكى دۇنيا ھەرگىزمۇ رادىكاللار تەسۆرلىگەندەك دۆلەت يوقالغان، «ئىقتىسادىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان ۋاقىتلىق بىر تەشكىلىي شەكلگە ئايلىنىپ قالغان»، ئىقتىسادتا دۆلەتسىزلىشىش تولۇق ئەمەلگە ئېشىپ بولغان دۇنيا ئەمەس. نۆۋەتتىكى دۇنيا تىنچلىقىغا ھەقىقي، ئەمەلي تەسىر كۆرسىتىدىغان كۈچ يەنىلا دۆلەتلەردۇر. شۇڭلاشقا، بۇ مەسىلىنى چۈشىنىش ۋە تەھلىل قىلىشتا يەنىلا دۆلەتنى مەركىزي بىرلىك قىلىپ، شۇ نۇقتىدىن كۆزىتىش، تەھلىل قىلىش كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىققا تېخىمۇ ئۇيغۇن، دەپ قارايمەن. روشەنكى، نۆۋەتتىكى دۇنيا تىنچلىقى دۆلەتلەرنىڭ سىياسي، ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىگە باغلىق.

ئامېرىكا سىياسىيشۇناسى مېل گۇرتوف نۆۋەتتە دۆلەتلەر ئارا يەر شارى خاراكتېرلىك ھەمراھلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىش ئىنتايىن جىددىي، تەخىرسىز مەسىلە، دەپ قارايدۇ ھەم مۇنداق دەيدۇ: «ھەر قايسى دۆلەتلەر رەھبەرلىرى سىياسىي، ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى جەھەتلەردە قورال ـ ياراغ، ھەرخىل ياردەم تۈرلىرى ۋە خەلقئارالىق ئىتتىپاقلارغا، بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىشقا مەبلەغنى قانچە كۆپ سالغانسېرى شەخس، جەمئىيەت ۋە بىزنىڭ بۇ پلانېتىمىزنىڭ بىخەتەرلىكى شۇنچە تەھدىتكە ئۇچراۋاتىدۇ». ھازىر پۈتكۈل يەر شارىدا قورال ـ ياراغقا سېلىنغان مەبلەغ يىلىغا ئىككى تريليۇن 100 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يېرىدۇ. پۈتكۈل دۇنيانىڭ ھەربىي

خراجىتى 20يىلدىن بېرى بىر قاتلاندى. 1985- يىلى 940مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەتنىڭ ھەربىي خراجىتى 80% تىن ئېشىپ كېتىدۇ. 1987- يىلىدىن بېرى قورال - ياراغ چېقىمى ئازايغان بولسىمۇ، 1994- يىلى يەنىلا 700مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. 3- دۇنيا ھۆكۈمەتلىرى، بولۇپمۇ ھەربىي ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزگەن ھۆكۈمەتلەرنىڭ قوراللىرىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمى بازاردىن سېتىۋېلىنىدۇ. پۈتكۈل دۇنيانىڭ قورال - ياراغ سېتىۋېلىش سوممىسى 1990- يىللىرى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىگەن بولسىمۇ، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ قورال سېتىۋېلىش توختامى 1994- يىلى 25مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قورال سېتىۋالىدىغان پۇلى ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادى كەمچىل ھۆكۈمىتى قەرز بەرگەن پۇللاردىن كەلگەن. ئەگەر ھەربىي خراجەتنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىنى خەلقكە، مائارىپقا، ساقلىقنى ساقلاش، ئوزۇقلۇق مەسىلىرىگە ئىشلەتسە، ئەھۋالدا ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش بولىدۇ. مەسىلەن، بىرياردو سۇ ئاستى كېمىسى ياساشقا بىر مىليارد 500 مىليون ئامېرىكا دوللىرى كېتىدۇ، بۇ پۇل تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتتىكى 160مىليون بالىنىڭ ئوقۇش راسخوتىغا يېتىدۇ، 3مىليارد ئامېرىكا دوللىرى بىلەن ئەڭ نامرات دۆلەتنى يېمەكلىكىتە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش سەۋىيىسىگە يەتكۈزگىلى بولىدۇ. يەنە ئازراق مەبلەغ چىقارسا ھەر يىلى 15 مىليون بالىنى ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، سۇ كەملىك سەۋەبىدىن ۋە ئاسان داۋالغىلى بولىدىغان ھەرخىل كېسەللەر بىلەن ئۆلۈپ كېتىشتىن ساقلىغىلى بولىدۇ. مانا بۇ «تىنچلىق» دەۋر شوئارى بولغان پلانېتانىڭ ئەھۋالى.

دۆلەتلەر «دۆلەت مەنپەئىتى»، «دۆلەت بىخەتەرلىكى» دېگەن ئۇقۇملارنى ئىنتايىن تار دائىرىدە ئۆز دۆلىتىنىڭلا مەنپەئەت، بىخەتەرلىكى نۇقتىسىدىن چۈشىنىۋاتىدۇ. ۋەھالەنكى، كۆز

ئالدىمىزدا بولسا ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ بۇزۇلۇشى، زەھەرلىك چېكىملىك ئەتكەسچىلىكى دېگەندەك دۆلەت، رايون هالقىغان، بىر دۆلەتنىڭلا ئەمەس، بەلكى يەر شارىدىكى بارلىق ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەت، بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سېلىۋاتقان يەر شارى خاراكتېرلىك مەسىلىلەر دۆلەتلەردىن ئىلگىرىكى ئىختىلاپ، مەسىلىلەرنى قايرىپ قويۇپ، يەر شارى خاراكتېرلىك هەمراهلىق، هەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ب د ت نىڭ سابىق باش كاتىپى ۋۇدەن 1969- يىللا مۇنداق دېگەنىدى:«مەن ئارتۇقچە كۆپتۇرۇپ مۇبالىغە قىلماقچى ئەمەسمەن، بىراق مەن ب د ت نىڭ باش كاتىپى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئىپرىشكەن ئۇچۇرلىرىمغا ئاساسەن مۇنداق يەكۈن چىقىرالايمەن: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر بۇنىڭدىن كېيىنكى 10 يىلدا تالاش ـ تارتىش قىلىپ كېلىۋاتقان مەسىلىلىرىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، بىر يەر شارى خاراكتېرلىك هەمراهلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ، هەربىي هازىرلىقلار مۇسابىقىسىنى چەكلەپ، ئىنسانىيەتنىڭ تۇرالغۇ مۇھىتىنى ياخشىلاپ، نوپۇس پارتلىشىنى تىزگىنلەپ، تەرەققىيات ئۇچۇن زۆرۈر شارائىت يارىتىشى مۇمكىن. ئەگەر بۇ خىل هەمراهلىق مۇناسىۋىتى بۇنىڭدىن كېيىنكى 10 يىلدا ئورنىتىلمىسا، يۇقىرىدا تىلغا ئالغان مەسىلىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىپ كونترول قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيمەن».

گەرچە بۇ 1969- يىلى ئېيتىلغان ئاگاهلاندۇرۇش بولسىمۇ، ئەمما بىز هازىرغا قەدەر بۇنىڭ ئەمەلىي ئالامەتلىرىنى كۆرەلمىدۇق. هازىرقى دۇنيادا سىياسىي توقۇنۇشلار توقۇنۇشۇۋاتقان ئىككى تەرەپنىڭ هۆكۈمىتى ۋە خەلقىگىلا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماستىن، باشقا دۆلەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ هۆكۈمەتلىرىگە، هەتتا ئۇ دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادى، تۇرمۇش ئۇسۇلى، ئىستېمال بۇيۇملىرى، يېمەكلىك

تەمىناتى، دىپلوماتىيە سىياسىتى، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش پۈرسىتىگە قەدەر تەسىر كۆرسىتىۋاتىدۇ. ھازىر مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ ئېتىلغان بىر پاي زەمبىرەك ئوقى نيۇيورك ژول - ھىستېرىت كوچىسىدىكى ناسداك، داۋجونس كۆرسەتكۈچلىرىنى پۈلاڭلىتىۋېتىشى، دۇنيانىڭ بىر چېتىدىكى سىياسىي داۋالغۇش ياكى سايلام نەتىجىسى دۇنيانىڭ يەنە بىر چېتىدىكى بەزى پايچىكلارنى بىر كېچىدىلا مليونېر ياكى قاقسەنەم قىلۋېتىشى، بىر دۆلەتنىڭ قورال - ياراغ زاۋۇتىنىڭ تاراق - تۇرۇقلىرى يەنە بىر دۆلەت باشلىقلىرىنى خاتىرجەم ئۇخلاتماسلىقى مۇمكىن. شۇڭلاشقا، شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، يەر شارلىشىۋاتقان بۈگۈنكى بۇ دۇنيادا تىنچلىق ھەم مۇمكىن نەرسىگە، ھەم مۇمكىن ئەمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، يەر شارلىشىش دۆلەتلەرنىڭ مەنپەئىتىنى بارغانسېرى بىر - بىرىگە باغلاپ، ئىختىلاپلارنى تۈگىتىپ ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىشقا ئوبيېكتىپ جەھەتتىن ئاساس سالىدۇ. يەنە بىر جەھەتتىن دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي، سىياسىي ئەھۋالى بىر - بىرىگە بەكلا ئايدىڭ بوپقېلىپ، بىر - بىرىنىڭ سىياسىي غەرىزىنى ئوڭايلا چۈشىنىپ قالىدۇ - دە، مۇناسىۋەتتىكى جىددىي ۋەزىيەت يەنىلا ئوڭايلىقچە پەسەيمەيدۇ، ھەتتا تېخىمۇ كۈچىيىپ كېتىشى مۇمكىن. مەسىلەن، ھازىر تىنچ ئوكيانىنىڭ بىر قىرغىقىدىكى دۆلەت ياساۋاتقان باشقۇرۇلىدىغان بومبىنىڭ مۇساپە ئۇزۇنلۇقى يەنە بىر قىرغىقىدىكى دۆلەتنىڭ قورال - ياراغ ئالماشتۇرغا يېڭى تەلەپ ئەكېلىۋاتىدۇ. ھازىر دۇنيادا «قۇم باسقان شەھەر» رومانىدىكى «بىغەملەر شەھىرى» دەك بىغەم دۆلەتلەر يوق.

يەنە شۇنى نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەككى، دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق مەيلى قانچىلىك كۆچەيسۇن، يەنىلا ئۇنىڭدا شەخسىيەتچىلىك ۋە ئۆز دۆلىتىنىڭ مەنپەئىتى ئىلگىرى سۈرۈلگەن بولغاچقا، بۇ خىل ھەمكارلىق مۇتلەق ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە

ئەمەس، بۇزۇلۇش ئېھتىمالى ھەر ۋاقىت مەۋجۇت. چۈنكى، شەخسىيەتچىلىك ۋە مەنپەئەت ھەم تىنچلىقنىڭ، ھەم توقۇنۇشنىڭ تۈپ مەنبەسى.

ھازىر دۆلەتلەرنىڭ ئالدىغا ئۇچ خىل تاللاش ئېھتىمالىقى قويۇلغان: بىرىنچىسى، ئەگىشىش. يەنى بىر كۈچلۈك دۆلەت يادرولۇقىدا مەلۇم بىر ئىتتىپاق ھاسىل قىلىپ، شۇ يادرولۇق دۆلەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى، رايى بويىچە ئىش كۆرۈش، شۇ ئارقىلىق ئۆز مەنپەئىتىنىڭ بىخەتەرلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش. ئەمما بۇنىڭدا بىرى، شۇ يادرولۇق دۆلەت ئىشەنچلىك بولۇشى كېرەك، يەنە بىرى، ئەگەشكۈچى دۆلەتلەر غۇرۇر جەھەتتە بەدەل تۆلىشى كېرەك. ئىككىنچىسى، قارشىلىشىش. بۇنىڭدا ئامال قىلىپ قارشى تەرەپ بىلەن تەڭلىشەلىگۈدەك ماغدۇر توپلاپ، كۈچلەر تەڭپۇڭلۇقى ۋەزىيىتى شەكىللەندۈرۈپ، تىنچلىقنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش، ئەمما بۇ ناھايىتى مۇشكۈل بىر جەريان. ئۈچىنچىسى، بىتەرەپ تۇرۇش. بۇنى شەرھلەش ھاجەتسىز. ئەمما، بۇ خىل تاللاش مەزكۇر دۆلەتنى ئىقتىسادىي تەرەققىياتتا تۇرغۇن ھالدا قويۇشى ھەم دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ كۈنسايىن بىردەكلىشىشى ئۈنىڭ بۇ خىل تاللاش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقىرىشى مۇمكىن.

دۆلەتلەر دۇنياۋى تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرالامدۇ؟ بۇ دۆلەتلەرنىڭ قۇدرەت - ئىقتىدارنى قەيەرگە ئىشلىتىشىنى بىلەلەيدىغان ئەقىل - پاراسىتىگە باغلىق. يۇسۇپ خاس ھاجىپ دۆلەتنى ئالىملار ئىدارە قىلسۇن، دەيدۇ، پلاتون پەيلاسوپلار ئىدارە قىلسۇن، دەيدۇ. لۇئىس پروۋل «سىياسىينىڭ جىنايىتى» دېگەن كىتابىدا: «پەقەت مەلۇم پەلسەپىۋى ئەقىل ۋە دىنىي ئېتىقاد پرىنسىپىغا ئىگە ئادەملەرنىڭلا مەمۇرىي، سىياسىي ھوقۇق يۈرگۈزۈش لاياقىتى بولىدۇ، چۈنكى ساپ مەنىۋى كۈچلا جەمئىيەتنى چىرىكلىشىشتىن ساقلايالايدىغان(تۇز)دۇر» دەيدۇ. ئەمما، دۇنيانىڭ

رېئاللىقىدىن قارىغاندا، پەيلاسوپلار دەۋرى ئاياغلىشىپ چولپانلار دەۋرى يېتىپ كەلگەندەك، پەيلاسوپلارنىڭ تەلىماتلىرى ئارقىلىق ئىنسانلارنى گۈزەل غايىگە باشلاشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەندەك قىلىدۇ. مانا بۇ بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭ كرىزىسى. بىز تېخى بۇنىڭ ئۈچۈن غايەت زور بەدەللەرنى تۆلەيمىز. دېمەك، ھاكىمىيەتنىڭ ئىدىيىسى دۇنيا تىنچلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئەڭ ھالقىلىق ئامىل.

بۈگۈنكى دۇنيا ھەر قايسى دۆلەت ھاكىمىيەتلىرىدىن ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگىلا ئەمەس، مۇھىمى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. تار مىللەتچىلىك ۋە دۆلەتچىلىك روشەنكى، دۇنيا تىنچلىقىنى ئېغىر تەھدىتكە ئۇچرىتىدۇ. گەرچە مىللەتچىلىك مەلۇم بىر مىللەتنى بىرلەشتۈرەلىگەن، ئىتتىپاقلاشتۇرالىغان بىلەن يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئۇلارنى بىر پۈتۈن ئىنسانىيەت چوڭ ئائىلىسىدىن ئايرىپ تاشلايدۇ. مىللەتچىلەر بىز ھەممىدىن ئەۋزەل، ئۆزگە مىللەتلەر بىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا يارالغان دېگەن قاراشقا مايىل. شۇڭلاشقا، ئىنسانىيەت تىنچلىقى ئۈچۈن مىللەت، ئىرق، دۆلەت ھالقىغان، بارلىق ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى باراۋەر كۆزدە تۇتۇلغان، ئورتاق ئۇلۇچەم، ئورتاق قىممەت قاراشقا ئىگە بولغان بىر ئورتاق ئىدىيىگە موھتاج، ۋەھالەنكى، بۇ موھتاجلىقنى قاندۇرۇش بىر مۇشەققەتلىك ئەمگەكتۇر.

ماركسنىڭ دۆلەتكە بەرگەن «دۆلەت ــ بىر سىنىپ يەنە بىر سىنىپنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان قورال» دېگەن تەبىرىدىن بۇنىڭ پەقەت مۇستەبىت ئەللەرگىلا ماس كېلىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. چۈنكى، مۇستەبىتلەرلا دۆلەتنى شۇنداق قورالغا ئايلاندۇرۇۋالغان. بۇنداق ئەللەردە دۆلەتنىڭ ھەممە قاتلام پۇقرانىڭ مەنپەئىتىگە باراۋەر مۇئامىلە قىلالىشى ناتايىن. بۇ سىياسىي، ئىجتىمائىي ئادالەتسىزلىكنىڭ بىر يىلتىزى. جاھاندا ئۆز دۆلىتى

قىلمۇاتقان ئىشلارنىڭ ياخشى ئىش ياكى يامان ئىش ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدىغان خەلق ناھايىتى ئاز. دۆلەت ئۆزى ئىگە بولغان مائارىپ، تەشۋىقات، گېزىت ـ ژۇرنال، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە دېگەندەك ئاخبارات ۋاستىلىرى ۋە شۇلار ئارقىلىق شەكىللەنگەن ئاممىۋىي پىكىرلىنىپ دۆلەتنىڭ تەلىپىگە لايىقلاشقان بىر خەلق يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇ. خەلقنىڭ ئىدىيىسى، خاراكتېرى دۆلەتنىڭ تەربىيىسىدىن كېلىدۇ. بۇنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى شۇكى، خەلق ئۆزى خالىغانىنى قىلغاندەك قىلىدۇيۇ، ئەمما ئەمەلدە يەنىلا دۆلەتنىڭ كۆڭلىدىكى ئەمەلگە ئاشىدۇ.

دۆلەت خەلقنىڭ ئۆزىگە بولغان ساداقىتىنى ساقلاش ۋە ئۇنى كۈچەيتىش ئۈچۈن خەلقكە ئۆزىنى قۇدرەتلىك، ئىقتىدارلىق قىلىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈن دۆلەت(گەرچە خەلقى ئۇنى ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تىنىچلىقىغا ھەسسە قوشۇۋاتقان كۈچ دەپ قارىسىمۇ) دۇنيادىن ئۆزىگە رەقىب ئىزدەشكە باشلايدۇ. دۆلەت ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن خەلقنىڭ قوللىشىغا موھتاج. دۆلەت بۇنىڭ ئۈچۈن خەلقكە پاراۋان تۇرمۇش شارائىتى يارىتىپ بېرىشتىن باشقا، ئۆزىنىڭ باشقا دۆلەتلەرگە قارىغاندا ئىقتىدارلىق، قۇدرەتلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا موھتاج. دۆلەتنىڭ قۇدرەت ـ قابىلىيىتى باشقا رەقىب دۆلەتلەر بىلەن بولغاب رىقابەت ـ كۆرەشتە نامايان بولىدۇ. دېمەك، شۇنداق يەكۈن چىقىرىشقا بولىدۇكى، ھەر قانداق بىر دۆلەت دۇشمەنسىز قىلىشنى خالىمايدۇ. دۇشمىنى يوق دۆلەتلەردە خەلقنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى زەئىپ، ھاكىمىيىتىگە تۇتقان پوزىتسىيىسى ئېنىقسىز بولىدۇ. ھاكىمىيەت بۇنداق بوپقېلىشنى ھەرگىز خالىمايدۇ. ھاكىمىيەتنىڭ بىر ئىقتىدارى شۇكى، ئۇ مەلۇم بىر كەيپىيات دولقۇنى پەيدا قىلىپ، خەلقنى مۇشۇ دولقۇن ئارقىلىق ئۆزى خالىغان ياققا ئاقتۇرالايدۇ. ھەتتا نۇرغۇن سەگەكلەرمۇ مۇشۇ

دولقۇندا بىلىپ - بىلمەي ئېقىپ كېتىدۇ.

ئەگەر بىر دۆلەتنىڭ دۈشمىنى بولمىسا، بۇ دۆلەتنىڭ خەلقى ھاكىمىيىتىنىڭ قۇدرىتى، ئىقتىدارىدىن گۇمانلىنىدۇ، ھاكىمىيىتىگە بولغان ئىشەنچى تەبىئىي سۈسلىشىپ قالىدۇ. بۇ نۇقتا ھۆكۈمدارلارغا تولمۇ ئايدىڭ. شۇڭلاشقا، ئۇلار خەلقىگە مەلۇم بىر دۆلەتنى بىزنىڭ مەنپەئەت، بىخەتەرلىكىمىزگە تەھدىت سېلىۋاتىدۇ، دەپ كۆرسىتىپ، خەلق ئارىسىدا شۇ دۆلەتكە قارشى بىر پىكىر ئېقىمى پەيدا قىلىدۇ. روشەنكى، بۇ پىكىر ئېقىمىنىڭ پەيدابولۇشى خەلقنىڭ ئۆز ھاكىمىيىتىنى ھمايە قىلىش روھىنىڭ كۈچەيگەنلىكىنى كۆرسىتىپ ببرىدۇ. گەرچە بۇ دۆلەتلەر دەرھال بىرىبرىنىڭ ياقىسىدىن ئېلىشمىسىمۇ، ئىككى دۆلەت ئارىسىدا جىددىي كەيپىيات پەيدا قىلىپ، پۇقرالرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتىنى خېلىلا يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ساقلايدۇ. مەسىلەن، تۆۋەن ئاۋازدا ئامېرىكا پرېزىدېنتلىقىغا سايلانغان جورج ۋالكېر بۇشنى «11-سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن بىر يىلغىمۇ يەتمىگەن ۋاقىتتا دۆلەت ئىچىدە قوللاش نىسبىتىنىڭ ئىزچىل ئېشىشى، ھەتتا تېررورلۇققا قارشى ئۇرۇش غەلىبىسىدىن كېيىن قوللاش نىسبىتى90% كە يېقىنلىشىپ، 2- دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى روزۋېلىتنىن ئېشىپ كېتىپ، رېكورد يارىتقانلىقى يۇقىرىقى پىكىرنى دەللىلەيدۇ. بەزىدە ئاتالمىش دۆلەت مەنپەئىتى دۆلەتلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈشىنىڭ، خەلقىنى ئالدىشىنىڭ باھانىسى بولالايدۇ. لۇئىس پروۋل مۇنداق دەيدۇ:«دۆلەتنى باھانە قىلىپ ھەققانىيلىقىنى ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنمىغان سىياسىي جىنايەتلىرى يوق دېيەرلىك ھۆكۈمدارلار دۆلەتنى ئۆزىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان، بىگۇناھلارنى جازالايدىغان، باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىگە تاجاۋۇز قىلىدىغان، ئادالەتنى دەپسەندە قىلىپ ھوقۇقىنى كېڭەيتىدىغان باھانە قىلىۋالىدۇ. سىياسىي تۈرمۈشتا ئادالەتسىزلىك، يالغانچىلىق

ۋە باھانە بىلەن پەردازلىنىپ، كىشىلەر ئۇنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى كۆرەلمەيدۇ».

نۆۋەتتە، دۇنيا سىياسىيسىدىكى مۇھىم بىر ئالاھىدىلىك شۇكى، مەدەنىيەتنىڭ سىياسىيغا، دۇنيا تىنچلىقىغا بولغان تەسىرى كۈنسايىن روشەن، كۈچلۈك بولۇۋاتىدۇ. خەلقئارالىق ھەمكارلىقلارمۇ ئاۋۋال ئوخشاش مەدەنىيەت سىستېمىسىغا ئىگە دۆلەتلەر ئىچىدە ئالدى بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، ياۋروپا ئىتتىپاقى، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى، دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقى دېگەندەك. بوسنىيە ـ گېرتسگوۋىنا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گەرچە نۇرغۇن غەرب ئەللىرى بوسنىيە مۇسۇلمانلىرىغا ھېسداشلىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارغا بولغان ئەمەلىي يارەمى يەنىلا ئىران، سەئۇدىي ئەرەبىستانى دېگەندەك مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدىن كەلدى. ھازىر غەرب دۆلەتلىرى بىخەتەرلىك جەھەتتە ئۆزى بىلەن مەدەنىيەتتە قېرىنداش دۆلەتلەردىن ئەنسىرىمەيدۇ. ئامېرىكا ھەربىي جەھەتتە ياۋروپا ئەللىرىدىن غەم يېيىشى ھاجەتسىز، ھەقىقىي تەھدىت غەيرىي غەرب مەدەنىيىتىگە تەۋە دۆلەتلەردىن كېلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

مانا مۇشۇلار ئىچىدە ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى ئىسلام مەدەنىيىتى بىلەن غەرب مەدەنىيىتى ئارىسىدىكى توقۇنۇشتۇر. بۇ ئىككى خىل مەدەنىيەت ئارىسىدىكى توقۇنۇش نۆۋەتتىكى ۋە كەلگۈسى دۇنيانىڭ تىنچلىقىغا ئەڭ تەسىر كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىلدۇر، بۇنداق بولۇشىدا مۇنداق ئۈچ خىل سەۋەب بار:

بىرىنچى، ئىككى مەدەنىيەتنىڭ تەشەببۇسلىرىدىكى پەرق. غەرب مەدەنىيىتى خرىستىئان دىنى ۋە يۇنان ـ رىم پەلسەپىسىنى يىلتىز قىلغان، ئىسلام مەدەنىيىتى بولسا ئىسلام دىنىنى يىلتىز قىلغان. ھەرئىككىلا مەدەنىيەت ئۆزىنى ئىنسانلار قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك بىردىنبىر مەدەنىيەت، دەپ قارايدۇ ھەم ئۆز ئەزالىرىدا

بۇ مەدەنىيەتنى پۈتكۈل دۇنياغا كېڭەيتىشتىن ئىبارەت مۇقەددەس مەجبۇرىيەت بار، دەپ تەرغىب قىلىدۇ. مانا بۇ ئىككى مەدەنىيەتنىڭ مۇقەررەر يوسۇندا توقۇنۇشۇپ قېلىشىنى بەلگىلەيدىغان تۈپ سەۋەب.

ئىككىنچى، تارىخىي سەۋەب. مەلۇمكى، ئىسلام دىنى مەيدانغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، ئۇچ قىتئەنى تۇتاشتۇرغان بىر زور ئىمپېرىيىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، فىلىپ ھىتتى ئېيتقاندەك، ياۋروپاغا ئىزچىل تەھدىت سېلىپ كەلدى ھەم ئەھلىسلىپىنىڭ سەككىز قېتىم شەرقكە يۈرۈش قىلىشىغا سەۋەب بولۇپ، نۇرغۇن قانلار تۆكۈلۈپ، باشلار كېسىلدى. يېقىنقى دەۋرلەردە بولسا، شەرق ئىسلامىيەت دۇنياسىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا ئەگىشىپ، غەرب خرىستىئان دۇنياسى ماس قەدەمدە باش كۆتۈردى ھەم دېگۈدەك بارلىق مۇسۇلمانلار رايونلىرىنى مۇستەملىكە قىلىۋالدى. ئەمەلىيەتتە ھازىرقى نۇرغۇنلىغان پارچە - پارچە ئەرەب دۆلەتلىرى غەرب جاھانگىرلىكىنىڭ مەھسۇلىدۇر. بۇ تارىخىي ھادىسىلەر تەبىئىي ھالدا بۇ ئىككى مەدەنىيەت خەلقى ئارىسىدا چوڭقۇر تارىخىي ئۆچمەنلىك شەكىللەندۈرۈپ قويىدى ھەم خرىستىئانلارمۇ ئەزەلدىن ئىسلام دىنىنى ئېتىراپ قىلىپ باقمىدى. فىلىپ ھىتتى:« بۇ يەردە (غەربتە-ت) بۇ پەيغەمبەر(مۇھەممەد) بىر يالغانچى، ساختا پەيغەمبەر،(قۇرئان)بولسا مۇھەممەدنىڭ ئويدۇرمىسى، ئىسلام بولسا بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى مەغلۇبىيەتلىك تۇرمۇش يولى، دەپ تەسۋىرلىنىدۇ» دەيدۇ.

ئۈچىنچى، رېئال سەۋەبلەر. غەرب جاھانگىرلىكىنىڭ باش كۆتۈرگىنىدىن تا ھازىرغىچە بولغان ئىزچىل تارىخىي جەريانىدىكى غەرب بىلەن ئىسلامىيەت كۈرىشىدە مۇسۇلمانلار باشتىن ئاخىر پاسسىپ، ئاجىز ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى. بۇ خىل رېئاللىق تا بۈگۈنگىچە ئۆزگەرمىدى. مۇسۇلمانلار مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان

ئوتتۇرا شەرق رايونىدىكى مول نېفىت زاپىسى بۇ رايونىنىڭ سىياسىي جەھەتتىمۇ دىققەت مەركىزى بولۇپ قېلىشىنى بەلگىلىدى. نېفىت مەنپەئىتى بىخەتەرلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن بۇ رايوننىڭ سىياسىي سىستېمىسىدا بەلگىلىك تەسىر كۈچ ساقلاش غەرب دۆلەتلىرىنىڭ مۇھىم تاشقى سىياسىتى بولدى ھەم ئەمەلدىمۇ شۇنداق بولدى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ بۇ رايونىدىكى سىياسىي، ھەربىي مەۋجۇتلۇقى بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي غۇرۇرىغا تەگدى ھەم بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ غەربكە قارشى تۇرۇشىنىڭ رېئال سەۋەبى بوپقالدى. تېخىمۇ كونكرېت ئېيتساق، ئامېرىكىنىڭ پەلەستىن مەسىلىسىدە توختىماي سالاچىلىق قىلىشى، يەنە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىسرائىلىيىگە ئىزچىل ھەربىي، ئىقتىسادىي ياردەم بېرىشى توقۇنۇشنى تېخىمۇ يامانلاشتۇرۇۋەتتى، مۇنۇ سانلىق مەلۇمات پىكرىمىزنى تېخىمۇ قۇۋۋەتلەيدۇ: يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئامېرىكىنىڭ ھەرخىل شەكىللەر بىلەن ھەر يىلى ئىسرائىلىيىگە بېرىدىغان ياردەمى 6 مىليارد ئامېرىكا دوللىرى بولغان، سانى بۇنىڭدىن كۆپ بولغان ھۆكۈمەت ئىناۋەتلىك قەرزى بۇنىڭ سىرتىدا. ئامېرىكا يەنە ھەمىشە ئىسرائىلىيىنى ئەڭ يېڭى قوراللار بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدۇ. سۈۋەيش قانىلى ئۇرۇشىدا1982- يىلى ئىسرائىلىيە لۇئانغا تاجاۋۇز قىلغاندا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى 18 يىللىق ئىشغالىيەت مەزگىلىدە ئىسرائىلىيە ھەمىشە ئامېرىكا تەمىنلىگەن ئەڭ يېڭى قوراللارنى ئىشلەتكەن. ھازىرمۇ ئىسرائىلىيە گازا رايونى ۋە ئىئوردان دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا قوزغىغان ھوجۇملاردىمۇ ئامېرىكا تەمىنلىگەن باشقۇرۇلىدىغان بومبا ۋە F-16 بەلگىلىك ئۇرۇش ئايروپىلانلىرىنى ئىشلىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە غەرب ئىسلامىيەت دۇنياسىنى مەدەنىيەتسىز، قالاق دەپ قارايدۇ. بىر ئامېرىكىلىق مۇنداق دەيدۇ: «ئامېرىكا چوقۇم ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ زامانىۋى دۇنياغا كىرىشىگە ياردەم بېرىشى كېرەك... ئاۋۋال بىز

چوقۇم ئەرەب ئەللىرىنى پەسكويغا چۈشۈرۈشىمىز كېرەك. ئەمما بۇنىڭ شەرتى شۇكى، ئۇلار چۈقۇم زامانىۋىلىشىشنى قوبۇل قىلىشى كېرەك». بۇ گەپتىن ئادەم خۇددى ئامېرىكا ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئۇستازىدەك تەسىراتقا كېلىپ قالىدۇ. ئۇلار چۈقۇم ئۆزلىرى كۆزدە تۇتقان «زامانىۋىلىق»نىڭ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ئويلاپ بېقىشى كېرەك. غەربلىكلەرنىڭ نەزىرىدە غەرب ئەندىزىسىنى قوبۇل قىلىش ـ قىلماسلىق ئىلغار ـ قالاقلىقنىڭ، مەدەنىيەتلىك ياكى مەدەنىيەتسىزلىكنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمىدۇر.

دېمەك، يۇقىرىقىدەك سەۋەبلەر ئىسلام دۇنياسى بىلەن غەرب دۇنياسىنىڭ توقۇنۇشۇپ قېلىشىنى بەلگىلىگەن. خۇددى ساموئېل خونتىنگتون ئېيتقاندەك: پەقەت ئىسلام مەدەنىيىتىلا غەرب مەدەنىيىتىنى تەھدىتكە ئۇچرىتالايدىغان بىردىنبىر مەدەنىيەتتۇر. ئىسلام مەدەنىيىتىدىن باشقا مەدەنىيەتلەرگە تەۋە كىشىلەرگە نىسبەتەن ئۆز مەدەنىيىتىدىن ۋاز كېچىش ياكى ساقلاپ قېلىش پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشى، ئۇ ھەقىتە ئۇلار ھېچنېمىنىڭ ئالدىدا جاۋابكار ئەمەس. ئەمما، مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئۆز مەدەنىيىتىدىن ۋاز كېچىش ئۆز ۋەتىنى، زېمىنىدىن ۋاز كەچكەندىنمۇ ئېغىررائق جىنايەتتۇر، ئۇلار بۇنى ئاللاغا ئاسىيلىق قىلغانلىق، دىندىن چىققانلىق، بۇنىڭ ئۈچۈن قىيامەتتە ئاللاغا جاۋاب بېرىمىز، دەپ قارايدۇ. باشقا مەدەنىيەتتىكىلەر ئۈچۈن مەدەنىيىتىدىن ياتلىشىش بۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتتىن دېرەك بەرمەيدۇ. شۇڭلاشقا، مۇسۇلمانلار ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ تەشەببۇسى، خاراكتېرىگە زىت مەدەنىيەت ھادىسىلىرىنى قەتئىي چەكلەيدۇ ۋە ئۇنى دۇشمەن دەپ بىلىدۇ، ئۆز مەدەنىيىتىنى قوغداشنى ئاللا يۈكلىگەن بۇيۇك مەجبۇرىيەت، دەپ قارايدۇ. دېمەك، مۇسۇلمانلارنىڭ، بولۇپمۇ ئىسلام ئەسلىيەتچىلىرى ئىسلام مەدەنىيىتىگە بارغانسېرى ئېغىر تەھدىت شەكىللەندۈرۈۋاتقان

غەرب مەدەنىيىتى، غەرب دۆلەتلىرىنى، بولۇپمۇ ئامېرىكىنى ئۆزىگە دۇشمەن ھېسابلىشى تەبىئىيلا مۇقەررەلىشىپ قالغان، شۇڭلاشقا، بۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، دۇنيانىڭ يېڭى بىر دەۋرگە كىرىشىگە سەۋەبچى بولغان«11- سېنتەبىر» ۋەقەسى ئىچكى مۇقەررەلىككە ئىگە تاساددىپىيلىقتۇر. ئامېرىكىدىكى مەلۇم گېزىتنىڭ مۇھەررىرى داۋىد پىلوتىز بىن لادېن ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:«لادېنلارنى توسۇشقا ئامال بارمۇ - يوق؟ ئامېرىكىلىقلار بىلىدىغان پەلەستىن ئىادەم بومبا تېررورچىلىرى ۋە ئىرلاندىيە تېررورچىلىرىنىڭ بىر چۇشىنەلەيدىغان ئارزۇسى بار، ئۇلارنىڭ تېررورلۇق قىلىشى ھېسداشلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى ۋەھمە پەيدا قىلىش ئۈچۈن. ئۇلار مۇشۇ يوللار ئارقىلىق سىياسىي ئېتىراپقا ئېرىشىشنى، ئۆزىنىڭ دۆلىتىنى قۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەمما، لادېن ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئادەمنى ناھايىتى ئەنسىرىتىدۇ. چۈنكى ئۇلار بىزدىن بىر نەرسىگە ئېرىشمەكچى ئەمەس، ئۇلارغا بىزنىڭ ھېسداشلىقىمىزمۇ كېرەك ئەمەس ياكى بىز ئۇلارغا بېرەلەيدىغان مادداىي بايلىقىمىزغىمۇ موھتاج ئەمەس. ئۇلارخەلقئارا جەمئىيەتكە قاتنىشىشنىمۇ خالىمايدۇ. ئۇلار سىياسىي تەرىپىدىن ئەمەس، دىن تەرىپىدىن ھەرىكەتلەندۈرۈلگەن. ئۇلار ئۆزىنىڭ خۇداسىدىن ئۆزگە ھېچقانداق ئادەمگە، ئەلۋەتتە، بىزگىمۇ قۇلاق سالمايدۇ».

دىنىنىڭ سىياسىيغا، دۇنيا تىنچلىقىغا تەسىر كۆرسىتىشى بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىيسىدىكى يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكتۇر. 20- ئەسىردە نۇرغۇن زىيالىيلار پەن - تېخنىكىنىڭ ئۈچقانداك تەرەققىياتى، ئەقلىيلىكنىڭ كۈچىيىشى دىنىنىڭ تەسىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ ئۇنىڭ يوقىلىش قەدىمىنى تېزلىتىدۇ، دەپ قارىغانىدى. ئەمما، كېيىنكى تەرەققىيات ئۇلارنىڭ قارىشىنىڭ تامامەن ئەكسىچە بولغان بىر رېئاللىق بىلەن بۇ پەرەزنى رەت قىلدى. ساماۋىل خونىنگتون بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ:« 20- ئەسىرنىڭ

كېيىنكى يېرىمى بۇ ئۇمىد - پەرەزلەرنىڭ قىلچە ئاساسى يوقلۇقىنى ئىسپاتلىدى. ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي زامانىۋىلىشىشنىڭ پۈتكۈل دۇنيادا قانات يېيىشى بىلەن بىرگە يەر شارى خاراكتېرلىك دىنىي گۇللىنىش ھەرىكىتى تەڭ يۈز بەردى. ئۇ بارلىق قۇرۇقلۇق، بارلىق مەدەنىيەت، ھەممە دۆلەتكە قەدەر كېڭەيدى... ئۇ مەغلۇبىيەتلىك مودېرنىزمدىن ئايرىلىپ چىقىشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئوڭۇشسىز ۋە تۈيۇق يولغا كىرىپ قېلىشنى خۇدادىن ئايرىلىپ قېلىشتىن بولغان، دەپ قارىدى. ئۇنىڭ مەقسىتى ئەقىدە، ئەھكاملارنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئەمەس، بەلكى «ياۋروپاغا ئىككىنچى قېتىم ئىنجىلنى تەشۋىق قىلىش»، ئىسلامنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئەمەس، بەلكى «زامانىۋىلىقنى ئىسلاملاشتۇرۇش» ئىدى» . بۇلۇپمۇ بۇنىڭ ئىپادىسى ئىسلامىيەت دۇنياسىدا تېخمۇ كەڭ دائىرىلىك، تەسىرى تېخمۇ كۈچلۈك بولدى. ئىسلام ئەقىدىچىلىكى دېگۈدەك بارلىق ئىسلام رايونلىرىدا تېزلا باش كۆتۈردى. ھەم ئۆزىنىڭ بىر يۈرۈش نەزەريىسى، تەشەببۇس سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى. سۇدان ئىسلام رەھبىرى ھەسەن تۇرابى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئويغىنىش ئومۇميۈزلۈك يۈزلۈك بولىدۇ، ئۇ پەقەت شەخسىي تەقۋادارلىقلا ئەمەس، ياكى بىلىم ۋە مەدەنىيەتتىكى ئىسلاھاتلا ئەمەس، ۋە ياكى سىياسىيغىلا قارىتىلمىغان، بەلكى بۇ شۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ يىغىندىسى، بۇ جەمئىيەتنىڭ بارلىق ساھەلىرىنى قايتا قۇرۇشتۇر».

دېمەك، شۇنداق ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇكى، بۇ ئىككى دۇنيا (ئىسلام دۇنياسى ۋە غەرب دۇنياسى) ئارىسىدىكى توقۇنۇش ۋە زىددىيەت كەلگۈسى دۇنيانىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى بەلگىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىل بولۇپ قالىدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى، مۇسۇلمانلارنىڭ پاسسىپ - ئاجىز ئەھۋالدا ئىكەنلىكى ئۇلارنى غەربكە قارشى تۇرۇشتىن توسالمايدۇ. نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتتىن قارىغاندا، غەرب يەنە خېلى ئۇزۇنغىچە كۈچلۈك، غالىب ئورۇندا تۇرۇشى

مۇمكىن . مۇسۇلمانلارغا نسبەتەن مۇھىم مەسىلە ئۇلارنىڭ تارىخىي تەقدىرداشلىق تۇيغۇسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، مۇقەددەس پرىنسىپ بىلەن ئۆزگىرىشچان رېئاللىقتىكى مەسىلىلەرنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش، ئىقتىسادىي، سىياسىي جەھەتلەردە بېقىندىلىقتىن قۇتۇلۇپ، ئۆز - ئۆزىگە تايىنىش ۋە ئۆز - ئۆزىنى قامداشنى ئەملگە ئاشۇرۇش بولۇشى مۇمكىن . جامالىدىن ئافغانىي بىر ئەسىر ئىلگىرى:« ئاللا ئىككى كىتاب نازىل قىلدى، بىرى <قۇرئان>، يەنە بىرى <تەبئىيەت> » دېگەنىدى. قارىغاندا، تېخى مۇسۇلمانلار«قۇرئان» ئوقۇش بىلەن تەبئىتىنى ئوقۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى چۈشەنمىگەن ئوخشايدۇ.

يۇقىرىدا دىنىنىڭ دۇنيا سىياسىيسىغا تەسىر كۆرسىتىشىنى نۆۋەتتىكى دۇنيا سىياسىيسىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى دەپ ئۆتتۇق. ئۇنداقتا بىزنىڭ دۇنيا تىنچلىقى ئۈچۈن دىنىنىڭ يوقىلىشىنى ئۈمىد قىلىشىمىز ئەقىلگە ئۇيغۇنمۇ - يوق؟ تارىخ ۋە رېئاللىق دىنىنىڭ يوقىلىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى، ئانتونىي گىددېنس مۇنداق دەيدۇ : « بىز دىن بولمىغان دۇنيادا ياشىيالامدۇق؟ مەن بۇنىڭغا ياشىيالمايمىز، دەپ جاۋاب بېرىشكە مەجبۇرمەن » . بۇ گەپ يەنە ئادەمگە ئارنولد توينبىنىڭ « ئانا زېمىن ۋە ئىنسانىيەت » دېگەن ئەسىرىدىكى « خۇددى ئىلگىرىكى نۇرغۇن تارىخىي دەۋرلەر ۋە جايلاردا بولۇپ ئۆتكىنىدەك، شۇنداق تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدىكى، دىن ياكى سەنئەت ئەڭ دانا كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا يەنە بىر قېتىم تەڭداشسىز نەرسىگە ئايلىنىشى مۇمكىن» دېگەن سۆزىنى ئەسلىتىدۇ. دەل مۇشۇ جايدا ئېينىشتېيىننىڭ مۇنۇ سۆزىنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش ناھايىتى زۆرۈر : « پەقەت بىلىم، تېخنىكا بىلەنلا ئىنسانلارنى بەختلىك، پاراۋان تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغىلى بولمايدۇ. ئىنسانىيەت ئالىيجانىاب ئەخلاقىي مىزان ۋە قىممەت قاراشىنى

ئوبيېكتىپ ھەقىقەت ھەققىدىكى بايقاشلارنىڭ ئۈستىگە قويۇشتا تولۇق ئاساسقا ئىگە، ئىنسانىيەتنىڭ ساكيامونى، مۇسا، ئىيسا قاتارلىق زاتلاردىن ئىبرىشكەن تەلىماتلىرى ماڭا نىسبەتەن بارلىق تەتقىقات نەتىجىلىرىم ۋە ئىجابىي قاراشلىرىمدىنمۇ بەكرەك مۇھىم».

مەلۇمكى، ئىسانلار تارىخى ئەمەلىيەتتە بىر ئۇرۇش تارىخىدۇر. بىز دۇنيا تارىخىدىن ئۇرۇش بولمىغان بىرەر دەۋرنى تاپالمايمىز. «تىنچلىق» ھەرگىزمۇ بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭلا باش تېمىسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى پۈتكۈل تارىخىي دەۋرلەرنىڭ باش تېمىسىدۇر. مەيلى ئىنسانىيەت قانداق بىر يېڭى دەۋرگە قەدەم قويمىسۇن، مەنپەئەت ۋە غۇرۇر ھەم تىنچلىقنىڭ، ھەم ئۇرۇشنىڭ مەنبەسى بولۇپ كەلدى. ئەلۋەتتە بىز سىياسىي ئىزاھلاردا بۇ ئىبارىلەرنى تومتاقلا ئىشلەتمەيمىز، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئابستراكتلاشتۇرۇلغان، چوڭايتىلغان ئىبارىلەر، يەنى«مەنپەئەت »نىڭ ئورنىغا ئىستراتېگىيە، ھوقۇق، ئىقتىساد دېگەنلەرنى، «غۇرۇر»نىڭ ئورنىغا دىن، مەدەنىيەت، قىممەت قاراش دېگەنلەرنى ئىشلەتمىز. ئىنسانلار ئەزەلدىن ئۆز جىنايەتلىرىنىڭ قانۇنسىلۇقى ئۈچۈن تالاي ـ تالاي نەزەرىيە، پەلسەپىلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكەن.

مەيلى تارىختا بولسۇن، مەيلى كۆز ئالدىمىزدا بولسۇن، توقۇنۇشۇۋاتقان، ئۇرۇشۇۋاتقان تەرەپلەرنىڭ ھەممىسى ھەقىقەت بىز تەرەپتە، دەيدۇ. ھەقىقەتنىڭ كىمدە ئىكەنلىكىنى ئادەملەر ئايرىپ بولالمايدۇ. مۇھىمى كىيمنىڭ ئۆز ھەقىقىتىنى قوغدايدىغان قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىدە. تارىخ بىزگە ھەقىقەتنىڭ كۈچ ئەمەسلىكىنى، بەلكى ئۇنىڭ كۈچكە موھتاج ئىكەنلىكىنى، ئاجىزلار قولىدىكى ھەقىقەتنىڭ ھەمىشە كۈچلۈكلەر قولىدىكى سەپسەتىنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى ئىپتىپ بېرىدۇ. تارىختا كىم كۈچلۈك بولسا شۇ ھەلىبە قىلدى. كىمدە ھەقىقەت بولسا شۇلار ھەلىبە قىلغىنى يوق. ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۆز تەشەببۇس ـ

تەلماتلىرىنى گېزىت - ژۇرنال يۇزىدىلا تەشۋىق قىلىش، مەكتەپلەردە دەرسلىك قىلىش، نۇتۇق سۆزلەش بىلەنلا چەكلەنگەن، ئەمەلىي كۆرەشتە دېھقانلارغا يەر تەقسىم قىلىپ بېرىش، كوممۇنا قۇرۇش بىلەنلا كۆپايىلىنىپ، «ملتىقتىن ھاكىمىيەت چىقىدىغانلىقى» نى تونۇپ يەتمىگەن، ئۆزىنى ھەربىي جەھەتتىن كۈچەيتمىگەن بولسا، جۇڭگونىڭ بۈگۈنى بولامتى؟

تارىخ ئاجىزلارنىڭ كۆز يېشىغا ئىشەنمەيدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى ئېزىنخاۋېر :«تارىخنى كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنىڭ دۈمبىسىگە يازىدۇ» دېگەنىدى. ۋەھالەنكى، ئاجىزلار بىلگەن تارىخنى دەل كۈچلۈكلەر شۇلارغا ئوقۇپ بەرگەن تارىختۇر، چۈنكى ئۇلار ئۆز دۈمبىسىگە يېزىلغان تارىخنى قانداق كۆرەلىسۇن؟ كىشىلەر نۇرغۇن ئىشلارنى ئەسلى قانداق بولسا شۇنداق چۈشەنمەستىن، قانداق چۈشەندۈرۈلگەن بولسا شۇنداق چۈشىنىدۇ.

مۇشۇ يەردە بىر گەپ ئېسىمگە كېلىپ قالدى. كىچىك ۋاقتىمدا، ئېھتىمال باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇيدىغان چاغلىرىم بولسا كېرەك، مەشھۇر ئۇيغۇر تېبابەت ئالىمى، تىلچى، ئەدىب دامولا ئابدۇلھەمىد يۈسۈفى ھەزرىتىم بىزنىڭ ئۆيگە مېھمانغا كەلگەنىدى. شۇ ۋاقىتتا ئۇ زات ئاكامغا مۇنداق دەپ بەرگەنىكەن: «بىر ئالىم بىلەن بىر گېنېرال ھەمسەپەر بوپتۇ. ئالىم : — بىر ئۆمۈر ھەقىقەت ئىزدىدىم، لېكىن نېمىنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىم،— دەپتۇ، ھېلىقى گېنېرال بولسا يېنىدىن تاپانچىسىنى چىقىرىپ:— كۆردۈڭمۇ؟ ھەقىقەت دېگەن مانا مۇشۇ، — دەپتۇ».

ئىنسانلار ئەزەلدىن سادىر قىلغان جىنايەتلىرىگە باھانە كۆرسىتىپ كەلدى. باھانە دېگەندە ھەر قانداق جىنايەتكە تېپىلۇبېرىدۇ. شەيتانمۇ ئادەمنى مەندىن ئۈستۈن ياراتتىڭ، دەپ خۇداغا ئاسىيلىق قىلغانىكەن. خۇداغا ئاسىيلىق قىلىشقا باھانە تېپىلغان يەردە باشقا جىنايەتلەرگە باھانە تېپىلمايتتىمۇ؟ قاتىلمۇ

ئۆزىنى چۈشەندۈرەلەيدۇ، پاھىشىمۇ ھەم شۇنداق. بىر قېتىم مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 8- يۈرۈش قانىلىدا ئىتالىيىلىكلەرنىڭ بىر مۇسۇلمانلار رايونىنى ئىشغال قىلىۋالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن «قۇملۇق شىرى» دەيدىغان بىر كىنونى كۆرگەندىم، ئۇنىڭدا ئىتالىيىلىك بىر قوماندانىنىڭ يەرلىك خەلقلەرگە دېگەن مۇنۇ گېپىي پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ:«سىلەر بىزنى بىزگە تاجاۋۇر قىلدىڭلار دەپ ئەيىبلەمسىلەر؟ ئەجەبا گېرمانىيە، ئەنگلىيە، ياپونىيىلەر باشقا يەرلەرگە تاجاۋۇز قىلسا بولىدىكەن، بىز سىلەرگە تاجاۋۇز قىلساق بولمامدىكەن؟» ياپونىيىمۇ ئۆزىنىڭ تاجاۋۇزىنى «شەرقىي ئاسىيا ئورتاق گۈللىنىش چەمبىرىكى» ئۇچۇن، ئاسىيانىڭ قۇدرەت تېپىشى ئۇچۇن، دەپ چۈشەندۈرگەنىدى.

توغرا، مۇستەملىكىچىلەر ئەزەلدىن ئۆزىنى ئاقلاپ كەلدى. مۇستەملىكىچىلىك ئىنسانلارنىڭ ئەڭ كەچۈرگۈسىز جىنايەتلىرىنىڭ بىرى بولسا كېرەك.ئۇلار يەرلىك خەلقكە بىزنىڭ كېلىشىمىز سىلەرنىڭ بەختىڭلار، تەرەققىياتىڭلار ئۇچۇن، بىز سىلەرنىڭ قالاق ھالىتىڭلارنى ئۆزگەرتىشىڭلارغا يارىدەم بېرىمىز، دەيدۇ. مۇستەملىكىنىڭ ئەڭ ئېغىر زىيىنى شۇكى، يەرلىك خەلق بارغانسېرى ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت، ئەنئەنە، تۇرمۇش ئۇسۇلى، قىممەت قاراشلىرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ. شىاڭگاڭنىڭ بەزى كىنولىرىدىن خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان خەنزۇلارنىڭ چېركاۋلاردا توي قىلغانلىقىنى كۆرىمىز. بۇنى پەقەت ئەنگلىيىنىڭ شىاڭگاڭنى مۇستەملىكە قىلىۋالغانلىقىدىن كۆرىمىز. جاھانگىرلار مۇستەملىكە قىلىۋالغان جايلارغا ئارمىيىنىلا ئەمەس، ئۆزىنىڭ دىنى، مەدەنىيىتىنىمۇ ئەكىرگەن. غەرب جاھانگىرلىرى جۇڭگونىڭ دېڭىز بويىدىكى بەزى يەرلەرنى ئىشغال قىلىۋالغاندا مىسسىئونېرلار شۇ جايلاردا دىن تارقاتقان، چېركاۋ سالغانىدى.

قايسى بىر سان «شىنجاڭ تەزكىرىسى» ژۇرنىلىغا مۇنداق بىر

ۋەقەلىك بېسىلغان، تەپسىلىي تېكىستى تازا ئېنىق ئېسىمدە قالماپتۇ،ئەمما ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: 1920-، 1930- يىللىرى بولسا كىچىك، قەشقەردە ئەنگلىيە، رۇسىيىنىڭ كونسۇلخانىلىرى بار ئىكەن. شۇ چاغلارا شۇبۇتلار قەشقەرلىكلەرگە ھەقسىز«ئىنجىل» تارقىتىۋاتقانىكەن. بىرەيلەن بىر شۇبۇتتىن سوراپتۇ: ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپىنچىسى ساۋاتسىز،ئۇلارغا «ئىنجىل»تارقىتىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئۇ مۇنداق دەپتۇ: بىز غايىمىزگە نىسبەتەن سەۋرچان كىشىلەرمىز. ئۇيغۇرلار ساۋاتسىز بولغىنى بىلەن كىتابلارنى ئۇلۇغلايدۇ، تەكچىگە ئېلىپ تويا قوندۇرماي ساقلايدۇ، 40 - 50 يىلدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرى «ئىنجىلنى» كۆرۈپ، ئاتا - بوۋىلىرىمىز بۇ كىتابنى ئوقۇغانىكەن، دەپ ئوقۇيدۇ، مانا شۇ بىزنىڭ غەلىبىمىز ئەمەسمۇ؟ مۇستەملىكىشۇناس ئەيمى سېسايىر:«مۇستەملىكە دېگەنلىك ئادەمنى نەرسىلەشتۈرۈش» دەيدۇ. مۇستەملىكىچىلەر يەرلىك خەلقكە ئەركىنلىك بېرىشىدۇ، ئەمما بۇ خۇددى پادىشاھنىڭ ئاغزاتنى ئۆيلەپ قويغىنىدەك بىر ئىشتۇر.

تۈگەنچە

تىنچلىق ئەمەلگە ئاشامدۇ؟

«11- سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ئامېرىكىلىق دېلفېر ئىسىملىك بىر سېسترا :«مېنىڭچە، ئامېرىكىنىڭ دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر كىچىك توقۇنۇشلارغا قول تىقىشنىڭ ھاجىتى يوق، بىز ئەمدى تىنچلىنىۋالايلى. بىز ئۆزىمىزنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىگە قايتىدىن قاراپ چىقىشىمىز، زادى نېمىدەپ، نېمە قىلىپ سالغانلىقىمىز ئۈچۈن تىبرورچىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغانلىقىمىزنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز كېرەك» دېگەنىدى. ئەگەر كۆپ سانلىق ئامېرىكىلىق بولسا جورج ۋالكېر بۇش، كوللىن پاۋېللارمۇ مۇشۇ

سېستراده‌ك ئويلىغان بولسا، بەلكىم ئىشلار باشقىچە بولار ئىدى. غەرب پۇقرالىرىمۇ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇسۇلمانلارغا قاراتقان سىياسىتىنى قوللايدۇ. پارس قولتۇقى ئۇرۇشى مەزگىلىدە سادام ھۈسەين بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ قەھرىمانىغا ئايلىنىپ كەتتى. خۇددى بىر پەلەستىنلىك ئايال ئېيتقاندەك:«سادامنىڭ چىن مۇسۇلمان ئەمەسلىكىنى بىلىمەن، ئۇنىڭ قىلۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسەت قىلىنغان. لېكىن ماڭا سادام بىلەن جورج بۇشنىڭ(بۇش — چوڭ بۇش ھازىرقى پرېزىدېنتى ج.ۋ بۇشنىڭ ئاتىسى بولۇپ، شۇ چاغدىكى ئامېرىكا پرېزىدېنتى ئىدى.) بىرىنى تاللاشقا توغرا كەلسە، قىلچە ئىككىلەنمەي سادامنى تاللايمەن». مانا بۇ گەپمۇ پۈتكۈل مۇسۇلمانلارنىڭ پىكرىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ.

كېيىنكى ھۆكۈم قىلىش مۇمكىنكى، بۇ ئىككى دۇنيانىڭ مەيلى پۇقرا، مەيلى سىياسىئونلىرىنى قەتئىي مۇرەسسە قىلغىلى بولمايدۇ. كېچىك ۋاقتىمدا ھېلىقى زومىگەر قوشنىمىز باشقا بىر قوشنىمىز بىلەن جېدەللىشىپ تازا تىللىشىۋاتقاندا، مۇنداق بىر ئىش بولغانىدى: بىرىنىڭ زومىگەر قوشنىمىزنىڭ بىر نەۋرىسى(يەتتە - سەككىز ياشلار چامىسىدا بولسا كېرەك) ئۆيى تەرەپكە كېتىۋاتقانىكەن. كېلىشتە قارشى تەرەپ قوشنىمىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. ئۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئاستا ئۆتۈۋېلىپلا، بېغىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ ئۆيدىكىلىرىگە قوشۇلۇپ، ھېلىقى قوشنىمىزنى سەت گەپلەر بىلەن تىللاپ كەتكەنىدى. ھېلىقى كېچىك بالا ئاتا - ئانىلىرىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىنىڭ توغرا - خاتالىقىنى بىلمەيدۇ، ئەمما ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆيى بولغىنى ئۈچۈنلا گەرچە ئۆزلىرىنىڭ خاتا بولسىمۇ ئۆيدىكىلىرى تەرەپتە تۇرىدۇ. مانا بۇ، ئادەملەرنىڭ تېپىك ھەققانىيەت تۇيغۇسى. ھازىرمۇ مىللەتلەر، دۆلەتلەر، مەدەنىيەتلەر ئارىسىدىكى ئىشلارمۇ

شۇنداق كېتىۋاتىدۇ، ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۆزىنى ئەيىبلەپ باقمايدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھەققانىيەت تۇيغۇسى تولىمۇ نىسپىي ئۆزگىرىشچان بولىدۇكى، ھەرگىزمۇ كەسكىن، يۇز - خاتىرىسىز بولمايدۇ. ھەر قايسى مىللەتلەر تارىختا قۇرغان ئىمپېرىيىلىرىدىن پەخىرلىنىدۇ، شۇنى مىللىي غۇرۇرىنىڭ دەستىكى قىلىشىدۇ، ئەمما ھېچكىم شۇ ئىمپېرىيىنى قۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك بىگۇناھ باشلارنىڭ كېسىلگىنىنى، قانچىلىك قانلارنىڭ بەھۇدە ئاققانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. مەردانىلىك بىلەن ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ جىنايىتىنى ئەيىبلىمەيدۇ، ئەمما باشقا مىللەتلەرنىڭ قېنىغا نان چىلاپ يېيىش ئۇلار ئۈچۈن ھېچقانچە گەپ ئەمەس.زۇلۇمغا چىدىمىغان كىشىلەر قورال كۆتۈرۈپ ئۆزلىرىنى ئازادمۇ قىلالايدۇ، يەنە ئۆز قوشنىلىرىغا تاجاۋۇزمۇ قىلالايدۇ، ئادەم دېگەن مانا شۇنداق مەخلۇق.

تارىختا سەلتەنەت خۇددى ھۇما قۇشىدەك چۆرگىلەپ كەلگەن. بىزمۇ كۆز ئالدىمىزدىكى بۇ دۇنيادا يەنە قانداق ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمىز. تارىختا مۇمكىن ئەمەس دەپ قارىلىدىغان ئىشلار مۇمكىن بوپقالغان چاغلارمۇ بولغان. چېگىزخاننىڭ موڭغۇللار ئىمپېرىيىسىنى ھېچكىم ھالاك بولىدۇ، دەپ ئويلاشقىمۇ پېتىنالمايتتى، موسكۋاغا قەدەر بېسىپ كىرگەن تاتارلارنىڭ كېيىن دەل رۇسلار تەرىپىدىن سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلىنىپ، ئېچىنىشلىق خانۇ ۋەيران بولۇشىنى كىم ئويلىغان؟ ياۋروپاغا تەھدىت سېلىپ كەلگەن ئىسلام ئىمپېرىيىسىمۇ يوقالدى. نەچچە ئەسىر ھۆكۈم سۈرگەن ئوسمان تۈركلىرىمۇ تارىخ سەھنىسىدىن غۇلىدى. ناپالىئون، گىتلېرلارمۇ يوقالدى. قۇدرەتلىك سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ بىر كېچىدىلا پارچىلىنىپ كەتتى. جاھان شۇنداق داۋاملىشىدۇ. بىزدە«غوجامنىڭ غوجىسى بار، چامغۇرنىڭ ئۇرىسى» دېگەن ماقال بار.

دېمەك، گەرچە ئىنسانلار تارىخنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر

كۆرسىتەلىسىمۇ، ئەمما بەلگىلىيەلمەيدۇ.

بۈگۈنكى دۇنيادا پەقەت ھەممىنىڭ كۈچى باراۋەر بولغاندا، ئاندىن نىسپىي تىنچلىق ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن. ئۇ ھالدا ھەممەيلەن بىر - بىرىدىن تەپتارتىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن بولسىمۇ ھەرقايسى ئەللەر ئارىسىدا ھەمراھ - ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلىشى مۇمكىن. ئەمما، مۇنداق كۈچلەر تەڭپۇڭلۇقى قاچان شەكىللىنىدۇ؟ دېمەك، بۇمۇ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش. يا بولمىسا بىر دۆلەتنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، مەنپەئەت، غۇرۇردىن ۋاز كېچىپ، ھاقارەتتە ياشاشقا چىداش كېرەك، ئەمما بۇمۇ مۇمكىن ئەمەس. تىنچلىق مەلۇم جاي، مەلۇم ۋاقىتتا ئورنىتىلىشى مۇمكىن، ئەمما ھەر ۋاقىت بۇزۇلۇشى مۇمكىن. يەر شارى خاراكتېرلىك تىنچلىقنىڭ ئورنىتىلىشى مۇمكىن ئەمەس.

سۇرۇشتۇرۇپ كەلگەندە ئىختىلاپ، زىددىيەت مىللەت بىلەن مىللەت، دۆلەت بىلەن دۆلەت، مەدەنىيەت بىلەن مەدەنىيەت ئارىسىدىلا ئەمەس، ئىككى شەخس ئارىسىدا، ھەتتا بىر ئادەمنىڭ ئۆزىدىمۇ مەۋجۇت. ئىككى دوستنىڭ ئىناق، چىقىشىپ ئۆتۈشى ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشتا ئورتاق، پەرقسىز ئىكەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى پەرقلەرگە يول قويغانلىقى، ئىختىلاپلىق جايلارنى تىلغا ئېلىش، مۇنازىرە قىلىشتىن ساقلانغانلىقىدىن. دوستلۇقنىڭ ئاساسى باراۋەرلىكتۇر. قاچانكى بىر دوست مېنىڭ دېگىنىم ھېساب دەيدىكەن، شۇ چاغدا دوستلۇق بۇزۇلىدۇ.

ھەر قانداق بىر ئادەمنىڭ زۇۋانىسىدا گۈزەللىككە مايىل خۇرۇچمۇ، رەزىللىككە مايىل خۇرۇچمۇ بولىدۇ. ھەر قانداق بىر ئادەمنىڭ ئەڭ ياخشى ئادەم بولۇش مۇمكىنچىلىكىمۇ، ئەڭ يامان ئادەم بولۇش مۇمكىنچىلىكىمۇ بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ ياخشى - يامانلىقى شۇ كىشىنىڭ تەبىئىتىدە قايسى خىل خۇرۇچنىڭ غالىب ئورۇنغا ئۆتۈۋالغانلىقىدىن كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭلاشقا، ئادەم مەلۇم

ئېتىقادىنىڭ يارىتىلىشىدىكى خۇرۇچىنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا، ئۇنىڭغا پۇرسەت بەرمەسلىككە، گۈزەللىك خۇرۇچىنى كۈچەيتىپ، ئۇنىڭ نامايان قىلىشقا موھتاج. ئىنسانلار ئارىسىدىكى بارلىق زىددىيەت ماھىيەتتىن ئىبارەت.

ئاخىرىدا ئوقۇرمەنلەر ھۆزۈرىغا ۋېل دولانتىنىڭ «پەلسەپىنىڭ قىسسىسى» دېگەن كىتابىدىن مۇنۇ ئابزاسنى تەقدىم قىلىمەن:

بۆرە يۇلتۇزلار تۇرىكۈمىدىن كەلگەن بىر مېھمان يەر شارىنى زىيارەت قىلغىلى كەپتۇ. ئۇنىڭ بويى 50 مىڭ ئىنگلىز چىسى كېلىدىكەن. ئۇ ئوتتۇرا دېڭىزغا كەلگەندە دېڭىزدا توختاپ بىر كېمىنى قولىغا ئاپتۇ. كېمىدىكىلەر ئالاقزادە بولۇشۇپ كېتىپتۇ. پەيلاسوپلار بولسا، بۇ ھادىسىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈشكە باشلاپتۇ. مېھمان مۇنداق دەپتۇ:

ـ ئەي ئەقىللىق زەررىچىلەر، خۇدا سىلەردە ئۆزىنىڭ قۇدرەت ـ كارامىتىنى نامايان قىلىپتۇ. شۇنىسىزكى، سىلەر بۇ يەر شارىدا ئاجايىپ كۆڭۈللۈك، خۇشال ـ خۇرام ياشاۋاتىسىلەر. چۈنكى سىلەر كىچىكلىكىڭلاردىن مادداىنىڭ ئاۋارىگەرچىلىكىدىن قۇتۇلغان. تاشقى قىياپىتىڭلاردىن قارىماققا، سىلەرنىڭ روھىڭلاردىن باشقا ھېچنېمەڭلەر يوقكەن، شۇڭا سىلەر مۇقەررەر ھالدا خۇشاللىق ۋە تەپەككۇر ئىچىدە ياشايسىلەر. مانا بۇ مۇكەممەل روھنىڭ ھەقىقىي راھىتى. مەن باشقا جايدا ھەقىقىي بەختنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم. بەخت راستىنلا بۇ يەردە ئىكەن. بىر پەيلاسوپ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

ـ بىزنىڭ ھەر قانداق يامان ئىشنى قىلىشقا يەتكۈدەك بايلىقىمىز بار، بۇنى سىز چۈقۇم بىلىشىڭىز كېرەك. مەسىلەن، مەن ھازىر سىزگە سۆزلەۋاتقان مۇشۇ پەيتتە ئۆزىمىزدىن بولغان قالپاقلىق 100مىڭ مەخلۇق 100 مىڭ سەللىك مۇسۇلمانىنى قىرغىن قىلىشۋاتىدۇ. بۇ زېمىندا قەدىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە شۇنداق

بوپكەلدى.

— ھۇ خۇمپەرلەر! — مېھمان بىردىنلا غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتۇ، ھەر قايسىڭنى دەسسەپ مىجىقىڭنى چىقىرىۋەتمىسەم!

— بۇنداق كۆچ سەرپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، — دەپتۇ پەيلاسوپ، — ھازىر ئىنسانلارنىڭ تىرشچانلىقى ئۆزىنى ھالاك قىلىشقا يېتەرلىك. يەنە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن ھازىرقى ئىنسانلارنىڭ يۈزدىن بىرى قالمايدۇ... ئەمما، جازالىنىشقا تېگىشلىكى ئۇلار ئەمەس، بەلكى كۆنىنى راھەت - پاراغەتتە ئۆتكۈزىدىغان، بىكار تەلەت زالىم پادىشاھلار. چۈنكى ئۇلار ئوردىدا ئولتۇرۇشۇپ، ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ، ئاندىن خۇدانىڭ غەلىبە - نۇسرەت ئاتا قىلغانلىقىغا شۈكۈر - سانالار ئوقۇشىدۇ.

مائاشلىقلار قانداق ياشاۋاتىدۇ

ئادەم ياشاشتا ۋاستىگە موھتاج. ئادەمنىڭ ياشاش جەريانى ئادەم بىلەن بۇيۇمنىڭ ئۆز - ئارا بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىش، رول ئويناش جەريانى (ئەلۋەتتە، بۇلا ئەمەس، ئادەم بىلەن ئادەم مۇناسىۋىتىمۇ بار). بۇ يەردىكى ۋاستە ماددىي ۋاستىمۇ، مەنىۋى ۋاستىمۇ بولۇشى مۇمكىن. ئىشقىلىپ ئۆلۈپلا قالماي، تىرىك تۇرۇش ھەقىقەت قىلىنسا (مەيلى بۇ خىل تىرىكلىك نېمىدىن دېرەك بەرسۇن)، ئۇ ھالدا ماددىي ۋاستە ئەڭ مۇھىم، شۇنداقلا بىردىنبىر ۋاستىگە ئايلىنىپ، مەنىۋى ۋاستىنىڭ ھېچقانداق قىممىتى قالمايدۇ. ئەمما ئادەم ماددىي ۋاستىنى بىردىنبىر تىرىكچىلىك ئاساسى قىلىۋالسا، ئادەمنىڭ باشقا نەرسىلەردىن پەرقى نېمە؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب تېپىشتا كىشى قىينىلىپ قالىدۇ.

ھازىر مائاشلىقلارنىڭ تىرىك يۇرۇشى ئۇلارنىڭ ماددىي مەۋجۇتلۇقىدىن ۋە قورال خاراكتېرىدىن باشقا ھېچنېمىدىن دېرەك بەرمىگەچكە، ئۇلارنىڭ ياشاش ئۇسۇلى ھەققىدە ئويلىنىپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ.

كىشىلەر دىققەت قىلدىمۇ، يوق، ئادەم بىلەن ۋاستىنىڭ مۇناسىۋىتى ئادەمنىڭ ياشاش خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەپ قويىدۇ. دېھقانلار بىلەن يەرنىڭ مۇناسىۋىتى (تولۇقراق ئېيتساق، دېھقانلار بىلەن ئېشەك، كالىنىڭ، كەتمەن - پالتىنىڭ مۇناسىۋىتى)

دېھقانلارنىڭ ئۆي، ئېتىز - ئۆي، بازار - ئۆي، تەشكىلدىن ئىبارەت دېھقانچە تۇرمۇش ئوربىتىسىنى بەلگىلىگەن. تىجارەتچى بىلەن مالنىڭ مۇناسىۋىتى تىجارەتچىنىڭ تۇرمۇشىنىڭ دولقۇنسىمان، ئۆزگىرىشچان، سەپەرلىك خاراكتېرىنى بەلگىلىگەن. دېمەك، مائاشلىقلار بىلەن مائاشنىڭ مۇناسىۋىتى ئۆي، ئىدارە، بازاردىن ئىبارەت ئۆزگەرمەس مۇقىم بىر تۇرمۇش قېلىپىنى بەلگىلىگەن. ئۇلارنىڭ بارلىق تۇرمۇش پائالىيەتلىرى دەل مۇشۇ ئۇچ بېكەت ئارىسىدا كوچا ئاپتوبۇسىنىڭ قاتنىشىدەك داۋاملىشىدۇ.

راست، مائاشلىقلار قانداق كىشىلەر؟ بۇنىڭغا جاۋاب ھاجەت ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇلار كۆپ سانلىق ئۇيغۇرلارنىڭ نەزىرىدە بىلىملىك، ئىقتىدارلىق، تىرىشچان، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئادەملەر، ئىنتىزامچان، يۇمشاق قۇلاق، مەدەنىيەتلىك، ئۇلۇغلىك ئادەملەر، باشقىلار شۇلاردەك بولۇشنى ئارزۇلايدىغان ئادەملەر. ئۇلار ئوقۇغاندا تىرىشىپ، ئاكتىپ ئوقۇغاچقا، ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتەلىگەن. ھازىرقىدەك ھەممە كۆز قىزارتىدىغان خىزمەتكە ئېرىشەلىگەن. دېمەك، مائاشلىقلار باشقىلارغا قارىغاندا، باياشات، پاراۋان، بەختلىك كىشىلەر، ئۇلار جەمئىيىتىمىزنىڭ يۇقىرى قاتلىمى. ئۇلار ئۆزىدىن تۆۋەن قاتلامدىكىلەرگە ئۇستازلىق قىلىپ، مەدەنىيەت، يېڭىلىق يارىتىپ ۋە تارقىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاكتىپلىق فۇنكسىيىسىنى جارى قىلدۇرۇپ يۇرىدۇ. بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز دەل موشۇ ئاكىلارنىڭ قولىدا، ئاكىمىز بار يەردە بىز يەنە نېمىدىن غەم قىلاتتۇق؟

پاجىئە دەل مۇشۇ يەردە! ھەممىگە ئايانكى، مائاشلىقلار كادىرلاردۇر. كادىرلارنىڭ تۇرمۇشى قېلىپلاشقان تۇرمۇش، ئۇلار ئۆزىنىڭ خىزمىتىگە مىخلانغان. ئۇلار خۇددى كۆزىنى تېڭىۋەتكەن كالا خامان يۇمشاتقاندەك بۇ ئۆزگەرمەس لىنىيىدە توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ. ئۇلارنىڭ خىزمەت مۇھىتى ئۇلارنىڭ تۇرمۇش

مۇھىتنىغا ئايلىنىپ كەتكەن. ئۇلار بىر خىل ئۆلۈك، ئۇچۇرسىز، تۇرغۇن مۇھىتتا ياشايدۇ. ئۇلار ئۆزىنى ئەركىن سانايدۇ، ئەمما روھىغا سىلىنغان ئارغامچىنى ھېس قىلالمايدۇ، چۈنكى ئۇ ئارغامچا سوزۇلىدىغان رېزىنكىدىن ياسالغان. زەيدانىنىڭ تۇرغۇن زەي سۇلىرى بىلەن دەريانىڭ دولقۇنلۇق، ئېقىن سۇلىرىنى سېلىشتۇرغىلى بولامدۇ؟ زەي سۇ نېمىشقا سېسىق؟ دەريا سۇيى نېمىشقا سۈزۈك؟ مېنىڭچە بۇلارغا جاۋاب كەتمەيدۇ.

مائاشسىزلار مائاشلىقلاردىن زوقلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەسەت قىلىدۇ، شۇلاردەك بولۇشنى ئۆزىنىڭ ئارمىنى قىلىدۇ. شۇنداق بولالمىسا، ئۆزىنى بىلىمسىز، ئېقتىدارسىز سانايدۇ. مەكتەپتە ياخشى ئوقۇمىغانلىقىغا ئېچىدىن پۇشايمان قىلىدۇ. بۇ پۇشايمان كۆپەرەك بىلىم ئېگىلىيەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كادىر بولالمىغانلىقى ئۈچۈن. بىزدە كادىرلار ئېقتىدارلىق دەپ قارىلىدۇ. بەلكىم شۇنداقتۇ. ئەمما، بۇ يولۋاس يوق يەردە مايمۇن پادىشاھ بولۇپ قالغاندەك بىر ئىش.

ئۇلارنىڭ خىزمەتنى جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىگىنىدىن ئادەم ئۇلار خىزمىتىنى بەك سۆيىدىكەن، دەپ ئويلاپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇلار سۆيۈشكە مەجبۇر. ئۇلار ئۆز خىزمىتىنى بىخەتەرلىك ساندۇقى، جەننەت دەپ بىلىدۇ. ئۇلار بۇ چاغدا ئادەم بەدىنىدە ئۇۋا تۇتقان پارازىت لېچىنكىلارغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ مائاش ئۈچۈن ئىشلىشى ئەيىب ئەمەس، نورمال ئەھۋال. بىراق، ئېچىنىشلىقى ئۇلارنىڭ مائاشنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالغانلىقى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز روھىيىتىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس يەرلىرىنى، نۇرغۇن گۈزەل ئارزۇ-ئارمانلىرىنى قۇربان قىلغىنى، شۇنداقلا ئۆز كۆچىگە تايىنىشقا ئىنتىلمىگىنى.

ئادەم ئۆز بېغىغا سۇنى ئۆزى باشلاپ ئەكىرەلىسە، ئۇ بۇ سۇنىڭ تەشەببۇسكار ئىگىسىگە ئايلىنىدۇ. ئۇنداق بولماي باشقىلار باشلاپ

بەرگەن سۇنى ئىچىپ كۆنۈپ قالسا، ئۆزىنى ئېرىقتا سۇ بولسىمۇ باشلىيالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. سۇ بولماي قالسا، سۇ باشلاپ ئەكېلەلمەيدۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە سۇ باشلاپ بېرىدىغان ئادەم يۈز ئۆرۈسە، ئۇنىڭ بېغىنى دەرھال ياۋا ئوت-چۆپ باسىدۇ. بىزنىڭ مائاشلىقلىرىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى يۇقىرىقىدىن پەرقلەنمەيدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن، ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ ھايات پىلانى بولمايدۇ، ئەكسىچە ئۆزى باشقىلارنىڭ پىلانىنىڭ مەزمۇنىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ماھىيىتىدىن ئېيتقاندا، سايمانغا ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇ سايمانلارنىڭ تەقدىرىنى ئۆزى ئەمەس، ئىشلەتكۈچى بەلگىلەيدۇ. ئۇلار ئۆزى خالىغان ئىشنى قىلغاندەكى خۇشاللىقتىن بەھرىمەن بولالمايدۇ، بۇ خىل لەززەتنى تېتىيالمايدۇ. كىشىلەر ئۇلارنى مائاشى بولغاچقا، كۆڭلى خاتىرجەم، تۇرمۇشى باياشات، دەپ قارايدۇ، ئەمەلىيەتتە ئەھۋال دەل ئەكسىچە، ئۇلار دەل مائاشى بولغاچقىلا، كۆڭلىنى ۋەھىمە قاپلىغان. نېمىلەردىندۇر مەھرۇم قېلىش قورقۇنچى ئۇلارنى خۇددى تۇڭمەن تېشىدەك بىر ئۆمۈر يانچىپلا تۇرىدۇ. خىزمەتتىن ئايرىلىپ قېلىش ئۇلارغا نىسبەتەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنى جەننەتتىن قوغلىغاندىنمۇ بەكرەك قورقۇنچلۇق. ناۋادا ھەقىقەتەن بىر كۈنلەردە ئىشتىن بوشىتىلىپ مائاشتىن ئايرىلىپ قالسا، ئۇلارنى قۇتقۇزۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئۇلارغا ھەتتاكى ئەڭ بۈيۈك نىشان، گۈزەل مەنزىرىلەرنى كۆرسەتسىڭىزمۇ، ئۇلار باشلىرىنى ئۈمىدسىزلىك بىلەن ئېچىنىشلىق چايقايدۇ. ئۇيلاپ بېقىڭ، رايونىمىزدىكى نەچچە مىڭ خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بىر پۇڭ مائاش ئالماي، نەچچە يىل ئىشلىشى ئۇلارنىڭ مائارىپىنى سۆيگىنى، ئەۋلادلارغا كۆيۈنگىنىمۇ؟ گەرچە ئۇلار بىر ئۆمۈر مائاش ئۈچۈن كۈرەش قىلسىمۇ، مائاش ئۇلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ، ۋەھىمىسىنى يوقىتالمايلا قالماستىن، بەلكى تېخىمۇ كۈچەيتىۋېتىدۇ. مائاش ھەر قانچە ئاشسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئېھتىياجى تەڭلا ئېشىپ، ئىلگىرىكىدىن ھېچقانداق پەرق قالمايدۇ.

ئېھتىياج ئاشقاندەكىن، ۋەھممىۇ تەڭلا ئېشىپ تۇرىدۇ. مائاشنىڭ كۆپىيىشى ئۇلارنى يېڭى - يېڭى ئېھتىياجلارغا مۇپتىلا قىلىپ تۇرىدۇ. مائاشنى تولۇق ئېلىش، ئىشقا كېچىكمەسلىك، ھەرخىل مۇكاپات، ئۇنۇۋان، دەرىجە ۋەسۋەسىلىرى ... ئۇلارنى بەك قىينىۋېتىدۇ.ئۇلار ئۆزىدىكى قورقۇنچاقلىقنى پاراسەت، پىشىپ يېتىلگەنلىك دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئىچىملىك ئۈزۈلمەيدۇ، ئەمما بىر ئۆمۈر تەشنالىقى بېسىقماي ئۆتىدۇ. ئەڭ ئېچىنىشلىقى شۇكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ نېمىگە تەشنالىقىنى، ئۇنى قانداق قاندۇرۇشنى بىلمەيدۇ.

ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ بەزىبىر تەرەپلىرىدىن باشقا ھەممىسى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ھەتتا ئۇلار بەزىدە تۇيۇ - تۆكۈنگە بېرىش، كىيىم - كېچەك ئېلىش، ساقال - بۇرۇت ئېلىش، چاچ ياستىشقىمۇ ئۆز ئالدىغا قارار چىقىرالمايدۇ. ئۇلارغا نىسبەتەن تۇرمۇش بىر تۇگمەن، ئۆزلىرى ئۇگۇت.

ئۆز تۇرمۇش ۋاستىلىرىگە ئۆزگە تايىنىپ ئېرىشكەن ئادەملەرنىڭ ئەركىنلىكى بىلەن باشقىلار بەرگەن ۋاستىلەرگە تايىنىپ ئېرىشكەن كىشىلەرنىڭ ئەركىنلىكى لاچىن بىلەن كەپتەرنىڭ ئەركىنلىكىگە ئوخشايدۇ. كەپتەرنىڭ ئىگىسىگە تۇخۇم تۇغۇپ بېرىش، باچكىلاپ بېرىش ۋەزىپىسى بار. ئۇ ئەركىنلىكىنى قوناقتا تېگىشكەن لاچىنچۇ؟ لاچىندىكى مەغرۇرلۇقنى كىشىلەر تېخى ھېس قىلالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار لاچىن كۆرۈپ باقمىغىلى ئۇزۇن بولۇپ كەتتى.

بەزىدە ئۇلار ئۆي جاھازلىرىغا ئوخشاپ قالىدۇ،ناۋادا بۇ ئۆي جاھازلىرى مودىسىن قالسا ياكى كونىرسا، ئىگىسى بۇ ئۆي جاھازلىرىنى خالىغانچە يۆتكەيدۇ ياكى تاشلۇۋېتىدۇ. ئۆي جاھازلىرى ئۆزىنىڭ قايسى ئۆيدە تۇرۇشىنى ئۆزى بەلگىلىيەلمەيدۇ. ئىگىسى ئۇنى قەيەرگە قويۇشنى خالسا، شۇ يەردە قويىدۇ، نېمە قىلغۇسى

كەلسە شۇنداق قىلىدۇ.

مائاشلىقلارنىڭ ھاياتىنى بىر سەپەرگە ئوخشاتساق، ئۇلار بۇ سەپەردە تۆۋەندىكىدەك بىكەتلەرگە چۈشۈپ ئۆتىدۇ. بۇ بىكەتلەر ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئوخشىمىغان باسقۇچلىرىدىكى نىشانلىرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

1. ئالىي مەكتەپ، بۇ بىرىنچى بىكەت. بۇنى بۇلارنىڭ 15 ـ 18 يىللىق ھاياتىنى قانداق ئۆتكۈزۈشى بەلگىلەيدۇ. ئۇ تۈغۇلغاندىن تا شۇ چاغقىچە ئالىي مەكتەپ ئۈچۈن ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇ بىكەتنى ئەڭ ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە، دەپ قارايدۇ ھەم ئۇنى ئۆزىنىڭ 18 يىللىق ھاياتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزگەن ـ ئۆتكۈزمىگەنلىكىنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى قىلىدۇ.

2. بۇ باسقۇچتا ئۇ ئۆزىنىڭ مەقسىتىگە يېتىشتىكى ئەڭ يېقىن، ئەڭ بىۋاسىتە، ئەڭ ئەمەلىي يولغا كىرگەن بولىدۇ. بۇ بىكەت خىزمەتتۇر. بۇ مەقسىتىگە يەتسە ھاياتىمىنى بىكار ئۆتكۈزمەپتىمەن، ئەھمىيەتلىك ياشاپتىمەن، دەپ ئۆزىدىن رازى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇ ئاللىقاچان 20 ـ 25 لەرگە كىرگەن بولىدۇ. پاجىئە شۇكى، بۇ بىكەت ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ھاياتىنىڭ چېكىتى بولۇپ قالىدۇ، شۇ چاغقىچە ئېرىشكەنلىرىنى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە كۆشەيدۇ.

3. جۇرا. ئارزۇلىغان خىزمەتكە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئەلۋەتتە،ئۇنىڭدا ئائىلە قۇرۇش ئىستىكى تۇغۇلىدۇ. ئۇ جورىسىنى مائاشلىقتىن تاللايدۇ. ئۇ پەقەت ئۆرپ ـ ئادەت، فىزىئولوگىيىلىك غىدىقلاشلار تۈپەيلىدىن تۇيۇ قىلغاچقا، ئۇنىڭغا ئائىلىنىڭ بۈيۈكلۈكىنى ھېس قىلىش نىسىپ بولمايدۇ. بۇ ئائىلىنىڭ زاۋۇتتىن كۆپ پەرقى يوق. بۇ ئائىلىمۇ نەچچە كۆرۈشۈپ يۈرۈپ نەچچە كېچىكىلەرگە كىرىپ بىقىپ ئاندىن قۇرۇلىدۇ. بۇ ئائىلىدىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش پەقەت فىزىئولوگىيىلىك ئاچارچىلىقنى قاندۇرۇش.

بەزىدە بۇ ئوخشىمىغان ئىككى يەرگە ماڭغان ئىككى ئادەم بىر ئاپتوبۇسقا چىقىپ قالغانىدەك ئىشقا ئوخشاپ قېلىپ، ئاخىرىدا ئىككىسىنىڭ بىرى ئاپتوبۇستىن چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇلار تۇيۇقلىشىقاندىن كېيىن، بىر - بىرىنىڭ مۇھەببەتلەشكەن چاغدىكىدەك ئەمەسلىكىنى، ئائىلىنىڭكىمۇ ئۇنچىۋالا ئارزۇلىغۇدەك نەرسە ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ، تۇرمۇشتىن، بىر - بىرىدىن كۆڭلى سوۋۇيدۇ. ئەلۋەتتە، كۆڭۈل سوۋۇدى دەپلا ئاجرىشىپ كەتكىلى بولمايدۇ. نۇرغۇن ئىچكى - تاشقى بېسىملار تېشى ساق، ئىچى چۈۋۈق بۇ ئائىلىنى تۇتۇپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر ئۆمۈر مايىسىراپ كەتكەن زەنجىر بىلەن چاقتەك بىر - بىرىنىڭ جېنىنى قىينىپ، غىچىرلىشىپ ياشايدۇ.

4. ئۆي. بۇ تۇرمۇشتا بولمىسا بولمايدىغان بىر مۇھىم ۋاستە. بۇنى ئادەملەرنىڭ ئادەملىكى بەلگىلىگەن. ئۆي ئۇلارنىڭ پۇل ۋەھىمىسىدىن قۇتۇلالماسلىقىدىكى ئاساسلىق سەۋەب، نەچچە يىللىق تاپقان - تەرگىننى ئۆيگە دەسمايە سالىدۇ. بولۇپمۇ شەھەرلەردە بۇ ئادەمنى ئەڭ قىينايدىغان بىر ئىش. ئۇلار ئۆي ئۈچۈن نەچچە يىل قەرز زەنجىرىگە بوغۇلۇپ ياشايدۇ. بۇ چاغلاردا بەلكىم 35 - 40 لەرگە، 50 لەرگە كىرىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن.

5. پەرزەنت. ئۇلار 40 لارغا كىرىپ بولغۇچە، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ 15 - 20 ياشلارغا كىرىپ قالىدۇ. ئۇلار ئۆينىڭ قەرزىدىن قۇتۇلۇپ ئەمدى بېلىنى رۇسلىشىغا بالىنى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتۇشتەك بۇيۇك ۋەزىپىگە دۇچ كېلىدۇ- دە، يەنە چىمداپ تۇرۇپ پۇل يىغىش سەپىرىنى باشلايدۇ. پەرزەنت ئۇلارنىڭ كېيىنكى ھاياتىدىكى ئەڭ زور مەقسەتكە، بەزىدە باھانىگە (بەزىدە ئاجراشماسلىقنىڭ، بەزىدە يۇكسەك ئىشلارنى قىلماسلىقنىڭ، بەزىدە نۇرغۇن پەسكەشلىكلەرنىڭ) ئايلىنىدۇ. بارلىقىنى شۇلارغا ئاتايدۇ (گەرچە بالىلىرى ئۇنداق قىلمىسىمۇ). ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن

بالىلىرىغا خىزمەت تاپمىسا بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ بالىلىرىمۇ ئۆز ئاتا - ئانىلىرىغا ئوخشاش كادىر بولمىسا، باشقا ئىش قىلىپ جېنىنى باقالمايدۇ. بالىلىرىغا خىزمەت تېپىش ئۈچۈن، نۇرغۇن كۆڭۈلسىز كەچۈرمىشلەرنى باشتىن ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ. بالا ئۈچۈن چىداش، هەممىگە چىداش كېرەك. خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپلا ئىش تۈگىمەيدۇ. يەنە ئۇلارغا جۈپ ئىزدەش، بېشىنى ئوڭلاپ قويۇش كېرەك. ئۇنىڭغا پۇل، يەنە پۇل كېتىدۇ... بۇ چاغلاردا چاچلار ئاقىرىپ، چىرايلارنى قورۇق باسىدۇ. ئۇ چاغدىمۇ بىكار تۇرماي نەۋرە باقىدىغان گەپ... بۇلارنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى بالىلىرى تەكرارلايدۇ. چۈنكى، بالىلىرىمۇ شۇلاردەك يېتىشىپ چىققان.

دېمەك، يۇقىرىقىلار مائاشلىقلار تۇرمۇشىنىڭ ئومۇمىي كارتىنىسى. يۇقىرىقى بەش بىكەت ئۇلارنىڭ هايات باسقۇچلىرىدىكى پەلەمپەي ئەمەس، ئالىلىقاچان مۇقەددەس مەقسەتكە ئايلىنىپ قالغان. پەلەمپەي بىلەن مەقسەتنىڭ پەرقىنى بىلەمسىز؟ بەلكىم ئۇلارنىڭ شۇنداق ياشىماقتىن باشقا چارىسى تېپىلماسلىقى مۇمكىن. ئەمما بىز هەمىشە ئۆزىمىزگە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىپ، بىزنى هازىرقىدەك هالغا قويغان تاشقى تەسىرلەرنىڭ ئالقىنىمىزدا ئىكەنلىكىنى، روهىمىزنىڭ بۇ تەسىرلەرگە يول قويغان جايلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىمىز هەم بۇ تاشقى ئامىللاردىن تېزلىكتە تەسەللى شەربىتى ياساپ ئىچۈۋېتىمىز - دە، كەڭ قورساقلىق بىلەن ئۆزىمىزنى ئەپۇ قىلىۋېتىمىز. ئۆز نەزىرىمىزدە ئۆزىمىز يەنىلا توغرا، ئەسلىدە هەم توغرا، مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن شۇنداق بولغان ياكى شۇنداق بولۇشقا مەجبۇر بولغان. مانا بۇ بىزنىڭ ئۆزىمىزگە باها بەرگەندە قوللىنىدىغان تەپەككۇر ئۇسۇلىمىز. بىزدە هەمىشە غەلىبىگە تۆھپىكار كۆپ، مەغلۇبىيەتكە سەۋەبكار يوق.

توغرا، بىر ئادەمنىڭ خىزمەت قىلىپ، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇپ، مۇقىم بىر كىرىمگە ئېرىشىپ ياشىشى تەبىئىي تەلەپ،

ئەقەللىي مەسىلە. بۇنىڭ ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ. ئەمما، جاھاندا ئۇنىڭدىن باشقا ئىش يوقمۇ؟ نۇرغۇن ئۇلۇغ مەسىلىلەر ھەل قىلىشنى كۈتۈپ تۇرغاندا، ھەممەيلەننىڭ ئائىلىسىگە، خىزمىتىگە بېشىنى تىقىۋېلىشى ھەقىقىي ۋىجدانسىزلىق ئەمەسمۇ؟ ھاياتىدا ئۆزىنى بېغىشلىغۇدەك نىشانى يوق ئادەم ئەمەس.

يۇقىرىقى بايانلاردىن مائاشلىقلارنىڭ قانداق ياشاۋاتقانلىقىنى بىلگەنسىز، ئەمدى ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ياشاۋاتقانلىقىنىمۇ بىلدىڭىزمۇ؟ بەلكىم بىلگەنسىز. چۈنكى بەزىدە قانداق نېمە ئۈچۈننىڭ يېپ ئۈچىنى كۆرسىتەلەيدۇ.

مۇقەررەركى، تۇرمۇش قېلىپى شۇ قېلىپ ئىچىدىكىلەرنىڭ ئىدىيە قېلىپىنىمۇ يېتىشتۇرۇپ چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ ھايات قارىشى، تۇرمۇشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى، غايىسى دېگەنلەرگە مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ. دېھقان، كادىر، سودىگەرنىڭ تۇرمۇش قېلىپى ئوخشىمىغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىدىيە ـ تەپەككۇرلىرىمۇ ئوخشىمايدۇ.

يىغىنچاقلىغاندا، يۇقىرىقىلار تۆۋەندىكىلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان:

1. ئۇلار تۇرمۇشنى مەلۇم بىر نىشانغا يېتىشتىكى جەريان دەپ قارىماستىن، نىشاننىڭ ئۆزى، دەپ قارايدىغان بولغان.

2. يۇقىرىقى بەش ئامىل ئۇلارنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك پائالىيىتىنى بەلگىلەپ، ئۇلارنى ئۆزى ئۈچۈنلا ياشاشقا مەجبۇر قىلغاچقا، ئۇلارنىڭ باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قارشى تەرەپنىڭ پايدىلىنىش قىممىتىگە ئاساسەن بەلگىلەنگەن. چىن ئىنسانىي مېھىر ـ مۇھەببەتلىك مۇناسىۋەتنى تېپىش ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس. شۇ سەۋەبتىن يۇقىرىقىدەك كىشىلەردىن تۇزۇلگەن بۇ جەمئىيەتتە ئىجتىمائىي مۇھەببەت يوقالغان.

3. ئۇلار مۇقىم، مىخلانغان تۇرمۇشنى بىردىنبىر تۇرمۇش ھەم بەختنىڭ مەنبەسى دەپ قارايدۇ. دولقۇنلۇق، ئۆزگىرىشچان،

تەۋەككۈلچىلىككە تولغان ھاياتنى ئەخمىقانىلىق، دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلاردا تەۋەككۈلچىلىك، قارامىلىق دېگەندەك ئەركەكلەرگە خاس ئالامەتلەر ئۆچكەن، ئۇلار تۇرمۇش بىلەن قارشىلىشالمايدۇ.

4 . ئۇلار بىر ئۆمۈر بېرىلگەن نانىنى يەپ چوڭ بولغان بولغاچقا، ئۇلاردىن غالىبلارچە خوجايىنلىق تۇيغۇسى تېپىلمايدۇ، ئەكسىچە بېقىندىلىق تۇيغۇسى ئۇلارنىڭ تومۇر، ھۈجەيرىلىرىگە قەدەر سىڭىپ كەتكەن. ئۇلاردا ئەركەكلەرچە مەغرۇرلۇق يوق، ئەمما ھاكاۋۇرلۇق يېتەرلىك بار. ئۇلار ئۆز تۇرمۇشىنىڭ ئاپتورى بولالماي قالغان. ھايات ئەسىردىكى مەجبۇرىي جۈملىلەرگە ئايلىنىپ قالغان.

5. ئۇلار مەكتەپتە ياخشى ئوقۇپ، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىپ، ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈپ خىزمەتكە ئېرىشىشتىن ئىبارەت زەنجىرسىمان جەريانىنى مۇقەددەس ھايات لوگىكىسىغا ئايلاندۇرۇۋالغان ھەم بۇنى مۇۋاپىپەقىيەتلىك ھاياتنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى قىلىپ، ھاياتنىڭ ئەھمىيەتلىك ياكى بىكار ئۆتكەنلىكىنى شۇنىڭ بىلەن ئۆلچەيدىغان بولغان ھەم ئۇنى قىممەتلىك مىراس سۈپىتىدە پەرزەنتلىرىگە مىراس قالدۇرۇشقان .

6. ئۇلار ئۆزىگە ئالاقىدار ئىشلارغىلا چۆكۈپ كەتكەچكە، ئۇلارنىڭ ئېڭىدا ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئۆلگەن. ئۇ ئائىلە، ئىدارىنىڭلا پۇقراسى بولۇپ قېلىپ، ئۆز قوۋمىنىڭ پۇقراسى بولالمىغان.

ئەمدى يەنە سۆزلەۋېرىش مائاشلىقلارنى سەل خاپا قىلىپ قويۇشى مۇمكىن. ئەمما ھەممىمىز، بارلىق مائاشلىقلار شۇنى بىلىشى كېرەككى، ئادەم ئاۋۋال ئۆزىنىڭ، ئۆزىگە ئىگە بولالمىغان ئادەمنىڭ ئۆزىگە تەۋە ھېچنېمىسى بولمايدۇ .

تېلېۋىزورمۇ ياكى دىل بۇزۇر

تېلېۋىزور بىر تېخنىكىلىق مەھسۇلات، بىر بۇيۇم، دىلىڭنى بۇزۇلۇشى بىر مەنىۋى ھادىسە، ئەخلاقىي ئۇقۇم. ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا قانداق باغلىنىش بار؟ مىددا (ياكى باشقىچە كونكرېتلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا تېخنىكا) ئەخلاققا تەسىر كۆرسىتەلەمدۇ؟ بۇگۈنكىدەك روھ مىددىغا، ئەخلاق مەنپەئەتكە سەجدە قىلىۋاتقان بىر دەۋردە يۇقىرىقى سوئاللار مېنىڭچە چوڭقۇر تەپەككۇر قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. چۈنكى بىز ئەتراپىمىز پۈتۈنلەي ماشىنىلاشقان، تېخنىكىلاشقان بىر دۇنيادا ياشاۋاتىمىز. يېڭى ئىختىرا، كەشپىيات، تېخنىكىلىق مەھسۇلاتلار تۇرمۇش شەكلىمىز،ھاياتلىق مۇھىتىمىزنىلا ئەمەس، تۇرمۇش قارىشىمىز،قىممەت قارىشىمىز، بەزى ئەقىدە - ئېتىقادلىرىمىزنىمۇ ئاستا - ئاستا ئۆزگەرتىۋاتىدۇ. بىز ئېرىشىۋاتقاچ يوقىتىۋاتىمىز. ئەمدى بىزنىڭ ئېرىشكەنلىرىمىز يوقاتقانلىرىمىز بىلەن ئىزلىشالامدۇ؟ شۇنى ئوبدانراق دەڭسەپ بېقىشىمىز كېرەك. ئېرىشكەنىمىز يوقىتىشىمىز مۇقەررەر.ئەمما مۇھىمى شۇكى، ئېرىشكەنلىرىمىز بىزنى يوقاتقانلىرىمىز تۇپەيلىدىن بولىدىغان پۇشايمان - نادامەتتىن ساقلاپ قالالىشى كېرەك. بولمىسا ئېرىشكىنىمىزنىڭ ھېچنېمىگە پايدىسى بولمايدۇ. كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى...بولىدىغان مىددىي نەرسىلەرنىڭ مىددىي مەنىسىلا بوپقالماي، يەنە ئوخشىمىغان

شارائىت، ئوخشىمىغان ئارقا كۆرۈنۈش كونتېكستتا يەنە كۆرۈنمەس روھىي مەنىلەرگە ئىگە. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، نەرسىلەر(شەيئىلەر)نوقۇل ماددىي جىسىملا بولماستىن، يەنە ھەم مەنىۋى جىسمدۇر. گۈل تەشتەكتە تۇرغاندا پەقەتلا بىر ئۆسۈملۈك، ئوبيېكتېپ شەيئى، ئەمما مەن ئۇنى ئۇزۇۋېلىپ ئايالىمغا سوۋغا قىلسام، بۇيەردىكى گۈل ئېنىقكى، تەشتەكتىكى ھېلىقى ئۆسۈملۈك مەنىسىدىكى گۈل ئەمەس، ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ بەرمەك قىيىن بولغان نۇرغۇن مەنىلەر يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ماددىلارنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى شۇ ماددىلارنىڭ يوشۇرۇن مەنىۋى مەنىسىنىمۇ بەلگىلەيدۇ. دېمەك، ماددا يەككە-يالڭاچ ھالەتتە ماددا بولغان بىلەن،ئۇ، ئىنسانىنىڭ ئاڭ چۈشەنچىسى ئىچىگە ئۆتكەندە، ئاددىي مەنىدىكى ماددا بولماي قالىدۇ ھەمدە ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئوبيېكتېپ ماددىي ئالمىگىلا ئەمەس، مەنىۋى سۈبيېكتېپ ئالمىگىمۇ تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

بىز ماتېرىياللاردىن ملىتقىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى ئەرلەرنى نامەردلەشتۈرۈۋەتتى، دۈشمىنىنى كەيىندىن ئېتىۋېتىدىغان بوپقالدى، تۇغۇت چەكلەش تېخنىكىسى، دورىلىرى كىشىلەرنى بۇزۇقچىلىقتا تېخىمۇ ئەركىن قىلىپ قويدى،دېگەن گەپلەرنى ئوقۇغىنىمىز ئېسىمىزدە بولسا كېرەك. بۇيەردە شۇنى يەكۈنلىمەك تەس ئەمەسكى، ملىتقىنىڭ يىراق ئارىلىقتىنلا دۈشمىنىگە يېقىنلاشمىماي ئېتىۋېتەلەيدىغان خۇسۇسىيىتى، كىشىلەرگە ھېلىقىدەك نامەردلىكنى سادىر قىلىشقا تېخنىكىلىق ئوبيېكتېپ ئىمكانىيەت بىلەن تەمىن ئەتكەن. دېمەك، بۇ يەردە ملىتقىتىن ئىبارەت بىر تېخنىكىۋى بۇيۇم مەردلىكتىن ئىبارەت ئەخلاقىي ئۇقۇمغا يېڭى بىر سوئال قويغان. يەنە تەھلىل قىلساق، ئىلگىرى كىشىلەر بۇزۇقچىلىق قىلىشنى نىيەت قىلسىمۇ، «ھامىلدار» بوپقېلىش غېمى ئۇلارنى بۇنىڭدىن خېلىلا توسالايتتى، مانا ئەمدىلىكتە ھېلىقى دورا، تېخنىكىلار بۇ خىل غەمنى پۈتۈنلەي

يوقاتتى-دە، بۇزۇقچىلىقنىڭ قوۋۇقمۇ چوڭ ئېچىلىپ، كىرىپ-چىققۇچىلار خۇددى ئۆز ئۆيىگە كىرىپ-چىققاندەك ئەركىن-ئازادە بوپكەتتى. بىزنىڭ بۇنىڭدىن مادداىمۇ ئەخلاق بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەن، دېگەن خۇلاسىگە كەلمىسىمىز تەس ئەمەس.

گاز ئوچاق، تۇرۇبىلار بىلەن ئەر-ئاياللار ئارىسىدىكى مۇھەببەتنىڭ مۇناسىۋىتى بارمۇ؟ قارىماققا بۇ بىر قاملاشمىغان غەلىتە سوئال، ئەمما بۇ مەسىلىمۇ ماھىيەتتە يۇقىرىقى مەسىلىلەر بىلەن بىردەكلىككە ئىگە. گاز ئوچاق، تۇرۇبىلار ئائىلىلەردە ئىشلىتىلىدىغان بىر بۇيۇم، ئۇنىڭ مۇھەببەت بىلەن بىۋاستە،كونكرېت باغلىنىشى يوق. ئەمما بۇ بۇيۇملار ئەر-ئايال مۇھەببىتىنىڭ ئالمىشىشى، ئىپادىلىنىشىدە بەلگىلىك دەرىجىدە كۆڭۈلۈك رول ئويناىدۇ. ئىلگىرى گاز ئوچاق، تۇرۇبىلار يوق ۋاقىتتا ئەرلەر ئوچاقلارنى ئۆزلىرى سېلىپ، ئوتۇنلارنى يېرىپ، خوتۇنىنىڭ تاماق ئېتىشىنىڭ مادداىي شەرتىنى ھازىرلاپ بېرەتتى، ھازىر گاز ئەكېلىپ بەرسىلا بولىدىغان بولدى. قارىماققا بۇ ئىشلار نەتىجە نۇقتىسىدىن ئوخشاش، ئەمما جەريان نۇقتىسىدىن قارىغاندا، ئايالىنىڭ بۇ ئىككى خىل جەريانداا ئېرىدىن ھېس قىلىدىغان ئىللىقلىقى، يېقىنلىق تۇيغۇسى چوقۇم پەرقلىق بولىدۇ. سۇ ئەكېلىشمۇ ئوخشاش. ئۆيىڭىزنىڭ ئىچىدىكى تۇرۇبىدىن «شارىدە» بىر چېلەك سۇ ئۇسماق بەك قۇلاي، ئەمما ئەپكەشتە يىراقتىن سۇ ئەكېلىپ بېرىش يەنىلا باشقىچە. بۇنى تىل بىلەن ئىپادىلىمەك سەل قىيىن. نىكاھ بىر گۈلدۇركى، ئۇ ھەر ئىككىيلەنىڭ سۇ قۇيۇشىغا موھتاج، بىرلا ئادەمنىڭ سۇ قۇيۇشىغا قاراپ قالغان گۈل ئەڭ بىچارە گۈل، ئۇ ئۇزاققا بارماي قۇرۇپ قالىدۇ. دېمەك، گاز ئوچاق، تۇرۇبىلار ئەرلەرنى يۇقىرىقىدەك ئەمگەكلەردىن ئازاد قىلىش بىلەن بىرگە، تاماق ئېتىشتىن ئىبارەت بىر جەريانىنىڭ ئەر-ئايالىنىڭ ئۆزئارا مۇھەببەت، ھېسسىيات ئالماشتۇرىدىغان گارمونىك سورۇنى بولۇش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقاردى.

ئەمدى بىز يۇقىرىقى بايانلاردىن ئۆز مېڭىمىزدە شەكىللەندۈرۈۋالغان خۇلاسىلىرىمىز بىلەن دىققەتىمىزنى ئۆيىمىزدىكى يەنە بىر بۇيۇم تېلېۋىزور ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرەيلى. تېلېۋىزور ئىنسانلار تارىخىدىكى ئەڭ مۇھىم كەشپىياتلارنىڭ بىرى، بەلكىم ئۇنىڭ رولى،ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە كۆرسەتكەن تەسىرىنى مەتبەئە،قەغەزنىڭ تەسىرى بىلەن تەڭ ئورۇنغا قويۇش مۇمكىن. ئالدىنقىسى ئىنسانلارنى يېزىق مەدەنىيىتى دەۋرىگە باشلاپ كىرگەن بولسا، تېلېۋىزور ئىنسانلارنى بەلگە-سۆرەت مەدەنىيىتى دەۋرىگە باشلاپ كىردى. ئىنسانلارنىڭ ئۆچۈر ئىگىلىشى تېخىمۇ بۇتالاشتۇرۇلدى.ئۇ مەيدانغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئادەملەر بىلەن بىر گەۋدىلىشىپ، ئۇلارنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمىغا ياكى ئابدۇقادىر جالالىدىن ئېيتقاندەك: «ئىنسانلارنىڭ يەتتىنچى سەزگۈسىگە ئايلىنىپ قالدى».

تېلېۋىزور ئادەتتىكى باشقا بۇيۇملارغا ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە ھەم مادداي بۇيۇم ھەم مەنىۋى بۇيۇم. تېلېۋىزورنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى ئۇنىڭ شۇنداق قوش بىسلىق خاراكتېرىنى بەلگىلىگەن. ئىنسانلار كۆز ـ قۇلاق ئارقىلىق بۇتۇنلەي يېقىن ئۆچۈرلارغا ئېرىشەلىگەن بولسا، تېلېۋىزور ئارقىلىق يىراق ئۆچۈرلارغا ئېرىشىپ، ئىنسانلار سەزگۈ ئەزالىرىنىڭ ۋاقىت، مۇساپە، ماكان جەھەتتىكى تەبىئىي كەمتۈكلۈكىنى تولۇقلىدى. گەرچە بۇ ئارقىلىق ئېرىشكەن ئۆچۈرلار پىششىقلاپ ئىشلەنگەن، ئىشلىگۈچىنىڭ غەرىزى سىڭگەن، چىنلىقتىن سەل يىراق بولسىمۇ، كىشىلەر تەرىپىدىن ئاڭلىق ـ ئاڭسىز قوبۇل قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنىڭ قۇرۇلمىسىغا زور تەسىر كۆرسەتتى. كىشىلەر ئائىلىسىدىن، جەمئىيەتتىن، دوست ـ بۇرادەرلىرىدىن ئالالمىغان تەسەللى ـ پەپلەشلەرنى تېلېۋىزوردىكى ساختا كۆرۈنۈشلەردىن ئالدى. تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇرۇپ يىغلاپ كېتىدىغان، گاھىدا كۈلۈپ كېتىدىغان، گاھىدا چوڭقۇر ئويغا چۆكۈپ كېتىدىغان

بولدى. تېلېۋىزور ئاستا-ئاستا ئائىلىلەردىكى ھۆكۈمرانغا، نىسپىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئائىلىدىكى كەيپىياتنىڭ تەڭشىگىگە ئايلاندى. كىشىلەر ئىلگىرى دۇنيانى مەكتەپتىن، كىتابتىن، مۇئەللىمدىن چۈشەنگەن بولسا، ھازىر تېلېۋىزوردىن چۈشىنىدىغان بولدى. ھازىر ئىنسانلارنىڭ ۋۇجۇدى، مېڭىسى، نېرۋىسى، قەلبى تېلېۋىزور توختىماي تارقىتىپ تۇرغان ئۇچۇر - سىگناللار بىلەن تىنىمسىز غىدىقلىنىپ، تېلېۋىزوردىن قەتئىي ئايرىلالمايدىغان ھالغا كەلدى. ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تېلېۋىزورسىز تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. تېلېۋىزور ئىنسانلارنىڭ ئۇچۇر ئىگىلەش دائىرىسى، مىقدارى، سۈرئىتىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئىلغارلاشتۇردى. كىشىلەر ئىلگىرى ئۇچۇرلارنى ئاۋازلىق، يېزىقلىق كۆرگەن بولسا، ئەمدى ئاۋاز، يېزىق، سۈرەت بىرلەشتۈرۈلگەن ھالەتتە كۆرۈپ، ئىنسانلارنىڭ ئۇچۇر ئىگىلەش ئۇسۇلىدا ماھىيەتلىك ئۆزگىرىش ھاسىل بولدى.

ئىنسانلار تارىخىدىكى ھەربىر ئىنقىلاب خاراكتېرلىك كەشپىيات ھەمىشە شۇنىڭغا ماس بىر ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش ئەكەلدى. ھور ماشىنىسىنىڭ كەشىپ قىلىنىشى يېقىنقى زامان غەرب دۇنياسىنىڭ دۇنيادىكى ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى يوشۇرۇن بەلگىلىگەن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ پويىز، پاراخوتقا تەتبىقلىنىشى بۇخىل ئالامەتنى تېزلا رېئاللىققا ئايلاندۇردى. 19- ئەسىردە پويىز گۈدۈكى ياۋروپا كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىياتىنىڭ سىمۋوللۇق بەلگىسى بوپقالدى. بۇخىل كەشپىياتلار ئىچىدە، بولۇپمۇ زامانىۋى قاتناش، ئۇچۇر، ئالاقە ۋاستىلىرىنىڭ دۇنياغا كېلىشى يەكى ئەسلىدىكى قالاق ۋاستىلەرنىڭ ئىلغارلىشىشى بۇخىل سىياسىي، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرگە تېخىمۇ بىۋاسىتە، تېز تەسىر كۆرسەتتى. مەسىلەن، پاراخوتنىڭ ياسلىشى، يېڭى دېڭىز يولىنىڭ ئېچىلىشى، يىپەك يولىدا ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشى ۋە ھەتتا ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىستىقبالىنىمۇ

بەلگىلەپ قويغان بولسا، ملىتىق - زەمبىرەكلەرنىڭ كەشىپ قىلىنىشى دۇنيادىكى بارلىق قىلىچ - نەيزىلەرنىڭ مەغلۇبىيىتىنى بەلگىلىدى. زامانىۋى قانىناش، ئۇچۇر،ئالاقە ۋاستىلىرىنىڭ ئىنسانلارنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي هايات فورمىسىغا شۇنچىلىك بۈۋاستە، ماهىيەتلىك هەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىشىدىكى سەۋەب ئىنسانلار بۇلارنىڭ يارىتىمىدە كۆزقاراشلىرى هەل قىلالمىغان ئىشلارنى هەل قىلىدۇ-دە، بۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆزئىنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي سالاهىيىتىگە بولغان قارىشى، كۆچلۈك-ئاجىزلىق چۈشەنچىسى، ئەتراپىدىكى دۇنياغا بولغان پوزىتسىيىسىگە زور تەسىر كۆرسىتىدۇ.ئۇلار ئىلگىرى ئۆزلىرىنى بىلىملىك چاغلىغان بولسا، ئەمدى ئۇلار قوشنىسى ۋە دۇشمىنىگە قاراپ ئاندىن ئۆزىگە قانداق قاراشنى ئويلىشىدۇ. ئىلگىرى ئۆزىنى كۆچلۈك چاغلىغان بولسا، ئەمدى رەقىبى ئۇنىڭ كۆچلۈك ياكى ئاجىزلىقىنى بەلگىلەيدۇ. ئادەمنىڭ بىلىمى ئۇنىڭ كۆزقاراش، مېڭىسىنى جايىدا ئىشلىتىشىدىن كېلىدۇ. ئادەملەرنىڭ شۇلارنى جايىدا ئىشلىتىش - ئىشلىتەلمەسلىكى ئۇلارنىڭ بىلىملىك ياكى نادانلىقىنى، كۆچلۈك ياكى ئاجىزلىقىنى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، ئۇچۇر ۋاستىلىرىگە ئىگە بولۇش - بولماسلىقى ياكى ئىگە بولغان ۋاستىلەردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش - پايدىلىنالماسلىقى بىر قوۋمنىڭ بىلىم سەۋىيىسى، كۆچلۈك-ئاجىزلىقىنى مەلۇم دەرىجىدە بەلگىلەپ قويىدۇ. ئادەم قوشنىسىغا قاراپ ئۆز هالىنىڭ نېچۈكلۈكى هەققىدە توغرا خۇلاسىگە كېلىشى مۇمكىن، بىر قوۋم، بىر دۆلەتمۇ شۇنداق. مۇۋاپىق-توغرا سىلىشتۇرما خۇلاسىلەرنى يەكۈنلىيەلمىگەن مىللەت ئۆزى هەققىدە مەگگۇ توغرا باهالىيەكۈنگە كېلەلمەيدۇ، ئۇنداقلار يا يۇزىگە شاپىلاقلاپ ئۆزىنى مەن سېمىز، دەپ يۈرۈشىدۇ ياكى ئۇنىڭ تەقدىرىنى ئەتراپىدىكىلەر بەلگىلەيدۇ. دېمەك، ئۇچۇر ۋاستىلىرىنىڭ ئىنسانلار تۇرمۇشىنىڭ هەرقايسى ساهەلىرىگە بولغان تەسىرى شۇنچە زور ۋە چوڭقۇر. تېلېۋىزورمۇ بىر ئۇچۇر ۋاستىسى.

ئوخشاشلا بۇمۇ ئۆزىگە خاس شەكىلدە بىلەن ئادەملەرنىڭ ئىلگىرىكى تۇرمۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. ئىنسانلارنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان، قىزىقىدىغان مەسىلىلىرى بارغانسېرى كۆپەيىشكە، تۇرمۇش مەزمۇنىمۇ خىلمۇ خىللىشىشقا، رەڭدارلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. مانا ھازىر پەلەستىندىكى مەسىلىلەر ئۇچۇن نيۇ يورك، بېرلىن، پارىژلاردا نامايىش ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى. ئىلگىرى ھېچكىم تونۇمايدىغان كىشىلەر ھازىر بىر كېچىدىلا دۇنيادىكى ھەممە ئادەم بىلىدىغان مەشھۇر شەخسلەرگە ئايلىنىپ كەتتى. شاھرۇھخان، لىيۇدېخۇا، جېكسونلارمۇ تېلېۋىزور ئارقىلىق نۇرغۇن قىزلارنىڭ مەبۇدىغا ئايلىنالىدى. ئىلگىرى كىشىلەر ئەتراپىدىكى، ئائىلىسىدىكى مەسىلىلەر ھەققىدە پاراڭلىشىدىغان بولسا، ھازىر باشقا ئەل - دۆلەتلەرنىڭ مەسىلىلىرى كىشىلەر پاراڭ تېمىسىنىڭ كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان بولدى. ياشلار ئۆزىنىڭ بوۋا، مومىلىرىنىڭ ئىسمى، ھاياتىنى تۇزۇك بىلمىگەن بىلەن، ئۆزى چوقۇنغان چولپانلارنىڭ يېشى، نەچچە بالىسى بارلىقى، نېمىگە قىزىقىدىغانلىقى، يېقىندا نېمە قىلماقچى بولغانلىقىغا... قەدەر تەپسىلىي بىلىدىغان بولدى.

كىشىلەر دېھقانلار كىرىمىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بىلەن، بىل گايتېسىنىڭ سېكۇنتىغا قانچىلىك پۇل تاپالايدىغانلىقىنى، پۇلنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان، ئۆزىنىڭ قوشنىسىنىمۇ تۇزۇك تونۇمايدىغان كىشىلەر بۇش، پۇتسىز، ماندېبلالارنى تەپسىلىي بىلىدىغان بولدى. مانا مۇشۇ بىلىش، چۈشىنىشلەر ئادەملىرىمىزنىڭ دۇنيا - قىممەت قارىشى، ئىزدىنىش-ئىستەكلىرىگە مەيلى ئىجابىي بولسۇن ياكى سەلبىي بولسۇن، زور تەسىر كۆرسەتتى.

بۇ يەردە تېلېۋىزورنىڭ تەربىيۇى رولىنى، ئادەملەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتكەنلىكىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز، چۈنكى بۇ بەكمۇ ئەقەللىي ھادىسە. ئۇيغۇرلار تېلېۋىزور كۆرۈپ قانچىلىك

نەپ، تەربىيە ئالدى؟ تېلېۋىزور ئارقىلىق قانچىلىك بىلىمگە ئىگە بولدى؟

قىسقىسى، تېلېۋىزور ئۇيغۇرلارغا قانداق ئىجابىي ۋە سەلبىي تەسىرلەرنى كۆرسەتتى؟ مانا بۇلار بىز ھازىر قىسقىچە ئورتاقلىشىپ ئۆتمەكچى بولغان مەسىلىلەردۇر.

ئېھتىمال ئۇيغۇر ئائىلىلىرىگە تېلېۋىزور ئەڭ بۇرۇن بولغاندا 1980- يىللاردىن كېيىن كىرىشكە باشلىغان بولسا كېرەك. ئەمما، قىسقىغىنا 20 يىل ئىچىدە تېلېۋىزور شۇنچىلىك تېز ئومۇملاشتىكى،بەلكىم ئۇيغۇرلار تارىخىدا ھېچقانداق بىر يېڭىلىق بۇنچىلىك تېز ئومۇملاشمىغان بولۇشى مۇمكىن. ھازىرغا كەلگەندە ئائىلىلەردە تېلېۋىزور بولۇش ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى قوزغىمايدىغان ئەڭ ئەقەللىي ئىشلارنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالدى. كىشىلەر تېلېۋىزور بىلەن شۇنداق ئىجىل بولۇشۇپ كەتتىكى، كەچلەردە ناۋادا تۇك بولماي قالسا، كىشىلەر شام يورۇقىدا قالغىنىدىن ئەمەس، تېلېۋىزور كۆرەلمىگىنىدىن قاقشىشىدىغان بولدى. ھازىر ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنىڭ كەچلىك تۇرمۇشىنى تېلېۋىزورسىز تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. ھازىر ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئەڭ ئاز دېگەندە بىر مىليون ئۇيغۇر ئائىلىسىدە تېلېۋىزور بولۇشى مۇمكىن. بىر ئائىلىدە ئاز دېگەندە تۆت ئادەم بار دېسەك، ھەر كۈنى كەچتە ئۇلارنىڭ ئىككىسى كۆرمەيدۇ دېگەندەمۇ، يەنە ئىككى مىليون ئۇيغۇرنىڭ كەچتە ئاز دېگەندە ئۈچ سائەت ۋاقتى تېلېۋىزورغا سەرپ بولىدۇ. ئۇنداقتا ھەر كۈنى (كۈندۈزنى ھېسابلىمىغاندا) ئۇيغۇرلار ئالتە مىليون سائەتنى تېلېۋىزور كۆرۈشكە سەرپ قىلغان بولىدۇ. دېمەك، ھازىرقىدەك ۋاقىت پۇل بولۇۋاتقان بىر دەۋردە شۇنچىلىك ۋاقىتنى سەرپ قىلىپ تېلېۋىزور كۆرگەنگە چۈشلۇق ئۇيغۇرلار تېلېۋىزوردىن لايىقىدا نەپ ئېلىۋاتامدۇ؟ ھېنىكچە، بۇ ھوش - كاللىسى جايىدا ھەربىر ئادەم ئويلىشى زۆرۈر مەسىلە.

تېلېۋىزور پەقەتلا بىر ۋاستە، سىز ئۇنى قايسى مەقسەتتە

ئىشلەتسەڭىز، ئۇنىڭدىن شۇنىڭغا لايىق نەتىجە ئالالايسىز. تېلېۋىزورنىڭ ئۇنۇمىنى ئۇنىڭدا قويۇلۇۋاتقان فىلىملەر، فىلىم ئىشلىگۈچىلەر ۋە تارقاتقۇچىلار بەلگىلەيدۇ. كۆرگۈچىلەر بۇنىڭغا نىسبەتەن نىسپىي پاسسىپ ئىستېمالچى ئورنىدا.

ھازىر رايونىمىزدا تارقىتىلىۋاتقان تېلېۋىزىيە مەزمۇنلىرىنىڭ تەربىيىۋى خاراكتېرىدىن ئويۇن، كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرى كۈچلۈك، كىشىلەرنىڭ تېلېۋىزور كۆرۈشتىكى ئاساسلىق مەقسىتىمۇ دەم ئېلىش، كۆڭۈل ئېچىش. تېلېۋىزورنى بىلىم، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش مەقسىتىدە كۆرىدىغانلار ناھايىتى ئاز. مائارىپ دائىرىلىرى تېخى تېلېۋىزوردىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنالمايۋاتىدۇ. بىلىش كېرەككى، تېلېۋىزورمۇ بىر مەكتەپ. ھازىرقى ئۇچۇر-ئالاقە ۋاستىلىرى مەكتەپ مائارىپىنىڭ مەنىسىگە كەسكىن ئىنقىلاب ئەكەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ بىزدە قىلچە ئەكس ئەتمىدى.

ئەلۋەتتە، مەن تېلېۋىزور ئۈيغۇرلارغا ھېچقانداق ياخشى نەتىجە ئەكەلمىدى، دېمەكچى ئەمەس. ئۇزاق مۇددەت بېكىك، غاپىل ياشىغان بۇ خەلقكە تېلېۋىزور شۇبھىسىزكى، بىر ئاجايىپ ياخشى ئاقارتىش ۋاستىسى. خەلقىمىزنىڭ تېلېۋىزور ئارقىلىق جاھانىنى ئىلگىرىكىدىن ياخشىراق چۈشەنگىنىنى، دۆلەتنىڭ ئەمىرى-پەرمانلىرىنى ئاڭلىغىنىنى... ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ. ئەمما بۇ يەردە مەن پەقەت قىلغىلى بولىدىغان ھەم زۆرۈر بولغان، بىراق قىلىنمايۋاتقان بەزى مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر بايان قىلماقچىمەن.

بۇ يەردە تېلېۋىزىيە خادىملىرى ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم مەسىلە خەلقىنىڭ نېمىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى بايقاش. خەلقنىڭ ئېھتىياجىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە ھەرگىز ۋەكىللىك قىلغىلى بولمىسا كېرەك. ئۇنداقتا ھازىر خەلقىمىز ھازىرقى ئەھۋالى، ئەخلاق ئېڭى، تەرەققىيات سەۋىيىسى، پەن - مەدەنىيەت سەۋىيىسى بىلەن ئويۇن - كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى فىلىملەرگە بەكرەك موھتاجمۇ ياكى تەربىيىۋى فىلىملەرگىمۇ؟

مېنىڭچە، بۇنىڭ جاۋابىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. ھازىر كىنو، سەنئەت نومۇرلىرى، كارتون قاتارلىقلار تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنىڭ ئاز دېگەندە يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ، قالغىنى خەۋەر، ئېلان، بەزىبىر مەخسۇس فىلىم. گەرچە رايونىمىزنىڭ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىدا ئىلگىرىكىدىن كۆپ ئىلگىرىلەش قولغا كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئېھتىياج - تەلەپ نۇقتىسىدىن قارىغاندا، بۇخىل ئىلگىرىلەشلەر پەقەت كۆڭۈلنى خۇش قىلىشقا، ئۆتمۈشكە سېلىشتۇرۇپ ئۆزىمىزنى پەپلەپ، ئالداشقىلا يارايدۇ.

ھازىر تېلېۋىزورنىڭ مەدەنىيەت تارقىتىش رولىدىن مەدەنىيەتنى ئاغدۇرۇش رولى بەكرەك كۈچلۈك بولۇۋاتىدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق دۆلەت بىخەتەرلىك مەسلىھەتچىسى، مەشھۇر ئالىم سىياسىئون برژىنسكىي تېلېۋىزورنى «ھەممە قەبىھلىكنىڭ مەنبەسى» دېگەنىدى. ئەمما بىز ھازىرچە ئۇنداق دېيەلمىسەكمۇ، شۇ نىشانغا قاراپ مېڭىۋاتقانلىقىنى ئىقرار قىلماي ئامالىمىز يوق. تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنىڭ ئادەملەرگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى قەتئىي تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. كىچىك ۋاقىتىمىزدا شىياڭگاڭنىڭ «خۇيۇەنجيا»، «چىن جىن» قاتارلىق مۇشتلاش فىلىملىرى قويۇلغاندىن كېيىن، پۈتكۈل جەمئىيەتتە ياشلار ئارىسىدا چامباشچىلىق قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلگەنىدى. كېيىن شياڭگاڭنىڭ سىنئالغۇ فىلىملىرىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ جەمئىيەتتە شۇنىڭغا ماس ھالدا توپلىشىپ جېدەل چىقىرىدىغان، بىرەر لۇكچەك يادرولۇقىدا ئۇيۇشقان لۇكچەكلەر شايكىلىرى مەيدانغا كەلدى. بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا تېلېۋىزورنىڭ تەسىرى يوق، دېيەلمەيمىز. ئەلۋەتتە، بۇ خىلدىكى مىساللار تېخى بۇلا ئەمەس. بۇيەردە بىرەرسىلەپ تىلغا ئېلىپ ئولتۇرمايمىز. ھازىر تېلېۋىزىيە فىلىملىرى ئەڭ كۆچلۈك، ئەڭ زور تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ساھە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئەخلاق-قىممەت سىستېمىسى بولۇۋاتىدۇ. بۇ جەھەتتە تېلېۋىزورنى مەلۇم مەنىدىن ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى ئەخلاقىنىڭ قاتىلى،

دېيىشكە ھەقلىقمىز. ھازىر ئاتا - ئانىلار بالىلىرى بىلەن ئولتۇرۇپ خاتىرجەم بىرەر كىنو فىلىمى كۆرەلمەيدۇ. ھازىر قويۇلۇۋاتقان كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىدا ئاز دېگەندە بىر-ئىككى يەردە شەھۋانىي كۆرۈنۈش بار (ئەگەر سۆيۈشۈش شەھۋانىي كۆرۈنۈش ھېسابلانمىسا، بۇ ماقالىنىڭ يېزىلىشىنىڭ قىلچە ئەھمىيىتى بولمىغان بولىدۇ). ئەمما، ھازىر نۇرغۇن ئائىلىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا، چوڭلار بۇخىل كۆرۈنۈشلەردىن بالىلىرى بىلەن بىللە «ھۇزۇرلىنىدۇ». مانا ھازىر بەزى فىلىملەرنى كۆرسىڭىز، بولۇپمۇ ئېلىمىز ۋە ئېلىمىزنىڭ شياڭگاڭ،جۇملىدىن سىنگاپورلاردا ئىشلەنگەن كۆپ قىسىملىق تۇرمۇش فىلىملىرىنى كۆرسەك، خۇددى جاھاندا مۇھەببەت، ئەر - خوتۇن زىددىيىتىدىن باشقا ئىش يوقتەك تەسىراتقا كېلىمىز. بىزنىڭ بالىلىرىمىزمۇ ئاللىقاچان «ئاشنا»... دېگەندەك ئۇقۇملارنىڭ مەنىسىنى ئوبدانلا چۈشىنىپ بولىدى. ئۇلارھازىر بىئولوگىيىلىك جەھەتتىن يېتىلىشتىن بالدۇرلا، پسىخىك جەھەتتە «زاكىسىدا جىگدە پۇراپ بولىدىغان» بولدى. ئىلگىرى ئاممىۋى سورۇنلاردا دېگىلى بولمايدىغان گەپلەر ھازىر تېلېۋىزوردا دېيىلىۋېرىدىغان بولدى. ھازىر قارا سۆگەكلىك توخۇدىن ياسالغان خۇيىرىن كومىلىچىنىڭ رولىنى كىچىك قىزلارلا ئەمەس، ئوغۇلچاقلارمۇ چۈشىنىپ قالدى. كىچىككىنە سەبىي قىزلىرىمىز چىن گۆزەل فىگۇرا كېيىملىرىدىن ئايالالار ئۇچۇن بەدىنىنىڭ قەيەرلىرىنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ قېلىشتى. يېرىم يالىڭاچ كۆرۈنۈشلەر ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى قوزغىماس بولدى. جەمئىيەتنىڭ يالىڭاچلىققا بولغان قارىشىدىن شۇ جەمئىيەتنىڭ ئېتىكا ئەخلاق سەۋىيىسىنىڭ قانچىلىكلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. بولۇپمۇ بالىلىرىمىز تېلېۋىزورنىڭ ئەڭ چوڭ قوربانلىرىغا ئايلىنىپ كەتتى. ھازىر بالىلارنىڭ كەچتە ئۆيدە تاپشۇرۇق ئىشلەپ بولغاندىن كېيىنكى ۋاقتى پۈتۈنلەي تېلېۋىزور كۆرۈش بىلەن ئۆتىدۇ.تېلېۋىزور ئۇلارنىڭ كەچلىك ۋاقتىنى

تارتىۋالدى. ئىلگىرىكى ئاجايىپ ئەھمىيەتلىك بالىلار ئويۇنلىرى ئۇنتۇلۇشقا باشلىدى. ئىلگىرى بالىلار ئويۇنلىرى،ئويۇنچۇقلارنى ئۆزلىرى ياسايتتى، ئىجاد قىلاتتى، ھازىر بۇنىڭدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. بالىلار ئويۇنلىرىنىڭ بالىلار تەربىيىسىدىكى تەسىرىنىڭ ئورنىنى ھېچنېمە ئالالمايدۇ. كىچىك چېغىمىزدا ئويناپ يۈرگەن «چالما جېكى»، «تېپىشمەك»، «ھەربىي - دۇشمەن»... دېگەندەك ئويۇنلارنى ھازىرقى بالىلار ئاساسەن ئويىنىمايدۇ. شۇ چاغلاردا«تېپىشمەك» ئويناپ تېپىلىپ كەتسەكمۇ چىداپ كۆزىمىزدىن ياش چىقارمايتتۇق، ياش چىقىپ كەتسە«خېنىم»، «يىغلاڭغۇ»دەپ مازاق قىلىناتتۇق ھەم تېپىلگۇچى تەپكۈچىگە ھەرگىز ئاداۋەت تۇتمايتتى. ئوغۇللارنىڭ مەردلىك، ئوغۇلبالىچىلىقىنى يېتىلدۈرۈشتە بەلكىم بۇلارنىمۇ ياخشى چارە ئاز بولۇشى مۇمكىن. مانا ھازىر كىيىم - كېچەكلىرىگە توپا قوندۇرماي پاك - پاكىز كىيىدىغان رەتلىك بالىلار كۆپەيگەن بىلەن ئاغزى - بۇرنى قاسماق، كىيىملىرى كىر، يىرتىق، ئەمما مەرد، قورقماس، قارام بالىلار بارغانسېرى قالمىغىلى تۇردى. شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئوغۇل بالىنى ئۇنچىۋالا رەتلىك، يۇمشاق قۇلاق تەربىيىلەشنىڭ ھاجىتى يوق. بىر ئوغۇل بالا دېگەن ئويناپ كىيىم - كېچەكلىرىنى يىرتالمىسا، ئاغزى - بۇرنىنى بەزىدە قاسماق، بەزىدە قان قىلالمىسا، ئۇ قانداقمۇ ئوغۇل بالىغا ئوخشىسۇن؟ ئەكسىچە، ئوغۇل بالا پاك-پاكىز، رەتلىك كىيىنىپ، توپا - چاڭلاردىن قېچىپ، كىيىملىرىنى قېقىپ - پۈۋلەپ يۇرسە، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئەنسىرەش كېرەك، بۇنداقلارنىڭ خېنىم مىجەزلىشىپ قېلىشى ئېھتىمالغا بەك يېقىن تۇرىدۇ. گېپىمىزگە كەلسەك، تېلېۋىزورنىڭ ھازىرچە بالىلىرىمىزغا بەرگىنى كارتون فىلىم ۋە بەزى بالىلار فىلىملىرى.ئۇلارئالغان نەپ بىلەن تارتقان زىيانىنى سېلىشتۇرساقلا نەتىجە مانا مەن دەپلا چىقىدۇ. بۇيەردە شۇنجاقلا تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئىشلىگەن «تەڭرىتاغ غۇنچىلىرى» دېگەن بالىلار مەخسۇس فىلىمنى تىلغا

ئېلىپ ئۆتمەي بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئادەمنى قىلچە رازى قىلالمايدۇ. ئۇنىڭدىكى مەزمۇن، كۆرۈنۈشلەر ھەرگىزمۇ رايونىمىزدىكى بارلىق بالىلارنىڭ ئەھۋالىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، ئۇ ئۆز مەزمۇنىدىن پەقەت ئۇرۇمچىگىلا تەۋە فىلىم. ئۇ فىلىم ئادەمگە خۇددى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بارلىق بالىلار شۇنداق ئەقىللىق، پاكىز، ئوقۇش شارائىتلىرى شۇنداق ياخشىدەك تەسىر بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئەھۋال شۇنداقمۇ؟ بۇ ھەممىگە ئايدىڭ. تېلېۋىزورغا شەھەر بالىلىرىلا ئەمەس، يېزا بالىلىرىمۇ، قەۋەتلىك مەكتەپلەرلا ئەمەس، قىيىق، ئۆرۈلۈپ كەتكىلى قوپقان مەكتەپلەرمۇ، رەتلىك، پاكىز كىينىگەن بالىلارلا ئەمەس، يىرتىق - جۆندەك كىينىگەن بالىلارمۇ چىقىشى كېرەك. يەنە كېلىپ ئۇنىڭدىكى ھەربىر كۆرۈنۈش ھەربىيلەردەك ئىنتىزاملاشتۇرۇلغان، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەرگەن جاۋابلىرىمۇ يادلانغان، ھەتتا چالغان چاۋاكلىرى، توۋلايدىغان «يارايسىز!» لىرىمۇ يۈكسەك دەرىجىدە بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن. ئېسىمگە كەلگەندە شۇنى قىستۇرغۇم كەلدى. بۇلتۇر بىز تەتىل مەزگىلىدە ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى خاتىرە بولسۇن ئۈچۈن بىر ئائىلە يىغىلىشى ئۆتكۈزدۇق ھەم سىنئالغۇغا ئالدۇق. شۇ چاغدا ھەممىمىز ئازراقتىن سۆز قىلىدىغان، ئۇنى سىنئالغۇغا ئالىدىغان بولغانىدۇق. چوڭلارمۇ، نەۋرىلەرمۇ سۆز قىلماقچى بولغان. باشلانغۇچنىڭ 2- يىللىقىدا ئوقۇيدىغان بىرنەۋرە ئىنىم بار ئىدى. ئۇنىڭدىن تەتىلدە نېمە ئىش قىلماقچى؟ قانداق پىلانىڭ بار؟ دەپ سورىسام، ئۇ سەل جىددىيلىشىپ تۇرۇپ: «جاۋاب، مەن تەتىلدە ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئاتا-ئانامنىڭ، مەكتەپنىڭ مەندىن كۈتكەن ئۈمىدىنى ئاقلايمەن» دېدى. ئاچچىقىم قالتىس كەپتىكەن: «ماڭە، ئۇ گېپىڭنى مۇئەللىمگە دەپ بەر!» دەپ توۋلىۋەتتىم. قاراڭ، ئۇ شۇنچە ئەركىن - ئازادە مۇھىت ئىچىدە تۇرۇپ يەنىلا ئۆز كۆڭلىدىكىنى دېيىشكە پېتىنالمىدى، يەنىلا مەكتەپتە يادلىۋالغان گەپلىرىنى دەپ بەردى. دېمەك، ئۇنىڭ مېڭىسىمۇ يۈكسەك دەرىجىدە بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپتۇ.

تېلېۋىزور ناھايىتى ياخشى مائارىپ ۋاستىسىدۇر. ئۇ ئومۇمىي خەلقكە بىۋاسىتە يۈزلىنەلەيدىغان، مەكتەپ، سىنىپتىن ھالقىغان بىر ۋاستە. ئەمما، بىزنىڭ رايوندا مائارىپ تېخى بۇ ۋاستىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغىنى يوق. ھازىرغىچە بىزدە تېلېۋىزىيە قاناللىرى مەخسۇسلاشمىدى. مېنىڭچە، بىزدە مەخسۇس مائارىپ قانىلى،پەن-تېخنىكا قانىلى، بالىلار قانىلى، تەنتەربىيە قانىلى... دېگەندەك مەخسۇسلاشقان قاناللار بولۇشى كېرەك. مېنىڭچە، بۇ ھازىرقى زامان نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئىنتايىن ئەقەللىي بىر ئىش. بىزدە دېھقانلار 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئەمما، دېھقانلارغا ئاتالغان مەخسۇس فىلىملەر يوقىنىڭ ئورنىدا. بۇ يىل ھېيىتتا يېزىدىكى تۇغقانلارنى ھېيىتلاپ بارسام، تېلېۋىزوردا ھىندىستانىنىڭ بىر كىنوسىنى قويۇۋاتقانىكەن، بىردەمدىن كېيىن ئۇ تۇگەپ، شياڭگاڭنىڭ بىر مۇشتلاش كىنوسىنى باشلىدى. ھەيران بولۇپ بۇ بىزنىڭ تېلېۋىزوردا چىقمايدىغۇ، دەپ سورىسام، تاغام: «يېزىلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ تارقىتىۋاتقان فىلىمى» دېدى. ھازىر ئۇ يەردىكىلەرگە ئامېرىكا، ھىندىستان، شياڭگاڭلارنىڭ فىلىمىنى كۆرۈش ئادەتتىكىچە ئىش ئىكەن. دېمەك، «ئۇچىكە ۋەكىللىك قىلىش» ھەققىدە دۆۋە - دۆۋە ماتېرىيال يېزىۋەتكەن بۇ كىشىلەر جۈڭگودىكى ئەڭ كۆپ سانلىق خەلق بولغان دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە ئەنە شۇنداق ۋەكىللىك قىلىۋېتىپتۇ. دېمەك، تېلېۋىزورنىڭ تەسىرى ئۇنىڭدا قويۇلغان فىلىملەر تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بىزدە تېخى تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىمىز ھەققىدە تاللىغۇدەك بوشلۇق يوق، نېمە قويۇلسا شۇنى كۆرىمىز، قويۇلمىغانىنى كۆرىمىز دېيەلمەيمىز. قويۇلغانىنى كۆرمەيمىز دەپ ھەم دېيەلمەيمىز. ئەمما، بىر خەلقكە شۇنچىلىك زور تەسىر كۆرسىتىۋاتقان بۇ مەسىلە ھەققىدە كۆڭۈلگە يىغىلىپ قالغان گەپنى ئوتتۇرىغا قويۇشىمىز ئەقەللىي ھوقۇقىمىز ۋە مەجبۇرىيىتىمىز، دەپ قارايمىز.

تۇغەنچە

ئىنسانلار ئىجاد قىلىشى، تەرەققىي قىلىشى كېرەك، ئەمما، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزلىرى ئىجاد قىلغان بۇيۇملارنىڭ ئىشلىتىلىشىگە ۋە ئىنسانلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك. نوبېل پارتلاتقۇچ دورىنى كان ئىشچىلىرىنىڭ تاغ تاشلىرىنى پارتلىتىپ،كان قىزىشىغا قۇلايلىق بولسۇن، دەپ كەشىپ قىلغان، ئەمما ئۇ بۇنىڭ ئۇرۇشلاردا ئىشلىتىلىپ ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈشىنى ئويلىمىغان بولغىيتتى. ئېينىشتېينمۇ ياپونىيىدە ئاتوم بومبىسىنىڭ پارتلىغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن چەكسىز ئازابلانغان.

تېخنىكىنىڭ ئۆزىگە يول كۆرسىتىپ بېرەلمەسلىكى ئۇنىڭ مۇقەررەر تەبىئىي كەمتۈكلۈكى، بۇ خىل كەمتۈكلۈك پەقەت ئىنسانلارنىڭ ئەقىل ـ ئېتىقادى ئارقىلىق تولۇقلىنىدۇ.ناۋادا ئىنسانلارنىڭ گۈمانىستىك ئىدىيە مەپكۇرىلىرى تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ قەدىمىگە يېتىشەلمىسە، ئۇنىڭغا ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ساغلام يۆنىلىش كۆرسىتىپ تۇرالمىسا، بۇخىل تېخنىكا ئامەتكە ئەمەس، ئاپەتكە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن.

تېخنىكا ئىلىم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئەقلىنىڭ مادداپەرەسلىكىدۇر. ئۇ ئەينەن بىر نەق مەسىلىنى ھەل قىلىش بىلەن بىرگە يەنە بىر تېخنىكىۋى ئىمكانىيەتكە يول ئاچىدۇ. ئۇ ئىنسانلارنى خىلمۇ خىل ئىمكانىيەت، ئىقتىدار بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. ئىنسانلار بۇخىل ئىمكانىيەتلەرنى ياخشى ئىشقىمۇ، يامان ئىشقىمۇ تەتبىقلىيالايدۇ. ئىنسانلار ھەمىشە تېخنىكا تەمىنلىگەن ئىمكانىيەتلەر ئالدىدا، ئەقلى ۋە نەپسى ئارىسىدا جان تالىشىدۇ.

مەن تېلېۋىزىيە خادىملىرىنىڭ نەپسىدىن غالىب كېلىشىنى تولىمۇ ئۈمىد قىلىمەن. تېلېۋىزور كۆرۈش قارىماققا ئاددىي ئىش،

ئەمما ئۇ ھازىر بىر قوۋمنىڭ مەدەنىيەت مەۋجۇتلۇقىغا، ئاڭ ـ سەۋىيىسىگە مۇناسىۋەتلىك زور ئىش بوپقالدى.

تېلېۋىزور كۆرۈش خۇددى تاماق يېيىشكە ئوخشايدۇ. ئادەملەرمۇ ئالدىغا كەلگەننى تاماق ئىكەن دەپ يەۋەرمەيدۇ، ئۇنى تاللاپ يەيدۇ. تېلېۋىزور ئىستېمالى ئەمەلىيەتتە مەدەنىيەت ئىستېمالىدۇر.

سىز بەلكىم بىر ئاتا-ئانا بولۇشىڭىز مۇمكىن ۋەياكى ئوقۇغۇچى ياكى سودىگەر، ياكى تىجارەتچى بولۇشىڭىز مۇمكىن... شۇڭلاشقا سىز چوقۇم ئىستېمال قىلىۋاتقان ئۇ نەرسىگە ئوبدان پەخەس بولۇڭ. سىز تېلېۋىزورنى ھەزىم قىلىۋاتامسىز ياكى تېلېۋىزور سىزنى ھەزىم قىلىۋاتامدۇ؟ قاراڭ، تېلېۋىزور ئىمپېرىيىنىڭ مەنسىنمۇ ئۆزگەرتىۋەتتى. ھازىر ئىمپېرىيە قۇرۇش ئۈچۈن چوقۇم باشقىلارنىڭ زېمىنىنى بېسىۋېلىش ھاجەت ئەمەس، ھازىرقى زامان ئىمپېرىيىلىرى تېلېۋىزور ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ مېڭىسى، قەلبىگە قۇرۇلدىغان بولدى، شۇلارنىڭكىنى يەيسىز، كىيىسىز، شۇلاردەك پىكىر قىلىسىز... پەقەت ئۆزگەرمىگەن كىملىكىڭىزلا قالدى. دارۋىننىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيىسىدە ئادەمنى مايمۇندىن ئۆزگەرگەن دېيىلەتتى. قارىغاندا، تېلېۋىزور بىزگە شۇنداق تەسىر كۆرسىتىۋەرسە، ئۇزاققا بارماي ئادەم مايمۇندىن ئەمەس، مايمۇن ئادەمدىن ئۆزگەرگەن دەيدىغان تەتۈرلۈك رويابقا چىقىدىغاندەك قىلىدۇ.

موللا كۆپ يەردە قوي هارام

ئۆزىنى ئۇيغۇر ھېسابلايدىغانلار ئۇچۇن يۇقىرىقى تەمسىلنىڭ مەنىسى ناھايىتى چۇشىنىشلىك. ئەمما، مەن ئۇنىڭ مەنىسىنى يەنمۇ ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلىش زۆرۇر، دەپ قارايمەن.بىرىنچىدىن، بۇ بۇاستە ئادەمنىڭ تەبىئىيىتىنى ئېچىپ بېرىدۇ. شۇ ئىش ئېنىقكى، ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئوخشاش بىر ئىشنى قىلىۋاتقان بولسا، مەسئۇلىيەت ئايرىم-ئايرىم ئەمەس، بەلكى ئوپچە سۇرۇشتۇرۇلسە، چۇقۇمكى ئۇلارنىڭ شۇ ئىشتىكى قىزغىنلىق - تىرىشچانلىقى يېنىدىكى ھەمراھنىڭ بىلەن ئوڭ تاناسىپ بولىدۇ. بىز بۇنىڭدىن ئىنتايىن كۆپ سانلىق ئادەمنىڭ كوللېكتىپ مەنپەئىتى ئۇچۇن بەھۇدە ئەمگەك قىلىشنى خالىمايدىغانلىقىنى كۆرۇۋالالايمىز. دېمەك، شەخس كوللېكتىپ ئىچىدە تۇرغاندا، مەسئۇلىيەتچانلىق روھى بەك زەئىپ بولىدۇ.

ئىككىنچىدىن، تەمسىلنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، ئادەم شۇنچە كۆپ تۇرۇپ يەنىلا قوي ئۆلتۇرىدىغان ئادەم چىقمايدۇ. بۇ كۆپ ئادەم بىر ئىشقا تۇتۇنغاندا ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەمەلىي ئىشلەيدىغىنى ئاز، يول كۆرسىتىپ دانىشمەنلىك قىلىدىغانلىرى كۆپ، دېگەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ. بۇ يەردە ئادەمنى تەپخىمۇ ئويغا سالىدىغىنى، بۇنداق كىشىلەرنىڭ «موللا» دەپ ئاتىلىپ قېلىشى. مەن بۇنى نوقۇل دىنىي نۇقتىدىنلا چۇشىنىش مۇۋاپىق ئەمەس،

دەپ قارايمەن. خەلقىمىز تارىختا ئوقۇغان، بىلىملىك، ساۋاتلىق كىشىلەرنى «مولا» دەپ ئاتىغان. دېمەك «مولا» دېگەن ئىبارە «ئىلىم ئەھلى» دېگەنلىكتۇر. ئۇنداقتا بىر توپ ئىلىم ئەھلى بار يەردە قوي سويالايدىغان بىرەرى چىقماي (بۇ نوقۇل قوي سويۇش مەسىلىسىلا ئەمەس)قوينىڭ هارام بوپقېلىشى يەنە نېمىنى بىلدۈرىدۇ؟ مەسىلىنىڭ ئەجەللىك يېرى دەل مۇشۇ يەردە. بۇ، تولا ئوقۇغان، ئىلىم بىلەن تولا ھەپىلەشكەن ئادەم پەقەت قۇرۇق گەپ سېتىشنى، بىرەر ئىش چىقسا بىلەرمەنلىك،دانىشمەنلىك قىلىشنىلا بىلىدۇ، ئەمەلىي ئىشلارغا كەلگەندە پېيى سىرقىرايدۇ (خۇددى بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزدەك)دېگەننى بىلدۈرىدۇ(بۇ يەردە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى،قوي سويالايدىغانلارنىڭ بارغانسېرى ئازىيىپ، بۇنىڭ خاس قاسساپلارغىلا مەركەزلىشىپ قېلىشى بىزدىن بىر ئۇلۇغ مەدەنىيەتنىڭ يوقىلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ).

ئۇچىنچىدىن، نۇرغۇن ئادەمنىڭ بىر ئىش بېشىدا قاراپ تۇرۇشى شۇ كوللېكتىپنىڭ تولىمۇ ساپاسىز، ئىقتىدارسىز ئىكەنلىكىنى، ئادەمنىڭ كۆپ بولۇشىنىڭ بىر ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىنىڭ بىردىنبىر ھەل قىلغۇچ ئامىلى، ئالدىنقى شەرتى ئەمەسلىكىنى، يەنىلا سۈپەتنىڭ ماھىيەت، سانىنىڭ ماغزاپ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە «مولا» كۆپ يەردە قوي «هارام» دېگەننىڭ مەزمۇنى جۇڭگونىڭ ئەمەلىيىتىگە ئاجايىپ ماس كېلىدۇ. قاراڭ، 30نەچچە قاۋۇل ئەركەك (يەنە تېخى رەھبەرلەر ئەل باشچىلىرى! مۇھەررىردىن)بار تۇرۇپ، 13ياشلىق بىر نارەسىدە قىز سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلدى. يەنى باشقىچە ئېيتساق، 30 مولا قاراپ تۇرۇقلۇق بىر قوي «هارام» بولدى. جۇڭگودا ئەمەلدار شۇنچە جىق، بۇلار جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ ئالاھىدە بىر قاتلىمىنى شەكىللەندۈرگەن، ئەمما پاكىز ئەمەلدارنى تاپماق شۇنچە تەس. ھازىر تېخىمۇ يامان بولۇۋاتقىنى شۇكى،پارىخور ئەمەلدارلارنى قانچە جازالىغانسېرى شۇنچە كۆپىيىدىغان بىر تەتۈر رېئاللىق مەيدانغا

كەلدى. بىر ئەمەلدارنىڭ پاكلىقى ئەتراپىدىكى باشقا ئەمەلدارلارغا پەقەت ياقمايدۇ، پاك ئەمەلدار ئەتراپىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ، ئۇلار تەبىئىي هالدا ئۇنى يۇلۇپ تاشلاشنىڭ كويىغا چۈشىدۇ،نەتىجىدە هېلىقى پاك ئەمەلدارنىڭ ئالدىدا ئىككىلا يول قالىدۇ،بىرى، هوقۇقتىن ئايرىلىش، يەنە بىرى، پارىخورلار توپىغا قوشۇلۇش. بەلكىم جۇڭگودا ئەمەلدارلارنىڭ كۆپ بولمىقى نوپۇسنىڭ كۆپلۈكى، زېمىننىڭ كەڭلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. ئەمما «ئىقتىساد گېزىتى» نەشرىياتى 1998-يىلى ئاپرېلدا نەشر قىلغان «7- قېتىملىق ئىنقىلاب جۇڭگو هۆكۈمىتىنىڭ 1998- يىلدىكى تۈزۈلمە ئىسلاهاتى هەققىدە» دېگەن كىتابتا تىلغا ئېلىنغان ئاگاهلاندۇرۇش قىممىتىدىكى ئۇچۇر جۇڭگو تارىخىدىكى ئەمەلدار بىلەن پۇقرانىڭ نىسبىتى: خەن دەۋرىدە 5497 پۇقراغا بىر ئەمەلدار، تاڭ دەۋرىدە 3927 پۇقراغا بىر ئەمەلدار، چىڭ دەۋرىدە 911 پۇقراغا بىر ئەمەلدار توغرا كەلگەن بولسا، هازىر 30 پۇقراغا بىر ئەمەلدار توغرا كەلگەن. بۇ ستاتىستىكا بىزنىڭ يۇقىرىقى قارىشىمىز ئۈچۈن بىر مەسخىرە ئەمەسمۇ؟ جۇڭگودا باشلىقنىڭ كۆپلۈكى نېمىنى بىلدۈرىدۇ؟ بۇ، جۇڭگودا تېخى هەل بولمىغان، هەل قىلىمسا بولمايدىغان ئىشلارنىڭ تولمۇ كۆپلۈكىنى، كادىرلار تۈزۈلمىسىنىڭ تېخى مۇكەممەل ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئاڭلىسام، بىزنىڭ يۇرتتا بىر يېزىدا (نوپۇسى ئېشىپ كەتسە 20 -، 30 مىڭ چىقار) 20 دىن ئارتۇق يېزا باشلىقى دەرىجىلىك ئەمەلدار بارمىش، ئۇلارنىڭ بىرى پىلە قۇرتىغا، بىرى ئورمانچىلىققا، بىرى سۇغا، بىرى ئاشلىققا، بىرى پاختىغا، بىرى مائارىپقا...دېگەندەك ئىشلارغا مەسئۇل ئىكەن. ناهىيىلىك هۆكۈمەت بىناسىنىڭ بىر كارىدورىدىكى ئىشخانىلىرىنىڭ هەممىسى هاكىملار ئىشخانىسىكەن. ئۇلارمۇ ناهىيىنىڭ هەرساهە ئىشلىرىغا مەسئۇلدۇر، ئەمما شۇنداق تۇرۇقلۇق بىزنىڭ بۇ ناهىيە، يېزىلىرىمىز دۆلەتنىڭ نامرات ناهىيىلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالغان، يەنىلا هۆكۈمەتنىڭ ئىئانە، قۇتقۇزۇش

پۇللىرىغا ئىنتايىن موھتاج. بۇ مەن ئەقلىمگە كەلسەمۇ شۇنداق ئىكەن، ھازىرغىچە شۇنداق. بىزنىڭ شۇنچە كۆپ ئەمەلدارلىرىمىز — قاياشىمىز تۇرۇقلۇق يەنىلا نۇرغۇن «قوي»لىرىمىز ھارام بويكېتىۋاتىدۇ.

دۆلىتىمىز دۇنيا سودا تەشكىلاتى WTO غا كىردى، بۇ دۇنيانى جۇڭگوغا ئوخشىتىش ئەمەس، بەلكى جۇڭگونى دۇنياغا ئوخشىتىش كېرەك، دېگەنلىكتىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنىڭ جۇڭگونىڭ ھەرقايسى ساھە - تارماقلىرىغا، كىشىلەرنىڭ كۆنۈككەن ئاڭ - قاراشلىرىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى شۇبھىسىزكى، ناھايىتى زور بولىدۇ. مېنىڭچە، بۇنىڭ ئىچىدە ئەمەلدارلىق نوپۇزى، ئىمتىياز قارىشى، ئەۋزەللىك ئېڭى مۇقەررەركى ئىلگىرىكى ھۆكۈمرانلىق ئورنىدىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولىدۇ، چۈنكى ئۇلارغا ئەمدى ئۇچرايدىغىنى جۇڭگو پۇقرالىرىدەك قانۇن ئېڭى كەمچىل موللىبوزەك، ياۋاش پۇقرالار ئەمەس . مېنىڭچە، ئەمەلدارنىڭ كۆپلۈكى بىر دۆلەت سىياسىي تۈزۈلمىسىنىڭ مۇكەممەللىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە بىر ئەھۋالدىن دېرەك بېرىدۇ. سۈپەت ھەممىنى بەلگىلەيدىغان ئالىي ئۆلچەمدۇر. بىز جۇڭگو پۇتبولچىلىقىغا قاراپ باقساقلا سۈپەت مەسلىسىنىڭ قانچىلىك يادرولۇق ئامىل ئىكەنلىكىنى بىلىمىز. مانا 2002 - يىلى يېرىم ئەسىرلىك ئارزۇ ئەمەلگە ئېشىپ، جۇڭگو ئەرلەر پۇتبول كوماندىسى دۇنيا پۇتبول لوڭقىسىنى تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئىگە بولدى. ئەمما 1مىليارد 300 مىليون نوپۇسقا ئىگە بىر دۆلەتنىڭ بۇ كاتتا مۇسابىقىگە ئاران ئەمدى قاتنىشالىشى ئادەمنى ئويلاندۇرۇپ قويىدۇ. بۇ 1مىليارد 300 مىليون ئادەمدىن خەلقئارا پۇتبول مەيدانىغا چۈشەلەيدىغان ئادەمدىن 11ى ھازىرغا قەدەر چىقمىغان دېگەن سۆز. ئەسلىدە قائىدە بويىچە بولغاندا بىز چېمپىيونلۇق ھەققىدە گەپ ئېچىشىمىز كېرەك، ئەمما بىز شۇ مۇسابىقىگە ئەمدى

قاتنىشالغىنىمىزدىن هاياجانلىنىپ يۈرىمىز. دۇنيا لوكقىسى ئاساسەن برازىلىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئارگېنتىنا، گېرمانىيە... قاتارلىق بىر قانچە دۆلەت ئارىسىدا ئايلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ نوپۇسىنى هەممىنى قوشقاندىمۇ جۇكگو نوپۇسىنىڭ يېرىمىغا تەڭ كەلمەيدۇ. بەلكىم ئۇلاردا پۇتبول كەسىپلەشكىلى 100 يىلدىن ئاشتى، بىزدە ئەمدى سەككىز - توققۇز يىل بولدى، بۇنىڭغا ۋاقىت كېرەك، دېيىشىمىز مۇمكىن. چۈنكى، بىز مۇشۇنداق چۈشەندۈرۈشلەرگە هەممدىن ئۇستا. ئۇنداقتا بىز نەزىرىمىزنى ياۋروپادىن يۆتكەپ ئاسىياغا قاراپ باقايلى. ئىران، سەئۇدىي ئەرەبىستانى، كورىيە،ياپونىيەلەر دۇنيا پۇتبول لوكقىسى مۇسابىقىسىنىڭ دائىملىق مېهمىنى. ئۇلاردىمۇ پۇتبول تەرەققىي قىلغىلى ئۇنچىلىك ئۇزۇن بولمىدى. ئەمما، ئۇلار سەۋىيە جەهەتتە ئىزچىل جۇكگودىن ئۇستۇن. مەسىلەن، 20 نەچچە يىلدىن بېرى جۇكگو كورىيىنى بىر قېتىممۇ يا دوستلۇق مۇسابىقىلىرىدە، يا رەسمىي مۇسابىقىلەردە يېڭىپ باقمىدى.بۇ قېتىم جۇكگونىڭ مۇسابىقىگە قاتنىشىش سالاهىيىتىگە ئېرىشەلمىنى كورىيە، ياپونىيىنىڭ تاللاش مۇسابىقىسىگە قاتناشمايلا بىۋاسىتە مۇسابىقىگە قاتنىشىشىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ناۋادا ئۇلار ئاسىيا رايونىدىكى تاللاش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ جۇكگو بىلەن بىر گۇرۇپپىغا كەپقالغان بولسا، ئاقىۋەتنى هېچنېمە دەپ بولمايتتى. هازىر جۇكگونىڭ ياۋروپادىكى كۇلۇبلاردا توپ تېپىۋاتقان پۇتبولچىلىرى ئۇچ - تۆتكە يېتىدۇ، ئەمما هەممىسىلا دەرىجىلىك كۇلۇبلاردا ئەمەس،A دەرىجىلىك كۇلۇبتا. ياپونىيىنىڭ بىرنەچچە پۇتبولچىسى بولسا دەرىجىلىك كوماندىلاردا توپ تېپىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇلتۇر ئىتالىيىنىڭ رىم كوماندىسىنىڭ بىرلەشمە مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى بولۇشىغا زور هەسسە قوشقان ناكاتا ئەڭ مەشھۇر. ئىتالىيە گېزىتلىرى شۇ چاغدا ئۇنىڭغا «ئىتالىيە دەرىجىلىك

كوماندىلار برلەشمە مۇسابىقىسىنىڭ تارىخىنى قايتا يازدى» دەپ نام بەرگەن. دېمەك، جۇڭگو پۇتبولچىلىقىنىڭ شۇنچە ئاجىز بولۇشى ھەقىقەتەن نومۇس قىلىشقا تېگىشلىك بىر ئىش. بۇ بىر دۆلەت خەلقىنىڭ تەن ساپاسىنى مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.ئەلۋەتتە، بۇيەردىكى مۇلاھىزە پۇتبول ئۇستىدە ئەمەس، ئەمما بۇ رېئاللىق بىزنى مەسىلىلەرنى تېخىمۇ ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلىش ئىمكانىيىتى، بوشلۇقى بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.ئەلۋەتتە، بىز بۇنى پۇتبول باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدىكى يوچۇقلاردىن ئايرىپ قارىيالمايمىز. «پۇتبول گېزىتى» گە بېسىلغان «ياپونىيە پۇتبولچىلىقىدىن ئۆرنەك» دېگەن ئۇزۇن ماقالىدە، يازغۇچى ياپونىيە، جۇڭگو پۇتبولچىلىقىدىكى پەرقنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ تەن ساپاسىدا ئەمەس، بەلكى پۇتبول باشقۇرۇش تۈزۈلمە، پىلانلىرىدا، دەپ خۇلاسە چىقىرىدۇ. دېمەك، باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى، ئەمەلدارلارقاتلىمى جۇڭگودا ئىسلاھ قىلىنمىسا بولمايدىغان،يەنە كېلىپ باشتا ئىسلاھ قىلىنىشقا تېگىشلىك بىر ساھە. جۇڭگودا نۇرغۇن ۋاقىت،ئېنېرگىيە مۇشۇ ساھەدىكى توسالغۇلار تۈپەيلىدىن ئىسراپ بولۇۋاتىدۇ. قاراڭ، 30نەپەر كوممۇنىستنىڭ كۆز ئالدىدا بىر ناھەسىدە قىز ئۆلۈپ كەتتى،جۇڭگو مۇشۇنداق ناباب ئەمەلدارلارنىڭ قولىغا قالسا، ئاقىۋەتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنمۇ؟ ئىسلاھاتچىلار شۇنى چۈشىنىشى كېرەككى، قولنى كەسمىگۈچە قان چىقمايدۇ. بۇنداق ئەھۋال قاچان ئۆزگىرەر؟ جۇڭگودا باشلىق باشلىقنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالالايدۇ، باشلىق پۇقرانىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالالايدۇ. تاكى پۇقرامۇ ھەددىدىن ئاشقان باشلىقنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى قانۇنىنى قورال قىلىپ تۇرۇپ ئالالىغاندا بەلكىم ئۆزگىرەر؟

يېڭى ئەسىرنىڭ كۆچلۈكلىرى كىم

بىر نەچچە يىل ئىلگىرى تېلېۋىزوردا يەلى ـ يەلى دېگەن يېرىم يالىڭاچ ئۇسسۇل قويۇلغاندا، ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ھەيرانلىقتىن ياقىسىنى چىشلەشكەنىدى. مانا ئەمدى كىشىلەر لېۋىنى چىشلەيدىغان بولدى. قارىغاندا، نېرۋىمۇ ئۇزاق مۇددەتلىك غىدىقلىنىشتىن نارىكوزلىنىپ، ھېچنېمىنى سەزمەس بوپقالىدىغان ئوخشايدۇ. خۇددى مەلئۇنلار ھەممىگە كۆنۈپ كەتكەندەك. بەلكىم بۇ بىرنىڭ سەنئىتىمىزنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان سىناقلىرىمىز بولسا كېرەك ياكى بولمىسا سەنئەتنىڭ شەھۋانىيلىق دەرىجىسى ۋە باھالىغۇچىلارنىڭ ھۇزۇرلىنىشى مۇھىم ئۆلچەممۇ يە؟

نامراتلار بايلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئۆزىچە بىرەر قېتىم سالام قىلىپ قويۇشىنى ئامەت، دەپ بىلىدۇ. بىراق بايلار نامراتلارنىڭ سالىمىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق، ئەسلىدە شۇنداق بولۇشى كېرەك، دەپ قارايدۇ. كۆرمەك قىيىن ئەمەسكى، ئاجىزلارنىڭ بىر ئۆمۈر تىرىشچانلىقى پەقەت كۆچلۈكلەرنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىشمەكنى مەقسەت قىلىدۇ. موھتاجلىق قۇللۇقنىڭ مەنبەسىدۇر. بۇخىل مەقسەت ئۇلارنى ئۇرۇپ تۇرسىمۇ، ئىگىسىگە سۇيۇنۇپ، قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ تۇرىدىغان ئىتقا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. شۇڭا بىزنىڭ دېھقانلىرىمىزنىڭ يىل ـ يىللاپ توپلىنىپ قالغان ھاردۇقىنى،

ئىچىگە توشۇپ كەتكەن دەرد-پىغانىنى بىرەر رەھبەرنىڭ پارتىيە-ھۆكۈمەتنىڭ نامىنى شىپى كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ تۇرۇپ رەسمىيەت يۈزىسىدىن قىلغان ئەمەلدارلىق تەلەپپۇزىدىكى بىرەر ئىبغىز ياغلىما - رەسمىيەت گەپىنى چىقىرىۋېتەلەيدۇ. زىيالىيلىرىمىزمۇ دوستلىرىدىن، ھەتتا ئاتا-ئانا، خوتۇن بالىلىرىدىن ئالالمىغان تەسەللىنى باشلىقىنىڭ ساختا تەبەسسۇملىرى، مىيىقىدا كۈلۈمسىرەپ، باش لىڭشىتىپ قويۇشلىرىدىن ئالالايدۇ. مانا بۇ ئاجايىپ ئاجىزلىق - زەئىپانىلىق ئەمەسمۇ؟! بۇ، روھىمىزنىڭ ئۆز ئىچىدىن بارغانچە يىگىلەپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى.

روھى سۇنغان خەلقنى قۇتقۇزماق قىيىن، ئۇنى يىقىلغان دەرەخنى ئۆرە قىلغاندەك تىكلەپ تۇرغۇزغىلى، كونا بىنانىڭ ئورنىغا يېڭى بىنا سالغاندەك قايتا قۇرغىلى بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، جىسمىنىڭ ئۆرە يۇرگىنى روھىنىڭ ئويغانغانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ، ھەتتا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ باشقىلار بىلەن ئوخشاش ئادەم ئىكەنلىكىدىن گۇمان قىلىدۇ.

تايىنىش تەدبىر، تايىنىۋېلىش ئاجىزلىقتۇر.

ناۋادا بىر خەلق ئۆزلىرىنىڭ مەنىۋى مەھسۇلاتلىرىغا ئۆزىنىڭ كۆزى بىلەن قاراپ، ئۆزىنىڭ ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچىيەلمىسە، باشقىلارنىڭ تارازىسىغا موھتاج بولىدۇ. باشقىلارنىڭ تارازىسى ئەلۋەتتە ئۆزىنىڭ ئۆلچەش ئادىتىگە ئاساسەن لايىھىلەنگەن. تاشقى ئۇچۇرلار ئىچكى مەنىۋى مۇستەقىللىق ئاساسىدا ھەزىم قىلىنمىسا، ئۇ، ئىستېمالچىنىڭ گېپىنى ئۆزگەرتىپ غەيرىي مەخلۇققا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

ئاجىزلىق مەنىۋىيەتتە بولىدۇ.

ھەر قايسى ساھەلەردە بىز يەتمەكچى بولغان خەلقئارالىق سەۋىيە، دۇنياۋى ئۆلچەملەردىكى ئاتالمىش خەلقئارالىق - دۇنياۋىلىقلار ماھىيەتتە دەل غەربنى كۆرسىتىدۇ، غەربچە

بولالىغانلىرى ئىلغار، دۇنياۋى بولىدۇ. سەنئىتىمىزدە مەيدانغا كېلىۋاتقان بۇ يېڭىچە دادىل سىناقلىرىمىز بىزدىكى بۇ خىل خاھىشنىڭ خېلىلا كۆچلۈك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

بۈگۈنكى كۈندە يەرشارلىشىش دولقۇنى غەربنىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىتى، قىممەتى قاراشلىرىنى كەڭ غەيرىي غەرب ئەللىرىگە شىددەت بىلەن ئوموملاشتۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار يازغان كىتاب، ئىشلىگەن كىنو، ئېيتقان ناخشا، ئويىنىغان ئوسسۇللىرىغا قەدەر ھەممىسى پۈتكۈل دۇنياغا ئورتاق بولۇۋاتىدۇ. ئامېرىكىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى كارتېرنىڭ دۆلەت خەۋپسىزلىك ئىشلىرى يارەمچىسى بېرژېنسكى: «ئاممىۋى ئاخبارات ۋاستىلىرى تارقىتىۋاتقان قىممەت قارىشىنى پۈتۈنلەي ئەخلاقسىزلىق بۇزۇلۇشى، مەدەنىيەتسىزلىك چۈشكۈنلىشىشى دېيىشكە بولىدۇ، بولۇپمۇ تېلېۋىزور جىنايەتنىڭ مەنبەسى»، دەيدۇ ھەم يەنە: «مۇبالىغە قىلماي ئېيتالايمەنكى، ھۆللىۋۇد فىلىملىرى ۋە باشقا تېلېفىلىم شىركەتلىرى مەدەنىيەت ئاغدۇرمىچىلىرىغا ئايلاندى. ئۇلار ئامېرىكا ئاساسىي قانۇنىنىڭ بىرىنچى تۈزىتىلگەن لايىھىسىنىڭ ھىمايىسىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىمىزنى ھالاك قىلىدىغان ئىجتىمائىي ئەخلاق تارقاتماقتا» دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە كۆزۈپ تۇرۇپتىمىز: خرىستىئانلارنىڭ روژدىستۋو بايرىمى خەلقئارالىق بايرامغا ئايلاندى. كېچىلىك بەزمىخانا، تانسىخانا، ھەتتا كوكاكولا، پادىچى ئىشتىنى، جاز مۇزىكىلىرى غەرب مەدەنىيىتىنىڭ ماددىي ئالامەتلىرى سۈپىتىدە ئەتراپىمىزغا يامراپ كەتتى.

مەدەنىيەتنىڭ يەرشارلىشىشى ئەكەلگەن ۋەھىمە پۈتكۈل غەيرىي غەرب ئەللىرىگە ئورتاق. تەبىئىي سەنئەت ئىنستىتۇتى پروفېسسورى خې خۇەيشۇ ئەپەندى ئۆزىنىڭ «مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن يېڭى ئەسىرگە نەزەر» دېگەن ماقالىسىدە، غەيرىي غەرب ئەللىرىنىڭ ئەدەبىياتىنى ۋەكىللىك ئەكس ئەتتۈردى. بىز بۇنىڭدىن بۇ ۋەھىمىگە پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭلا دۇچ كەلمىگەنلىكىنى

بىلەلەيمىز، ئەلۋەتتە.

ئاجىزلارنىڭ ئەڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقى شۇكى، كۆچلۈكلەرنىڭ قىلغانلىرىدىن گۇمانلىنىشقا پېتىنالمايدۇ، ئۇلارنىڭ قىلغان ھەر بىر ئىشىدا ھېكمەت بار، دەپ ئويلايدۇ. سەپتىن چۈشۈپ قېلىشنى دوزاخقا چۈشۈپ قالغاندەك ھېس قىلىدۇ. چۈنكى بىزدە ئېشەك ئېشەكتىن قالسا، قۇلقىنى كەس، دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ؟! بىزنىڭ بۇ يەرلەردىمۇ غەربلىكلەرنىڭ داشقىلى ئالتۇن سانىلىدۇ. ناۋادا «قۇتادغۇبلىك» ھەققىدە بىرەر ئامېرىكىلىق بىرەر پارچە ماقالە ياكى كىتاب يازسا، نۇرغۇنلىرىمىزنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ، گويا ئۆزىمىزنى خەلقئارا ئىلىم ساھەسىنىڭ شۆھرەت ئىگىلىرىدەك ھېس قىلىمىز.

غەرب مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتى، غەربلىكلەرنىڭ ئىنسان ھوقۇقى، ئەركىنلىك، گۈزەللىك، ھايات ھەققىدىكى ئۆزىگە خاس پەلسەپىۋى قاراشلىرى، يەكۈنلىرى ئاساسىغا قۇرۇلغان. ئۇ يەردە قانۇنغا خىلاپ بولمىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى شەخسىنىڭ ئەركىنلىكى دائىرىسىدىكى ئىش سانىلىدۇ. ئۇ يەردە ئەركىنلىكنىڭ دائىرىسى، مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭرى، بۇ ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى، سەنئىتى، مائارىپىدىمۇ روشەن ئىپادىلەنگەن ھەم بۇ ئۇلارغا غايەت زور ئىجابىي نەتىجىلەرنى ئەكەلگەن. لېكىن چېكىدىن ئاشقان ئەركىنلىكمۇ، شۇنداقلا ئەركىنلىكتىن مەھرۇملۇقمۇ ئادەمنى مايمۇنغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. ئەلۋەتتە، ئالدىنقىسى ئورمانلىقتىكى مايمۇن، كېيىنكىسى سېرىكچىنىڭ ئۆگىتىلگەن مايمۇنى، ئۇ ئىگىسىنىڭ سول قولىدىكى بانانىنىڭ قىزىقتۇرۇشى، ئوڭ قولىدىكى قامچىنىڭ تەھدىتىدە ھەرىكەتلىنىدۇ.

مەن شۇنداق قارايمەن: ئىنسانلار گۈزەللىك، سەنئەت، مەدەنىيەت دېگەن نىقاب ئاستىدا ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئالداۋاتىدۇ. ھازىر ئىنسانلار چوقۇنۇۋاتقان، ياقتۇرۇپ ھۆرۈلىنىدىغان سەنئەت

ماھىيەتتە جىنسىي لەززەتنى قاندۇرۇشنى ئۆلچەم قىلغان سەنئەتتۇر. ھازىر گۈزەللىك ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەنىدىكى گۈزەللىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى سەزگۈلەرنى راھەتلەندۈرەلىشى بىلەن گۈزەللىك سانلىۋاتىدۇ. بۇ يەر شارىدا ئومۇميۈزلۈك ئۆلچەم بوپقېلىۋاتقاچقا، سەپتىن قېلىشنى خالىمايدىغان بىزدەك بىچارىلەر ھەممىمىز ئارتىسلىرىمىزنى يالىڭاچلاۋاتىمىز.

ھازىر ئامېرىكىدا تۈغۇلۇۋاتقان بالىلارنىڭ يېرىمى دېگۈدەك نىكاھسىز پەرزەنت (ھارىمى)، (ئائىلە ئېگىسىنىڭ ئاجىزلىشىشى ھازىر ئامېرىكىدىكى جىددىي مەسىلە). ئۆتكەندە قايسى بىر گېزىتتىن شىمالىي ياۋروپادىكى مەلۇم بىر دۆلەتتە بەچچىۋازلىقنىڭ قانۇنلاشتۇرۇلغىنىنى (قانۇندا رۇخسەت قىلىنغىنى) نى كۆردۈم. يەنە بىرىدىن ئانىسىنىڭ ئۆز قىزىغا باسقۇنچىلىق قىلغىنىنى؛ ھەتتا ئۇرۇمچىدە مەلۇم خەنزۇ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى تولۇقسىز بىر ئىنچى يىللىقتا ئوقۇيدىغان بىر قىزنىڭ ئەر - ئاياللار بۇيۇملىرى ماگىزىنىدىن ھاملىدارلىقتىن ساقلىنىش بۇيۇملىرى ئېلىۋاتقىنىنى كۆرگەن مەلۇم بىر مۇخبىر ئۇنىڭدىن ئۇنى نېمە قىلىسىز؟ دەپ سورىسا، ئۆزۈمگە ئىشلىتىمەن، بۇ بىزنىڭ سىنىپىتا نورمال ئىش، دەپ جاۋاپ بەرگىنىنى. نېمىشقا شۇنداق قىلىسىز؟ دەپ سورىسا، بۇ دېگەن قانداق دەۋر؟ دېگىنىنى. تولۇقسىز 3- يىللىقتا ئوقۇيدىغان بىر جۈپ ئوغۇل - قىزنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپ، بىر ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئەر - خوتۇنلارچە ياشاپ كەتكەن خەۋەرلەرنى كۆردۈم. تولۇقسىزدا ئوقۇيدىغان ئىككى ئۇيغۇر قىزنىڭ چاپان سېتىۋېلىش ئۇچۇن نومۇسىنى ساتقانلىقىنى ئاڭلىدىم. خەنزۇ يېزىقىدا نەشر قىلىنىدىغان« جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتى» دېگەن ژۇرنالدىن ھازىر شاڭخەيدە شەنبىلىك ئەر - خوتۇنلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكىنىنى، بۇنىڭغا شاڭخەيدىكى جىددىي خىزمەت، ئالدىراش تۇرمۇش مۇھىتىنىڭ سەۋەب بولغانلىقىنى، ئەر - خوتۇنلارنىڭ بىرگە

بولىدىغان ۋاقتىنىڭ بەك قىسقىلىقىنى، شۇڭلاشقا ھەپتە ئاخىرىدا بىر - بىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ بولۇپ، ئۆز ئىشىنى قىلىدىغانلىقىنى، جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ بۇنىسى جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى، تەرەققىياتقا پايدىلىق ياخشى ھادىسە، دەپ چۈشەندۈرگەنلىكىدەك بايان - تەھلىللەرنى ئوقۇدۇم. بۇ مۇتەئەسسىپ قاراشلاردىن خالىي نەقەدەر ئاجايىپ ئىلمىي تەھلىل- ھە! بۇلار پەقەت مېنىڭ ئۇچراتقانلىرىم. سىز قانچىلىك كۆرگەنسىز؟ ئوقۇغانسىز؟ ئۇچراتقانسىز؟ يۇقىرىقىلارنى ئۆز ئەتراپىڭىزدىكى مۇھىت، قىز - ئوغۇللىرىڭىز، كۆرۈۋاتقان تېلېفىلىم، پىلاستىنكىلىرى، گېزىت - ژۇرناللاردىكى سۆرەت - رەسىملەر بىلەن باغلاپ ئويلاپ كۆرسىڭىز، قانداقراق خۇلاسىگە كېلەرسىز؟

ئىنسانىڭ ئەڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقى شۇكى، مەسىلىنى بىر نۇقتىدىن كۆزىتىپ، بىرلا نۇقتىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ھەر تەرەپكە تەڭ نەزەر سالالمىغانلىقىدۇر. ئىنسان بىرلا نەرسىگە دىققەت قىلغاندا، باشقا نەرسىلەر مۇقەررەر دىققەتنىڭ سىرتىدا قالىدۇ.ئاپەت دەل دىققەتنىڭ سىرتىدا قالغان يەردە. قەدىمكى يۇنان ئالىملىرىنىڭ فىزىكىلىرى دۇنيانىڭ ماھىيىتىنى ھەرىكەت، خىمىكىلىرى ماددا، ماتېماتىكىلىرى سان دېگەن. ئۇلارنىڭ قاراشلىرى ئۆز كەسپىي نۇقتىسىدىن قارىغاندا، خاتا ئەمەس. ئەمما مۇكەممەل جاۋابقا ھەممىنى بىرلەشتۈرگەندە ئېرىشەلەيمىز. ئىسلامىيەت تارىخىدىمۇ بۇ خىل ئەھۋال يۈز بېردى. ئابباسىيە دەۋرىدىكى مولچىلىق كىشىلەرنىڭ ئىمانىنى سۇسلاشتۇرۇپ، تائەت - ئىبادەتتىن بەزدۈرۈۋاتقاندا، بىر تۈركۈم كىشىلەر بۇنداق جەمئىيەتتىن ۋاز كېچىپ تاغلارغا، چۆللەرگە چېقىپ كېتىپ ئىستىقامەت قىلىشتى،زاھىدلىق ھاياتىنى باشلىۋەتتى. بۇلار كېيىنچە كۆپىيىپ دەسلەپكى سوپىلار مەيدانغا كەلدى. كېيىنچە روھىيەتنى پاكلاش خاھىشى ئەۋج ئېلىپ، ماددا، بايلىق، تەبىئىي پەنگە سەل قارالدى،

مەنئۇيەت بىرىنچى ئورۇنغا ئۆتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ماددىي يوقسۇللۇقى، تېخنىكا قاششاقلىقى تۈپەيلى كېيىنكى دەۋرلەردە ئۆزلىرىنىڭ ئىمانىنى، ۋەتەنلىرىنمۇ ساقلاپ قالالمىدى. ئىنسانلاردىكى بۇ خىل قۇتۇپ خاھىشچانلىقى 20 - ئەسىردە تېخىمۇ گەۋدىلەندى. پەن - تېخنىكىنىڭ ئۈچقانداق تەرەققىياتى، يارىتىلغان غايەت زور ماددىي بايلىق ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنى يۈكسەك دەرىجىدە قولايلاشتۇرۇۋەتتى. بۇنداق قولاي تۇرمۇش شارائىتى بۈگۈنكى راھەتپەرەس - پارازىت ئىنسانلارنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى. ماددىي بايلىق ئارقىلىق كىلىدىغان راھەت ئىنسانلارنىڭ غايىسىگە ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتنىڭ بارلىق ساھەلىرى مۇشۇ غايە ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتى. قىيقاس - چۆقانلىق جاز مۇزىكىلىرى، ماشىنا - ماتورلارنىڭ گۈرۈلدەشلىرىدىن پاك بوپقالغان ئىنسانلار روھىيىتىنىڭ ئېچكى قاتلىمىدىن چىقىۋاتقان ئىڭراش، نالىلەرنى ئاڭلىيالمىدى. ئامېرىكا جەمئىيىتى يىمىرىلگەن، چاك - چېكىدىن بۆسۈلۈۋاتقان جەمئىيەت، دەپ، ئۇنىڭ سەۋەبىنى كىشىلىك ئەركىنلىكىنىڭ چېكىدىن ئېشىپ، ئىجتىمائىي ئېڭىنىڭ تۆۋەنلەپ، شەخسىيەتچىلىكنىڭ كۈچىيىپ كەتكەنلىكىدىن ئىزدەيدۇ.

ئامېرىكا جەمئىيىتىنى «كېسەل جەمئىيەت» دەپ ئاتىغان «كەلگۈسىشۇناسلار» ژۇرنىلى: «غەربنىڭ ھازىرقى زامان مەدەنىيىتى بىزنىڭ روھىي ساغلاملىقىمىزغا زىيانكەشلىك قىلىۋاتىدۇ، بۇ بىزنى بىر يۈرۈش يېڭى ئەخلاق ئۆلچىمى، ئېتىقاد سىستېمىسى قۇرۇشقا يېتەرلىك ئاساسقا ئىگە قىلدى. غەرب ھازىرقى زامان مەدەنىيىتى ۋە غەرب جەمئىيىتى دۇچ كەلگەن ئېغىر مەسىلىلەر ئاردىسىدىكى مۇناسىۋەت بۇ مەسىلىنى تېخىمۇ «جىددىيلەشتۇرۇۋەتتى» دەيدۇ («جۇڭگونىڭ يولى»، «جەنۇب گېزىتى» نەشرىياتى، 2002- يىل يانۋار نەشرى).

20- ئەسىرنىڭ قەھرىمانلىرى ئىقتىسادىي ماگناتلار بولدى. ناۋادا بۇ ئەسىردە ساموئېل سمايلىستەك ئەخلاق تەرغىباتچىلىرى، جامالىددىن ئافغانىيدەك دىنىي ئىسلاھاتچىلار مەيدانغا كەلگەن بولسا، ھەرگىزمۇ بېل گېيتىس، ياكۇ جيۇنلەردەك قارشى ئېلىنماس ئىدى. شۇڭا مەن دەيمەن: قۇتۇپلار ئارىسىدا تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىيالماسلىق ئاپەتنىڭ مەنبەسىدۇر. «ئىشلارنىڭ ياخشىسى، ئوتتۇراھال بولغىنىدۇر» (ھەدىس).

بۇ ئەسىردە ئىنسانلار پەن - تېخنىكىغا ئىمان كەلتۈردى. ئىنسانىيەت ئۈچرىغان ھەممە مەسىلىنى ئېلىم - پەن ھەل قىلالايدۇ، دەپ ئىشەندى. پەن - تېخنىكا پرىنسىپلىرىنى تۇرمۇشتىكى ئىنچىكە مەسىلىلەرگە قەدەر تەتبىقلاپ باقتى. ھەممە نەرسىنى چوقۇم ئىسپاتلاش كېرەك، دەپ قاراپ ئېلىم - پەن ئىسپاتلىيالمايدىغان نەرسىلەرنىڭمۇ مەۋجۇتلۇقىغا ئىشەنمىدى. ئېلىم- پەن ئىنسانلارنىڭ ئاشكارە مەسىلىلىرىگە جاۋاب بەرگەن بىلەن، مەخپىي مەسىلىلىرىگە ئاجىز كەلدى. ئۇ، تەنگە داۋا بولسىمۇ روھقا داۋا، قەلبكە ھىدايەت ئەمەس ئىدى. شۇنداق قىلىپ، ئىنسانلار بارغانسېرى ماشىنىلىشىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشتى. ئامېرىكىنىڭ ئېلمىي فانتازىيە يازغۇچىسى بېن بوۋېر « ئېلمىي فانتازىيىنىڭ رولى» دېگەن ماقالىسىنى : « ئېلىم - پەن ئۆلتۈرەلەيدۇ، شۇنداقلا يارىتالايدۇ، تېخنىكا ئىنسان روھىنى بۇزالايدۇ، شۇنداقلا ئۇنى تەسەۋۋۇرىمىزدىكى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزەلەيدۇ. پەقەت دانا كىشىلەرلا پەن - تېخنىكىنى ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتىگە قانداق ئىشلىتىشنى بىلىدۇ. قىسقىسى، بارلىق سەنئەتنىڭ ئەڭ ئاساسلىق رولى ئۆزىمىزنى ئۆزىمىزگە تونۇتۇش، ئۆزىمىزنىڭ ئادىمىيلىكىنى چۈشىنىشكە ياردەم بېرىشتۇر» دەپ ئاخىرلاشتۇرسا، ئامېرىكىنىڭ سابىق پرېزىدېنتى رىچارد نىكسون:«بۇگۈنكى كۈندە، ئامېرىكا دۇنيادىكى بىردىنبىر

دەرىجىدىن تاشقىرى دۆلەت، شۇنداقلا ئەڭ قۇدرەتلىك، ئەڭ بايىاشاد دۆلەت، بىراق ماددىي جەھەتتە باي بولساقمۇ، روھىي جەھەتتە نامراتمىز» دېگەنىدى.

يەرلىك مىللىي مەدەنىيەتلەر غەرب مەدەنىيىتىنىڭ زەربىسىگە ئۇچراۋاتىدۇ، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئېغىر تەھدىتكە دۇچ كەلمەكتە. ئارنولد توينبى: «تارىخ تەتقىقاتى» دېگەن ئەسىرىدە مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىلا «ئىلگىرى غەرب مەدەنىيىتىدىن تەشۋىشكە چۈشكەن دۆلەتلەر ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ تەھدىتىگە دۇچ كەلدى» دېگەنىدى. ئۇنىڭ بېشارىتىنى بۈگۈنكى دۇنيا ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. مېنىڭچە، غەرب مەدەنىيىتىنىڭ شۇنچىلىك كەڭ تارقىلالىشىدىكى سەۋەب، ئۇنىڭ ئىنسانىنىڭ ھايۋانىي نەپسىگە تولىمۇ ماس كەلگەنلىكىدە. بولۇپمۇ بۈگۈنكى راھەتنى غايە قىلغان كىشىلەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ شۇنداق.

دۇنيا نەزەريە ساھەسىدە، ئەمدى ھەرخىل مەدەنىيەتلەر ئۆز ئارا دوستلىشىدۇ، ئۇچرىشىدۇ، سۆزلىشىدۇ، دەپ قارىلىۋاتقان چاغلاردا، ئامېرىكا سىياسىيشۇناسى خونتىڭتون«دىپلوماتىيە» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان«مەدەنىيەتنىڭ توقۇنۇشۇشى» دېگەن ماقالىسىدە، بۇنىڭدىن كېيىن دۇنياغا كېلىدىغان ئاساسىي خەۋپ ـ مىللىي، ئىرقىي توقۇنۇش، ئىقتىسادىي پەرق، نامراتلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ توقۇنۇشۇشىدىن كېلىدۇ، دېگەن ھۆكۈمنى شەرھىلەش ئۈچۈن نەچچە ئون دۆلەتكە بېرىشقا مەجبۇر بولغانىدى. ئۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ھەر قايسى مەدەنىيەتكە تەۋە خەلقلەردە ئۆز مەدەنىيىتىنى قوغداش ئىستىكى بارغانسېرى كۈچىيىپ بارىدۇ، دەپ كۆرسەتكەنىدى. خۇددى ئۇنىڭ ھۆكمىنى ئىسپاتلىغاندەك، ئافغانىستاندىكى تالىبانلار پۈتكۈل دۇنيا خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا پەرۋا قىلماستىن، سېنىڭ دېپىڭغا مانا مەن ئۇسسۇل ئويناپمەن، دەپ غايەت زور بۇتلارنى ۋەيران قىلىۋەتتى.

باشقىلارنىڭ نەزىرىدە ئۇ سەنئەت بۇيۇمى بولغان بىلەن، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۇ چىقىپ تاشلاشقا تېگىشلىك بۇت ئىدى. بەلكىم ئۇلارنىڭ غەربلىكلەرنىڭ خوربغا جور بولمايدىغانلارنىڭ يەر شارىدا تېخى مەۋجۇتلۇقىنى بىلدۈرۈپ قويغۇسى كەلگەندۇ.

غەرب مەدەنىيىتى شۇڭنىزمىنىڭ شىددەتلىك زەربىسى بىزدەكلەرگە نېمىنىڭ ھەقىقىي كۆچلۈكلۈك ئىكەنلىكى ھەققىدە يېڭى ئۇلچەم ئەكەلدى. ئىلگىرى مەۋجۇتلۇقىمىزنى مادداي نەرسىلەرگە باغلىغانىدۇق، ھازىر بۇلارمۇ بىزنى قۇتقۇزۇپ قالالمايدۇ. ئوخشىمىغان دەۋرلەردە كۆچلۈكلەرنىڭ ئۆلچىمىمۇ ئوخشاش بولمىغان. دەۋر ئۆزگەرسە دەۋرنىڭ ئۆز قەھرىمانلىرىدىن كۆتىدىغىنىمۇ ئۆزگىرىپ ماڭدى. ئۆز دەۋرىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلىگەنلەرلا ھەقىقىي قەھرىماندۇر.

ھازىر ئېيتقىنىمدەك، ئىلگىرى مەۋجۇتلۇقىمىزنى تەرەققىياتقا، پەن ـ تېخنىكىغا باغلىغانىدۇق. ئەمدى مادداي تەرەققىيات ئۆزىنىڭ كەمتۈكلۈكىنى مەنسۇى ساپلىق بىلەن تولۇقلىمىسا، ئۇنداق تەرەققىياتنىڭمۇ بىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىمىزغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلالمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتۇق. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆزىمىزدە كۆچلۈك روھىي قۇۋۋەت، بۇيۇكلۈككە، ئەبەدىيلىككە تۇتاشقان بىر ئەقىدە بولۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، شۇنداقلا بۇ ئەقىدىنىڭ ساپلىقىنى كاپالەتلەندۈرۈش، ئۇنى لايىقىدا ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىقتىسادىي كۈچ، پەن ـ تېخنىكىنى ئارقا تىرەك قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنىمۇ تونۇپ يېتىشىمىز كېرەك. ب د ت نىڭ سابىق باش كاتىبى پېرىز دېكۇنلىيار مۇنداق دەيدۇ: «تەرەققىياتنى ھەرگىزمۇ پەقەت مادداي بەھرىمەنلىك، دەپ چۈشىنىۋېلىشقا بولمايدۇ. بىز ھازىر مادداي ئېھتىمالنى ئاساس قىلغان تەرەققىيات شەكلىنى كېڭەيتىۋاتىمىز. ئۇلار مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلمىسىنى بۇزۇپلا قالماستىن، جانلىقلارنىڭ، ھەتتا ئىنسانلارنىڭ ياشاش مۇھىتىغا تەھدىت سېلىۋاتىدۇ».

تەرەققىياتنىڭ مۇكەممەللىكى تاللاش بىلەن شاللاشنىڭ مۇۋاپىق بىرلىكىدە ئەملگە ئاشىدۇ. ئۆز ۋۇجۇدىدا قۇۋۋەت بولمىغان كىشىگە تاشقى قۇۋۋەت ئېغىر كېلىدۇ.

ھەققىقەتنىڭ مىللەت، ئىدىئولوگىيە، مەدەنىيەت، دىن چەكلىمىسى بولمايدۇ، ئۇ پەقەت قوبۇل قىلغۇچىنىڭ ئەقىدىسىنىڭ ئۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلىشىغا باغلىق. بەزىدە مۇسۇلمانلاغا بۇددا نوملىرىدىنمۇ پايدىلىق سۆزلەر ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن. «ھېكمەتلىك سۆز مۇئمىننىڭ يىتتۈرۈپ قويغان نەرسىسىدۇر، ئۇنى قەيەردىن تاپسا ئېلىشقا ئەڭ ھەقلىق» (ھەدىس).

بىز ئەمدى مەدەنىيەت، سەنئەت، تەرەققىيات، ئىنسان دېگەن ئۇقۇملار ھەققىدە قايتا ئويلىنىپ، قايتا تەبىر بەرمەسلىك بولمايدىغاندەك قىلىدۇ. چۈنكى بىز ھازىر مۇشۇ ئۇقۇملارنى خاتا چۈشەنگەنلىكىڭ زىيىنىنى يەتكۈچە تارتىۋاتىمىز. بىز ئىنسانغا ئىنسان دېگەن «سۆزلىيەلەيدىغان، تەپەككۇر قىلالايدىغان، ئىشلەپچىقىرىش قورالىنى ياسىيالايدىغان ... ھايۋان» دەپ تەبىر بەرگەنىدىن بۇيان راستىنلا ھايۋاندەك ياشىدۇق. ئىنسانلىكىڭ ياشاش مەقسىتى نېمە؟ دېگەن سوئالغا شەمسىددىن تەبرىزىي: «ئىنسانىي كامىل بولماق» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئۇ ئىنسانلىكىڭ كامىل ئىنسان بولۇشتىن بۆلەك مەقسىتى يوق، دەيدۇ. بۇ يەردىكى «كامىل» دېگەن ئىبارە ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنە ئىنتايىن مول. يۇسۇپ خاس ھاجىپمۇ:« ئالىم بولماق ئاسان، ئادەم بولماق قىيىن» دەيدۇ. ئەلۋەتتە ئۆگىنىپ ئالىم بولغىلى بولغان بىلەن، ئۆگىنىپ ئادەم بولغىلى بولمايدۇ. ئادەم بولۇش بىر مۇشكۇل سەپەردۇر. بۇ سەپەرگە ئاتلانغانلار ئىنسانلار ئارىسىدا كۆپ ئەمەس.

خې خۇەيشۇ ئەپەندى:«بۇ ئەسىردە ئۇمىدنى ھەمراھ قىل» دەپتۇ، مەن ئەقىدە دەيمەن. مەنچە بولغاندا ئەقىدە ئۇمىدنىڭ ئانىسى.

بۇ دەۋردە روھى كۆچلۈكلەرلا ھەقىقىي كۆچلۈكتۇر. شۇڭا دەيمەن: ئۇچاي دېسىڭىز قانات چىقىرىڭ، ئارزۇنىڭ بولغىنىلا كۆپايە قىلمايدۇ. ھەم يەنە دەيمەن، سۇ ئۆزەلمەيدىغانلارنى دەريالارغا تاشلىۋېتىڭلار، يا سۇ ئۆزۈشنى ئۆگەنسۇن، يا تۇنجۇقۇپ ئۆلسۇن! ھېلىمۇ ئۇلار سۇ ئۆزەلەيدىغان تالايلارنىڭ پۇتىغا ئېسىلىۋېلىپ، ئۇلارنى ئۆزى بىلەن بىللە ھالاك قىلدى. ئوۋ ئوۋلىيالمايدىغانلارنى جاڭگال ــ باياۋانلارغا ھەيدىۋېتىڭلار، يا ئوۋ ئوۋلاشنى ئۆگەنسۇن، يا يىرتقۇچقا يەم بولسۇن.

نېمىشقا ئويلانمايمىز

بىر مۆتىۋەر يولدا كېتىۋېتىپ يول بويىدا ئۇچ ئادەمنىڭ تام قويۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە ئۇلاردىن:

— نېمە ئىش قىلىۋاتىسىلەر؟ دەپ سوراپتۇ. بىرى:

— تام قويۇرۇۋاتىمەن، — دەپتۇ. ئىككىنچىسى:

— پۇل تېپىۋاتىمەن، — دەپتۇ. ئۈچىنچىسى:

— ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا بىر ئۆي سالماقچىمەن، — دەپتۇ.

ھېكمەتلىك ئۆزىگە تەتىبقلايدىغان كىشىلەر بۇ ھېكايەتتىن تۆۋەندىكىدەك خۇلاسە چىقىرىدۇ: بىرىنچىسىنىڭ نەزىرىدە تام قويۇرۇش خىشنى لاي بىلەن ئۈستى-ئۈستىلەپ چاپلىسا بولىدىغان بىر ئىش، كاللا ئىشلىتىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ چۈشەنچىسى بىلەن ئۆمۈر بويى سۈۋاقچىلىق، تامچىلىق قىلىپ، خەقكە مەدىكار ئىشلەپ ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن.

ئىككىنچىسى، ئۆز ئەمگىكىنىڭ ئاز - تولا قىممىتىدىن يارىتالايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن بولسىمۇ، قانداق قىلغاندا تېخىمۇ كۆپ قىممەت يارىتقىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتمىگەن. ئۇ، تاپقىنى ئۆزىدىن ئاشمايدىغان، جانباقار، كىشىلەرگە يا پايدىسى يوق، يا زىيىنى يوق ئادەملەردىن بولۇشى مۇمكىن.

ئۈچىنچىسى، قىلىۋاتقان كەسپىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەنگەن، قانداق قىلغاندا ئۆز ئىشىنى تېخىمۇ ياخشى قىلغىلى

بولىدىغانلىقىنى، ھازىرقى ئەھۋالىنى ياخشىلاش مۇمكىنچىلىكىنى ئويلىيالمىغان. ئۇ كەلگۈسىدە قۇرۇلۇش ھۆددىگەرى ياكى داڭلىق ئارخىتېكتور بوپقېلىشى مۇمكىن. بۇنىڭدىكى ھېكمەت شۇنچىلىك ئاددىي. لېكىن شۇنچىلىك چوڭقۇر.

ئەمدى ئۆزىڭىز ۋە قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭىز ھەققىدە ئويدانراق بىر ئويلىنىپ بېقىڭ، ھېلىقى مەدىكارغا ئوخشامدىكەنسىز؟ جانباقتىغمۇ ياكى ئارخىتېكتورغمۇ؟ بۇ پاكىتنى ئىقرار قىلماي ئامال يوق. كۆپىنچىمىز تامچىلىقىنى پەقەت تام قوپۇرۇش دەپلا چۈشىنىمىز. قىلىۋاتقان ئوقىتىمىزگە نىسبەتەن مەزكۇر ھېكايىدىكى بىرىنچى ياكى ئىككىنچى ئادەمدەك مۇئامىلە قىلىمىز. ئۆز كەسپىنى تولۇق چۈشەنمەسلىك جەمئىيىتىمىزدىكى ئېڭ ئەجەللىك، ئومۇمىيۈزلۈك كىرىزىسنىڭ بىرى.

ئەقلىسىز باشىنىڭ جاپاسىنى پۈت تارتىدۇ دېگەندەك، زور كۆپچىلىكىمىز كاللىمىز ئىشلىمەي پۈت - قولى ئارام ئالالمايۋاتقانلاردىن. گەپ مۇنداقلا قويۇلسا زاكۇنغا قايىل بولماسلىقىمىز مۇمكىن. تارتىۋاتقان جاپا بىلەن قولغا كەلتۈرگەن ئۇنۇمنى سېلىشتۇرۇپ كۆرسەكلا ھەممە ئايان بولىدۇ. بىر گەپ بولسىلا سوغۇق قان بولماي، بىز تولا ئويلانغان، يەنە دېسەك يەنە شۇ گەپ، دەپ قاراپ نۇرغۇن ئاددىي، ئەمما مۇھىم مەسىلىلەرنى نەزىرىمىزدىن ساقىت قىلىۋېتىمىز - دە، كۆپ ھاللاردا شۇ تەتۈرلۈكىمىز بىزنى ئاچچىق نادامەتكە قويىدۇ.

ئەمىسە، ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ئۆز خىزمىتى، مائاردىپ ھەققىدە قانچىلىك ئويلىنىپ باقتى؟ باشقىلارچۇ؟ ئېيتايلۇق، ياغاچچى، سەپىيۇڭ، تۆمۈرچى، رېمونتچى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى، كادىر، ھېسابچى، تەنھەرىكەتچى، يازغۇچى-شائىرلىرىمىز، ئىشچى - دېھقانلىرىمىز ئۆزلىرى قىلىۋاتقان ئىشقا ئەقىل كۆزىدە قاراپ، تېخىمۇ ياخشى قىلىشقا، ھازىرقى ئەھۋالىنى ياخشىلاشقا ئۇرۇنۇپ كۆردىمۇ؟

دىققىتىمىز ھەمىشە يىراقتىكى غۇۋا نەرسىلەردە بولغاچقا، پۈتمىزدىكى تاشلارغا پۈتلىشىپ يۈرىمىز. بىزگە ئەڭ يېقىن نەرسىلەر ھەمىشە نەزەرىمىزدىن ساقىت. خۇددى ئادەم ھەر دائىم باشقىلارنىڭ قانداقلىقى ھەققىدە باش قاتۇرۇپ، ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك. شۇڭلاشقا، مەسىلىلىرىمىز دۆۋىلىنىپلا تۇرىدۇ.

مانا، سادىر قىلمۇاتقان خاتالىقلىرىمىز شۇنچىلىك ئاددىي، لېكىن شۇنچىلىك ئەجەللىك.

كۈندىلىك تۇرمۇشتا بىزگە ھەمىشە يولۇقۇپ تۇرىدىغان ئىشلارغا ئادەتلىنىپ كەتكەنلىكىمىز ئۈچۈن، باش قاتۇرۇش دائىرىمىزنىڭ سىرتىدا قالغان . ئەمەلىيەتتە بىز كۆڭۈل بۆلمەيۋاتقان نۇرغۇن ئىشلارغا بىزگە پايدىلىق نۇرغۇن نەرسىلەر يوشۇرۇنغان. پىكىر قىلىش ئادىتىگە ئىگە كىشىلەر ئۈچۈن ھەر قانداق بىر ئىش، ۋەقە، بىر تال يوپۇرماق، بىر تامچە سۇغا قەدەر ھەممە نەرسە بىر ھېكمەتلىك دۇنيانىڭ ئىشىكلىرىدىن ئىبارەت. بىراق بىز ھەمىشە ھېكمەتنى باشقىلاردىن ئىزدەپ، قوبۇل قىلىپ كۆنۈپ قالغاچقا، ئۆز قولىمىزدىكى ھېكمەت ئىشىكلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى تونۇيالماي يۈرىمىز. ئويلانماسلىقىمىز ھەرگىزمۇ ھەممىنى بىلىپ بولغانلىقىمىزدىن ئەمەس. ئۆزۈم كىچىك، ئەقلىم چولتا بولسىمۇ، ياشاش تەجرىبىلىرىمدىن شۇنى چۈشەنىدىمكى، بىلمۇاتقانلارلا ئويلىنىدىكەن، ئويلانغانلارلا تېخىمۇ كۆپ بىلىدىكەن. بىلمىگەنلەرلا ئويلانمايدىكەن. گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە قەدىمكى يۇنانىنىڭ مۇندىق بىر ھېكمەتلىك ھېكايىتىنى قىستۇرغۇم كېلىپ قالدى:

بىر مەشھۇر پەيلاسوپتىن شاگىرتلىرى سوراپتۇ:

— ئۇستاز، سىز شۇنچە كۆپ نەرسىلەرنى بىلىسىز، لېكىن يەنە توختىماي ئۆگىنىدىكەنسىز، بۇ نېمە ئۈچۈن؟

پەيلاسوپ يەرگە چوڭ چەمبەردىن بىرنى، كىچىك چەمبەردىن بىرنى سىزىپتۇ ۋە چوڭ چەمبەردىكى ھېنىڭ بىلىدىغانلىرىم،

كىچىك چەمبەردىكى سىلەرنىڭ بىلىدىغانلىرىڭلار، چەمبەرنىڭ سىرتىدىكىسى بولسا، بىزگە نامەلۇم نەرسىلەر. قاراڭلار، چوڭ چەمبەرنىڭ نامەلۇم نەرسىلەرگە تېگىشىپ تۇرغان يۇزى كىچىك چەمبەرنىڭكىدىن چوڭ. دېمەك، بىلىدىغانلىرىم كۆپەيگەنسېرى، بىلمەيدىغانلىرىمۇ شۇنچە كۆپىيىپ ماڭىدۇ، دەپتۇ.

ھېكمەت ئاشكارىدۇر. ھېكمەتنى پىنھاندىن ئىزدەپ يۈرىدىغان كىشىلەرگە ھەيرانمەن. بىزدە ئوقۇتقۇچى شۇنچە كۆپ. بۇلاردىن قانچىسى مائارىپىمىزنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تەتقىق قىلىپ ھەقىقىي پىداگوگ، مائارىپشۇناسلارغا ئايلىنالىدى؟ بىر ئۆمۈر ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان بولسىمۇ، باشقىلار ئۆرنەك ئالغۇدەك قانچىلىك ئوقۇتۇش تەجرىبىسى يەكۈنلىيەلىدى؟ نۇرغۇن تالانتلىق تەنتەربىيىچىلىرىمىز ياشىنىپ قالسا، دەرۋازىۋەن، زاپىخوز بولۇپ، قانچىلىكى پىشقان مەشقاۋۇل بولالىدى؟ سەيپۇڭلىرىمىز بىر ئۆمۈر تۆت-بەش شاگىرت يېغىپ كىيىم تىكىپ، ياماق ياماپ ئۆتۈپ كەتتى، قانچىسى مۇستەقىل بىرەر كىيىم تىكىش كارخانىسى قۇرالىدى؟ ۋېلىسىپىت رېمونتچىسى موتسىكلىت رېمونتچىسىغا، موتسىكلىت رېمونتچىسى ماشىنا رېمونتچىسىغا ئايلىنالىدىمۇ؟ بىرەرى رېمونتچىلىق زاۋۇتى قۇرالىدىمۇ؟ ھوقۇقنى دېكتاتۇرا يۈرگۈزۈش ئەمەس، مەجبۇرىيەت ئادا قىلغانلىق دەپ چۈشەنگەن ئەمەلدارلار قانچىلىك؟ دېھقانلىرىمىز ئەۋلادمۇ ئەۋلاد دېھقانچىلىق قىلىپ كەلدى، دېھقانلاردىن چىققان يېزا ئىگىلىك ئالىمى قانچىلىك؟ قەلەمكەشلىرىمىزدىن قانچىسى نېمە ئۈچۈن يېزىۋاتقىنىنى چۈشىنەر؟ ئەدىبلىرىمىزدىن ئەلگە روھىيەت بايرىقى بولالىغانلار قانچىلىك؟ ئەگەر قەلەم ھەققى بېرىلمىسە، ھازىرقى قەلەمكەشلىرىمىزدىن يېرىمى قالارمۇ؟...

مانا بۇ كۆرۈنۈشلەر بىزنىڭ ھازىرقى ھالىتىمىز، بۇ ماھىيەتتە كاللىمىزنىڭ ئىشلىمەيدىغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى كاللىمىزنى ئىشلەتمەكنىكىمىزدىن بولۇۋاتىدۇ.

بىزدە ئۆز كەسپىنىڭ ئەھمىيىتى، ئىجتىمائىي قىممىتى، ئىستىقبالى ھەققىدە ئويلىنىدىغانلار، شۇ ئويلىنىشتىن يول تېپىپ گۈللىنەلىگەنلەر، نەتىجە قازانغانلار بەك ئاز. ئارىمىزدا نەتىجە قازانغانلارنىڭ ئاز بولۇشى قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ناچارلىقىدىنلا ئەمەس، بەلكى ئەڭ مۇھىمى شۇ كىشىلەرنىڭ قىلىۋاتقىنى ھەققىدە ئويلانمىغىنىدىن . ھېچقانداق پۈرسەت بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس، بەلكى پۈرسەت بايقالماي قالىدۇ. بىز پەقەت ئۆزىمىزنىڭ بىخۇدلۇقى تۈپەيلىدىن بارماق چىشلەپ قالىمىز.

بىر دەريانىڭ ئۇ قېتىمدا بىر ئالتۇن كېنى بايقىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن كىشىلەر دەريادىن ئۆتۈپ ئالتۇن قېزىشقا بەس-بەستە ئاتلىنىپتۇ. ئىككىيلەن ئالتۇن قازغىلى بارماي، دەريادا كېمە بىلەن كىراكەشلىك قىلىپ نۇرغۇن پۇل تېپىپتۇ.

پۈرسەت دېگەن دەل شۇنداق نەرسە.

بىر - بىرى بىلەن قوشنا ئىككى ئۆگرىخانا بار ئىكەن. تاماقلىرىنىڭ سۈپىتى، مۇلازىمىتى ئوخشاش ئىكەن. بىرى بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ بېقىش مەقسىتىدە ئاۋۇال سول تەرەپتىكى ئۆگرىخانىغا كىرىپتۇ. كۈتكۈچى ئۇنىڭدىن ئۆگرىگە تۇخۇم سالايمۇ، دەپ سوراپتۇ.

ــ بولدى، سالماڭ.

ئاندىن ئوڭ تەرەپتىكى ئۆگرىخانىغا كىرىپتۇ. كۈتكۈچى ئۇنىڭدىن ئۆگرىگە تۇخۇمدىن ئىككىنى سالايمۇ، بىرنەمۇ؟ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەيلى،بىرنى سېلىڭ.

سەۋەبىنى چۈشەنگەنسىز . بۇنداق كاللا ئىشلىتىشكە ئالىي مەلۇمات، يۇقىرى بىلىم - سەۋىيە كەتمەيدۇ.

ناۋادا رادىئو ئابلا (ئارمان شىركىتىنىڭ باش دىرېكتورى) شاڭخەيدە ئۆزۈقشۇناشلىق كەسپىدە ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئۆزىنىڭ

ئۆگىنىۋاتقىنى بىلەن نېمە ئۈچۈن قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتمىگەن، يەرلىك مەھسۇلاتلارنى تېخنىكىلىق پىششىقلاپ ئىشلىسە، تېخىمۇ ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان، ئۆزىنىڭ ماگىستىرلىقىغا قانائەت قىلىپ ئارمىنىغا يەتتىم، دەپ يۇرگەن بولسا، تېۋىپلىرىمىز نوقۇتنى ھاۋانچىدا تالقانلاپ يۇرگەن، ئۆزىمۇ مەلۇم خىزمەت ئورنىدا تەتقىق قىلىمەن، ئىلغار بولىمەن، دەپ يۇرگەن بولاتتى. ئۇ چاغدا ھازىرقى ئارمىنى ئىشقا ئاشامتى؟!

يېقىنقى 500 يىلدىن بۇيانقى ئالىملارنىڭ كۆپچىلىكى غەربتىن چىققانلىقى ھەممىمىزگە ئايان . ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى ئالىم-كەشپىياتچىلارنىڭ كۆپىنچىسى تۇزۇكرەك مائارىپ تەربىيىسى كۆرمىگەن ئىشچى ـ ھۇنەرۋەنلەردىن ئىبارەت. بۇ يەردە پەقەت ھور ماشىنىسىنى كەشىپ قىلغان ۋات، پاراۋۇزنى كەشىپ قىلغان ستېۋېنسونلارنىلا تىلغا ئالدۇق، مەكتەپتە تۇزۇك ئوقۇمىغان ئىدىسون، لوموناسوفلارنى نېمە دەيمىز؟ ماكس ۋېبىر: «يېقىنقى زامان غەرب دۇنياسى ئەقلىيلىك ئىزدىگەن روھنىڭ مەھسۇلى» دېگەنىدى. بۇ يەردىكى پەرق غەربلىكلەرنىڭ باشقا غەيرىي غەرب ئەللىرىگە قارىغاندا، پىكىر قىلىش،كاللا ئىشلىتىشكە ماھىر بولغانلىقىدا، ئىجادىيلىق، يېڭىلىق يارىتىش روھى ئۇلارنىڭ بۇگۈنكى قۇدرىتىنىڭ ماھىيەتلىك دەسمايىسىدۇر.

بىر مىللەتنىڭ پىسخىك قۇرۇلمىسى، پەزىلىتى، خاراكتېرى، خىسلىتى شۇ مىللەتنىڭ رېئال ئەھۋالى، ئىستىقبالىنى زور دەرىجىدە بەلگىلەيدۇ. ئۇيۇشۇپ بولغان مۇقىم پىسخىكىنىڭ مىللەتكە بولغان تەسىرى مۇلچەرلىگۈسىزدۇر. بۇ خىل پىسخىك قۇرۇلما شۇ مىللەتنىڭ تارىخىي كەچۈرمىشى، جۇغراپىيىلىك شارائىتى، مەدەنىيەت، تۇرمۇش ئادىتىنىڭ بىۋاستە تەسىرىدە ئاستا ـ ئاستا يېغىلىپ نەسىپىي تۇراقلىق ھالەتكە كېلىدۇ. دېگىز بويى خەلقلىرىنىڭ

پىسخىكىسىنى چۆل خەلقلىرىنىڭكىگە، مۇستەملىكە مىللەتنىڭ پىسخىكىسىنى ئەركىن مىللەتنىڭكىگە،تېرىقچىلىق بىلەن مۇقىم ھايات كەچۈرىدىغان كىشىلەرنىڭ پىسخىكىسىنى سۇ، يايلاق قوغلىشىپ ياشىغان مىللەتلەرنىڭ پىسخىكىسىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. بۇ خىل نىسپىي مۇقىم پىسخىكا شۇ مىللەتنىڭ ھەر خىل ئىجتىمائىي، سىياسىي، مەدەنىي پائالىيەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ ۋە بۇ پائالىيەتلەرنىڭ سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى، ئۇنۇمىنى بىۋاستە بەلگىلەيدۇ. بۇ خىل پىسخىكا ئالاھىدىلىكلەرنىڭ تەركىبىدە نۇرغۇن ساقلاپ قېلىشقا، قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئاجايىپ گۈزەل خىسلەتلەر، ئادەمنى يىرگەندۈرىدىغان، مىللەتنى زالالەتكە، قارا كۈنگە باشلايدىغان نېجىس خىسلەتمۇ بولىدۇ. بۇ يەردە بايانىمىز گۈزەل خىسلەتلىرىمىز ئۈستىدە ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ مەنۇيىتىمىزگە چۈشكەن ۋابا، ئاتا مىراس خىسلەتلىرىمىز- ئەقىل نامراتلىقى ئۈستىدە بولىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ بەھىس قىلىنمىغان تېما ئەمەس. لېكىن، كىشىلىرىمىز ئۇنتۇپ كېتىپ تېخىچە تاشلۇۋېتەلمىگەن خىسلەتتۇر. ھەقىقەتلەر شۇنىڭ ئۈچۈن تەكرار-تەكرار سۆزلىنىۋېرىدۇكى، ئىنسان ھەمىشە ئۇنى ئەستىن چىقىرىپ قويۇپ، ئۇنى تەكرارلاش تەقەززاسىنى پەيدا قىلىدۇ. ناۋادا ئىنسان ئۇنتۇغاق بولمىغان بولسا، خۇدامۇ بىر پەيغەمبەر بىلەن كۆپايىلەنگەن، كۇندۇزى ماڭىدىغانلار ئۈچۈن قۇياشنىلا يارىتىپ، كېچىسى ماڭىدىغانلارغا ئاي، يۇلتۇزلارنى يارىتىماس ئىدى (ئەلۋەتتە، دانالار ئىنسانىيەت زۇلمەتتىدىكى يۇلتۇزلاردۇر). دۇنيادا ھەقىقەت بىر خىللا بولىدۇ. پەقەت ئۇ تەكرارلىنىپ تۇرىدۇ ۋە ئوخشىمىغان ماكان، زامانىدا پەرقلىق ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. گەرچە ئوخشىمىغان ئاتالمىش قىممەت قاراش، پەلسەپە، ئىدېئولوگىيە مەۋقەلىرىدە ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ھەرخىل بولسىمۇ(بەزىدە جاھالەتمۇ ھەقىقەتنىڭ تونىنى كىيىپ، كىشىلەرنى

ئەسىرلەپ ئالدىيالايدۇ)، بىراق ماھىيىتى يەنىلا بىر. چۈنكى، بۇ ھەقىقەتنىڭ ئىجراچىسى، ئوبيېكتى بىر - بىرى بىلەن يىلتىزداش ئىنسان. ئەسىرلەپ ئىلگىرىدىكى دانىشمەنلىرىمىز ئېيتقان دۇردانىلەرنى ھازىرمۇ قەدىرلەپ ئاڭلاپ ئەمەل قىلىۋاتامدىمىز؟ مۇسۇلمانلارمۇ 14 ئەسىر بۇرۇنقى قۇرئان كەرىم، ھەدىس شەرىفلەرنىڭ كۆرسەتمىلىرىنى ھازىرمۇ مۇقەددەس بىلىپ، تۇرمۇشنىڭ ئەڭ ئالىي مىزانى قىلىپ ياشاۋاتامدۇ؟ ئېينىشتېينمۇ:«ماڭا نىسبەتەن مېنىڭ ئىلىم - پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمدىن يەنىلا مۇسا، ئىيسالارنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرى ئەلا» دېگەنىكەن.

ۋۇجۇدىمىزدا ھېسسىياتنىڭ ئەقىلدىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى داۋۇت ئوبۇلقاسىم:« تەبىئىي پەن روھى ۋە بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىز» (بۇ ماقالە شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلىنىڭ 1995-يىلى 2-سانىغا بېسىلغان). دېگەن ماقالىسىدە تولىمۇ قايىل قىلارلىق شەرھلەپ ئۆتكەن. دېمىسىمۇ ئەھۋال شۇنداق ئەمەسمۇ؟ بىزدە «قۇتادغۇبىلىك»نى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئەفلاتوننىڭكىدەك «غايىۋى دۆلەت»، ئارىستوتىلنىڭكىدەك «سىياسىيشۇناسلىق»، مورنىڭكىدەك «ئۇتوپىيە»، رۇسسونىڭكىدەك «ئېمىل»، «ئىنسانىيەت تەڭسىزلىكىنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە»، «ئىجتىمائىي كېلىشىم نەزەريىسى»، سارتىرنىڭكىدەك «مەۋجۇدىيەت توغرىسىدا»، گېگىلنىڭكىدەك «پەلسەپە تارىخىدىن لېكسىيە»، نېتزىنىڭكىدەك «ھوقۇق ئىرادىسى» (يەنە باشقا كانىت، شوپېنخائوئېر، ۋولتېر، دىكارت، ماخ، جون دېۋىي، يېقىنقى زامانداشلىرىدىكى ماكىس ۋېبىر، سپېنسېر، ئېمىل دۈركىم، ئارنولىد توينبى، روسسېللارنىڭ ئەسەرلىرىنى تىلغا ئالمىدۇق) دېگەندەك يىرىك پەلسەپىۋى، ئىجتىمائىي ئەسەرلەر مەيدانغا كەلدىمۇ؟ ھەتتا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىنمۇ فارابى، يۇسۇپ خاس

هاجىپ، ئىبن سىنا، ئەلىشىر نەۋائى، ئابدۇقادىر داموللاملاردىن باشقا جالالىددىن رۇمىي، ئىبنى تەيمىيە، غەززالى، ئىبن رۇشىد، ئەھمەد يەسەۋى، مۇھەممەد بىن ئابدۇلۋەھھاب، جامالىددىن ئافغانى، مۇھەممەد ئابدۇ، ئىسمائىل بەگ غەسپرىنسكى، مۇسا جارۇللالاردەك پېشۋالار ئەمەس (مەھەللىۋى زاتلارنى ساناپ يۈرمىدۇق)، خوجا مۇھەممەد شېرىپ پىرىم، مەخدۇم ئەززەم، خوجا ئىھساق ۋەلى، ئافاق خوجا، دانىيال خوجا، بۇرھانىددىن خوجا، ۋەلىخان تۆرىلەردەك جاھالەت پىرلىرى مەيدانغا كەلدى ئەمەسمۇ؟

شۇنى دېمەي بولمايدۇكى، ئەدەبىياتىمىز خەلقنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك رېئال ھالقىلىق مەسىلىلەردىن ئىزچىل ئۆزنى قاچۇرۇپ كەلدى. چاينالغان تېمىلار قايتا-قايتا چاينالدى. بىراق بىزدە بۇنداق ئەسەرلەر يەنىلا بازارلىق بولىۋەردى. «غېرىب - سەنەم»، «تاھىر - زۆھرە»، «پەرھاد - شېرىن» قېلىپىدىكى ئەسەرلەرنىڭ قانچىلىك كۆپىلۈكى ئەدىبلىرىمىزگە ئايان. خۇددى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مۇھەببەتلىشىشتىن باشقا تىلغا ئالغۇدەك ئىش يوقتەك. قارىغاندا، قاسساپ ياغ قايغۇسىدا، ئۆچكە جان قايغۇسىدا دېگەن ماقال بىزدە بىكارغا چىقمىغان ئوخشايدۇ. ئەدەبىياتىمىز خەلقكە پەقەت تەسەللى شەربىتى ئىچكۈزۈپ پەپىلەپىلا كەلدى. يىغلىتالىدى، كۈلدۈرەلىدى، لېكىن ئويلاندۇرالمىدى. ئۇلۇغ ھەربىكەتلەر ئويلىنىشتىن چىقىدۇ، ناۋادا يىغىنىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغان بولسا، ئاياللار مەقسىتىگە يەتكەن بولاتتى. كەيپىيات خۇددى پاخال ئوتىغا ئوخشايدۇ، گۈرىدە كۆيىدۇيۇ، ھارارىتىنى ھېس قىلىپ بولغۇچە ئۆچىدۇ. كۆپچىلىكىمىزدىكى ئوت دەل شۇنىڭغا ئوخشايدۇ.

ئېھتىمال تارىختا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىمۇ شەكلەن قوبۇل قىلغان بولساق كېرەك، سادداقىلىقىمىز، ئەخمەقلىقىمىز(قوبۇل قىلغانىنى چۈشەنمىگىنىمىز) تۈپەيلىدىن ئىسلام نامىدىكى ھەر

قانداق بىر پەتىۋاغا سۆزسىز باش ئەگدۇق. تا بۈگۈنگە قەدەر يالغان پەتىۋالارنىڭ قۇربانى بولۇپ كەلمەكتىمىز. باشقىلارنىڭ دېگىنىنى دەلىلەپ باقمىدىغان تەجرىبىچىلىك روھى بىزدە بولمىغاچقا، خوجا مۇھەممەد شېرىپ پىر:«پۈتكۈل دۇنيا ئىشلارنىڭ ھوقۇقى پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىغا خاستۇر»دېسە، ھېچكىمدىن پەيغەمبىرىمىز:«سىلەرگە قارا قۇل باشلىق بولسىمۇ، گېپىنى ئاڭلاڭلار» دېگەن دەپ؛ ئاتالمىش ئۇلۇغ زات، پىرلاردىن دۇئا - تەلەپ قىلىپ، مازار - ماشايىخلاردىن مەدەت تىلەپ، ئۇلارغا سېغىنىپ يۈرگەنده، كۈنده ئوقۇيدىغان 32 رەكئەت نامازدىكى سۈرە پاتىھەده:«(رەببىم)ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم سورايمىز»، دەپتىكەنغۇ دەپ؛ مەخدۇم ئەززەم: «كىشى بۇ دۇنيادا قانچە ئازابلانسا، ئۇ دۇنيادا شۇنچە راھەت كۆرىدۇ» دېگەنده، ئاللا قۇرئاندا: «سىلەرگە رىزقى قىلىپ بەرگەن پاك، شېرىن نەرسىلەرنى كىم ھارام قىلدى؟ ئىززەت - ھۆرمەت پەقەت ئاللاغا، پەيغەمبەرگە، مۆمىنلەرگە خاستۇر» دەپتىكەنغۇ دەپ؛ ئافاق خوجا: «بىرەر كىشى دىنىنىڭ پۈتكۈل ئەركانلىرىنى ئورۇندىغان تەقدىردىمۇ، ئەگەر پىر، ئەۋلىياغا قول بەرمىسە، ئىشەنمىسە گۇناھكار بولىدۇ، قىلغان ئىبادەتلىرى قوبۇل بولمايدۇ»، دېگىنىده، بۇ گەپ ئاللا بىلەن بەندە ئارىسىدا ۋاستىچى بولمايدۇ، دېگەن ئەقىدىگە خىلاپ دەپ ھېچقانداق سادا چىقماي، خەلق يەنىلا ھەممىنى ھەق بىلىپ يۈرۈۋەردىغۇ؟!

مىللەتنىڭ ئەقىل پىراسىدا شۇ دەۋردىكى مىللەت ئاقىللىرىنىڭ ئازدىن ئەمگەك قوشۇشى ۋە سىرتتىن پايدىلىق جەۋھەرلەرنى قوبۇل قىلىشى بىلەن قوپۇرۇلدۇ. ناۋادا ئۇنداق ئاقىللار بولمىسا، مىللەتنىڭ روھى ئۆزىنىڭ روھى بولالمايدۇ، بۇنداق روھ پاھىشىنىڭ تېنىگە ئوخشاش ئۆز ئىختىيارلىقىدا بولمايدۇ. بۇ خىل روھ خۇددى زەيكەش يەردەك سۈپەتلىك ئۇرۇقسىنمۇ

كۆيدۈرۈۋېتىدۇ.

مىللەت روھىنىڭ يېگىلىشى ئاۋۋال ئېتىقادقا قۇرت چۈشۈش بىلەن باشلىنىدۇ. بۇمۇ ئەقلىنىڭ گاللىشىپ، ئېتىقادقا چۈشكەن قۇرتلارنى تازىلاپ تۇرمىغانلىقىدىن بولىدۇ. ئەقىل ساغلام بولمىسا، ئۆز ئىگىسىگە پايدىلىق ئېتىقادنى توغرا تاللىيالماي، ئىگىسىگە زىيانكەشلىك قىلىپ قويىدۇ. بىزدە دەللەش، تەجرىبىچىلىك روھىنىڭ بولماسلىقى بىزنى بارغانسېرى ئۆزىمىزنىڭ رېئال مەسىلىلىرى ھەققىدە پىكىر قىلىش، ئۇنى ھەل قىلىشتىن يىراقلاشتۇرۇپ، ئالدىمىزدىكى تاغنى تالقان، چۆلنى بوستان قىلاي دەيدىغان جۈرئەتنى، تاغنىڭ كەينىدە باغ بارمىش دەيدىغان رېئايەتلەرگە مەستۇ مۇستەغراق بولۇپ، شۇ باغنى كۆنلەرنىڭ بىرىدە بىرسى ئۆز يۇرتىغا بىرەر كىمنىڭ بەرپا قىلىپ بېرىشىنى تەمە قىلىپ يۈرۈيدىغان خىيالپەرەسلىككە ئالماشتۇردى.

بىز ھەدىسلا ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىمىزنى شۇ دەۋر شارائىتىغا دۆڭگەپ، ئۆزىمىزنى پەردازلاشقا تولىمۇ ئۇستا. ئەقىللىق كىشىلەر خاتالىق ئۆتكۈزسە، ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئاۋۋال ئۆزىدىن ئىزدەيدۇ، ئاندىن نەزىرىنى سىرتقا ئاغدۇرىدۇ. لېكىن بىز ئاتالماس ئوقىدىن، چىچالماس پوقىدىن دېگەندەك ئۆزىمىزگە قىلچە ئالمايمىز. شۇنى سەل چاغلىماسلىقىمىز كېرەككى، خاتالىق ـ سەۋەنلىكلەر ئالدىدا ئاۋۋال ئۆزىنى جاۋابكارلىققا تارتىپ بېقىش ئاقىلانە ئىشتۇر. بۇ بىزنى شۇ خاتالىقىنى تەكرارلاشتىن ساقلايدۇ ۋە تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرىدۇ. ئۆينىڭ پاكىز تۇرۇشى ئەخلەت تاشلانمىغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى پات-پات تازىلىنىپ تۇرغانلىقىدىندۇر. ئادەمنىڭ ئۆزىنى جاۋابكارلىققا تارتىپ، ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ تازىلانماي قالغان ئۆيدەك بولۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

يېتەرسىزلىكىنى، خاتالىقىنى سەممىي بويىنىغا ئېلىش

خاتالىق سادىر قىلماسلىقتىنمۇ ياخشى. ئۇ بىزگە زۆرۈر قاندۇرۇشقا تېگىشلىك ئېھتىياجنىڭ نېمىلىكىنى تونۇتۇپ، تەپەككۇر خىياللىرىمىزنى تاغنىڭ كەينىدىكى باغدىن كۆز ئالدىمىزدىكى رېئاللىققا ئەكېلىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي ئويغىنىشى ئۇنىڭ ھاياجانلانغانلىقى ئەمەس، بەلكى ئەقلىنىڭ ئاجايىپ بىر چوڭقۇرلۇقتا كۆز ئاچقىنىدۇر. ئەقلىنىڭ سىلكىنىپ ئويغىنىشى خۇددى قۇياشنىڭ شەرقتىن چىقىشىغا ئوخشايدۇ. غەزەپلەنگەن بۇقنىڭ غەزىپىنى بېسىشقا بىر باغلام بېدە كېتىدۇ. غالجىرلاشقان ئىتقا سۆڭەك تاشلاپ بەرسە جىمىيدۇ. خاپا بولغان خوتۇنغىمۇ ئىككى - ئۈچ ئېغىز شېرىن سۆز كۇپايە. لېكىن، ئەقىل ئوخشىمايدۇ، ئۇ سۇكۇت قىلىدۇ.

ھېسسىيات يېتەكلەۋاتقان جەمئىيەتتە ھەقىقەتنىڭ نوپۇزى بولمايدۇ، پىتنە - پاسات، بۇزۇق ئىدىيە، يولسىز ئەقىدە ئاسان بازار تاپىدۇ. بۇنداق جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرىدا مۇستەقىل تەپەككۇر، ئۆرنىگە خاس چۈشەنچە بولمايدۇ. ئۇلار خۇددى قاچىغا ئوخشايدۇ: سۇت قۇيۇپ قويسىمۇ ساقلايدۇ، سىيىپ قويسىمۇ ساقلايدۇ، ئەقىدە - ئىدىيىلەرنى ئىچ كىيىم يەڭگۈشلىگەندەك پات - پات يەڭگۈشلەپ تۇرىدۇ. بۇلارنى بۇگۈن مەسچىت سالدۇرغىلى، ئەتە چاقتۇرغىلى، بۇگۈن قۇرئان كۆيدۈرگۈزگىلى، ئەتە يادلاتقىلى بولىدۇ.« ئۇلارنىڭ ساۋاتسىزلىرى كىتابنى ئوقۇمايدۇ، ئويدۇرمىلارنىلا بىلىدۇ، گۇمان بىلەنلا ئىش قىلىدۇ» (قۇرئان كەرىم: سۈرە بەقەرە 78- ئايەت). بۇ جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرىنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 60 قا يەتسىمۇ، قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن ياشانغان دانىشمەنلەرگە خاس ئېغىر - بېسىقلىق، ئاقىل- دانالىقنى، سوغۇق قانلىقنى كۆرگىلى بولمايدۇ. بۇ جەمئىيەت ئەزالىرى ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقىنىنى، نېمە قىلىشى كېرەكلىكىنى بىلمەيدۇ. بۇلار ئارقىدا قالسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئاستا ماڭغىنىدىن كۆرمەي، باشقىلارنىڭ تېز ماڭغىنىدىن كۆرىدۇ،

مېڭىسى بار ئويلىمايدۇ، كۆزى بار، ئەمما كۆرمەيدۇ، قۇلىقى بار ئاڭلىمايدۇ، قەلبى بار، ھېس قىلمايدۇ. بۇلار دېگىنى دولقۇنسى ئارىسىدىكى يەلكىنى يوق كېمىگە چىقىپ قالغان كىشىلەردۇر. تاكى ئەقلىگە ماغدۇر كىرىپ بولغۇچە دېگىزدا مەقسەتسىز لەيلەپ يۈرىدۇ. بۇ يەردە قورساق تويغۇزۇشتىن باشقىسى مۇھىم ئىش ئەمەس. بىر قارىسىگىز شۇنداق قاينىاق، بىر قارىسىگىز ھەممە ئۇيقۇدا. بۇ جەمئىيەتتە باتۇرلۇق بولىدۇ، بۇ تولىمۇ ئەخمىقانە، بۇلاردا كۆلگۈنچەك بىلەن يىغلاڭغۇ كۆپ. بۇلار يېگىلى بولمايدىغان نەرسىلەرگە قىزىقمايدۇ.

رېئاللىق ئۆزىدىن قاقشاپ يۈرگەن زەيپانىلەرگە پىسەنت قىلمايدۇ. رېئاللىقتىن پايدىلىنالمىغانلار رېئاللىقنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. بۇ پەقەت ئەقىللىقلارنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ.

ئەقلىي روھنىڭ يىگىلىشى بىر مىللەتنىڭ كۆچىنى خۇددى خىروئىندەك خورتۇۋېتىدۇ، بىھۇدىلىك تولىمۇ كۆپ بولىدۇ. ئۇ بىر جەمئىيەت ئۈيقۇسىنىڭ داۋاملىشىشىدىن بېشارەتتۇر. ئەقلىي روھتىن مەھرۇم خەلق ئۆزىنىڭ ئۈيقۇغا كەتكىنىنى ئادەم ئۆزىنىڭ سائەت نەچچىدە ئۇخلاپ قالغىنىنى ئېنىق بىلەلمىگەندەك بىلەلمەيدۇ. ھاياتلىقلا بولىدىكەن، ئۈيقۇدىن خالىي بولۇش مۇمكىن ئەمەس. ئۇخلىمايدىغان ئادەم بولمىغاندەك، ئۇخلاپ قالمايدىغان جەمئىيەتمۇ بولمايدۇ. ئەڭ مۇھىمى پات - پات ئويغىنىپ يۇز-كۆزىنى چايقاپ سەگىدەپ تۇرۇشى، ئەتراپىغا زەن سېلىپ بېقىشى زۆرۈر.

بىر جەمئىيەتنىڭ سەرگۈزەشتىمۇ بىر ئادەمنىڭ سەپرىگە ئوخشايدۇ. ئادەم ئاتتا ئولتۇرۇپ مۇگدەپ قېلىپ ئاتنىڭ تىزگىنى قولىدىن چىقىپ كېتىشى، ئات ئۇنى باشقا يوللارغا باشلاپ كېتىشى مۇمكىن (چۈنكى ئەڭ قاباھەتلىك ئىشلار ئادەم ئۇخلاپ قالغاندا يۈز بېرىدۇ). ئادەم ۋاقتى - ۋاقتىدا ئويغىنىپ، ئات تىزگىنىنى تارتىپ تۇرمىسا، ئۇ بارسا كەلمەس يولغا كىرىپ كېتىدۇ. دېمەك، مۇگدەپ

قالماسلىق مۇمكىن بولمىسىمۇ، ئويغىنىپ تۇرۇش تامامەن مۇمكىن .

كۆز ئالدىمىزدىكى ئەسىر ئاجىزلارنى ساقلاپ تۇرىدىغان، رەھىم قىلىدىغان ئەسىر ئەمەس. بۇ ئەسىر بىلىمسىزلەرگە نىسبەتەن خۇددى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئەمدى چۈشكەن زېمىنىدەك ناتونۇش. دېمەك، يېڭى ئەسىر غالىبلىرى ئەمگەكنى كۆپ قىلىدىغانلار ئارىسىدىن ئەمەس، ئەمگەكنى ئاقىلانە قىلىدىغانلار ئارىسىدىن چىقىدۇ. بىزنىڭ باشقا ساھەدىكى نەتىجىلىرىمىزنىمۇ نۇرسىزلاندۇرۇپ تۇرۇۋاتقان ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنغىنى دەل بىزدىكى ئەقىل نامراتلىقىدۇر. ئىش+ئەقىل=ئۇنۇم دېگەن قائىدە ھەرگىز يېڭى بايقالغان ھېكمەت ئەمەس. ئىنسانىيەت سەھنىسىنىڭ باش رولچىلىرى ھامان ئاقىللاردىن بولۇپ كەلدى. ئاللامۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامنى زېمىنغا خەلىپە قىلىشتىن ئىلگىرى ھەممە نەرسىنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ ئاندىن تەينىلەپتىكەن. ئېھتىمال بۇ بىلىملىكلەرلا زېمىنغا ئىز باسار بولۇشقا لايىق، دېگەنگە ئىشارە بولسا كېرەك.

ھاياتلىق خاتالىق سادىر قىلىش ۋە ئۇنى تۈزىتىش جەريانىدىن ئىبارەت. ھاياتلىقتىكى كۈچلۈكلەر خاتالىق سادىر قىلمىغانلار ئەمەس، خاتالىقىنى باشقىلاردىن بالدۇر بايقاپ تۈزەتكەنلەر. چۈنكى، خاتالىقىنى تۈزىتىش خاتالىق سادىر قىلمىغانغا ياكى يەنە سادىر قىلماسلىققا باراۋەر. «ئىنسان خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ، ئەگەر ياخشىلىرى تەۋبە قىلىپ تۈزەتكەنلەر» (ھەدىس).

دېمەك، ئەقىلدىن مەھرۇم قىلىشىمىز بىزنىڭ ئەگەر جاھالەتلىك خاتالىقىمىزدۇر. دەرۋەقە، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە سوغۇق قانلىشىپ، ئاقىلانىلىشىپ كېتىشىمىز مۇمكىن ئەمەس. بىزمۇ ھېسسىياتىمىزدىن بىر مەزگىل بۇزۇق ئەر ئاشنىسىدىن ئايرىلىشقا قىيالمىغاندەك قىيالمايمىز. ئەلۋەتتە، ھېسسىياتسىز ئادەم ئادەم ئەمەس، ئۇ بىر ماشىنا. ئەقلىسىز ئادەممۇ بەئەينى چاھارپايدۇر. بىزدە

ھەر ئىككىلىسى بولۇشى، مۇۋاپىق تەڭشىلىشى كېرەك. ئويلىنىش ھەممىنى ھەل قىلالمايدۇ، بىراق ھەل قىلىش يولىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. ئەقىل بازارلاردا سېتىلمايدۇ، پۈكەيلەردە تېپىلمايدۇ. «ئۇ ئاللا ياراتقان نەرسىلەرنىڭ ئەڭ گۈزىلى»(ھەدىس).

دېگەنلىرىم چېكىدىن ئاشقان ئەقلىچىلىكىنى تەرغىب قىلغانلىق ئەمەس. ئادەم ئەقىل بىلەن ھەقىقەتنى تاپىدۇ، يەنە ئەقىلدە چېكىدىن ئېشىپ ھەقىقەتتىن ئايرىلىپ قالىدۇ. ھەقىقي ئاقىللار دەل شۇ ئارىدا تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىيالغانلاردۇر.

ئەخلاقنىڭ ۋاقتى ئۆتتىمۇ

تارىخنى ۋاراقلاپ باقسام، تارىخنىڭ يىللىرى يېزىلماپتۇ، لېكىن ھەر بىر ۋاقىغا ۋاپا، ئىنساب، ئەخلاق، ساخاۋەت، دېگەن خەتلەر ئەگرى - بۈگرى يېزىقلىق تۇرۇپتۇ. زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. تارىخنى تۇن ھەسسىسگىچە دىققەت بىلەن ئوقۇغاندىن كېيىن، خەتلەرنىڭ ئارىلىقىداچۇشۇپ قاپتۇ، پۈتۈن كىتاب بويىچە يېزىقلىق تۇرغان ئادەم يېيىش دېگەن خەتنى كۆردۈم. «سەۋدايى خاتىرىسىدىن».

لۇشۈن ئەپەندى4000 يىلدىن بۇيانقى جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ فېئودالىق تۈزۈمىنىڭ ئادەمدەك ياشايمەن دەيدىغانلارنى يەپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، سەۋدايى خاتىرىسىنى يازغاندى. ئىلگىرىغۇ ئۇلار گۆش يەپتىكەن، ھازىر بولسا كىشىلەر بىر - بىرىنىڭ روھىنى، ئىپپىتىنى، ئەخلاقىنى يېمەكتە. بۇ ھەرگىزمۇ ئۇ چاغدىكى پاجىئەدىن قېلىشمايدۇ. ناۋادا لۇشۈن ئەپەندى ھازىر بولغان بولسا، يەنە نېمە خاتىرىسىنى يازار ئىدى؟

ھېچكىم خاتالىشىشنى خالىمىسىمۇ، توغرىلىقىنى ئىزدىسىمۇ، خاتالىشىش ئىنسانلارنىڭ دائىملىق تەقدىرى بولۇپ كەلدى. ئادەملەر ئەزەلدىن بەختكە ئىنتىلدى، ئۇنىڭ ئۈچۈن تالاي بەدەللەر تۆلىدى، لېكىن بەختنىڭ قەيەرىدىلىكى، ھەتتا ئۇنىڭ زادى نېمىلىكى ھازىرغىچە بىر سوئال پېتى تۇرۇپتۇ. بەخت تارىخىتكى بارلىق پەيلاسوپ - مۇتەپەككۇرلارنىڭ بەھىس تېمىسى، لېكىن كىشىلەر

هازىرغىچە بۇنىڭغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ تاپالىغىنى يوق. يەرشارىدىكى دۆلەتلەر ئادالەتسىزلىكنى يوقىتىش ئۈچۈن ئادالەت دەۋاسى بىلەن قورۇلغان. بىراق بىز بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئادالەت ئۈچۈن تىنىمسىز ياكى راۋاتقان سادالارنى ئاڭلاپ تۇرۇپتىمىز.

تارىخ خەزىنىسىدىكى پۈتمەس - تۈگىمەس تەجرىبە - ئىبرەتلەرنى سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، شۇنداقلا ئىبرەت ئالمايدىغان ئىنسانلارنىمۇ ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. خۇددى تۆمۈر خەلىپە پاجىئەسى ئاز كەپقېلىپ، خوجىنىياز هاجى بۇنىڭدىن بىزگە قايتا ئۇلگە تىكلەپ بەرگەندەك. هەقىقەتەنمۇ ئۆتكەنكىلەر ئۆز خاتالىقلىرىدىن پاتمان - پاتمان پۇشايمان - تۆۋىلەرنى قىلىپ، ئەۋلادلارنى ئاگاهلاندۇرىدۇ - يۇ، ئەۋلادلار بولسا ئىبرەت ئېلىشنىڭ ئورنىغا ئۆگەنگەن خۇي ئۇجمە پىششىقىغىچە دېگەندەك ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىپ، كېيىنكى ئەۋلادلارغا يەنىلا تالاي قان ياشلىق ۋەسىيەت، نادامەتلەرنى قالدۇرۇپ كېتىدۇ. بۇ بىر شۇنداق ئايلىنىدىغان، هەممە ئادەم شۇنداق بولماسلىقنى ئۈمىد قىلسىمۇ، يەنىلا هېچ ئامال قىلالمايدىغان جەريان.

بۇگۈننىڭ مەسىلىلىرىنى هەل قىلىش ئۈچۈن نوقۇل تارىخىي تەجرىبىلەرلا ئەمەس، تارىخىي تەجرىبىلەرنى دەۋرلەشتۈرەلەيدىغان پاراسەت، بۇگۈننىڭ ئېهتىياجىنى كۆرەلەيدىغان كۆز، يۈزلىنىشنى پەرەز قىلالايدىغان ئۆتكۈرلۈك، شۇنداقلا مەڭگۈلۈك هەقىقەتلەرگە خىلاپلىق قىلمايدىغان ساداقەتمەنلىك بولۇشى كېرەك.

ئىنسانلار ئۆز قوللىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى تېخىمۇ ئىلغارلاشتۇرۇش، ئۇنىڭ ئۈنۈمىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئارقىلىق ئىقتىسادىي ئامىللارنى بەلگە قىلغان يېڭى - يېڭى دەۋرلەرنى ياراتتى. هەر بىر دەۋرنىڭ ئۆزىگە خاس مەسىلىلىرى پەيدا بولدى. بۇلار يېڭىچە تەدبىرلەرنى تەقەززا قىلدى. يېڭى تەدبىرلەر ئۆز نۆۋىتىدە يەنە يېڭى مەسىلەرگە هامىلدار ئىدى.

ئىنسانلارنىڭ توختماي تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تەرەققىي قىلدى. يېقىنقى دەۋرلەرگە كەلگەندە، بولۇپمۇ سانائەت ئىنقىلابىدىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى چۈشىنىشى، ئىلگىرى سىرلىق بىلىنگەن ئىشلارنىڭ جاۋابىنى بىر-بىرلەپ تېپىشىغا ئەگىشىپ، ئۆزىگە، تەبىئەتكە، دۇنياغا بولغان چۈشەنچىسىدە ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىشكە باشلىدى. ئىنسانلار ئۆزىنى ئىلگىرىكىدەك ئاجىز ھېس قىلمايدىغان بولدى. تېخنىكا ئارقىلىق قولغا كەلگەن، كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلغۇدەك مۇۋەپپەقىيەتلەر كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى زور دەرىجىدە ئاشۇردى. شۇ جەريانىدا تېخنىكا تېخنىكىنى، بايلىق بايلىقىنى، ئېھتىياج ئېھتىياجىنى تۇغدى. ئىلگىرى ئىنسانلار ئۆزىنى تەبىئەتنىڭ بىر قىسمى، دەپ قارايتتى، ھازىر ئۆزىنى تەبىئەتنىڭ خوجايىنى، دەپ قارايدىغان بولدى. بۇ قىياس - سۈرەنگە تولغان ئىلگىرىلەش ئىچىدە ئىنسانلار ئاستا - ئاستا ئەمەلىي، ماددىي ئۇنۇم ئەكىلەلمىگەن ھەر قانداق بىر نەرسىگە ئومۇميۈزلۈك سەل قاراشقا ئۆتتى. كىشىلەر بارا - بارا تەكەببۇرلىشىشقا باشلىدى. خۇددى قۇرئان كەرىمدە ئېيتىلغاندەك: «ئىنسان ئۆزىگە ياخشىلىق تىلەشتىن زېرىكمەيدۇ، ئەگەر ئۇنىڭغا كۈلپەت يېتىپ قالسا (ئاللانىڭ رەھمىتىدىن)، تولىمۇ ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا كۈلپەتتىن كېيىن رەھمەتىمىزنى تېتىتساق، ئۇ چوقۇم بۇ ئۆزۈمنىڭ سەۋىبىدىن كەلگەن... دەيدۇ. ئىنسانغا نېئمەت ئاتا قىلساق، يۈز ئۆرۈيدۇ، ھاكاۋۇرلىشىپ كېتىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭغا يامانلىق يەتسە، ئۈزۈلۈكسىز دۇئا قىلىدۇ» (سۈرە فۇسسىلەت، 49-، 50-، 51-ئايەتلەرنىڭ بىر قىسمى).

بۇرۇن مەسىلىلەر ئاچلىقتىن كېلىپ چىققان بولسا، ھازىر توقلۇقتىن چىقىشقا باشلىدى. روھىي قىممەت، ئەخلاق - پەزىلەتلەر

ئىقتىدار، قابىلىيەت دائىر سىزدىن سانالمىغاچقا، ئۇ ئىنسانلارغا بۇ ۋاستە نەپ ئەكىلەلمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلار بۇگۈنكىدەك بازارلاشقان دۇنيادا ئۇلارنى ئۆزىگە ئارتۇقچە ساناپ، تەرك ئېتىشكە باشلىدى. ئەگەر ئىنسانلار ئادەم ئەخلاققا موھتاج ئەمەس، دېگەنگە ئاساس تاپماقچى بولسا، ئاۋۋال ئۆزىنىڭ ئادەملىكىنى ئىنكار قىلىشى كېرەك. ئادەم ئادەملىك سالاھىيىتىنى، مەنسىنى يوقاتمايدىكەن، ئەخلاقمۇ ئۆزىنىڭ قىممىتىنى مەڭگۈ يوقاتمايدۇ. ئەخلاقنىڭ مەڭگۈ ۋاقتى ئۆتمەيدۇ. ھازىرقى ئەخلاقلىق، دەپ قارالغان كىشىلەرنىڭ ئەخلاقمۇ ھەقىقىي، ئىنسانىيلىقتىن كەلگەن تەبىئىي ئەخلاق بولماستىن، بەلكى ئەخلاقلىق بولۇش زۆرۈر بوپقالغاچقا، شەكىللەندۈرۈۋالغان سۈنئىي ئەخلاق ئىدى.

كىشىلىك ھوقۇق، ئەركىنلىك، دېموكراتىيىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە تەرغىب قىلىنىشى باشقىلارغا ئېنىق دەخلىسى بولمىغان بارلىق ئىشلارنى ئەقلگە مۇۋاپىق ئىشلارغا ئايلاندۇرىدى. ئەخلاقىي پرىنسىپلار ئوچۇق ـ ئاشكارا ئىنكار قىلىنمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ نوپۇزى ئىلگىرىكى دەۋرلەردىكىدىن كۆپ تۆۋەنلەپ كەتتى.

ئەقلگە مۇۋاپىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىلا ئەخلاققا ئۇيغۇنمۇ؟ يا بۇ ئەقىل قايسى خىل ئەقىل؟

ماھىيەتتە بۇ كىشىلەرنىڭ قىممەت قاراش، گۈزەللىك قارىشىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. شەيئىلەرنىڭ قانداق كۆرۈنۈشى ئۇنىڭ شەكلىگىلا باغلىق بولماستىن، ئەڭ مۇھىمى ئۇنى كۆزىتىشتە قوللانغان ئۇسۇلغا باغلىق (ئېينىشتېين). بىز ئوخشاش بىر شەيئىنى ئوخشىمىغان بىر قانچە نۇقتىدىن كۆزەتسەك، ئۇمۇ بىر قانچە خىل شەكىلدە كۆرۈنىدۇ. كىشىلەرنىڭ گۈزەللىك ـ رەزىللىككە تۇتقان پوزىتسىيىسىمۇ شۇنداق بولىدۇ. ئامېرىكىلىقلار پېرىزىدېنت كلىنتونىنىڭ جىنسىي سەتچىلىكىنى ئەپۇ قىلدى. بۇ ئامېرىكا خەلقىنىڭ گۈزەللىكنى مەنپەئەت ئۈچۈن قاندىق قۇربان

قىلالايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. يېقىندا پارتۇ خەلقى ئۆزىگە ئۆزىنىڭ بەچچىۋاز ئىكەنلىكىنى ئېنىق جاكارلىغان بىرىنى شەھەر باشلىقى قىلىپ سايلىدى. بۇ ئۇلارنىڭ گۈزەللىك، رەزىللىككە ھۆكۈم قىلىشتا ئۆزلىرىنىڭ ئۆزلىرىگە خاس ئامبىرىكىچە، فىرانسۇزچە كۆزى بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

خەلق تاللىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى توغرا، دەپ قارالدى. بۈگۈنكى كىشىلەر دەل ئۆزلىرىنىڭ نەپسىنى قاندۇرالايدىغان (نەپسىنىڭ بېخىلىقىدىن ساقلانغۇچىلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر. «قۇرئان كەرىم» دىن)، ئۆزىگە راھەت، لەززەت ئەكېلەلەيدىغان بارلىق ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ئىستېمال بۇيۇمى سۈپىتىدە تاللۇۋالدى. جىنسىي راھەت بولسا، ئىنسانلار تاللۇۋالغان ئەڭ ئەجەللىك راھەت بولدى. بۈنى قاندۇرۇش بۈگۈنكى دەۋردە ئومۇميۈزلۈك ھالدا شەخسنىڭ ئەركىنلىكى دائىرىسىدىكى ئىش، دەپ قارالدى. ئەنئەنىۋى نىكاھ، ئائىلە تۈزۈلمىسى ئاجىزلىشىشقا يۈزلەندى. ھەتتا بەزى يەرلەردە ئائىلە ھېچقانچە مۇھىم دەپ قارالمايدىغان، كىشىلەر ئائىلىنى ئۆزىگە تۇرمە، دەپ قارايدىغان بولدى. كىشىلەر زەھەرلىك چېكىملىكىنى ئىنسانىيەتنىڭ تېنىگە زىيانلىق بولغاچقا، كىشىلىك ھاياتىغا تەھدىت ئەكەلگەچكە چەكلىدى. ناۋادا ئىنسانلار ئۆز روھىنىڭ ساغلاملىقىنى تېنىنىڭ ساغلاملىقىنى قوغدىغاندەك قوغدىغان بولسا، ئىنسانلار بۈگۈنكىدەك مىسلىسىز روھىي كرىزىسكە دۇچار بولماس ئىدى. مەنىۋى بۇزۇلۇش ئادەمنىڭ ھاياتىغا بىۋاسىتە تەھدىت ئەكەلمىگەچكە، كىشىلەر ئۇنىڭغا سالامەتلىككە ئەھمىيەت بەرگەندەك ئەھمىيەت بەرمىدى. ئادەملەر زەھەر ئەتكەسچىلىرىنى قولغا ئالدى، جازالىدى، مېنىڭچە، روھنى بۇلغىغان مەنىۋى زەھەر تارقاتقۇچىلارنىمۇ ئوخشاشلا جازالاش كېرەك.

شۇنى قىستۇرۇشقا توغرا كېلىدۇكى، بىر جەمئىيەتتە

ئوغرىلىق، بۇزۇقچىلىق، قاتىللىق دېگەندەك جىنايەتلەر گاھ-گاھىدا يۈز بېرىپ تۇرسا، بۇ نورمال ھادىسە ھېسابلىنىدۇ، لېكىن ھەمىشە يۈز بەرسە ئۇ نورماللىق بولماي، ئاللىقاچان بىر ئىجتىمائىي مەسىلىگە ئايلىنىپ قالغان بولىدۇ. شۇنىڭدەك، جىنسىي بۇزۇقچىلىق جەمئىيەتلىشىپ كەتكەندە، بۇنى ساقلانغىلى بولمايدىغان نورمال ھادىسە، دەپ قاراش ئەخمىقانىلىق بولىدۇ. مېنىڭ ئەڭ ئەنسىرەيدىغىنىم بۇ خىل ئەخلاقسىز قىلمىشلارنىڭ يۈز بېرىپ تۇرۇشى ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ بۇ ئىشلارنى نورمال ھادىسە سۈپىتىدە توغرا چۈشىنىپ، ئەپۇ قىلىشى. ناۋادا كېيىن ھەقىقەتەن شۇنداق بولۇپ كەتسە، بەلكىم ئاۋۋال مەن ئىنسانلار جەمئىيىتىنى تەرك ئېتەرمەن.

مەن يۇقىرىقىدەك ئەخلاقىي چۈشكۈنلۈك، بۇزۇقچىلىقلارنى مەسىلىنىڭ ئۆزى، دەپ قارىمايمەن. ئۇ بۈگۈنكى دەۋردىكى داغدۇغىلىق ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئارقىسىدا شەكىللەنگەن، ئىنسانلارنىڭ مىسلىسىز دەرىجىدە قۇرغاقلىشىپ، قاغجىراپ كەتكەن روھىيەت ئېتىزلىقىدىن ئۈنۈپ چىققان شۇمبۇيىلارنىڭ بىر نەچچە تۈپى (بۇ يەردە باشقىلارنى تىلغا ئالمىدۇق) دۇر.

بۇ ئەسىردە ئەڭ كۆپ نەرسىمۇ ئادەم، ئەڭ ئاز نەرسىمۇ ئادەم بولدى. بۇ ئەسىردە جاھان ئىمپېراتورى ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىگە ماڭا چۈشۈڭاتقان قۇياش نۇرىنى توسۇڭالدىڭ، دېيەلىگەن ھېلىقى كىشىدەك روھى بار ئادەملەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. بۈندىن كىشىلەر قەۋەتلىك بىنالارنىڭ رەتلىك ئىشخانىلىرىدىن، دۆۋە-دۆۋە كىتاب-ماتېرىياللار ئارىسىدىن، قاتۇرۇپ كېيىنىپ، قورساقلىرىنى ساڭگىلىتىۋالغان ئېسىلزادىلەر ئارىسىدىن، قىلالمىغان، قىلىشقا پېتىنالمىغان ئىشلىرىنى پەلسەپىۋى تىللار بىلەن چۈشەندۈرۈشكە ماھىر كىشىلەر ئارىسىدىن تېپىلمايدۇ. ھازىرقى زامان ئىنسانلىرى شۇنچىلىك ھاكاۋۇرلىشىپ كەتتىكى، ئۇلار تارىختا ئۆتكەن ئاد،

سەمۇد قوۋملىرىدىن بەس تالىشالايدۇ. بۇگۈن ئىخلاس، ساداقەتمەنلىك يوقالدى، بۇ بىر خۇدا ئۇنتۇلغان، ئىنسانلار ئۆزىنى خۇدا قىلىۋالغان بىر دەۋر بولدى. نەپس ئېتىقادتىن غالىب كەلدى.

ئىبرىخ فىروم نېتزىنىڭ 19-ئەسىردە: «خۇدا ئۆلدى» دېگەن گېپىگە قارىتا، 20- ئەسىردە: «ئادەملەر ئۆلدى» دېدى. ئۇ، ئىنسانلار ئۆزىنىڭ بۇ مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىتالىيەدىكى ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشىدەك بىر مىسلىسىز ئاقارتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشى كېرەك، دەپ ئوتتۇرىغا قويغانىدى. گەرچە بۇ گەپ 1970- يىللاردا دېيىلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ رېئاللىقتىكى ئالامەتلىرىنى كۆرگىنىمىز يوق.

يەرشارى خاراكتېرلىك بۇ روھىي قۇرغاقچىلىق، ئېتىقادى ئەزەلدىن سۈيۈق بۇ مىللەتكە تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى. بۈگۈنكى كۈندە ھېچبىر ئاتا - ئانا ئۆزىنىڭ قىز - ئوغۇللىرىدىن خاتىرجەم ئەمەس. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە مۇھەببەت بۇزۇقچىلىقىنىڭ دەسمايىسىگە ئايلاندى. ئىپپەتلىك قىزلار ئۆزلىرىنىڭ گۈھەرلىك سالاھىيىتىنى بارا - بارا يوقىتىشقا باشلىدى. يىگىتلەرمۇ بۇنىڭغا خۇددى كىچىكىمىزدە سۈنى: كۆزۈم كۆرمىدى، قۇلقىم ئاڭلىمىدى، دەپ ئىچكەندەك مۇئامىلە قىلىشقا يۈزلەندى. قىزلىق پەردە ئوپېراتسىيىسىنىڭ بازارلىشىشى پارتلىيالماي قالغان يانار تاغنىڭ پىلىكىگە ئوت يېقىۋەتكەندەك بىر ئىش بولدى. ياشلىرىمىز تورمۇزى بۇزۇلۇپ كەتكەن ماشىنىغا ئوخشاپ قالدى. ئىلگىرى كوچا - كويلاردا، كىشى كۆزۈپ قالىدىغان ئوچۇقچىلىقتا ئىتلار جۈپلىشىپ قالسا، كىشىلەر تاش ئېتىپ قوغلىۋېتەتتى، ھازىر ئىتلارمۇ خىجىل بولۇپ خالىي جايلارغا كېتىدىغان بولدى. ئۇلارنىڭ ئورنىنى ئەمدىلىكتە ئادەمىي ئىتلار ئالدى. ئەرلەر ئاياللىرى باشقىلار بىلەن تانسا ئوينىسا، ئۇنى كۈنلەشنى قالاقلىق، مەدەنىيەتسىزلىك، دەپ قارايدىغان، ئاياللارمۇ ئەرلىرىنىڭكىنى توغرا چۈشىنىدىغان بولدى.

ئەجەبا، ئۇلار بۇزۇقچىلىقنىڭ مۇشۇنداق ئاددىي ئىشلاردىن باشلىنىدىغانلىقىنى بىلمەمسۇ؟

جىنسىيەت ھازىرقى مەدەنىيەتلىك جەمئىيەتتە تەرىپىدىن ئاشكارا تىما قاتارىدا قوبۇل قىلىندى، جىنسىيەتكە ئالاقىدار مەسىلىلەرنىڭ يوشۇرۇشقا تېگىشلىك ئەمەسلىكى، ئۇنى يوشۇرۇشنىڭ ئىلمىيلىك ئەمەسلىكىنى مۇئەييەنلەشتۇردى. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مۇھەببەتلىشىشى ھازىرقى كۈندە ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى قوزغىمايدۇ. بىز بولساق، بۇنى ئوقۇغۇچىلارغا جىنسىي ساۋاتلارنى ئىلمىي چۈشەندۈرمىگەنلىكتىن، دەپ قارىدۇق. ئوقۇغۇچىلارغا بۇنى چۈشەندۈرۈۋاتقاندا، ئوقۇغۇچىلار بۇنى بىلىم، دەپ قوبۇل قىلارمۇ ياكى ھەۋەسلىنىپ ئاڭلاپ ئولتۇرارمۇ؟ (تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە گىگىنا دەرسىدە كۆپىيىش سىستېمىسىنى ئۆتكەندە قانداق ھېسسىياتتا بولغانلىقىڭىزنى ئويلاپ كۆرسىڭىز بولىدۇ) نومۇسلۇق جايلارنىڭ يۆگىلىشىنىڭ ئۆزىلا بۇ تېمىنىڭ يۆگىلىشى كېرەكلىكىنى بەلگىلىگەن (بۇ ھەرگىزمۇ جىنسىي بىلىملەرنى ئۆگەنمەسلىك كېرەك، دېگەنلىك ئەمەس). ئېيتىلىشىچە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ ئاياللارغا ئايرىم كۈندە، ئايرىم جايدا نەسىھەت قىلىدىكەن ھەم ئاياللارنىڭ سوئاللىرىنى پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئايالى ئائىشە ئارقىلىق سورايدىكەن.

ناۋادا ئېتىقاد يوقالسا، ئەخلاق يوقايدۇ، ئەخلاق يوقالغاندا، قانۇننىڭمۇ رولى بولمايدۇ. قۇرئان كەرىمدە ئېيتىلىشىچە، ئەخلاقنى يوقاتقان لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قوۋمىمۇ ئومۇميۈزلۈك بەچچىۋاز بولۇپ كەتكەچكە، ئاگاھلاندۇرۇشلارغا قۇلاق سالماي ئاخىر تاش ياغدۇرۇلۇپ ھالاك بوپتىكەن.

ھازىر قىز - يىگىتلەر بىر - بىرىنى تالىلىغاندا، تاشقى قىياپىتىگە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىپ، مەنىۋى قىياپىتى بىلەن ئانچە

ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدىغان بولدى. ئاتا - ئانىلارمۇ كۆيئوغۇل - كېلىنلىرىنى ئابرۇي، پۇل، ھوقۇق نۇقتىسىدىن بەكرەك تاللايدىغان بولدى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دېيانەتلىكنى تاللاڭلار، دېگەنىدى). ئاتا - ئانىلارنىڭ پەرزەنتىگە بولغان تەلىپىمۇ دەرس نەتىجىسى بىلەنلا چەكلىنىپ قېلىپ، ئەخلاق تەلىپى تولىمۇ تۆۋەنلەپ كەتتى. ئاتا - ئانىسىنى سىز، سىلى دەپ ئاتايدىغان بالىلار قالمىغىلى تۇردى.

ھازىر ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىن بەختىلىك دەپ كەتكىلى بولمىسىمۇ، خاتىرجەم ئائىلە تېپىش ئاسان ئەمەس. ئاياللار ئەرلىرىنىڭ ئۆزىگە كۆيۈنمىگەنلىكىدىن، تەلەپ - ئېھتىياجلىرىنى پەرمانبەردارلىق بىلەن ئورۇندىمىغىنىدىن ...، ئەرلەر ئاياللىرىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى خوش دەپ ئاڭلىمىغىنىدىن، بۇرنىدىن يېتىلمەكچى بولغانلىقىدىن، پارچە - پۇرات ئىشلارغا تولا پۇل بۇزىدىغانلىقىدىن، ئۆزىنىڭ ئىشلىرىغا تولا ئارىلىشىۋالغىنىدىن ... قاقشايدۇ. ئەرلەر لايىقىدا ئەر، دادا بولۇپ بولالماي، ئاياللار خوتۇن، ئانا بولۇپ بولالماي تۇرمۇشتىن رەنجىپ يۇرۇشمەكتە. تۇرمۇش ۋە مۇھەببەتتىكى كەچكىكىنە ئوڭۇشسىزلىقلارمۇ بەزى ئادەملىرىمىزنىڭ روھىنى بەربات قىلىۋېتەلەيدۇ. بۇ روھىمىزنىڭ قانچىلىك ئەرزىمەس ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئەرلەر دۆلەتنىڭ غېمىنى يەيدىغانلاردىن ئىكەنمىش. ھازىر ئائىلە غېمى ئەڭ ئۇلۇغ ۋەزىپىگە ئايلانغان. ھازىر كىشىلەرنىڭ ئىقتىدارى ئائىلە ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئىپادىلەنمەكتە، يېگىت دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا جەڭچى دېگەننى بىلدۈرەتتىكەن، ھازىرقى يېگىتلەرنىڭ ئىقتىدارى مۇھەببەتلىشىشتە ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. ئائىلە تاپا - تەنە، رەنجىش - كايىشلار بىلەن تولغان. ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىك، مۇھەببەت بۇلىقىغا ئايلانمايى، ئۇرۇش - جېدەلنىڭ ئۆۋىسىغا ئايلىنىپ قېلىشى، ئەر - ئاياللىنىڭ بىر - بىرىدىن كۆڭلى سۇ ئىچمەسلىكى ئۇلارنى تالادىن سۇ ئىچىدىغان يەر تېپىشقا مەجبۇر

قىلغان ... ئاقىۋەتتە نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى سىزمۇ تەسەۋۋۇر قىلالايسىز.

بۈگۈنكى دەۋر ئەقىلنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى. لېكىن، ئەقىلنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ھەرگىزمۇ روھنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. ئادىل يىلدىرىمنىڭ «غەلىتە ئۆزگىرىش» ناملىق ھېكايىسى گەرچە ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى رېئاللىقنى پۈتۈنلەي ئەينەن ئەكس ئەتتۈرمىسىمۇ، روشەن بىر يۈزلىنىشنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ھېكايىدىكى پاجىئەلەر ئاۋۋال روھ ئايىنىغاندىن كېيىنكى تەننىڭ ئايىنىشىدۇر.

مېنىڭ نەزىرىمدە بىر مۇكەممەل جەمئىيەت جىنايەتتىن پۈتۈنلەي خالىي جەمئىيەت ئەمەس (ئەمەلىيەتتە بۇنداق جەمئىيەت مەۋجۇت ئەمەس)، بەلكى جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىشقا ھەقىقىي تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنى توختىتىپ قويمىغان جەمئىيەتتۇر. ئادەمنىڭ مۇكەممەللىك ئۆلچىمىستى جەمئىيەتكە تەققاسلاشقا بولىدۇ. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ دىپلوم، ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇپ ماگىستىرلىق، دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئالغىلى، بىر نەچچە يىل ئىشلەپ دوتسېنت، پروفېسسور بولغىلى بولىدۇ. لېكىن ھەقىقىي ئادەمىيلىكىنى دىپلوم، ئۇنۋان ئالغاندەك ئالغىلى بولمايدۇ. جەمئىيەتمۇ بىرەر قېتىملىق ئىسلاھات بىلەنلا بولدى قىلسا بولمايدۇ، چوقۇم ئىزچىللىقنى ساقلىشى كېرەك، ئەمەللەرنىڭ ئەكسىچە ياخشىسى ئاز بولسىمۇ، ئۈزۈلۈپ قالمىغان ئەمەلدۇر (ھەدىستىن).

تارىختىن بۇيان ھەققانىيەت، ئەخلاق دەۋەتلىرى پەيلاسوپ-مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئاغزىدىن بالدۇر چىققان بولسىمۇ، بۇلارنى ھەل قىلىدىغان ھۆكۈمدارلارنىڭ پەرۋايى ھەمىشە پەلەك بويىكەلگەن. ھاكىمىيەتنىڭ بىخەتەرلىكىگە تەھدىت، ئىقتىسادقا زىيان ئېلىپ كەلمەيدىغان ئىشلار ھامان كۈن تەرتىپىنىڭ ئاخىرىغا تىزىلدى. بۇنىڭغا نۆۋەت كېلىپ بولغۇچە يەنە يېڭى - يېڭى باش ئاغرىتىدىغان

ئىشلار چىقىپ، ھۆكۈمدارلارنىڭ بۇنىڭغا قاراشقا ھەقىقەتەن چولىسى تېگىپ بولالماي قالدى.

ئىلگىرى كىشىلەر ئاچلىقتىن بىر-بىرىنى يېگەنىدى، ھازىر بولسا توقلۇقتىن يەۋاتىدۇ. لۇشۈن ئەپەندى:«بالىلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!» دەپ نىدا قىلغانىدى، لېكىن مەن:« ئاۋۋال ئۆزۈڭلارنى قۇتقۇزۇۋېلىڭلار!»، دەپ نىدا قىلمەن. چۈنكى، ئۆزى ئوت ئېچىدىكى ئادەم قانداقمۇ يەنە ئوت ئېچىدىكى ئادەمنى قۇتقۇزالسۇن ؟

بىلىم ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

تەبىئەتتىكى شەيئىلەر ۋە ئىجتىمائى ھادىسىلەرنىڭ بايقالمىغان قانۇنىيەتلىرى ئىنسانلار تەرىپىدىن بايقىلىپ ئىگىلەنگەندە، ئۇ ئىنسان مېڭىسىدە بەلگىلىك ئۇقۇم، چۈشەنچە ھالىتىدە ساقلىنىدۇ. ئۇ تەجرىبىدىن، ئەمەلىيەتتىن ئۆتكەندە، ئىسپاتلانغاندا ئېتىراپ قىلىنغان تەجرىبىگە ئايلىنىدۇ، مانا بۇنى بىز بىلىم دەيمىز. ئەمما بۇ خىل بىلىم كۈچ ئەمەس. بىلىمنىڭ كۈچكە ئايلىنىشى ماھىيەتتە نەزەرىيىنىڭ ئەمەلىيەتكە، تەجرىبىنىڭ ئۇنۇمگە، چۈشەنچىنىڭ نەتىجىگە ئايلىنىش جەريانىدۇر. بىلىم كۈچكە ئايلىنىش ئۈچۈن چوقۇم ئۇ نەزەرىيىدىن سۈغۇرۇلۇپ چىقىشى، ئوبيېكتىپ دۇنياغا ئەمەلىي تەسىر كۆرسىتىشى كېرەك. يەنى ئادەم شۇ بىلىم ئارقىلىق ئۆزىگە ۋە ئەتراپىدىكى شەيئىلەرگە تەسىر كۆرسەتكەندە، بىلىمنى ئۆزىنىڭ مەقسىتى، مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، ئىش - خىزمەت ئۇنۇمىنى ئەسلىدىكىدىن يۇقىرى كۆتۈرەلىگەندە ئاندىن بىلىم كۈچكە ئايلىنىدۇ. بىلىم ئىنسانىنىڭ ئەسلىي تۇغما كۈچىگە قوشۇلغان يېڭى كۈچ بولۇپ، ئۇ تۇغما كۈچ ئاساسىدا مەيدانغا كېلىدۇ ھەم تەسىر - ئۇنۇم جەھەتتە ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشىدۇ. بىر ئادەمنىڭ دۇنيادا قانداق ھالەتتە ياشىشى ھىدايەت - زالالىتى، غەلىبە - مەغلۇبىيىتى، دۇنيادىكى ئورنى، باشقىلار بىلەن بولغان پەرقى ئۆزى ياشاۋاتقان بەلگىلىك دەۋر، ماكاندىكى زۆرۈر بىلىملەرنى، شۇنداقلا دەۋر، ماكاندىن ھالقىغان مەڭگۈلۈك بىلىملەرنى قانچىلىك

ئىگىلىگەن - ئىگىلىمىگەنلىكىگە باغلىق بولىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، بىلىم ھەربىر كىشىنىڭ قانداق ئېلىپ بېرىلىشى ۋە ئۇنۇم - نەتىجىسىنى بەلگىلەيدىغان بولۇپ، ھەربىر كىشى قىلغۇچى چوقۇم مەزكۇر ھەربىر كىشى قانۇنىيىتى ھەققىدىكى بىلىملەرنى چوقۇم بىلىشى كېرەك. دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر شەيئى نىسپىي ئۆزگىرىشچان بولىدۇ، بەلگىلىك بىر قانۇنىيىتى بولىدۇ، يۇقىرىقى بايانلىرىمىزدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، بىلىمنىڭ كۇچىكە ئايلىنىشىدا كىم بولسا بولسۇن بىر ھالقىلىق ئامىل بار. ئۇ بولسىمۇ، ئادەمنىڭ بىلىمى ئادەمنىڭ پائالىيەتچانلىقى ئارقىلىق ئاندىن كۇچكە ئايلىنىپ، شەيئىلەر تەرەققىياتىغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. خۇددى ئوقيا ئۆزلۇكسىز ئوۋ ئوۋلىيالمىغاندەك، بىلىمۇ ئۆزلۇكسىز ھەربىرىمىزنى ھەربىرىمىزنى تەلىمەيدۇ. دېمەك، بىلىمنىڭ كۇچكە ئايلىنىشى ئۇنى ئىگىلىگۈچىنىڭ ئۇنىڭدىن قانچىلىك پايدىلىنىشىغا باغلىق. پايدىلىنىلمىغان بىلىم گويا ئېتىلمىغان ئوقتۇر.

ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىم كۆپچىلىك ئوقۇرمەنلەرگە ئايان ئاددىي ساۋاتلار، ئەمما كىشىنى تولمۇ ئەجەبلەندۇرىدىغان بىر ئەھۋال شۇكى، رېئاللىقتا بىز نۇرغۇن بىلىملەرنىڭ ئىگىلىنىۋاتقانلىقىنى، ئۆگىنىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرىمىز، ئەمما كۇچكە ئايلىنىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ ئەمەلىي رول ئويناپ، تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئاز كۆرۈۋاتىمىز، بىلىملەر ئىگىلىنىۋاتىدۇ، ۋەھالەنكى شۇ بىلىملەر بىلەن ھەل قىلىدىغان مەسىلىلەر ھەل بولماي تۇرۇۋاتىدۇ.

شۇنى چۈشىنىش كېرەككى، ھەر قانداق بىر بىلىم بىر ئاچقۇچ، ئۇ چوقۇم مەلۇم بىر مەسىلىنى ھەل قىلىدۇ، بىر قۇلۇپنى ئاچىدۇ، بىلىم ئىزدىگۈچىلەر چوقۇم بۇنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىشى كېرەك. مەيلى پەن - تېخنىكا، تەبىئىي پەن بىلىملىرى بولسۇن ۋە ياكى ئىجتىمائىي - دىنىي ئىلىملەر، گۇمانتار پەنلەر بولسۇن، چوقۇم

شۇنداق. ئەگەر مەلۇم بىر خىل بىلىم ئىگىلىنىپ، ئۆزى ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىنى ھەل قىلمىسا، ئۇنداق بىلىمنىڭ ئىگىلەنگىنىنىڭ ھېچنېمىگە پايدىسى بولمايدۇ. بىر ئادەم پىسخولوگىيە ئۆگەنسە، ھەتتا ئۇ بۇ ساھەدە مۇتەخەسىس، بىراق ئۇ سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا تولىمۇ گالۋاڭ ياكى ھەمىشە خوتۇنى بىلەن چىقىشالماي يۈرىدۇ، ئۇنداقتا ئۇنىڭ پىسخولوگىيە بىلىملىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئۇنۇۋان ئېلىپ بېرىشىدىن باشقا نېمە پايدىسى بولدى؟ بىر قوۋمنىڭ كومپىيۇتېر بىلەن ھەپىلىشىدىغانلىرى، كومپىيۇتېر ئۆگەنگەنلىرى تولا، ئەمما ئۇلارنىڭ يېزىق مەسىلىسى كومپىيوتېردا تېخىنچە جايىدا ھەل بولۇپ بولالمىدى، ئۇنداقتا ئۇلارنىڭ كومپىيۇتېر ماگىستىرى، دوكتورى بولغىنىنىڭ نېمە پايدىسى بار؟

دېمەك، ھەر قانداق بىر بىلىم بىر قىلىچ، بىر ئاچقۇچ، ئۇ چۈقۇم مەلۇم بىر نەرسىنى كېسىدۇ ياكى مەلۇم بىر قۇلۇپنى ئاچىدۇ، بىر ئادەمنىڭ ئىشتان بېغىدا نۇرغۇن ئاچقۇچ بار، ئەمما ئۇ شۇ ئاچقۇچلىرى بىلەن قايسى قۇلۇپلارنى ئېچىشنى بىلمەيدۇ، مۇشۇنداق كىشىلەرنى بىلىملىك، ئالىم دەپ ئاتاشتىن كىشىنىڭ نومۇسى كېلىدۇ، ئۆز بىلىمىنىڭ زادى قايسى مەسىلىلەرنى ھەل قىلالايدىغانلىقىغا بەلگىلىك چۈشەنچىسى بولمىغان ئادەملەر ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىكى بوينىغا 40 غارنىڭ ئاچقۇچىنى ئېسىۋالغان مۇشۇككە ئوخشايدۇ: «بىر تاغدىكى 40 غاردا نۇرغۇن ئادەم سولانغان بولۇپ، ھەر كۈنى يالماۋۇز كېلىپ، ئۇلاردىن بىر نەچچىسىنى يەيدىكەن. بۇ غارلارنىڭ ئاچقۇچى شۇ جايدىكى بىر مۇشۇكنىڭ بوينىدا ئىكەن، بىر باتۇر كېلىپ شۇ ئاچقۇچلارنى مۇشۇكنىڭ بوينىدىن ئېلىپ ئۇلارنى قۇتقۇزىدىكەن». دېمەك، مۇشۇكتە غارنىڭ ئاچقۇچلىرى بار، ئەمما ئۇ بۇنىڭ بىلەن غارنى ئېچىشنى بىلمەيدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ربئاللىقتا بوينىغا نۇرغۇن ئاچقۇچ ئېسىۋالغان بىلىملىك كىشىلەر ناھايىتى كوپ، ئەمما ئۇلار ئاچقۇچلىرىنىڭ قايسى

قۇلۇپقا چۈشىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

بىر ئادەم مەلۇم بىر بىلىمنى ئىگىلەشتىن ئاۋۋال، مېنىڭچە چوقۇم شۇ ئىگىلىمەكچى بولغان بىلىملىرى بىلەن قايسى مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى، قايسى مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى، قايسى مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ياكى ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرنىڭ قانداق بىلىملەر بىلەن ھەل بولىدىغانلىقىنى بىلىشى كېرەك. قۇلۇپنى تېپىپ بولۇپ ئاچقۇچ ئىزدەش، ئاچقۇچلارنى تېپىپ بولۇپ قۇلۇپ ئىزدىگەنگە قارىغاندا ھەم تېز، ھەم ئوڭاي بولىدۇ، ئەكسىچە بولغاندا ۋاقىت ـ ئېنېرگىيە ئىسراپچىلىقى يۈز بېرىدۇ. ئۇرۇمچىگە ماڭماقچى بولغان بىر ئادەمنىڭ ئىشقىلىپ ئۇرۇمچى شىنجاڭدا دەپ يولغا چىققىنىدىن تۆمۈر يولدا ماڭسام ھەم تېز، ھەم بىخەتەركەن، دەپ يولغا چىققىنى ئەلۋەتتە ئوخشىمايدۇ. بىلىش كېرەككى، مەقسەت يولنى يورۇتىدۇ، تۇرمۇشتىمۇ كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز، تولا زېرىكسەپ قالىدىغان، قىلغىلى ئىش تاپالماي، ئىچى پۇشۇپ قالىدىغان، تولا تۇرمۇشىدىن، ئەتراپىدىكىلەردىن قاقشايدىغانلارنىڭ تولىسىنىڭ ھاياتىدا ئۆزىنى پىدا قىلغۇدەك بىرەر مەقسىتى يوق.

دېمەك، بىلىمنىڭ كۈچكە ئايلىنىشى ئۈچكى مۇقەررەر تەلەپ، ۋەھالەنكى يۇقىردا قەيت قىلغىنىمىزدەك بۇ، ئادەم ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ، ئەگەر بىر قوۋمدىن ئىلىم ئىزدىگۈچىلەر كۆپ، ئەمما ھەل بولۇۋاتقان مەسىلىلەر ئاز بولسا، ئۇنداقتا بۇ مىللەت ئومۇميۈزلۈك غايە-مەقسەت كىرىزىسىغا مۇپتىلا بولغان بولىدۇ. شۇ ئېنىق بولۇشى كېرەككى، ئالىملىرى نانقېپى مىللەت ھەقىقىي بىچارە مىللەتتۇر.

بىلىم ۋە ئېھتىياج

بىزنىڭ بەزى كىشىلەرنى بىلىملىك، بەزى كىشىلەرنى بىلىمسىز دەپ ئاتىشىمىز بىر نىسپىي ئۆزگىرىشچان ھۆكۈم بولۇپ، ئۇ پۈتۈنلەي

بەلگىلىك زامان ۋە ماكانىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. بەلگىلىك جەمىيەتتىكى بىلىمگە بولغان ئۇنۇمبرسال ئىجتىمائىي ئېھتىياج شۇ جەمئىيەت ئەزالىرىغا قويۇلىدىغان بىلىم تەلىپىنى بەلگىلەيدۇ. بۇ تەلەپكە قانچىلىك دەرىجىدە لايىقلىشىش بولسا ئاندىن شۇ شەخسنىڭ «بىلىملىك»، «بىلىمسىز»لىكىنى بەلگىلەيدۇ، قەدىمكى دەۋردىكى مەشھۇر ئالىملارنىڭ بىلىدىغانلىرىنى بەلكىم ھازىرقى بىر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بىلىشى مۇمكىن. ئەمما، بۇنىڭدىن بىلەن ئۇ ئالىملارنى بىلىمسىز، بۇ ئۇقۇغۇچىنى بىلىملىك دېگىلى بولمايدۇ. بىر ئادەم شۇ جەمئىيەتتىكى كونكرېت، تەلەپ - ئېھتىياجنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇدەك بىلىم ئىگىلىگەندىلا، ئاندىن ئۇ بىلىملىك سانىلىدۇ، شۇڭا «بىلىملىك»، «بىلىمسىز» ئۆلچەملىرىمۇ ئۆزگىرىشچان، تۇراقسىز بولىدۇ.

بىر ئادەمنىڭ ئۆگەنگەنلىرى، بىلىدىغانلىرى كۆپ، ئەمما يەنىلا ئۆز جەمئىيىتىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىسا، ئۇنى بىلىملىك دېگىلى بولمايدۇ. ئېھتىياجنىڭ ئۆزلۈكسىز كۆچىيىشى ۋە يېڭىلىنىشى، شەخسنىڭ بىلىم ئىزدىشى، ئىلگىرىلىشىگە، تەتقىقات يۆنىلىشى، كەسىپ تاللىشىغا دەرھال، بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئەگەر مەلۇم جەمئىيەتتىكى بۇ خىل ئېھتىياج تەلىپى شۇ جەمئىيەتنىڭ بىلىم - مائارىپ سىستېمىسىدا جايىدا، مۇۋاپىق ئىنكاسقا ئېرىشەلمىسە، بۇ جەمئىيەتنىڭ بىلىملىك كىشىلىرى ئورگانلارغا نىسبەتەن بىلىملىك ھېسابلىنىدۇ، ئەمما ئەمەلىي ئېھتىياجغا نىسبەتەن تولمۇ نابابلىقىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ.

ئادەمنىڭ ئۆگىنىدىغان كەسىپ تاللىشى، يەنى قانداق بىلىم ئۆگىنىشى ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە بولۇپ، ئۇنى شۇ شەخسنىڭ قىزىقىشى، خاھىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئوبيېكتىپ ئېھتىياجى بەلگىلەيدۇ. مانا بۇ خىل ئەھۋالدا ئادەم ئۆزىنىڭ قىزىقىشى بىلەن ئېھتىياج بىردەك بولىدىغان ئەھۋال ئاز ئۇچرايدۇ، چوقۇم بىردىن كېچىش كىرەك. بۇ بەك مۇھىم، ئەمەلىي مەسىلە، مېنىڭچە

قىزىقىش بىلەن ئېھتىياج زىت كەپقالغان ئەھۋالدا ئېھتىياجنى ئاساس قىلىش كېرەك. ئەلۋەتتە، بىر ئادەم ئاۋۋال ئۆزىنىڭ خاھىشى، قىزىقىشىدىن ۋاز كېچىش ئوڭاي ئەمەس. ئەمما، ئادەم چوقۇم قۇربان بېرىشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك. بەلكىم بىر ئادەم تولىمۇ قىممىتى يوق، ئەھمىيەتسىز بىر كەسپىكە قىزىقىشى مۇمكىن، جەمئىيەتتە بولسا شۇنداق كىشىلەرنىڭ ھەل قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان باشقا نۇرغۇن مەسىلە بولۇشى مۇمكىن. مۇنداق ئەھۋالدا چوقۇم قىزىقىشتىن ۋاز كېچىپ ئەمەلىي ئەھۋالنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش كېرەك. پىشىپ يېتىلگەن مىللەت چوقۇم بۇنداق قۇربانلىقنى بېرەلەيدۇ. ئەقلىي سالماقلىق بىر مىللەت ئېڭىدا ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغاندا، چوقۇم بۇ جەمئىيەتتە بەھۇدە، ئەھمىيەتسىز ئىشلار ئازىيىپ، ئۇنۇملۇك، نەتىجىلىك ئىشلار كۆپىيىدۇ.

كرىزىس قانداقلاشقا تېگىشلىك ئېھتىياجنىڭ قانداقلاشقىدىن تۇغۇلىدۇ، مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ يولى بەكلا ئاددىي، ئۇ بولسىمۇ ئېھتىياجنى قانداقلاش. قىيىنى بولسا، شۇ ئېھتىياجنى بايقاش ۋە قانداقلاش يوللىرىنى تېپىش. ئادەم ئۆزىگە نېمىنىڭ لازىملىقىنى ۋە ئۆزىنىڭ نېمىگە لازىملىقىنى بىلەلىسە، ئۇ ئۆزىنىڭ مەسلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ يولىنى تېپىۋالغان بولىدۇ، بىر مىللەت، بىر قوۋممۇ شۇنداق.

بىلىم ۋە يېڭىچە نادانلىق

بىلىمنىڭ بولماسلىقى بىر كرىزىس، ئۇ بىر ئاپەت، ئەمما بۈگۈنكى دەۋر بىلىمنىڭ، ئۇچۇرنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇپ كېتىشىنىمۇ يەنە بىر خىل كرىزىسقا ئايلاندۇردى. بۈگۈنكى دۇنيا سېكونتلاپ يېڭىلىنىپ تۇرىدىغان سان ـ ساناقسىز ئۇچۇر بىلىملەر

بىلەن تولغان، خىلمۇ خىل تەلىمات - ئىدىيىلەر، يېڭى قاراش - چۈشەندۈرۈش، ئىزاھاتلار ھەددىدىن زىيادە كۆپىيىپ كەتكەن دۇنيا. ھازىر بۇ دۇنيانىڭ پۇقرالىرى زادى نېمىنى تاللىشىنى، نېمىگە ئىشىنىشىنى، نېمىنىڭ راست، نېمىنىڭ يالغان، نېمىنىڭ ھەقىقەت، نېمىنىڭ سەپسەتە ئىكەنلىكىنى ئايرىيالماي، قايمۇقۇش ئىچىدە ياشاۋاتىدۇ. ھازىر كىشىلەر بۇگۈن راست دەپ ئېتىقاد قىلغانلىرىدىن ئەتە گۇمانلىنىدۇ، بۇگۈن تاللىغانلىرىنى ئەتە تاشلايدۇ.

ئۇچۇرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى ئىجاد قىلىش نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، كىشىلەر قوبۇل قىلغۇچىلار ۋە تارقاتقۇچىلاردىن ئىبارەت ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ، قوبۇل قىلغۇچىلار پۈتۈنلەي پاسسىپ ئورۇندا، ئۇلار تارقىلىۋاتقان بىلىم - ئۇچۇرلارغا ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى قاچۇرۇش ۋە قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت ئىككىلا خىل تاللاش قويۇلغان، تارقاتقۇچىلار تارقاتقان ئۇچۇر - بىلىملەر ئارقىلىق قوبۇل قىلغۇچىلارنى مەلۇم دەرىجىدە كونترول قىلىدۇ، ئۇلارنى سىستېمىلىق تەرزدە ئۆزى كۆزلىگەن نىشانغا باشلايدۇ.

بۇگۈنكى زامان كىشىلىرى ئۇچۇن نېمىنى تاللاش، نېمىگە ئاساسەن تاللاش - تاللىماسلىقنى قارار قىلىش ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە، بۇنداق بىلىم پارتلىغان يېڭىچە قارىغۇلۇق دەۋرىدە، تاللايدىغان نەرسىنىڭ خاراكتېرى، ماھىيىتى، ئۇنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلالايدىغان مۇستەقىل ئاڭ، مەدەنىيەت جۇغلانمىسىنىڭ بولۇش - بولماسلىقى ۋە ئۇنى ئۆزلۈكسىز كۈچەيتىش، بېيىتىش ھالاكەت ياكى نىجاتلىقىنى بەلگىلەيدىغان ھالقىلىق ئامىل.

كىشىلەر خاتا، توغرا دەپ ھۆكۈم قىلىشتا ئۆزىدە ئىلگىرىلا بار بولغان بەلگىلىك دۇنيا قاراش، پەلسەپىۋى ئىدىيە، ئېتىقاد، ئاڭ، مەدەنىيەت بىلىملىرىگە ئاساسلىنىدۇ. تاشقى ئۇچۇر - بىلىملەرنىڭ

زەربىسى ۋە مىقدارى كىشىلەرنىڭ ئىچكى روھىيىتى، ئېنېرگىيە زاپىسىدىن ئېشىپ كەتكەندە، ئۇلارنىڭ مەنىۋى مۇۋازىنىتىدە ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلۇش يۈز بېرىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئېنېرگىيە زاپىسىدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمىغا ئۇلار توغرا، خاتا، بولىدىكەن، بولمايدىكەن، دەپ ھۆكۈم چىقىرىشقا ئامالسىز، ئادەم ئۆزىنىڭ مەنىۋى دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللارنى جايىدا دەڭسىيەلمىگەندە، مەنىۋى قۇلۇق، مەۋقەسىزلىك تەبىئىيلا باش كۆتۈرىدۇ.

بىلىم ئادەمنى توغرا يولغا باشلايدۇ، ئەمما ھەددىدىن زىيادە، ئېھتىياجدىن ئارتۇق بىلىم ئادەمنى زالالەتكىمۇ باشلايدۇ. بىلىم يولغا باشلايدۇ. كاللىدىكى ئارتۇقچە كېرەكسىز بىلىم ئەقىل كۆزىنى، ھەقىقەت نۇرلىرىنى كۆرۈشتىن توسۇپ قويىدۇ. كومپيۇتېردىكى ۋىرۇسمۇ ئەمەلىيەتتە بىر يۇمشاق دېتال، تېخنىكىلىق مەھسۇلات، ئەمما ئۇ قاتتىق دىسكىدىكى باشقا سىستېمىلارنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، كومپيۇتېرنىڭ نورمال خىزمىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ، ھەتتا ئېغىرراق بولغاندا كومپيۇتېرنى كاردىن چىقىرىدۇ، خۇددى شۇنىڭدەك كېرەكسىز بىلىمۇ ئاشۇ ۋىرۇستەك بىر ئادەمنىڭ نورمال، توغرا ئۇسۇلدا پىكىر قىلىشى، ھەرىكەت قىلىشىغا تەسىر كۆرسىتىپ، بىر ئادەمنى بۇزۇپ قويىدۇ. بىر ئادەمنىڭ مېڭىسىدە نۇرغۇن پايدىلىق بىلىم بولسىمۇ، ئەمما كاللىسىدىكى بىر نەچچە ۋىرۇس ھەممىنى يوقۇملاندۇرۇپ، باشقا پايدىلىق بىلىملەرنىمۇ كاردىن چىقىرىپ قويىدۇ. شۇڭا، نۇرغۇن بىلىملىك كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا شۇنداق ۋىرۇس بولغاچقا، تولا جۆيلۇشلەردىن خالىي بولالمايدۇ. ئۇلار ئۆزى شۇنداق بىلىملىك، ئەمما قاراڭغۇلۇق، گۇمراھلىق ئىچىدە تېڭىرقايدۇ.

فىزىكىدا ماددىلارنىڭ ئېغىرلىق مەركىزى دەيدىغان بىر ئۇقۇم بار. ئېغىرلىق مەركىزى ئادەتتە جىسىملارنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلايدىغان مۇھىم نۇقتا. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش ئادەمدىمۇ

ئۆزىنىڭ مەنىۋى مۇۋازىنىتىنى ساقلايدىغان ئېغىرلىق نۇقتىسى بولىدۇ. بۇ ماھىيەتتە ئادەمنىڭ مەنىۋى مۇۋازىنىتىنى ساقلايدىغان ئېغىرلىق نۇقتىسى بولىدۇ. بۇ ماھىيەتتە ئادەمنىڭ سىرتقى تەسىر ئۇچۇرلارغا ئىنكاس قايتۇرىدىغان بىر مەنىۋى ئىستېھكامى، ئىنسانغا نىسبەتەن بىر روھىي تەڭشەك. بەزى كىشىلەر شۇنچە ئۆگىنىدۇ، شۇنچە بىلىملىك، ئۇلار ئوخشىمىغان ئىلمىي قاراش، چۈشەنچىلەرنى توپلاشقا، ئۇنى ئىزاھلاشقا ئۇستىلىشىپ كەتكەن. ۋەھالەنكى ئۇلاردا شۇ ئۇچۇرلارنى پىششىقلاپ ئىشلىيەلىگۈدەك، ئۇنى چەكلىيەلىگۈدەك بىر مەنىۋى جۇغلانما يوق، يەنى بىر ئېغىرلىق مەركىزى يوق. شۇڭا ئۆلار ماھىر تەپسىرچى، شەرھشۇناسلار، توپلىغۇچىلار بولۇپ يېتىشكەن، ئەمما ئۆزىنىڭ مۇستەقىل مەۋقە، سىستېمىلىق قاراش، ئىدىيىسى يوق، ئېغىرلىق مەركىزى يوق كىشىلەر مەڭگۈ سىرتتىن چىققان شامالدا پۇلاڭلاپ تۇرىدۇ. ئۇلارغا تەگكەن شامال ھەم سوقما شامال ئۇلارنىڭ مېڭىسى، قەلبىنى ئۇزاققىچە چالغىتىۋېتىدۇ، پات ئەسلىگە كېلەلمەيدۇ. ئىدىيە مەپكۇرىلەر، قاراش ـ تەلىماتلارنىڭ ئۇزلۇكسىز كۆپ خىللىششى ئىنسانلارنىڭ مەنىۋى بىرلىكىنى ئېغىر دەرىجىدە يىمىرىپ تاشلاۋاتىدۇ، ھەر كىم ئۆز ـ ئۆزىگە يول، مەۋقە بەلگىلەپ، ھەر مەزھەپ ئۆز تەلىماتلىرىدىن پەخىرلىنىپ، مىسلىسىز بىر ئازغۇنلۇق باش كۆتۈرۈۋاتىدۇ. ئادەم تۇرمۇشتا ئۇنچىۋالا كۆپ ئىدىيە ـ قاراشلارغا موھتاج ئەمەس. ھازىر ئادەملەر بىلىمنى كونترول قىلماي، بىلىم ئادەمنى كونترول قىلىۋاتىدۇ.

دېمەك بۇگۈنكىدەك تاللاش ھالاكەت ـ نىجاتلىقنى بەلگىلىگەن بىر دەۋردە، تاللاشنىڭ ئاساسى بولغان ئېغىرلىق مەركىزى ئىنسان مەنىۋىيىتى ئۇچۇن خۇددى تەندىكى يۈرەكتەك مۇھىم.

بىلىمنىڭ ئادەمسىزلىششى

بۇ دەۋرىمىزنىڭ يېڭىچە بىر پاجىئەسى. گەرچە ھازىر

كىشىلەرنىڭ بىلىم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ناھايىتى يېقىن، چەمبەرچاس بولسىمۇ، بۇ خىل يېقىنلىق بىلىمنى نوقۇل ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەنلا بىرلەشتۈرۈۋاتىدۇ. ئەكسىچە ئىنسانلار بارغانسېرى ئېتىقاد، ئىنسانىي تۇيغۇ، ھېسسىيات، مۇھەببەت - نەپرەت بويىچە ھەرىكەتلەنمەستىن ، ئۇقۇم ، فورمۇلا، نەزەرىيىلەر بويىچە ھەرىكەتلىنىۋاتىدۇ، بىلىم كىشىلەرنىڭ مېڭىسى بىلەن ئاجايىپ يېقىنلاشقان بولسىمۇ، قەلبى بىلەن چەكسىز يىراقلىشىۋاتىدۇ. كىشىلەرنىڭ بىلىمى ئۇلارنىڭ مۇھەببەت - نەپرىتىنى بەلگىلىيەلمەيدىغان بوپقالدى.

كىشىلەر ماتېماتىكىلىق تەرزدە پىكىر قىلىش ئۇسۇلىغا يۈزلەندى، ھەممە نەرسىنىڭ نەق، ئەمەلىي بولۇشىنى تەلەپ قىلىپ، بىلىمنىڭ قىممىتىمۇ شۇنىڭغا ئاساسەن بەلگىلەندى، كىشىلەر ھازىر نۇرغۇن بىلىمگە ئىگە، ئەمما بۇ بىلىم ئۇلارنىڭ شۇ چەكلىك ئىلمىي ساھەسىدىلا ئۆزىنىڭ تەسىرى، رولىنى جارى قىلدۇرالايدۇ. بىر ئاتوم مۇتەخەسسىسى ئۆزى ياسىغان ئاتوم بومبىسىنىڭ كىملەرگە ئىشلىتىلىۋاتقانلىقىنى، قورال - ياراغ ئالىملىرى ئۆزى ياسىغان قورال بىلەن كىمگە تاقابىل تۇرۇش كېرەكلىكىنى بىلمەيدۇ. مەنۇي، ئىجتىمائىي، ئەخلاقىي قىممەتلىرىنى ئېقتىسادىي قىممىتىدەك مۇھىم بىلمىدى. ئىگىلىگەن بىلىم چۈشەنچىلەر كىشىلەرنىڭ كونكرېت كىشىلىك ئەخلاق - پەزىلىتىگە تەسىر كۆرسەتمەيدىغان بولدى. تەتقىقات نەتىجىلىرى مول بىر ئەخلاقشۇناس پروفېسسور ئۆزىنىڭ ئەخلاق ھەققىدىكى تەتقىقات - تەھلىللىرىنى ئۆزىنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىگە تەتبىقلاپ باقمايدۇ. مائارىپچىلار، پېداگوگلار تەربىيە - مائارىپ ھەققىدە ئاجايىپ ئۇنۇملۇك، قالتىس ئۇسۇل - چارە، تەلىمات - قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، ئەمما سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قانداق تەربىيىلىنىشىگە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ،

كىشىلەرنى غاپىللىقتىن دەل غاپىللار توسۇۋاتىدۇ.

دەۋرىمىزنىڭ ئۆزلۈكسىز رەۋىشتىكى ئىقتىسادىي ئەھمىلىي ئۇنۇمگە بولغان تەقەززالىقى شۇنىڭغا لايىقلاشقان بىلىملىك، ئىختىساسلىق خادىملارنىڭ تۇركۈملەپ مەيدانغا كېلىشىنى تەلەپ قىلدى. ئۆزىنى ئۇنۇم، قىممەتكىلا بەخشەندە قىلىۋېتىكەن بۇ ئىختىساس ئىگىلىرى تەدرىجىي يوسۇندا ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمالغا ئايلانىپ ماھىر ماشىنا ئادەملەرگە ئايلاندى. كىشىلەر بىلىمنىڭ مەقسەت ئەمەس پەقەتلا بىر ۋاستە ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالدى.

بۈگۈنكى زامان بىلىم ساھەسىدىكى مەيلى ئالىم، مەيلى ئىزدەنگۈچى، مەيلى ئوقۇغۇچى بولمىسۇن، جاھاندىكى ھەر قانداق شەيئى ياكى ھادىسە ئۈلار ئۈچۈن ماتېرىيالغا، يەنى تەتقىقات ئوبيېكتىغا ئايلانغان، تەتقىقات ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ، كىشىلەر ھەر بىر مەسىلە، ھەربىر ئىش ھەققىدە توم - توم رىسالە - كىتابلارنى يېزىپ، شەرھلەنمىگەن ساھە، تەتقىق قىلىنمىغان بوشلۇق قالمىدى. ۋەھالەنكى، بۇ خىل تەتقىقاتلار ئالىي مەكتەپ، ئاكادېمىيىلەردە تەتقىقات تېمىسى ياكى تەتقىقات تاپشۇرۇقى بولغانلىقى ۋە ياكى تەتقىق قىلغۇچىنىڭ ئۆز ئالدىغا بىرەر تەلىمات ئوتتۇرىغا قويۇشى، بىرەر مەزھەپ پەيدا قىلىشى ئۈچۈن بولۇۋاتىدۇ. ئىنسانلارنىڭ بەخت - مەنپەئىتى كۆزلىنىپ خالىس ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي تەتقىقاتلار بەكلا ئاز. كىشىلەر ھازىر خۇدانمۇ بىرەر تەتقىقات ئوبيېكتى سۈپىتىدە تەتقىق قىلىدۇ.

قىسقىسى، بىلىمنىڭ ئىنسان روھىدىن يىراقلىشىشى، بىلىمنىڭ بىر ئادەمنىڭ ھىدايەت، زالالىتىگە تەسىر كۆرسىتىشكە ئاجىز كەپقېلىشى، مېڭىلەرنىڭ بىلىم - ئۇقۇملارغا تولۇپ، قەلبلەرنىڭ شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىگە تولۇشى، بۈگۈنكى دۇنيا بىلىم ساھەسىدىكى ئېچىنىشلىق پاجىئە.

بىلىم ۋە نوپۇز

بىر جەمئىيەتتە بىلىمنىڭ ياكى نوپۇزنىڭ قايسى بولۇشى شۇ جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ئادالىتىنىڭ دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. بۇنى بىلىشتە مەزكۇر جەمئىيەتتىكى ئەمەلدارلار بىلەن ئالىمنىڭ ئورنىغا قاراش كېرەك. قەغەزدە، نەزەرىيىدە، ئېغىزدا ئالىملار مەدھىيىلىنىدىغان، تەرىپلىنىدىغان، ئالىملارنىڭ تۆھپىلىرى تولا تەشۋىق قىلىنىدىغان، ئەمەلىيەتتە ئىش يۈزدە بولسا، ئەمەلىي ئىش ئەمەلدارلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغان، ئىلىم ئەھلىلىرى ئەمەلدارنىڭ ئېغىزىغا قاراپ قالغان، ئىلىمنى ھوقۇق تىزگىنلىگەن جەمئىيەتتە، چوقۇمكى نوپۇزنىڭ ئورنى بىلىمدىن يۇقىرى بولىدۇ. بىر جەمئىيەتنىڭ ساغلام، نورمال تەرەققىي قىلىشى ئۇچۇن بۇ بىر تورمۇزدۇر.

بىلىم مەسىلىلەرنىڭ ئۇنۇملۇك، غەلىبىلىك، تېز ھەل بولۇشىدىكى ئاساستۇر، بىلىمنىڭ تەبىئىتى شۇكى، ئۇ ھەر قانداق كىشىدىن ئۆزىگە رىئايە قىلىشنى، ئۆزى كۆرسەتكەن قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ بىر مۇقەررەر تەلەپ، بىلىمنىڭ ئالدىدا ھەممە باراۋەر، ئەمما بەزى جەمئىيەتلەردە بىلىم تەكىتلەنگەن بىلەن لايىقىدا ھۆرمەت قىلىنمايدۇ. بىلىمنى ھۆرمەتلەش، ئالىملارغا ئۇنۇۋان تاجلىرىنى تاقاش ۋە ياكى نوقۇل بىلىمنىڭ قىممىتىنى، ئۇلۇغلۇقىنى توختىماي تەشۋىق قىلىۋېرىش ئەمەس، بەلكى بىلىم بويىچە ئىش كۆرۈش، بىلىمنىڭ تەلىپىگە بويسۇنۇش ئادەمىلەردىن ئۆزىنىڭ بەزى ئىلگىرىكى قاراشلىرى ۋە جامائەتچىلىككە ئاشكارىلىغان ھۆكۈم - يەكۈنلىرىدىن ۋاز كېچىشنى، ئۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىش ۋە توغرىنى كەمتەرلىك بىلەن قوبۇل قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، ۋەھالەنكى ئەمەلدارلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئابرۇيىنى تۇرغۇزۇش ئۇچۇن ئىلمىي

پرىنسىپ ، قائىدىلەرنى رەت قىلىشى، قوبۇل قىلىشتىن ، شۇ بويىچە ئىش كۆرۈشتىن باش تارتىشى بىلىمگە قىلىنغان ھەقىقىي ھۆرمەتسىزلىكتۇر. مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوچۇق دەرسىتە قوللانغان يېڭى مېتودى مەكتەپ مۇدىرى، ئىلمىي مۇدىرغا سەل غەلىتە، چۈشىنىكسىز بىلىنىپ قالسا، ئۇنىڭ دەرسى ناچار باھالىنىدۇ، بەلكىم شۇ مۇدىرلارنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى ھېلىقى ئوقۇتقۇچىغا يەتمەسلىكى مۇمكىن، ۋەھالەنكى بۇ بىچارە مۇدىرلار ئۆزىگە ياقمىغانلىقى، ئۆزى چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈنلا ئۇ خىل ئۇسۇلنى رەت قىلىدۇ، مانا بۇ بىلىمنىڭ قىيامىتى.

ئەگەر تېرىقچىلىقتا ئاگرانومنىڭ ئەمەس، يېزا باشلىقىنىڭ، ئوقۇتۇشتا پېداگوگنىڭ ئەمەس، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ، زاۋۇتتا ئىنژېنېرنىڭ ئەمەس، زاۋۇت باشلىقىنىڭ گېپى گەپ بوپقالسا، ئىلمىي نەتىجىلەرنى ئالىملار ئەمەس، باشلىقلار باھالىسا، بۇ جەمئىيەت يېرىكىدىغان جەمئىيەت ھېسابلىنىدۇ، بۇنداق جەمئىيەتتە ئالمىنىڭ 10يىللىق تىرىشچانلىقىنى باشلىقنىڭ بىر ئېغىز گېپى بىكار قىلىۋېتەلەيدۇ. بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ئەجەللىك ئاقىۋەت شۇكى، مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ پۈتكۈل بىلىم سىستېمىسى ئائىلاج ئۆزىنىڭ، يەنى (بىلىمنىڭ) تەبىئىتىگە، مۇقەررەر تەلىپىگە خىلاپ يۆنىلىشكە بېشىنى بۇراشقا مەجبۇر بولىدۇ. روشەنكى، ئىلمىي تەتقىقات ،ئىلمىي تەجرىبىلەر، ئىزدىنىشلەر ئالدىن بىر نىشان بېكىتىپ قويۇپ، ئاندىن شۇنىڭغا ماس يۆنىلىشتە ئىلگىرىلەيدىغان، ناۋادا تەتقىقات ئالدىن بەلگىلەنگەن نىشاندىن چەتنەپ كېتىدىغاندەك بولسا ،ئۇنىڭ قانات ـ قۇيرۇقلىرىنى قىرقىپ، مەجبۇرىي يوسۇندا زورمۇ زور ھېلىقى تەلەپ-نىشانغا ماسلاشتۇرىدىغان پائالىيەت ئەمەس. بىلىش كىرەككى، ئىزدىنىش، تەتقىقات جەريانى بىر ئەركىن جەريان. بۇ ئۇنىڭ تەبىئىتى، ئۇ ئالدىن بەلگىلەنگەن مەلۇم نىشانىنى قوبۇل قىلالمايدۇ. تەتقىقات ـ ئىزدىنىش بىزنى قانداق نەتىجىگە باشلاپ بارسا، ئاخىر

ئېتىراپ نەتىجىسى قانداق بولسا، شۇ نەتىجىنى قوبۇل قىلىش، ئېتىراپ قىلىش كېرەك. ئۇنىڭدىن كىملەرنىڭدۇر ئىشتىهايىغا ياقمىغانلىقى، ئەسلىدىكى پەرەزدىكىدەك نەتىجىگە ئېرىشكەنلىكى ئۈنگۈغا تەسىر كۆرسەتمەسلىكى كېرەك. ئەكسىچە بولسا، بۇ نوپۇزنىڭ بىلىمنى قوۇل قىلغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بىر جەمئىيەتتە بىلىمنىڭ نوپۇزنىڭ قوۇلى بوپقالماسلىقى ئۈچۈن، مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ بارلىق خىزمىتى ئىلمىي يەكۈن، پرىنسىپلارغا ئاساسلىنىشى، بىلىمنىڭ نازارەت قىلىش، ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقىنىڭ مۇقەددەسلىكىنى تۇرۇم - بەلگىلىمىلەر بىلەن كاپالەتكە ئىگە قىلىش كېرەك. ئەمەلدارلىق ئېڭى، ھوقۇق نوپۇزى چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ، نوپۇز باشلىقلارنىڭ مىجەزىگە ئايلىنىپ قالغان جەمئىيەتلەردە بىلىمنىڭ ئورنىنى، قىممىتىنى پەقەت تەشۋىقات بىلەنلا تىكلەپ كەتكىلى بولمايدۇ. ئۈنگۈغا چوقۇم ئەمەلىي مەمۇرىي تەدبىر قوللىنىش كېرەك. ھوقۇق - بىلىم ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تۇرۇم ئارقىلىق تەڭشەش كېرەك.

قىسقىسى، بىلىم ھەققەتكە ۋەكىللىك قىلسا، نوپۇز خاھىشقا ۋەكىللىك قىلىدۇ. ھەققەتنىڭ خاھىشقا ئايلىنىپ قېلىشتىنمۇ ئارتۇق مۇستەبىتلىك بارمۇ؟

بىلىم ۋە ياشاش

بىر ئادەمنىڭ باي ياكى نامرات ھالەتتە، كۆچلۈك ياكى ئاجىز ھالەتتە، ھۆكۈمران ۋە قوۇل ھالەتتە ياشىشىنى ئۇ ئىگىلىگەن ماددىي كۈچ بەلگىلەيدۇ. بۇگۈنكى دەۋرىمىزدە بولسا بىر ئادەمنىڭ ماددىي كۈچىگە ئىگە ياكى ئەمەسلىكىنى ئۇ ئىگىلىگەن بىلىم بەلگىلەيدۇ. ئەلۋەتتە، ئۆزى ئوقۇمىغان، مەكتەپ قارىسى كۆرمىگەن بىر ساۋاتسىز ئالىي مەكتەپنىڭ دوكتور، پروفېسسورلىرىدىن باي ئەھۋاللار تولا ئۇچرايدۇ، ئەمما بۇنىڭلىق بىلەن ھېلىقى ساۋاتسىز پروفېسسوردىن

بىلىمسىز، دەپ ئالدىراپلا يەكۈن چىقىرىۋېتىشكە بولمايدۇ، ئۇ بايمۇ ئۆزىنىڭ سودىسى، كەسپى ھەققىدىكى بىلىملەرنى پروفېسسوردىن ئوبدان بىلىدۇ، ئادەتتە ئۇلارنىڭ بىلىم سېلىشتۇرمىسى مەلۇم ئايرىم تەرەپنىلا كۆزدە تۇتۇپ ئېيتىلىدۇ. بىلىش كېرەكلىكى، بىلىم دېگەن نوقۇل مەكتەپلەردىلا ئۆگىنىلىدىغان، كىتابلاردىنلا چىقىدىغان نەرسىمۇ ئەمەس. ئۇ بىر تولىمۇ كەڭ دائىرىلىك، ھاياتلىقنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىگە چېچىلغان بىر بايلىق، ئۇنى بەزىدە ئوقۇمايمۇ ئۆزىگە تايىنىپ بىلىپ كەتكىلى بولىدۇ، بەزىدە ئوقۇماي بولمايدۇ، بۇ ئادەمنىڭ قايسى خىلدىكى بىلىمگە موھتاجلىقىغا باغلىق. يۇقىرىقى بايانلارنى خۇلاسىلىگەندە، ئىنسانىنىڭ ياشاش ھالىتىنى بىلىم بەلگىلەيدۇ، ئىنسانىنىڭ ياشاش ھالىتى ئىككى خىل تەرتىپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلار ماددىي تەرەپ ۋە مەنىۋى تەرەپ. چۈنكى، ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ ھەم ماددىي مەزمۇنى، ھەم مەنىۋى مەزمۇنى بولىدۇ. ئىنسان ماددىي ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۇنىڭ قاندۇرۇش يوللىرىنى بىلىشى كېرەك، بۇنىڭ قاندۇرۇش يوللىرىنى بىلىش دەل بىلىم، مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، تۇرمۇشنىڭ مەنىۋى مەزمۇنىنى بېيىتىش ، تۇرمۇشنى تېخىمۇ مەزمۇنلۇق، مەنىلىك قىلىش ئۈچۈنمۇ شۇنىڭغا زۆرۈر بىلىملەرنى بىلىش كېرەك.

دېمەك، بىلىم ئىگىلەش چوقۇم ياشاشقا تەسىر كۆرسىتىدۇ.ئۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ھالىتىنى بەلگىلەيدۇ، ۋەھالەنكى تۇرمۇشتا ئۆزى ھۈنەر ـ تېخنىكىغا ئىگە بولسىمۇ، نامرات، ئىجتىمائىي بىلىملىرى مول بولسىمۇ، تۇرمۇشى مەنىسىز، ئەھمىيەتسىز كىشىلەر كۆپ. بىر ئادەم شۇنچە تىرىشىپ بىلىم ئىگىلەپ يەنىلا ئۇنىڭ تۇرمۇشىدا ئۆزگىرىش بولمىسا، ئەسلىدىكى ھالەتتىن يۇكسىلەلمىسە، ئۇنىڭ بىلىم ئىگىلىگىنىنىڭ نېمە پايدىسى؟ ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ: «ئوقۇرمىز، ئوقۇتۇرمىز سېغىز چاينىشىمىز باردۇر » دېگەن مىسرىسى بىزگە ئىتايىن مۇھىم بىر ئالتۇن قانۇننى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

ئۇنداقتا جان بېقىش، پۇل تېپىش بىلىم ئىگىلەشنىڭ بىردىنبىر

مەقسىتىمۇ؟ بىز پۇل - ئىقتىساد ئۇچۇنلا بىلىم ئىگىلەمدىمىز؟ بۇ سوئالنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىكى جاۋابى ياق، ئىش يۈزىدىكى جاۋابى بولسا ھەئە، ئەلۋەتتە. نوقۇل پۇل ئۇچۇنلا بىلىم ئىگىلەش بىلىمنىڭ ئادەمسىزلىشىشىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋېتىدۇ. مەلۇم بىر غايىنىڭ ئىشقا ئېشىشىدا كەم بولسا بولمايدىغان ئىقتىسادنى قولغا كەلتۈرۈش ئۇچۇن پۇل تاپقىلى بولىدىغان مەلۇم بىر كەسىپ ئىگىلەش ياكى ئىگىلىگەن بىلىمنى پۇل تېپىشنى مەن بىلىم ئىگىلەشنىڭ ئۆلچەملىك مەقسىتى، دەپ قارايمەن. ئەلۋەتتە، بۇ بەك غايىۋى تەلەپ، ھازىر بۇ خىل مەقسەتتە بىلىم ئىگىلەيدىغانلار يوق ھېسابتا، ئەمما ئۇنداقلارنىڭ ئازلىقى مېنىڭ قارىشىمدىن ۋاز كېچىشىمگە سەۋەب بولالمايدۇ.

دېمەك، بىلىم ئىگىلەشتە بىلىم ئارقىلىق ياشاش ھالىتىنى ياخشىلاش، شۇنداقلا ئۇنى (ياخشىلانغان ھالەت) بىردىنبىر مەقسەت قىلىۋالماسلىق، بىلىم ئىگىلىگۈچىلەر چۈشىنىۋېلىشقا تېگىشلىك ئىنتايىن مۇھىم نازۇك مەسىلە.

بىلىش كېرەككى، بىلىملەرنىڭ خاراكتېرى ئوخشىمايدۇ، بەزىسى ئارقىلىق پۇل تاپقىلى، بەزىسى بىلەن پۇل تاپقىلى بولمايدۇ. ئەمما، ئىنسانلارنىڭ ئادەمدەك ياشىشى ئۇچۇن پۇل تاپقىلى بولمايدىغان بىلىملەر بەكرەك زۆرۈر بولۇشى مۇمكىن، بۇنداق ئەھۋالدا بۇ ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىلمايدىكەن، پۇل تاپالمايدىكەن دەپ، ئۇ خىل بىلىملەرنى تەرك ئېتىش كاتتا ئازغۇنلۇق ھېسابلىنىدۇ.

بىز ئىنسانلار ھەققىدە «ياشاش» دېگەن سۆزنى تىلغا ئالغىنىمىزدا، ئۇنىڭ ئادەمگە خاس، ئادەملەردىن ھەقىقىي تەلەپ قىلىنغان ياشاش ئىكەنلىكىنى، ھەرگىزمۇ بىئولوگىيىلىك تىرىكلىكتىنلا دېرەك بېرىدىغان ياشاش ئەمەسلىكىنى نەزەردە تۇتمىز. مانا بۇ خىل ئىنسانغا خاس ياشاش، تۇرمۇش مەزمۇنىنى ئىنسانىي مەنىلەر بىلەن توشقۇزۇش ئىنسانلارغا قويۇلغان تەبىئىي تەلەپ، زادى قايسى خىل يولنىڭ ئىنسانىنىڭ ياشىشىغا ئەڭ لايىق

يول ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئىنسانلار تېخى بىرلىككە كەلگىنى يوق. شۇڭلاشقا، ھەر قايسى مەدەنىيەت، دىنلارنىڭ تەشەببۇس قىلىدىغان ئادەملىك ئۆلچەملىرى ۋە ياشاش يوللىرىدا زور ئىختىلاپ مەۋجۇت. ئەمما، ئىنسان مەيلى قايسى خىل يولنى تاللىمىسۇن، شۇ مەسىلە ئورتاقكى، ئۇ چوقۇم ئۆزى تاللىغان شۇ يولنى چۇشىنىشى، ئۇ ھەقتىكى بىلىملەردىن خەۋەردار بولۇشى كېرەك. خرىستىئان مۇرىتى خرىستىئان دىنى توغرۇلۇق بىلىملەرنى بىلمەي تۇرۇپ، خرىستىئان بولالىشى، بۇددىست بولالىشى، مۇسۇلمان ئىسلام دىنىنى چۇشەنمەي تۇرۇپ مۇسۇلمان بولالىشى، كوممۇنىست ماركسىزمنى چۇشەنمەي كوممۇنىست بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. چۇنكى ئۇلارنىڭ تاللىغىنى بىر يول. يول مېڭىشنى تەلەپ قىلىدۇ، ۋەھالەنكى مېڭىش بولسا قانداق مېڭىشنى، مېڭىش قائىدىلىرىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، قىسقىسى، بىلىم ئادەمنىڭ «ياشىشى»نى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان ئەڭ مۇھىم كۇچ.

بىلىم ۋە مائارىپ

بىلىمنىڭ ئىگىلىنىشى ئەمەلىيەتتە بىر تەربىيىلىنىش جەريانى بولۇپ، بۇ تەربىيىلىنىشنىڭ پىلانلىق، مەقسەتلىك، سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلىشى مائارىپ ھېسابلىنىدۇ، ئادەمنىڭ تەربىيىلىنىشى نوقۇل بىلىم ئۆگىنىش جەريانىلا ئەمەس، چۇنكى تەربىيىلىنىشتىن مەقسەت مۇكەممەللىشىش بولۇپ، چىن ئىنسان مەنسىدىكى مۇكەممەللىك بىلىملىك، ماھارەتلىك بولۇشنىلا ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. بەلگىلىك جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيات يۆزلىنىشى ۋە ئىجتىمائىي ھالىتى، ئېھتىياجى ئۆزىگە لايىق كىشىلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى تەلەپ قىلغاچقا، بۇ خىل ئېھتىياج ھازىر دۇنيا مائارىپىدا تولىمۇ روشەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، ھازىر دۇنيانىڭ ھەر قانداق جايىدا

ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ئەڭ يۇكسەك مەقسەت، ئىقتىسادىي نەپ ئىجتىمائىي جەمئىيەتتىكى ھەر قايسى ئورگان، ساھەلەرنىڭ پائالىيەتلىرىنىڭ ئەڭ كۆچلۈك ماتورى. دېمەك، دۇنيانىڭ تەلىپى ئىقتىسادىي ئۇنۇم بولغانكەن، دۇنيا ئەڭ يۇقىرى چەكتە ئىقتىسادىي ئۇنۇم يارىتالايدىغان، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئۇچۇن ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك كۆچىنى قوشالايدىغان تېخنىكىلىق، بىلىملىك، ئىختىساسلىق خادىملارغا جىددىي موھتاج. بۇ خىل موھتاجلىق ھازىر دۇنيا مائارىپىنىڭ يۆنىلىشى، مەقسىتى، خاراكتېرىنى بەلگىلىگەن، چۇنكى ھازىرقى دۇنيا ئېھتىياجلىق ئادەملەر دەل مائارىپ ئارقىلىق يېتىشتۇرۇلۇپ چىقىدۇ.

ئىقتىسادنىڭ بىلىم بىلەن چەمبەرچاس بىرىكىپ كېتىشى، بىلىمنىڭ ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ئەڭ ھالقىلىق ئالدىنقى شەرت بولۇپ قېلىشى مائارىپنى پۈتۈنلەي ئىقتىسادقا خىزمەت قىلدىغان بىر قورچاق ساھەگە ئايلاندۇرۇپ قويىدى. كىشىلەرگە پەقەت بىلىملا ئۆگىتىش، ئادەملەرنى بىلىملىك، ئىختىساسلىق، ئىقتىدارلىق كىشىلەردىن قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىش پۈتكۈل مائارىپنىڭ ئالىي غايىسى بوپقېلىپ، ئىقتىسادىي ئۇنۇم يارىتالمايدىغان، ئەمما ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ھەقىقىي ئىنسانچە مەزمۇنغا ئىگە قىلىشقا يارىدەم بېرىدىغان ئىلىملەر قوشۇمچە ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى.

روشەنكى، مائارىپ خىش پۇشۇرىدىغان خۇمدان ئەمەس، ئۇ ھەممىسى ئوپئوخشاش كېسەك ئىشلەپ چىقارمايدۇ، ئەمما ھازىرقى زامانىمىزدىكى مائارىپ دەل خۇمدانغىلا ئوخشاپ قالدى. ھازىر مائارىپنىڭ تەربىيلەۋاتقىنى غايەت زور تورلاشقان ئىقتىسادىي گەۋدە، كان ـ كارخانا، زاۋۇت دېگەندەك ئىقتىسادىي ماشىنىلارغا ۋېنتا بولىدىغان ئادەمىي زاپچاسلاردۇر. بۇ خىل كىشىلەر تولىمۇ ئىقتىدارلىق، بىلىملىك بولۇشى مۇمكىن، ئەمما ئىندىۋىدۇئاللىقى ئاجىز، مۇستەقىل مەۋقە ـ قارىشى، ئېتىقاد ـ بايراق ئېگى يوق، ماددىي نەپس ئېھتىياجى قانسىلا، باشقىغا ھاجىتى چۈشمەيدىغان، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ئۇچۇن ئۆزىنى

بەخشەندە قىلىۋەتكەن يېرىم ماشىنا ئادەملەردۇر. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، مائارىپىمۇ ماشىنىلاشقان ئادەم ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇتقا ئايلىنىپ قالدى. مائارىپنىڭ مەقسىتى ئادەمنى ئۆمۈرۋايەت تەربىيىلەش، ۋەھالەنكى بۇخىل تەربىيىلەش پەقەت بىلىم، تېخنىكا ـ ماھارەت ئۆگىتىش بىلەنلا ئەمەلگە ئاشمايدۇ. ئادەم ئادەم بولغانىكەن، ئۇنىڭدا بىر مەيدان قاراش، غايە ـ مەقسەت بولۇشى، ئۆزىنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىگە ئۆزى نازارەت قىلالىغۇدەك ئاڭ بولۇشى كېرەك. مائارىپنىڭ مەقسىتى ئالىم يېتىشتۇرۇش ئەمەس، بەلكى ئادەم يېتىشتۇرۇش بولۇشى كېرەك. ئادەم ھەر جەھەتتە كەمتۈك يارىتىلغان، بۇ خىل كەمتۈكلۈك دەل كېيىنكى ياشاش، تەربىيە ئېڭى جەريانىدا تۇزلىنىپ تولۇقلىنىپ بارىدۇ، ئەمما تەربىيە نوقۇل بىرلا تەرەپكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، يەنە بىر تەرەپنى نەزەردىن ساقىت قىلسا، بۇ خىل روھتىكى كەمتۈكلۈك ئۇنىڭ كېيىنكى ھاياتىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ.

ھازىرقى كىشىلەر ئاجايىپ تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدۇ، ئىمتىھانلاردا يۇقىرى نومۇر ئالالايدۇ، زېھىن سىناش مۇسابىقىلىرىدە چېمپىيون بولالايدۇ، توم ـ توم كىتاب، لۇغەتلەرنى يادلىۋېتەلەيدۇ، تىز ئىگىلەش، تىز يادلاشلارنىڭ ئاجايىپ ئۇسۇللىرىنى ئىختىرا قىلىشقان، ئۇلار بىر ئۆگىنىش ماشىنىسىغا ئايلىنىپ كەتكەن. ئەمما ئۇلارنىڭ روھى قۇپقۇرۇق، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى مەنىسىز، ھەممىدىن قاقشايدۇ، ئوڭايلا ئۇمىدسىزلىنىدۇ، ئۆلۈۋېلىش ئۇلار دائىم خىيال قىلىدىغان قۇتۇلۇش ئۇسۇلى. ئۇلارنىڭ مەنىۋىيىتى قاغجىرىغان، ئەمما ئۇلار بۇ تەشنالىقنى قاناق قاندۇرۇشنى، نېمە بىلەن قاندۇرۇشنى بىلمەيدۇ، ھاياتلىقتا ئۆزىنى بەخشەندە قىلغۇدەك بىرەر نىشانى يوقلار ھەر دائىم روھىي نورمالسىزلىق ئىچىدە ياشايدۇ، كىچىككىنە بىرەر زەربىمۇ ئۇلارنى كۆمۈپەيكۈم قىلىۋېتەلەيدۇ، ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمىگەن، سۆيگۈنىدىن ئايرىلىپ كەتكەنلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى ھازىر كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك خەۋەر ئەمەس.

ئىنسانىنىڭ قەلبى ۋە مەنىۋىيىتىگە زۆرۈر بولغان ساغلام، پاكىز ئوزۇق

ئۆزى تەربىيىلىنىۋاتقان مائارىپتىن تېپىلمىغاندا، بۇخىل مائارىپ ئۇلارنى تېخىمۇ گۈمراھلىققا، زالالەتكە باشلىشى، ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك بەختسىزلىككە دۇچار قىلىشى مۇمكىن. چۈنكى بىز ئىقتىدار، بىلىم بىلەن بايلىقنى قولغا كەلتۈرەلىسەكمۇ، بەختنى قولغا كەلتۈرەلمەيمىز. بەخت ماھىيەتتە روھنىڭ قانائەتلىنىشىدۇر.

قىسقىسى، مائارىپ ئادەمنى بىلىم - تېخنىكىغىمۇ ئىگە ئىختىساس ئىگىسى قىلالىشى، شۇنداقلا خاراكتېرى ساغلام، مەنىۋىيىتى توق، پەزىلىتى مۇكەممەل ئادەم قىلىپىمۇ يېتىشتۈرەلىشى كېرەك. چۈنكى، ئادەمنىڭ مۇكەممەللىكى بىر تەرەپنىلا ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. ھالبۇكى، ھازىرقى يۇزلىنىشكە قارايدىغان بولساق، ئۇنىڭ مەن ھازىر تىلغا ئالغان مائارىپتىن قانچىلىك يىراقلىشىپ كەتكەنلىكىنى، ئىنسانلارنىڭ ھەم بۇ خىل يۇزلىنىشىنىڭ قانچىلىك كۈچىيىپ ئەۋج ئېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلالايمىز.

ئىلىم، تۇزۇلمە، ئۇنۇم

بۇنىڭدىن ئۇچ - تۆت يىل ئىلگىرى بولسا كېرەك، ئاكام ماڭا:
«شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن بىر ساۋاقداشىم ھازىر ناھىيىلىك ماي زاۋۇتىدا كۆمۈر تاسقاۋاتىدۇ» دېگەنىدى. ئۇ چاغلاردا كىچىك بولغانلىقىمدىن بولسا كېرەك، بۇ گەپ ھەققىدە ئانچە ئويلانماپتىكەنمەن. مانا ئەمدى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ فىزىكا كەسپىدە ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىزگە كومپىيۇتېر يېكى ئىنگلىز تىلى قوشۇپ ئۆتۈلسە، دېگەن تەلىپىگە ئىنستىتۇت مۇدىرىنىڭ: ھەرقايسىڭ ئارتۇقچە دەرسنى تەلەپ قىلىپ نېمە قىلماقچىدىڭ؟ جەمئىيەتكە چىققاندا دەرس ئۆتۈشلىسەڭلا بولىدۇ، دېگەنىنى، مەخسۇس كومپىيۇتېر كەسپىدە ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارغا ھەپتىسىگە ئۆتۈلىدىغان 22 سائەتلىك دەرستە پەقەت تۆت سائەتلا كومپىيۇتېرغا ئائىت دەرس ئۆتۈلىدىغانلىقىنى، بىرنەچچى لارنىڭلا DOS، Windows98، office2000 يىلى ئۇلارغا پەقەت ئۆتۈلگىنىنى، ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە توك سائىتى كەشىپ قىلغان ئىشچىنىڭ، باشلىقنىڭ باشقا توك سائەتلىرى سېتىلماي قالىدۇ، دەپ قاراپ چۈشۈرگەن بۇيرۇقى بىلەن ئۆزى كەشىپ قىلغان توك سائىتىنى بۇزۇشقا مەجبۇر بولغىنىنى، ئۇنۇمبېرستېتتا ئىككى يىل ئوقۇپ، ئاران 3- ئوقۇش يىلى 1-مەۋسۇمنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا ئاندىن رەسمىي كەسىپ ئۆتۈلۈشكە باشلىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، كۆرۈپ، ئاكامنىڭ ھېلىقى گېپىنى قايتا ئويلىدىم.

ئويلىغانسىرى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ نېمە ئۈچۈن نامراتلىقتىن قۇتۇلالمايۋاتقانلىقىنى، گەرچە ھەممە ساھە تىرىشچانلىق كۆرسىتىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئىشلارنىڭ يەنىلا ئاكام ئېيتقان بايىقى پەدىدە كېتىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. شۇنىڭ بىلەن دەققىتىم تەبىئىي ھالدا تەبىئىي پەن ۋە ئۇنىڭ جەمئىيىتىمىزدىكى ئويناۋاتقان رولى، تۇتقان ئورنىغا مەركەزلەشتى.

روشەنكى، تەبىئىي پەن تەبىئەت توغرىسىدىكى پەن. كىشىلەر تەبىئىي پەن ئارقىلىق ئالەمنىڭ ئېچىلمىغان سىرلىرىنى ئاچىدۇ، بايقالمىغان قانۇنىيەتلىرىنى بايقاپ، شۇ قانۇنىيەتكە ئاساسەن سايمان ـ قوراللارنى ئىختىرا قىلىپ، ئۆز تۇرمۇشىنى تېخىمۇ قۇلايلاشتۇرىدۇ.

تەبىئىي پەننىڭ ئىجتىمائىي ئۇنۇمى شۇكى ئۇ، ئادەم بىلەن تەبىئەتنى يېقىنلاشتۇرۇپ، ئىنسانىنى تەبىئەتنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇ خىل چۈشىنىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشى تەبىئەتتىن ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن پايدىلىنىشقا يول ئاچىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلار تەبىئەت ھەققىدە ئېرىشكەن بىلىملىرىدىن پايدىلىنىپ، تەبىئەت ئالدىدا تېخىمۇ تەشەببۇسكار، ئەركىن ئورۇنغا ئۆتىدۇ. ماھىيەتتە بۇ خىل تەشەببۇسكارلىق ئىنسانلارنىڭ تېخىمۇ كۈچەيگەنلىكىنىڭ، ئۆزىگە پايدىلىق بايلىق مەنبەلىرىنىڭ ئاچقۇچىنى تاپقانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بۇ خىل كۈچىيىش ئادەتتە ئىنسانلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ ئىلغار ياشاش ۋاستىلىرىگە، بايلىق مەنبەسىگە ئىگە بولغىنىنى ئۆزىنىڭ بەلگىسى قىلىدۇ. قىسقىسى، تەبىئىي پەن بايلىقنى ۋاستە قىلىپ، ئىنسان مەۋجۇتلۇقىنى ماددىي كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ.

مەن بۇ يەردە تەبىئىي پەننىڭ ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەت ـ فۇنكسىيىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىپ ئولتۇرمايمەن. چۈنكى، بۇنداق چوڭ تېمىنى يەڭگىللىك بىلەن ئۇنداق ئاسان مۇلاھىزە قىلغىلى

بولمايدۇ، ئۇ بىر ئايرىم، تەپسىلىي توختىلىشقا تېگىشلىك زور تېمىدۇر.

مەيلى تەبىئىي پەن كۆرۈنمەس سەييارە، پلانېتىلارنى تەتقىق قىلسۇن ياكى دېڭىز ئاستى جانلىقلىرىنى ۋە ياكى گېن-ئىرسىيەت، قورال- ياراغ، قۇرت - قوڭغۇزنى تەتقىق قىلسۇن... ئۇ يەنىلا ئادەمنى مەركەز-مەقسەت قىلىدۇ. دېمەك، ھەر بىر تەبىئىي پەن تەتقىقاتى ئىنسانلارنى تېخىمۇ كۈچەيتىش، ئۇلارنى ھازىرقىدىن ياخشىراق ماددىي ئەۋزەللىككە ئىگە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ يەردىكى ئەڭ يادرولۇق مۇھىم مەسىلە تەبىئىي پەننىڭ ئەمەلىي ئۇنۇم يارىتىش رولى. بۇ جەھەتتە تەبىئىي پەننىڭ رولى ئىجتىمائىي پەنگە قارىغاندا تېخىمۇ بىۋاستە، كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولىدۇ.

مەلۇم جەمئىيەتتە تەبىئىي پەن نەتىجىلىرىنىڭ جۇغلىنىشى شۇ جەمئىيەتتە سانائەتنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ، سانائەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى تەبىئىي پەننى تېخىمۇ ياخشى تەرەققىي قىلىشتا ئىمكانىيەت ۋە مەيدان بىلەن تەمىنلەيدۇ. دېمەك بۇلار بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئۆز ئارا رول ئوينايدۇ. ئامېرىكا كېلەچەكشۇناسى ئالۋىن توفلېر مۇنداق دەيدۇ:«پەن-تېخنىكىنىڭ يېڭىلىنىشى ئۇچ باسقۇچتىن تەركىب تاپىدۇ، بۇلار بىرىكمە بىر - بىرىنى كۈچەيتىدىغان بىر زەنجىرنى ھاسىل قىلىدۇ. بىرىنچى، ئەمەلگە ئاشىدىغان ئىجادىي ئىدىيە، ئىككىنچى، ئۇنىڭ ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىنىشى، ئۈچىنچى، ئۇنىڭ جەمئىيەتتە تارقىلىشى». دېمەك، ئاۋۋال ئىجادىي ئىدىيە تۇغۇلىدۇ، شۇ ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن تېخنىكا ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىنىدۇ، ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىنىش ئارقىلىق جەمئىيەتكە كېڭىيىدۇ، بۇ يەنە يېڭى بىر ئىجادىي ئىدىيىنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ... ئەپسۇسكى، بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە بۇلار ھەققىدە ئېغىز ئېچىش تېخى يىراق گەپ.

سانائەت ئىنقىلابىدىن ھازىرغىچە بولغان دۇنيا تارىخى بىزگە

شۇنى ئېنىق ئۇقتۇرىدۇكى، قەيەردە تەبىئىي پەن تەرەققىي قىلسا، شۇ يەردە سانائەت شەكىللىنىدۇ، قەيەردە سانائەت بولسا، شۇ يەردە ئىقتىساد تەرەققىي قىلىدۇ، شۇ يەردە قۇدرەتلىك ھاكىمىيەت قۇرۇلىدۇ.

سۆزلەپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك يەنە بىر مەسىلە شۇكى، تەبىئىي پەن نەتىجىلىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشىلا سانائەتنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ. بۇنىڭدا يەنە شۇ جەمئىيەتنىڭ ئۇستقۇرۇلمىسى پائال ماسلىشىپ، ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا شارائىت يارىتىپ بېرەلەيدىغان ئىقتىسادىي قۇرۇلمىنى بەرپا قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ناۋادا شۇنىڭغا ماس ئىقتىسادىي تۈزۈلمە شەكىللەنمىسە، مەيدانغا كەلگەن تېخنىكىلارنى تەتبىقلاشقا سورۇن، شارائىت بولمايدۇ - دە، ئۇ ھېچقانداق ئەمەلىي قىممەت يارىتالمايدۇ.

تۆۋەندە بىز تەھلىلىمىزنى ئاۋۋال جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىگىلىك فورمىسىدىن باشلايمىز:

ئىگىلىك فورمىسى دېگىنىمىز،بەلگىلىك جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەقسىملەشنىڭ بىر پۈتۈن شەكلى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، بىز تېپىك يېزا ئىگىلىك (دېھقانچىلىق)جەمئىيىتى. ئەزالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى دېھقانچىلىق قىلىدىغان جەمئىيەتتە ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلمايدىغانلىقى، بىردىنبىر چىقىش يولىنىڭ مەزكۇر جەمئىيەتتە سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىكەنلىكى ئاللىقاچان ھازىرقى زامان ئىقتىسادشۇناسلىرى يەكۈنلىگەن قانۇنىيەت. ئامېرىكا نوپۇسىنىڭ 3%تى دېھقان، لېكىن ئۇ يەنىلا دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئاشلىق ئېكسپورت دۆلىتى. بىزنىڭ رايونىمىزدا80%ئادەم يەر تېرىيدۇ، لېكىن دېھقانلىرىمىز ئۆزىنىڭ قورسىقىنىمۇ تۇزۇكرەك باقالمايۋاتىدۇ. ئىقتىساد ئۆگىنىۋاتقان بىر دوستۇمنىڭ دېيىشىچە، نوقۇل ئاشلىق تېرىشقا تايىنىپ دېھقانلارنى بېيىتقىلى بولمايدىكەن.

گەرچە ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئالغان تەقدىردىمۇ، دېھقانلارنىڭ ئازـ تولا كىرىمى كۆپەيگەن بىلەن، ئىقتىسادنى ھەقىقىي يۈكسەلدۈرۈش مۇمكىن ئەمەسكەن. ئاشلىق مەھسۇلاتى ئاشقان بىلەن، ئۇنى ئىستېمال قىلىدىغان ئادەم كۆپەيمىگەچكە، يارىتىلغان ئىقتىسادىي قىممەت ئەسلىدىكى ھالەتتىن كۆپ ئاشمايدىكەن ھەم ئېھتىياج ئاشمىغان ئەھۋالدا ئاشلىق مەھسۇلاتىنىڭ ئېشىشى باھانىڭ تۆۋەنلىشىگە سەۋەب بولىدىكەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاز ئادەم كۆپ يەر تېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد قىلىشى، باشقا دېھقانلار يا ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىشى، ياكى سودا-سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەك ئىكەن. يېڭى مەھسۇلات ئارقىلىق يېڭى بازار يارىتىقاندا ئاندىن ئىقتىساد تەرەققىي قىلىدىكەن، بۇغداي، قوناق يېڭى مەھسۇلات بولمىغاچقا، ئۇنىڭغا بولغان تەلەپ ئاشمايدىكەن.

بىز ئۆزىمىزدىكى تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكىنى تولمۇ تەكتىلەيمىز. بىراق ئۇ ئىلغار پەن ـ تېخنىكا، ئۇنۇملۇك ئىگىلىك تۈزۈلمىسى بىلەن بىرلەشمىسە، بۇ تەبىئىي بايلىقتىن ئالىدىغان ھەقىقىي پايدىنى بىز ئەمەس، بىزدىن سېتىۋالغانلار ئالىدۇ. ئوتتۇرا شەرقتىكى ئەرەب دۆلەتلىرى نېفىت بايلىقى ئەۋزەللىكىگە ئىگە ھەم ئۇلار ھەقىقەتەن باي، ئەمما ئۇلارنىڭ بايلىقىغا قاراپ ئۇلارنى قۇدرەتلىك دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇلارنىڭ بايلىقى ھەرگىز ئۇلارنىڭ ئەمەلىي قۇدرىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، نوقۇل تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكى ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىقتىساد تەبىئىي بايلىقنىڭ تۈگىشىگە ئەگىشىپ ۋەيران بولىدۇ. دېمەك، ئىقتىساد پەقەت تەبىئىي بايلىق ئاساسىغىلا ئەمەس، مۇھىمى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ساپاسى ئاساسىدا قۇرۇلۇشى كېرەك.

سانائەت چىقىش يولى بولغانىكەن، ئۇنداقتا ئۇنىڭ خىمىر تۇرۇچى نېمە؟ ئەلۋەتتە، تەبىئىي پەن. سانائەتنىڭ ئىلغارلىق ياكى قالاقلىق دەرىجىسى تەبىئىي پەن تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ شۇ

سانائەتتە قوللىنىلغان ياكى قوللىنىلمىغانلىقىغا مۇناسىۋەتلىك.

دېمەك، پولاتتەك يەكۈن شۇكى، تەبىئىي پەنلەرنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى، ئەمەلىي ئۇنۇم يارىتىشى ئۇنىڭ ئەسلىي تەبىئىي خۇسۇسىيىتى. ئەگەر تەبىئىي پەنلەرنىڭ قوللىنىلىش كەلمىسە، ئۇنىڭ مائارىپتا دەرسلىك قىلىپ ئۆتۈلگىنىنىڭ، ئۇنى ئۆگەنگەنلەرنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. بىر جەمئىيەتتە تەبىئىي پەنلەرنىڭ تېگىشلىك رولىنىڭ جارى بولماسلىقى، تەبىئىي پەنلەرنىڭ ئۆزىدىكى كەمتۈكلۈك ياكى ئۇنى ئىگىلىگۈچىلەردىكى ئىقتىدارسىزلىق تۈپەيلىدىن ئەمەس، بەلكى تەبىئىي پەنلەرنىڭ ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇش سورۇنى بولغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ۋە ئىگىلىك فورمىسىدىكى نۇقسانلار تۈپەيلىدىن بولغان بولىدۇ. تەبىئىي پەن ئۆگىنىشتىن مەقسەت مائارىپتا تەبىئىي پەن ئوقۇتقۇچىسى بولۇش يېكى ئوقۇغۇچىلارغا نوقۇل قوشۇش، ئېلىشلارنى... ئۆگىتىش ئەمەس، بەلكى چوڭقۇر ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئىنسانلار تۇرمۇشىغا پايدىلىق قانۇنىيەتلەرنى تېپىپ چىقىپ، ئۇنى تەتبىقلاش، يەنى ئەمەلىي ئۇنۇم، قىممەت يارىتىشتىن ئىبارەت.

ئەمدى نەزىرىمىزنى ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە يۆتكەيلى: قىسقارتىپ ئېيتقاندا، بىزدە تەبىئىي پەن پەقەت مائارىپقىلا مەركەزلەشكەن، ئۇنىڭ رولىمۇ پەقەت ئوقۇتۇشتىلا ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. بىزدە ئالىي مەكتەپلەردە فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە، كومپيۇتېر... دېگەندەك تەبىئىي پەن كەسىپلىرىدە مەخسۇس ئوقۇغانلار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەردە دەرس ئۆتەلىسىلا كۆپايە. ئۇلار شۇنىڭغا چۈشلۈق بىلىم ئىگىلىيەلىسىلا تەبىئىي پەن ئۆگەنگەن ھېسابلىنىدۇ. ھەتتا ئۇلار ئۆگەنگەنلىرى بىلەن بەلگىلىك ئەمەلىي ئىقتىدارغا ئىگە بولغان تەقدىردىمۇ ئۇنى جەمئىيىتىمىزنىڭ قايسىبىر ساھەسىدە ئىشلىتەلەيدۇ؟ بۇنداق

سانائەتلەشمىگەن جەمئىيەتتە پەن - تېخنىكا ئىگىلىرىنىڭ سوروڭنى بولمايدۇ. بىزنىڭ ھازىرقى ئىگىلىك فورمىمىز(يېزا - ئىگىلىك)نىڭ پەن - تېخنىكىغا بولغان تەلىپىمۇ سانائەت ئىگىلىكىنىڭ تەلىپىدەك كۈچلۈك ۋە جىددىي ئەمەس. پەن - تېخنىكا بولمىسىمۇ دېھقانچىلىق يەنىلا جايىدا كېتىۋېرىدۇ. بىزدە تېخى دېھقانچىلىق تېخنىكىلىرىمۇ كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلمىدى. بىراق سانائەت ئىگىلىكى بولسا، پەن - تېخنىكىدىن قەتئىي ئايرىلالمايدۇ، پەن - تېخنىكا ئۇنىڭ جېنى.

رايونىمىزدا سانائەت ئىگىلىكىنىڭ تېخىچە شەكىللەنمەسلىكى بىزدە تەبىئىي پەننىڭ تەرەققىي قىلالماسلىقىنى، شۇ سەۋەبتىن ئىقتىسادتا يۈكسىلەلمەسلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسى، ئىگىلىك فورمىسى، ئىش تەقسىماتى تۈزۈمى دېگەنلەر مائارىپنىڭ ئۇنىكسىيىسىنى ئاستىرتتىن بەلگىلەپ قويىدۇ. چۈنكى، مائارىپتا تەربىيە، بىلىم ئالغانلار جەمئىيەتكە چىققاندا، يۇقىرىقى سىستېمىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە مەلۇم بىر ئورۇندا ئىشلەيدۇ ياكى ئۆزى ئىش تاپىدۇ. ئەمما، مەكتەپتە ئۆگەنگەنلىرى بىلەن جەمئىيەتتە ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلىنغان ئىقتىدار ئارىسىدا زور پەرق مەۋجۇت بولغان چاغدا، ئۇنىڭ ئون نەچچە يىل ئوقۇغىنىنىڭ ساۋاتلىق بولغىنىدىن ئۆزگە نېمە پايدىسى بولىدۇ؟ شۇڭلاشقا، مائارىپنى ئىسلاھ قىلىشتا ئاۋۋال شۇ جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىش كېرەك.

بىزدە جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى بىلەن مەكتەپلەر ئارىسىدا بىر ئورگانىك بىرلىك شەكىللەنسە، مەكتەپلەردە ئۆگىنىلگەن بىلىم جەمئىيەتتە ئۇچرىغان ھەرخىل مەسىلىلەر (مەيلى ئۇ قانداق مەسىلە بولسۇن)نى ھەل قىلىشتا ئەسقاتسا، دېھقانلارنى بالاكەتكە بەر، دەپ قىستاشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ ھەم شۇ جەمئىيەتتە سانائەتلىشىشنىڭ قەدىمى تېزلىشىدۇ.

بىزدە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن باشقا يەردە خىزمەت تېپىلمايدۇ. شەخسلەر قۇرغان شىركەت، زاۋۇتلار يوق ھېسابتا. پەن- تېخنىكا بىلىملىرىگە ئىگە بولغاندىمۇ ئۇنى ئىشلىتىدىغان زاۋۇت، كارخانا يوق دېيەرلىك.

بىزدە كەشپىياتچىلار خېلى نەرسىلەرنى كەشىپ قىلدى، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىسمى قامۇسقا كىرگەندىن باشقا،ئۆزى قانچىلىك ئىقتىسادىي قىممەت يارىتالدى؟ ئۇنىسى نامەلۇم. بىزدە دوكتور مەيدانغا كەلگەندە، بىزدىمۇ دوكتور بار بولدى، دەپ دوپپىمىزنى ئاسمانغا ئاتقاندۇق. ئەمما، بۇ دوكتور، ماگىستىرلارنىڭ ئۇيغۇرلارغا نېمە پايدىسى بولدى؟ ئۇلار ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ نېمە تەتقىق قىلىپ، قانداق نەتىجە ياراتتى؟ ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى ياخشىلاشقا قانچىلىك پايدىسى بولدى؟...

ئۇلارنىڭ كىچىك-كۆندۈز دېگۈدەك تىرىشىپ ئىزدىنىپ كۆپ بولغىنى ئەلۋەتتە دوكتورلۇق قالپىقى ئەمەس. ئۇلارنىڭ چەت ئەللەردىكى ھەرخىل تەكلىپلەرنى رەت قىلىپ،ئۆز خەلقىنى دەپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەنلىكىدىن تەسىرلەنگەن، شۇنداق ئادەملىرىمىزنىڭ بولغىنىدىن پەخىرلەنگەندۇق. ئۇلار بەلكىم پەقەت ئالىي مەكتەپلەردە دەرس ئۆتۈپ، يىلدا بىر - ئىككى پارچە ئىلمىي ماقالە يېزىپ، ۋەزىپىنى ئادا قىلىش ئۈچۈنلا ئوقۇمىغان بولغىيتتى؟! گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئالىمى بولغىنىنىڭ دېگەندەك پايدىسى بولمىدى.

ئالماشتۇرۇش شەكلىدىكى سودىنىڭ بارغانسېرى خارابلىشىۋاتقانلىقى، ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆتمىسە ۋەيران بولىدىغانلىقى ھازىر ئاساسەن هەممىگە ئايدىڭ بىر پاكىت. ئەلۋەتتە، بۇ يەردىكى ئىشلەپچىقىرىش دەل سانائەتلەشكەن ئىشلەپچىقىرىشتۇر. دېمەك، بىزدە تەبىئىي پەن تەرەققىي قىلمىسا،

شۇنىڭغا لايىق ھالدا ئىقتىسادىي تۇزۇلمىمۇ ئىسلاھ قىلىنمىسا، ئۇيغۇرلاردا ئىقتىسادنىڭ گۈللەنمىكى خام خىيال بوپقالىدۇ. ئادەتتە ئىقتىسادىي تۇزۇلمىنىڭ ئىسلاھاتى مائارىپ ئىسلاھاتىغىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھازىر تەكتلىنىۋاتقان ساپا مائارىپى دەل ئىقتىسادىي تۇزۇلمىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە پەن - تېخنىكا ئىشلەپچىقىرىشقا كەڭ كۆلەمدە تەتبىقلانسا، تېخنىكا ئومۇميۈزلۈك ئىستېمال قىلىنسا، ھەرقايسى ساھەلەردە تېخنىكىغا بولغان ئەمەلىي تەلەپ كۈچىيىدۇ، تەبىئىي ھالدا تېخنىكىلىق مەھسۇلات، تېخنىكىنىڭ ئۆزىنىڭمۇ ئۇيغۇرلار ئارىسىدا بازىرى تەدرىجىي شەكىللىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تەبىئىي پەن بىلىملىرىگە بولغان ئېھتىياجمۇ كۈچىيىدۇ.

ھازىرقى ئىقتىسادىي تۇزۇلمە، ئىگىلىك فورمىسى بىزدە تېخنىكىلىق مەھسۇلاتلارغا بولغان بازارنىڭ بولماسلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بىزدە بەش يىل كومپيۇتېر ئۆگەنگەن ئادەمنىڭ كېيىن قىلىدىغان ئىشى خەت بېسىش ياكى جەدۋەل تۇزۇش. ئۇنىڭ ئالاھىدە پروگرامما تۇزۇش تالانتى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ تۇزگەن پروگراممىلىرىنى ئۇيغۇرلاردىن قانچىلىك ئادەم ئىشلىتىدۇ؟ دېھقانلارغا كومپيۇتېر بولمىسىمۇ بولىدۇ، ئىدارىلەردە خەت بېسىش، جەدۋەل تۇزۇشىنى بىلسە كۇپايە. دېمەك ئېھتىياج بولمىسا، ئۇلارنىڭ بىلىمىنىڭمۇ ئەمەلىي قىممىتى بولمايدۇ.

بۇ يەردە ئېھتىياج دەيدىغان سۆز چېقىپ قالدى، ئۇنى مۇھاكىمە قىلىپ ئۆتەيلى: ئېھتىياج زۆرۈر نەرسىنىڭ كەملىكىدىن كېلىپ چىققان تەقەززالىق. ئېنىقكى، ئۇ يوق نەرسىلەرگە نىسبەتەن شەكىللىنىدۇ، شۇنىڭغا ئېرىشكەندىلا قانائەت تاپىدۇ. ئېھتىياج ھەرقانداق نەرسىدە بولىدۇ ھەمدە ئۆزى مەۋجۇت شەيئىنىڭ ھەرىكەت نىشانىنى بەلگىلەيدۇ. ئەگەر ھەرىكەت ئېھتىياج بەلگىلىگەن نىشانغا يۈزلىنەلمىسە، ئۇ بىھۇدىلىك بىلەن تۇگەللىنىدۇ،

مەزكۇر شەيئىنىڭ تەرەققىياتى، مەۋجۇتلۇقى ھالاكەتكە يۈزلىنىدۇ. ئەلۋەتتە، مەلۇم بىر شەيئىدە بىرنەچچە خىل ئېھتىياج بىرلا ۋاقىت، بىرلا زاماندا تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى مۇمكىن، ئەمما چوقۇم ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەلۇم بىرى ئاساسلىق ئېھتىياج بولىدۇ.ئۇنىڭ تەقەززاسى باشقىلارنىڭكىدىن جىددىي، تەخىرسىز بولىدۇ، ئۇ قاندۇرۇلمىغاندا،باشقىلرىنى قاندۇرۇشنىڭ مەزكۇر شەيئىگە ئەمەلىي پايدىسى بولمايدۇ.

ھازىر ئۇيغۇرلار نېمىگە ئەڭ ئېھتىياجلىق؟ مېنىڭچە، بۇ دەرھال جاۋاب بەرمەك ئەڭ قىيىن سوئاللارنىڭ بىرى. ئەلۋەتتە،ئوخشىمىغان كىشىلەر ئوخشىمىغان جاۋاب بېرىشى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ مەن ئويلايمەن، ھازىر ئۇيغۇرلار ئەمەلىي ئۇنۇمگە ھەممىدىن بەكرەك ئېھتىياجلىق. مەيلى ئىقتىسادىي ساھەدە ياكى مەدەنىيەت، مائارىپ ساھەلىرىدە، ئىجتىمائىيەتنىڭ مەنىۋى قىياپىتىدە بولسۇن، ئەمەلىي ئۇنۇم ئەڭ مۇھىم. بۇنى ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى رېئاللىقى بەلگىلىگەن. ھازىر كەسىپ تاللاۋاتقانلار ياكى تاللاپ بولغانلار بولسۇن، چوقۇم بۇنى نەزەردە تۇتۇشى، ئۆزى قىزىققان نەرسىلەرگىلا ئېسىلىۋالماي، ئېھتىياجنىڭ تەقەززاسى بويىچە تاللىشى، ئەمەلىي ئۇنۇمنى ئاساس قىلىشى كېرەك. مېنىڭ بۇ يەردە تەبىئىي پەننى تەكىتلىشىمۇ ئۇنىڭ ئەمەلىي ئۇنۇم يارىتىش رولىنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن.

بىر جەمئىيەت، بىر مىللەت چوقۇم ئەڭ ئاۋۋال ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا،تەقدىرىگە ئىجابىي ۋە سەلبىي تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئەمەلىي مەسىلىلەرگە ئەمەلىي جاۋاب بېرىشى، ئۆز رېئاللىقىدىكى ئەجەللىك مەسىلىلەرگە دادىل يۈزلىنىشى لازىم. دەۋر، رېئاللىق سورىغان سوئاللاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ھەقىقىي ۋىجدانسىزلىقتۇر.

بىزنىڭ ئەڭ زۆرۈر ئېھتىياجلىرىمىز قاندۇرۇلماي تۇرۇپ،«قۇتادغۇبىلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، "12مۇقام»... لار ئۇستىدە بەس - بەستە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشنىڭ، بۇھەقتە

تـوم- تـوم كـتابلارنى يېزىشـنىڭ، ناخشـا - ئۇسـۇلچى، سـېركچى- سېھرىگـەرلەرنىڭ شـان-شـەرەپ قۇچۇشـلىرىنىڭ نـېمە زۆرۈرىيـىتى بولسۇن؟ بۇلار بىلەن ئۇيغۇرلاردا قايسى رېئال مەسىلە ھەل بولدى؟ دېھقـانلارنىڭ كـىرىمى ئاشـتىمۇ؟ ئىقتىسـادى گـۈللەندىمۇ يـاكى ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋىيىتى بارغانسېرى ساغلاملىشىپ كەتتىمۇ؟...

دۆلـىتىمىز15 يىللىق جاپالىق سۆھبەت مۇساپىسىنى بېسىپ، ئاخىر دۇنيا سودا تەشكىلاتىغا (WTO)غا كىردى. دۆلىتىمىز بۇنىڭغا كىرىش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان بەدەللەرنى تۆلەشكە رازى بولدى، ئەلۋەتتە بۇ ئىدىئولوگىيە، قىممەت قاراش ۋە ھوقۇقتىكى بەزىبىر بەدەللەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ئەلۋەتتە. بىزمۇ دۆلىتىمىزگە ئەگىشىپ WTO غا كىرگەن بولدۇق. بۇ ئۆزگىرىش بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىقتىسادىي رىقابەتنىڭ تېخىمۇ رەھىمسىز، ئېچىنىشلىق بولىدىغانلىقىدىن، يىغلاۋاتقانلارنىڭ يىغىسىنى، ئاھ ئۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئاھىنى ئاڭلاشقا ئادەم تاپقىلى بولمايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. شۇنداقلا بۇ كەڭ رايونىمىزدىكى مەۋجۇت ئىگىلىك فورمىلىرى، ئىقتىسادىي تۈزۈلمىلەرنى ۋاقتىدا ئىسلاھ قىلىشتىن، كوللېكتىپ ئىگىلىكنىڭ مۇستەبتىلىك ئورنىنى شەھەرلەردىلا ئەمەس، كەڭ يېزىلاردىمۇ، دېھقانچىلىق ساھەسىدىمۇ تەختىتىن چۈشۈرۈشتىن، ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادقا ئارىلىشىۋېلىشىنىڭ ئازىيىشى كېرەكلىكىدىن، دېھقانلارنىڭ كەتمەنگە باغلانغان بىچارە تەقدىرىگە خاتىمە بېرىپ، ئۇلارنىمۇ ئەركىن ئىگىلىككە قويۇۋېتىشتىن (ھېچبولمىسا تەدرىجىي) دېرەك بېرىدۇ. شۇنداقلا يەنە بۇ مائارىپىنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئوقۇغۇچىلار مەيلى دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتەلىسۇن ياكى ئۆتەلمىسۇن، ئۇلارغا جەمئىيەتتە جېنىنى باقالىغۇدەك بىرنەرسە ئۆگىتىشى كېرەكلىكىدىن، ئالىي مەكتەپلەر نوقۇل كىتاب ئوقۇتىدىغان ئورۇنلا ئەمەس، پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن بولۇشى كېرەكلىكىدىن، پەن -

تېخنىكىنىڭ خۇسۇسىيلارغا تېخمۇ يۇزلىنىشى كېرەكلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ... دېمەك، دېرەك بېرىدىغان ئىشلار شۇنداق نۇرغۇن، ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، بىزدە تېخى ھېچقانچە تەييارلىق يوق. بىز ھەمىشە ھىندىستان كىنولىرىدىكى ساقچىلاردەك بىرقەدەم كېچىكىپ قالمىغايتتۇق (بۇنداقتىمۇ خېلى بالدۇر كەلگەن ھېسابلىناتتۇق). تارىخىي تەجرىبىلەردىن قارىغاندا، بۇگۈنكى بىر قەدەم كېچىكىش كەلگۈسىدىكى مىڭ قەدەم، ئۇن مىڭ قەدەم كېچىكىشكە سەۋەب بولىدۇ. بىز بۇگۈنكى مۇشۇ بىر قەدەم ئۈچۈن تېخى كەلگۈسىدە قان - ياشلىق بەدەللەرنى تۆلەيمىز.

بەزىلەر WTO غا كىرىش پۇرسەت ۋە خىرىسنى تەكىتلىدۇ، دېيىشىۋاتىدۇ، ئەمما مېنىڭچە، خىرىس كۆپرەك. ھازىرقى زامانداپۇرسەتنى تۇتۇشقىمۇ ئىقتىدار كېتىدۇ. بىزنىڭ مەيلى تىجارەتچىلىرىمىز ياكى ستودېنتلىرىمىز ۋە ياكى كادىرلىرىمىز بولسۇن، تېخى بۇ خىرىسقا تاقابىل تۇرغۇدەك ياكى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنالمىغۇدەك ساپا-ئىقتىدار ھازىرلاپ بولالمىغان.

بىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىمىز كېرەك. بۇ پەقەت ئۆزىمىزدىنلا دېرەك بېرىدىغان مەۋجۇتلۇق بولۇشى كېرەك. بۇنىڭدا بىز باشقىلارنىڭ شاپائىتى، خەيرىخاھلىقىدا ئەمەس، ئۆزىمىزگە تايىنىپ بارلىق ئىرادىسىزلىكنى، بارلىق بىخۇدلۇقنى ئۆزىمىزگە دۇشمەن قىلىپ تۇرۇپ، شۇنداق مەۋجۇت بولۇشىمىز كېرەككى، شۇندىلا كەلگۈسى تارىخ بىز ئۈچۈن بىرەر ئابزاس، بىرەر سەھىپە ئاجراتسا ئەجەب ئەمەس.

بىز ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ بۇ ئەسىردىكى مەۋجۇتلۇقنى ھېكايە-رومانلار، شېئىر - نەسرىلەر، مەسەل - ماقالىلەر ھەققىدە قاينام - قىزىشىپ تۇرۇپ قىلىشىدىغان ئىلمىي مۇنازىرىلەرگە تايىنىپ ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىزنىڭ مۇستەقىل ئىقتىسادىي ئىگىلىكىگە، بايلىقىغا تايىنىپ تۇرۇپ قوغداشتەك تارىخىي ۋەزىپىگە دۇچ

كېلىشاتىمىز. مېنىڭچە، بۇ ئەسىردە بىزگە نىسبەتەن ئەڭ مۇھىم كىشىلەر، شۇنداقلا بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزغا تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان كىشىلەر يەنىلا مۇسابايۇفلار جەمەتىدىكىدەك كىشىلەردۇر. شۇنداقلا مەمتىلى ئەپەندىدەك، مۇتائالى خەلپەتتەك كىشىلەرگە پۇرسەت بولىدۇ.

ئىندىئانلار شانلىق مەدەنىيىتكە ئىگە ئىدى، ئەمما ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى ئۇلارنى ھالاكەتتىن ساقلاپ قالالمىدى. مايالار، ئازتېكلار، ئىنكالار ئاجايىپ مەدەنىيەتلەرنى ياراتقانىدى، ئۇلارمۇ يوقالدى. بىزنىڭ كوروان، ئىدىقۇت مەدەنىيەتلىرىمىزمۇ يوقالدى. تارىخ بىزگە شۇنداق ئۇقتۇرىدۇكى، مەدەنىيەت كاپالەتكە موھتاج.

توغرا، بىر مىللەتنىڭ خەلقئارادا تونۇلغان ناخشا ـ ئۇسسۇل، تەنتەربىيە چولپانلىرى بولۇشى مۇمكىن، ئۇ مىللەتتە پات ـ پات ئىلمىي ـ ئەدەبىي مۇھاكىمىلەر ئۇيۇشتۇرۇلۇپ تۇرۇلۇشىمۇ مۇمكىن. خىلمۇ خىل مۇكاپاتلار تەسىس قىلىنغان بولۇشىمۇ، مەشھۇر مىللىي مەدەنىيەت مىراسلىرى بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئەمما، بۇگۈنكىدەك بىر دەۋردە مەزكۇر خەلقئارالىق ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى، پەن-تېخنىكا قاتلىمى بولمىسا، مەنۇيىتىدە يۆلەنگۈدەك ئېتىقادى، ئاساسلانغۇدەك پەلسەپىسى بولمىسا، يۇقىرىقى نەتىجىلەر بۇ خەلقكە ئاز ـ تولا تەسەللى، خۇشاللىق، ئۇمىدتىن ئۆزگە ھېچنېمە ئەكېلەلمەيدۇ. خەلقئارالىق ھالى ئاۋۋالقىدەك تۇرىدۇ، بېشىدا تۇگمەن چۆرگىلەۋېرىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ نەچچە يۈز يىللىق تارىخىي ساۋاقلىرىنى«ئارمان بار، دەرمان يوق» دېگەن ماقالغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن. دەرمان دەل ئەمەلىي ئۇنۇمدە.

ئېشەك ئۇچامدۇ، ئۇچۇرسا ئۇچمدۇ

«ئۇنداق دېمە، خاتالىشىپ قالسەن»گە تەقرىز

ئەلۋەتتە، نۇرمۇھەممەت توختى ئېشەكنى قانات چىقىرىپ ئۇچالايدۇ دېمەكچى ئەمەس، لېكىن شۇنداقمۇ كىشىلەر بارکى، بۇ كىشىلەر ئېغىزىدا، قەلەمىلىرىدە ئېشەكنىلا ئەمەس، ئىت-مۇشۇكلەرنىمۇ ئۇچۇرالايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاۋامنىڭ ئېڭىدا شۇلار ئۇچىدۇ دېگەندەكىن، راست ئۇچقۇدەك دەيدىغان قاراشمۇ پەيدا بولىدۇ. ھەممە ئادەم ئېشەك ئۇچىدۇ دەۋاتسا، سىز ۋە مەنمۇ راست ئۇچىدىغان ئوخشىمامدۇ-نېمە؟ دەپمۇ قالمىز. بولۇپمۇ ناھەق، خاتا ئىشلارغا تولىمۇ سەۋر-تاقەتلىك جەمئىيەتتە تېخىمۇ شۇنداق بولىدۇ. ناۋادا بۇجەمئىيەت خاراكتېرلىك ئادەتكە ئايلانغاندا، شۇنداق بىر ئەۋلاد يېتىشىپ چىقىدۇكى، ئۇلار ئىشلارنىڭ ھەق - ناھەقلىكىنى شۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە كېلىدىغان پايدا-زىيىنىغا ئاساسەن ئۆلچەيدۇ. ئۇلار كۆلۈش ۋە يىغلاشتىمۇ مۇستەقىل ئەمەس. ئۇلار ئەندازە ئېلىشىنىلا بىلىدۇ، ئىختىرادىن پەقەت خەۋىرى يوق. مانا بۇ ئىلىم ھوقۇققا مۇرەسسە قىلغان جەمئىيەتنىڭ پاجىئەسى. بۇ جەمئىيەتنىڭ چوڭلىرى سولىشىپ كەتكەن تېرىلىرىنى ساڭگىلىتىشىپ يالىڭاچ يۈرسىمۇ، ئاۋام ئۇلارغا «كىيىملىرى ئاجايىپ يارىشىپتۇ» دەپ مەدھىيە ئوقۇشىدۇ. بۇنداق يەردىن ئاندىرسوننىڭ چۆچىكىدىكى ھېلىقى بالىدەكدەك جۇرئەت

تېپىلمايدۇ.

ئارستوتېلنىڭ ئىلىم ساھەسىدىكى نوپۇزلۇق قاراشلىرى غەرب تارىخىدا تاكى گاللىلېي، بېكون دەۋرىگە قەدەر ھۆكۈم سۈرگەن. گەرچە ئۇ نۇرغۇن ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، بەلگىلىك ئېگىزلىكتىن تەڭ قويۇپ بېرىلگەن بىرى ئېغىر، بىرى يەڭگىل جىسىمدىن ئېغىرى بالدۇر يەرگە چۈشىدۇ، دېگەندەك خاتا قاراشلارنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان. ئەلۋەتتە، بۇ ئۇنىڭ جىنايىتى ئەمەس. ھەقىقەت ئىزدەپ خاتالىششىمۇ ياخشى ئىش. ئەمما، خاتالىق قوبۇل قىلغان كىشىلەرنىڭ ئۇنى دەللىلەپ باقماي قارىغۇلارچە قوبۇل قىلغانلىقىدا. ھەقىقەت دەپ قارالغان نەرسىلەردىن گۇمان قىلمايدىغان ئادەملەرنىڭ ھەقىقىتى ئۆزىگە تەۋە ھەقىقەت بولمايدۇ، شۇنداقلا ھەممىلا نەرسىدىن گۇمان قىلىۋېرىدىغان ئادەمدە بولسا پەقەت ھەقىقەت بولمايدۇ.

تۇرمۇش ئادەمگە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىتىدۇ،ئەمما تۇرمۇش ئۆگەتكەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ھەق ساناپ قوبۇل قىلىش ئاقىلانىلىك بولمىسا كېرەك. چۈنكى، تۇرمۇش بەزىدە سىزگە نومۇسسىزلىق، مۇناپىقلىقنىمۇ ئۆگىتىدۇ، سىزنى نۇرغۇن رەزىللىكلەرنى قىلىشقا كۆندۈرىدۇ. تولا ئادەملەر ھاياتلىقتا ئېرىشكەن تەجرىبە - ساۋاق، بېشىدىن ئۆتكەن ئىسىق-سوغۇقتا ئاساسەن بىرنى بىر دېيىش ئەخمەقلىق، دېگەن يەكۈنگە كېلىشىدۇ. بەلكىم بىرنى بىر دېمەيدىغانلارغا قارىغاندا، بىرنى بىر دەيدىغانلارنىڭ ئىزچىل ئاز بولۇشى مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت بولسا كېرەك. قاراڭ، سىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىڭىزمۇ شۇنچىلىك ئاددىي بىر ئىشتا بىرنى بىردەپ سىزگە مۇڭاپىق چۈشەندۈرۈش بېرەلمەپتۇ. دۆلەت شېئىرىنىڭ مەزمۇنى ئەينى ۋاقىتتىكى رېئال تارىخىي شارائىتقا نىسبەتەن ئۇلۇغ ئەھمىيەتكە ئىگە. دۆلىتىمىزنىڭلا ئەمەس، دۇنيادىكى باشقا نۇرغۇن ئەللەرنىڭ دۆلەت شېئىرلىرىمۇ نەچچە ئون،

نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە. بۇ شېئىرلار ئۆز دۆلىتىنىڭ شۇ چاغدىكى كونكرېت تارىخىي شارائىتى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان بولغاچقا،ئادەمگە ئۆتمۈشكە پەقەت ئوخشىمايدىغان بۈگۈنگە نىسبەتەن ماس كەلمىگەندەك تۇيغۇ بېرىپ سېلىشى تەبىئىي ئەھۋال. ئەمما مېنىڭچە، بۇنى شۇنىڭلىق بىلەنلا ئۆزگەرتىپ قويۇش ھازىرقى ئەۋلادلارنىڭ تارىخىي ئاڭ ـ تۇيغۇسىنى سۇسلاشتۇرۇپ قويۇشى، دۆلەتنىڭ قانداق جاپالار بەدىلىگە قۇرۇلغانلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشىغا، شۇنىڭ بىلەن بۈگۈنكى كۈنلەرنى چۈشەنمەي قېلىشىغا سەۋەب بوپقېلىشى مۇمكىن. ئادەمنىڭ رېئاللىقنى چۈشىنىشى تارىخنى چۈشىنىشى ئاساسىغا قۇرۇلسا كېرەك. قارىغاندا، مۇئەللىملىرىڭىزمۇ نۇرغۇن «ئىسسىق ـ سوغۇقلار»نى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، تەجرىبە ـ ساۋاق يەكۈنلىگەن بولسا كېرەك. دەپ قويۇڭ، تەجرىبە ـ ساۋاقلارنىڭ ھەممىسلا ھەقىقەت بوپكېتىشى ناتايىن.

نۇرغۇن ئىشلار ئەسلى ناھايىتى ئاددىي بولىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈلۈشى، ئىزاھلىنىشى تولىمۇ بىمەنە، مۇرەككەپلەشتۈرۈۋېتىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئەسلى شۇنداق ئاددىي ئىشلارمۇ ئاجايىپ بالايىئاپەتلەرنى پەيدا قىلالايدۇ. ئاۋامنىڭ غاپىللىقى مۇقەررەر ھادىسىدۇر. ئۇلارنىڭ قانداق بولمىقى كۆپىنچە ھاللاردا شۇلارنىڭ ئالىم-سەردارلىرىغا باغلىق. ئۇلار مەسىلىلەرنى قانداق چۈشەندۈرسە،خەلق شۇنداق چۈشىنىدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىز ئەينى ۋاقىتتا، ئافاق خوجا:«پەيغەمبىرىمىزگە ھىرا غاربدا تۇنجى ۋەھىي چۈشكەندە،مېنىڭ نۇرۇم شۇ غارنىڭ بۇلۇڭىدا بار ئىدى، ماڭا قول بەرمىگەنلەر جەننەتكە كىرەلمەيدۇ» دېگەندىمۇ گەپ-سۆزسىز ئىشىنىشكەن. خەلقىمىز ساختا پەتىۋا قۇربانلىرىنىڭ تېپىك مىسالى بولالايدۇ. تالاق قىلىنغان خوتۇنلارنى خورازغا نىكاھ قىلدۇرۇپ، ئاندىن ئۆزى خوتۇن قىلغان موللىلارغىمۇ بەرھەق، دەپ سۆكۈت قىلىشقان. ئۇنىغۇ شۇچاغدىكى نادانلىقتىن دەيلى، ئەمما ھازىرمۇ

ناۋادا مىسىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن بىرى كېلىپ، ھاراقنىمۇ بەزىدە ئىچسە «ھالال» بولىدىغانلىقىغا پەتىۋا بەرسە ئىشىنىدىغانلار كۆرمىسۇن. دېمەك، بۇ خەلق بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئىمانىنى ھەقىقەتكە، ئەمەس نوپۇزغا كەلتۈرىدۇ. ئالىملىرى مۇناپىقلىقنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغان خەلقنىڭ ئۆزى ماڭقۇرت بولىدۇ.

جۇڭگو جەمئىيىتىدىكى بىر تەتۈرلۈك شۇكى، ئىلىم ھوقۇققا ئەمەس، ھوقۇق ئىلىمگە ھۆكۈمران. ئىلىمنىڭ ھوقۇقىنى دېدىكىگە ئايلىنىپ قېلىشى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ زور پاجىئەلىرىدىن بىرى. ئون ئالىمنىڭ مەڭ تەستە ئېرىشكەن نەتىجىسى بىرەر ئەمەلدارنىڭ كۆڭلىگە ياقمىسا، ئۇ ئۆزلۈكىدىن بىكار بوپكېتىدۇ. جەمئىيەتتە ئەمەلدارلارنىڭ نوپۇزى ھامان ئالىمنىڭكىدىن يۇقىرى. مەسىلەن، بىر رەسسام كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلسە، كۆرگەزمىنى كۆرگىلى كىرگەن چوڭراق بىر ئەمەلدار سەنئەت نۇقتىسىدىن قارىغاندا ھېچقانچە قىممىتى يوق بىرەر ئەسەرنى ناھايىتى ياخشى سىزىلىپتۇ، دەپ ماختىسا، شۇ ئەسەر دەرھال كۆرگەزمىدىكى ئەڭ كاتتا، ئەڭ ئېسىل ئەسەرگە ئايلىنىدۇ. ھەممىلا جايدا پالانى ئەمەلدارنىڭ ئۇنىڭغا «يۇقىرى باھا» بەرگەنلىكى قەيت قىلىنىدۇ. گەرچە ئۇ ئەمەلدارنىڭ رەھبەرلىك سەنئىتىدە ئىقتىدارى بولغىنى بىلەن، رەسسام باھالاشتا شۇ كەسىپنىڭ ئەھلىگە يەتمەسلىكى مۇمكىن. ئەمما شۇنداقتىمۇ شۇنىڭغا ياققانلىقى ئۈچۈنلا، ئۇ باشلىق «يۇقىرى باھا» بەرگەن نادىر ئەسەر بوپقالىدۇ. مانا بۇ جۇڭگو جەمئىيىتىدە ئىسلاھ قىلىنمىسا بولمايدىغان بىر مۇھىم مەسىلە.

توغرا، خۇددى سىز ئېيتقاندەك، توغرا بىلەن خاتانى ئايرىش جاھاندىكى ئەڭ قىيىن ئىشلارنىڭ بىرى. چۈنكى، ھەرخىل ئادەم، مەزھەپلەر ئۆزى ھەق دەپ بىلگەننى توغرا دەپ ئوتتۇرىغا قويۇشقان. ئەمما مېنىڭچە، توغرا بىلەن خاتانى ئايرىشقا قارىغاندا،

ئايرىلىپ بولغان توغرىدا چىكىش تۇرۇش، توغرىلىقىنى ئۆزىنىڭ مۇقەددەس ھايات مىزانى قىلىپ ياشاش تېخىمۇ قىيىن بولسا كېرەك. مانا بۇگۈن كىتاب-ژۇرنال، گېزىتلەرگە قارايدىغان بولسىڭىز، ئادەملەرنى ياخشىلىققا ئۈندەيدىغان تەلىمات - تەرغىباتلار ئاجايىپ نۇرغۇن،ئەمما رېئاللىققا قارايدىغان بولسىڭىز، ئاشۇ تەلىماتلارغا ئەمەل قىلىدىغانلار ناھايىتى ئاز.بۇگۈنكى دۇنيا ھەقىقەت ئەڭ كۆپ سۆزلىنىدىغان، شۇنداقلا ئەڭ كۆپ دەپسەندە قىلىنىدىغان دۇنيا.

شۇنداقمۇ كىشىلەر بارکى، ئۇلار ھەقىقەتكە باش ئەگدۇق، بەيئەت قىلدۇق، دېيىشىدۇ،ئەمما ئۇلار ھەقىقەتنى ئۆزىنىڭ نەپسىگە بويسۇندۇرۇشىدۇ. ئۇلار ھەقىقەت باشلىغان نىشانغا ماڭماستىن، ھەقىقەتنى ئۆزى باشلىغان نىشانغا قايرىدۇ. ئۇلار ھەقىقەتنى ئۆزىنىڭ سەللە - تونى قىلۋالغان. ئۇلار ھەقىقەتنىڭ ئۆزلىرىنىڭ مىزانى ئەمەس، بەلكى زىننىتى بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. بۇگۈنكى دۇنيادا ھەقىقەت مانا مۇشۇنداق «ھەقىقەتچى»لەرنىڭ قولىدا خارلانماقتا. ھازىرقى كىشىلەر ھەقىقەتنى ئېغىزىدا ئېتىراپ قىلىپ، ئەمەلىيەتتە دەپسەندە قىلىپ ياشايدۇ. ھەقىقەت گويا چوغ، ئۇنى تۇتسا كۆيدۇرۇشىگە بەرداشلىق بېرەلىگەنلەرلا ھەقىقەتنىڭ ساھىبى بولالايدۇ. ئەمما نۇرغۇن كىشىلەر بۇ چوغدا ئىسسىنىدۇ، مەش - ئوچاقلىرىغا ئوت يېقىشىدۇ ھەم ئوت بەكرەك ئىسسىتىۋەتسە، سۇ قۇيۇپ ئۆچۈرۈپمۇ قويۇشىدۇ. شۇڭا، بۇ چوغنى تۇتماقچى بولغانلار ئۇنىڭ چوقۇمۇ قولنى كۆيدۈرىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك. بولمىسا تۇتۇپ بولۇپ يەنە تاشلىۋېتىدۇ. ھارارەتكە بەرداشلىقى يوق ئادەملەر قاندا قمۇ چوغ مېنىڭ دېيەلىسۇن؟

ھازىرقى بالىلار ئويىنامدۇ-يوق،بىلمىدىم، چوڭلارنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك، كىچىكىمىزدە«ئۇچتى-ئۇچتى» دەيدىغان بىر ئويۇن بولىدىغان. بۇ ئويۇنىدا بىرەيلەن باش بولۇپ، ئاۋۇال ئۇچىدىغان

نەرسىلەردىن باشلاپ: «ئۇچتى-ئۇچتى كەپتەر ئۇچتى، ئۇچتى-ئۇچتى قاغا ئۇچتى... » دەپ توۋلاپ، ئىككى قولىنى كۆتۈرەتتى، باشقىلارمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ توۋلايتتى، ئاندىن ئۇ باشقىلارنىڭ بىخۇدلۇقىنى پەملەپ تۇرۇپ: «ئۇچتى-ئۇچتى دەرەخ ئۇچتى، ئېشەك ئۇچتى» دېگەندەك ئۇچمايدىغان نەرسىلەرنىڭ ئىسمىنى توۋلايتتى، سەگەكرەك تۇرغانلار قولىنى كۆتۈرمەيتتى، بىخۇدراقلىرى توۋلاپ قولىنى كۆتۈرۈپ سالاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ مەلۇم دەرىجىدە جازالىناتتى. مانا ھاياتلىقتىمۇ مۇشۇ ئويۇنغا ئوخشاش ئىشلارمۇ نۇرغۇن بولىدىكەن. سىزمۇ، مەنمۇ بەلكىم نۇرغۇن قېتىم ئۇچمايدىغان نەرسىلەرنى ئۇچتى، دەپ توۋلاپ سالغاندىمىز.

بۇرادەر مۇھەممەت مەتنىياز دانىش «كۆڭلۈمنى ياسايدىغان مۇڭداش تاپالماي» دەپسىز. ئەمما مېنىڭچە، سىزدەكلەر «كۆڭلىنى ياساشقا» موھتاج بولماسلىقى كېرەك. كىشى ئۆزى ئەقىدە قىلغان ھەقىقەتتىن تەسەللى تاپالمىسا، ئۇنىڭ شۇ ھەقىقەتكە بولغان ئەقىدە - چۈشەنچىسىدىن مانا مەن گۇمانلىنىمەن. سىزگە دېمەكچىمەنكى، بەردەم بولۇڭ. ھازىر كىشىلەر ئاجىزلاردا ھەقىقەت بارلىقىغا ئىشەنمەس بوپكەتتى. كىشىلەر ھەقىقەتنىڭ ھەمىشە ئۆزلىرىنى كۈلدۈرۈشىنى، خۇشال قىلىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇلار ھەقىقەت سەۋەبىدىن تارتقان دىشۋارچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ.

كىشىلەر ھەقىقەتكە ھەۋەس قىلىدۇ، ئەمما ئۇ ھەۋەسكارغا موھتاج ئەمەس؛ يەنە ھەم يۈرەكنى تىترەتكۈدەك قەسىدە - مەدھىيىلەرنى ئوقۇشىدۇ، ئەمما ئۇ قەسىدىچىگىمۇ موھتاج ئەمەس. ئۇ ھەمدۇسانا، قەدىرلەشلەرگىمۇ موھتاج ئەمەس؛ قوغداش - ھىمايىگىمۇ موھتاج ئەمەس... قىسقىسى، ئۇ زادىلا ھېچنېمىگە موھتاج ئەمەس، بەلكى ئىنسانلار ھەقىقەتكە موھتاج.ھەقىقەت بۈيرۇقلا قىلىدۇ، تەلەپلا قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ تەبىئي

نوپۇزى. ئىنسانلارنىڭ ھەقىقەت ئالدىدا پەقەت ئىككىلا مەجبۇرىيىتى بار: ئۇ بولسىمۇ ھەقىقەتنى چۈشىنىش ۋە ئىجرا قىلىش. بەزىلەر ئۆزلىرىنى ھەقىقەتنىڭ قوغدىغۇچىلىرى ھېسابلىشىدۇ، ئەمما ئىجرا قىلمىغان ئادەمنىڭ نەدىمۇ قوغدىغۇچى بولۇش سالاھىيىتى بولسۇن؟!

ئىلىم كۆكىدىكى گىگانت چولپان

ئەسلەپ باقسام، مەن كىچىكىمدىن باشلاپلا، شەخسلەرنىڭ تەرجىمھالىغا ئالاھىدە قىزىقىدىكەنمەن، تا ھازىرغا قەدەر كىچىك ۋاقتىمدا ئوقۇغان نۇرغۇن شەخسلەرنىڭ مەيلى چۆچەكلەردىكى پىرسوناژ ياكى رېئاللىقتىكى، تارىختىكى شەخس بولسۇن، شۇلارنىڭ كەچۈرمىش، سەرگۈزەشتىلىرى تا ھازىرغا قەدەر ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بەلكىم بۇلار ماڭا ۋە كېيىنكى ھاياتىمغا تەسىر كۆرسەتكەندۇ، مەن بۇنى ھېس قىلالمىغان بولۇشۇم مۇمكىن. مەن شۇنداق قارايمەنكى، ئادەمنىڭ قانداق ئادەم بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۆزى قوبۇل قىلغان تەسىرلەرگە قانداق ئىنكاس قايتۇرۇشى بىلەن باغلىق. ئادەم ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا قايسى خىل تەسىرنى بەكرەك قوبۇل قىلسا، شۇنىڭسىزكى شۇ ئادەم شۇ تەسىرلەرنىڭ ئېكرانى ۋە يىغىندىسىغا ئايلىنىدۇ، بەلكىم ئادەمگە (ئەگەر ئۇ تەسىرگە قانداق ئىنكاس قايتۇرۇپ قوبۇل قىلىشنى بىلسە) ئۆزى رېئاللىقتا ئۇچراتقان ياكى كىتابلاردا ئوقۇغان شەخسلەرنىڭ ئالاھىدە ئىش - ئىزلىرى، ھاياتى باشقىچە ئالاھىدە تەسىر قىلىشى، ھەتتا شۇ ئادەمنىڭ كېيىنكى ئۆمرىدە قانداق يول تۇتۇپ ياشىشىنى بەلگىلۇبتىشى مۇمكىن.

باشتا قولۇمغا قەلەم ئالغان چاغلىرىمدا شەخسنىڭ تەرجىمھالى، ئىش - پائالىيەتلىرى ھەققىدە بىر نەرسە يېزىشنى ھەرگىز ئويلاپ باقمىغانىدىم، ئويلاپ باقسام، مەن بۇ يېقىنلاردا ئۆزۈمگە ئالاھىدە

تەسىر قىلغۇدەك، ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە سالغۇدەك بىرەر شەخسنىڭ تەرجىمھالىنى ئوقۇپ باقماپتىمەن، ياكى قەلبىم قېتىپ قالدىمۇ، يا مەن ئۇچراتمىدىممۇ بىلمىدىم، ئىشقىلىپ ۋۇجۇدۇم زىلزىلىگە كەلمىگىلى ئۇزۇن زامانلار بولۇپ كەتكەنىدى، ئادەم چوقۇم پات - پات مەلۇم بىر ئىش ئۈچۈن ھاياجانلىنىپ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ تۇرالىشى، مەلۇم ئىشلارغا قاتتىق غەزەپلىنىپ، ۋۇجۇدى تىترەپ تۇرالىشى كېرەك.بۇ ئادەمگە زۆرۈر بىر روھىيەت قەلب گىمناستىكىسى.

بەزىدە ئادەم ۋۇجۇدىنىڭ پارتلىشى نوقۇل تەپەككۇر قىلىش بىلەنلا ئىشقا ئاشمايدۇ، كىشى قەلبىنى پات - پات يۇيۇپ تۇرۇش كېرەك ئەپسۇس، ھازىر ئادەمگە بۇنداق زىلزىلە، لەرزە ئەپكېلىدىغان ئىشلار يۇز بەرمىگىلى ئۇزۇن زامانلار بولۇپ كەتتى، گەرچە تولىمۇ ئەقىللىقلىشىپ كەتكەن بولساقمۇ، ئەمما بۇ ئەقىل ئېتىقادسىزلىقتىن قاغجىراپ كەتكەن روھىمىزنى نەمدەشكىمۇ يارىمايۋاتىدۇ، قەلبى كاردىن چىققاندا ئەقىل تاپتىن چىقىدۇ، قەلبى بىلەن ئەقلىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىيالمغان كىشىلەرلا جاھاندىكى ئەڭ مۇكەممەل كىشىلەر بولسا كېرەك.

ئاخىر ئۇچراتتىم، ئاخىر ۋۇجۇدۇمنى تىترەتكۈدەك ئادەمنى ئۇچراتتىم، كىملىكىنى ئېيتىشتىن ئاۋۋال ئوقۇرمەنلەردىن بىر نەچچە سوئال سورىغۇم كېلىۋاتىدۇ، سىزنىڭ پۇت - قولىڭىز ساق، ھوش - كاللىڭىز جايىدىمۇ؟ ھازىرغىچە بولغان ئۆمرىڭىزدە بالا تېپىش، بېقىشتىن باشقا، ئىدارىدىكى ياكى ئېتىزدىكى ياكى بازاردىكى ئىشىڭىزدىن باشقا يەنە قانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالىدىڭىز؟ ياكى چىقىرىشقا تىرىشىپ باقتىڭىز؟ پەقەت ئۆزىڭىزلا ئەڭ سەممىي جاۋاب بېرەلەيسىز.

ئەمدى مەن سىزگە تونۇشتۇرماقچى بولغان كىشىنى تونۇشتۇرۇشۇمغا رۇخسەت قىلىڭ.

ئەلۋەتتە مەن بۇ زاتنىڭ تەپسىلىي تەرجىمھالىنى تونۇشتۇرۇپ ئولتۇرمايمەن، پەقەت ئۇنىڭ كىملىكى، نېمە ئىش قىلغانلىقى ھەققىدە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش بېرىمەن.

بۈيۈك ئاسترونوم گالىلېينىڭ 300 يىللىق خاتىرە كۈنىدە، يەنى 1942- يىلى1- ئايىنىڭ 8-كۈنى ئەنگلىيىدە يەنە بىر «گالىلېي»، يەنى نيۇتون، ئېينىشتېينلاردىن كېيىنكى پۈتۈن دۇنيا ئېتىراپ قىلغان ئۇلۇغ نەزەريە فىزىكسى ئالىمى،«قارا ئۆڭكۈر نەزەريىسى ۋە يورۇق كائىنات نەزەريىسى»نى ئوتتۇرىغا قويغان، ئالىم ستېفېن. خاۋكىڭ stephen·sw·hawking دۇنياغا كەلدى.

ئۇنىڭ بالىلىق دەۋرى ھېچقانچە ئالاھىدە ئۆتمىگەن، ھەتتا ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسىمۇ ئۇنىڭ تاپشۇرۇقىنى شۇنداق قالايمىقان، رەتسىز ئىشلەيدىغىنىدىن ئۇنى قۇتقۇزۇۋالغىلى بولمىغۇدەك دەپ قارىغانىدى، 12ياشقا كىرگەن ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئىككى دوستى بىر خالتا كەمپۈتتىن خاۋكىڭنى مەڭگۈ تالانت ئىگىسى بولمايدۇ، دەپ باغلاشقانىدى. شۇنى قىستۇرغۇم كېلىۋاتىدۇ، باشلانغۇچ، تولۇقسىزدا ئوقۇيدىغان چاغلىرىمدا تاپشۇرۇقىنى ناھايىتى رەتلىك ئىشلەيدىغان، ئىمتىھاندا ھەمىشە يۇقىرى نومۇر ئالىدىغان، دەرسىتە ئەلاچى ساۋاقداشلىرىم بولىدىغان، ھازىر قاراپ باقسام، ئۇلارنىڭ ئەلاچىلىقى شۇلارنى مائاشلىق خىزمەتكە ئېرىشتۇرۇشتىن باشقىغا يارىماپتۇ، بەلكىم تاپشۇرۇقنى شۇنداق رەتسىز قالايمىقان ئىشلەيدىغان خاۋكىڭنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى بىزنىڭ ئاتالمىش «رەتلىك» لىكىنى قوغلىشىدىغان مائارىپىمىزغا بىر ئاچچىق مەسخىرە بولسا كېرەك.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئائىلىدىكى تەربىيىلىنىشى ھەققىدە قىسقىچە مۇنداق دەيدۇ: «دادام تروپىك بەلۋاغ كېسەللىكلىرىنى تەتقىق قىلاتتى، ئۇ ھەمىشە مېنى تەجرىبىخانىسىغا باشلاپ ئاپىراتتى، مەنمۇ بېرىشقا ئامراق ئىدىم، بولۇپمۇ مىكروسكوپ بىلەن كۆزىتىشكە ئالاھىدە ئامراق ئىدىم، مېنى يەنە ھاشاراتلار مۇزېيىغا ئاپىراتتى،

دادام ئالاهىده قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلاتتى، مەن ئەزەلدىن شەيئىلەرنىڭ قاندىاق ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىغا ئالاهىده قىزىقاتتىم، ھەمىشە بىر نەرسىلەرنى چۈۋۈپ كۆرۈپ باقاتتىم، ئەمما قۇراشتۇرۇشقا ناباب ئىدىم، دادام مېنى ھەمىشە ئىلھاملاندۇراتتى، ئۇ مېنىڭ ماتېماتىكا ئۇستازىم ئىدى، مانا مۇشۇنداق مۇھىتتا مېنىڭ ئىلىم - پەن تەتقىقاتىغا كىرىپ قېلىشىم تەبىئىيلا بىر ئىش ئىدى». بۇنىڭدىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى چۈشەنمەك تەس بولمىسا كېرەك.

خاۋكىڭ كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا، يەنى 21 يېشىدا ھەرىكەت نېرۋا ھۈجەيرىلىرى كېسىلىگە گىرىپتار بولىدۇ، دوختۇرلارمۇ ئۇنى داۋالاشقا ئامەس، كونترول قىلىشقىمۇ ئامالسىز ئىدى، بۇ ئىش خۇددى خاۋكىڭ ئېيتقاندەك «بېشىدا چاقماق چاققاندەك» ئىش بولغانىدى. بۇ كېسەل ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى.

ئۆزىمۇ ئەمدى ئۇزاق ياشىيالمايمەن، دەپ قارايتتى، ۋەھالەنكى ئىشىنىڭ تەرەققىياتى يەنىلا تارىختا كۆپ قېتىم شۇنداق بولغىنىدەك، بۇ قېتىممۇ ئادەملەرنىڭ پەرىزىنى خىجىل قىلىۋەتتى، ئۇ خېلىلا ياخشىلىنىپ كېسەلنىڭ تەرەققىياتىمۇ توختىدى، خاۋكىڭ ھەرگىز بۇنىڭلىق بىلەن تۈگىشىپ، ئۈمىدسىزلىنىپ كەتمىدى، ئۇ تېخى شۇ مەزگىلده دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيىسىنى تاماملاپلا قالماي، يەنە ئەنگلىيە خان جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، 23 يېشىدا ئۇ يەنە كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشتى.

پاجىئە بۇنىڭلىق بىلەن تۈگىمىگەنىدى، يەنە 1985- يىلى ئۇ ئۆپكە يالۇغىغا گىرىپتار بولۇپ قېلىپ ئوپېراتسىيىگە چۈشتى، ئوپېراتسىيە ئۇنىڭدىن تىلىنى تارتۋالدى، ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن زۇۋاندىن قالدى، مانا ھازىر ئۇ پەقەت چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ

كومپيۇتېر ئارقىلىق قېپىقالغان مىدىرلىغۇدەك ئەزالىرىدىن ئۈچ بارمىقى بىلەن باشقىلار بىلەن ئالاقىلىشىدۇ، مانا بۇ ئۇنىڭ گاللىيې، نىيۇتونلارغا ئوخشىمايدىغان تەرىپى.

ئۇنىڭ تۇرمۇشتا ئۇنىڭغا ئىشەنچ، ئۈمىد بېغىشلىغۇدەك ئادىمى بارمۇ؟ بار، ئۇ بولسىمۇ ئۇنىڭ ئايالى جېين .ۋارد،بۇ ھەقىتە ئۆزى مۇنداق دەيدۇ:« مېنىڭ تۇرمۇشۇمنى ھەقىقىي ئۆزگەرتكىنى مېنىڭ جېين .ۋارد بىلەن تويلاشماقچى بولغىنىم، بۇ ئالاھازەل مېنىڭ نېرۋا ھۈجەيرىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالغىنىمدىن ئىلگىرىكى ئىش ئىدى، ئۇ مېنىڭ ياشىشىمغا ئۈمىد بېغىشلىغانىدى».

خۇدايىم بەندىسىنى خار قىلمايدۇ، خۇدايىم بەندىسىنى قىستىمايدۇ، دېگەن شۇ بولسا كېرەك، ھەقىقەتەن خۇدا ئۇنىڭدىن ھەرىكەتنى، زۇۋاننى مەھرۇم قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بىر سادىق ھەمراھ بەرگەنىدى.

ئېرىنىڭ پالەچ بولۇپ قالدىغىنىنى بىلىپ تېگىدىغان ئايالالار جاھاندا ئاز، بەكلا ئاز بولسا كېرەك، بىز ئەتراپىمىزدا مۇشۇنداق ئايالالارنىمۇ ئۇچراتقانمۇ؟ ئىشقىلىپ مەن كۆرمىگەن، جېين .ۋارد بىزگە مۇھەببەتنىڭ قانداق قۇربان بېرىش ئىكەنلىكىنى ئەمەلىي چۈشەندۈرۈپ قويدى، بىز قىزلىرىمىزنىڭ پالەچ ئەرگە تېگىشىنى ئەمەس، تېگىپ بولغان ئېرى پالەچ بولۇپ قالسا تاشلاپ كەتمىگىنىدىن خۇش بولساق بولىدۇ.

دېمەك، خاۋكىڭ ئەنە شۇنداق كىشى تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز شارائىتتا يەنە كىشى تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز پارلاق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى، بىز خاۋكىڭنىڭ ھاياتىغا قارايدىغان بولساق، بىز ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئۇنىڭ خىزمىتىگە توسالغۇ ئەمەس، بەلكى كۈچ بولۇۋاتقاندەك ھېس قىلىمىز، باشقىلار خاۋكىڭدىن كېسىلىڭىز سىزگە قانچىلىك تەسىر كۆرسەتتى، دەپ سورىغاندا، ئۇ مۇنداق دېگەنىدى: «ھېچقانچە ئەمەس، مەن قۇربىمنىڭ يېتىشچە بىر

نورمال ئادەمدەك ياشاشقا تىرىشتىم، كېسىلىمنى ھەمدە كېسىلىم ئەملگە ئاشۇرۇشقا توسالغۇ بولۇۋاتقان ئىشلارنى تولا ئويلاپ ئارتۇقچە قايغۇرۇپ كەتمىدىم».

مانا بىزدەك كىچىككىنە كېسەل ياكى باشقا ئىشلار تۇپەيلىدىن بىردەمدىلا تۇگىشىپ ھەممىدىن ئۇمىد ئۈزۈپ كېتىدىغانلار ياكى ساپساق تۇرۇپ، مۇھەببىتىدىن ئايرىلىپ كەتكىنىدىن ۋەياكى باشقا توخۇ تۇخۇمى ئىشلار ئۈچۈن كۈنى قىيامەتكە ئايلىنىپ كېتىدىغانلار بۇنىڭدىن قۇلاققىچە قىزارساق، نومۇستىن ئۆلسەك بولىدۇ.

جاھاندا ساپساق، تېمەن، ئەمما ئەخلەتچىلىك قىممىتى يوق ياشايدىغانلار كۆرمىگە. سىزچۇ؟ مەنچۇ؟بىز قانداقراق ياشاۋېتىپتىمىز؟ ئۆزىڭىزنى خاۋكىگە بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆردىڭىزمۇ؟ خاۋكىڭىگە مۇۋەپپەقىيىتى بىزگە نېمىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ؟ ئۇ ئۆزىنىگە مۇۋەپپەقىيىتى بىلەن جاھاندىكى بارلىق تۆت ئەزاسى ساق، بېجىرىم كىشىلەرگە مەڭگۈ ئەستىن چىقمىغۇدەك دەرس ئۆتىتى. ئۇ بىزگە بەدەن پالەچلىكىنىگە ھېچ گەپ ئەمەسلىكىنى، ئەگە ئەجەللىك مەسىلىنىگە روھىنىگە، ئىرادىنىگە پالەچلىكى ئىكەنلىكىنى كۆرسەتىپ بەردى، قاراگە، سىز، مەن، يەنە ئۇ ساپساق تۇرۇپتىمىز، ۋەھالەنكى بىزنىگە بۇ ساقلىقىمىزدا قانچىلىك مەنە بار؟!

بىز بۇ يەردە شەخسىنىگە تىرىشچانلىقىنىگە ئادەم ئىشەنگۈسىز كۈچىنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە. مېنىڭچە خاۋكىڭىگە مۇۋەپپەقىيىتى پەقەت ئۆزىگىلا ۋەكىللىك قىلمايدۇ، ئۇ ياشىغان، تەربىيە ئالغان كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىگە ئىلمىي مۇھىتى ئۇنىگە مۇۋەپپەقىيىتىگە زور ئاساس سالغان، ئۇ كامبرىجدا پالەچلىكى تۇپەيلىدىن كەمستىلمىگەن، چەتكە قېقىلمىغان، ئۇ يەنىلا ساق ئادەم بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھۆرمەتىدىن بەھرىمەن بولالىغان، ھەممە ئۇنىڭغا كۆيۈنگەن، ھېسداشلىق قىلغان، مانا بۇ ئىنسانىي مۇھەببەتكە تولغان مۇھىت، ئۇنىگە تىرىشچانلىقىنى جارى

قىلدۇرۇشقا شارائىت بىلەن تەمىنلىگەن، كامبرىجدىكى ماتېماتىكا، فىزىكا فاكۇلتېتى ئۇنىڭ چاقلىق ئورۇندۇقتا مېڭىشىغا ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن، مەخسۇس ئۇنىڭغا ماگنىدىغان يانتۇ يول ياساپ بەرگەن، بۇ چاغدا بىز يەنىلا بۇنى ئۆزىمىزنىڭ مەكتەپلىرىدىكى مۇھىت بىلەن سېلىشتۇرۇپ قالىمىز، مەن ئوقۇش تارىخىنى ئەسلەپ باقسام، بىرەر مېيىپ بالا بىلەن بىرگە ئوقۇپ باقماپتىمەن، بەزى سەل - پەل ئەيىبىناق بالىلار بىلەن بىرگە ئوقۇپ باققان، ئويلاپ باقسام، ئۇلار ئارىمىزدا تېگىشلىك ھۆرمەتكە سازاۋەر بولالماپتىكەن، ئويىنىساقمۇ ئارىمىزغا ئالمايتتۇق، مۇئەللىملەرمۇ ئۇلارغا خۇددى ئۇلار ھامىنى دەرس بىلەلمەيدىغۇ دېگەندەك مۇئامىلە قىلاتتى، ئەگەر ھەقىقەتەن خاۋكىدەك بىر ئېغىر مېيىپ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ قالسا، چوقۇم بىز ئۇنى چىرايلىق گەپ بىلەن ئۇنىڭ ئوقۇغىنىنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى، ياخشىسى قايتىپ كېتىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ساخاۋىتىنى كۆتۈش كېرەكلىكىنى ئېيتىپ، يولغا سېلىپ قويىمىز. چۈنكى، بىز ھەرگىز بىرەر مېيىپنىڭ مۇۋاپىقىيەت قازىنىشىغا ئەمەس، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيالمىشىغىمۇ ئىشەنمەيمىز، بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ئۇلار ئاللىقاچان كاردىن چىققان، كېرەكسىزلەر. ئەمما، خاۋكىڭ بىزگە ھەقىقىي كاردىن چىققان كېرەكسىز ئادەمنىڭ بەدىنى ئەمەس، روھى مېيىپ ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆزىنىڭ شانلىق ھاياتى بىلەن ئېيتىپ بەردى، سىز بۇنىڭغا قوشۇلامسىز؟ بىزدە تالانتلىقلار كەم ئەمەس، ئەمما ئەڭ كەم نەرسە تالانتلىقلارنى قوللايدىغان، يېتىشتۇرىدىغان، سىغدۇرىدىغان مۇھىت.

خوش، بىز خاۋكىڭنىڭ كىملىكىنى ئەمدى بىلدۇق، ئەلۋەتتە باشقا بىلگەنلەر چوقۇم بار، ئەمما ئىشىنىمەنكى بەك ئاز، بەك ئاز، مەن تېخى شۇنجاڭدا ئېينىشتېيىننىڭ نەزەريىسىنى تۇزۇك چۈشەنگەن بىرەر ئادەم بارمۇ - يوق، ئۇنىڭغا تازا جەزىم قىلالمايمەن،

ئۇنداق بولغانكەن، خاۋكىنىڭ«قارا ئۆڭكۈر»نەزەرىيىلىرىنى چۈشىنىش ئەمەس، ئاڭلاپمۇ باقمىغانلىقىمىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

ئۇنىڭ «ۋاقىتنىڭ قىسقىچە تارىخى »دېگەن كىتابى نەشر قىلىنىپ، هازىرغىچە 25 مىليون پارچە سېتىلىپ بولدى، 30 نەچچە خىل تىلغا تەرجىمە قىلىندى، جۇڭگودىمۇ 45 مىڭ تىراژدا نەشر قىلىندى، 2002- يەنە يېڭى كىتابى«قۇلۇلە قېپى ئىچىدىكى كائىنات»نەشر دىن چىقىپ تارقىتىلدى، ۋەهالەنكى بىز تېخى بۇ دۇنياۋى شەخس توغرۇلۇق هېچنېمە بىلمەيمىز، ئەگەر ئۇنىڭ كىتابى تەرجىمە قىلىنىپ ئۇيغۇرچىدا چىقىپ قالسا، قانچىلىك ئادەم سېتىۋالار؟ قانچىلىك ئادەم ۋاراقلاپ قويار؟ ئەلۋەتتە، بىزنىڭ خاۋكىڭنى بىلمىگىنىمىز نوقۇل ئاددىيلا خاۋكىڭنى بىلىش - بىلىمسىلىك مەسىلىسىلا ئەمەس، ئۇ بىزنىڭ دۇنيادىن قانچىلىك يىراقلىقتا ئىكەنلىكىمىزنى كۆرسىتىپ بېرەلىسە كېرەك.

خاۋكىڭ ئۆزىنىڭ نېمە دەپ ئاسترونومىيە، فىزىكىغا قىزىقىپ قالغانلىقى هەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «فىزىكا ۋە ئاسترونومىيە بەلكىم بىزنىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىمىز هەم نېمە ئۈچۈن بۇيەردە بولۇپ قالغانلىقىمىز مەسىلىسىنى هەل قىلىپ بېرىشى مۇمكىن». ئۇ بۇنى هەل قىلالىدىمۇ؟ يەنىلا ئۆزى جاۋاب بەرسۇن. «كائىناتنىڭ باشلىنىشى پۈتۈنلەي ئىلمىي قانۇنىيەتلەر بىلەن بېزەلگەن... گەرچە ئىلىم پەن قانداق باشلانغان دېگەن مەسىلىنى هەل قىلالىسىمۇ، ئۇ يەنىلا مۇنۇ مەسىلىگە جاۋاب بېرىشكە ئامالسىز، كائىنات نېمە ئۈچۈن چوقۇم مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى كېرەك؟ بۇنىڭغا مەنمۇ جاۋاب بېرەلمەيمەن».

خاۋكىڭ چاقلىق ئورۇندا ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈۋاتىدۇ، ئۇنىڭ تەپەككۇر قۇشلىرى كائىناتنىڭ باشلىنىشىغا، ئاياغلىشىشىغا، ۋە ئاياغلاشقاندىن كېيىنكى دۇنياغا پەرۋاز قىلغان، ئەمما بىزنىڭ خىيال قۇشلىرىمىز ساق تەگمەسمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتقان مائاشىمىزغا،

تالىشىۋاتقان ئۇنۇڭ - دەرىجىلىرىمىزگە، ئاقماي قېلىشتىن قورققان تىجارىتىمىزگە... پەرۋاز قىلغان.

مانا بۇ بىزنىڭ پاجىئەيىمىز.

بۇلارنىڭ تەقدىرىگە كىم مەسئۇل

— تېخىچە ھويلا - ئارامنى سۈپۈرۈپ بولالماپسىزغۇ؟ نېمە ئىش قىلدىڭىز بۇ كەمگىچە؟ بالىنىمۇ قېلىنراق يۆگەپ قويماپسىز. چىشمىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ قويسام، بۇرنۇمغا چۈلۈك ئۆتكۈزمەن دېمەڭ - ھە! سىزدەكلەردىن نەچچىنى كۆرگەنمەن.

— قاراپ تۇرىسىزغۇ گۆشىيىپ، ئەخلەتنى تۆكۈۋەتمەي؟

— ھەي، باۋمۇ دېگەن ھامىنى باۋمۇ، مېڭىنى قىلغان بىلەن بىكار. بېرىدىغان پۇلنى ئازايتساق بولغۇدەك جۇمۇ، قوۋۇرغىسىغا ياغ توشۇپ قالغان ئوخشايدۇ بۇ قەلەندەرنىڭ...

— بولدى قىلە، كىچىك ئەمەسمۇ؟ تېخى ئەمدى كەلدى، ئاستا - ئاستا ئۆگىنىپ قالار.

— بۇ مەينەتكە ئىش ئۆگىتىمەن، دەپ چېچىم ئاقىرىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. ئىسىت، مەكتەپتىن ئاجرىتىمەن دەپ ماڭغان يوللىرىم. باشقا بىرسىنى تاپساق بولغۇدەك.

— نېمە دەۋاتىسەن؟ ھېلىمۇ بالا بىر ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئۇچنى ئالماشتۇرۇپ بولدۇق. خەقنىڭ بىكار قالغان قىزى يوق بارسىڭ بېرىۋېرىدىغان، مەكتەپتىن ئاجرىتىمەن دەپ كىملەرگە سارغىيىپ يۈرىمەن؟ بولدى قىلە ئەمدى.

— ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ؟ ئىدارىمىزدىكى ئايگۈلمۇ ئالتىنى يەڭگۈشلەپتىغۇ. ھە راست، ھېلىقى تۇغقىنىڭىزنىڭ قىزى بار ئەمەسمۇ، مەكتەپتىن ئاجراتقىلى بولارمۇ؟

— بولماسمىكى، ھازىر مەكتەپتىن ئاجرىتىش بەك تەس بولۇپ كەتتى.

— سىزچۇ ئۇ بولماسمىكى، بۇ بولماسمىكى دەپلا يۈرىسىز. ئەر كىشى دېگەنچۇ، غاچ - غۇچ بولىدىغان. مېنىڭ جاپا تارتىشىم بىلەنغۇ كارىڭىز يوق. بالا باقمەن دەپ قېرىپ كېتىدىغان ئوخشايمەن. مەكتەپنىڭ مۇدىرى ساۋاقدىشىم دەۋاتاتتىڭىزغۇ، شۇنىڭغا دەپ بېقىڭا، ساۋاقداش بولغاندىكىن...

— ھېلىمۇ ئىككىنى شۇنىڭغا دەپ ئەكەلگەن، يەنە نېمىدەپ بارىمەن ئۇنىڭ يېنىغا؟ قايسى كۈنى ھازىر تۇزۇم بەك چىڭىپ كەتتى، مەكتەپتىن بالا ئاجرىتىش بەك تەس، دەۋاتاتتى.

— ئىشقىلىپ، بىر ئامال قىلىپ باقمامسىز. ھە راست، بىر دوستۇم شەھەردىكى مەكتەپتە ئوقۇيدۇ دەپ خەت ئېلىپ ئاجرىتىۋالدىم، دېگەنىدى. يا بولمىسا مەكتەپنىڭ مۇدىرىنىڭ ئايالى بىزنىڭ چۆرگىلىمەكتە، شۇنىڭغا دەپ بىر ئامال قىلايلمىكى...

* * *

بۇ دېئالوگلار ئوقۇرمەنلىرىمىزگە ئانچە ناتونۇش ئەمەس، بولۇپمۇ پەرزەنتلىكلەرگە.

چۆچەك - ھېكايىلەردىن ئۆتمۈشتە پادىشاھلارنىڭ، سودىگەر - بايلارنىڭ ئۆيلىرىدە ئۆي ئىشى قىلىدىغان دېدەكلەرنىڭ بارلىقىنى ئوقۇغان، بىراق بىز بۇلارنىڭ بۇگۈنكى كۈندىمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماپتىكەنمىز.

مەسىلىنىڭ ھېس قىلىنماسلىقى ئۇنىڭ ئازلىقىدىن ياكى يېڭىدىن پەيدا بولۇۋاتقانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ ئادەتلىنىپ كەتكەنلىكىمىزدىن. چۈنكى، ئادەتلىنىپ قېلىش ئادەمنىڭ پىكىر قاناتلىرى، ھېس - تۇيغۇلىرىنى بوغۇپ قويىدۇ.

بىز بۇگۈن دەل مۇشۇ دېدەكلەر، پەرزەنتلىرىمىز، ئائىلە تەربىيىمىز، ئانىلىرىمىز، ئاياللىرىمىز ھەققىدە كۆڭۈلنى ناخۇش قىلىدىغان بەزى گەپلەرنى قىلماقچى بوپقالدۇق.

ئۇچۇر دەۋرىدىكى دېدەكلەر

يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، دېدەك دېگەن بۇ سۆز (ئاتالغۇ) پادىشاھ - ۋەزىرلەرنىڭ، ئەمەلدار - بەگلەرنىڭ، زەردار - بايلارنىڭ ئوردا - سارايلىرىدا ئۆي ئىشى قىلىدىغان نامراتلارنىڭ قىزلىرىنى كۆرسىتىدۇ. باۋامۇ خەنزۇچىدىن تىلىمىزغا ئۆزلەشكەن سۆز بولۇپ، بىزچە مەنىسى بالا باققۇچى. ئىككىسىنىڭ پەرقى شۇكى، دېدەكلەر مۇقىم ئۆي ئىشى قىلىدۇ ۋە خانىش - خېنىملارغا ھەمراھ بولىدۇ. خانىزادە، بەگزادىلەرنى بۇلار باقمايدۇ. باۋامۇلار بالا باقىدۇ دېگەن چىرايلىق سەۋەب بىلەن ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن، بالا بېقىش ۋە ئۆي ئىشى قىلىشتىن ئىبارەت قوش ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. دېمەك، بۇلارنىڭ ئورنى فېئودالىلىق جەمئىيەتتىكى دېدەكلەرنىڭ ئورنىدىن تۆۋەن .

ئەسلىدە دېدەكلەر ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىكى ئىقتىسادىي پەرقنى ئۆلچەم قىلىپ ئايرىلغان سىنىپىي جەمئىيەتنىڭ، يەنى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگىلەر (بايلار)، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇملار (نامراتلار) دەپ ئايرىلغان جەمئىيەتنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، بۇگۈنكىدەك سىنىپ يوقىتىلغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە ماس كەلمەيتتى. ئەپسۇس، ئۆلچەمدە شۇنداق بولغان بىلەن ئىش يۈزىدە ئەكسىچە ئىكەنلىكىنى كىم ئويلىغان؟

فېئودالىق جەمئىيەتكە تەۋە بۇگۈنكە بۇ رېئاللىقنى فېئودالىق ئامىللار كەلتۈرۈپ چىقارغان، دەپ كېسىپ ئېيتالمىساقمۇ، لېكىن

ئىجتىمائىي قۇرۇلمىا ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىلىرىدە، جەمئىيەت ئورگانىزملىرىدا بۇ پاجىئەگە سەۋەب بولۇۋاتقان ئامىللارنى ئىقرار قىلماي ئامالىمىز يوق. پاجىئە دېگىنىمىزگە ھەيران قالماڭ، پەقەت ئادەم ئۆلسىلا، قاتناش ھادىسىسى، ئوت ئاپىتى يۈز بەرسىلا پاجىئە ھېسابلىنىدىغان ئىش يوق. سىزچە، مىللەتنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى سالماق دەرىجىدە بەلگىلەپ قويىدىغان نەچچە ئون مىڭلىغان ئانىلىرىمىزنىڭ ئوقۇشسىز قېلىشى، شۇ بىلىمسىز پېتى ئانا بوپقېلىشى پاجىئە ئەمەسمۇ؟ زىيالىيلىرىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىنى بالا تەربىيىسىدىن قىلچە ساۋاتى يوق قىزچاقلارغا تاشلاپ قويۇشى پاجىئە ئەمەسمۇ؟

ئىلگىرى نامىرات دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرى باي - پومېشچىكلارنىڭ ئۆيىدە چاكار ئىشلەپ تۇرمۇشىنى قامدايتتى. مارکسىنىڭ سىياسىي قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، بۇ سىنىپىي ئېكسپىلاتاتسىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇلارغا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن باشلاپ خاتىمە بېرىلگەن. شۇنداقتىمۇ خەلقنىڭ ھازىرقىدەك ھال - كۇنى ئۇڭۇشلىپ، تۇرمۇشى ئىلگىرىكىدىن كۆپ ياخشىلانغان ھەم پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، ئاز تۇغۇش، سۈپەتلىك تۇغۇش قانۇن - تۈزۈملەشتۈرۈلگەن، دۇنيا ئۇچۇر دەۋرىگە قەدەم قويغان، بىلىم ئىگىلىكى سانائەت ئىگىلىكىنىڭ ئورنىنى ئېلىۋاتقان، مائارىپقا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىلىپ، تەربىيىسىز قېلىش كرىزىس، دەپ قارىلىۋاتقان بۇگۈنكىدەك بىر دەۋردە بۇ مەسىلىنىڭ بىزدەك ئەنئەنىۋى ساۋاتسىزلار مۇتلەق كۆپ سانلىق، ھازىرقى زامان ساۋاتسىزلىرى 98% نى ئىگىلەيدىغان بىر مىللەت ئارىسىدا قايتا ئوتتۇرىغا چىقىشى كىشىنى ھەقىقەتەنمۇ چۆچۈتىدۇ، ئويغا سالىدۇ.

بۇلار پاكىت، بۇلار رېئاللىق! بۇ باۋمۇ قىزلار ئۆيلىرىمىزدە قاچا-قۇچا، كىر - قات يۇيۇپ، بالا بېقىپ بۆشۈك تەۋرىتىپ، زەھەردەك

ئاچچىق تەللارنى ئاڭلاپ ئولتۇرماقتا. ئۇلار ئەمدى ئوقۇيالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلاردىن بۇ پۈرسەت تارتىۋېلىنغان. ئۇلار ئەمدى كىتاب - ژۇرنال كۆرەلمەيدۇ، كومپيۇتېرنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. ئۇستەل ئالدىدا قايتا ئولتۇرالمايدۇ. ساۋاقداشلىرى، دوستلىرى بىلەن بىرگە ئۆتكەن كۈنلەر مەڭگۈ قايتىلانماس چۈشكە ئايلانغان. باۋمۇ ئاتالغان بۇ قىزچاقلار ئەمدى قۇربانلىق مال. ئۇلار ئازغىنا پۇل ئۈچۈن ھازىرقى زامانىنىڭ شاھزادە - مەلىكىلىرىگە يېشىغا توشمىغان قوزىدەك قۇربانلىق قىلىنغان. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش شەكلى سىزىپ بېرىلگەن، ئۇنىڭ سىرتىغا چىقالمايدۇ. ئەمدىلىككە كەلگەندە بۇ سىزىق ئۇلارنىڭ مېڭىسىگە، يۈرىكىگە، روھىغا تامغىدەك ئورناپ قالغان. ئۇلار ئەمدى سىزىقنىڭ سىرتىدىكى دۇنيانى كۆرەلمەيدۇ. سىزىق سىرتىدىكى دۇنيانىڭ خۇشاللىقىنى ھېس قىلالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار كۆرەلمەس، ھېس قىلالماس قىلىۋېتىلگەن. ئۇلارنىڭ ئۆز دۇنياسى تارتىۋېلىنغان. ئىلگىرى ئۇ مەكتەپكە باراتتى، مانا ئەمدى ئۇ مەكتەپكە كېتىۋاتقانلارنىڭ كەينىدىن توپىدىن ئايرىۋېتىلگەن قويدەك تەلمۈرۈپ قارايدۇ. ئۇ كەلگۈسىدە دوختۇر بولماقچىدى، ئوقۇتقۇچى بولۇشنى ئارزۇ قىلغان، قېنى ئۇ دوختۇرلۇق، قېنى ئۇ مۇئەللىملىك؟ ئەمدى بۇ خىياللار چۈشكە ئايلاندى.

ئانىسى ئۇنىڭغا: «قىزىم، سېنى شەھەردىكى مەكتەپتە ئوقۇتمىز، يا ھۈنەرگە بېرىمىز، شۇڭا مەكتەپتىن ئاجراتتۇق، شەھەردىكى تۇغقانلارنىڭ ئۆيىدە يېتىپ ئوقۇيسەن دېگەنىدىغۇ؟» خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويماقچى، ئۆز بالىسىدەك كۆرمەكچى دېگەنىدىغۇ؟ قېنى ئۇ مەكتەپ، قېنى ئۇ خىزمەت!

غىچىر - غىچىر. ئۇ بۆشۈك تەۋرىتىشكە باشلىدى...ئۇ دوستلىرى بىلەن يولدا يۈگۈرۈشۈپ ئويناغاچ مەكتەپكە كەلدى، سىنىپقا كىردى، دەرس باشلاندى:

— تۇنۇگۈن «شەپەقەت ھەمشىرىسى رىزۋانگۈل» دېگەن

دەرسنى ئۆگەنگەنسىدۇق، قېنى قايسىڭلار تەكرارلاپ كەلدىڭلار؟

بۇ ھېلىقى ئۆزى ھەمىشە ئوقۇيدىغان تېكست ئەمەسمۇ؟ مانا رىزۋانگۈل يارىدارلارنى ئاكوپقا سۆرەپ ئېلىپ كىردى. «گۈم!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ھوشىدىن كەتتى. رىزۋانگۈل، رىزۋانگۈل! كۆزىڭىزنى ئېچىڭ...ئۇ ئاستا كۆزىنى ئاچتى...

— قېنى، قايسىڭلار سۆزلەپ باقسىلەر؟ ئۇ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇئەللىمگە قارىدى، قولىنى كۆتۈردى.

— قىزىم، — دېدى بىر كۈنى ئانىسى، — «بۇ يىل بۇغدايغا ھال چۈشۈپ ئانچە ئوخشىمىدى، پاختىنىڭمۇ باھاسى چۈشۈپ كېتىپتۇ. بار - يوق پۇلنى جەرىمانىگە تۆلىدۇق. كىتاب پۇلى، ئوقۇش پۇلى، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچانلىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش پۇلى دېگەنلەر xx كويغا بارىدىكەن. ھازىر يەنە پىلە ئۈرۈقى سېتىپ بېرىمىز دەيدۇ. نەق پۇل بولمىسا بولمايدىكەن. مېنىڭغۇ سېنى ئاخىرغىچە ئوقۇتقۇم بار ئىدى، لېكىن سەنمۇ بىلىسەن قىزىم، پۇلغا چىقىنالمايدىكەنمىز. ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ ئالىي مەكتەپكە بارساڭمۇ نەچچە مىڭ كوي كېتەرمىش. بۇنچىۋالا جىق پۇلغا چىقىش قىلالمىغۇدەكمىز. ئۆتكەن ھەپتە شەھەردىكى تۇغقانلىرىمىز كەپتىكەن. سېنى بىزنىڭ ئۆيدە تۇرسا، بىز بىرەر ھۈنەرگە بەرسەك، كېيىن ئامال قىلىپ خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويساق» دەيدۇ. بىر كىچىك بالىسى بار ئىكەن، شۇنىڭغا قارىشىپ بەرگۈدەكسەن، ساڭا ئايدا 50 كوي بېرىدىغان بولدى، ماقۇل دېدىم.

ئۇ نېمىمۇ دېيەلەيتتى؟ ئېھ‌ۋال ئانىسى دېگەندەك تۇرسا. ئۇ مېنى قايسى ھۈنەرگە بېرەر؟ قانداق مەكتەپتە ئوقارمەن؟ تېلېۋىزور كۆرەلەرمەنمۇ؟ دېگەندەك قىزىقىش بىلەن شەھەرگە كەلدى. ئۇ خاتا ئويلىغىنىنى، 50 كويىنى بىكارغا ئالمايدىغانلىقىنى بىلدى. ئانىسىنىڭ ئۆزىنى ئالدىغانلىقىغا ئاچچىقى كەلدى. يەنە توختاپ قالدى، ئانامدا نېمە چارە؟ دادامنى مۇشۇ توڭ قىشتا يەر ئاچقىلى

ھاشارغا ئەپكەتتى، بارمىسا جەرىمانە. ئۇ يەنە ساۋاقداشلىرىنى ئويلىدى. «مۇئەللىم، بىزگە بۇگۈن قالتىس بىر چۆچەك ئوقۇپ بەردى، سىلەرگىچۇ؟»

كوچىدىن ئاڭلانغان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ كۆزى تۇمانلىشىشقا باشلىدى. ئۇ ئىلگىرى ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپ چۆچەك ئاڭلايتتى، ئەمدى تېلېۋىزوردىن ئۆزى خالىغىنىنى كۆرەلمەيدۇ. ئۇ يەنە ئانىسىنى، قەھرىتان سوغۇقتا كەتمەن چېپىۋاتقان دادىسىنى ئويلىدى.

— ھە، نېمە بولدى، يىغلاپسىزغۇ؟ جىن تەگدىمۇ بۇنىڭغا. يەنە ئاتا - ئانامنى كۆرگۈم كەپكەتتى، دەپ ئۆيگە بارماقچىمۇ؟ تېخى ئەمدى ئۇچ ھەپتە بولدى...

بۇ باۋمەك ئۆيىدە بولغان بولسا، توپىدا ئېغىناپ، ئەتىگىنى يېسە كەچلىكىگە يوق ئاچ - توق يۈرەتتى تايىنلىق. مانا ھازىر ئوبدان يەپ، ياخشى كىيىپ، چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ قېلىۋىدى، يېگەن ئاش - نان مەيدىسىگە تېپىپ، ھە دېسە، ئۆيۈمگە بېرىپ كېلەي، ئاتا - ئانامنى كۆرگۈم كەپكەتتى، دەۋاتقان. ئەمدى مەينىتىدىن ئادالاپ ئادەم سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويۇۋىدىم، ئانام ھۇنەرگە بېرىمەن، تويىڭىزنى قىلىمەن، دەيدۇ، گەپ قىلمىسا ماۋۇ سەھرالىق!

باۋمۇلار نەدىن كەلگەن؟

كېسىپ ئېيتىمىزكى، باۋمۇلار نامراتلىقتىن، نامرات، قولى قىسقا، يوقسۇز دېھقانلىرىمىزنىڭ ئۆيىدىن كەلگەن. ھەرگىزمۇ بەزى ساددا كىشىلىرىمىز ئويلىغاندەك دېھقانلارنىڭ بىر ئوبدان ئوقۇۋاتقان بالىلىرىنى ئوقۇشتىن ئاجرىتىپ باۋمۇلۇققا بېرىشى قانداقتۇر ئۇلارنىڭ ئاڭسىزلىقى، نادانلىقىدىنلا ئەمەس. ھەقىقەتەنمۇ ئۇزاق

مۇددەت تارىخىي بېكىنمىچىلىكىتە جاھاندىن بىخەۋەر قېلىش ۋە يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئەزگۈچىلەرنىڭ خەلقىنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتى تۇپەيلىدىن خەلقىمىز، خەلقىمىزنىڭ ئاساسى گەۋدىسى بولغان دېھقانلىرىمىزنىڭ ۋۇجۇدىدا بەزىبىر ئەجەللىك مەنىۋى - ئىدىيىۋى ئۆسمىلەر ئۆسۈپ، ئۇلارنى ئۆزىگە مەنپەئەتلىك نەرسىلەرنى بالىلارچە سادىدىلىق بىلەن تاللايدىغان، ئىلىم - مەرىپەتكە گۇمانىي قارايدىغان، ئىنتىلمەيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزلىرىنىڭ يۈرەك پارىسى بولغان قىزلىرىنى ئۆزى خالاپ خەقكە باۋمۇلۇقلا تۇتۇپ بېرىدىغان بىقوۋۇل ناكەسلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغىنى يوق. شۇنى يۈرەكلىك بىلەن تەسەۋۋۇر قىلالايمىزكى، ناۋادا ئۇلار ئۆز ئائىلىسىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ئېھتىياجىدىن ئېشىنالمىغان بولسا، ھەرگىزمۇ ئۆز جىگەر پارىلىرىنى ئوقۇشسىز قويمىغان، 40 - 50 يۈەنگە باشقىلارغا باۋمۇلۇقلا تۇتۇپ بەرمىگەن بولاتتى. بىراق، ھازىر نېمىشقا بالىلىرىنى بىر ئامال قىلىپ مەكتەپتىن ئاجرىتىۋالىدىغان بوپقالدى؟ خەلقىمىز ئەزەلدىن پەرزەنتلىرىنى بىرەر تىرىكچىلىك يولىغا ئۇلاشتۇرۇپ قويۇشنى، چوڭ بولسا ئۆيلىنىشنى - ئوچاقلىق قىلىپ قويۇشنى كۆزىنىڭ ئوچۇقىدىكى ئەڭ مۇھىم قەرزلىرىدىن بىرى ساناپ كەلدى. بۇ جەھەتتە تېپىك شەرقچە جاھاندارچىلىق ئۇسۇلى بىلەن غەربلىكلەردىن ماھىيەتلىك پەرقلىنىدۇ. ئۇلار پەرزەنتلىرىنى غەربلىكلەردەك ئازراقلا ئەقلىنى تاپسا ئۆز كۈنۈگىنى ئۆزۈڭ ئال، دېمەيدۇ. بۇ جەھەتتىكى مەسئۇلىيەتنى ئاتا - ئانىنىڭ پەرزەنت ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتى، دەپ قارايدۇ. شۇڭا، خەلقىمىز پەرزەنتلىرى قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن بالىلىرىغا نان تېگىدىغان - تەگمەيدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىدۇ. پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسىدىكى بەخت - ئىستىقبالىنى ئوقۇشتىن ئىزدىگەن دېھقان ئاتا - ئانىلار ئۇمىدىنى مائارىپقا باغلىدى؛ بالىلىرىنىڭ مائارىپتىن

ئەقىل تېپىپ، ئۇلارنىڭمۇ كادىرلارنىڭ بالىلىرىدەك ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ، كادىر بولۇپ مائاش ئېلىشىنى، ئۆزلىرىدەك دېھقان بوپقالماسلىقىنى ئۈمىد قىلدى. بىراق...

مانا، بىر بالىنى تولۇق ئوقتۇرۇنى پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدىيۇ، بىراق ھۇرۇن، ئاقسانچى چىقىپ قالدى، بەزىدە تېخى مەستمۇ كېلىدۇ، تېخى بەزىدە نامراتئاتا - ئانىسىنى كۆزگە ئىلمايمۇ قويىدۇ. يەنە بىر بالىسىنى ئوقۇش ھەققى ۋە كىتاب پۇللىرىغا چىقىنالماي ھەم ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا يالغۇز يېتىشىپ بولالماي ئاجرىتىۋالغاندى، ئۇ ھازىر خېلى ئەسقېتىپ قالدى. دادىسى بولماي قالسىمۇ يوقلۇقىنى چاندۇرمايدۇ. دادىسىنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ دادىسىنىڭ خېلىلا ھاردۇقىنى چىقاردى. دادىسىنىڭ ئورنىغا ھاشارغا بارالايدۇ. يەنە بىر بالىسىنى ياغاچچىلىققا شاگىرتلىققا بېرىۋىدى، ھازىر دۇكان ئايرىپ چىقىشقا ئاز قالدى، قولىمۇ ھۇنەرگە ئوبدانلا كەپقالدى. ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئالالىشىدىن خېلىلا ئۈمىد بار.

مانا بۇ يېزىلاردىكى ئومۇميۈزلۈك ئەھۋال. قېنى، كىم ئۇنداق ئەمەس دېيەلەيدۇ؟ ئەمدى سىز ئۆزىڭىزنى شۇ دادىسىنىڭ ئورنىغا قويۇپ ئويلاپ بېقىڭە، قايسىسىنى تاللايسىز؟ ئوقۇشنىمۇ ياكى ھۇنەرگە بېرىشنىمۇ؟ شۇنى بىلىش كېرەككى، نامرات كىشىلەر ئەمەلىي نەپ كېيىن چىقىدىغان ئىشلاردا سەۋرچان بولالمايدۇ. شۇڭا، ئۇلارنى قالاق، نادان دەۋېرىش ئادىللىق ئەمەس، بەلكى ئۇچىغا چىققان ھاماقەتلىكتۇر. بۇنداق ئۇزاق مۇددەتلىك بىھۇدىلىكنى نامرات خەلق كۆتۈرەلمەيدۇ. ئۇلارغا نىسبەتەن ئەڭ مۇھىمى تۇرمۇشىدىكى ئەمەلىي قىينىچىلىقىنى ھەقىقىي تۇردە ۋاقتىدا ھەل قىلىشكى، ھەرگىزمۇ سۈت چىقىپ قالارمىكىن، دەپ قۇرۇق ئېمىزگىنى ئاغزىغا سېلىپ قويۇش ئەمەس.

ئۇنداقتا مائارىپ قانداق بولۇشى كېرەك؟

بىز بۇ يەردە مائارىپ ھەققىدە ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان

ئىزاھ ـ چۈشەنچىلەرنى سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز. مائارىپ ئادەمگە ياشاشنى، قانداق ياشاشنى ئۆگىتەلىشى كېرەك. بىز بۇ زاكۇنىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ، ئاۋۋال دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئەمەلىي ئېھتىياجىغا، ئاندىن ئوقۇغۇچىلارغا ئۆگىتىلىۋاتقان بىلىملەرگە قارىتىپ، ئاندىن كېيىن كۆرگەن، ھېس قىلغانلىرىمىز ھەققىدە ئىنساپ بىلەن ئويلىنىپ خۇلاسە چىقارساقلا، مەسىلىنىڭ قەيەردىلىكىنى بايقىشىمىز تەسكە چۈشمەيدۇ. خەلق (دېھقانلار) نىڭ ئەمەلىي ئېھتىياج ـ قىينىچىلىقلىرىدىن كۆرە، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئۆگىتىلىۋاتقان پەن ـ مەدەنىيەت بىلىملىرى خېلىلا ھالقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

بەزى پىكىر ئىگىلىرىمىز ئېيتىۋاتقان مائارىپ بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ئىككى لاگىر بولۇپ قېلىشى دەل مائارىپنىڭ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا، كونكرېت تەلەپلىرىگە لايىقلىشالمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل تەتۇر مۇناسىۋەت مائارىپنىڭ مەغلۇبىيىتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ھازىرقىدەك ئۆزگىرىش، تەرەققىيات سۈرئىتى تېز بولۇۋاتقان جەمئىيەتتە يېڭى تەلەپ ـ ئېھتىياجلار ئۈزلۈكسىز پەيدا بولۇپ تۇرغان بۇنداق ئەھۋالدا مائارىپ مېخانىزمى، يېتەكچى ئىدىيىسىنى پائال تەكشەپ ئۆزگەرتىپ، ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇپ، لايىقلاشتۇرۇپ تۇرۇشى، ئۆزگىرىشلەرگە نىسبەتەن سەزگۈر ئىنكاس قايتۇرالىشى، ئىلاستىك ـ ئەۋرىشىم بولۇشى كېرەك. مائارىپنىڭ جەمئىيەتنى ئۆزىگە ماسلاشتۇرماقچى بولۇشى خام خىيالدۇر. ناۋادا مائارىپ ئۆز سەزگۈرلۈكى، ماسلىشىشچانلىقىنى يوقىتىدىكەن، ئۇ ۋاقىتتا بۇ مائارىپتىن تەربىيە ئېلىۋاتقان مىللەتنىڭ ئۆز كۆچىگە تايىنىپ بىلىم ئېلىشتىن بۆلەك يولى قالمايدۇ. ھازىر جەمئىيەت توشقاندەك يۈگۈرسە، بىزنىڭ مائارىپ قولۇلىدەك مېڭىۋاتىدۇ. بىزدە مائارىپنىڭ تەربىيە مەزمۇنى، پەن ـ مەدەنىيەت دەرسلىكلىرى ئوقۇغۇچىلارنى شۇ

پەندە مۇتەخەسسىس قىلىپ چىقىش يېتەكچى ئىدىيىسىدە تۇرۇلگەن بولۇپ، بۇ پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرى خەلقنىڭ ئاچقان يېرىگە بارمىغاچقا، كونكرېت، ئەمەلىي تەلەپ - ئېھتىياجلىرىنى ۋاقتىدا ھەل قىلالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇنداق مائارىپ ئۆز خەلقىگە تولۇق يۈزلىنەلمىگەن مائارىپ بولۇپ قالىدۇ. مائارىپ مەزمۇنىنى جەمئىيەت ئېھتىياجى بەلگىلىشى كېرەك ئىدى (لېكىن بىزدە بۇنى سىياسىئونلارنىڭ ئىدىيىسى، دۆلەتنىڭ ئېھتىياجى بەلگىلەيدۇ). بىزدە 11 يىل ئوقۇپ ئېتىزلىققا قايتىپ كەلگەندىن قانچىلىكى ئۆگەنگەنلىرىدىن پايدىلىنىپ دېھقانچىلىقتا ئەمەلىي ئۇنۇم ھاسىل قىلالايدۇ؟ ئۇلار ئۆزى ئۆگەنگەن ماتېماتىكا، گېئومېتىرىيە، فىزىكا، خىمىيە، بوتانىكا، زوئولوگىيە بىلىملىرىدىن پايدىلىنىپ تۇرمۇشىدا ئۇچرىغان قىيىنچىلىقلاردىن قانچىلىكىنى ھەل قىلالايدۇ؟ ئۆگەنگەنلىرى تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشتە ھەقىقىي ئەساقاتامدۇ؟ قانچىلىكى ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلالايدۇ؟ مائارىپنىڭ بىر مەقسىتى مەدەنىيەتلىك، تەربىيە كۆرگەن دېھقان يېتىشتۈرۈش ئەمەسمىدى؟ نېمە ئۈچۈن بۇ نىشان مەزمۇنىغا ماسلاشمىدى؟

ئوقۇتۇش مەزمۇنىنى تەكشۈرۈپ باقساقلا، دەرسلىكلەرنىڭ ئاساسەن دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتۈشنى مەقسەت قىلىپ تۇرۇلگەنلىكىنى، پۈتكۈل مائارىپ ئورگانىزمىنىڭ ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆرلەپ ئوقۇيدىغانلار ئۈچۈن مىدرلاۋاتقانلىقىنى بىلەلەيمىز. ئۇنداقتا، ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتەلمىگەنلەر نېمە ئىش قىلىدۇ؟ مۇقەررەركى، يېزا مەكتەپلىرىدە دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتىدىغانلار ئىنتايىن ئاز ساندا. مۇتلەق كۆپچىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەسلىكى پاكىت. بۇ مۇقەررەرلىك چوقۇم نەزەردە تۇتۇلۇشى كېرەك ئىدى. دېھقانلار پەرزەنتلىرىنى 11 يىل چىقمىنى كۆتۈرۈپ، جاپا تارتىپ ئوقۇتۇپ ئېرىشكىنى شۇ بولسا،

ئوقۇتمىساموۇ بوپتىكەن، ھۇنەرگە بەرگەن بولسام، بۇ كەمگىچە نېنىنى تېپىپ يېيەلەر ئىدى، دەپ پۇشايمان قىلماي قالامدۇ؟ ئەجەبا، بۇ مائارىپ پەقەت دۆلەتلىك ئىمتىھاندىن ئۆتەلەيدىغان بىر قانچە ئوقۇغۇچىنىڭلا مائارىپىمۇ؟

بۇ خىل يامان سۇپىەتلىك ئايلىنىشنىڭ بارا - بارا جەمئىيەتلىشىشى سەۋەبلىك دېھقانلىرىمىز: بالىلىرىمىز ھەر قانچە ئوقۇسىمۇ كادىر بولالمايدىكەن، ھامىنى كەتمەن چاپىدىكەن، ئۇنىڭدىن كۆرە بالدۇراق بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ پۇل تېپىپ، يۇكمىزنى يەڭگىللەتكەچ تۇرسۇن، دەپ ئويلايدىغان بوپقالغان. ھەتتا بەزى دېھقانلار قىزىمىز باۋمۇ بولسا، ھېچ بولمىسا ئۇچ ۋاخ تامىقىنى شۇ يەردىن يەپ قورسىقىنىڭ غېمىدىن بولسىمۇ قوتۇلدىكەنمىز، دەپ قارىغان.

مائارىپىمىزدا لاچىنغا قويۇلغان تەلەپ بىلەن كەپتەرگە قويۇلغان تەلەپ ئوخشاش بولغانلىقتىن، بۇ رىقابەتتە لاچىن مۇقەررەر يوسۇندا ئۇتۇپ چىقىپ، كەپتەرنى لاچىنغا ئايلىنىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. قايتا - قايتا مەغلۇبىيەت قاتتىق ئۇمىدسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كەپتەر ئىلگىرى كەپتەرنى لاچىن بىلەن بەسلەشتۈرىدىغان ئەخمىقانىلىقنى سادىر قىلىۋەرمەسلىك قارارىغا كېلىدۇ. بىزدە جىگدە ياغىچى بادرا بولماس، دېھقان بالىسى كادىر بولماس دېگەن ماقال قارىسىغىلا چىققان گەپ بولماستىن، بەلكى دېھقانلىرىمىزنىڭ ئالدىدىن تالاي قېتىملاپ ئۆتكەندىن كېيىن چىققان. جىگدە شېخىنى ھەر قانچە چاتاپ تۇرسىمۇ بادرا بولالمايدىغانلىقىنى كۆرگەن دېھقانلار بالىلىرىنىڭ تەقدىرىنى شۇ جىگدە شېخىغا ئوخشىتىپ، تاسادىپىي ئامەت كېلىپ قالمىسلا بالىلىرىنىڭ كادىر بولالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە دېھقانچىلىق مىراسخورلۇق شەكلى بويىچە داۋاملىشىۋاتىدۇ. شۇنداقلا كادىرنىڭ بالىسى كادىر بولىدىغان

ئەنئەنە بارکى، ھەرگىز دېھقان بولىدىغان ئەنئەنە يوق.

گەپنى يىغاندا، دېھقانلىرىمىز مائارىپتىن گۇمانلاندى، ئىشەنچ قىلىۋېرىشكە تاقىتى ھەم جۈرئىتى قالمىدى. پايدىسى يوق نېسى سودىنى ھېچكىم قىلمايدۇ - دە! خەلقىمىز ھەرگىزمۇ بىلىم قەدىرىگە يەتمەيدىغان قاششاق، نادان، قالاق قاتمىللاردىن ئەمەس. ئەر كىشىگە 70 تۇرلۇك ھۇنەر ئاز دېگەندەك ھېكمەتلەرنى بىز يات تىللاردىن تەرجىمە قىلىپ ئەكىرمىگەن.

دېمەك، دېھقانلارغا پۇل لازىم. بالىلىرىغا ۋاقىتلىق بولسىمۇ تىرىكچىلىك يولىنى تېپىپ بېرىشى، بۇنىڭ غېمىنى بالدۇرراق قىلىشى كېرەك. ئاچ قورساقتا گەپ خۇشياقمايدۇ. شۇڭا، باۋمۇلار باشتا ئېيتقىنىمىزدەك نامراتلىقتىن، نامرات، قولى قىسقا، يوقسۇز دېھقان ئۆيلىرىدىن كەلگەن.

باۋمۇلار زادى قانچىلىك؟ ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى قانداق؟

بىز باۋمۇلارنىڭ كۆپ بولماسلىقىنى، ئۇلارنىڭمۇ ئوقۇشى، ئۆز ئىستىقبالىنى ئۆزى ئىزدىشى، ئۆز تەڭتۇشلىرى بەھرىمەن بولۇۋاتقان پۇرسەتتىن تەڭ بەھرىمەن بولۇشىنى ئۈمىد قىلاتتۇق. تۆۋەندە بىز ئوقۇرمەنلىرىمىزگە كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان سانلىق مەلۇماتلارنى كۆرسىتىپ ئۆتىمىز. ئىمكانىيىتىمىز خوتەن شەھرىگىلا يەتكىنى ئۈچۈن شۇنىلا ئەۋرىشكە قىلىمىز.

خوتەن شەھرىدە 108 ئىداره - ئورگان بار. بۇ ئىداره - ئورگانلار ئېچىدە ئادىمى ئەڭ كۆپلىرىنىڭ 200 گىچە، ئەڭ ئازلىرىنىڭمۇ تۆت - بەشكىچە خىزمەتچىسى، يوق دېگەندىمۇ ھەر بىر ئىدارىدە تەخمىنەن بەشتىن باۋمۇ بار. شەھەر ئېچىدىلا ئەڭ تۆۋەن مۆلچەرلىگەندىمۇ 454 تىن كۆپرەك باۋمۇ بار. بىز بۇنى ئىككىگە كۆپەيتىمىز. چۈنكى، تەكشۈرۈشىمىزدىن قارىغاندا، مۇتلەق

كۆپچىلىك ئائىلىدە بىر باۋمۇ ئاخىرىغىچە تۇرالمايدۇ. ئاز دېگەندىمۇ چوقۇم يەنە بىرىگە ئالماشتۇرۇلىدۇ. شىنجاڭدا خوتەندىن چوڭراق شەھەردىن 16 سى بار. شۇ شەھەرلەرنىڭ ئونىدا ئۇيغۇرلار ياشايدۇ، دەپ ھېسابلىغاندا، بۇ شەھەرلەردىكى باۋمۇلارنىڭ سانى 50-60 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئەلۋەتتە، باۋمۇلار شەھەردىلا ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالماڭ. ئۇلار ناھىيە تۇغۇل يېزىلاردىمۇ بار. ھەتتا بەزى ئائىلىلەردە بىردىن ئېشىپ ئىككىسى بار. ناھىيىمىز لوپنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندىمۇ پەقەت ناھىيە بازىرى ئىچىدىلا ئاز دېگەندە 70 باۋمۇ بار. ھەر بىر يېزىدا ناھايىتى ئاز ھېسابلاپ بەشتىن بار دېگەندىمۇ، توققۇز يېزىدا جەمئىي 54 نەپەر، شۇ ھېساب بويىچە ناھىيىمىزدىلا 115 نەپەر باۋمۇ بار. بۇنى يەنە بايامقى ئۇسۇلىمىز بويىچە كۆپەيتىپ ھېسابلىساق، بىر ناھىيىدە جەمئىي 230تىن كۆپرەك باۋمۇ بولغان بولىدۇ. ئەڭ تۆۋەن مۆلچەر بىلەن ھېسابلىغاندا، تەخمىنەن 50 ناھىيىدە (بۇ يەردە ئۇيغۇرلار ئاساسلىق ئولتۇراقلاشقان ناھىيىلەرنى نەزەردە تۇتتۇق) ئاز دېگەندىمۇ 10 مىڭ نەپەر، بۇنىڭغا شەھەرلەردىكى 60 مىڭ باۋمۇنى قوشقاندا پۈتكۈل شىنجاڭدا يوق دېگەندە 70 مىڭدىن كۆپرەك باۋمۇ بولغان بولىدۇ. دېمەك، 70 مىڭدىن كۆپرەك قىزىمىز يېڭىچە قۇللۇقتا ياشاۋاتىدۇ .

ئويلاپ بېقىڭ، بىزدەك نوپۇسى ئاران 8 مىليونغا يېتىدىغان بىر مىللەتكە نىسبەتەن 70 مىڭ دېگەن ئاز سانمۇ؟ بۇ كىمنى ئېچىندۇرمايدۇ؟ بۇ پەقەت ۋىجدان - ۋۇجۇدى ئۆلگەن كىشىلەرنىلا ئويلاندۇرماسلىقى مۇمكىن. (دىققەت: بۇ سان كىچىكرەك ناھىيىلىرىمىزدىن ئىككىسىنىڭ نوپۇسىغا تەڭ كېلىدۇ).

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى يولغا قويۇلدى، مەجبۇرىيەت مائارىپى قانۇنى ئىجرا قىلىنۇاتىدۇ. ئىككى ئاساسەن خىزمىتى ئىشلىنۇاتىدۇ. دۆلەتنى پەن - تېخنىكا، مائارىپ ئارقىلىق گۈللەندۈرۈش ئاساسلىق دۆلەت سىياسىتى قىلىپ بەلگىلەندى.

مائارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، دۇنياغا يۈزلەندۈرۈش شوئارلىرى تىنماي توۋلىنىپ، ھەر خىل چارە - تەدبىرلەر، سىياسەتلەر تۈزۈلۈۋاتىدۇ. بىزدە ئوقۇشقا تېگىشلىك تۇرۇپ ئوقۇمىغانلارنىڭ سانى يەتكۈچە بار. مەزكۇر مەسىلە بۇ قېتىم ساۋاتسىزلىقنى ئاساسەن توگىتىش ۋە توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى ئاساسەن خىزمەتنىڭ ئانكىتىنى ئىشلىگەن ئوقۇتقۇچىلىرىمىزغا بەكمۇ ئايدىڭ. ئەلۋەتتە، بۇ سانىنىڭ ئېچىگە باۋمۇلارمۇ كىرىدۇ. بۇنىڭدا مائارىپ ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى بارمۇ قانداق؟ بۇ ئەھۋال نېمە ئۈچۈن تىزگىنلەنمەيدۇ؟ مائارىپقا ئائىت قانۇن - سىياسەتلەر تۈزۈلگەن، يولغا قويۇلغان تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن بۇ خىل يامان سۈپەتلىك ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ؟ بالىلارنى مەكتەپتىن ئاجرىتىۋېلىش شۇنچە ئاسانلىشىپ كەتتىمۇ؟ بۇنىڭ يوللىرى شۇنچە كۆپمۇ؟

ئەلۋەتتە، بۇنى بىز يالغۇز مائارىپ تارماقلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى دېمەكچى ئەمەسمىز. بۇ بىر ئىجتىمائىي مەسىلە. ئىجتىمائىي مەسىلىلەردە سەۋەب - مەسئۇلىيەتنى بىرلا ساھەدىنلا سۈرۈشتۈرۈش ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەس. ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدا كۆپ قاتلاملىق، كۆپ مەنبەلىك سەۋەب - ئامىللار بولىدۇ. لېكىن، بىرەر ئامىل چوقۇم يادرولۇق، ماھىيەتلىك ئورۇندا بولۇپ، قالغانلىرى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەسىلىنىڭ خاراكتېرى، باشقۇرۇش دائىرىسىدىن قارىغاندا بۇ، مائارىپ ساھەسىدىكى ئىش. مەسئۇلىيەتنى باشتا ئۈنىڭدىن سۈرۈشتۈرۈش ئەقىلگە ئىڭ مۇۋاپىق. لېكىن، بىز مەكتەپ مۇدىرلىرىنىڭ قوللىرىدا پالانى يېزا باشلىقىنىڭ خېتى، پۈستانى سېكرېتارنىڭ تەستىقى دېگەندەك مۇقەددەس خەت ۋە تەستىق بىلەن مەكتەپتىن ئاجرىتىلغان بالىلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئۈچرىتىپ قالدۇق. ئىگىلىشىمىزچە، ھازىرغا قەدەر بىرەر ئورگان بۇ مەسىلە

ھەققىدە يېغىن ئېچىپ، بىرەر قېتىممۇ باۋامۇلار مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىشىپ باقمىغان. كىم بىلىدۇ، شۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە يەنە قانچىدىن باۋامۇ بار تېخى؟ تەكشۈرۈشمىزدىن قارىغاندا، باۋامۇلار ئاساسلىقى تۆۋەندىكى يوللار بىلەن كەلگەن:

1. بىر ئامالنى قىلىپ بالىنىڭ ئىسمىنى مەكتەپتىن چىقىرىۋالىدۇ .بۇ بىر ئامالنار بىر قەدەر چۈشىنىكسىز ۋە سىرلىق بولۇپ، زادى قانداق ئامال ئىكەنلىكى ئېنىق بولمىسىمۇ، لېكىن بالىلارنىڭ مەكتەپتىن ئاجرىتىۋېلىنغىنى ئېنىق.

2. ھەيۋەتلىك، مۇقەددەس تامغا، خەتلەر بىلەن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. بۇنىڭغا نىسبەتەن مەكتەپ مۇدىرى، ئىلمىي مۇدىردا نېمە ئۇچۇن؟ سەۋەبى نېمە؟ دەپ سۇرۇشتە قىلىدىغان ھوقۇق بولسىمۇ، بۇ ھوقۇقنى ئىشلىتىدىغانغا جۇرئەت بولمايدۇ. باشلىقنىڭ تەستىقى بولغىنى ئۈچۈنلا ئۇ ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك مۇقەددەس پەرمانغا ئايلىنىدۇ. باشقىلارنىڭ نېمە سەۋەبتىن بۇنداق خەتلەرنى يېزىپ، تامغىلارنى باسىدىغانلىقىنى چۈشىنىش ئوڭاي ئەمەس. يەنە كېلىپ مۇناسىۋەتلىك كادىرلىرىمىز بۇنداق سۇرلۇك تامغا، خەتلەرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشنى خالىمايدۇ. چۈنكى...

3. باشقا مەكتەپكە ئالماشتۇرۇپ ئوقۇتۇش باھانىلىرى بىلەن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. بۇنىڭدىمۇ بىر ئامالنارنى قىلىپ باشقا مەكتەپتە ئوقۇيدىغانلىق خېتى قولغا چۈشۈرۈلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ قۇربانلىق ھېچكىم بىلمەيدىغان يوسۇندا بوغۇزلىنىدۇ.

4. ئۇرۇمچىدىكى تۇغقانلارغا بالا قىلىپ بەرىدۇق، شۇ يەردىن خىزمەت تېپىپ بېرىدىغان بولدى، دەپ ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. گەرچە مائارىپ قانۇنىمىزدا ئۇرۇمچىلىكلەرگە بالا قىلىپ بېرىلسە، ئاجرىتىپ بېرىشكە بولىدۇ، دەيدىغان نىزام، ماددا بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ ئۇسۇل ئۇرۇمچى دېگەن سۆزنىڭ سۈرى، ھەيۋىسى بىلەن خېلى ئېقىش تاپقان. بۇمۇ تەبىئىي ھالدا ئەقلىگە مۇۋاپىق، دەپ قارىلىدۇ.

ئۇ يەردىكى كىشىلەر ئۇرۇمچىدىكى تۇغقانلارنى باشلىقلار، چوڭ ئادەملەر، دەپ چۈشىنىدۇ. ئۇرۇمچىلىكلەر ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مۇھىم، قالتىس ئادەم. مائارىپ ئورگانلىرىمۇ ئۇرۇمچىدىكى تۇغقانلار بۇ قىزلارنى ئۇرۇمچىدە ئوقۇتقىلى ئەپچىققان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغان چېغى. ئەمەلىيەتتە ئۇرۇمچىگە ئەپچىقىلغان قىزلارمۇ باشۇلارنىڭ بېشىغا كېلىدىغان تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ھازىر جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇرۇمچىنىڭ زىيالىيلىرىنى باشۇمۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان بازارغا ئايلىنىپ قالدى. (ئاڭلىساق، ئۇرۇمچىدىمۇ بۇلارنىڭ سانى كۆپ ئىكەن. ئەمەلىي تەكشۈرۈشكە ئىمكانىيەت بولمىغانلىقتىن، ئۇرۇمچىدىكى كونكرېت ئەھۋاللارنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلىشىمىز).

5. كېسەللىك باھانىسى بىلەن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ. بۇنىڭدا يەنە بىر نېمىلەرنى قىلىپ يۈرۈپ كېسەللىك ئىسپاتى يازدۇرۇلىدۇ. ئەلۋەتتە، دېئاگنوز نەتىجىسى بالا مەكتەپتە ئوقۇمىسا ساقىيىدىغان، ئوقۇسا ساقايمايدىغان كېسەل بولۇپ چىقىدۇ. بۇمۇ ھېچكىمنى پەلەن ـ پەشمەت دېگۈزمەيدىغان ئاجرىتىۋېلىش يولىدۇر. بەلكىم مەكتەپتىن بالا ئاجرىتىۋېلىشتا بىز تېخى ئاڭلىمىغان ئىجادىيەتلەر، بايقاپ ئۇلگۇرمىگەن يېڭى ئۇسۇل ـ چارىلەر بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىقى ئاجايىپ چارە ـ تەدبىرلەرگە ئەقىل كۆزىمىزنى بىرلا يۇگۇرتسەك، مەسىلىنىڭ كەينىدىكى مەسىلىنى غىل ـ پال كۆرۈپ قالىمىز. نېمە ئۈچۈن مائارىپنىڭ يىلتىزىغا پالتا ئۇرىدىغان شۇنداق ئۇسۇل ـ چارىلەرنىڭ بازار تېپىشىغا ئىمكانىيەت، مۇھىت بارمۇ؟ دېگەندەك سوئاللارنىڭ جاۋابىنى ئىزدىسەك، بۇنىڭغا ئالاقىدار كىشىلەرنىڭ ۋەتەن ـ مىللەتنىڭ ئىستىقبالى، تەقدىرى ھەققىدە قىلچىمۇ ئويلانمايدىغانلىقىنى، بۇ مەسىلىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قىلچىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرمايدىغانلىقىنى، ئۇنچىلىك قۇربانلىقنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق، دەپ قارىلىدىغانلىقىنى بىلىمىز. بۇ مەكتەپ

مۇدىرى نېمە ئۈچۈن بۇنداق تامغا، خەتلەرنى يۈرەكلىك ھالدا: بۇ خاتا، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنى مەكتەپتىن ئاجرىتىشقا بولمايدۇ، مەن بىر مەكتەپكە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەربىيىسىگە مەسئۇل ئادەم، دېيەلمەيدۇ؟ ئۇ نېمىسىگە مەكتەپ مۇدىرى بولغان؟ يا ئۇ باشقىلار زىياپەتتە كەيپچىلىكتە بېكىتىۋەتكەن مۇدىرمۇ؟ ھېلىقى باشلىقلار، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، ساۋاقداش، ئەل - ئاغىنىلىرى، يېقىن- يورۇق، تونۇش - بىلىشلىرى پالانىنى مەكتەپتىن ئاجرىتىدىغان ئىشنى بىر ئامال قىلساق دېگەندە، بۇ بالا ئوقۇمسا بولمايدۇ، بۇگۈنكى دەۋردە تەربىيىسىز، مائارىپسىز قېلىش تاماقسىز قالغان بىلەن باراۋەر، دېيەلمەيدۇ؟ ئۇ يېزىدىكى سېكرېتار، يېزا باشلىقى دېگەنلەرنىڭ شۇنچىلىكمۇ ئاڭ - سەۋىيىسى، ئادىمىي ۋىجدانى يوقمۇ؟ نېمىشقا ھېلىقى دوختۇرمۇ: توختاڭلار، بۇ بالا كېسەل ئەمەس، دېيەلمەيدۇ؟

ھازىر بۇ سوئاللار بىزگە خۇددى كىچىك بالىلارنىڭ ئادەم نېمىشقا ئۇچمايدۇ؟ دەپ سوئال قويغىنىدەك كۈلكىلىك ئاڭلىنىدۇ(گەرچە بۇ سوئالدا ھېكمەت بولسىمۇ). بىزدە بۇ سوئالنى جاھانىنىڭ رەپتارىنى بىلمەيدىغانلار، جەمئىيەتنى چۈشەنمەيدىغانلار، ئىشىنىڭ ئېپىنى ئۇقمايدىغانلار، ھەممىدىن قاقشاپ ئۆزىنى ئۇپراتىپ يۈرۈيدىغانلار، سىڭگەن نېنىنى يېمەيدىغان ئەخمەقلەر سورايدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى بىلمەك تەس ئەمەس. گەپنىڭ راستىنى دېگەندە مۇدىرلارغمۇ تەس. ئۇستىدىكىلەرنىڭ لەۋزىنى ئالمىسا، بابلىنىپ كېتىشتىن ۋايىم يەيدۇ. يەنە مۇدىرلار كۆڭۈلچەك دوستلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويۇشتىن قورقىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈنمەس، ھەممىلا ئادەم بىلىپ كەتمەيدىغان، قاتناش قائىدىسى، قاتناش ساقچىسى يوق بىر يول بار. ھەممىدىن يامىنى مۇدىرلار ھاجەتمەنلەرنىڭ داستىخىنىدا ئولتۇرۇپ سالغان. «ئېغىز يېسە يۇر ئۈيۈلار، يېگەن تىل باغلىنار» دېگەندەك نۆۋىتى كەلگەندە يېگەن - ئىچكىنى كۈچىنى

كۆرسىتىدۇ. ئەلۋەتتە، تاماقتا زەھەر يوق، لېكىن غەرەز بار. مانا شۇ كۆڭۈللەرنىڭ ئازار يېمەسلىكى، مۇبارەك چىرايلارنىڭ تۇرۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن سانسىز سەبىي كۆز قارىچۇقلىرىمىز قۇربان قىلىنىدۇ. بۇ نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق قۇربانلىق؟ نېمىدېگەن زور بەدەل؟!

بۇ قىزچاقلارنىڭ زىيالىيلىرىمىزنىڭ بۇڭاقلىرىنى بېقىش ئۈچۈن مەكتەپتىن ئاجرىتىۋېلىنغانلىقى، ئاجرىتىپ كېلىنگەندىن كېيىن بولسا ئۇلارغا تۇغمەس - پۇتمەس ئۆي ئىشلىرىنىڭ يۈكلىنىدىغانلىقى ھەممىگە ئايان. ئۇلارنىڭ ئۇخلاشتىن باشقا چاغدا ئۇھ دېگۈدەك ۋاقتى يوق. ئۇلار ھەرۋاقىت قول قوشتۇرۇپ پەرمان كۈتۈپ تۇرىدۇ. پۇقرانىڭ بىكار قېلىشى زالىم پادىشاھقا نىسبەتەن خاتىرجەمسىزلىك، تەھدىت بولغىنىدەك، ئۇلارنىڭ بىكار قېلىشىمۇ خانىشقا تەھدىت. مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئايال خوجايىنلار باۋمۇلار بىكار قالسا ئەسكىلىشۋالىدۇ، ئىش ئۇقۇپ قالىدۇ، كالىدەك ئىشقا سالمىغانلىقى جېنى بىكار، دېيىشىدۇ. بۇ «خانىشلار»: باۋمۇ دېگەنلەر ئۆيىمىزدە تۇرغىنىغا خۇدا بەختىمنى بەردى، دەپ خۇش بولۇپ:«ھازىرقى ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بولغان بولسا، بۇنداق ئېسىل يېيەلمەيتتى، كىيەلمەيتتى، ئۆيىمىزگە كېلىپ مەينىتى ئېرىپ ھازىر خېلى ئىسكەت كىرىپ قالدى» دېيىشىدۇ. ئۆز ئۆيىنى ئۇلارنىڭ جەننىتى، دەپ قارايدۇ. خانىشلار بۇ قىزچاقلارنىڭ ئېتىز - ئېرىنقلاردا قىيغىتىپ ئويىنغاندىكى خۇشاللىقىنى، ئاتا - ئانىسى، قېرىنداشلىرى بىلەن سۆيىدا ئولتۇرۇپ يېگەن زاغرىلارنىڭ خانىشلارنىڭ دەككە - دەشنامىلىرى بىلەن بەرگەن پولۇ - لەغمەنلەردىن لەززەتلىك ئىكەنلىكىنى، دۇم يېتىپ ئىچكەن ئېرىق سۈيىنىڭ بۇ ئۆيدىكى قايماق چاي، سۈت چاي، خۇش پۇراق چايلاردىن لەززەتلىك - شېرىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايدۇ. يامانغا ياغ، ئۆچكىگە تاغ يارا شىمغاندەك، خانىشلار بۇ باۋمۇلارنىڭ يىراق سەھرادىكى ئاتا - ئانىسى، توپا ئۆرلەپ تۇرغان ئۆيىنى سېغىنغانلىقىغا ھەيران.

* * *

— بۇ قېتىم ئەكەلگىنىڭ قانداقراق؟ كۆنۈپ قالدىمۇ؟

— ئەمدى ھەپتە بولدى، ھازىرچىغۇ ياماڭ ئەمەستەك تۇرىدۇ، كېيىن خۇي چىقىرىۋالمىسا ـ ھە، سىلەرنىڭچۇ، نەدىن ئەكەلدىڭلار؟ تەسكە چۈشمىگەندۇ؟

— نەدىكىنى، ئاران تاپتىم.

* * *

— ئادىل، ئايالىڭ يەڭگىي دېگەندۇ؟

— تېخى تۆت ـ بەش ئاي بار.

— ۋاقتىدا بىرەر باۋۇمۇ ئوقۇشۇپ قوي، كېيىن ئالدىراپ قالىسەن.

* * *

— خوتۇن بۇ قېتىمقىنىمۇ قوغلىدى، توڭلاتقۇدىكى كاۋاپىنى يەپ قويۇپتىكەن، «قولى ئەگرىكەن، ئۆيدە ئىشىنىپ بىر نېمە قويغىلى بولمىغۇدەك» دەيدۇ.

— ئۇنداقلىرى چاتاق جۇمۇ، يا باشتا بىلگىلى بولمىغان.

* * *

ئاساسەن ئەھمىيەتلىك پاراڭ چىقمايدىغان زىيالىيلىرىمىزنىڭ گەپلىرىگە يۇقىرىقىدەك غەيۋەتلەر قوشۇلۇپ، تېتىقسىز پاراڭلار خېلى

غولدايدۇ. ئاياللىرىمۇ كىيىم - كېچەك، ئۈپا - ئەڭلىك ۋە ئەرلەرنىڭ ئۇزۇن - قىسقا پاراڭلىرىدىن كېيىن تەبىئىيلا ئۆيلىرىدىكى باۋمۇلارنىڭ غەيرىتىگە چۈشىدۇ.

— ئۆيىڭىزدىكى باۋمۇ قانداقراق؟ قۇلىقى يۇمشاق چىقتىمۇ؟

— نەدىكىنى، بۇرنى جىگدە چېچىكى پۇراپ قاپتۇ. پات - پات ئەينەككە قارايدىغان بوپقالدى. مانا بۇ گەپنى قىلىۋاتقانلار ھۇنەرۋەن - تىجارەتچىلىرىمىز ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ ئالىي مەلۇماتلىق زىيالىيلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ «خانىشلىرى».

ئوقۇرمەنلىرىمىزگە مەخپىي قالمىغايكى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئائىلىدە بىر باۋمۇ ئاخىرىغىچە تۇرالمايدۇ (بۇنى باشتىمۇ دېگەنىدۇق). خوتۇنپەرەس ئادەم خوتۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشقا خۇمار بوپقالغان، «خانىشلىرىمىز»مۇ باۋمۇ ئالماشتۇرۇپ تۇرۇشقا خۇمار بوپقالغاندەك، ئۇلارچە باۋمۇلار پۇتۇنلەي ئۆزلىرىنىڭ دېگىنىدەك چىقىشى كېرەك. «خانىشلار» باۋمۇلاردىن ئايرىلىپ قالسا، ئائىلە، پەرزەنت، خىزمەت تۇپەيلىدىن، قانداق ئادەم بولسا بولۇۋېرەتتى، دەپ پۇتى كۆيگەن توخۇدەك ئۇياق - بۇياققا يۇگۇرەيدۇ. باۋمۇ تېپىلىپ ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن يەنە قۇسۇر چىقىرىشقا باشلايدۇ.

دېمەك، بىر ئائىلىدە بىرەر بالا چوڭ بولۇپ، مەكتەپ يېشىغا ئەڭ ئاز دېگەندە ئىككى، بولمىسا ئۈنىڭدىن كۆپ باۋمۇ ياللىنىدۇ. بىر زىيالىينىڭ دەپ بېرىشىچە، ئۇ بىر ئاي ئىچىدە سەككىز باۋمۇ تېپىپتۇ. يەنە بىر بالىسى ئۈچ ياشقا كىرىپ بولغۇچە باۋمۇدىن 11نى ئالماشتۇرۇپتۇ. شۇنى بىلىش كېرەككى، باۋمۇلۇق قىلىش ئۈچۈن مەكتەپتىن زورمۇ زور ئاجرىتىلغان باۋمۇ ئىشتىن بوشىتىلغاندىن كېيىن، قايتا مەكتەپكە بارمايدۇ. يۇقىرىقى مىسالدىمۇ پەقەت ئىككى بالا ئۈچۈنلا 19 نەپەر قىزچاقنىڭ ئىستىقبالى نابۇت قىلىنغان. ئېنىقكى، بۇ خېلى ئومۇملاشقان ئەھۋال.

يەنە بىر ئېچىنىشلىق ئەھۋال شۇكى، بۇ باۋمۇ قىزچاقلار

شۇنچە بىلىملىك، ئوقۇمۇشلۇقلارنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپمۇ ئازراقمۇ كىتاب ئوقۇش، ئۆگىنىش پۇرسىتىگە ئىرىشەلمەيدۇ. خوجايىنلار باۋمۇ قىزچاقلارغا نىسبەتەن بىلىمىنى بىھاجەت، دەپ قارايدۇ. باۋمۇ قىزچاقلار يېگەن - ئىچكەنىنى تىلغا ئېلىپ يۇرمەيلى، ئۇلارنىڭ ھېچبولمىسا ئاز - تولا كىتاب كۆرەلمەسلىكى ھەمدە شۇنىڭغا ئىلھاملاندۇرۇلماسلىقى، بۇ ئاتالمىش تەربىيە كۆرگەن زاتلارنىڭ ئۇلارنىڭ نادان قېلىشىغا شۇنچىلىك پەرۋاسىز قارىشى ئادەمنى ھەقىقەتەن ئىچىندۇرىدۇ. ئەسلىدە زىيالىي دېگەنىنىڭ ئۆيىدىن قويۇق ئىلمىي كەيپىيات چىقىپ تۇرۇشى، بۇنداق ئائىلىگە كىرگەن ئادەممۇ يېڭىچە بىر تەسىر ئېلىشى كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، بۇنداق ئۆيلەردىن سۆز ئېچىش قىيىن. مۇتلەق كۆپ ساندىكى زىيالىيلىرىمىزنىڭ ئۆيىدە بىرەر كىتاب ئىشكاپىنىڭ يوقلۇقىغا ھۆددە قىلالايمىز. جەمئىيىتىمىزدە بىلىمىنىڭ مۇھىملىقىنى، قەدرىنى ئاشۇ ئالىي مەلۇماتلىق زىيالىيلىرىمىز چۈشەنمىسە، كىچىك تۇرۇپلا بىلىم، ئەقىل يولى ئېتىپ تاشلانغان ئاشۇ باۋمۇ قىزچاقلىرىمىز چۈشىنەمدۇ؟ ئۆمۈر بويى تۆگىمەس ھاشار، ئاتىسىدىن بالىسىغا مىراس قالدىغان جاپالىق ئەمگەكتىن ئۆزە قايتىپ كەلمىگەن، تېخى قورسىقى تۇزۇك تويمىغان، تىرىكچىلىك غېمىدە بېشىنى قاشلىغىلى چولىسى يوق ساۋاتسىز دېھقانلىرىمىز چۈشىنەمدۇ؟ ياكى جاڭگال، تاغ - يايلاقلاردا پادىلار ئارىسىدا ئۆمرى ئۆتىدىغان پادىچى - چوپانلىرىمىز چۈشىنەمدۇ؟ بىلىمنى شۇلار تارقىتامدۇ؟ بۇ قاراپ تۇرۇپ بىرىنى دەپ يەنە بىرىنى قۇربان قىلىشقۇ؟ بۇ قىزچاقلار كىم؟ بۇلار كىمنىڭ قىزلىرى؟ ئۇلار بىزنىڭ ھازىرقى قىزلىرىمىز، سىڭىللىرىمىز، پات ئارىدىكى ئاچىلىرىمىز، ئانىلىرىمىز ئەمەسمۇ؟ شۇلارنىڭ غېمىنى بىز يېمىسەك كىم يەر؟ زىيالىيلىرىمىزنىڭ بالىلىرى ئادەم، دېھقانلىرىمىزنىڭ بالىلىرى ئادەم ئەمەسمۇ؟

ئەمسە بىزگە نېمە ئامال؟

ئەمسە بىز قانداق قىلىمىز؟ بالىلىرىمىزغا كىم قارايدۇ؟ ياكى بالىلارنى ئاتا ـ ئانىلارغا باقتۇرامدۇق؟ ھېچ ئىلاج بولمىسا بالىلارنى دەپ خىزمەتنى تاشلايلىمۇ؟ زادى بىزگە نېمە ئامال؟

بۇ گەپلەر كۆز يۇمغىلى بولمايدىغان پاكىت، رېئاللىق. ھېچكىم ئۇنداق ئەمەس دېيەلمەيدۇ. بىز بۇ مەسىلىدىكى جاۋابكارلىقىنىڭ ھەممىسىنى زىيالىيلارغا ئارتىپ قويۇپ، ئۇلارنىڭمۇ ھەل قىلالمايۋاتقان، بېشىغا قېتىۋاتقان نۇرغۇن غەملىرى، قىينىچىلىقلىرىنى كۆرمىسەك ئاقىللىق بولمايدۇ. راست، ئۇلار زادى قانداق قىلىدۇ؟ ئايالى خىزمەتتىن قالسا ئەرنىڭ مائاشى ھېچنېمىگە دال بولمايدۇ. بۇ يەردە شۆبھىسارىيە، ياپونىيىلەردىكىدەك ئايالى تۇغسا ئېرىنىڭ مائاشىغا مائاش قوشۇپ بېرىدىغان ئىش يوق. بەزى دۆلەتلەر ئايالىلارغا مۇكاپات بەرگەن: شۆبھىسارىيىدە ھۆكۈمەت خىزمەتچىسى تۇغسا 400فرانىك، شۆبھىسىيدە بوۋاقنىڭ چوڭ بولۇشى ئۈچۈن ھۆكۈمەت توققۇز ئايلىق مائاشىغا تەڭ خىراجەتنى ئاتا ـ ئانىسىغا بېرىدۇ. بىراق، بۇ يەردە ياردەم ئۈياقتا تۇرسۇن مائاش، مۇكاپات تۇتۇپ قېلىنىدۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق بىمەنىلىك بولمىسا كېرەك. (ۋاڭ دۇڭخۇا: ئۇنتۇلغان ئانىلار»، سىچۈەن خەلق نەشرىياتى، 1999ـ يىلى سېنتەبىر بىرىنچى نەشرى، 164ـ بەت)، تۇغۇتتىن كېيىنكى ئۇچ ئايلىق دەم ئېلىش توشسا خىزمەتكە بارماي ئامال يوق. بۇ يەردە خىزمەت ھەممىدىن ئەلا، بۇ يەردە بالا تەربىيەلەشنىڭ مۇھىم خىزمەت ئىكەنلىكىنى، بالىنى كىم باقار دېگەنلەرنى ئەسلا ئويلاشمايدۇ. بالىلار يەسلىسى ئاساسەن ئۇچ ياشتىن ئاشقان بالىلارنى قوبۇل قىلىدىغان بولغاچقا (قۇنداق مۇھەممەت:«ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلەيلى»، «شىنجاڭ ئايالىلىرى ژۇرنىلى» 2000ـ يىللىق 4ـسان)، بۇ قىينىچىلىق زىيالىيلارنى باۋمۇ

ئىزدەشكە مەجبۇر قىلغان.

مەزكۇر ماقالىنى يېزىۋاتقىنىمىزدا، خۇددى توغرا گەپ قىلغاندەك بىراۋنىڭ مەلۇم بىر قىزچاقنى ئۆپكە توبىركۇلىوز دېگەن نام بىلەن مەكتەپتىن ئاجراتقىنىنى ئاڭلىدۇق. چۈنكى، بۇ كېسەل يۇقۇملۇق بولغاچقا، ئەمدى مەكتەپتە ئوقۇسا باشقا بالىلارغا كېسەل يۇقىدىغانلىقى سەۋەبلىك ئوقۇسا بولماسمىش.

تۆۋەندە بىز ئىككى دۆلەتنىڭ بۇ مەقتىكى چارە - تەدبىرلىرىنى قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتىمىز.

شۆبىتسارىيە: شۆبىتسارىيىدە كىشىلەر بالىلىرىنى باشقىلارنىڭ تەربىيىلىشىنى خالىمايدىكەن، شۇڭا بالىلار يەسلىسى يوق ئىكەن. پەقەت چوڭ شەھەرلەردىكى سىرتتىن كېلىپ خۇسۇسىيلارنىڭ زاۋۇتلىرىدا ئىشلەۋاتقانلارلا بالىلىرىنى زاۋۇتلاردا شەخسىلەر ئاچقان بالىلار يەسلىسىگە بېرىدىكەن، لېكىن ھەققى يۇقىرى ئىكەن. شۆبىتسارىيىدە ئومۇملاشقىنى تەييارلىق سىنىپ بولۇپ، بالىلار ئوقۇش يېشىغا توشۇشتىن بىر - ئىككى يىل ئىلگىرى (بەش - ئالتە ياش ئەتراپىدا) قوبۇل قىلىنىپ، تەربىيىلىنىدىكەن. ئوغۇللار خىزمەتكە چىقىپ توي قىلىپ، بالا - چاقىلىق بولغاندىن كېيىن، مەلۇم مىقداردا(ئادەتتە 30-40 پىرسەنت ئەتراپىدا) مائاش قوشۇپ بېرىدىكەن. قىزلار بولسا خىزمەتتىن توختاپ، ئائىلىدە بالا تەربىيىلەيدىكەن. ئومۇمەن شۆبىتسارىيىدە يىگىت - قىزلار توي قىلىپ بالىلىق بولغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئۇلارغا بالىلىرىنى بېقىش خراجىتى بېرىدىكەن. ئادەتتە بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 100% ئىكەن. توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى يولغا قويۇلغان بولۇپ، پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتمىغان ئاتا-ئانىلارغا ۋە ئوقۇمىغان كىشىلەرنى ئىشلەتكەن كىشىلەرگە يۇقىرى ئۆلچەمدە جەرىمانە قويۇلدىكەن. شۇڭا، بارلىق كەسىپلەردە ئوقۇش يېشىدىكى بالىلار ئىشلىتىلمەيدىكەن. بالىلار تەييارلىق سىنىپقا

كىرگەندىن تارتىپ تاكى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگۈچە كېتىدىغان پۈتكۈل خىراجەتنى ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئالىدىكەن. ئۇلار خىزمەتكە چىققاندىن كېيىن ھەر يىلى بىر قېتىم دۆلەتكە مائارىپ ھەققى (بېجى) تاپشۇرىدىكەن. بۇ بىر ئايلىق مائاشقا توغرا كېلىدىكەن. ئائىلە ئىشلىرى ئىجتىمائىيلاشقاندىن كېيىن، ئادەتتە ئائىلە خىزمەتچىسى ئىشلەتمەي، بەزىدە ئالاھىدە ئالدىراش ۋاقىتلاردا بىرەر ئايالنى قارىشىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ، ئىشلىگەن ۋاقتىغا قاراپ ھەق بېرىدىكەن(خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىغا كەلگەن شۇبتسارىيىلىك بىر مۇئەللىمنىڭ ئېيتقانلىرىدىن).

ئەنگلىيە: ئەنگلىيىنىڭ ئوقۇشتىن ئىلگىرىكى تەلىم - تەربىيە مائارىپى بىر ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلار مائارىپىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن، بۇ دۆلەت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن مەجبۇرىيەت مائارىپى باسقۇچىغا تەۋە بولمايدۇ. ئەنگلىيىنىڭ ئوقۇشتىن ئىلگىرىكى تەلىم - تەربىيە ئورگانلىرى تۆت تۈرگە ئايرىلغان: 1. ئاسراش - تەربىيەلەش مەكتىپى. بۇ ئاساسەن مائارىپ ۋە ئىلىم - پەن مىنىستىرلىكىنىڭ مەسئۇللۇقىدا بولىدۇ. 2. ئاسراش - تەربىيەلەش سىنىپى. بۇنىڭغىمۇ مەزكۇر مىنىستىرلىك مەسئۇل بولىدۇ. 3. كۈندىلىك يەسلى مەركىزى. ئاساسەن سەھىيە - پاراۋانلىق مىنىستىرلىكى مەسئۇل بولىدۇ. 4.ئۇيۇن گۈرۈپپىسى. ئائىلە باشلىقى مەبلەغ چىقىرىدۇ ۋە باشقۇرىدۇ.

ئاسراش - تەربىيەلەش مەكتىپى مۇستەقىل بالىلار مائارىپى ئورنى بولۇپ، ئىككى ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. ئاسراش - تەربىيەلەش سىنىپى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەسىس قىلىنىپ، ئۇچ ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلار قوبۇل قىلىنىدۇ. كۈندىلىك يەسلى مەركىزى. ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش تارماقلىرى ئېلىپ كەلگەن ياكى ئاتا - ئانىسى سىرتقا خىزمەتكە چىقىپ كېتىپ، قارىغۇچىسى بولمىغان بەش ياشتىن تۆۋەن

بالىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. ئىلگىرى بۇلار نۆل ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلارنى قوبۇل قىلاتتى. لېكىن، ئەنگلىيىنىڭ بىر قانۇنىدا ئىككى ياشتىن كىچىك بالىلاردىن ئاتا - ئانىسى خەۋەر ئېلىشى كېرەك، دەپ بەلگىلەنگەن. ھازىر ئىككى ياشتىن بەش ياشقىچە بولغان بالىلار قوبۇل قىلىنىدۇ. كۆپىنچىسى پۈتۈن كۈنلۈك تۇرۇمدە، ناھايىتى ئاز بىر قىسمى يېرىم كۈنلۈك تۇرۇمدە. بۇ يەسلىلەرنىڭ بالىلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇشتىكى نىشانى تۆۋەندىكى بەش جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: 1 .بالىلارنىڭ زېھنىنى يېتىلدۇرۇش. 2.ئىجتىمائىي كەيپىياتىنى يېتىلدۇرۇش. 3. گۈزەللىك ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇش. 4. فىزىئولوگىيە جەھەتتىن يېتىلدۇرۇش. 5. ئىجادكارلىقىنى يېتىلدۇرۇش. بۇ يەسلىلەرنىڭ خىراجىتىنى يەرلىك ھۆكۈمەت، زاۋۇت - كارخانىلار ۋە شەخسلەر ئىئانە قىلىدۇ. تەربىيىچى سېستىرا ياكى يارەمچى تەربىيىچىنىڭ شەرتى بىر قەدەر كەڭرەك بولۇپ، nneb,pcsc قاتارلىق دەرسلەرنى ئوقۇپ، ئىمتىھان ئارقىلىق دىپلوم ئالغان بولسا بولىدۇ»«ئىنگلىزلار بالىلارنى قانداق تەربىيىلەيدۇ»،(شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى).

ئەمدى ياپونىيىنىڭ پەرزەنت تەربىيىسىگە نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ ئۆتىمىز:

ياپونىيە تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىنىڭ بىرى ئۇلارنىڭ قىزلار ۋە پەرزەنتلەر مائارىپىدۇر. 19- ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكى مىكىجى يېكىلىقا كۆچۈش ئىسلاھاتىدىن كېيىن ياپونىيىنىڭ مۇتەپەككۇرلىرى نەزىرىنى بۇ ساھەگە ئاغدۇردى.

ياپونىيىلىكلەر پەرزەنت تەربىيىسىدە ئەڭ ئاۋۋال ئانىلار تەربىيىسىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدى. 1945- يىلى تاجاۋۇزچىلىق مەغلۇبىيىتىدىن كېيىن قايتا قورۇلغان مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى قىسقىغىنا بىر ئاي ئىچىدە بەش قېتىم ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ: ئائىلە مائارىپ سورۇنىدۇر. ئاتا-ئانىنىڭ ئاڭلىق تەربىيىلىنىشى بولسا خەلق

ئەخلاقسىنى بەرپا قىلىشنىڭ ئاساسى، دەپ كۆرسەتتى. ئۇرۇشتىن كېيىن ئانىلار سىنىپى دېگەندەك قىسقا مۇددەتلىك كۇرس، ھەتتا ئالىي مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىپ، بۇ ھەقتە نۇرغۇن دەرسلىكلەرنى تۇزدى.

ھازىرغىچە ياپونىيىدە تۇيۇ قىلغان ئىياللارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىناق ئائىلە بەرپا قىلىش ۋە پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەش. ئايالى تۇغسا، ئېرىنىڭ مائاشىغا ئايالىنىڭ مائاشى قوشۇپ بېرىلىدۇ. ئايالى خىزمەتتىن چېكىنىپ ئائىلىدە بالا تەربىيىلەيدۇ. ياپونىيە ئانىلىرى بۇ جەھەتتە پۈتكۈل دۇنيا ئانىلىرىغا ئۈلگە بولالايدۇ. ئانىلار مائارىپى، پەرزەنت مائارىپى دېگەنلەر ياپونىيىدە مەملىكەت مىقياسىدا ئورتاق تونۇشقا ئايلانغان بولۇپ، ئىنتايىن كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە(«ئۇنتۇلغان ئانىلار»دىن).

ياپونىيىنىڭ قايتا تۇزۇلگەن بالىلار يەسلىسى مائارىپ پروگراممىسىنىڭ بىرىنچى بابىنىڭ بېشىدا: «بالىلىق دەۋرىدىكى مائارىپ ئىنتايىن مۇھىم، يەسلى بىلەن ئائىلە ھەمكارلىشىپ، بالىلارنىڭ پۈتكۈل ھاياتىغا ياخشى ئاساس سېلىشى، يەسلى ئاساسلىق پرىنسىپلارغا ئاساسەن يەسلى تۇرمۇشىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق ياشاش ئىقتىدارىنىڭ ئاساسىنى سېلىشى، مەكتەپ مائارىپ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن نىشاننى تىرىشىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇشى كېرەك» دەپ كۆرسىتىلگەن. ياپونىيە مائارىپ ساھەسىدە ئازادە مۇھىت ئىچىدە بالىلارنىڭ ياشاش ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇش كېرەك، بۇ يەردىكى ياشاش ئىقتىدارى ئادەتتىكى تۇرمۇش ئىقتىدارى ئەمەس، بەلكى مەسىلىلەرنى مۇستەقىل بايقىيالايدىغان، پىكىر قىلالايدىغان، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرالايدىغان ۋە لايىقىدا بىر تەرەپ قىلالايدىغان ئىقتىدار بولۇشنى ھەمدە ئاڭلىق، باشقىلار بىلەن ماسلىشالايدىغان، باشقىلارنىڭ غېمىنى يەيدىغان

ھېسسىياتلىق، ئادەمىيلىككە ۋە ساغلام بەدەنگە ئىگە بولۇشنى كۆرسىتىدۇ («يەسلى مائارىپى تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، خەنزۇچە، 2000-يىللىق 2- سان) دەپ تەكىتلىگەن.

* * *

يېتەرلىك ماتېرىياللارغا ئىگە بولمىغىنىمىز ئۈچۈن بۇ ھەقتە تەپسىلىي توختىلالمىدۇق. ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

دېمەك، يېڭى تۈگۈلغان بوۋاقلىرىمىزنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش مەسلىسىنى زىيالىيلىرىمىز كۆڭۈلدىكىدەك ھەل قىلالمىسا، باۋەمۇ قىزلىرىمىزنىڭ سانى ھەرگىز ئازايمايدۇ. شۇڭا بىز مەرىپەتپەرۋەر سودا - سانائەتچىلىرىمىزنىڭ بۇ ساۋابلىق ئىشقىمۇ قاراپ قويۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز. قۇندۇز مۇھەممەت ئوتتۇرىغا قويغان ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى بۇ ئىشقا تەشكىللەپ، ئىمكانىيەت بولسا ئۇلارغا يەسلى قۇرۇپ بېرىش تەكلىپى («ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلەيلى»، «شىنجاڭ ئاياللىرى» ژۇرنىلى، 2000 - يىللىق 4- سان) ئىنتايىن ياخشى چارە. بۇنىڭدا بىر قانچە مەسلىنى، بولۇپمۇ ياشلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش، زىيالىيلارنىڭ بالا بېقىش قىيىنچىلىقىنى ئاز - تولا بولسىمۇ ھەل قىلغىلى بولاتتى.

ئائىلە تەربىيىسى ۋە بىز

كېسىپ ئېيتالايمىزكى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە تىلغا ئالغۇدەك ئائىلە تەربىيىسى يوق. تىلغا ئالغۇدەك نەرسىنىڭ بولماسلىقى بىزنى بۇ ھەقتە تېخىمۇ جىق گەپلەرنى قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. جان بېقىش ھەلەكچىلىكىدە ھەركۈنى

ئالدىراشچىلىقتا ئۆتۈپ، بۇ ھەقتە ئويلىنىش تۈگۈل باش قاشلاشقىمۇ ۋاقىت چىقىرالمايدىغان دېھقانلىرىمىزغا بۇ مەسىلە ھەققىدە ئارتۇقچە تەلەپ قويۇشقا ھەقلىق ئەمەسمىز. لېكىن تەربىيە كۆرگەن، ئوقۇمۇشلۇقلار سانالغان زىيالىيلىرىمىزدىكى ئائىلە تەربىيىسىنى كۆزىتىپ بېقىشقا، بۇ ھەقتە ئىككى قوۋۇز گەپ قىلىشقا تامامەن ھەقلىقمىز.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ئاز ساندىكى روھى ئويغاق، ئىمانى ئەركەك زىيالىيلىرىمىزدىن باشقىلىرىنىڭ بالا تەربىيىسىگە قارىتا ھەقىقىي تۈرده كۆڭۈل بۆلگىنىنى، ئۇنۇملۇك چارە - تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويالمغانلىقىنى كۆرمىدۇق. ئاتا - ئانىلارنىڭ ئائىلىدە كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلىرى ئىچىدە قانداق قىلغاندا پەرزەنتنى ياخشى تەربىيىلىگىلى بولىدۇ؟ دېگەن مەسىلە بالىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش، تۇرلۇك كەچكى ئولتۇرۇش، ھەرخىل ئەھمىيەتلىك كۈنلەرنى تەبرىكلەشلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ. ئەلۋەتتە، بىز پەرزەنت تەربىيىسى دەپ بالىنى ئاچ- يالىڭاچ قويماي، كېسەل قىلىپ قويماي بېقىشنىلا دېمەكچى ئەمەس، بەلكى قانداق قىلغاندا كىچىكىدىن باشلاپ ئىقتىدارىنى بالدۇراق يېتىلدۇرۇپ، تۇرلۇك مەسىلەرگە قارىتا مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئۆزى ھەل قىلىپ باقىدىغان، دادىل، ئەقىللىق، ئېتىقادلىق، ئەخلاقلىق، تەرەققىياتقا ماسلىشالايدىغان قىلىپ تەربىيىلەشنى كۆزده تۇتىمىز. گەرچە بالا تەربىيىلەشنىڭ مۇقىملاشقان قېلىپى بولمىسىمۇ، لېكىن مەلۇم ئۆلچەملەردىن خالىي ئەمەس. ئاتا - ئانا بۇ مەسىلىده بالىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى، ئادەملىك ئۆلچىمى، جەمئىيەت ئېھتىياجى دېگەنلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا ھەل قىلىۋېلىشى كېرەك.

ئۇيغۇر ئاتا - ئانىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىگە قانچىلىك كۆيۈنىدىغانلىقىنى سۆزلەش ھاجەتسىز. ئاتا - ئانىلىرىمىز بىز توي

قىلغۇچە، ھەتتا بىز بالا - ۋاقىلىق بولغاندىن كېيىنمۇ ھالىمىزدىن خەۋەر ئېلىشنى ئۆز قەرزى، دەپ ھېسابلايدۇ. بۇلارنى ئادا قىلىشنى ئۆزىنىڭ ئەقەللىي بۇرچى، دەپ بىلىدۇ. ئەلۋەتتە، بىز شۇنداق كۆيۈمچان ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ بارلىقىدىن پەخىرلىنىمىز. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ئۆزىمىزنى بەك خۇشال تۇتۇشقا، چوڭ سۆزلەشكە ئاساسىمىز يوق. ئۆز پۇشتىغا كۆيۈنۈش پۈتكۈل مەخلۇقاتقا ئورتاق. ئاچ - يالىڭاچ قويماسلىق، خېيىمخەتەردىن ساقلاش، ساق - سالامەت چوڭ قىلىش دېگەنلەردە بىز ھايۋانلار بىلەن ئوخشاش. مېكىيان چىغىدا چۈجلىرىگە قانچىلىك كۆيۈنىدىغانلىقى، چۈجلىرىنى تۇرلۈك زىياندىشلاردىن قوغداش ئۈچۈن نەقەدەر باتۇرلىشىپ كېتىدىغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. بۇ يەردە ئادەمنىڭ ھايۋاندىن پەرقى پەرزەنتىنى مەنسۈي جەھەتتە قانچىلىك يېتەكلىگەن- يېتەكلىمىگەنلىكىدە. مانا بۇ ھەقىقىي كۆيۈنۈش، ھەقىقىي تەربىيە ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى ئىنسانىنى ئىنسان قىلىپ تۇرىدىغىنى جىسمى ئەمەس، بەلكى روھىدۇر. تىلغا ئالغۇدەك ئائىلە تەربىيىسى يوق دېگەن گەپ نۇرغۇن زىيالىيلىرىمىزنىڭ كۆڭلىگە كېلىشى مۇمكىن. ئۇنداقتا تۆۋەندىكىلەرگە جاۋاب بېرىپ بېقىڭ.

1. پەرزەنت تەربىيىسىگە ئائىت بىرەر كىتاب سېتىۋالدىڭىزمۇ؟

2. ئەر - ئايال ئىككىڭلار پەرزەنت تەربىيىسىگە ئائىت سىستېمىلىق پىلان تۈزۈپ باقتىڭلارمۇ؟

3. باشقىلار بىلەن پەرزەنت تەربىيىسىگە ئائىت تەجرىبە ئالماشتۇرۇپ باقتىڭلارمۇ؟

4. پەرزەنت تەربىيىسى جەريانىدا ئىلمىي سىناق، تەجرىبە قىلىپ باقتىڭىزمۇ؟

يۇقىرىقى سوئاللارنىڭ ئىككىسىگە «ھەئە» دەپ جاۋاب بېرەلمىسىز؟ ناۋادا دۇدۇقلىماي «ھەئە» دېيەلىسىڭىز، سىزنى خېلى مەسئۇلىيەتچان ئاتا - ئانا دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن، كۆپ

ساندىكلىرىمىز بۇنداق دېيەلمەيمىز.

بىزنىڭ خېلى ئادەملىرىمىز بىر يەرگە كەلسە ئۆيدە قانداق قۇش - ھايۋانلار، گۈل - گىياھلارنى باققانلىقىنى، ئىتنىغا قانداق گەپ ئۆگەتكەنلىكىنى، كەپتەرنىڭ مۇرىسىگە ھۆركىمەي قونىدىغانلىقىنى، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ نەچچە مىڭ يۈەنگە ئىت - كەپتەر سېتىۋالغانلىقى، قوي - كالىلارنى قانداق سەمرىتكەنلىكىنى زوق - شوق بىلەن سۆزلىشىپ كېتىدۇ، تەجرىبە ئالماشتۇرۇشىدۇ. لېكىن، باللىرىنى قانداق چارە - ئۇسۇللار بىلەن تەربىيىلەۋاتقانلىقى ھەققىدە گەپ قىلمايدۇ. چۈنكى دېگۈدەك ھېچنېمە يوقتەك! ئۆيىدىكى ھايۋانات، گۈل - گىياھلارنى باققاندا توپلانغان تەجرىبىدەك تەجرىبە يوق. بالا دېگەنگە قاپاقنى ئاچمىغۇلۇق، نېمە دېسە شۇنى قىلىپ بەرگۈلۈك ئەمەس، دېگەندەك ئىلمىيلىككە تولىمۇ يات تەجرىبىلەر بار. كۆپلەر ئاغزىدا شۇنداق دەيدۇ يۇ، ئويىنايمەن دېسە، ئويۇنچۇق - ماشىنا، تاپانچا، قونچاقلارغا؛ كىيىمەن، دېسە رەڭگارەڭ كىيىم - كېچەكلەرگە؛ يەيمەن - ئىچىمەن دېسە، پېچىنە - پىرەنىك، ۋاخاخا، جياجياگەي، كوكا - كولالارغا كۆمۈۋېتىدۇ. ئەجەبا باللىرىمىز مۇشۇلارغىلا ئېھتىياجلىقمىدى؟!

ئائىلە تەربىيىسى دېگەن سۆزنى تىلغا ئالغىنىمىزدا، تەبىئىي ھالدا ئانا دېگەن ئۇلۇغ زات ئېسىمىزگە كېلىدۇ. بۇ ئىلمىي نەزەرىيىلەردە يەكۈن بىلەن ئىسپاتلاش تەلەپ قىلىنمايدىغان ئاددىي، ئۇلۇغ، بىراق كىشىلەر، بولۇپمۇ ئاياللار تولا ھاللاردا سەل قاراپ قالىدىغان ھەقىقەت. يېقىنقى دەۋرلەردە بىز پەرزەنت تەربىيىسىدىكى بايراقدار ئانىلارنىڭ تولىمۇ ئاز چىقىشى، تەبىئىي ھالدا ئانا قىممىتىنىڭ كىشىلەر نەزىرىدىكى كىرىزىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

شۇ كۈنلەردە قانچىلىغان ئەر زىيالىيلىرىمىز پەرزەنت تەربىيىسىنىڭ گېپىي بولسىلا ئايالدىن رازى ئەمەسلىكىنى

يوشۇرمايدۇ. قارىشىمىزچە، بۇ مەسىلىدىكى جاۋابكارلىقنى يەكگىللىك بىلەن ئايالالارغىلا ئارتىپ قويۇش ئادىللىق بولمايدۇ. ھەقىقەتەن ئىش شۇنداق بولغاندىمۇ، ئەر بولغۇچى چوقۇمكى پەرزەنت تەربىيىسىدە ئايالىغا ياخشى مەسلىھەتى بولسا بېرىشى، قولىدىن كەلسە ئۆگىتىشى كېرەك. چۈنكى، ئەرنىڭ ئايالىغا بىلمىگەننى بىلدۈرۈش، ياخشىلىققا يېتەكلەش، يامان ئىشتىن توسۇش، توغرا يول كۆرسىتىش مەجبۇرىيىتى بار. لېكىن، بىزدە بۇنداق مەجبۇرىيەتنى ھەقىقىي ئادا قىلالايدىغان ئەرلەر ئازىيىپ كەتكەندەكلا.

دېمەككى، پەرزەنت تەربىيىسى ئەر - خوتۇن ئىككىيلىنىڭ ئورتاق جاۋابكارلىقى ۋە مەسئۇلىيىتىدىكى ۋىجدانىي مەجبۇرىيەت. بولۇپمۇ ئايالغا نىسبەتەن بۇ مەسئۇلىيەت تېخىمۇ يېقىن، تېخىمۇ مۇقەددەسرەك.

بىراق، ئانىلىرىمىز بۇ تەخىرسىز مەسىلىگە قانداق پوزىتسىيە تۇتۇۋاتىدۇ، زادى قانداق؟ بىزدە بۇ روھىيەت بىناكارلىقنىڭ بۇيۇكلۇكىنى، ئىلاھىي تەقسىمات ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنلەر زادى قانچىلىك؟ ساناپ باقساق، جەزمەن بىر قانچە بارمىقىمىز ئېشىپ قالىدۇ. كېسىپ ئېيتىمىزكى، كۆپ سانلىق ئۇيغۇر ئانىلىرىغا نىسبەتەن بۇ خىزمەت ئۇنىڭ باشقا ئىشلىرىدەك مۇھىم ئورۇندا تۇرمايدۇ. تەربىيە كۆرگەن زىيالىي ئانىلىرىمىزدىمۇ شۇ، يېڭى پاسوندىكى بىرەر خىل كىيىم، ئىياغ چىققىنىنى ئاڭلىسا، شەھەر - بازارلارنى سىرىپ ئالا قويماي ئاقتۇرۇشتىن قىلچە زېرىكمەيدۇ. پىيادە ماڭسا ئاسانلا ھېرىپ قالىدىغان ئېسىلزادە خانىملىرىمىز ماگىزىن ئارىلاشقا كەلگەندە، نەچچە كىلومېتىرلاپ يولنى ھالسىرىماي باسالايدۇ. ئۆزلىرىنى گۈزەللەشتۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك پۇل خەجلىگىنىنى، قانچىلىك ۋاقىت ئىسراپ قىلغىنىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەيدۇ. بالىلىرى سوريغان سوئالغا جاۋاب بېرەلمىگىنى بىلەن

قايسى رېستورانىنىڭ ھەممىدىن كۆركىم، تاماق - قۇرۇملىرىنىڭ تۈرى كۆپ، ئۇسسۇلچى - ناخشىچىلىرىنىڭ داڭلىقلىقىنى، ساتىراشخانىلارنىڭ قايسىسىنىڭ چاچىنى ئوبدان سارغايتىدىغانلىقىنى، قايسىسىنىڭ ئوبدان بۇدرە قىلىدىغانلىقىنى، ھۆسن تۈزەش دۇكانلىرىنىڭ قايسىسىنىڭ قىسقا كۆزنى بۇلاق كۆزگە ئايلاندۇرالايدىغانلىقىنى بەش قولدەك بىلىدۇ. زەرگەرلەردىن قايسى ھالقىغا، قايسى زەنجىرگە، قايسى ئۈزۈككە، قايسى بىلەزۈككە ئۇستىلىقىنى؛ سودىگەرلەرنىڭ مالىنى نەدىن ئەكىلىدىغانلىقىنى، قايسىسىنىڭ رەختىنىڭ راس - يالغانلىقىنى بەش قولدەك بىلىدۇ. قانداق، ئانىلىرىمىز ئەقىللىقمىكەن؟ زەرگەر ئالدىدا سائەتلەپ ساقلاپ ئولتۇرالايدۇ، قايتا - قايتا كېلەلەيدۇ، ئىشقىلىپ ئۆزىنى ياساش، ئويۇن - تاماشا، تۇرلۇك ئولتۇرۇش - چايلارغا شۇنچىلىك قىزغىن. شۇنچىلىك كۆڭۈل بۆلىدۇ. بالىلىرىدىن زېرىكسە زېرىكىدۇكى، ھەرگىز بۇلاردىن زېرىكمەيدۇ. بەلكىم بۇ ئاياللارنىڭ تەبىئىتىدۇر. لېكىن ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ھەممىسى ياخشى بولىدىغان بولسا، ئادەم ۋەھىيگە، تەربىيگە موھتاج بولماس ئىدى.

نېمە ئۈچۈن ئانىلىرىمىز ئۆز يۈرەك پارىلىرىنى تەربىيەلەشكە ئانچە قىزغىن ئەمەس؟ ئانىلىرىمىز قاچانمۇ ھامىلىدارلىق مەزگىلىدە نېمىلەرگە دىققەت قىلمەن، دەپ دوختۇردىن مەسلىھەت سورار؟ كۆز ئاچقۇسى ھاياتلىق ئۈچۈن كۆرپە - ياستۇق، بۆشۈكتىن باشقا نەرسىمۇ تەييارلارمىزمۇ؟ بالام ئۈچۈن، دەپ بىرەر پارچە كىتاب سېتىۋېلىپ كۆرەرمىزمۇ؟

تەرەققىيات بىزنى نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئېرىشتۈردى. پۇللا بولسا خالىغىنىمىزنى بىمالال سېتىۋالالايمىز. بىراق، ئېيتىڭلارچۇ؟! سۈپەتلىك بالىلارنى قەيەردىن ئالىمىز؟ قەيەردىن سېتىۋالىمىز؟ ماللار سۈپەتلىك بولسىلا، قىممەت بولسىمۇ سېتىۋالدۇق، بىراق خۇدا ھەقسىز بەرگەن پەرزەنتلىرىمىزنىڭ سۈپىتىنى كىم ئويلاشتى؟ ھەممە

نەرسىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت قۇرۇلدى، لېكىن سۇپىەتلىك بالىلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت قۇرۇلدىمۇ؟ بۇ زاۋۇت باشقا ھەرقانداق زاۋۇت قۇرۇلماستىنلا قۇرۇلغان. لېكىن زاۋۇت باشلىقى ۋە تېخنىك ـ ئىنژېنېرلىرىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقى، زاۋۇت قانۇنىيىتىنى چۈشەنمەسلىكى، سۇپەت ئۆتكىلىنى قانداق تۇتۇشنى بىلمەسلىكى ۋە مەسئۇللۇقنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بەرگەنلىكى تۈپەيلىدىن، بىزدىكى زاۋۇتلاردىن سۇپەتلىك مالىلاردىن كۆرە سۇپەتسىز مالىلار كۆپرەك چىقىۋاتىدۇ. بۇ زاۋۇت دەل ئائىلىدىن ئىبارەت.

دۇنيا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەۋاتىدۇ. بۇ ھەممىزگە يېڭى تەلەپ ـ ئۆلچەملەرنى، شۇنداقلا يېڭى مەسىلىلەرنى ئەكەلدى، پەرزەنتلەرگە يېڭى تەلەپلەر قويۇلۇۋاتىدۇ. بۇ، مۇقەررەر يوسۇندا ئانىلارغىمۇ يېڭى تەلەپلەرنىڭ قويۇلىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بىراق بىزدەك ئەسلىدىكى مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئويلىنىشنى ئەمدىلەتىن باشلىغان (ھەل قىلىش تېخى يىراقتا)مىللەتكە نىسبەتەن يېڭى تەلەپلەرگە لايىقلىشىش، بۇ تەلەپلەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش پەقەتلا ئادەمنى تىتىتىت قىلىدىغان مەسىلىدىن ئىبارەت. ئانىلىرىمىز ھازىرقى ئەھۋالى بىلەن بۇ تەلەپلەرگە لايىقلىشالارمۇ؟ بىزدە ھەمىشە ھەقىقەتنى تونۇشقا بىر ئەۋلاد، قوبۇل قىلىشقا بىر ئەۋلاد، ئىجرا قىلىشقا بىر ئەۋلاد كېتەرمۇ؟

ئانىلىرىمىز يېڭى تەلەپلەر ئۈستىدە ئاز ـ تولا ئويلاندىمۇ؟ ئەلۋەتتە، بۇنى بالىلىرى ئىسپاتلايدۇ. جەمئىيەتنىڭ يېڭى تەلەپلىرىگە ھەقىلىق يوسۇندا مۇئاپىق لايىقلىشىش مۇئاپىپەقىيەتنىڭ ئاساسىدۇر. ئاشخانىلار رېستورانلارغا، رەڭسىز تېلېۋىزور رەڭلىككە، 286 تېپلىق كومپيۇتېر 686 تېپلىققا ئۆزگەردى. مېخانىك سائەت ئېلېكترونلۇق سائەتكە، توپا يوللار ئاسفالت يوللارغا ئۆزگەردى. ئەجەبا، بىزنىڭ ئانىلىرىمىز يېڭىلىنىشقا، يېڭى ئىدىيە، يېڭى روھ، يېڭى ئېتىقاد، يېڭى بىلىم بىلەن قوراللىنىشقا موھتاج ئەمەسمۇ؟

ياكى ئۇلار ئاللىقاچان قوراللىنىپ بولدىمۇ؟!

پەرزەنت تەربىيىسىگە پەقەت ۋە پەقەتلا ئانىلارلا ئەڭ مەقلىق ۋە ئەڭ تېگىشلىك. بۇ قىلچە مۇنازىرە، ئويلىنىش تەلەپ قىلمايدۇ. ئەر كىشى تالانىڭ ئادىمى دېگەندەك، ئائىلىدە دادا كۆپىنچە تۇرمۇش مەلەكچىلىكى، ئىش - ئوقەت، بار- يوقنىڭ غېمى بىلەن كۆپ ھاللاردا سىرتتا بولىدۇ. ئۆيدە تۇرالمايدۇ. ئۆيدە بولىدىغان بالىلىرى بىلەن ئارىلىشىدىغان ۋاقتى ئانىنىڭكىدەك ئۇزۇن بولمايدۇ. بالىغا نىسبەتەن دەسلەپكى ئۈچ يىل ئەڭ مۇھىم ھالقىلىق مەزگىلدۇر. بۇ ئۈچ يىلدا بالىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئورگانلىرى ئاساسەن يېتىلىپ تىلى چىقىپ بولىدۇ، تەپەككۇرى شەكىللىنىدۇ؛ مۇشۇ ئەڭ مۇھىم ئۈچ يىلدا دەل ئانىنىڭ يېنىدا، پەرۋىشىدە قۇچىقىدا ئۆتىدۇ.

«ئانىلارنىڭ بەدىنى مەخسۇس بالا تۇغۇش ئۈچۈن لايىھىلەنگەن. ئانىنىڭ خىزمىتىمۇ مەخسۇس بالا ئۈچۈن تەقسىم قىلىنغان. بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە، بولۇپمۇ دەسلەپكى مەزگىلدە ئانا دادىدىن مۇھىم. دادىنىڭ رولىنى ئانىنىڭ رولى بىلەن تەڭ دەپ قاراشنىڭ قىلچە ئاساسى يوق» («ئۇنتۇلغان ئانىلار»).

ئانىنىڭ خىزمىتى ئەڭ ئادىيلىقتا، يېڭىلىق يارىتىشقا باي، يۇقىرى ماھارەت، بىلىم - سەۋىيە، يۈكسەك ئىنسانىي پەزىلەت تەلەپ قىلىدىغان خىزمەت. ھويلىڭىزغا كۆچەت تىكسىڭىز، تەشتىكىڭىزگە گۈل كۆچۈرسىڭىز، قوي، توخۇ باقسىڭىز ئۇنىڭ ئايىنىشى، سەمرىشى ئۈچۈن نۇرغۇن كىشىلەردىن مەسلىھەت سورايسىز. ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئۆگىنىسىز. دېمەك، شۇ ئىشلارنىمۇ بەلگىلىك بىر قانۇنىيەت بارلىقىنى، ئۇنى تەتقىق قىلىش، بىلىش لازىملىقىنى، شۇ قانۇنىيەت بويىچە ئىشلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشىنىسىز. شۇنداقلا قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىسىڭىز مەغلۇپ

بولىدىغانلىقىگىزنىمۇ چۈشىنىسىز. دېمەك، بىز سەل قاراۋاتقان بالا تەربىيىسىدىمۇ تەتقىق قىلىشقا، چۈشىنىشكە تېگىشلىك ئىنتايىن مۇھىم قانۇنىيەتلەر بار. سىز تىككەن كۆچەت، تەشتەكتىكى گۈللىرىگىزگە، باققان قوي، توخۇلىرىگىزغا چىقارغان ۋاقتىگىزنى، زېھنىگىزنى بالىگىزغا قاراتسىگىز، چوقۇم تىرىشچانلىقىگىز بىكارغا كەتمەيدۇ.

ئايالارنىڭ قىممىتى دەل ئۇنىڭ ئانىلىق قىممىتىدە. ئايالارنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى ئادەتتە بىۋاستە ئەمەس، بەلكى ۋاستىلىك، يەنى تەربىيىلىگەن بالىلىرى ئارقىلىق گەۋدىلىنىدۇ. بەلكى بۇ ۋاستىلىك ئەمەلگە ئېشىش ئايالارنىڭ ئەمگىكىگە قارىتا سەل قاراشنى كەلتۈرۈپ چىقارغان بولۇشى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭلىق بىلەن بۇ ئەمگەكنىڭ قىممىتىگە سەل قاراشقا، تاشلاپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدۇ. ئايالار شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغكى، چۈنكى ئۇلار ئانا بولالايدۇ. بۇ ئىلاھىي بۇرچ ئايالاردىن يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق، قۇربان بېرىش روھى ۋە ئېرىنمەس ئەمگەك، سەۋرچانلىق، يۇقىرى بىلىم - سەۋىيە، ماھارەت تەلەپ قىلىدۇ.

بىراق، بۈگۈنكى دەۋرىمىزدىكى ئاتالمىش ئايالار ئازادلىقى، ئايالار ھوقۇقى، ئايالار ئەركىنلىكى دېگەندەك شوئار، ھەرىكەتلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى باراۋەرلىك ھوقۇق جەھەتتە ئايالارغا مەلۇم دەرىجىدە ئىجابىي نەتىجىلەرنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، بۈگۈنكى دەۋردە شۇ ھەرىكەتنىڭ تۈرتكىسىدە ئۆزىنىڭ بۇ ئانىلىق مەسئۇلىيىتىگە سەل قارايدىغان، كۆڭۈل بۆلمەيدىغان، ھەتتا بالا تۇغۇشنى خالىمايدىغان، نومۇس قىلىدىغان، تۇغۇپ سالغىنىغا پۇشايمان قىلىدىغان بەزى لەنىتى ئانىلار مەيدانغا كەلمەيمۇ قالمىدى. بۈگۈنكى زامانىنىڭ بۇ تەربىيە كۆرگەن ئايالىرىنىڭ ئېڭىدا ئەرلەردەك بولۇشنى ئۆز غايىسى قىلىدىغان، ئەرلەر بىلەن رىقابەتلەشكەنلىكىدىن پەخىرلىنىدىغان، ئائىلە قەپىسى، ئوچاق بېشى، بۆشۈك يېنىدىن

قۇتۇلۇپ، ئۆز قىممىتىنى نامايان قىلىشنى قارىغۇلارچە قوغلىشىدىغان بىشەم ئىدىيە شەكىللىنىپ، ئايالارنىڭ ئائىلە مەسئۇلىيىتى ئېگىگى، بۇرچ تۇيغۇسى روشەن ئاجىزلىشىپ كەتتى.

ئەسلىدە ئەر - ئايالنىڭ تەبىئىي ئىقتىدارى جىسمانىي شەرت - شارائىتىغا ئاساسەن تەبىئىي ئايرىلغان ئىجتىمائىي ئىش تەقسىماتى، يەنى ئەرلەرنىڭ مەخسۇس ئىجتىمائىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئائىلىنىڭ مادديي ئېھتىياجىنى قامدىشى، ئايالارنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى، يەنى ئائىلىدىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىپ ئارقا سەپ خىزمىتىنى ئارتتۇرۇشى ئىككى جىنسنىڭ باراۋەر شەكىللەنگەن ئىش تەقسىماتى بولۇپ، ماھىيەتتە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭمۇ كۆڭۈلدىكىدەك فورمىسى ئىدى.

17- ئەسىرلەردە ياۋروپادا ئايالارنى كەمسىتىشنىڭ ئېغىرلىشىشى تەبىئىي ھالدا ھەققانىي يوسۇندىكى ئايالار ھوقۇقى ھەرىكىتىنى رويابقا چىقاردى. توغرا مەسلىنىڭ خاتا تەھلىل قىلىنىشى تۇپەيلىدىن، ھەرىكەتنىڭ نىشانى خاتا يۆنىلىشكە بۇرۇلۇپ كەتتى. ئايالار ئەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەۋزەللىكى بىزنىڭ كەمسىتىلىشىمىز، ئېزىلىشىمىزنىڭ سەۋەبى، دەپ قاراپ، بىزمۇ ئائىلىدىن چىقىپ قازانىنى تاشلاپ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىپ، بۇ ساھەدە ئەرلەر بىلەن رىقابەتلەشسەك مەسىلە ئاندىن ھەل بولىدۇ، دېگەن تونۇشقا كەلدى. ھەتتا ئۆزىنىڭ بالا بېقىش، تۇغۇشنىمۇ ئېزىلىشنىڭ سەۋەبى دەپ قارىدى. ئەسلىدە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئانىلارنىڭ بالا تۇغۇش، تەربىيىلەش بۇرچىنى قوللىشى، ئېتىراپ قىلىشى، ھۆرمىتىنى قولغا كەلتۈرۈشى، جەمئىيەتتە ئۆزىگە خاس قىممەت سىستېمىسى بەرپا قىلىشنىڭ ئورنىغا بۇگۈنكىدەك ئەرلەر بىلەن بەيگىگە چۈشۈشنى غايە قىلىۋالىدىغان ئەھۋال شەكىللەندى.

كېيىنچە بۇ ئىدىيە تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ، پەقەت تۇغۇش

بىزنىڭ كەمستىلىشىمىزدىكى تۈپكى سەۋەب، دەپ قارىدى. ھەتتا ئۆزىنىڭ ئايال ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمايدىغان ئەر - ئايال ئارىسىدىكى جىنسىي پەرقنى ئىنكار قىلىدىغان ئىدىيە شەكىللەندى. 1789- يىلىدىكى ئايالار ھوقۇقى خىتابنامىسى، 1792- يىلىدىكى ئايالار ھوقۇقى شەرھى دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىدە شەخسىي مۇستەقىللىق، كىشىلىك ئەركىنلىك، تۇغما كىشىلىك ھوقۇق دېگەنلەرنى ئاساس قىلىپ ئايالار ئازادلىقىنىڭ مەنىسىنى شەرھلىدى. ئايالار ئازادلىقى تەشەببۇسچىلىرى: بۇ پەرق قانۇن - تۈزۈم دېگەندەك ئىنسانىي ۋاستىلەر سەۋەبىدىن بولۇۋاتىدۇ، دەل بۇ قانۇن - تۈزۈملەرگە ئەرلەرنىڭ ئايالارنى كەمسىتىش خاھىشى سىڭگەن، دەپ قارىغان بولسا، ھەتتا ئۇلار كېيىنچە دۇنيادا پەقەت ئادەم دېگەن ئۇقۇملا مەۋجۇت، ئەر، ئايال دېگەن ئۇقۇم مەۋجۇت ئەمەس، دەپ قارىدى.

ئايالار ھوقۇقى ھەرىكىتى ئۆزىنىڭ بۇ ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، 20- ئەسىرنىڭ 60- يىللىرىغا كەلگەندە س.فورستون بۇنىڭ سەۋەبىنى تەبىئىي بىئولوگىيىلىك ئېھتىياجغا باغلاپ، بۇنى بىئولوگىيىلىك ئامىل نۇقتىسىدىن شەرھلىدى. ئاخىرىدا بىئولوگىيە ئىنقىلابى قوزغاشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېڭى تېخنىكا- چارىلەردىن پايدىلىنىپ ئەر - ئايال ئارىسىدىكى بىئولوگىيىلىك پەرقىنى كېلىپ چىققان ئايالارنىڭ تۇغۇت، ھامىلدارلىق، بوۋاق بېقىش مەزگىلىدىكى ئەرلەرگە تايىنىپ قېلىشنى ئۆزگەرتمەكچى بولدى. بۇ تېخنىكىلار ئەمەلىيەتتە سۈت پاراشۇكى، بالىياتقۇ سىرتىدا ھامىلدار قىلىش، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش چارىلىرى، جىنس ئۆزگەرتىش ئوپېراتسىيىسى دېگەنلەرنى كۆرسەتتى.

1970- يىللارغا كەلگەندە بۇ ئىدىيە تېخىمۇ غالجىرلاشتى. جىنسىي زۇلۇم دۇنيادىكى ئەڭ تۈپكى زۇلۇم، بۇ زۇلۇمنى توگىتىمىز دەيدىكەنمىز، ھەممە ئىشتا ئەرلەر بىلەن ئورتاق بولۇشىمىز كېرەك،

دەپ قاراپ، بۇ قاراشنىڭ تۇرتكىسىدە جىنسىي ئازادلىق، ئەركىنلىك ئىدىيىلىرى بىخ ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئەركىن بىرگە بولۇش، يالغۇز تۇرۇش، ئوخشاش جىنسىلىقلار مۇھەببىتى دېگەنلەر تېزلا ئومۇملىشىپ، ئەنئەنىۋى ئائىلە، نىكاھ تۇرمۇشىگە قاتتىق زەربە بەردى. ئاتالمىش جىنسىي ئازادلىق ئېلىپ كەلگەن زوراۋانلىق، خاتىرجەمسىزلىك، ئەرسىز ئانا (14-15 ياشلىق ئانىلارمۇ بار)، نىكاھسىز پەرزەنت، پاھىشىلەر (14-15 ياشلىق پاھىشىلەرمۇ نۇرغۇن) ئايالالار ئۈمىد قىلغان باراۋەرلىك، بەخت - سائادەتنى ئېلىپ كېلىش ئورنىغا پۈتكۈل دۇنياغا يېڭى بىر كرىزىس، ئىقتىساد، مائارىپ بىلەنمۇ ھەل قىلغىلى بولمايدىغان، ئېتىقادىي، ئەخلاقىي كىر زىس ئېلىپ كەلدى. سىفلىس، ئەيدىز كېسەللىكلىرىنىڭ ۋەھىمىسىدە تۇرۇۋاتقان دۇنيا بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

بۇ يەردە بىز نېمە ئۈچۈن بۇ مەسىلىنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز؟ بۇ بىزنىڭ باۋمۇلار مەسلىسى بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟

روشەنكى، ئائىلىق قىممەت قارىشىنىڭ، بۇرچ تۇيغۇسى، مەسئۇلىيەت ئېڭىنىڭ سۇسلىشىشى مۇقەررەر يوسۇندا ئائىلە تەربىيىسىنىڭ تاشلىنىپ قېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، كەلگۈسىمىزگە نىسبەتەن يوشۇرۇن ۋەھىمە پەيدا قىلىدۇ. چۈنكى، بىزنىڭ بالىلىرىمىز ئائىلىدە ئانىنىڭ تەربىيىسى ئاستىدا ئەمەس، كىچىكىدىنلا 13-14 ياشلىق قىزلارنىڭ قولىدا چوڭ بولۇۋاتىدۇ. ئەجەبا، بۇ تەربىيە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالارمۇ؟

ئايالالارنىڭ مەسئۇلىيىتىگە بولغان ئېتىبارسىزلىق بۈگۈنكى دەۋر ئىنسانلىرىغا نىسبەتەن خېلى ئورتاق ھادىسە. ئىنسانلار ئايالالارغا باھا بەرگەندە، ئۇنىڭ بالا تەربىيىلەش ئىقتىدارىدىن كۆرە، كەسپىي ئىقتىدارى، گۈزەللىكى دېگەنلەرگە بەكرەك ئېتىبار بېرىدۇ. ھەتتا كۆپلىگەن ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە ياخشى ئايالنىڭ ئۆلچىمى كۆپ ھاللاردا بالىنى ياخشى تەربىيىلەشتىن كۆرە ئېرى، قېينانا، قېينانا ۋە ئورۇق -

تۇغقانلىرىنىڭ كۆڭلىگە يېقىش - ياقماسلىقىدا كۆرۈلىدۇ. ئۇ پەقەت ئېرىگە ۋاپاسىزلىق قىلمىسىلا، بالىنى قانداق تەربىيلىسۇن، ئۇ يەنىلا ياخشى ئانا.

بىزنىڭ پىداگوگىكا كىتابلىرىمىزدا ئائىلە تەربىيىسى ۋە پەرزەنت تەربىيىسىگە تۇرۇكرەك بىرەر باب ئاجرىتىلمىغان. ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارغا قانداق ئوقۇتقۇچى بولۇش، باشقىلارنىڭ بالىلىرىنى قانداق تەربىيەلەش ئۆگىتىلىدۇ - يۇ، قانداق دادا، قانداق ئانا بولۇش، ئۆز پەرزەنتىنى قانداق تەربىيەلەش ئۇسۇللىرى ئۆگىتىلمەيدۇ.

سۇخۇملىنسكىي مۇنداق دەيدۇ: «ھەممە كىشى چۈشىنىشى كېرەككى، جەمئىيەت ئالدىدا ئادەمنىڭ ئەڭ مۇھىم مەجبۇرىيىتى ئۆز پەرزەنتىنى ياخشى تەربىيەلەش. بالىنىڭ بىرىنچى ئورۇندىكى تەربىيىچىسى، بىرىنچى ئۇقۇتقۇچىسى ئانىسى، ئاتىسى. ئوتتۇرا مەكتەپ ۋاقتىدىلا كەلگۈسىدىكى ئاتا - ئانىلارغا پىداگوگىكا ئۆگىتىلىشى، پىداگوگىكا ھەر بىر كىشى بىلىدىغان پەنگە ئايلىنىشى كېرەك. بەلكىم، تۆۋەندىكى گېپىم بەزى كىشىلەرگە نىسبەتەن مۇبالىغە بولۇشى مۇمكىن. مەن ئاساسلىق پىداگوگىكا ئىلىملىرىنى ئۆگەنمىگەن ياش پۇقرالارنىڭ ئائىلە قۇرۇش ھوقۇقىنى بولماسلىقى كېرەك، دەپ قارايمەن» («ئۇنتۇلغان ئانىلار دىن»).

يەنە گېرمانىيە ئالىمى بېبىر: بارلىق دوختۇرلار ئايالىرىنىڭ تەربىيىسىدە ئەڭ كەم بولۇڭاتقىنى ئانىلىق مەسئۇلىيىتى ۋە بالا تەربىيەلەش مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشقا يارىدەم بېرەلەيدىغان تەربىيىدۇر، دەپ قارايدۇ. ئەسكەر تەربىيەلەش ئۇچۇن قورال ئىشلىتىشنى ئۆگىنىش، ئىشچى تەربىيەلەش ئۇچۇن سايمان ئىشلىتىشنى ئۆگىتىش كېرەك. ھەرقانداق خىزمەت خادىمى تەربىيىلىنىشى كېرەك. پەقەت ئايالارلا ئانا بولۇشقا زۆرۇر بولغان تەربىيىنى ئالالمايدۇ. ياش قىزلارنىڭ ئوندىن توققۇزى توي قىلىش

ئالدىدا تويدىن كېيىن قانداق ئانا بولۇشنى، ئۆز مەجبۇرىيىتىنىڭ نېمىلىكىنى قىلچە بىلمەيدۇ (يۇقىرىقى كىتاب).

بۇگۈنكى كۈندە مۇڭاپىپەقىيەت قازانغان ئايال دېگەن سۆز تىلغا ئېلىنسىلا، كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا ھەرگىز پەرزەنتلىرىنى يارىملىق تەربىيىلىگەنلەر، ھەقىقىي ئانا بولالىغانلار ئەمەس، بەلكى كۆپ ھاللاردا باشلىق بولغان ئاكتىپ، گۈزەل سانالغان، چولپان بولغانلارنى كېلىدۇ. گېزىت- ژۇرناللىرىمىزدا گۈزەللەر، سەتەڭ خېنىملارغا ئورۇن بېرىلگەن بىلەن، ئانىلارغا دېگۈدەك ئورۇن بېرىلمەيدۇ. ھازىرغىچە ھېچ يەردە پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلىگەن ئانىلارغا بېرىلىدىغان ئەڭ ياخشى ئانىلار مۇكاپاتى دېگەنلەرنى ئاڭلىمىدۇق. گەرچە ھەر يىلى ئەڭ گۈزەل، ئەڭ سەتەڭلەرنى باھالاش ئېلىپ بېرىلسىمۇ (سەتەڭ دېگىنىمىز گۈزەلدىن پەرقلىنىدۇ. ئۇ بىر قاراشتىلا ئەرلەرنىڭ ھەۋىسىنى قوزغىيالايدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ. خەنزۇ تىلىدا 性感، ئىنگلىز تىلىدا sexiest بىلەن ئىپادىلىنىدۇ).

ھەممە نەرسىنىڭ ئالىي دەرىجىلىكلىرى مەيدانغا كەلدى. ئالىي دەرىجىلىك تاماكا، ھاراقتىن باشلاپ ئوقۇتقۇچى، ئىنژېنېر، ئاشپەز، ھەتتا ساتىراشقىچە، لېكىن ئانىلارنىڭلا ئالىي دەرىجىلىكى مەيدانغا كەلمىدى. ئون ياخشى پىئونېر، كومسومول، كوممۇنىست، ئون ياخشى ياش، كۆزگە كۆرۈنگەن ئون...لار باھالاندى، سايلاندى. ئانىلارلا باھالانمىدى. جەمئىيەتتە ھەممە خىزمەت سۈرۈشتۇرۇلدى. خۇلاسە قىلىندى. ئانىلارنىڭ خىزمىتىلا يەكۈنلەنمىدى، خۇلاسىلەنمىدى. ئانىلارمۇ، دادىلارمۇ قانداق ئانا، قانداق دادا بولۇۋاتقانلىقى ئۇستىدە ئىدارىدە ئىلغار خىزمەتچى بولۇش ھەققىدە ئويلانغاندەك ئويلىنىپ باقمىدى.

ھەممە نەرسىنىڭ چولپىنى ناخشا چولپىنى، كۈلكە، ئۇسسۇل، تەنتەربىيە چولپانلىرى مەيدانغا كەلدى. ئانىلارنىڭ چولپىنى مەيدانغا كەلمىدى. گېزىت - ژۇرنال، رادىئو تېلېۋىزىيىلىرىمىز بىر - بىرىدىن

تېتىقسىز ئېلان - خەۋەر، ناخشا - ئۇسسۇللارغا تولۇپ كەتتى. ئانىلار ھەققىدە، پەرزەنت تەربىيىسى ھەققىدە تاساد پىي ئۇچراپ قالمىسلا كۆڭۈل سۆيۈنگۈدەك ھېچنېمە كۆرەلمىدۇق.

مانا بۇ بۇگۈنكى دۇنيانىڭ ئاياللىرىمىزغا تۇتقان پوزىتسىيىسى. ناۋادا ئاياللار ئازادلىقى، ئاياللار ھوقۇقى، ئاياللار ئەركىنلىكى، ئاياللار ھەرىكىتى، فېئودالىلىق ئاسارەتتىن قۇتۇلۇپ، ئەرلەر بىلەن باراۋەر بولۇپ، يېرىم دۇنيالىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، دېگەندەك داغدۇغىلىق شوئار، ھەرىكەتلەرنىڭ نەتىجىسى ئاياللارنى ئائىلىدىن بەزدۇرىدىغان، مەسئۇلىيىتىدىن تاندۇرۇپ، مەجبۇرىيىتىنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان بولسا، بۇمۇ ئىنسانىيەتنىڭ يېڭى ئاپىتى بولۇپ قالىدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىمىزكى، بىز ئاياللارنىڭ ئىختىساسلىق بولۇشىنى ئانىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش بىلەن قارىمۇ قارشى ئورۇنغا قويماقچى ئەمەس. لېكىن، ئاياللارنىڭ نوقۇل ئىختىساسلىق بولۇشىنىلا كۆزلەپ، ئانىلىق مەجبۇرىيىتىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇشى، ئۇنى تەرك ئېتىشى ئىجتىمائىي ئاپەتتىن دېرەك بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇگۈنكى دەۋردە بالا تەربىيىلەشمۇ ئانىلاردىن ئىختىساسلىشىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. دېمەكچى بولغىنىمىز ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدە ئاياللارنىڭ قىممىتىنى يارىتىشتا نوقۇل ئۇلارنىڭ ئەرلەردەك ئىجتىمائىي قىممەت، ئىقتىسادىي ئۇنۇم يارىتىشىنى قوغلىشىپ، ھەقىقىي ماھىيەتلىك نەرسە - ئانىلىق قىممىتىنى گەۋدىلەندۇرۇشنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ خىل ئەرلەر بىلەن قارىغۇلارچە رىقابەتلىشىش ئاياللارنىڭ خاسلىقىنى، ئۆزىگە خاس ماھىيىتىنى يوقىتىپ قويىدۇ. شەيئىلەر ئۆزىنىڭ خاسلىقى، ماھىيىتى بىلەن گۈزەلدۇر. ئاياللارمۇ ئانىلىقى بىلەن ئۇلۇغ، ئانىلىقى بىلەن ھۆرمەتكە سازاۋەردۇر. ئاياللارنىڭ ئانا بولمىقى ئانىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالغىنى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئاياللارنىڭ تەبىئىي ئەڭ كۆڭۈلدىكىدەك ۋەزىپىسى بولغىنى

ئۇچۇندۇر. مۇنۇ بالىنىڭ ساداسىغا قۇلاق سېلىڭ: ئۇنىڭ ئانىسى داڭلىق يازغۇچى، ئۇ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن بالىسى مۇنداق يازغان:« ئانام يازغۇچى، لېكىن ئۇ بىزنى ھەرگىز باشقا ئانىلاردەك بىرىنچى ئورۇنغا قويمايدۇ»(يۇقىرىقى كىتاب) .

شۇڭا بىز دەيمىز: ئاياللارغا نىسبەتەن ئانا بولۇش، ئانا بولغاندىمۇ ھەقىقىي ئانا بولۇش ئەرلەرسىمان ئىختىساس ئىگىسى بولۇشتىن كۆپ مۇھىم.

بىز نېمە ئۈچۈن ئانىلارنى شۇنچە ئۇلۇغلايمىز؟ شۇنچە مۇقەددەس بىلىمىز؟ نېمە ئۈچۈن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «جەننەت ئانىلارنىڭ تاپىنى ئاستىدا» دەيدۇ؟ ئۇ پەقەت ئانا بولالىغىنى ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ دەۋاتقىنىمىز ھەرگىزمۇ ئاددىي مەنىدىكى ئانا ئەمەس، بەلكى ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تونۇپ يەتكەن، ئادا قىلغان ئانىلاردۇر. قېنى، ئارىمىزدا شۇنچىلىك ئېتىبارغا مۇناسىپ ئانا قانچىلىك؟ شۇ مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقانلار قانچىلىك؟ بىراق، بالا تەربىيىسى بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ھېچقانداق بىلىم ـ سەۋىيە تەلەپ قىلمايدىغان خىزمەت. ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىشخانىدىكى ئىشلىرىمىزغا يەتمەيدۇ. بىز شۇنچىلىك ئەخمەقمىزكى، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ تەقدىرى ـ ئىستىقبالىنى پەقەت مەكتەپتىنلا ئىزدەيمىز، مەكتەپكە شۇنچىلىك ئىشەنچ قىلىمىز. تەربىيىنى نوقۇل ھالدا ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپكىلا تاشلاپ قويۇپ، كۆڭلىمىزنى توق تۇتۇپ يۈرىمىز. بالا ئۆيگە كەلسە، ئىمتىھاندا نەچچە ئالدىڭ؟ تاپشۇرۇق بەردىمۇ؟ دەپ قويۇپلا مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلغان بولىمىز. يەنە كېلىپ، بىزدە ئائىلە تەربىيىسى بىلەن مەكتەپ تەربىيىسى قىلچە ماسلاشمىغان، مەكتەپتە بىر خىل گەپ، ئائىلىدە بىر خىل گەپ، جەمئىيەتتە بولسا يەنە بىر خىل گەپ. دېمەك، بالىلىرىمىز بىرى ـ بىرىگە زىت تەربىيە ئىچىدە قايمۇقۇپ يۈرىدۇ.

ئائىلە تەربىيىسى باسقۇچى كېيىنكى مەكتەپ تەربىيىسىنىڭ مەڭگۈلۈك ئاساسىدۇر. بۇ ئاساسنىڭ مۇستەھكەم بولۇش - بولماسلىقى دەل ئاندىن ئىبارەت مەنىۋى بىناكارلىقنىڭ تىرىشچانلىقى، ماھارىتىگە باغلىق. ئانىلار ئۆگىنىشى، ئەڭ ئىلغار بىلىملەر بىلەن قوراللىنىشى، پەرزەنتلىرىنى پەن - مەدەنىيەت بىلەنلا ئەمەس، خىسلەت - پەزىلەت جەھەتتىمۇ تەربىيىلىشى، تاۋلىشى كېرەك. بۇگۈنكى دەۋردە ئائىلە تەربىيىسى بارغانسېرى مۇھىم ئورۇنغا چىقىۋاتىدۇ. مەسىلەن:

« 1950- يىللاردىن باشلاپ ئامېرىكىدىكى ئاز سانلىقى ئاتا - ئانىلار ئائىلىدە مائارىپ تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇنداق قىلىدىغانلار ئىزچىل كۆپىيىپ، ئامېرىكا مائارىپ ساھەسىدە ئائىلە مائارىپىي بىلەن مەكتەپ مائارىپى زىتلىشىپ قېلىپ، مائارىپ ھوقۇقى، مائارىپىنى تاللاش مەسىلىسىدە كەسكىن تالاش - تارتىش ئېلىپ بېرىلغان. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1998-يىلى يەسلىدىن ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان ئارىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىن ئائىلىدە مائارىپ تەربىيىسى ئالىدىغانلار 1 مىليون 500 مىڭ بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 2% تىنى ئىگىلىگەن. پەرەز قىلىنىشىچە، 1999-يىلىغا بارغاندا بەش ھەسسە كۆپىيىدىكەن. ئاتا - ئانىلار ئۇنىڭغا بىخەتەرلىك مەسلىسىنى سەۋەب قىلغان. مەكتەپلەردىكى زەھەرلىك چېكىملىك، جىنسىي ئەركىنلىك مەسىلىلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىگە زىيان يەتكۈزۈشىدىن ئەنسىرەيدىكەن. 1993-يىلى ئائىلىدە مائارىپ تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش 50 شتاتتا قانۇنلۇق ئورۇنغا ئېرىشكەن. شۇنىڭ بىلەن بەزى شتاتلار ئاتا - ئانىلاردىن لاياقەت ئىمتىھان ئېلىشتىن باشلىغان. قىزىق يېرى شۇكى، ئائىلىدە تەربىيە ئالغانلارنىڭ نەتىجىسى مەكتەپ تەربىيىسى ئالغانلارنىڭكىدىن يۇقىرى بولغان. ھازىر ئامېرىكىدىكى 100 ئالىي مەكتەپ ئائىلە مائارىپى قوبۇل قىلغانلارنى

قوبۇل قىلىدۇ. بۇلاردىن نۇرغۇنلىرى دۇنياغا داڭلىق مەكتەپلەر. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىنكى قىزغىنلىقى، تەشەببۇسكارلىقى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولماقتا. بۇ ئائىلە مائارىپىنىڭ ئىستىقبالىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ»(«تەرمىلەر» ژۇرنىلى 2000-يىللىق 6-سان).

ئانىلار تەربىيىسى ۋە ئائىلە تەربىيىسى مائارىپ تەتقىقاتىدا، بولۇپمۇ بىزدە قىلچە ئەھمىيەت بېرىلمەيۋاتقان غېرىب ساھە، ئۇنتۇلغان زونا. جەمئىيەت ئاياللارغا، ئۇلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىسىدىكى رولىغا قاتتىق سەل قارىدى. ئانىلارنىڭ خىزمىتى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈپ، ھەقىقىي بىر ئىجتىمائىي كۇنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلمىدى. ئانىلار جەمئىيەتتىن مىننەتدارلىق سادالىرىنى ئاڭلىيالمىدى. ھەتتا بىزنىڭ مۇشۇ ھەقتىكى مەخسۇس نەشر ئەپكارلىرىمىزمۇ ئاياللىرىمىزغا بۇ خۇسۇستا مەنپەئەتلەنگۈدەك بىر نېمە بېرەلمىدى. سەھىپىلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى يېگىت قانداق قىلغاندا قىزنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ؟ قىز قانداق قىلغاندا يېگىتنى جەلپ قىلالايدۇ؟ يۇڭ پوپايكىنى قانداق يۇيۇش، قۇرۇتۇش كېرەك؟ دېگەندەك تايىنى يوق گەپلەرگە بەرديۇ، ئۇيغۇر ئانىلىرىنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى ئۈچۈن مەخسۇس مۇقىم بىر سەھىپە ئاجرىتالمىدى. پەرزەنتنىنى يارامليق قىلىپ تەربىيىلىمەكچى بولغان ئانا چوقۇم بۇ ھەقتە ئىمكانىيەت بولسا، مەخسۇس بولمىغاندىمۇ ئاز - تولا بىر نەرسە ئۆگىنىشى كېرەك. لېكىن، ئانىلىرىمىزغا بۇنداق پۇرسەت يوق. ئەنگلىيە پەيلاسوپى سىپېنسېر مۇنداق دەيدۇ: گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، پەرزەنتنىڭ ھايات - ماماتىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى ئاتا - ئانىنىڭ تەربىيىسىگە باغلىق. بىراق، كېيىنكى ئاتا - ئانا بولىدىغان كىشىلەرگە پەرزەنت تەربىيىلەش ھەققىدە بىرەر ئېغىز تەربىيىمۇ بولمىسا، ئەجەبا بۇ غەلىتە ئىش ئەمەسمۇ؟ يېڭى ئەۋلادنىڭ تەقدىرىنى ئەقلىگە نامرات ئۆرپ -

ئادەت، ھېسسىيات - خىياللارنىڭ ئىچىدە تەلەي سىناشقا تاشلاپ قويۇشمىز، يەنە كېلىپ، ئېلىپىنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەيدىغان ئىنىكئانىلارنىڭ تەكلىپلىرىنى ھېكمەت دەپ بىلىپ يۈرۈشمىز تېخىمۇ ئەخمىقانىلىك ئەمەسمۇ؟ ئەگەر بىر سودىگەر ھېسابات بىلىملىرىدىن خەۋەرسىز ھالدا سودا - تىجارەت قىلسا، ئۇنى كالۋا - ئەخمەق دەيمىز ياكى بىر ئادەم ئاناتومىيە ئۆگەنمەي تاشقى كېسەللىك ئوپېراتسىيىسى قىلىپ يۈرسە، ئۇنىڭ ئەخمىقانە قارامىلىقىغا تەئەججۇپلىنىپ، ئۇنىڭ بىمارىدىن غەم يەيمىز، بىراق ئاتا - ئانىلار جىسمانىي، ئەقلىي، ئېخلاقىي جەھەتلەردىن پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەيدىغان پرىنسىپلىرىنى بىلمەي، بۇ مۇرەككەپ ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ يۈرسە، ئۇلارغا تەئەججۇپلەنمەيمىز. زىيانلانغۇچى پەرزەنتكە ئىچ ئاغرىتمايمىز («ئۇنتۇلغان ئانىلار»دىن).

جۇڭگونىڭ ئاتاقلىق جەمئىيەتشۇناسى پەن گۇاڭدەن مۇنداق دەيدۇ: ھازىرقى تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇق ئوتتۇرىدىن يۇقىرى ئاتالمىش مائارىپ ئادەمگە پەقەت ئىجتىمائىي مەشغۇلىيەتنى ئىنچىكىلىگەندە، پەقەت بىر خىل كەسىپ تېپىشنى، يەنمۇ ئىنچىكىلىگەندە قورساق بېقىشنى ئۆگىتىدۇ. قانداق ئاتا - ئانا بولۇشنى، بولۇپمۇ قىزلارغا قانداق ئانا بولۇشنى ئۆگەتمەيدۇ (يۇقىرىقى كىتاب).

ئاتا - ئانا پەرزەنتكە نىسبەتەن لېيى فېيك، لەي نىك، پاۋېللارمۇ ئورنىنى ئالالمايدىغان مۇقەددەس ئۇلۇغدۇر. گېرمانىيىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر ستاتىستىكىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئاتا - ئانا پەرزەنتلىرىنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدە ئۇلۇغ قوبۇل قىلىدىغان ئەك چوك نەمۇنە ئىكەن. بۇ ناخشا چولپىنى، سىياسىئون، تەنتەربىيە چولپانلىرىدىن ئېشىپ كەتكەن. بۇ بالىلارنىڭ يېشى 10 ياشتىن 18 ياشقىچە («چەت ئەل ئىجتىمائىي پەنلىرى ژۇرنىلى»، خەنزۇچە، 2000-يىل 4- سان، ئامېرىكا ئەخلاق مائارىپى كرىزىسىدىن ساۋاقلار،

ئا. ۋېلسۇن). ئەر - ئاياللارنىڭ ئائىلىدىكى ھەرخىل پائالىيىتى قولۇم-قوشنىلار ۋە ھەرخىل ئادەملەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت، قىلىشقان پاراڭلىرى، يۇرۇش - تۇرۇش ئائىلىدە قويۇق بىر تەربىيە ئاتموسفىراسى شەكىللەندۈرىدۇ. بالا شۇنىڭدىن نەپەسلىنىپ ئۆزۈقلىنىدۇ. بۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا، قان - قېنىغا ئورناپ، ئۇنىڭ بالىلىق تەبىئىتى، مەنىۋى دۇنياسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ئۆيۈپ، كېيىنكى ھايات مۇساپىسىنىڭ خېمىر تۇرۇچىسى، باشلىنىش نۇقتىسى، قۇۋۋەت مەنبەسىگە ئايلىنىدۇ. ياخشى ئائىلە تەربىيىسى بالىنىڭ مەنىۋى ئېممونىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇپ، ھەرخىل ياخشى - يامان تەسىرلەر ئالدىدا قەدەملىرىنى بەرقارار قىلىدۇ. ئېنىقكى، بىزمۇ ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ پالانى ئالىم مۇنداق دېگەن، پۇكۇنى بۇنداق دېگەن دېگىنىگە قارىغاندا، ئانام مۇنداق دېگەنىدى، دادام مۇنداق قىلاتتى، مۇنداق ئۆگەتكەن دېگىنىگە بەكرەك قۇلاق سالمىز. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، بىز ھازىر تەربىيىنى نۇقۇل ھالدىكى پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىش پائالىيىتى دەپ قاراپ، ئۇنىڭ ئادەمنىڭ روھىنى تاۋلايدىغان، مەنىۋى دۇنياسىنى قۇرىدىغان، ئادەمىيلىكىنى يېتىشتۇرىدىغان ئەڭ ماھىيەتلىك رولىغا سەل قارىدۇق. بۇنى بالىلىرىمىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئىزدەۋاتىمىز. مەكتەپتىكى تەربىيە مەلۇم دەرىجىدە سىياسىي فورما تۈسىنى ئالغان بولۇپ، ئائىلىدىكى تەبىئىي مۇھىت، ساپلىق بۇ يەردە تېپىلمايدۇ. بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي مەنىدىكى ئادەم بولمىقى 90% ئائىلە تەربىيىدىن بەلگىلىنىدۇ. سۇخۇملىنىسكىي مۇنداق دەيدۇ: خاتا تەربىيە بېرىلگەن بالا بۇزۇق ماتور ئورنىتىلغان ماشىنىدەك ئۆزىنى ھالاك قىلىپلا قالماي، باشقىلارنمۇ ھالاك قىلىدۇ(«ئۇنتۇلغان ئانىلار»دىن).

بۇگۈنكى كۈندە بىز ھەرگىزمۇ بالىلىرىمىزنى ئائىلە، مەكتەپتىن ئۆگىنىلمىگەن نەرسىلىرىنى جەمئىيەتتىن ئۆگىنەر دەپ ئويلاشقىمۇ

پېتىنالمايمىز. بۇ جەمئىيەت بوش تۇرسا، نى - نى ياخشى كىشىلەرنىمۇ ئازدۇرۇپ، تاپتىن چىقىرىۋەتكىلى تاس قالىدۇ. شۇڭا، كۆپلىرىمىز بەزى نومۇسسىزلىقلارغا باشتا نەپرەتلەنمىسەكمۇ، كېيىنچە قەتئىي مەجبۇرلىنىش جەريانىدا ئادەتلىنىپ، ئاخىر بېرىپ نومۇسسىزلىقتىن قىلچە تارتىنمايدىغان، تېخى كۆڭلىمىز تارتىپ تۇرىدىغان بولۇپ قېلىۋاتىمىز؟ بۇ جەمئىيەتتە بالىلىرىمىزنىڭ يامان تەسىر ئالمايى قېلىشى ئىنتايىن قىيىن. بۇ تەسىرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش ئائىلە - تەربىيە مۇھىتىنىڭ پەرزەنتكە كۆرسەتكەن قۇۋۋىتىگە باغلىق. پەرزەنت شۇ قۇۋۋەت بىلەن ئازمايى ياشىيالىشى مۇمكىن. لېكىن، بىزدە ئۆز پەرزەنتىنى بۇنداق قۇۋۋەت بىلەن تەمىنلىيەلەيدىغان ئائىلە قانچىلىك؟ بالىسىغا ئۇلگە بولالايدىغان ئاتا - ئانىچۇ؟ بىزدە ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ھەرىكەت قىلمىغان ساختا ئارزۇ - ئارمانلارنى بالامغا قويدۇم دەپ نومۇس قىلمايى ئۆلىدىغان ئاتىلار كۆرمىگىنى؟ ئۇلار ئويلىمامدىغانمىدۇ؟ ئاتىسى قىلمىغان، قىلىشقا تىرىشمىغان ئىشنى بالىلىرى بۇ ئاتامنىڭ ئارزۇسى ئىدى، دەپ بىلەرمۇ؟ ئىلگىرى بىزلەردە ئانىلىرى بالىلارغا ئاتاڭدەك بول، دەپ تەربىيە بېرەر ئىكەن. ھازىر بۇنداق گەپنى ئاڭلىمىغىلى ئۇزۇن بولۇپ كەتتى. ئاياللىرىمىزنىڭ بالىلىرىغا ئاتاڭدەك بول دېيىشكە ئەرزىگۈدەك ئەرلىرىمۇ يوقمىكىن تاڭ؟

شاخلاپ كەتكەن گېپىمىزنىڭ بېشىنى قايرىپ ئەكەلسەك، بىر ئادەمنىڭ روھىنى گەپ بىلەن ئەمەس، بەلكى تەسىر كۆرسىتىش، ھەرىكەت بىلەن ئۆزگەرتىش مۇمكىن. لېكىن بىزدە ئەخلاقنىڭ سىڭدۈرۈلمەي، ئۆگىتىلىشى ئادەمنى ئاچچىق كۈلكىگە مەجبۇرلايدۇ. ئويلاپ بېقىڭ، ئەخلاق دېگەننى باشقىلارغا بىلىم ئۆگەتكەندەك ئۆگەتكىلى، دەرسلىك قىلىپ سۆزلىگىلى بولامدۇ؟ ئەخلاق ئىگىلەشكە تېگىشلىك بىلىم ئەمەس، بەلكى مۇجەسسەملىنىشكە تېگىشلىك خسلەتتۇر.

مائارىپشۇناس، پېداگوگ بولمىغىنىمىز، بۇ ھەقتە تەپسىلىي ئىزدىنىپ، تەتقىقات ئېلىپ بارمىغىنىمىز ئۈچۈن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ مۇھىملىقى، ئانىلارنىڭ قىممىتى دېگەنلەرنى قايىل قىلارلىق نەزەرىيىۋى ئاساس، ئىلمىي پاكىتلار بىلەن بايان قىلىپ بېرەلمىگىنىمىزگە ئوقۇرمەنلەردىن ئۆزرە سورايمىز. شۇنداقلا بىز يۇزەكى بولسىمۇ، تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلىنىپ بېقىشىڭىزنى، ئاتا ـ ئانا بولسىڭىز قانداقراق بولۇش ھەققىدە، بولۇش ئالدىدا تۇرسىڭىز، تەييارلىقىڭىز ھەققىدە باش قاتۇرۇپ بېقىشىڭىزنى، ئايال بولسىڭىز ئانا بولۇشتىن ئىبارەت ئىلاھىي مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشقا لايىقلىشىشىڭىز ۋە ئىمانىڭىز بىلەن ئۆز ئۇستىڭىزگە ئېلىشىڭىزنى كەسكىن تەلەپ قىلىمىز. « ھەربىر بالا ئىسلام ئۇستىگە تۇغۇلىدۇ، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى يەھۇدىي قىلىپ چىقىدۇ، يا ناسارا، يا مەجۇسى قىلىپ چىقىدۇ» (سەھىھۇلبۇخارى جەۋھەرلىرىدىن).

دەسلەپكى تەربىيىنىڭ بالىلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى

تۆۋەندە بىز ئۆزىمىز سەل قاراۋاتقان ئائىلە تەربىيىسىنىڭ پەرزەنتنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە قىلىدىغان تەسىرلەرنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى مەشھۇر پېداگوگ، مۇتەپەككۇر، پسىخولوگ، مائارىپشۇناسلارنىڭ سۆزلىرى بىلەن بايان قىلىپ ئۆتىمىز.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى مونتان مۇنداق قارىغان: ئىلىم ـ پەندىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ مۇھىم قىيىنچىلىق بالىلار تەربىيىسىدۇر. 17- ئەسىرگە كەلگەندە مەشھۇر چېخ مائارىپشۇناسى كامىنوس: ئادەمنىڭ بالىلىق دەۋرى ئۇنىڭ خاسلىقىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە شەكىللىنىشىدە غايەت زور رول ئوينايدۇ، دەپ قارىغان ۋە بارلىق ئانىلارنى پەرزەنتلىرىنى توغرا ئۇسۇل بىلەن تەربىيىلەشكە

چاقىرغان ھەم شۇنداقلا ئادەمنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىنكى ئالغان تەربىيىسىنىڭ ئۇنۇمى بالىلىق دەۋرىدىكى تەربىيە تەربىيىدىن بەلگىلىنىدۇ، دەپ كېسىپ ئېيتقان. بالىنى تۇغۇلۇپ ئالتە ياشقىچە ئانا تەربىيىلىشى كېرەك، دەپ قارىغان. بۇنىڭ ئۈچۈن ئانىلارنى تەربىيىلەش مەكتىپى قۇرۇش تەسەۋۋۇرىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەم بۇ ھەقتە نۇرغۇن دەرسلىكلەرنى تۈزگەن. ئەنگىلىيىلىك ئاتاقلىق مۇتەپەككۇر، پەيلاسوپ، مائارىپشۇناس روك زامانىسىدىكى داڭلىق ئەسەر «مائارىپ ھەققىدە پاراڭ»نى يېزىپ چىققان. بۇ ئەسەردە مۇنداق دېيىلگەن:«مائارىپتىكى خاتالىق دورىنى خاتا تەڭشەپ سىلىشقا ئوخشايدۇ، بىرىنچى قېتىم خاتا تەڭشەپ سالسا، ئىككىنچى، ئۈچىنچى قېتىم ئورۇنلىرىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ تەسىرى مەڭگۈلۈك بولىدۇ، بىزنىڭ كىچىك ۋاقتىتا ئالغان تەسىرىمىز قانچە كىچىك بولسىمۇ، ھەتتا ئۇنى ئاسانلىقچە بايقىغىلى بولمىسىمۇ، ئىنتايىن ئۇزاق مۇددەتلىك تەسىرگە ئىگە».

18- ئەسىردە فرانسىيىنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇرى رۇسسو مەشھۇر ئەسىرى«ئىمىل»دا مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ دەسلەپكى تەربىيە ئىنتايىن مۇھىم، بۇ تەربىيە قىلچە مۇنازىرە تەلەپ قىلمىغان ھالەتتە ئانىلارغا تەۋە بولىدۇ، ئەگەر ياراتقۇچى بۇ ئىشلارنى ئەرلەرگە تاپشۇرغان بولسا، ئۇ چوقۇم بالىنى سۈت بېرىپ ئېمىتىپ چوڭ قىلغان بولاتتى». ئەينى ۋاقتىتىكى ئاياللارنىڭ بۇ مۇھىم ئىشقا سەل قارىغانلىقىغا قارىتا مۇنداق دەيدۇ: ئانا ئانا بولالمىسا، بالىمۇ بالا بولالمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مەجبۇرىيەت ئۆز - ئارا بولىدۇ. ئەگەر، بىر تەرەپنىڭ مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلمىسا، قارشى تەرەپمۇ مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلمايدۇ. بالا ئاننىنى سۆيۈشكە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى بىلسە، ئاندىن سۆيىدۇ. ئەگەر، بۇ قانداشلىق مۇناسىۋەت ئاننىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن كۈچلەنمىسە، ئۇ دەسلەپكى بىر نەچچە يىلدا يوقايدۇ. بالىنىڭ قەلبى تۇغۇلۇشتىن

ئىلگىرى ئۆلۈپ بولغان بولىدۇ».

ئامېرىكا مائارىپشۇناسى ئارنولد گېيسىر تېخىمۇ كونكرېت قىلىپ ئوقۇش يېشىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا چوڭ مېڭىنىڭ يېتىلىشى ئىنتايىن تېز بولىدۇ. ئالتە ياشتىن بۇرۇن چوڭ مېڭە ئاساسىي جەھەتتىن يېتىلىپ بولغان بولىدۇ. كېيىنكى مېڭە ئىقتىدارى خاراكتېرى ۋە قەلب ھەرگىزمۇ بۇ دەۋرىدىكىدەك تېز تەرەققىي قىلمايدۇ. بىزنىڭمۇ مەكتەپلىرىمىز ئاساسلىقى ساغلاملىقنىڭ ئاساسىنى سېلىۋېلىش پۇرستىمىز بولمايدۇ» دەيدۇ.

جۇڭگونىڭ ئاتاقلىق مائارىپشۇناسى تاۋ شىڭجى مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم ئېھتىياجلىق بولغان ئەڭ مۇھىم ئادەت، خاھىش، پوزىتسىيە دېگەنلەر كۆپىنچە ئالتە ياشتىن ئىلگىرى يېتىلىپ بولىدۇ. بۇ ۋاقىت ئادىمىيلىكنىڭ تاۋلىنىپ چىقىشىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەزگىلى. بۇ مەزگىلدە ياخشى تەربىيىلەنسە، كېيىن مۇشۇنىڭغا بېقىپ تەربىيىلەپ كەتكىلى بولىدۇ. تەبىئىي ھالدا جەمئىيەتنىڭ سۈپىتىلىك ئەزاسى بولىدۇ. ئاۋادا ياخشى تەربىيىلىنەلمىسە، ئادەتلىنىپ قالىدۇ - دە، ئۆزگەرتمەك تەس بولىدۇ. بۇنداق ئوقۇغۇچىلار مەكتەپكە كەلسە، ئوقوتقۇچىلار ئۇلارنىڭ ئادەتلىنىپ قالغان قىلىقلىرى، پوزىتسىيىلىرىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن بەك كۈچەپ كېتىدۇ».

ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى ل. تولستوي ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىنى سۆزلەپ مۇنداق دەيدۇ:«مەن شۇ مەزگىلدە ھازىرقى مەۋجۇتلۇق ئۇقۇمىنىڭ ئاساسىغا ئېرىشمىدىممۇ؟ ئۇ چاغدا مەن شۇنچىلىك تېز سۈرئەتتە، شۇنچىلىك كۆپ نەرسىلەرگە ئېرىشكەن. ھاياتىمنىڭ باشقا چاغلىرىدا ئېرىشكەن بارلىق نەرسىلەر شۇ چاغدا ئېرىشكەن نەرسىلىرىنىڭ يۈزدىن بىرىگىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ. بەش يېشىمدىن باشلاپ ھازىرغىچە بىرقانچە مىڭ يىل بولسا، تۇغۇلغىنىمدىن بەش يېشىمغىچە غايەت زور مۇساپە، ھامىلىدىن تۇغۇلغۇچە چەكسىز

مۇساپىدۇر».

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى مائارىپشۇناسى ماكارىنكو: «تەربىيىنىڭ ئاساسى بەش ياشتىن ئىلگىرى سېلىنىپ بولىدۇ. ئۇ پۈتكۈل تەربىيە جەريانىنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. ئادەمنىڭ ئۆسۈپ - يېتىلىشى، چېچەكلەپ مېۋە بېرىشى سىز كۆڭۈل قويۇپ يېتىشتۇرگەن گۈل بەش ياشتىن ئىلگىرى بىخ سۈرۈپ بولىدۇ» دەپ قارايدۇ.

ئىتالىيىلىك داڭلىق مائارىپشۇناس مونتاسول مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ:«بالا تۇغۇلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى ئۈچ يىل دەرىجىسى ۋە مۇھىملىقى جەھەتتە ئۇنىڭ ئۆمرىدىكى ھەرقانداق بىر باسقۇچتىن ئېشىپ چۈشىدۇ...بالىنىڭ مۇشۇ ئۈچ يىلنى ئۇنىڭ پۈتۈن بىر ئۆمرى دېيىشكە بولىدۇ».

ئامېرىكا مائارىپ سىياسىتى كومىتېتى 1996- يىلى تەمىنلىگەن دوكلاتتا كۆرسىتىلىشىچە، ئالتە ياشتا كۆپ سانداكى بالىلارنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىنكى ئەقلىي ئىقتىدارىنىڭ كۆپ قىسمى يېتىلىپ بولىدىكەن. شۇڭلاشقا، بۇ ئالتە ياشنى بالىلارنىڭ نورمال ئوقۇش يېشى دەپ قاراشنىڭ ۋاقتى ئۆتكەن، دەپ قارالغان. تۆت ياشلىق بالىنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن ئوقۇشتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، دېيىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دوكلاتتا يەنە مۇنداق تەكىتلەنگەن: ئەڭ دەسلەپكى ئۈچ يىل تۆتىنچى، بەشىنچى يىلدىن تېخىمۇ ھالقىلىق بولۇش ئېھتىمالى ناھايىتى يېقىن. بىراق، ئاتا - ئانىلارنىڭ بۇ ياشتىكى بالىلارنى ئائىلە سىرتىدىكى مۇھىتتا قانداق تەربىيىلەشكە نىسبەتەن بىلىدىغىنى بەك ئاز. ئاتا - ئانىلارنىڭ ۋە كەلگۈسىدىكى ئاتا - ئانىلارنىڭ ئائىلە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشكە يارىدەم بېرىش تېخىمۇ ئۇنۇملۇك چارە بولۇشى مۇمكىن. بىز بۇ خىل تەرىشچانلىقنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىمىز. بىراق، ئۈچ ياشتا تەربىيىنى باشلاش قارىشى

تېخىمۇ كۆپ مائارىپشۇناسلارنىڭ ئىنكار قىلىشىغا ئۇچراپ، تېخىمۇ كەسكىن بولغان نۆل ياش تەربىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ياپونىيىنىڭ مەشھۇر بالىلار مائارىپشۇناسى مۇسۇن جيۇيى بالىلار ئەقلىي تەرەققىياتىنىڭ كېمىيىش قانۇنىيىتىنى خۇلاسلەپ چىقىپ مۇنداق دەيدۇ:«ئەگەر بالا تۇغۇلۇپلا كۆڭۈلدىكىدەك تەربىيە مۇھىتىدا تەربىيىلەنسە، ئۇنىڭ ئەقلىي كۇچى% 100 تەرەققىي قىلالايدۇ. ئەگەر تەربىيە بەش ياشتىن باشلانسا، تەربىيە مۇھىتى ياخشى بولغان تەقدىردىمۇ %80 تەرەققىي قىلالايدۇ، ئەگەر 10 ياشتا باشلانسا 60% بولىدۇ. دېمەك، تەربىيە قانچە كېيىن باشلانسا، ئەقلىي تەرەققىياتى ئۇچرايدىغان توسقۇنلۇق شۇنچە زور بولىدۇ».

ئامېرىكا مائارىپشۇناسىي بىلوم ۋە ئۇنىڭ چېكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى خىزمەتداشلىرى بىللە ئېلىپ بارغان تەتقىقاتتا مۇنداق دەپ قارايدۇ: «ئادەمنىڭ ئەقلىي كۇچى تەرەققىياتىدا ئاۋۋال تېز، كېيىن ئاستا بولۇشتەك قانۇنىيەت بار». ئۇلارنىڭ 17 ياشلىق بالىلارغا ئېلىپ بارغان سىناق نەتىجىلىرىگە قارىغاندا، ئەقلىي كۇچ تەرەققىياتىنىڭ %50 ى ھامىلە مەزگىلىدىن تۆت ياشقىچە بولغان مەزگىلىدە، %30 ى سەككىز ياشقىچە،%20 ى 17 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا تاماملىنىدۇ.

«جىنىڭ شېن نەزەرىيىسى»نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دۇنيا مائارىپ ساھەسىدە شۆھرەت قازانغان ياپونىيە بالىلار مائارىپشۇناسى، كارخانىچى جىنىڭ شېندا مۇنداق قارايدۇ: «ئىلگىرى تەربىيە بالا گەپ ئۇققۇدەك بولغاندا ئېلىپ بېرىلاتتى، ھازىر بۇنىڭ ۋاقتى ئۆتتى. ئۇنداق تەربىيە بەك كېچىككەن سانىلىدۇ. چۇنكى، بالا گەپ قىلىشتىن ئىلگىرى ئۇ تىل بىلەن ئۆگىتىلىدىغان بىلىملىنىمۇ كۆپ تەربىيىلەرگە ئېرىشىپ بولغان بولىدۇ. شۇڭلاشقا، بالىنى تەربىيىلەيدىغان ئەڭ ياخشى ۋاقىت بالىلار باغچىسىغا ئاپىرىپ بەرگەندە دەپ قارالسىمۇ بەك كېچىكىدۇ. ئۇچ ياشمۇ شۇنداق. ئەڭ

مۇھىم ۋاقىت بالىنىڭ نۆل ياش ۋاقتىغا يېقىنلىشىشتۇر».« ھامىلە مەزگىلىگە نىسبەتەن تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىدىغان مەسىلىلەر بار».« ئەگەر روھىي خاراكتېر - پەزىلىتىنى يېتىلدۈرۈش مەزگىلى مەۋجۇت دېيىلسە، بۇ دەل بالا گەپ قىلىشنى ئۆگىنىشتىن ئىلگىرىكى ۋاقىتتۇر».

ھازىرقى ئىلىم - پەن بۇ مائارىپشۇناسلارنىڭ نەزەريىلىرىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى. 1970 - يىللاردا ئانا بىلەن ھامىلە ئوتتۇرىسىدا باغلىنىش يوق، ئانىنىڭ مېڭىسى غىدىقلانسا ھامىلىگە بۇاستە تەسىرى بولمايدۇ، دەپ قارالغان. 1980- يىللاردا ئىلىم - پەن ئانا بىلەن ھامىلە ئوتتۇرىسىدا ئېلېكتىر سىگنالىغا ئوخشايدىغان بىر خىل سىگنال بارلىقىنى، ئاندىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھامىلىگە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. شۇڭلاشقا، ھازىر دۇنيادا ھامىلە ئۇنۇبرستېتنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكى، نۆل ياشتىن ھالقىپ مەنپىي بىر ياش، مەنپىي ئىككى ياش تەربىيىسى نەزىريىلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس (بۇ قىسمىدىكى ستاتىستىكىلار «ئۇنتۇلغان ئانىلار»دىن ئېلىندى).

خاتىمە

ھاسىل كالام، باۋمۇلارنىڭ تەقدىرىگە تار مەندىن ئېيتقاندا ھەربىر نەمز، كەڭ مەندىن ئېيتقاندا ھەممىمىز مەسئۇل.

ئۆيمىزدىكى كۆڭۈلسىزلىكلەر بىلەن خەقنىڭ كارى بولمىغىنىدىن رەنجىپ يۇرۇش ئەخمىقانىلىق،ئەلۋەتتە. بىز قاينىۋاتقان بۇ مەسىلە مۇرەككەپ تارىخىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئامىللارغا باغلىق بولسىمۇ، مەسىلىنىڭ بۇاستە زىيىنىنى بىز تارتىۋاتقاچقا، بۇ ھەقتە ئويلىنىش، كۆڭۈل بۆلۈش مۇقەررەر يوسۇندا بىزگە تەۋە. گەرچە، بۇ مەسىلەرنى ھەل قىلىش دېمەككە ئاسان،

قىلماقتا مۇشكۇل بولسىمۇ، لېكىن ھېچبولمىسا ھېچكىم قول سوزالمايدىغان يېرىمىز — ئىدىيىمىزدە ئاز - تولا ھەل قىلىۋالغان بولساقمۇ چوڭ ئىش بولغان بولاتتى. ھە دېسىلا، ھەممىنى ئىمكانىيەتكە دۆڭگەپ، شۇ ئىمكانىيەتنى ئازراق بولسىمۇ يارىتىشقا تىرىشمىغىنىمىز، ئىش يۈزىدە بار ئىمكانىيەتكە قاراپمۇ قويمىغىنىمىزنى ئېتىراپ قىلماي ئامالىمىز يوق.

ھازىرچە بەزى «ئىمكانىيەتسىزلىكلىرىمىز» بىزنى باۋمۇ ياللاشقا مەجبۇرلىسىمۇ، ئۇلارنى ساۋاتسىز، نادان قالدۇرۇشقا بىزنى ھېچ نەرسە مەجبۇرلىمايدۇ. بىزگە نىسبەتەن ئۇلارغا ئاز - تولا ئىلىم سىڭدۈرۈش، كىتاب ئوقۇيدىغان ۋاقىت چىقىرىپ بېرىش، ئۇلارنى شۇنىڭغا پات- پات يېتەكلەپ تۇرۇش ھېچقانچە گەپ ئەمەس، ئەمما ئۇنداق قىلمايمىز. ۋۇجۇدىمىزنىڭ پىنھان بۇلۇڭلىرىدا بىر نېمە كەم. كۆپىنچىمىز ياخشى ئىش قىلىشقا ئىنتىلىدىغانلاردىن ئەمەس، بەلكى ياخشى ئىش قىلغانلارغا زوقلىنىپ قويىدىغانلاردىن. ئېيتايلۇق، ئارىمىزدا بىرەرسى كىتاب سېتىۋالسا، ئۇنىڭغا مەزكۇر كىتابنىڭ ئەھمىيىتىنى دانالارچە چۈشەندۈرۈپ، ئۆزى كىتاب ئالمايدىغان كىتابخۇمارلار، ۋاراتاغا توپ چۈشسە، ھاياجاندىن ئۆزىنى تۇتالماي ۋارقىراپ چاۋاك چېلىپ كەتكەن بىلەن، ئوغلىغا پۈتبول ئېلىپ بېرىشكە چىدىمايدىغان توپ مەستانىلىرى نۇرغۇن. قىسقىسى، كۆپىلىرىمىز ئۆز ئىشىمىزغا ئەقىدە باغلىغاندەك قىلغان بىلەن ئەقىدىمىز ساختا.

يوشۇرۇن ئاپەتنى ئۆز قوينىغا ئالغان بۇ ئىجتىمائىي مەسىلىمىزنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئادەت شەكىلگە ئۆرلەپ تەرەققىي قىلىشىدا ھەممىمىزنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر ھەسسىسى بار. كۆيۈۋاتقان ئوتنى ئۆچۈرۈش قولىمىزدىن كەلمىسىمۇ، ئوتقا ئوتۇن تاشلىماسلىق قولىمىزدىن كېلىدۇ. كىرزىسلىق مەسىلىلىرىمىز خۇددى كوچىلىرىمىزدا قاچانلاردىدۇر پەيدا بوپقالغان ئەخلەتلەردەك

دۆۋىلەنمەكتە. ئەخلەت تۆكىدىغان ئادەم شۇنچە كۆپ، تاكى يول توسۇلۇپ قالمىغۇچە ياكى تازىلىق كومىتېتلىرى تازىلىققا ئورۇنلاشتۇرمىغۇچە ئەخلەتلىرىمىز ئېلىنمايدۇ. ئالساقمۇ شەكىل ئۈچۈن خوجا كۆردىگە ئالىمىز. ئەلۋەتتە، ئالغىنىمىزدىن تۆككىنىمىز كۆپ. ئەخلەتلەرنى ئېلىۋېتەيلى، مەھەللىمىز پاكىزراق تۇرسۇن دېگۈچىلەرنىڭ سادالىرى ئىنكاسسىز، قۇلاقسىز قالماقتا. ماھىيەتتە، بىر مىللەت ئۈچۈن بۇنداق كىشىلەرنىڭ قوللاشتىن مەھرۇم قېلىشى شۇ خەلقنىڭ ئاپىتىدىن باشقا ئىش ئەمەس. مۇشۇنداق چاغلاردا قەيەرلەرگىدۇر يوقالغان يانتاق ئاقساقال («قۇم باسقان شەھەر» رومانىدىكى پېرسوناژ)لىرىمىزنى ئەسلەپ قالىمىز. شۇڭا، بىزنىڭمۇ ئۆزىمىز تاشلىغان ئەخلەتنى ئۆزىمىز ئېلىۋېتەيلى دېمەكتىن باشقا چارىمىز يوق. چاتاق يېرى ھېچقايسىمىز ئۆزىمىزنى ئەخلەت تاشلاۋاتىمىز، دەپ قارىمايمىز. ھازىر ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى ئەخلەتكە تولغان جەمئىيەت دېيىش بىزچە ئارتۇقچە ئەمەس. بۇ ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكىنىڭ مەسئۇلى، ئەلۋەتتە.

يېپەك يولىنىڭ خارابلىشىشى، كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەردە بىزگە كىرگەن سوپىزم، بۇ يولسىز ئەقىدىدىن تارالغان ئۇچ يېرىم ئەسىرلىك جاھالەت تۇمانلىرى ۋە فېئودال ملىتارىستلارنىڭ «خەلقىنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتى» بىزنىڭ بۇ 20-ئەسىرىمىزدىكى «روزى موللا»(ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىينى جاللات شېئىر شىسەيگە چېقىشتۇرغان مىللىي مۇناپىق)، «ئەمەت مەزىن» (ئابدۇقادىر داموللامنىڭ قاتىلى)، «شاپتۇل داموللام» (1930-يىللاردا قەشقەردە ئۆتكەن چوڭ دىنىي، مىللىي مۇناپىق) ۋە ئۇلارنىڭ يېڭىچە ۋارىسلىرىنىڭ تۇغۇلۇپ تۇرۇشىنى دەۋرىنىڭ مۇۋاپىق ھادىسىسىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. مارتىن لىيوتېرنىڭ دىن ئىسلاھاتى ياۋروپانىڭ ھازىرقى تەرەققىياتىنى، مېڭجى يېڭىلىققا كۆچۈش ئىسلاھاتى ياپونىيىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتىنى مەلۇم

دەرىجىدە بەلگىلەپ قويغان. دېمەك، تارىخىي ياسىقۇچلاردىكى ۋەقەلەرنىڭ تەسىرى ئۆز دەۋرىدىن ھالقىغان بولىدۇ. تەتۇر قىسمەتلەر ماھىيەتتە تارىختىكى خاتالىق ئۇچۇن تۆلەۋاتقان بەدەلدىن ئىبارەت. بەلكى، بۇگۇنكى پەرۋاسىزلىقىمىز، كۆپىيىۋاتقان، تەرىبىيىسىز قالغان باۋمۇلىرىمىزنى كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭ يېڭىچە كۇلپەتلىك قىسمەتلىرىنى پەيدا قىلىدۇ، دېسەك خاتالاشقان بولماسمىز.

ئەقىللىق ئوقۇرمەنلىرىمىزگە ئايانكى، باۋمۇلار مەسىلىسى جەمئىيىتىمىزنىڭ ھەر قايسى قاتلاملىرى، مائارىپ، ئىقتىسادىي، ئىدىئولوگىيە، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ساھەلىرىمىزدىكى مىكروبلار پەيدا قىلغان جاراھەتتىن بىزدىكى كىرىزىسنىڭ بىر ئىپچىنىشلىق ئىنكاسىدىن ئىبارەت.

مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويالىغان بولساقمۇ، ھەل قىلىش چارىسىنى ئوتتۇرىغا قويالمىغىنىمىزدىن تولىمۇ ئەپسۇسلىنىمىز. ھازىرچە تاقەت يەتكەنچە تىرىشىپ باقايلى دېيەلەيمىز. ئىشىنىمىزكى، ھەر بىرىمىز ئۆز ئىشىمىزغا پۇختا بولساق، ئۆز پادىمىزنى قوغداشنى كۆچەيتسەك، چۇقۇمكى تارتىدىغان زىيىنىمىز ئاز بولىدۇ.

بىزگە شۇنداق ساۋاق قالغان: ھەقىقەتنىڭ ساداسىغا قۇلاق يوپۇرغانلار چوقۇم ھەقىقەتنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ، بۇ ھەقىقەتنىڭ ئەنئەنىسى.

پەلسەپە ھەققىدە ئىككى كەلىمە سۆز

ئادەمنىڭ ھەممە نەرسىنى بىلگۈسى، تېگى - تەكتىگە يەتكۈسى، سىر - ئەسرالىرىنى ئۇققۇسى كېلىدۇ. بۇ ئىنسان - نىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. ۋەھالەنكى، بۇ تۈپ خۇسۇسىيەت بەزى كىشىلەردە ئالاھىدە كۈچلۈك بولسا، بەزى كىشىلەردە تولمۇ زەئىپ بولىدۇ، نۇرغۇن كىشىلەر بىلدۈرۈلگەن نەرسىلەرگىلا قانائەت ھاسىل قىلىپ، بىلدۈرۈلمىگەن ساھەلەر ھەققىدە پىكىر قىلىپ بېقىشقا ئىنتىلمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئىنسانلارنىڭ زور كۆپچىلىكىنى مۇشۇنداق كىشىلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلار كۆز ئالدىدىكى ھەممە نەرسىنى «شۇنداق بولاتتى»، «شۇنداق بولۇشقا تېگىشلىك» ياكى «ئەزەلدىنلا شۇنداقكەن» دەپ قارايدۇ. مانا مۇشۇ خىل قاراش ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش يولىنى توسۇپ قويغان، ئۇلاردىن ئادەم نېمىشقا ئىككى پۇتىدا ماڭىدۇ؟ نېمىشقا ھايۋانلاردەك تۆت پۇتلاپ ماڭمايدۇ؟ دەپ سورىسىڭىز، ئۇلار چوقۇم سىزنى ساراڭ ئىكەن، ئېلىشىپ قاپتۇ، دەيدۇ. ئۇلار بۇ سوئالغا چۈنكى ئادەم دېگەن ئادەم-دە، ئادەم ھايۋان ئەمەس، ئادەم ئەزەلدىن ئىككى پۇتلاپ ماڭىدىغان تۇرسا، دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

زادى نېمە ئۈچۈن ئىنسانلار مۇشۇنداق پىكىر قىلىشقا كۆنۈپ قالغان؟ «سوفىيەنىڭ دۇنياسى» دېگەن كىتابتا بۇنىڭغا: « بۇ كۆنۈككەن تەپەككۇرنىڭ نەتىجىسى» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شەيئىلەرنىڭ ھەرىكىتى، ھەممە شۇنداق

دەپ تونۇغان ئومۇمىيۈزلۈك قانۇنىيەتلەر ئىنسانغا شۇنداق پىكىر قىلىشنى ئۆگەتكەن.

دەل بۇ كۆنۈككەن تەپەككۇر ئادەمنى زالالەتكە باشلايدۇ، پەقەت ھەقىقەت ئىزدىگۈچىلەرلا ئەنە شۇنداق غەلىتە (باشقىلارغا نىسبەتەن) بىمەنە سوئاللارنى سورايدۇ ھەم شۇنىڭ جاۋابى ھەققىدە ئۇزۇلۇكسىز ئىزدىنىدۇ. مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، بۇلارنىڭ سىرىنى بىلىش- بىلمەسلىك كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا كونكرېت تەسىر كۆرسەتمەيدۇ، ئەمما بۇ ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلىش ئۈچۈن تاشلانغان مۇھىم قەدەم ھېسابلىنىدۇ، مانا مۇشۇنداق قەدەم تاشلاشقا جۈرئەت قىلىدىغان كىشىلەرنى بىز پەيلاسوپ دەپ ئاتايمىز. بەلكىم ئۇلار ئىزدىگەن نەرسىلىرىنى تاپالىشى، ھەتتا ئۆزى خىيال قىلمىغان نەرسىلەرگە ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ تاپقان «ھەقىقەت»لىرى سەپسەتە بولۇپ قېلىشمۇ مۇمكىن. ئەمما بىز نېمىگە ئاساسەن بۇنى سەپسەتە دەيمىز؟ يەنە نېمىگە ئاساسەن بەزى مەلۇم نەرسىلەرنى ھەقىقەت دەيمىز؟ روشەنكى، بىز سەپسەتە دەپ قارىغان نەرسىلەرمۇ، ھەقىقەت دەپ قارىغان نەرسىلەرمۇ بىز ئەقلىمىزگە تايىنىپ تاپقان نەرسىلەردۇر، ئەگەر ئەقىل ئارقىلىق تېپىلغان «ھەقىقەت» ياكى «سەپسەتە»نىڭ توغرا - خاتالىقىنى يەنە ئەقىل بىلەن ئۆلچىسەك، ئەقىل بىلەن باھا بەرسەك، بۇ ئىشەنچلىك بولامدۇ (ئەمەلىيەتتە ئىنسانلار شۇنداق قىلىۋاتىدۇ)؟ ياكى ئۇ كۆپ سانلىق كىشىلەر ئېتىراپ قىلسا ھەقىقەت ھېسابلىنامدۇ؟ ۋە ياكى، پالانى شۇنداقكەن دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن ھەقىقەت ھېسابلىنامدۇ؟ ياكى ئىنسانلار ئۆزىدىن ھالقىغان بىر كۈچنىڭ قارىلىقىغا موھتاجمۇ؟ بۇ مەسىلە ئىنسانلار بىرلىككە كېلەلمىگەن مۇھىم بىر مەسىلىدۇر.

ئىنسانلار ئۆزىنىڭ چەكلىك بىلىشى بىلەن قانائەت ھاسىل قىلمايدىغان مەخلۇق بولغاچقا، ھەر ۋاقىت ئۆزىگە نامەلۇم دەپ قارالغان نەرسىلەرنىڭ سىرىغا يۈرۈش قىلىپ شۇلار ھەققىدە بەلگىلىك چۈشەنچە - قاراشلارغا كېلىدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىنى، قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى، كائىناتنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىقى، ئادەمنىڭ كائىناتتىكى ئورنىنى، ئادەم بىلەن ئادەم مۇناسىۋىتىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكىنى، ئادەمنىڭ بۇرچىنىڭ نېمىلىكى قاتارلىق سوئاللارنىڭ جاۋابلىرىنى ئىزدەش، بىلىش جەريانىدا ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتىكى باشلانغۇچ تونۇش - بىلىملىرىدىن دەسلەپكى پەلسەپە شەكىللىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاۋام پەيلاسوپلار ئوتتۇرىغا قويغان چۈشەنچىلەر ئارقىلىق ئۆزىنى، دۇنيانى تونۇيدۇ. ئۇلارنىڭ مۇستەقىل چۈشەنچىسى بولمايدۇ. پەيلاسوپلار خۇدا بار دېسە، ئۇلارمۇ بار ئىكەن دەپ تونۇيدۇ. يوق دېسە، يوق ئىكەن دەپ تونۇيدۇ. بار - يوقلۇقى ھەققىدىكى چۈشەنچە زادى ئۆزىدىن كەلگەن ئەمەس. مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى ئېتىقاد- چۈشەنچىلىرى ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈشى، ئىزدىنىشىنىڭ نەتىجىسى ئەمەس. ئۇلار خۇدا بار دەپ قارىسىمۇ، قانداق بارلىقىنى بىلمەيدۇ ھەم چۈشەندۈرەلمەيدۇ، ئەگەر باشقىلار يوق دەپ چۈشەندۈرسە، ئۆزىنىڭ بار دېگەن قارىشى بىلەن ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرالمايدۇ.

پەلسەپە ئەۋلادمۇ ئەۋلاد پەيلاسوپلارنىڭ پىششىقلىشىدىن ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ تېخىمۇ سىستېمىلىشىپ، كېڭىيىپ بارىدۇ. تەدرىجىي يوسۇندا بەلگىلىك جەمئىيەت، مىللەتنىڭ ئومۇمىي ئىش- پائالىيىتىنىڭ قېلىپىغا ئايلىنىپ، شۇ جەمئىيەتنىڭ دۆلەت شەكلى، مەدەنىيىتى، سىياسىي - ئىقتىسادىي فورمىلىرىنىڭ ئاساسى بوپقالىدۇ. ئىنسانلار ھەر

ۋاقىت بەلگىلىك نەزەرىيە، قائىدىلەرگە ئاساسەن ئىش كۆرىدىغان بولغاچقا، پەلسەپىۋى ئىدىيەلەر مۇقەررەر يوسۇندا كىشىلەرنىڭ ئىشەنچ قىلىپ رىئايە قىلىدىغان مۇقەددەس پرىنسىپ - ئۆلچەملىرىگە ئايلىنىدۇ. شۇڭلاشقا، كىشىلىك تۇرمۇشتا ئادەملەر پەيلاسوپ بولمىسىمۇ پەلسەپىۋى چۈشەنچە - لەرنى خۇرۇچ قىلغان، جەمئىيەتلىشىپ كەتكەن دۇنيا قاراش، قىممەت قاراشلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە ياشايدۇ.

ئۆزىمىز ياشاۋاتقان دۇنياغا قاراپ باقىدىغان بولساق، قارىماققا پەلسەپىۋى روھ ئاجىزلىغان، ئەمما پەلسەپىۋى چۈشەنچىنى يىلتىز قىلغان ئىستخىيىلىك كۆنۈككەك ئىدىيە ھەممىنىڭ ھەرىكىتىنى كونترول قىلغان. مەسىلەن، بۈگۈنكى دۇنيا كىشىلىرى پراگماتىزمنىڭ ئاكتىپ ئىجراچىلىرى، ئەمەلىي ئۇنۇم ھەممە ئىشنىڭ توغرا - خاتالىقىنى ئۆلچەيدە - غان قارىغا ئايلانغان، چېكىدىن ئاشقان پراگماتىستىك روھ تۇرتكىسىدە ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئىشلىرى پەقەت ۋە پەقەت ئەمەلىي ئۇنۇملا بىردىنبىر ئەڭ ئالىي مەقسەت قىلغان.

بۈ بۈگۈنكى زامان كىشىلىرىنىڭ بەختىمۇ ياكى پاجىئەسىمۇ؟ بۇنىڭغا ھازىر بىر نەرسە دېمەك تەس.

ئۇنداقتا پېراگماتىزم ئىنكار قىلىنىشى كېرەكمۇ؟

ئەلۋەتتە ئۇنداق ئەمەس، بولۇپمۇ بىزدەك ئەمەلىي ئۇنۇمگە ھەممىدىن بەكرەك ئېھتىياجلىق كىشىلەر ئۈچۈن پراگماتىستىك روھ بولمىسىمۇ بولمايدۇ، ۋەھالەنكى بۇ خىل روھ چوقۇم «بىزچە» ئىستېمال قىلىنىشى كېرەك.

مەن مادديي ئۇنۇم ئۈچۈن روھىيىتىنىڭ مۇقەددەس جايلىرىدىن ۋاز كېچىشنى، ئۇنى دەسمايە قىلىشنى تەشەببۇس قىلمايمەن. چۈنكى، مېنىڭ نەزىرىمدە ئادەم مادديي ۋاستىلەرنى ئۆزىنىڭ مەنىۋى مەقسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدىغان جانلىق. ئۇنىڭ بارلىق پائالىيىتى

شۇنى مەركەز قىلىشى كېرەك.

ۋىلىيام جامىس (پراگماتىزم پەلسەپىسىنىڭ مۇھىم ئاساسچىلىرىدىن بىرى) مۇنداق قارايدۇ: پايدىلىقلا بولىدىكەن، ئۇ ھەقىقەت. بۇ خىل قاراشتىن ئەگەر ئەمەلىي قىممىتى بولمىسا، بىز ھەقىقەت دەپ ئېتىقاد قىلىپ يۈرگەن نەرسىلەرمۇ ھەقىقەت ئەمەس دېگەن مەنە چىقىدۇ، بۇ مەنە يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئەمەلىي قىممەتكە توسالغۇ بولغان ھەرقانداق بىر نەرسە تاشلىۋېتىلىشى كېرەك، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ئەمدى بىز بۇ يەردە پايدىلىق دېگەن سۆز ئۈستىدە ئەستايىدىل پىكىر يۈرگۈزۈپ بېقىشىمىز كېرەك. ئۇ زادى ئىنسانغا قايسى جەھەتتىن پايدىلىق؟ ئۇنىڭ كونكرېت ئوبيېكتى نېمە؟ مۇشۇلار ئايدىڭلاشسىلا، بىزنىڭ يۇقىرىقى ھۆكۈمنى قوبۇل قىلىش ياكى رەت قىلىشىمىز ئوڭايلىشىدۇ. ئەگەر بۇ پەقەت ئىنسانلارنىڭ ماددىي ھالىتىگىلا پايدىلىق بولسا ھەم ھەقىقەت دەپ ئېتىقاد قىلىنغان بەزى پرىنسىپ، مىزانلار بۇ خىل ماددىي ھالەتنى تېخىمۇ يۇكسەلدۈرۈشكە پۈتلىكاشاڭ بولۇپ قالغانلىقتىن، بۇلار ھەقىقەت ئەمەس دەپ ھېسابلىنىپ، ئۇلاردىن ۋاز كېچىش مۇۋاپىق بولىدۇ دەپ قارالسا، ئۇ ھالدا شەخسەن مەن بۇ قاراشنى رەت قىلىمەن. مەن يەنە ئەگەر بۇ مەنىۋى ھالەتكىلا پايدىلىق بولسا، ماددىي يۇكسىلىش مەنىۋى ھالەتنى دەخلى - تەرۇزغا ئۇچراتىتى دەپ، ماددىي يۇكسىلىشتىن ۋاز كېچىشنىمۇ يەنىلا رەت قىلىمەن. چۈنكى، مەن بۇ ھەر ئىككىلا خىل ھالەتنى بىر- بىرىگە دەخلى - تەرۇز قىلدۇرۇشماي، ئەكسىچە ئەپچىللىك بىلەن ماسلاشتۇرۇش، بىر - بىرىنى ئۆز - ئارا سىڭدۈرۈۋېتىش تامامەن مۇمكىن دەپ قارايمەن. زېمىندا ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن مېنىڭ بۇ قارىشىمنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىيالايدىغان كىشىلەر ئاز بولسىمۇ يەنىلا بار. ئەلۋەتتە، ھەقىقەت

ئىجراچىلىرىنىڭ ئىزباسارلىرىنى ئۇنىڭ ھەقىقەت ئەمەسلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ. پەقەت بەزىبىر گۈمراھ كىشىلەرنى سەل گۇمانغا قويۇپ قويىدۇ، خالاس.

ئەگەر بۇ يەردىكى ئەمەلىي قىممەت مادديي ۋە مەنىۋى ھالەتلەردىكى ئىككىلا خىل يۈكسىلىشىنى كۆرسەتسە، خۇددى ۋىلىيام جامىس ئېيتقاندەك:«پەقەت ئۇ مۇتلەق ھەقىقەت دەپ قارالغان ئۇقۇم، ئادەمگە شۇنداق تەسەللى بېرەلمىسىلا، ئۇ ھالدا ئۇ چوقۇم كېرەكسىز ئەمەس، ئۇنىڭ پەقەت شۇنچىلىك قىممىتى بار»، ئۇ كونكرىت رول ئويناۋاتقان بولسا، بۇ قاراشنى ئېھتىيات بىلەن قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ. بۇ يەردە ئېھتىيات بىلەن دېگەندە سۆزنى قىلىشمىغا ئۇنىڭ يەنە مۇنۇ سۆزى سەۋەب بولغان: «ئەگەر مەلۇم بىر خىل تۇرمۇش بىز ئۆتكۈزۈشكە تېگىشلىك بىرقەدەر ياخشى تۇرمۇش بولسا ھەم بىز مەلۇم بىر قاراشقا ئېتىقاد قىلساق، ئۇ (شۇ قاراش) بىزنى مۇشۇ خىل تۇرمۇشقا باشلىيالىسا، ئەگەر ئۇنىڭغا ئىشەنسەك، بەزىدە تېخمۇ چوڭ مەنپەئەت بىلەن توقۇنۇشۇپ قالمىسىلا، بىز ئەڭ ياخشىسى ئۇ قاراشقا ئىشىنىشمىز كېرەك». بىز بۇ سۆزدىن ئەگەر ئېتىقاد قىلغان بۇ قاراش مەنپەئەت بىلەن توقۇنۇشۇپ قالسا، بۇ قاراشقا ئىشىنىشتىن ۋاز كېچىشىمىز كېرەك، مەنپەئەت ئۈچۈن قاراشنى قۇربان قىلىشقا بولىدۇ، دېگەندەك بىر خىل ئەخلاقىي قىممەت بار دەپ قارىغان بولساق، ئۇ ھالدا بىز ئۇنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىشىمىز كېرەك. ئەمما ئۇ ھالدا ئۇ ئەخلاقىي قىممەت بولمايدۇ. ئەخلاقىي قىممەت ئۆزگەرتىشكە بولمايدىغان ئەخلاقىي ئۆلچەم بولۇشى كېرەك.

ئەگەر بۇ يەردىكى ئەمەلىي قىممەت مادديي ۋە مەنىۋى ھالەتلەردىكى ئىككىلا خىل يۈكسىلىشىنى كۆرسەتسە، خۇددى ۋىلىيام جامىس ئېيتقاندەك:«پەقەت ئۇ مۇتلەق ھەقىقەت دەپ قارالغان ئۇقۇم، ئادەمگە شۇنداق تەسەللى بېرەلمىسىلا، ئۇ ھالدا ئۇ چوقۇم كېرەكسىز ئەمەس، ئۇنىڭ پەقەت شۇنچىلىك قىممىتى بار»، ئۇ كونكرىت رول ئويناۋاتقان بولسا، بۇ قاراشنى ئېھتىيات بىلەن قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ. بۇ يەردە ئېھتىيات بىلەن دېگەندە سۆزنى قىلىشمىغا ئۇنىڭ يەنە مۇنۇ سۆزى سەۋەب بولغان: «ئەگەر مەلۇم بىر خىل تۇرمۇش بىز ئۆتكۈزۈشكە تېگىشلىك بىرقەدەر ياخشى تۇرمۇش بولسا ھەم بىز مەلۇم بىر قاراشقا ئېتىقاد قىلساق، ئۇ (شۇ قاراش) بىزنى مۇشۇ خىل تۇرمۇشقا باشلىيالىسا، ئەگەر ئۇنىڭغا ئىشەنسەك، بەزىدە تېخمۇ چوڭ مەنپەئەت بىلەن توقۇنۇشۇپ قالمىسىلا، بىز ئەڭ ياخشىسى ئۇ قاراشقا ئىشىنىشمىز كېرەك». بىز بۇ سۆزدىن ئەگەر ئېتىقاد قىلغان بۇ قاراش مەنپەئەت بىلەن توقۇنۇشۇپ قالسا، بۇ قاراشقا ئىشىنىشتىن ۋاز كېچىشىمىز كېرەك، مەنپەئەت ئۈچۈن قاراشنى قۇربان قىلىشقا بولىدۇ، دېگەندەك بىر خىل ئەخلاقىي قىممەت بار دەپ قارىغان بولساق، ئۇ ھالدا بىز ئۇنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىشىمىز كېرەك. ئەمما ئۇ ھالدا ئۇ ئەخلاقىي قىممەت بولمايدۇ. ئەخلاقىي قىممەت ئۆزگەرتىشكە بولمايدىغان ئەخلاقىي ئۆلچەم بولۇشى كېرەك.

ئومۇمەن، ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن ئۇ تەكىتلىگەن ئەمەلىي قىممەتنىڭ مەنىۋى تەرەپتىن كۆرە ماددىي تەرەپكە بەكرەك ئاغدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. ئۇنىڭ «بۇ خىل ئېتىقادنىڭ ماڭا روھىي ئارام بەخش ئېتىدىغانلىقىنى ۋاقتىنچە ئېتىراپ قىلاي» دېگەن سۆزى بۇ قارىشىمىزنى تېخىمۇ قۇۋۋەتلەيدۇ.

كىشىلىك ھاياتىتىكى نۇرغۇن ئەقىدە، پرىنسىپلار، مىزان- قائىدىلەرگە ئىنسانلار رىئايە قىلىشى، ئېتىقاد قىلىش بىلەنلا كۆرگىلى، تۇتقىلى بولىدىغان ئەمەلىي قىممەتكە ئېرىشەلمەسلىكى مۇمكىن. ئەمما، بۇنىڭغا بىلەنلا ئۇلارنى ھەقىقەت ئەمەس، كېرەكسىز دەپ ھۆكۈم چىقىرىۋېتىش ئىنسانلارغا، مۇقەددەس پرىنسىپلارغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك ھېسابلىنىدۇ. خۇداغا ئىشىنىش قارىماققا ھېچقانداق ئەمەلىي قىممەت ئېلىپ كېلەلمەيدىغاندەك، ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمايدىغاندەك بىلىنىدۇ، ئەمما ئەمەلىي قىممەت بولمىغانلىقى ئۈچۈن، خۇداغا ئىشىنىشتىن ۋاز كېچىش، ئەمەلىي قىممەتنى خۇداغا ئىشىنىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىش مەنتىقسىزلىك ئەمەسمۇ؟ بۇ خىل ئىشىنىش پەلسەپىۋى، ئەقلىي خۇلاسە يولى بىلەن بارلىققا كەلمەي، ئەمەلىي قىممەتكە ئاساسەن بارلىققا كەلسە،بۇنى ھەرگىزمۇ توغرا دېگىلى بولمايدۇ، ھەرگىزمۇ خۇداغا ئىشىنىش دەپ ئاتىغىلى بولمايدۇ. بۇنداق ئېتىقادتىكى كىشىلەرنىڭ خۇداسى نۇرغۇن بولىدۇ. كىم نان بەرسە شۇ ئۇنىڭ خۇداسىغا ئايلىنىدۇ.

بىزدە شۇنداق بىر ئاجىزلىق بار، قانداقلا بىر يېڭى ئىدىيە، يېڭى قاراش (بولۇپمۇ باشقىلارنىڭ) بىزنى ئوڭايلا ئۆزىگە رام قىلىۋالىدۇ. بىزمۇ دەرھال قول كۆتۈرۈپ ئەل بولىمىز- دە، ئەجنەبىي ئىدىيەلەرنىڭ سادىق گۇماشتىسىغا ئايلىنىمىز. بىزنىڭ ئۆزىمىزنىڭ مۇستەقىل مەۋقەسى،

پەلسەپىۋى چۈشەنچىلەردىن شەكىللەنگەن پەلسەپە سىستېمىسى بولۇشى؛ ئۇ ئادەم دېگەن نېمە؟ ئۇ قەيەردىن كەلگەن؟ قەيەرگە بارىدۇ؟ دۇنيا قانداق پەيدا بولغان؟ ئاخىرىسى بارمۇ؟ ھاياتنىڭ مەقسىتى، مەنىسى نېمە؟ دېگەندەك ھەرقانداق بىر پەلسەپە ئاۋۋال ئويلىشىدىغان تۈپكى مەسىلىلەرگە جاۋاب بەرگەن بولۇشى كېرەك. چۈنكى، بۇ جاۋابلار ئىنسانىنىڭ بىر پۈتۈن ھاياتلىق پرىنسىپىنىڭ پەلسەپىۋى ئاساسى بولالايدۇ. شۇڭلارنىڭ يارىدىمىدە شەكىللەندۇرگەن ئىدىيە، قىممەت قاراش، دۇنيا قاراشلار بىلەن يات مەپكۇرىلارنىڭ تەسىرىگە لايىقىدا ئىنكاس قايتۇرالايمىز. بىز چوقۇم پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئورتاق ھەقىقەتلەر بىلەن مەلۇم بىر مەدەنىيەت چەمبىرىكىگە خاس ھەقىقەتلەرنى پەرقلەندۇرۇۋېلىشىمىز كېرەك. بۇ بىزنىڭ نېمىلەرنى رەت قىلىش، نېمىلەرنى قوبۇل قىلىشىمىزغا ئۇنۇملۇك يارىدىم بېرەلەيدۇ. ئىمېرسون مۇنداق دەيدۇ: «ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆگىنىشكە تېگىشلىك يەرلىرى بولىدۇ، شۇڭا بىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئوقۇغۇچى»، بۇ سۆزنى بۇ يەرگىمۇ تەتبىقلاشقا بولىدۇ. پەقەت بىزنىڭ مەنئۇيەتتىن ئىبارەت كۈچلۈك قورالىمىز بولسىلا، سەگەكلىكىمىزنى ساقلىيالساق، ئارتۇق غەم قىلىشىمىزنىڭ ھاجىتى يوق.

بۇلار مەلۇم جەمئىيەتتىكى ئاز سانىدىكى بىر تۈركۈم پىكىر ئىگىلىرىگىلا ئەمەس، پۈتكۈل جەمئىيەت ئەزالىرىغا (ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە) ئومۇمىي تەلەپتۇر. پەقەت سىز ئۆزىڭىزنى ئادەم دەپ قارايدىكەنسىز، چوقۇم بۇ مەسىلىلەردىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرماسلىقىڭىز كېرەك. بولمىسا سىز ئۆزىڭىزنىڭ ئەقەللىي ئادەملىك بۇرچىنى تەرك ئەتكەن بولىسىز.

بىز پراگماتىزم، مەۋجۇدىيەتچىلىك، شەخسىيەتچىلىك دېگەندەك غەربنى مەنبە قىلغان پەلسەپىلەرنى بىزدە مەۋجۇت

ئەمەس دەپ قارايمىز. ئەمما، شۇ خىل ئاتالغۇلارنىڭ يوقلۇقى بىزدە شۇنداق پەلسەپىنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ، غەربلىكلەرنىڭ تۆھپىسى شۇكى، ئۇلار بۇ خىل مەسىلىلەرنى سىستېمىلاشتۇرۇپ، نەزەرىيىلەشتۈرۈپ، مۇكەممەل بىر پەلسەپىۋى تەلىمات ھالىتىگە ئېلىپ كەلگەن. بىز ئۇنداق قىلمىغان. پەلسەپە نوقۇل سىستېمىلىق بىر نەزەرىيە ئىچىدىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرمايدۇ، باشقا ھەرخىل سىستېمىسىز، پارچە - پارچە قاراشلار ئىچىدىمۇ شۇ خىل پەلسەپىنىڭ ئېلېمېنتلىرى ھايات بولىدۇ. بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز دەل مۇشۇ ئېلېمېنتلارنى سۈزۈپلىپ، بىرىكتۈرۈپ، سىستېمىلاشتۇرمىغان. مەن بىر قىزنى ناھايىتى ياخشى كۆرۈشۈم مۇمكىن. ئەمما، مەن ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتىمنى يا ئاغزاكى، يا خەتتە ئىپادىلىمىدىم، بۇنىڭلىق بىلەن مەندىكى مۇھەببەتنى يوق دەپ ئېيتىشقا بولامدۇ؟ ئۇمۇ ئۇ مېنى ياخشى كۆرمەيدۇ دەپ قارىسا، ماڭا ئۇۋال قىلغان بولامدۇ؟ گەرچە مۇھەببىتىمنى ئىپادىلىمەسلىكىم مەلۇم دەرىجىدە ئەخمەقلىق بولسىمۇ.

بەلكىم سىز پەلسەپە ئەسەرلىرىنى كۆرسىڭىز تولىمۇ چۈشىنىكسىزلىك، مۇجمەللىك ھېس قىلىشىڭىز، پەلسەپىنى پەقەتلا بىر نەزەرىيىلەر دۆۋىسى دەپ قاراپ قېلىشىڭىز مۇمكىن، بۇ سىزنىڭ نەزەرىيىۋى سەۋىيىڭىزنىڭ تۆۋەنلىكىدىن ياكى تەپەككۇرىڭىزنىڭ گاللىقىدىنمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس، بۇ يەردىكى تۈپكى مەسىلە سىز پەلسەپە كۆڭۈل بۆلگەن مەسىلىلەرگە سىز پەقەت كۆڭۈل بۆلمەيسىز، ئۇنى كۈندىلىك تۇرمۇش بىلەن ئالاقىسىز، دەپ قارايسىز. (ئەلۋەتتە، ئۇ سىزگە تاماقنى قاندىق ئېتىشنى، قاندىق يېيىشنى ياكى ئۆيىنى قاندىق سېپىلىش، جابدۇشنى ئۆگەتمەيدۇ، ئۇ پەقەت سىزگە نېمە ئۈچۈن، قاندىق ياشاشنى

ئۆگىتىدۇ، ھاياتلىقنى مەنىسىنى ئېيتىپ بېرىدۇ). ئەگەر سىز يۇقىرىقىدەك (پەلسەپە كۆكۈل بۆلىدىغان) مەسىلىلەرگە كۆكۈل بۆلگەن، ئۇلار مۇھىم ئىكەن، دەپ قارىغان بولسىڭىز، چوقۇم ئۇ ھەقىتە ئاز - تولا پىكىر قىلغان بولاتتىڭىز، شۇنىڭ بىلەن پەلسەپە سىزگە ئۇنچىۋالا يوچۇن، بىمەنە، چۈشىنىكسىز بىلىنمىگەن بولاتتى.

سىزنى بىر تەنتەربىيە كەسپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى دەپ پەرەز قىلايلى، سىز بازار ئايلىنىپ بىر ماگىزىنغا كىردىڭىز، ئەمدى سىزدىن سوراپ باقاي، سىز ئاۋۋال نېمىگە دىققەت قىلدىڭىز؟ (ياكى نەزىرىڭىز ئاۋۋال نېمىگە چۈشتى؟) چوقۇم سىز ئاۋۋال تەنتەربىيە كىيىم - كېچەكلىرى ياكى سايمانلىرىغا قارايسىز. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى سىز تەنتەربىيىچى، شۇلار سىز ئەڭ كۆكۈل بۆلىدىغان نەرسىلىرىڭىز، سىزنىڭ تەنتەربىيىچى بولۇش مەقسىتىڭىز، شۇلارغا بولغان ئېھتىياجىنى پەيدا قىلغان، بۇ ئېھتىياج ئۆز نۆۋىتىدە سىزنىڭ شۇ نەرسىلەرگە (باشقا نەرسىلەرگە قارىغاندا) بەكرەك كۆكۈل بۆلۈشىڭىزگە سەۋەب بولغان. يەنە مەسىلەن، سىز بىر سەپەرگە چىقماقچى، سەپەرگە زۆرۈر لازىمەتلىكلەرنى ئالدىڭىز، يولغا چىقتىڭىز، يولدا يەنە بەزى لازىمەتلىكلەرنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلدىڭىز، سەپەرنى داۋاملاشتۇرغاچ يول بويىدىكى دۇكان، ماگىزىنلاردىن چالا قالغان نەرسىلەرنى ئالدىڭىز، بۇ جەريانداا سىز پەقەت سەپەرگە چىققان ئادەمدە كەم بولسا بولمايدىغان نەرسىلەرگە بەكرەك دىققەت قىلىسىز، شۇلارنى باشتا ئالىسىز.

يۇقىرىقىلاردىن بىز مۇنداق خۇلاسىگە ئېرىشىمىز:

مەلۇم بىر مەقسەت مەلۇم ئېھتىياجنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛

ئادەم ئېھتىياجنىڭ تۈرتكىسىدە ئۆزىنىڭ كونكرېت ھەرىكەت پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ؛

ئادەم كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان نەرسە دەل ئۆزى ئېھتىياجلىق نەرسىدۇر؛

ئادەم ئەڭ ئاۋۋال ئۆزى كۆڭۈل بۆلىدىغان نەرسىگە دىققەت قىلىدۇ.

دېمەك، بىر ئادەمگە نىسبەتەن مەقسەت پەيدا قىلغان ئېھتىياج ۋە ئۇنى قاندۇرغىلى بولىدىغان ياكى قاندۇرۇشقا يارىدىم بېرىدىغان ساھە، شەيئىلەر ياكى شۇنىڭغا ئالاقىدار مەسىلىلەر شۇ ئادەمگە نىسبەتەن (باشقا ساھەگە قارىغاندا) ئەڭ تونۇشلۇق، پىششىق بولىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، ئەگەر سىزمۇ ئۆزىڭىزنى مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ كىملىكىنى بىلىشكە، ھاياتنىڭ ئىنسان ئۈچۈن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چۈشىنىشكە، قىسقىسى ئادەمدەك ياشاشقا ئېھتىياجلىق دەپ قارىسىڭىزلا، سىز پەلسەپىۋى ئىزدىنىشنى باشلىۋەتكەن بولىسىز، شۇنىڭ بىلەن پەلسەپە يەنە سىزگە ناتونۇش نەرسە بولمايدۇ. يەنە كېلىپ سىز ئۆزىڭىزنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىيالىسىلا كۆپايە، دەپ قارىسىڭىز، يەنىمۇ تەپسىلىي ئىچكىرىلەپ كەتمىسىڭىزمۇ بولىدۇ.

كىشىلەر پەلسەپىنىڭ رولى ئېنىق، كونكرېت بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ كىشىلەر ئادەتتە كۆزدە كۆرگىلى بولىدىغان نەرسىلەرگىلا ئىشىنىپ ئۆگىنىپ قالغان. بۇلار ئۆزىنىڭ ئۇچىنچى كۆزىنى تېخى ئاچالمىغان. ئادەمدە يۈزىگە جايلاشقان كۆزىدىن باشقا يەنە بىر كۆز بولىدۇ، گېپىمىزگە قايتىپ كەلسەك، پەلسەپىنىڭ رولىنىڭ خىرەلىكى، ئۇنىڭ ھەل قىلغان (ياكى ھەل قىلىدىغان) مەسىلىلەرنىڭ بىزنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش ئېھتىياجىمىزدىن ھالقىپ كەتكەنلىكىدە.

ئىلىم - پەن سۆزۈكلۈك، ئېنىقلىققا، كونكرېتلىققا تولغان. ئەكسىچە، پەلسەپە ئابستراكت (مەۋھۇم) ئۇقۇم، نەزەرىيىلەرگە تولغان. ئەمما، ئىلىم - پەندىكى ئېنىقلىق

پەلسەپىنىڭ ئۇل سىلىشىدىن كەلگەن، يېڭى پەن، يېڭى بىلىم، پەلسەپىنىڭ خىرەلىكىدىن باشلىنىپ، ئىلىم پەننىڭ ئېنىقلىقىدا مۇكەممەللىشىدۇ. ۋېل.دولانت مۇنداق دەيدۇ: «ھەرقانداق بىر پەن پەلسەپىدىن باشلىنىپ، سەنئەتتە ئاخىرلىشىدۇ». ئەلۋەتتە بۇ يەردىكى سەنئەت بىز چۈشەنگەن ناخشا ـ ئۇسۇلدىنلا دېرەك بېرىدىغان سەنئەت ئەمەس. پەلسەپە بىر شەيئى ھەققىدە يېڭى پەرەز ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى شەرھلەشكە باشلايدۇ، بۇ شەرھلەش كونكرېتلاشقانسېرى ئاستا ـ ئاستا ئىلىم ـ پەن بۇ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. ئەمما، بەزىدە ئىلىم ـ پەن ھەرگىزمۇ پەلسەپە جاۋاب بېرىدىغان مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرەلمەيدۇ. مەسىلەن، ياخشىلىق، يامانلىق، گۈزەللىك، رەزىللىك، غايە، ئېتىقاد دېگەن مەسىلىلەرگە ئىلىم ـ پەن ئامالسىز.

ئىلىم ـ پەن ئانالىز قىلىش، تەھلىل قىلىشنى ئاساسلىق ئۇسۇل قىلىدۇ. ئۇ بىر پۈتۈن شەيئىنى پارچىلاپ، يەككە ـ يەككە ھالىتىدە تەتقىق قىلىدۇ. پەلسەپە دەل ئەكسىچە، ئومۇملاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، يەككە ـ يەككە شەيئى، ئۇقۇملارنى سىستېمىلاشتۇرۇپ، بىر گەۋدە ھالىتىگە ئېلىپ كېلىدۇ. ئىلىم ـ پەن شەيئىلەرنىڭ نەق ھالىتىنى، رولىنى سۈرۈشتۇرىدۇ، پەلسەپە مەنىسىنى، قىممىتىنى سۈرۈشتۇرىدۇ. ئىلىم ـ پەن كۆرگەنلا نەرسىدىن پايدا ئىزدەيدۇ، پەلسەپە بولسا مەنە ئىزدەيدۇ. ۋېل.دولانت يەنە مۇنداق دەيدۇ:« ئىلىم ـ پەن بىزگە ئادەمنى قانداق قۇتقۇزۇشنى، قانداق ئۆلتۈرۈشنى ئۆگىتەلەيدۇ، پەقەت ئەقىللا بىزگە قانداق چاغدا قۇتقۇزۇش، قانداق چاغدا ئۆلتۈرۈش كېرەكلىكىنى ئېيتىپ بېرەلەيدۇ». دېمەك، ئىلىم ـ پەن بىزگە قورال تۇتقۇزالايدۇ، قانداق ئىشلىتىشنىمۇ ئۆگىتەلەيدۇ، ئەمما كىم ئۇچۇن، قانداق چاغدا ئىشلىتىش

كېرەكلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ، بۇ پەلسەپىنىڭ ۋەزىپىسى. مېنىڭچە، پەلسەپە ئۆزىنىڭ رولىنى، ئۇنۇمىنى پەيلاسوپلارنىڭ نەزەرىيە، شەرھلىرىدە ئەمەس، بەلكى شۇ پەلسەپە ئىدىيىسى بىلەن قوراللانغان سىياسىيون، پائالىيەتچىلەرنىڭ ئىجراسىدا ئاندىن ۋايىغا يەتكۈزۈپ نامايان قىلىدۇ. ئەمما، بۇ يەردە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم بىر مەسىلە شۇكى، مەلۇم بىر پەيلاسوپنىڭ قاراش - تەلىماتلىرىنى ئەڭ ئاخىرقى ھەقىقەت، مۇقەددەس تۈتقا قىلىۋېلىشقىمۇ بولمايدۇ. مۇقەررەركى، شەخسنىڭ قاراشلىرى چەكلىمىلىككە ئىگە. فىزىكلار ئۇچۇن دۇنيانىڭ ماھىيىتى — ھەرىكەت؛ خىمىكلار ئۇچۇن مادداء ماتېماتىكلار ئۇچۇن سان. دېمەك، كىشىلەر ئۆزى ئۇچۇن تونۇشلۇق، پىششىق ساھەدىن چىقىپ، دۇنيا ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ. ئىنسانلارنىڭ بارلىق مەسىلىلەرنى بىرىنمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماي پىكىر يۈرگۈزىلىشى مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ ساقلىنىش ئەسلا مۇمكىن بولمايدىغان ئەزەلىي كەمتۈكلۈك. پەيلاسوپلارنىڭ تەلىماتلىرىنىڭ مۇتلەق مۇكەممەل بولۇپ كېتەلمەسلىكىنى مۇقەررەرلەشتۈرگەن. (بىلىش كېرەككى ئەقىلمۇ ئىنسانغا بىر سىناق) پەلسەپە چوقۇم باشلىنىشى ۋە تۈگۈنچىسى بار ئەبەدىي ھەقىقەتلەر ئاساسىغا قۇرۇلۇشى، تەلىماتى، مىللەت، دۆلەت، مەدەنىيەتتىن ھالقىيالىشى كېرەك. پەلسەپىنىڭ مۇتلەق ھەقىقەت دەپ قاراشقا بولمىدىغان ئۇلى، تەلىماتلىرى باغلىنىدىغان ئوقى بولىدۇ. ناۋادا بۇ ئۇل، ئوقلارمۇ پەرەز، قىياس ئاساسىغا قۇرۇلسا، بۇ پەلسەپە ئىنكاسنىڭ ئەپسۇنىغا ئايلىنىدۇ.

مېنىڭچە، ئىنسانلار مەلۇم مىللەت، مەدەنىيەتكىلا تەۋە، شۇلارنىڭلا بەخت، مەنپەئىتىگىلا ۋەكىللىك قىلالايدىغان پەيلاسوپلارنىڭ ئەمەس، ئىرق، مىللەت، مەدەنىيەت

چېگرىسىدىن ھالقىغان، بارلىق ئىنسانلارنىڭ بەختـ مەنپەئىتىگە باراۋەر ۋەكىللىك قىلالايدىغان پەيلاسوپلارنىڭ تەلىماتلىرىغا ئەگىشىشى كېرەك.

نېتىزىنىڭ پەلسەپىسىنى گىتلېر ئىجرا قىلغان، ماركسنىڭ پەلسەپىسىنى لېنىن، ماۋزېدۇڭلار ئىجرا قىلغان، جامالىدىن ئافغانى، رەشىد رىزالار ئوتتۇرىغا قويغان ئىدىيىنى ھەسسەنۇلبەننا ئىجرا قىلغان؛ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جەدىتچىلىك ئىدىيىسىنى، بەزىدە ئابدۇقادىر دامولام، مەمتىلى ئەپەندىلەر ئىجرا قىلغان. دېمەك، تارىخنىڭ تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، پەلسەپىدىكى يېڭىلىنىش، ئىنقىلاب ھەمىشە دۇنيانىڭ ھەممە ساھەلىرىگە تەسىر كۆرسەتكەن، ئىنسانلارنىڭ مەۋجۇت ھالەتلىرىدە ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەرنى پەيدا قىلغان. يۇقىرىقى پەلسەپە ئىجراچىلىرىنىڭ تارىخقا قانداق تەسىر كۆرسەتكىنى ھەممىزگە ئايان. بىزمۇ مەن باشتا دېگەندەك پراگماتىزمنىڭ ئاكتىپ ئىجراچىلىرى بولماقتىمىز. قارىغاندا پەيلاسوپلار ئۆز پەلسەپىسىنىڭ رولىنى، نەتىجىسىنى ھايات ۋاقتىدا كۆرەلمىسە كېرەك.

ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىم پەلسەپە ھەققىدىكى پارچە ـ پۈرات گەپلەردۇر. بۇ ھەقتە ئىزدىنىش ھەممىزنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

ئائىلە ۋە ئائىلە كرىزىسى

ئېيتىلىشىچە، تەكرىتائالا ئاۋۋال ئادەمنى لايدىن، ئاندىن ھەۋۋا ئانىمىز(يەنى ئايال)نى ئادەم ئاتىمىزنىڭ قوۋۇرغىسىدىن ياراتقانىكەن. دېمەك، ئەر بىلەن ئايال ئاۋۋال ئەسلى ئوخشاش بىر مەنبەدىن كەلگەن، يارىلىشىدىلا يىلتىزى، قۇرۇلمىسى بىر ئىكەن. ئۇلار جەننەتتە بەختلىك ياشاپ يۈرگەن كۈنلەردە، ئىبلىس(ئۇنىڭغا چەكسىز لەنەتلەر بولسۇن) ئۇلارنى خۇدا قىلىشتىن توسىغان بىر ئىشقا قىزىقتۇرۇپتۇ. ئۇلارغا تەكرار ـ تەكرار ۋەدىلەر قىپتۇ، قەسەملەر ئىچىپتۇ، ۋەدىلەرگە ئادەم ئىرىمەپتۇ، ھەۋۋا ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە ئادەمگە مەيلىمۇ ـ يە؟ دېگەن نەزەردە بېقىپتۇ. بۇنىڭدىن ئادەم سەل تۇرۇپ قاپتۇ. ئاھ، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلغان ئادەم ھەۋۋانىڭ ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قارا كۈنلەر باشلىنىپتۇ. ئۇلار ئۆتكۈزگەن جىنايىتى ئۈچۈن جەننەتتىن قوغلىنىپ، زېمىنغا چۈشۈرۈلۈپتۇ. ئەمما مېھرىبان خۇدا ئۇلارغا ئۆتكۈزگەن جىنايىتىگە قانداق كەچۈرۈم سوراشنى ئۆگىتىپ قويۇپتۇ. خۇدايىتائالا يەنىلا بەندىلىرىنى ئۇندىقىلا تاشلىۋەتمەپتۇ.

ئادەم بىلەن ھەۋۋا زېمىننىڭ باشقا ـ باشقا جايلىرىغا چۈشۈپتۇ. ئادەم ھەۋۋادىن سەل رەنجىپتۇ. ھەي، سەن دېمىگەن بولساڭ يېمەيتتۇق ئەمەسمۇ؟ سېنىڭ كەينىڭگە كىرمىسەم بوپتىكەن، دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئادەم ئۇنچىۋالا

ئالدىراقسان ئەمەس ئىكەن، ئۇ ئۆزىدىنمۇ ئەستايىدىل، ھەققانىي ھېسسىياتقا بېرىلىشنى بىلىدىكەن. بۇنىڭ ئۆزىنىڭ بىخۇدلۇقى، ئىرادىسىزلىكى تۈپەيلىدىن بوپقالغانلىقىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماپتۇ.

دېمەك، ئادەم ھەۋژاغا ئاداۋەت ساقلىماپتۇ. ئۇنى مېنىڭ دۈشمىنىم ئىكەن دەپمۇ قارىماپتۇ، ھەۋژانىڭ قىلغانلىرى ئادەمنىڭ ئۇنى ئۆچ كۆرۈشىگە سەۋەب بولالماپتۇ. مۇھەببەت ئاداۋەتتىن غالىب كەپتۇ. مۇھەببەت بىلەن ئەپسۇ شۇ چاغلاردىلا چەمبەرچاس باغلانغانىكەن(ئەپسۇ يوق مۇھەببەت بولمايدۇ). نۇرغۇن ئىنسان بالىلىرى مۇشۇ جەھەتتە ئادەم ئاتىسىنى دوريالماي، باش ـ ئايىغى يوق دەرد ئىچىدىلا يۇرىدىكەن. مۇشۇ چاغدا ياراتقۇچىنىڭ ئىنسانىلا ئەمەس، ئىنسانىنى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئۇلىغان مۇھەببەتنى يارىتىلىقىنىمۇ كۆپلەپ ھەمدۇسانا ئېيتىش كېرەك.

كىشىنى ئۆز بەختىدىن مەھرۇم قىلغان ئادەمنى كەچۈرمەك، ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى ئۇنتۇپ كەتمەك ئاسانمۇ؟ ئۇنىڭغا ئەپۇ نەزىرىدە قايتا بىر مۇھەببەت بىلەن باقماق ئوڭايمۇ؟ ھازىر كىم شۇنداق قىلالايدۇ؟! ئادەم شۇنداق قىپتۇ.ئۇ، شۇ چاغدا ئاجايىپ بىر ئىشنى قىلغانىدى، شۇنىڭ خاسىيىتىدىن مانا بىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇپتىمىز.

ئادەم ھەۋژانى ئىزدەپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بىرنەرسىسى كەمدەك ھېس قىپتۇ. دېمىسىمۇ ئادەم چالا پۈتكەن قۇرۇلۇشتەك بوپقالغانىدى. چۈنكى ئۇنىڭ بىر قوۋۇرغىسى يوق، ئۇ شۇنىڭغا موھتاج ئىدى،ئۇنىڭسىز پۈتۈن بولالمايتتى. دېمەك، ئىككىسى بىرلەشكەن، قوشۇلغاندىلا ئۇلار پۈتۈن بولاتتى، بىر ـ بىرىسىز ئۇلار مەڭگۈ چالا،مەڭگۈ كەمتۈك بوپقالاتتى. ئىلاھىي مۇھەببەت ئۇلارنىڭ قان ـ قېنى، نېرۋا ـ ھۈجەيرىلىرىگە قەدەر سىڭدۈرۈۋېتىلگەنىدىكى، جاھان شۇنىڭ بىلەن بىلەن تاھازىرغىچە ئۆرە بولالىدى.

ئۇلار ئاخىر تېپىشتى ھەم تېپىشاتتى. زېمىندا تۇنجى ئائىلە، بىر جۈپ ئاپىرىدە بولدى. شۇنىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئەر ئايالدىن، ئايال ئەردىن ئايرىلالمىدى، ھەم ئايرىلالمايتتى. چۈنكى ئۇلارمۇ ئادەم بىلەن ھەۋۋانىڭ بالىلىرى ئەمەسمۇ؟ ئۇزاق ھاياتلىق مۇساپىسىدە ئەرلەر ئايالالارنى، ئايالالار ئەرلەرنى تېخىمۇ چۈشىنىشتى. بىر - بىرى ھەققىدە ھەر - ھەر يەكۈن، خۇلاسىلەرگە كېلىشتى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بىر - بىرىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىشمىدى. ئەرلەر ئايالالاردىن، ئايالالار ئەرلەردىن قاقشايتتى. ھېچبىر ئەر ئايالدىن، ھېچ بىر ئايال ئېرىدىن رازى ئەمەستەك ئىدى. بىر - بىرىنىڭ ياخشى گېپىدىن غەيرىتەت - شىكايىتى كۆپ ئىدى (ئىنسانىنى نېمە رازى قىلالىغان؟!). نۇرغۇن ئەرلەر: ئىسىت، ئايال زاتى بىلەن ئۆتكەن ئۆمرۈم، دەپ ھەسرەتلەنسە، نۇرغۇن ئايالالار: ئىسىت، شۇنداق ئەرگە بەرگەن كۆڭلۈم، دەپ ئازابلىنىپ كېتىپ قېلىشتى،دوست - يارانلا- چاقىلىرىغا بۇ ھەقتە نۇرغۇن پەند - نەسىھەتلەرنى قالدۇرۇشتى.

ئىشقىلىپ، بىر - بىرى ھەققىدە قانچىلىك ياماندا گەپلەرنى قىلىشمىسۇن، مەيلى ئۇلار بىر-بىرىدىن چەكسىز نەپرەتلەنمىسۇن، ساڭا قارايدىغان كۆزۈم، سۆزلەيدىغان سۆزۈم يوق، دەپ ۋەدە - قەسەملەرنى بېرىشسۇن، بىر - بىرىگە قىلغان ئەقىدىلىرىدىن زار - زار يىغلاپ، پۇشايمان، نادامەت پوتۇشسۇن، ئەمما پاكىت شۇكى، ئۇلار ھازىرغىچە بىر - بىرىدىن ئايرىلماي ياشىدى. ئەرلەردىن قاقشايدىغانلارمۇ ئەرسىز ياشىمىدى. ئايالغا ئىشەنمەيدىغان، ئۇلاردىن نەپرەتلىنىدىغانلارمۇ خوتۇنسىز ياشىمىدى، قىزلىرىنى ئەرگە بەرمەي، ئوغۇللىرىنى ئۆيلىمەي قالمىدى. ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ يارالمىش قانۇنىيەتكە تەسلىم بولماي ئامالى بولمىدى.

دېمەك، ئەر ۋە ئايالنىڭ بىر - بىرى بىلەن مۇقەررەر قوشۇلۇش تەقەززاسى، ئىجتىمائىي جەمئىيەتنىڭ ئەڭ كىچىك ھۈجەيرە ئاساسى بولغان ئىجتىمائىي تەشكىلىي بىرلىك ئائىلىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن.

ئائىلە ئەر - ئايال ئىككى جىنسنىڭ بىر - بىرىگە بولغان بىئولوگىيلىك، پسىخىكىلىق تەلەپ، تەقەززالىرىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى. ئىنسانلار جەمئىيەتتە ئەرگە ئىنتىلمەيدىغان ئايالار، شۇنداقلا ئايالغا ئىنتىلمەيدىغان ئەرلەر ئوخشاشلا بىنورمال كىشىلەر ھېسابلىنىدۇ. ئائىلە دەل بۇ خىل ئىنتىلىشنى دىنىي، قانۇنىي، ئەخلاقىي يوسۇندا پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئورتاق قوبۇل قىلالايدىغان دەرىجىدىكى بىر مۇكەممەل جەريان ۋە نەتىجىگە ئىگە قىلىدىغان بىر ئىجتىمائىي سوروندۇر. ئائىلە بۇ ئىنتىلىشنىڭ جەريان، نەتىجىسىنى ھايۋانىي ھالەتتىن ئىنسانىي پەللىگە يۈكسەلدۈرۈپ، ئىنسانىنىڭ ھەقىقىي ئىنسانلىق ھەققى - ھۆرمىتى، ئىززەت - ئىپتىخارىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ.

ئائىلە مەۋجۇدلۇقنىڭ بۆشۈكىدۇر.

ھەربىر ئوقۇرمەن بىر ئائىلىنىڭ ئەزاسى. مەيلى قايسى خىل سالاھىيەتتىكى ئەزا بولمىسۇن، ئۆزى ئىچىدە ياشاۋاتقان بۇ قۇرۇلمىنى چۈشىنۈۋېلىشى ۋېلىقىنىڭ ئۆزى ياشايدىغان سۇنى چۈشىنىشىدەك شۇنداق زۆرۈر. بەلكىم، سىز ئاتا - ئانىسىزنىڭ ئۆيىدە ياشاۋاتقانسىز ياكى ئۆزىڭىزنىڭ ئائىلىسى باردۇر. ئەمما، سىز بۇ ئائىلىڭىزدىن قانچىلىك رازى، ئۆزىڭىزنى قانچىلىك دەرىجىدە بەختىلىك ھېس قىلىسىز، بۇ بەلكىم پەقەت ئۆزىڭىزگىلا ئايان. خۇددى تۈتۈنىنىڭ ئاچچىقى موربغىلا ئايان بولغاندەك(باشقىلارغا چۈشەندۈرمەك، شۇنداقلا باشقىلارنىڭمۇ سىزدەك چۈشەنمىكى ئەڭ تەس نەرسە ئادەمنىڭ يۈرىكىدىكى دەرد).

دېمەك، ھەربىر ئادەم مېنىڭچە، ئائىلە دېگەن بۇ ئۇقۇمنى جەمئىيەتشۇناسلاردەك بىلمىسىمۇ، ھەرھالدا ئاز - تولا چۈشىنىشكە موھتاج. ئۆزىنىڭ ئاساسلىق پائالىيەت سورۇنى، نۇرغۇن خاپىلىق - خۇشاللىقنىڭ مەنبەسى بولمىش ئائىلە ھەققىدە بىرەر چۈشەنچىگە ئىگە بولماسلىق كۆپىنچە ھاللاردا ئادەمنىڭ نۇرغۇن دەرد - ئەلەم،

كۆڭۈلسىزلىكلەرگە دۇچار بولۇشىغا سەۋەب بوپقېلىشى مۇمكىن. ئادەم ھەمىشە ئۆزىگە نائېنىق نەرسىلەر ئالدىدا خاتالىشىدۇ.

خوش، ئەمدى بىز جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ ئائىلىگە قانداق تەبىر بەرگىنىگە قاراپ باقايلى:

ئاۋستىرىيىلىك پسىخولوگ، روھ ئانالىزى ئىلمىنىڭ ئاساسچىسى فرېئود مۇنداق دەيدۇ: «ئائىلە جەمئىيەتنىڭ تۇرمۇش بىلەن ئىجتىمائىي ئورگانىزملىق تۇرمۇش ئارىسىنى باغلايدىغان ئارغامچىدۇر». قارىغاندا، بۇ تەبىر ئائىلىنىڭ ئىجتىمائىي مەنىسى ۋە رولى نۇقتىسىدىن ئېيتىلغان بولۇپ، ئائىلىنى تەشكىل قىلغۇچى زۆرۈر شەرتلىك ئامىللار تىلغا ئېلىنمىغان.

ماركس ـ ئېنگېلسلار ئائىلىنى يەنىلا ئۆزلىرى كۆنۈككەن مېتود بويىچە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى نۇقتىسىدىن كۆزىتىپ مۇنداق دەيدۇ: «ھەركۈنى ئۆزىنىڭ ھاياتىنى قايتا ئىشلەپچىقىرىپ تۇرىدىغان كىشىلەر يەنە باشقا ئادەملەرنىمۇ ئىشلەپچىقىرىشقا باشلايدۇ، يەنى كۆپەيىدۇ. مانا بۇ ئەر ـ ئايال ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئاتا ـ ئانا ۋە پەرزەنت ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، يەنى ئائىلە». بەلكىم بۇ ماركسىزمنىڭ تەكرار ئىشلەپچىقىرىش نەزەرىيىسى ئاساسىدىكى ھۆكمى بولۇشى ئېھتىمال.

ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس بوگۇس ۋە لوكلار ئۆزىنىڭ «ئائىلە» دېگەن كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «ئائىلە نىكاھ، قانداشلىق، بېقىۋېلىش مۇناسىۋىتى ئارقىلىق قوشۇلغان كىشىلەر گەۋدىسى. بۇنىڭدا ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ ئائىلىدىكى ئاتا ـ ئانا، ئەر ـ خوتۇن، قېرىنداش دېگەندەك ئىجتىمائىي ئالامەتلىرى بىلەن ئۆزئارا ئالاقىلىشىدۇ، تەسىر كۆرسىتىشىدۇ، رول ئوينايدۇ، شۇ ئارقىلىق بىر ئورتاق مەدەنىيەت يارىتىدۇ». بۇ تەبىردە ئائىلىنىڭ ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەت ئالاھىدىلىكلىرى بەكرەك تەكىتلەنگەن.

يېغىنچاقلىغاندا، گەرچە يۇقىرىقى تەبىرلەر ئائىلە دېگەن نېمە؟

دېگەن سوئالغا ھەرخىل نۇقتىدىن جاۋاب بەرگەن، بىز بۇنىڭدىن ئائىلە دېگەن ئۇقۇمغا نىسبەتەن بەلگىلىك دەسلەپكى چۈشەنچە ھاسىل قىلغان بولساقمۇ، يەنىلا بۇ تەبىرلەر بەزىبىر كەمتۈكلۈكلەردىن خالىي ئەمەس. ئەگەر ئائىلە ئۆز - ئۆزىنى تەكرار ئىشلەپچىقىرىدىغان بىرلىك دەپ قارالسا، ئۇ ھالدا ئۆزلۈكىدىن پەرزەنت كۆرمىگەنلەر ئائىلە ھېسابلانمامدۇ؟ پەرزەنتلىك بولۇش ئائىلىنىڭ ئالدىنقى شەرتىمۇ؟ نىكاھ، قانداشلىق مۇناسىۋىتى ئالدىنقى شەرت قىلىنسا، ئۆزى تۇغماي باشقىلارنىڭ بالىسىنى بېقىۋالغانلارنىڭ ئائىلىسى يەنە ئائىلە ھېسابلىنامدۇ؟ نىكاھسىز بىرگە تۇرغۇچىلارچۇ؟ ئۇمۇ ئائىلىمۇ؟ پروبىركىدا، بالىياتقۇ سىرتىدا يېتىشتۇرۇلگەنلەرنىڭ ياكى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلغانلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ سالاھىيىتىنى قانداق بېكىتىش كېرەك؟ ئۇلارمۇ باشقا ئاتا - ئانىلارغا ئوخشاش ئۆزىنىڭ قانۇنلۇق ئاتا-ئانىلىق مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى كېرەكمۇ - يوق؟... دېگەندەك مەسىلىلەر يەنە بۇ ھەقتىكى ئۇقۇمنى ئېنىقسىزلاشتۇرۇپ قويىدۇ. ئائىلىگە ئېنىق بىر تەبىر بەرمەك ئۇنچە ئوڭاي ئىش ئەمەس. ئەمما، بىز يەنىلا بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان بىر تەبىرگە موھتاج. چۈنكى بىز مەلۇم شەيئى، مەسىلىلەر ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى بىر قەدەر مۇكەممەللىككە، سىستېمىلىق ھالەتكە، ئىلمىي ئېنىقلىققا ئىگە قىلىش ئۈچۈن چوقۇم شۇنداق تەبىر، ئەندىزە، قېلىپلارغا موھتاج. بۇلارسىز چۈشەنچىمىز تولىمۇ يۈزەكى، باش - ئاخىرى يوق، قالايمىقان بوپقالىدۇ. ئىدىيىنى بىر قۇرۇلۇشقا ئوخشاتساق، بۇلار شۇ قۇرۇلۇشنى تەشكىل قىلغۇچى خىش، بېتون... لار ھېسابلىنىدۇ.

تۆۋەندە مەن جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 2001- يىلى يانۋاردا نەشر قىلغان «ئائىلە جەمئىيەتشۇناسلىقى» دېگەن كىتابتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەبىرنى ئوقۇرمەنلەر ھۆزۈرىغا سۇنىمەن: ئائىلە نىكاھ، قانداشلىق ۋە بېقىۋېلىش مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلغان

ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى ئاساسلىق تەشكىلىي بىرلىك.

بۇلارنىڭ ئىچىدىكى شەرتلەردىن تىلغا ئېلىپ ئۆتمىسەك زادى بولمايدىغىنى نىكاھ مۇناسىۋىتى. چۈنكى، ھازىرقى زامانىدا نىكاھسىز بىرگە تۇرغۇچىلار بارغانسىرى كۆپەيمەكتە، بۇلارمۇ ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ يېڭى بىر تەركىبىي قىسمى بولىۋاتىدۇ. گەرچە بىزنىڭ رايونىمىزدا بۇخىل قىلمىش ئەخلاقسىزلىق، بۇزۇقچىلىق ھېسابلانسىمۇ، ھازىر نۇرغۇن ئەللەردە بۇ شەخسنىڭ ئەركىنلىكى، ئىختىيارلىقى ئىچىدىكى ئىش ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكىدا 1997-يىلى نىكاھسىز بىرگە تۇرغۇچىلار تۆت مىليون جۈپكە يەتكەن. بۇنىڭ 36% ى تېخى 18ياشقا تولمىغان بالىلار ئىكەن. پۈتكۈل دۆلەت مىقياسىدا 16ياشقا تولمىغان50% ئەتراپىدا بالا نىكاھسىز ئائىلىلەردە تۇرۇشقا مەجبۇر ئىكەن. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدەك مىساللار نۇرغۇن، ھەممىنى بىر - بىرلەپ تىلغا ئېلىپ ئولتۇرمايمىز. مەن بۇيەردە دېمەكچى بولغىنىمىز مەسىلە ھازىر بەزى جەمئىيەتشۇناسلار بۇخىل نىكاھسىز بىرگە تۇرغۇچىلارنىمۇ ئائىلە ھېسابلاۋاتىدۇ، ئۇلارغىمۇ بىر قانۇنلۇق نەزەرىيىۋى ئاساس - باھانە ئىزدەۋاتىدۇ. ئەگەر بۇخىل قىلمىش ئىلىم ساھەسىدىكىلەر تەرىپىدىن شەرھلىنىپ، ئاۋام تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنسا، ئۇ ھالدا ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى، تۈرمۇشى، قىممەت قارىشى پۈتۈنلەي بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرايدۇ، ئىنسانلار جەمئىيىتى ھايۋانلار جەمئىيىتىگە ئۆزگىرىپ قالىدۇ. بۇيەردە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ھازىرقى دۇنيادا ئىنسانلار قىلغان ھەرقانداق بىر ئىش، باشقىلارغا ئىقتىسادىي ياكى سىياسىي بىخەتەرلىك جەھەتتە زىيان ئېكىلىدىغان ئىش بولمىسىلا، ئىنسانلار تەرىپىدىن ئەقلىگە مۇۋاپىق دەپ قوبۇل قىلىنىۋاتىدۇ. پەيلاسوپ، مۇتەپەككۇرلارمۇ بۇخىل قىلمىشلارنى نەزەرىيىۋى جەھەتتىن شەرھلەپ،ئۇنى سىستېمىلاشتۇرۇپ، ئىلمىي يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈۋاتىدۇ. ھازىر قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ئەنئەنىۋى،دىنىي

پرىنسىپ،جامائەت پىكرى... قاتارلىقلارغا خىلاپ بولۇش- بولماسلىقى ھەققىدە ئىنستايىن ئاز ساندىكى كىشىلەردىن باشقىلار ئويلانمايدىغان بولدى(ئەمما ئويلىنىشلا مەسلىنى ھەل قىلالمايدۇ). قارىغاندا، ئادەملەر تۇرمۇشتا پۈتۈنلەي پرىنسىپسىز ياشايدىغان بىر دەۋر يېتىپ كېلىدىغاندەك قىلىدۇ.

دېمەك، مېنىڭچە، ئائىلە ئىچىدىكى ئەر - خوتۇن بولۇشقۇچىنىڭ ئارىسىدا چوقۇم نىكاھ بولۇشى، نىكاھ بولمىسا ئائىلە ھېسابلانماسلىقى كېرەك. ئۇ ئىنسانىي ئەخلاق-پەزىلەت، ئىززەت-ھۆرمەتنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ئەڭ ياخشى ۋاستە. ئەلۋەتتە، بىزنىڭ دىيارىمىزدا بۇخىل ھادىسىلەر يوق دېيەرلىك. ئەمما، ھازىرقى كىشىلەرنىڭ قىممەت قارىشى، ئەخلاق ئېڭىنىڭ ئۆزگىرىش يۆنىلىشىدىن قارىغاندا، كالىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن موزايىنىڭ بېشىغىمۇ كېلىدىغاندەك قىلىدۇ.

ئائىلە ئىككىسى جىنسىنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن جىسمانىي بىرلىكلا بوپقالماي، نىكاھ ئارقىلىق بەلگىلىك دىنىي، ئەنئەنىۋى رەسمىيەت - مۇراسىملار بويىچە ئاشكارا شەكىللەنگەن بىر ئىجتىمائىي بىرلىك. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ئۇ قوش مەنىگە ئىگە.

تۆۋەندە ئائىلىنىڭ فۇنكسىيىسى(خىزمىتى) ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز. جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيىلىرىدە ئائىلىنىڭ تۆۋەندىكىدەك فۇنكسىيىلىرىنى سۆزلەيدۇ:

1. بىئولوگىيىلىك فۇنكسىيىسى

بۇ، جىسمانىي تەلەپنى قاندۇرۇش، تۇغۇش، بالا بېقىش، ياشانغانلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش دېگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ.

2. پسىخولوگىيىلىك فۇنكسىيە

تەسەللى بېرىش، خاتىرجەملىك، بىخەتەرلىك ئېھتىياجى، مۇھەببەت ئېھتىياجى دېگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ.

3. ئىقتىسادىي فۇنكسىيە

بۇ ماددىي ئىشلەپچىقىرىش، تەقسىملەش، ئالماشتۇرۇش، ئىستېمال قىلىش دېگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ.

4. سىياسىي فۇنكسىيە

بۇ ئائىلىنىڭ بىر كىچىك ھۆكۈمەت ئىكەنلىكى ۋە ئەزالارنىڭ ھوقۇقى مەسلىسى.

5. مائارىپ فۇنكسىيىسى

بۇ بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشى، ئىجتىمائىيلىشىشى، ئائىلە ئەزالىرىنىڭ بىر - بىرىنى يېتەكلىشىنى كۆرسىتىدۇ.

6. كۆڭۈل ئېچىش فۇنكسىيىسى

بۇ بالىلارنىڭ ئويۇنلىرى، ئائىلە ئەزالىرىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى.

7. مەدەنىيەت فۇنكسىيىسى

بۇ ئىجتىمائىي ئۆرپ - ئادەت، دىن، ئەنئەنىنى تارقىتىش، ئۆگىتىش فۇنكسىيىسىنى كۆرسىتىدۇ.

تۆۋەندە مەن پەقەت ئائىلىنىڭ تەربىيە فۇنكسىيىسى ھەققىدىلا توختىلىپ ئۆتىمەن: ھەممىگە مەلۇمكى، ئائىلە ئادەملەرنىڭ تۇنجى مەكتىپى، ئادەمگە يېزىلىدىغان تۇنجى خەت ئائىلىدە يېزىلىدۇ. ئادەممۇ تۇنجى سۆزنى ئائىلىدە قىلىدۇ، تۇنجى كۈلكىنى ئائىلىدە كۈلىدۇ، تۇنجى يىغىسىنىمۇ ئائىلىدە يىغلايدۇ. مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئائىلە ئادەملەرنىڭ تۇنجى مەكتىپىلا بولىقالماستىن، يەنە مەڭگۈلۈك مەكتىپى، ئوقۇپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان مەكتەپتۇر. ئائىلە تەربىيىسىنىڭ مەكتەپ تەربىيىسى (مائارىپ)گە ئوخشىمايدىغان تەرىپى شۇكى، مەكتەپ ئادەمگە بىلىم - ماھارەت، ئىقتىدار ئۆگەتسە، ئائىلە ئادەمگە كىشىلىك پەزىلەت، ئەخلاق، ئادەم بولۇشنىڭ قائىدە - يوللىرىنى ئۆگىتىدۇ. ئادەمگە نىسبەتەن بۇ ئىككىسىدىن ھېچقايسىسى كەم بولسا بولمايدۇ. مەكتەپ تەربىيىسىنى ئائىلىدە ئېلىپ بېرىش مۇمكىن، ئەمما ئائىلە

تەربىيىسىنى پەقەت ۋە پەقەت ئائىلىدىلا ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. ئائىلە تەربىيىسى مۇتلەق رەۋىشتە غەرەزسىز، تەبىئىيلا ئېلىپ بېرىلىدىغان، كونكرېت قەدەم - باسقۇچ، دەرسلىكلەر، پىلان-پروگراممىلار يوق بولغان بىرخىل ئىستىخىيىلىك تەربىيە جەريانى. بۇخىل تەربىيىنىڭ ئىشقا ئېشىش جەريانى مەلۇم بىر نەرسىنى ئىگىلەش، ئۆگىنىش جەريانى بولماستىن، سىڭىشىش، تەبىئىي ئۆزلىشىش جەريانى بولىدۇ. شۇڭا، بۇنىڭ تەسىرى خۇددى ئىرسىي ئالاھىدىلىكلەردەك مەڭگۈلۈك بولىدۇ.

ئاتا - ئانىنىڭ ئائىلىدىكى گەپ - سۆزى، ئىش - ھەرىكەتلىرى، قولۇم - قوشنىلار، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن بولغان بېرىش - كېلىش ئالاقىلىرى... قىسقىسى، ئائىلىدىكى ھەربىر ئىش دەل ئائىلە تەربىيىسىدىكى دەرسلىك ھېسابلىنىدۇ. پەرزەنتلەر ئۆزلىرىمۇ ھېس قىلمىغان ھالدا مۇشۇ ئىش - ھەرىكەتلەردىن تەربىيە قوبۇل قىلىدۇ، ئۆرنەك ئالىدۇ. جەمئىيەتتە ئاتا - ئانىلىرى جېدەلخور بەزى ئائىلىلەرنىڭ دېگۈدەك ھەممە بالىسىنىڭ ئوخشاشلا ئاتا - ئانىسىدەك جېدەلخور ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. ئاتا - ئانىلىرى ھەرگىزمۇ مەخسۇس بالىلىرىغا جېدەل قىلىشنى ئۆگەتمەيدۇ، پەقەت بالىلىرى ئاتا - ئانىلىرىدىن تەبىئىي يوسۇندا ئىستىخىيىلىك ئۆگىنىپ قالىدۇ، ئۇلارغا ئادەت خاراكتېرلىك سىڭىپ قالىدۇ. بۇخىل تەبىئىي سىڭىپ قالغان يامان ئادەتتىن قۇتۇلماق بەك تەس.

بىر ئادەمنىڭ قانداق ئادەم بولۇپ تەربىيىلىنىشى ئائىلە، جەمئىيەت، مەكتەپتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ ئورتاق تەسىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بۇ ئۈچ تەرەپ تەربىيىسىدىكى ساقلىنىش تولىمۇ تەس بىر مەسىلە، تەربىيە بىردەكسىزلىكى مەسىلىسى. جەمئىيەتتىكى نۇرغۇن مەسىلىلەر دەل مۇشۇ ئۈچ تەرەپ تەربىيىسىدىكى مۇۋازىنەتسىزلىق كۆرۈلگەنلىكىنىڭ مەھسۇلى. ئالايلۇق، ئائىلە بالىلارغا ئائىلە ئۇچۇن، ئاتا - ئانا، ئۇرۇق -

تۇغقانلىرى ئۇچۇن ياشاشنى ئۆگىتىدۇ، جەمئىيەت ئۇنىڭغا ئۆزى ئۇچۇن ياشاشنى ئۆگىتىدۇ، مەكتەپ بولسا دۆلەت ئۇچۇن ياشاشنى ئۆگىتىدۇ. تەربىيەدىكى بۇخىل بىردەكسزلىك مۇقەررەر بالىغا ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاخىرىدا خۇددى بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدىكىدەك جەمئىيەت مەقسەتسىز ياشايدىغانلارغا توشۇپ كېتىدۇ. مەقسەتسىز ياشاش دەل ئىنسانلارنىڭ قايغۇ-ئەلەمنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىدىن بىرى.

ئەمدى بىز ئائىلىنىڭ تەربىيە فۇنكسىيىسىنىڭ مۇھىم ئىككى تەرکىبى بولغان مۇھەببەت فۇنكسىيىسى ۋە ئەخلاق فۇنكسىيىسى ھەققىدە قىسقىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزىمىز:

مۇھەببەت فۇنكسىيىسىنى باشقىچە ئېيتقاندا، مۇھەببەت تەربىيىسى دەپ ئاتاشقىمۇ بولىدۇ. پەرزەنتلەر بايلىققا ئېرىشەلمىسە ئۇنى ئۆزى تاپالىشى مۇمكىن. بىلىمگە ئېرىشەلمىسە ئۇنىمۇ ئۆزى ئۆگىنىشى مۇمكىن. ئەمما، كەم بوپقالسا ۋاراسلىق قىلىپ ئېرىشمەك مۇمكىن ئەمەس نەرسە مۇھەببەت. ئەگەر بىر ئادەمنىڭ ئائىلىسىدە سۆيۈش - سۆيۈلۈش، كۆيۈنۈش - كۆيۈنۈلۈش سەرگۈزەشتىسى بولمىسا، ئۇنداق كىشىلەرنىڭ كېيىن يوچۇن كىشىلەر بىلەن قىزغىن مۇھەببەتلىك كەيپىياتتا ياشىيالىشى بەك قىيىن. ئائىلە ھېچقانداق بىر ئورگان ئورنىنى ئالالمايدىغان مۇھەببەت تەربىيىسى مەكتىپى. كىشى ھاياتلىقتا باشقىلارنى قەدىرلەش، سۆيۈش، باشقىلارغا غەمخورلۇق قىلىش، كۆيۈنۈشنى پەقەت ئائىلىدىن ئۆگىنىدۇ، ئائىلىدىن بۇ خىل مۇھەببەتنىڭ ھەقىقىي تەمىنى تۇنجى بولۇپ ھېس قىلىدۇ. ئادەملەر ئارىسىدىكى ئىللىقلىقنىڭ، سۆيگۈنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. مانا بۇلار كىشى ھاياتىدا باشتىن ئۆتكۈزمىسە بولمايدىغان بىر مۇھىم تەربىيە جەريانى.

ئادەم ئاۋۋال دۇنياغا پەرزەنتلىك سالاھىيىتىدە تۇغۇلىدۇ. دېمەك، ئۇ تۇنجى قېتىم بىر بالا پەرزەنت، كېيىن چوڭ

بولۇپ،ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى بولىدۇ. ئۇ ھالدا ئۇنىڭغا بىر يېڭى سالاھىيەت قوشۇلىدۇ، ئۇ چاغدا ئادەم يا ئاكا، يا ئۇكا، يا ئاچا، يا سىڭىل بولىدۇ. كېيىن ئۇلار قۇرامىغا يەتكەندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا ئۇ چاغدا ئۇلار ئەر يا كى خوتۇنلۇق سالاھىيىتىدە بولىدۇ. كېيىن پەرزەنتلىك بولۇپ ئاتا ـ ئانا بولىدۇ. قىسقىسى، بۇ ئادەملەرنىڭ بىر ـ بىرلەپ ئۆزىدە ھازىرلايدىغان ئاساسلىق ئادەمىي سالاھىيىتى. مانا بۇ تۆت خىل جەريانداا ئادەم ئوخشىمىغان روھىي دۇنيا، ئوخشىمىغان مېھىر ـ مۇھەببەت ئىچىدە ياشاپ، كىشىلىك دۇنياسىدىكى زۆرۈر پىسخىك پەزىلەت، مېھىر ـ مۇھەببەتنى يېتىلدۈرىدۇ.

ئادەم تۇغۇلۇپ پەرزەنتلىك سالاھىيىتىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆزىگە بولغان چەكسىز كۆيۈنۈشى، مېھىر ـ مۇھەببىتى، غەمخورلۇقى ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلىپ، شۇجەريانداا ئۆزىدىمۇ ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان مۇھەببەت، ھۆرمەت، ۋاپادارلىق شەكىللىنىدۇ ھەم ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىدۇ. بۇ جەريانداا ئادەم تۇنجى قېتىم مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى ھېس قىلىدۇ. مۇھەببەتنىڭ يادروسى قۇربان بېرىش ۋە ئەپۇ قىلىشتۇر. ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتكە، پەرزەنتنىڭ ئاتا ـ ئانىغا بولغان بۇخىل خالىس، مىننەتسىز مۇھەببەت جەريانى پەرزەنت قەلبىگە باشقىلارنى قانداق سۆيۈشنىڭ تۇنجى ئۇرۇقىنى تېكىدۇ. پەرزەنت سەل چوڭ بولۇپ قېرىنداشلىرى بولغاندىن كېيىن، ئوخشىمايدىغان يەنە بىر مۇھەببەتنى ھېس قىلىدۇ. ئۇ بۇ جەريانداا تېخىمۇ پىشىپ يېتىلىدۇ، باشقىلار بىلەن قانداق چىقىشىپ ياشاشنى، بىر ـ بىرىنى قانداق ئەپۇ قىلىشنى، قانداق كۆيۈنۈشنى ئۆگىنىدۇ. چۈنكى قېرىنداشلىق مۇھەببىتى ئاتا ـ ئانا بىلەن پەرزەنت مۇھەببىتىگە ئوخشىمايدۇ، ئۇ تېخىمۇ كۆپ بەدەل، سەۋر تەلەپ قىلىدۇ. ئاتا ـ ئانىغا بولغان ۋاپادارلىق تەبىئىي

مەجبۇرىيەت سۈپىتىدە بولسا، قېرىنداشلىق ئۇنىڭغا ئوخشمايدۇ، ئادەم قېرىنداشلىقتا تەمەدىن، مىننەتتىن خالىي بولمىقى تەس.

ئۇچىنچى باسقۇچتا ئادەم يېڭى بىر ھەمراھ، يەنى ئەر ياكى بىر ئايال بىلەن بىرگە ياشايدۇ، يەنى بىر ئائىلىدە تۇرىدۇ. مانا بۇ تېخمۇ يۇكسەك دەرىجىدىكى ئالىيجانابلىق ۋە كىشىلىك پەزىلەت، مىننەتسىزلىكنى تەلەپ قىلىدۇ، مۇتلەق ساداقەت، سەمىمىيلىك بۇخىل مۇھەببەتنىڭ يىلتىزى بولىدۇ، ئەپۇ ۋە خالىس قۇربان بېرىش بۇ يىلتىزنى شاخلىتىدۇ، باراقسانلىتىدۇ. ئۇلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت خۇددى باغدەك پات - پات ئوتاشقا، قۇرت - قوڭغۇزلىرىنى تازىلاشقا، سۇغۇرۇپ، پەرۋىش قىلىپ تۇرۇشقا موھتاج. بولمىسا، بۇباغنى ياۋا ئوت - چۆپ، قۇرت - قوڭغۇزلار بېسىپ كېتىشى مۇمكىن. ئادەم بۇھالەتتە ئۆز سالاھىيىتىنى چوڭقۇر تونۇپ يېتىشى، ئائىلىدە ئۆز ئورنىنى ھەقىقىي ئېتىراپ قىلىشى، بىر - بىرىنىڭ ئۆزئارا نېمىدىن دېرەك بىرىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىشى، ئائىلە تىنچلىقى ۋە بەختىنىڭ ئاساسى بوپقالىدۇ.

ئەر - ئايال مۇھەببىتى يۇقىرىقى ئىككىسى خىل مۇھەببەتكە قارىغاندا تېخمۇ كۆپ نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ. ئادەمنى بىر - بىرىگە نىسبەتەن تېخمۇ ساداقەتمەن، ئەپۇچان، كەڭ قورساق، مىننەتسىز، شەخسىيەتسىز بولۇشقا ئۈندەيدۇ. بۇجەرياندا ئادەم پىسخىك جەھەتتە تېخمۇ زور دەرىجىدە پىشىپ يېتىلىدۇ. يۇقىرىقى ئىككى خىل مۇھەببەت ئەر - خوتۇن مۇھەببىتىنىڭ خېمىرتۇرۇچى بوپقالىدۇ.

تۆتىنچى باسقۇچتا ئەر - خوتۇنلار پەرزەنتلىك بولۇپ، ئاتا - ئانىغا ئايلىنىدۇ. ئاتا -ئانىلىق سالاھىيەت ئەڭ پىشىپ يېتىلگەن پىسخىك ساپا تەلەپ قىلىدۇ. ئاتا - ئانىنىڭ پەرزەنتكە بولغان مۇھەببىتى يۇقىرىقى ھەرقانداق بىرخىل مۇھەببەتكە قارىغاندا، ئەڭ ھەقىقىي، ئەڭ خالىس، ئەڭ سېخىي بولىدۇ. ئاتا - ئانا بۇچاغدا

پۈتۈنلەي پەرزەنت ئۈچۈن ياشايدۇ، ئۆزىنى ئۇنتۇيدۇ، پەرزەنتىدىن ھېچنېمە تەلەپ قىلمايدۇ، مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، بۇ بىر مۆجىزە.

قىسقىسى، يۇقىرىقىلار ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى تۆت خىل ئاساسلىق مۇھەببەت. بۇلارنى تۇرمۇشتىكى ھەرقانداق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرگە قەدەر كېڭەيتىپ، تەتبىقلاپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. دېمەك، پەقەت ئائىلىدىلا مۇشۇ خىل مۇھەببەتنى يېتىلدۈرگىلى، ئۇنىڭ تەمىنى تېتىغىلى، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا مىراس قالدۇرغىلى بولىدۇ. بۇ تۆت خىل مۇناسىۋەتنى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يىلتىزى، ئەندىزىسى، ئۆرنىكى، قېلىپى دەپ قاراشقا بولىدۇ.

قېنى ئەمدى نەزىرىمىزنى ئائىلىنىڭ ئەخلاق فۇنكسىيىسىگە يۆتكەيلى. ھەرقانداق بىر ئائىلە مەلۇم مەدەنىيەت سىستېمىسىغا تەۋە جەمئىيەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، شۇ خىل مەدەنىيەتنىڭ ھەرخىل كونكرېت ئامىل، ئېلېمېنتلىرى ئائىلىدە، ئائىلە تۇرمۇشىدا ھەر زامان، ھەر ماكاندا ئىپادىلىنىپ، ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئائىلىمۇ بىر كىچىك مەدەنىيەت ئوچىقى. ئۇ ئىستىخىيىلىك يوسۇندا مەدەنىيەت يارىتىدۇ يەنە ھەم شۇ مەدەنىيەتنىڭ سورۇنى بولىدۇ، شۇنداقلا شۇ مەدەنىيەتنى قوغدايدۇ. شۇ مەدەنىيەتكە خاس بولغان تەپەككۇر ئۇسۇلى، قىممەت قاراش، ئەخلاق ئەندىزىلىرى دەل ئائىلىدىكى تەربىيە مۇھىتى ئارقىلىق ئەجدادتىن ئەۋلادقا كۆچىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە بولۇپمۇ ئەخلاق بىۋاسىتە ئائىلىدە يېتىلىپ مۇكەممەللىشىدۇ. ئادەمنىڭ ئەخلاقىمۇ ئاۋۋال ئائىلىدە يېتىلىدۇ، ئائىلە ۋە جەمئىيەتتە ئەكس ئېتىدۇ، شۇنداقلا ئائىلە تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ. بىر جەمئىيەتنىڭ پۈتكۈل ئەخلاق سەۋىيىسىنى ئائىلىلەر بەلگىلەيدۇ.

ئادەم تۇنجى بولۇپ ئائىلىدە ئەدەپ، ھايا،ھۆرمەت ئۆگىنىدۇ.ئائىلە تەربىيىسى ئادەمنىڭ ئەخلاق قۇرۇلمىسىنى

شەكىللەندۇرىدۇ. ئائىلىدە ئەخلاقسىزلىققا كۆنگەن بالىلارنى مەكتەپ، جەمئىيەتتە ئەخلاققا ئىگە قىلماق ئاساسەن مۇمكىن ئەمەس. مەسىلەن، بالىلار دوستلىرى ئارىسىدا قىلىشىدىغان ھاياسىز چاقچاق، پاراڭلىرىنى ئائىلىدە قىلالمايدۇ، سىرتتا تاماكا ـ ھاراققا ئاشنا بولسىمۇ، ئائىلىدە ئاز ـ تولا بولسىمۇ دەققەت قىلىدۇ. چۈنكى، ئائىلىنىڭ شەخسىنى نازارەت قىلىشى جەمئىيەت، مەكتەپتىكىدىن كۆرە ئىنچىكە، مۇقەددەس بولىدۇ. ئائىلىنىڭ ئەخلاق يېتىشتۇرۇش رولى پەقەت پەرزەنتلەرگىلا ئەمەس، بەلكى ئاتا ـ ئانا بولغۇچىغىمۇ زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. جەمئىيەت پەقەت ئائىلىدىن ئىبارەت بىر ئىجتىمائىي ئورگان بولغىنى ئۈچۈن نۇرغۇن بۇزۇقچىلىق، ئەخلاقسىزلىقلاردىن خالىي تۇرىدۇ. قەيەردە ئائىلە ئاساسى ئاجىز، ئائىلە ئېڭى تۆۋەن بولىدىكەن، شۇيەردە تىنچسىزلىق، غەم ـ قايغۇ كۆپ، ئىجتىمائىي تەرتىپ قالايمىقان، ئەخلاقسىزلىق يامرىغان بولىدۇ. ئەگەر ئائىلە بولمىسا، ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ قانداق مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئائىلە ئەخلاقى شەخس ئەخلاقىنى يېتىلدۈرىدۇ، جەمئىيەت ئەخلاقىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئائىلىسىز ئىنسانلار جەمئىيىتىدە ئەخلاقتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. شەھەرلەردە ئائىلىنىڭ ئىلگىرىكى مۇقەددەسلىك ئورنىنىڭ تۆۋەنلەۋاتقانلىقى شەھەرلەردىكى ئىجتىمائىي ئەخلاقنىڭ بارغانسىرى چۈشكۈنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ مۇھىم سەۋەبى. قىسقىسى، ئائىلىنىڭ تەربىيە رولىنى ھېچقانداق ئورگان ئۆز ئۈستىگە ئالالمايدۇ. مەكتەپتە بالىلارنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بولغان بىلەن ئاتا ـ ئانىسى يوق، جەمئىيەتتە دوستلىرى بولغان بىلەن قېرىنداشلىرى يوق. ئائىلىدە ھەممە ئادەم تەربىيىلىگۈچى ھەم تەربىيىلەنگۈچى. ئائىلىمۇ بىر مەركىزىي دەرسلىكى يوق مەكتەپ، چۈنكى ئائىلىدىكى ھەربىر سۆز، ھەربىر ئىش، ھەربىر پائالىيەتنىڭ ئۆزى دەرسلىك. بۇ ئادەمنىڭ قايسى خىل ئىنسانىي خىسلەت،

پەزىلەتتە ياشىشىنى بەلگىلەيدىغان دەرسلىك.

بۈگۈن ئىنسانىيەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ بۆشۈكى بولغان ئائىلە تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كرىزىس، خىرىسقا دۇچ كەلدى. نۇرغۇن ئەل ـ دۆلەتلەردە ئائىلە تولىمۇ بىچارە ئورۇندا، قۇتقۇزۇشقا موھتاج بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئىنسانىيەت تۇرمۇش شەكلىنىڭ ئۆزگىرىشى، ئىلگىرىكى تۇرمۇش شەكلىدىكى ئاساسلىق مەركىزىي بىرلىك ئائىلىگىمۇ ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ئەكەلدى. نۇرغۇن مۇتەپەككۇر، جەمئىيەتشۇناسلار ئائىلىنىڭ ئەمدى ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش شەكلىدە ئىلگىرىكىدەك مەركىزىي، مۇقەددەس ئورۇندا تۇرمىسمۇ بولىدىغانلىقى، ئىنسانىيەتنىڭ يېڭىچە تۇرمۇش يوللىرىغا ماسلىشىشى كېرەكلىكى ھەققىدە يېڭى ـ يېڭى پەتىۋا، نەزەرىيىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشماقتا. ئىنسانلارغا راستتىنلا ئائىلە بولمىسمۇ بولىۋېرەمدۇ؟

ئىنسانلار ھەرۋاقىت ئۆزگىرىش ئىچىدە تۇرىدۇ. پەقەت ئوخشىمىغان دەۋرلەردىكى ئۆزگىرىشلەر كۆلەم ـ سۈرئەت، تەسىر جەھەتتە پەرقلىق بولغىنى ئۈچۈن بىز بەزى ئۆزگىرىشلەرنى ئالەمشۇمۇل، غايەت زور دېگەن سۈپەتلەشلەر بىلەن ئالاھىدە تىلغا ئالمىز. ئىنسانلارنىكى مۇشۇ يېقىنقى ئىككى ـ ئۈچ ئەسىر، بولۇپمۇ بىر ئەسىر مابەينىدە يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنى شۇنداق ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ھەقلىمىز. بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرگىنىمىزدە، يەنىلا نەزەرىمىز يېقىنقى زامان ياۋروپا جەمئىيىتىدە يۈز بەرگەن دىنىي ئىسلاھات، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئويغىنىشى ۋە سانائەت ئىنقىلابىدىن ئىبارەت يېقىنقى زامان ياۋروپا جەمئىيىتىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچكە چۈشىدۇ. چۈنكى، بۇ ياۋروپا جەمئىيىتىنىلا ئەمەس، ياۋروپا ئارقىلىق پۈتكۈل ھازىرقى زامان جەمئىيىتىنى مەيدانغا كەلتۈردى. ھازىر ئەتراپىمىزدا يۈز بەرگەن ھەرقانداق ئۆزگىرىشنى غەربنىڭ تەسىرىسىز

تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. بولۇپمۇ ھازىرقى زامان ياكى تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، بۈگۈنكى زامانداۋ بۇ خىل ئۆزگىرىشلەر دائىرىسى، كۆلىمى ۋە ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى ئاجايىپ تېز، بەك چوڭقۇر، بىۋاستە يۈز بېرىدىغان بولدى. مانا بۇ شىددەتلىك ئۆزگىرىشلەر ئائىلىنىڭ ئىنسانلار جەمئىيىتىدىكى مۇقەددەس ئورنى، نوپۇزى، قىممىتىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. ئەنئەنىۋى ئائىلە قۇرۇلمىسىدا ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىپ، ئائىلە بارغانسېرى ئەسلىي مەنىسىدىن ياتلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. ئائىلىسىز جەمئىيەت بەزى ئىنسانلار ئىنتىلىدىغان يېڭى ئوتوپىيىگە ئايلاندى. ئىنسانلار بارغانسېرى ئائىلىنى ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىۋاتقان، ئىقتىدارىنى نامايان قىلىپ زور ئىشلارنى تەۋرىتىشتىن توسىغان، پۈت ـ قوللىرىنى بوغۇۋالغان ئاسارەت دەپ قاراشقا باشلاپ، يېڭى تۇرمۇش شەكىللىرىنى ئىختىرا قىلىشقا يۈزلەندى. نىكاھسىز بىرگە تۇرۇش مودىغا ئايلاندى. پەرزەنتلىك بولۇشنى دېمىسە، تۇيۇ قىلىش نۇرغۇن كىشىلەرگە ئەھمىيەتسىزدەك بىلىنىشكە باشلىدى. ئاجرىشىش، قايتا تۇيۇ قىلىش دېگەنلەر خۇددى كىيىم ـ كېچەكنى سېلىپ كىيگەنچىلىك شۇنچە ئوڭاي، بىمالال قىلىنىدىغان ئىشقا ئايلىنىپ قالدى. ئىنسانلارنىڭ ئېڭىدا، كەسپىتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ئائىلىدە بەخت ئىزدەشتىنمۇ بەكرەك ئەھمىيەتلىك، زور ئىش بوپقالدى. ئىلگىرى ئائىلىلەر مېھىر ـ مۇھەببەت ئىزدەيدىغان، يېڭى ئەۋلاد يېتىلدۈرىدىغان ئورۇن بولغان بولسا، ھازىر پەقەتلا بىئولوگىيىلىك ۋە پسىخولوگىيىلىك ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرىدىغان بىر ئۆتەڭ بوپقالدى. كىشىلەرنىڭ ئائىلىگە بولغان چۈشەنچىسىدىمۇ ئۆزگىرىش يۈز بېرىشكە باشلىدى. نىكاھسىز بىرگە تۇرۇشنىڭ ئاۋام تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشى، نىكاھنىڭ ئىلگىرىكى مۇقەددەسلىك ئورنىنى يوقتىشى، بۇخىل

قىلمىشلارغا قارشى كۆچلۈك بىر ئىجتىمائىي ئەخلاق بېسىمى، قانۇن ۋاستىسى، جامائەت پىكرى بولماسلىق، جىنسىي بۇزۇقچىلىقنىڭ بىر ئادەت سۈپىتىدە جەمئىيەتلىشىشىگە داغدام يول ھازىرلاپ بەردى. كىشىلەر ئىلگىرى ئەرلىرى، خوتۇنلىرىدىنلا ئېرىشەلەيدىغان نەرسىلەرگە باشقىلاردىنمۇ بىمالال ئېرىشەلىگەچكە، ئۇنى ھەر ئىككى تەرەپ مېنىڭ ھوقۇقۇم دەپ قارىغاچقا، بۇزۇقچىلىق قانۇنىي كاپالەت بىلەن قوغدىلىپ، ئەخلاقىي مەسئۇلىيەت، جاۋابكارلىق ھېچكىمدىن سۈرۈشتۈرۈلمەيدىغان بولدى.

بەلكىم مۇشۇ تەرىقىدە داۋاملاشسا، ئائىلىسىز جەمئىيەتلەرمۇ مەيدانغا كېلىشى، ھارامدىن بولغان بالىلارنى دۆلەت ياكى ئىجتىمائىي خەير - ساخاۋەت ئورۇنلىرى بېقىشى، ھازىر ئايالالار ئەرلەرسىزمۇ پەرزەنتلىك بولالىغاچقا، ئەگەر جىنسىي تەلىپىنى قاندۇرىدىغان يېڭى چارە تاپالىسا(بەلكىم تاپقاندۇ)، بەلكىم بىزگە ئەر لازىم ئەمەس، پەرزەنتلا لازىم، دەپ شوئار توۋلىشى، دوختۇرخانىلاردا ئۇرۇق سېتىلىشى، ئايالالار شۇ ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆزى ئۇرۇقلاندۇرالىشى ياكى بەدەن سىرتىدىلا ھامىلە يېتىشتۈرۈپ بېقىشى، بۇنداق چارىلەر تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ، بۇنى دوختۇرخانىلاردىلا قىلالايدىغان ھالەتتىن ئۆيىدىمۇ كىشىلەر ئاددىي ئۇسۇللار بىلەن قىلالايدىغان بولۇشى مۇمكىن.

مانا مۇشۇ ۋاقىتتا ئىنسانلار جەمئىيىتىنى قانداقراق ھالەتتە تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن؟ ئەلۋەتتە، ناۋادا شۇخىل ھالەت ھەقىقەتەن ئومۇملىشىپ قالسا، ئىنسانلار بۇنىڭغىمۇ يېڭى ئۇقۇم، نەزەرىيە ئىجاد قىلىپ، ئۇنىڭمۇ ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى ئىكەنلىكى، ئىنسانلارنىڭ بۇنىڭغا ماسلىشىشى كېرەكلىكى ھەققىدە قايىل قىلارلىق ھۆكۈملەرنى ئوتتۇرىغا قويالىشى مۇمكىن. چۈنكى، ھازىر ئىنسانلارغا ئۆز نەپسى ئۈچۈن ھەرقانداق بىر نەرسە،مەيلى ئۇ مۇقەددەس دىنىي پرىنسىپ ياكى ئەنئەنە، ئۆرپ -

ئادەت بولسۇن، ھەممىسى بەربىر. ھازىر ئىنسانلار ئۇچۇن دېگىلى، يازغىلى بولمايدىغان گەپ، قىلغىلى بولمايدىغان ھېچقانداق ئىش يوق.

بىرىنچى، ئىش تەقسىماتىدىكى ئۆزگىرىش.

يۇكسەك دەرىجىدىكى سانائەتلىشىش قايسى سەۋەب بىلەن ئەر- ئايالنىڭ ھازىرقى زامان ئائىلىلىرى(بولۇپمۇ شەھەر ئائىلىلىرى)دە يۇقىرىقىدەك يۇزلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى؟ مېنىڭچە، بۇنىڭ سەۋەبىنى تۆۋەندىكى ئىككى تەرەپكە يىغىنچاقلاش مۇمكىن. ئەلۋەتتە، بۇ ئىككى تەرەپمۇ بىر - بىرىنى شەرت - سەۋەب قىلىدۇ، بىر - بىرىدىن پۈتۈنلەي ئايرىلغان مۇستەقىل جەريان ئەمەس.

ئەنئەنىۋى ئىش تەقسىماتىغا زور ئۆزگىرىش ئەكىلىپ، ئىلگىرى ئەرلەرلا قىلالايدىغان ئىشلارنى ئاياللارمۇ قىلالايدىغان، ئۆزلىرى مۇستەقىل پۇل تاپالايدىغان، ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى تەڭ ئۈستىگە ئالالايدىغان بولدى. بۇ ئەر ۋە ئايالنىڭ ئائىلىدىكى ئورنىغا، رولىغا يېڭى ئۆزگىرىش ئەكەلدى. ئاياللارنىڭ ئائىلىدىكى ئورنى ئىلگىرىكىدىن زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. بۇ باشتا قانداقلا بولمىسۇن، ئاياللارنىڭ ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان ياخشى ئىش، دەپ قارالدى. ئەمما، بۇ ياخشى ئىش بارغانسېرى ئۆزىنىڭ نورمال دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىپ، ئاياللاردىكى ئانىلىق، خوتۇنلۇق بۇرچ تۇيغۇسى، ئېڭى بارغانسېرى سۇسلاپ، ئائىلە ئاياللار نەزىرىدە بارغانسېرى ئىككىلەمچى ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى، ئائىلىنى كىشەن، تۇرمە، دەپ قارايدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئائىلىدىكى ئىللىقلىق بارغانسېرى يوقاشقا، ئائىلە ئوخشاشلا ئەرنىمۇ، ئايالنىمۇ تازا قىزىقتۇرالمايدىغان، ھەر ئىككى تەرەپ ئائىلىدىن زېرىكىدىغان، ئائىلىدىن كۆڭلى سۇ ئىچمەيدىغان، پەرزەنتنى دەپلا ياشايدىغان بولدى. نەتىجىدە بۇخىل ئائىلىدىن زېرىكىش ئائىلىدىن ۋاز كېچىشكە ئۆزگەردى. ئائىلىنىڭ ھەر ئىككى تەرەپ نەزىرىدىكى

قىممىتى، ئورنى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى. ئەگەر ئاياللار ئائىلىدە تۇرۇپ ئېرىگە تايىنىپ، باللىرىنى بېقىپ ياشىسا، ئەرلەر ھەددىدىن ئېشىپ، مۇستەبىت بولۇۋېلىپ، ھەممىلا ئىشتا ئۆزىنى ھاكىم - قازى قىلىۋالدى، ئاياللىنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتى، ئۆزىنىڭ ئايالىغا نىسبەتەن ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى ھەققىدە ئويلانمىدى. قىسقىسى، ئائىلىدە ئاياللارغا تەڭسىزلىك پەيدا قىلىپ، ئائىلىنى بىر زۇلۇم زىندانىغا ئايلاندۇرۇپ، ئاياللارنى خارلىدى، ھەرگىزمۇ ئايالىم مېنىڭ تامىقىمنى ئېتىپ، كىر - قاتلىرىمنى يۇيۇپ، بالىلارنى بېقىۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلىدە بولاي، دەپ قارىمايدۇ، شۇنى قىلمىسا نېمە قىلاتتى؟ ئۇ دېگەن خوتۇن كىشىنىڭ مەجبۇرىيىتى دەپ ئۆكتەملىك قىلدى. ئايال كىشىمۇ ئاز - تولا ئىقتىسادىي قىممەت يارىتىپ پۇل تاپالىسا، مېنىڭمۇ ئېرىم، بالىلىرىم، ئائىلەم بار، مەن قانداقلا بولمىسۇن يەنىلا بىر خوتۇن، بىر ئانا دەپ ئۆز سالاھىيىتىنى ئاڭلىقلىق بىلەن تونۇمىدى، ئېرى بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇردى. دېمەك، ئەر ۋە ئايالنىڭ ئۆز سالاھىيىتىنى توغرا تونۇپ يەتمەسلىكى ئائىلىنى بىر مۇھەببەت، ئىللىقلىقنىڭ ئۇۋاسى ئەمەس، ئازاب - دەردنىڭ ئۇۋاسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. نەتىجىدە ئەرمۇ، ئايالمۇ ئائىلىدىن ۋاز كېچىشنى دەرد - ئەلەمدىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر يولى قىلىۋالدى.

ئىككىنچىسى، كىشىلەرنىڭ قىممەت قارىشى، ئېڭىنىڭ ئۆزگىرىشى. ئاڭنىڭ ئۆزگىرىشى مۇنۇ ئىككى تەرەپنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ: بىرى،ھوقۇق ئېڭىنىڭ ئۆزگىرىشى؛ يەنە بىرى، ئەخلاق ئېڭىنىڭ ئۆزگىرىشى.

ئىش تەقسىماتىدا ئاياللارنىڭ ئەرلەر بىلەن باراۋەر بولۇشى تەبىئىيلا ئۇلاردا ھوقۇق ئىستىكىنى پەيدا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىغا يېڭى بىر سوئال قويدى ھەم ئاياللار ھوقۇقنىڭ بارغانسېرى كۈچەپ تەرغىب قىلىنىشى، كىشىلىك ھوقۇق

چاقىرىقلىرى، جىنسىي ئازادلىق شوئارلىرى ئايالىلاردا ئەرلەر بىلەن باراۋەر تۇرۇش ئېڭىنى، ئۆزىنىڭ خالىغىنىنى قىلىش ئىستىكىنى پەيدا قىلدى. ئايالىلار ئىلگىرىنكىدەك باشقۇرۇلمايدىغان، نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆزى خالىغىنى بويىچە قىلىدىغان بولدى. يۇقىرىدا دېگىنىمدەك، ئائىلە ئۇلار ئۈچۈن ئىككىلەمچى نەرسىگە ئايلاندى.

ئەخلاق ئېڭى جەھەتتە، ئىلگىرى نومۇس قىلىدىغان، ھايا قىلىدىغان نەرسىلەر بارغانسېرى كەڭ ئاۋام تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ، دۆلەت تەرىپىدىن قانۇنلاشتۇرۇلدى، شەخسىنىڭ ئەخلاقسىزلىقىغا بولغان جامائەت پىكرى بەكلا ئاجىزلاپ كەتتى. نىكاھسىز بىرگە تۇرۇش، بەچچىۋازلىق قاتارلىقلارنىڭ قانۇنلاشتۇرۇلۇشى، جىنسىي ئازادلىق شوئارلىرى، يەنە ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش چارىلىرى، بەدەن سىرتىدا ھامىلە يېتىشتۇرۇش تېخنىكىلىرى بۇ خىل ھالەتنى ئوبيېكتىپ شەرت - شارائىت بىلەن تەمىن ئەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئەرمۇ، ئايالمۇ ئۆزىنىڭ تەلەپلىرىنى سىرتتىن، باشقىلاردىن بىمالال تەلەپ قىلالايدىغان، شۇلار ئارقىلىق قاندۇرالايدىغان بولدى، ھەرگىزمۇ قىلغانلىرىغا ئازابلىنىش، ئۆكۈنۈش ھېسسىياتىدا بولمىدى.

مۇشۇ يەرگە كەلگەندە مۇنۇ خەۋەرنى قىستۇرغۇم كەپ قالدى. باشتا بولدىلا، دېمەي دەپ ئويلىغان، ئەمما يەنىلا كىشىلەرگە ئادەملەرنىڭ قانداق بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئارزۇيۇم غالىب كەلدى. ئادەم بۇنى يېزىشتىنمۇ نومۇس قىلىدۇ:

«ئەدەبىي ھېكايىلەر گېزىتى»نىڭ 2002- يىل 12-ئاۋغۇست كۇنىدىكى 31- سانىغا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلغان:

خوتۇن ئالماشتۇرۇش ئويۇنى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئامېرىكا ئوتتۇرا قاتلام كىشىلىرى ئارىسىدا ناھايىتى ئەۋج ئالماقتا. ستاتىستىكا قىلىنىشچە، ھازىر ئامېرىكىدا 500 دىن ئارتۇق خوتۇن ئالماشتۇرۇش كۇلۇبى بار ئىكەن. بەزى چوڭ تىپتىكى خوتۇن

ئالماشتۇرۇش كۇلۇبلىرى بىرەر چوڭ مېھمانخانىنى كۆتۈرىگە ئېلىۋېلىپ، بىرلا ۋاقىتتا 4000چە ئادەمنىڭ قىزغىن كەيپىياتتا خوتۇن ئالماشتۇرۇشىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىدىكەن. لوس ئانژېلىس خوتۇن ئالماشتۇرۇش كۇلۇبىنىڭ مەسئۇلى راچرىيتنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئويۇن 20- ئەسىرنىڭ 70- يىللىرى باشلانغانىكەن. ئۇ چاغلاردا بۇ ئىشنى تولىسى جەمئىيەت لۇكچەكلىرى، جىنسىيەت ئىسيانكارلىرى قىلىدىكەن، ھازىرقىلىرى بولسا 30-40 ياشقىچە بولغان، مۇقىم خىزمەت كىرىمى بار ئوتتۇرا بۇرژۇئازلار ئىكەن. ھەر ھەپتە ئاخىرى سان - فرانسىسكو دېگەندەك ھەممە چوڭ شەھەرلەردە بۇخىل چوڭ پائالىيەت ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىكەن. خەۋەر قىلىنىشىچە، بۇ ئويۇننى ئويناىدىغانلار ناھايىتى باي بولۇپ، ھەمىشە پۈتۈن بىر بىنانى ئىجارىگە ئالىدىكەن. يېقىندا مىئامى شەھىرىدە 4000 دىن ئارتۇق ئادەم 17قەۋەتلىك بىر بىنانى ئىجارىگە ئاپتۇ. يەنە ئۇنىڭدىن باشقا 2000 چە ھەۋەسكار ھەر يىلى يانۋاردا يامايكىنىڭ بىر ئىستىراھەت رايونىغا بېرىپ ياشايدىكەن. مەملىكەت بويىچە 500دىن ئارتۇق موشۇنداق كۇلۇب بولۇپ، نەچچە مىڭ ئادەم مۇشۇ ئايدا نېۋادا شىتاتىنىڭ بىر شەھىرىدە مەملىكەتلىك ئەزالار چوڭ يىغىنى ئاچماقچىكەن. بۇ ئويۇنغا قاتناشقان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئۇلار بۇ كۇلۇبقا قاتناشقاندىن كېيىن، ئەزالىق بەدىل پۇلى تاپشۇرىدىكەن. كۆپىنچە ئەرلىرىنىڭ دەۋىتىدە ئايالار قاتنىشىدىكەن، نۇرغۇن ئاياللار بۇنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ.

ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدا بۇ يېڭى ئىش ئەمەسكەن. كۆپ سانلىق كىشىلەر بۇنى بىر ئىپلاس قىلمىش، دەپ قارىسىمۇ، ئەمما بۇنىڭ ئەھلىنىڭمۇ نۇرغۇن باھانىلىرى بار ئىكەن. ئۇلار ئەر - خوتۇن ئۆزۈن بىرگە ياشىسا، بىر - بىرىدىن زېرىكىپ قېلىشتىن ساقلانماق تەس، تالاغا قاراپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئەر - ئايال بۇنى توغرا چۈشەنگەن ئاساستا خوتۇن ئالماشتۇرۇپ ئىچ پۇشۇقىنى

چىقارغان ياخشى، دەپ قارايدىكەن... ھەم ئۇلار بۇ ھېچكىمگە دەخلى قىلمىغاندىكىن، باشقىلارنىڭ ئۇلارنىڭ ئەركىنلىكىگە ئارىلىشىۋېلىش ئاساسى يوق، دەپ قارايدىكەن.

مەن بۇنى قىسمەن ئۆزلەشتۈرۈپ تەرجىمە قىلدىم. بەزى جايلىرىنى يېزىشقا ھەقىقەتەن يۈزۈم چىدىمىدى. مېنىڭ بۇ خەۋەر ھەققىدە ھېچنېمە دېگۈم يوق، ئۇقۇرمەنلىرىمىزنىڭ ئەقلىگە ئىشىنىمەن. ھەراست، يەنە ئاڭلىسام يېقىندا ئاۋسترالىيەدە بىر پاھىشخانا پاي چېكىنى بازارغا سېلىپ كۆپ پۇل تېپىپتىمىش(بۇ ئەھۋال بۇ پاھىشخانىنىڭ قانچىلىك تەرەققىي قىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ).

دېمەك، يۇقىرىقىدەك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ھازىرقى دەۋردە ئائىلىنىڭ ئورنى، نوپۇزى تارىختىكى ھەرقانداق دەۋردىكىدىن بەك تۆۋەنلەپ كېتىۋاتىدۇ. نىكاھنىڭ ھەقىقەتەن رولى، قىممىتى يوقمۇ؟

مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈشىچە، تۇيۇ قىلغانلارنىڭ سالامەتلىكى، بويتاقلار ياكى ئاجرىشىپ كەتكەنلەرنىڭكىدىن كۆپ ساغلام بولىدىكەن، كېسەل بولۇپ قالسىمۇ جورىسى يوق كىشىلەردىن تېز ساقىيىدىكەن. ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر تاشقى كېسەل دوختۇرى بۇ جەھەتتە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ئېرىشكەن خۇلاسىسى مۇنداق بولغان: تۇيۇ قىلغان ئادەم تۇيۇ قىلمىغان،ئايرىلىپ ئولتۇرۇشقان ياكى ئاجرىشىپ كەتكەن ئادەملەرگە قارىغاندا ھەرخىل كېسەللەرگە تېخىمۇ ئاسان تاقابىل تۇرالايدىكەن. لوس ئانژېلىستىكى بىئولوگىيە دوكتورى روبېرت كوھىس 130 تۇردىكى رەسمىي نەشر قىلىنغان تەجرىبە تەتقىقات ماتېرىياللىرىنى يىغىپ، نىكاھنىڭ شەخسىنىڭ بەختىگە بولغان تەسىرىنى ئۆلچىگەن. بۇ تەتقىقاتلار ئۆتكەن 60 يىل جەريانىدا ئېلىپ بېرىلغان بولۇپ، نەتىجىسى بىردەك تۇيۇ قىلغانلارنىڭ تۇيۇ قىلمىغانلارغا قارىغاندا تېخىمۇ ساغلام، تېخىمۇ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغانلىقىنى

كۆرسەتكەن. يەنە بىر تەكشۈرۈش دوكلاتىدا توي قىلغان 90 ئەر - ئايالىنىڭ ئاز دېگەندە 65 ياش ئۆمۈر كۆرىدىغانلىقى، قايسى خىل سەۋەبتىن بولمىسۇن ئىشقىلىپ، يا جورىسىدىن ئايرىلىپ قالغان، ئاجرىشىپ كەتكەن ياكى توي قىلمىغانلارنىڭ ئاران60 - 70ىنىڭ 65ياش ئۆمۈر كۆرىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. ئىقتىسادي جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتساق، توي قىلغانلارنىڭ ئىقتىسادى ئومۇمەن توي قىلمىغانلارنىڭكىدىن ياخشى بولىدىكەن. دوكتور ۋېتىر ئامېرىكىدا ياشىغانلارغا قارىتا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، توي قىلغانلارنىڭ بايلىقىنىڭ توي قىلمىغانلارنىڭكىدىن ئىككى ھەسسە كۆپ ئىكەنلىكىنى بايقىغان...

ئەلۋەتتە، يۇقىرىدا دېگەنلىرىم ھەرقانداق ئىشتا پەقەت مادديي، ئەمەلي ئۇنۇمىنلا كۆزلەيدىغانلار ئۈچۈن ماھىيەتتە نىكاھىنىڭ پايدىسى بۇلا ئەمەس. نىكاھ ئىنسانلارنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ، تۇرمۇشنى رەتلىك، بەختلىك قىلىدۇ، جەمئىيەتنى تىنچ قىلىدۇ، ئادەمنى ئەخلاقسىزلىقتىن ساقلايدۇ، پەرزەنتلەرگە ياخشى تەربىيە مۇھىتى يارىتىپ بېرىدۇ. قىسقىسى، بۇ ئىنسانلارنىڭ تۇپ، مۇقەددەس تۇرمۇش قانۇنىيىتى. كىمكى بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىدىكەن، چوقۇمكى چەكسىز زىيان تارتىدۇ.

ئەمدى بىز ئۆزىمىز، يەنى ئۇيغۇر ئائىلىلىرى ئۈستىدە سۆزلەيلى:

مەلۇمكى، بىز ئۇيغۇرلار ئائىلە ئېڭى ئىنتايىن كۈچلۈك مىللەت. مېنىڭچە، بۇ ھەقتە ئارتۇق بايان ھاجەتسىز. جەمئىيىتىمىزمۇ ئائىلە ئۈلى تەۋرەپ، يىمىرىلىۋاتقان، ئائىلە قاتتىق خىرىسقا دۇچ كەلگەن جەمئىيەت ئەمەس. ئەلۋەتتە بۇ ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدە مەسىلە - نۇقسان يوق، دېگەنلىكتىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئەقلى بار كىشىلىرىمىز جەمئىيىتىمىزنىڭ كرىزىس قاپلىغان بىر جەمئىيەت ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئەمما، نۇرغۇنلىرىمىز يەنىلا بۇ كرىزىسنىڭ

زىيىنىنى، بىزگە كەلتۈرىدىغان سەلبىي تەسىرنى توغرا مۆلچەرلىيەلمەيمىز، شۇنىڭ بىلەن كرىزىسلىرىمىز يەنىلا دىققەتنىڭ سىرتىدا قالىدۇ. جەمئىيىتىمىزدىكى ئائىلە كرىزىسى دەل مۇشۇنداق نۇرغۇن كىشىلىرىمىز دىققەت قىلمىغان بىر كرىزىس. بىزدىكى بۇ ئائىلە كرىزىسى ئەلۋەتتە غەرب جەمئىيىتىدىكىدەك ئېغىر، ئەجەللىك ئەمەس، ئەمما بۇ كرىزىس ھازىر بىز بىلىپ - بىلمەي، داۋالىمىسا بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ قالدى.

بۇ يەردە ئاساسلىق سۆزلەيدىغىنىمىز ئۇيغۇر ئائىلىلىرىدىكى ئىناقسىزلىق، كۆڭۈلسىزلىك، ئائىلە تەربىيىسى، ئائىلە ئەخلاقى مەسىللىرى. ئۇيغۇرلاردىكى ئائىلە مەسىلىسى توغرىسىدا تەپسىلىي بىر ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش، ستاتىستىكىلاش مۇمكىن بولماي قالدى. ئەگەر شۇنداق قىلالىغان بولساق، چىقىرىدىغان يەكۈن، ھۆكۈملىرىمىز بەك توغرا، ئىشەنچلىك بولاتتى. مەن بۇيەردە پەقەت ئەتراپىمدىكى ئائىلىلەرنى كۆزىتىشتىن چىقارغان خۇلاسە، ئويلىرىمنى بايان قىلىمەن.

1. ئائىلە چۈشەنچىسى تولىمۇ تۆۋەن. مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئۆزى ياشاۋاتقان ئائىلىنىڭ رولى، قىممىتى ھەققىدە مۇپەسسەلرەك بىرەر چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس. ياشلىرىمىز پەقەتلا ئەمدى بالاغەتكە يېتىپ قاپتىمىز، بۇنداق ئۆتىۋەرسەك بولماس، ھامىنى توي قىلىدىغان گەپ، دەپلا توي قىلىدۇ. بۇ ئاساسەن دېگۈدەك بىئولوگىيىلىك تەقەززانىڭ تۈرتكىسىدە بولغان بولۇپ، ئائىلىنىڭ قىممىتى، جورىسىنىڭ ئۆزىنىڭ كېيىنكى ھاياتىدا تۇتىدىغان ئورنى، ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرى ھەققىدە ئويلانمايدۇ. بۇخىل توي قىلىشتا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭلىگە پۈككەن بىرەر ئالىيجاناب مەقسىتى بولمايدۇ، توي قىلىش ئۈچۈنلا توي قىلىدۇ. بۇخىل ھادىسە ھازىر ياشلىرىمىزدا بەكرەك ئېغىر بولۇپ، ياخشى كۆرۈپ قېلىش ئۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن توي

قىلىشىدىكى ئەڭ تۈپ ئامىل. ئۇلار ياخشى كۆرۈپ قېلىشىڭلا نۇرغۇن مەسىلىلەرگە ئامالسىز ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇلار توي قىلىشتىن ئىلگىرىكى شېرىن چاغلاردا پۈتۈنلەي چالا مەست ھالەتتە ئۆتۈشىدۇ، ئائىلىنىڭ بىر ئادەمدىن زادى نېمىلەرنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇلار ئاساسەن ئويلانمايدۇ. نەتىجىدە تويدىن كېيىنكى تۇرمۇشتا ئۇچرايدىغان رېئال مەسىلىلەرگە ئاقىلانە، سوغۇق قان مۇئامىلە قىلالماي، تۇرمۇشتىن تېزلا زېرىكىپ، بىردەمدىلا ئۇ ياخشى كۆرۈشلىرى توزغاقتەك توزۇيدۇ.

ئىگىلىشىمچە، نۇرغۇن ياخشى كۆرۈشۈپ، سىنىشىپ، ۋەدە - قەسەم ئىچىشىپ تۇرۇپ قىلغانلارنىڭ تۇرمۇشى ئۇلار باشتا ئويلىغاندەك كۆڭۈللۈك بولمىغان، نۇرغۇنلىرى ئاجرىشىپ كەتكەن، يەنە نۇرغۇنلىرى ئائىلىنى ۋەيران قىلماسلىق، بالىنى يېتىم قىلماسلىق ئۈچۈنلا ئاجرىشىپ كەتمىگەن.

دېمەك، ئۇلار ئائىلىنى بىر مۇقەددەس، بۈيۈك نەرسە، ئۇ بىزدىن مۇنۇ نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدىكەن، بىز مۇنۇلارنى ئۆزىمىزدە ھازىرلىشىمىز كېرەك ئىكەن، دېگەنلەر ئۇستىدە ئويلىمىغاچقا، كاللىسىدا پەقەت توي قىلىشلا، ۋىسالغا يېتىشلا بار، تويدىن كېيىنكى تۇرمۇشقا نىسبەتەن ئىدىيىسىدە بولمىسۇ تەييارلىق يوق. مەن چۈنىنىڭ كۆڭلىنىڭ پوقتا، مۇشۇكنىڭ كۆڭلىنىڭ بەزگە چۈشۈپ قالىدىغانلىقىغا، خۇددى كونىلار ئېيتقاندەك، ئادەم توي قىلغىلى قوپقاندا، كۆزىگە ئىشتان كىيىۋالىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئەتراپىمىدىكى نۇرغۇن مىساللار ماڭا بۇنىڭ ھەقىقەتەن توغرا ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈردى. ئىسىت، شۇنمۇ ياخشى كۆرۈپ قاپتىكەنمەن، قەيىرىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان بولغىيتتىم؟ شۇ چاغدا نېمە پوق يېگەن بولغىيتتىم؟... دەيدىغان گەپلەر سىز ۋە مەن تولا ئاڭلىغان گەپلەر. يېگىت، قىز ھەر ئىككى تەرەپنىڭ تۇزۇكرەك بىرەر تۇرمۇش نىشانى، غايىسى يوق، كاللىسىدا مەن كەلگۈسىدە

مۇنداقراق يولدا ماڭمەن، مۇنداق مەۋقەدە ياشايمەن دېگەن ئىدىيە، خىيال بولمىغاچقا، ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى تۇرمۇشىغا، جورىسىغا قويغان ئۆلچەم، تەلىپىنىڭمۇ ناھايىتى تايىنى يوق، ھەتتا ئۇنداق تەلەپ، ئۆلچەملەرنى ئويلاپمۇ يۈرمەيدۇ. ئادەم قانداق ياشاشنى ئويلىسا، شۇنىڭغا لايىق جورا تاللايدۇ.

2. ئۆز ئارا قانداق چىقىشىپ ياشاشنى، بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى قانداق ئۇتۇشنى بىلمەيدۇ. كىشىلىك ھاياتىدىكى دەرد - ئەلەم، قايغۇنىڭ كۆپىنچىسى باشقىلار بىلەن قانداق چىقىشىپ ياشاشنى بىلمىگەنلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ. شۇنداق ھۆددە قىلالايمەنكى، ھازىرقى ئون ئائىلىدىن ئاز دېگەندىمۇ يەتتىسىدە ئەر-خوتۇن بىر - بىرىدىن رازى ئەمەس. تۇرمۇشمىزدىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم پاراڭلار دەل ئەر - ئايالىنىڭ بىر - بىرىدىن قاقشاش، رەنجىشلىرىدىن تەركىب تاپقان. ھەتتا ئادەم بەزىدە جاھاندا ئىزدىن رازى ئايال، ئايالدىن رازى ئەر يوقتەك ھېسسىياتقا كەپقالىدۇ. گەرچە نۇرغۇن ئائىلىلەردە ئەر - ئاياللار بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشسىمۇ، ئەمما بۇ ياخشى كۆرۈشنى قانداق تەرزدە مۇڭاپىق ئىپادىلەشنى ئۇقمايدۇ، بىر - بىرىدىن ماڭا كۆڭلى يوق، دەپ ئاغرىنىشىدۇ. ھەرقانداق ئادەم مەيلى ئائىلىدە، مەيلى خىزمەتتە، جەمئىيەتتە بولمىسۇن، ئىشقىلىپ ئادەم بىلەنلا ئارىلىشىپ ياشايدىكەن، ئارازلىق، كۆڭۈل ئاغرىقى، رەنجىش، باتناشلاردىن مۇقەررەر ساقلانغىلى بولمايدىغانلىقىغا ئىدىيىسىدە ھەر زامان تەييارلىق بولۇشى كېرەك. بۇ كىشىلىك تۇرمۇشتا بىز ھەرقانچە ئېھتىيات قىلساقمۇ، ساقلىنىش مۇمكىن بولمايدىغان بىر ئىش. ھايۋانلار جەمئىيىتىدىن بىر ھايۋاننىڭ زىيىنىغا ئۇچرىمىغان يەنە بىر ھايۋانىنى تېپىش مۇمكىن، ئەمما ئىنسانلار جەمئىيىتىدىن بىر ئادەمنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىمىغان يەنە بىر ئادەمنى تېپىش مۇمكىن ئەمەس. جەمئىيەتتە ياشايدىغان ھەرقانداق بىر كىشى كەڭ قورساق

بولۇشى، باشقىلارنى ئەپۇ قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىشى، قايغۇرۇشقا، ئاچچىقلىنىشقا ئەرزىيدىغان - ئەرزىمەيدىغان ئىشلارنى بايقاشقا ماھىر بولۇشى كېرەك. تۇرمۇش ئادەمدىن ئىبغىر - بىسىقلىق سالماقلىقنى، ئۆزىنى تۇتۇۋالالايدىغان بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەر - خوتۇنلار بىر - بىرىنىڭ تولىمۇ نۇقسانسىز، بىغۇبار، پەرىشتىدەك كەمچىلىكتىن خالىي بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ، بىر - بىرىگە مەلۇم ئۆلچەملەرنى قويىدۇ. قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئادەم بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئەمما چوقۇم بۇنداق بولۇشى ناتايىن - دە. شۇڭا، ئەر - ئايال بىر - بىرىگە ئادەمگە قارايدىغان كۆزدە قارىشى، قارشى تەرەپنىڭ بىرەر كەمچىلكىنى بايقاپ قالغۇدەك بولسا، ئاھ ئۇرۇپ، نادامەت چېكىپ كەتمەسلىكى، ئۇنىڭ شۇخىل كەمچىلىكىگە قانداق مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك. بىر-بىرىنىڭ كەمچىلكىنى كۆزىگە سىغدۇرالمىغان ئەر - خوتۇن مەڭگۈ چىقىشالمايدۇ ھەم چىقىشالايدىغان باشقا جورىنمۇ مەڭگۈ تاپالمايدۇ. شۇڭلاشقا، بىرىنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئائىلىسىدىنمۇ، خىزمەت، جەمئىيەتتىن، دوستلىرىدىنمۇ قاقشاپ، ھاياتتىكى خۇشاللىق،بەختتىن بەھرىمەن بولالمايدۇ ھەم نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ۋاقتى، زېھنى، تۇرمۇشى ئائىلە مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا سەرپ بولۇپ كېتىپ، ھېچبىر ئىشنى باشقا ئاچقالمايدۇ.

يەنە بىرى، ئادەملىرىمىز تولىمۇ ھېسسىياتچان، ھاماقەت بولغاچقا، كىچىككىنە ئەرزىمەس، تۇتۇرۇقسىز ئىشلارمۇ ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا خاپىلىق، بەختسىزلىك ئەكىلەلەيدۇ، ئۇلارنى ئائىلىسىنى ۋەيران، باللىرىنى يېتىم قىلىشقا ئاپىرالايدۇ. ئارىمىزدا يېشى 30-40 قا كىرگەن بىلەن تۇرمۇشتا باللارچە ياشاشتىن قۇتۇلالمىغان بىچارە دەردمەنلەر بەك كۆپ. ئەر - ئاياللىرىمىزدا ئائىلىدە ئۆزىنى مەركەز قىلىۋېلىش خاھىشى كۈچلۈك، ئۆزى جورىسىدىن تەلەپ قىلىدىغىنى نۇرغۇن، ئەمما جورىسىغا بېرىدىغىنى بەك ئاز. جورىسى ھەققىدە

ئۆزىدىن كېچىپ تۇرۇپ ئويلانمايدۇ. كۆڭۈللۈك نىكاھنىڭ بىر مۇھىم شەرتى شۇكى، ئىككىسى تەرەپ چوقۇم بىر - بىرىنىڭ غېمىنى يېيىشى، بىر - بىرى ئۈچۈن ئويلاشنى بىلىشى كېرەك. مۇھەببەت قۇربان بېرىش دېمەكتۇر. بىرى - بىرى ئۈچۈن لايىقىدا قۇربان بېرەلمىگەن ئەر- خوتۇنلار ھەرگىز بەختلىك بولالمايدۇ. چۈنكى، كېچىش ئېرىشىش ئۈچۈندۇر. دېمەك، چىقىشىپ كۆڭۈللۈك ياشايدىغان ئائىلىلەر بەك ئاز بولغاچقا، ھازىر ئەر - ئايالالاردا تالاغا قارايدىغان ئىشلار خېلىلا باش كۆتۈرۈپ قالماقتا. ھەم يەنە بىر پاكىت شۇكى، ھازىر ئادەملىرىمىزدە ھەقىقىي ۋىجدان، ساداقەت دېگەنلەر بارغانسېرى ئۆلۈۋاتىدۇ. ھازىر بىر - بىرىگە چىن دىلىدىن سادىق ئەر- خوتۇنلارمۇ كۆپ ئەمەس. كىشىلەردە تالاغا قاراش تولىمۇ ئاسان يۈز بېرىۋاتىدۇ. دېمەك، تۇي قىلماق ئوڭاي، ئەمما تويدىن كېيىن كۆڭۈللۈك ياشىماق تەس. ئەر - ئايال ھەر ئىككىسى تەرەپ قانداق چىقىشىشنى چوقۇم بىلىۋېلىشى كېرەك.

3.مەجبۇرىيەت ئېڭى ئاجىز، ئۆزلىرىنىڭ ئەرلىك، خوتۇنلۇق سالاھىيىتى، ئائىلىدىكى ئورنى، رولىغا بولغان چۈشەنچىسى بەك تۆۋەن. نۇرغۇن ئەرلەر نومۇس قىلماستىن، ئۆزى قىلىدىغان ھەم قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى خوتۇنىغا ئىتتىرىپ قويىدۇ، نۇرغۇن ئاياللارمۇ ھەددىدىن ئېشىپ، پۈتۈن ئەس — يادى بىلەن ئېرى بىلەن ئۇزەكگە سوقۇشتۇرىدۇ، ئۆزىنىڭ ئەر بولغۇسى كەپقالىدۇ، ئۆزىنىڭ ئائىلىدىكى ئورنىدىن پەقەت رازى بولمايدۇ. نۇرغۇن ئائىلىلەر ھوقۇق تالىشىش كۈرىشىگە تولغان.

ئەر - ئايال ھەر ئىككىسى تەرەپ ئۆزىنىڭ ئائىلىدىكى ئورنىدىن چىن كۆڭۈلدىن رازى بولغىنىدا، ئاندىن بۇ ئائىلىدە بەخت - خۇشاللىقتىن سۆز ئاچقىلى بولىدۇ. ھوقۇق تالىشىقا تولغان ئائىلە ھالاكەت گىردابىدىكى ھاكىمىيەتتەك بوپقالىدۇ، چۈنكى ھاكىمىيەت ھالاك بولاي دېگەندە ئاندىن ھوقۇق تالىشىش يۈز بېرىدۇ.

ئائىلىدىكىلا ئەمەس، جاھاندىكى خاپىلىقلار دەل كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئورنىنى، سالاھىيىتىنى توغرا تونۇيالمىغانلىقى، توغرا دەڭسىيەلمىگەنلىكىدىن كېلىپ چىقىدۇ.

4. مۇھەببەت ئاساسى ئاجىز، ھەتتا بەزى ئائىلىلەردە قىلچە مۇھەببەت يوق. مۇھەببەت ئائىلە ئەزالىرىنى بىر - بىرىگە چاپلاپ تۇرىدىغان يېلىم. گەرچە مۇھەببەت ئائىلىلەردىكى بەخت - خۇشاللىقنىڭ مۇھىم ئالدىنقى شەرتى بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى بىردىنبىر كەم بولسا بولمايدىغان نەرسە دەپ قاراشقا مېنىڭچە بولمايدۇ. چۈنكى، ئادەم ئاجىز، ئۆز كۆڭلى، نەپسىنى كونترول قىلىشقا ئاجىز. بەلكىم ئادەم ئىلگىرى ياخشى كۆرگىنى بىلەن تۇيۇ قىلىپ، بىرمەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن سەۋەبسىزلا سوۋۇپ كېتىشى، باشقا بىرىگە مەيلى چۈشۈپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنداق ئەھۋالدا مۇھەببەت دەپلا ئائىلىدىن ۋاز كېچىش، ئاجرىشىش تولمۇ ئەخمىقانىلىق ھەم ئالدىراقسانلىق. ئەمەلىيەتتىكى نۇرغۇن مىساللار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، شۇنداق قىلغانلارنىڭ كۆپىنچىسى يەنىلا بىرمەزگىلدىن كېيىن ئۇنىڭدىنمۇ سوۋۇيدۇ. كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەك، كۆڭۈل ھەرجايغا باشلايدۇ، سەمەرقەند ئالمىسىدەك ئاپىرىپ چۆللەرگە تاشلايدۇ، دېگەن گەپ دەل ئەنە شۇ. شۇنى ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، قايناق ھېسسىيات كەينىدىكى دەل بىر قۇچاق پۇشايمان.

5. تۇرمۇش مەزمۇنى ئىنتايىن قۇرۇق، مول ئەمەس. ئەتىگىنى ئىشقا بارىدۇ، چۈشتە تاماققا كېلىپ تاماق يەيدۇ، يەنە كەچتە ئىشتىن چۈشۈپ قايتىپ كېلىدۇ، تاماق يەيدۇ، تېلېۋىزور كۆرىدۇ، ئۇخلايدۇ، بىر كۈن شۇنداق ئۆتىدۇ. مەخسۇس ئائىلە پائالىيىتى، تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە مەنىلىك ئىشلار ئاساسەن يوق. ئائىلىدە ئەر - ئايال ئارىسىدا ئىلمىي پاراڭلار دېگۈدەك مەۋجۇت ئەمەس. ئائىلىدە قىلچە ئىلمىي پۇراق يوق، ھەر ئىككىيلەن قىزىقىپ

ئورتاقلاشقۇدەك بىرمۇ رىقابەت يوق. مانا بۇمۇ ئادەمنى ئائىلىدىن بەزدۈرىدىغان مۇھىم بىر ئامىل.

مېنىڭ نۇرغۇن دوستلىرىم: تولا چاغلاردا مەن ئايالىم بىلەن تۇرمۇش ئىشىدىن باشقا ئىشتا پاراڭلىشالمايمەن، ئىچىم سىقىلىپ كېتىدۇ، دەيدۇ. بەلكىم شۇ دوستلىرىمۇ ئايالىم نېمىگە قىزىقىدىغاندۇ، دەپ ئويلاپمۇ باقماسلىقى مۇمكىن. مەسىلە شۇيەردىكى، سىز جورىگىزغا قانچىلىك قىلسىگىز، ئۇنىڭدىن شۇنچىلىككە ئېرىشەلەيسىز. بەلكىم سىز ئائىلىگىزدە جورىگىز قىزىقىدىغان ئىشقا قىزىقماسلىقىگىز مۇمكىن، ئەمما سىز شۇ جورىگىز قىزىقىدىغان ئىش ھەققىدە مەن ئۇنىڭغا قىزىقمسام دەپ ئولتۇرماي، ئاز - تولا بىر نەرسە بىلىپ قويسىگىز، پاراڭلاشقاندا جورىگىزنى خۇش قىلالايسىز. ئائىلىدە ئۆزىنىڭلا خۇشاللىقىنى ئويلايدىغانلارنىڭ ئائىلىسى ھەرگىزمۇ بەختلىك ئائىلە بولالمايدۇ. جورىسىنىڭ خۇشاللىقىدىن تېڭ خۇشال بولالماسلىق دەل بەختسىزلىكنىڭ ئۆزى.

6. ئەسكەرتىش ئورنىدا شۇنى دېمەكچىمەنكى، نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئۆچۈن ئائىلە ھەممە دېمەكتۇر. بىزنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلىرىمىزنىڭ ئائىلە ئىشىدىن باشقا كۆڭۈل بۆلگۈدەك، قايغۇرغۇدەك ئىشى يوق، بۇمۇ بىر كرىزىس. ئەلۋەتتە، مەن باشتا ئېيتقىنىمدەك، بىزنىڭ ئائىلە قارىشىمىز كۆچلۈك، ئائىلىنى مەركەز قىلىپ ياشايمىز. مېنىڭ بۇنى كرىزىس دېيىشىم ئائىلىنى تاشلاڭ، ۋاز كېچىڭ، دېگەنلىك ئەمەس، پەقەت ئائىلىنىڭلا قۇلى بوپقالماڭ، جاھاندا ئائىلە، ئۆي ئىشىدىن باشقىمۇ قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مۇھىم ئىش بار، دېمەكچى.

بىز بارلىق ئەس - يادىمىز، مېڭىمىزنى پەقەت ئائىلىگىلا مەركەزلەشتۈرۈپ، ئائىلىنىلا ئەڭ بۈيۈك مەقسەت قىلىپ ياشايمىز. ئائىلىمىز دەخلى - تەرۇزغا ئۇچرىمىسىلا، باشقا ھەرقانداق ئىش بىزگە

بەرىبىر. بىز ئەتراپىمىزدىكىلەرگە، بالىلىرىمىزغىمۇ شۇنداق تەلەپ قويىمىز. بىزنىڭ ياخشى ئادەملىك ئۆلچىمىمىز بەكلا ئاددىي. بالىلىرىمىز ئوغرى، يالغانچى، ھاراقكەش، لۇكچەك بوپقالمىسا، بىزنىڭ گېپىمىزنى «لەببەي» دەپ ئاڭلىسا، ياخشى، ۋاپادار بالا، ئەرئايالغا يۇزسىزلىك قىلمىسىلا، ئايال ئېرىنگە ئاسىيلىق قىلمىسىلا ياخشى ئايال ھېسابلىنىدۇ. بىز بىر ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت ئېڭى، غايىلىك بولۇشى دېگەنلەرنى ئۇنىڭ ياخشى ئادەملىك خىسلەتلىرىگە كىرگۈزمىگەن.

ھەممىمىز ئائىلىنى مەركەز، مەقسەت قىلىپ ياشىغاچقا، ئەل - خەلقنىڭ ھالى نېچۈك، مېنىڭ بۇ ھەقتە قانداق مەجبۇرىيىتىم بار، دېگەنلەر ھەققىدە قىلچە ئويلانمايمىز. ئاتا - ئانىلارمۇ بالىلىرىنى بۇ ھەقتە توسىسا توسايدۇكى، ھەرگىز ئۇلارغا تەربىيە، ئىلھام بەرمەيدۇ. ئۇ سېنىڭ ئىشىڭ ئەمەس، ئۇ ئىشلارنى قىلىدىغان ئادەم بار، ئىشىڭنى قىل، سىڭگەن نېنىڭنى يە، ئېشىكى يوق موللامنىڭ قۇلىقى تىنچ، تۆگە كۆردۈڭمۇ، ياق دەپ تەربىيە بېرىدۇ. بالىلىرىنى ئۆزىنى، ئائىلىلىرىنىلا ئويلايدىغان ئادەم قىلىپ چىقىدۇ. بىز ھازىر ياخشى ئادەملىنىڭ ئازلىقىدىن، ياخشىسى ئىش قىلمىسىمۇ، يامانلىق قىلمايدىغان ئادەمنى ياخشى ئادەم، دەپ ئاتايمىز. بىزدە ئائىلىدە ياخشى ئاتا، ياخشى ئەر، ئەمما خەلق، جەمئىيەت ئۈچۈن مۇناپىق، ناكەس كىشىلەر كۆپ.

يەنە بىر تەرەپتىن بىز ھەددىدىن زىيادە ھالدا ئائىلىنى مەركەز قىلىپ، مۇقىم ياشىغاچقا، بىزدە ئەتراپىمىزدىكى دۇنيا، ۋەزىيەت ھەققىدە ھېچقانچە چۈشەنچە يوق. ئۇزاققىچە مۇقىم ياشاش نادانلىق، قالاقلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بىر ئادەم ئۈچۈن ساياھەت قىلىش، باشقا يۇرت - ئەل ئارىلاش، نەزەر كۆزىنى ئېچىش ناھايىتى مۇھىم ئىش. تارىخىمىزغا قاراپ باقىدىغان بولساق، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى، مەمتىلى ئەپەندى، ئەخمەتجان قاسىمى، تەجەللى، ئابدۇقادىر

داموللام... ئىشقىلىپ دېگۈدەك ھەممە زاتلىرىمىز يۇرت كۆرگەن، سايادەت قىلغان. بىزدە كۆرگەن كۆرگىنىنى قىلار، كۆرمىگەن نېمىنى قىلار، دەيدىغان گەپ بار. شۇڭا،پاقا پەقەت ئەتراپىدىكى كۆل، زەيدان ھەققىدىلا چۈشەنچىگە ئىگە، بۇركۈت تاغ كەينىدىكى ئورمانلىق،يىراق جاڭگاللىق، چۆللۈكلەر ھەققىدىمۇ چۈشەنچىگە ئىگە. مۇقىم ئولتۇراقلىشىپ ياشىغان ئادەملەر تەۋەككۈل قىلالمايدىغان، قورقۇنچاق كېلىدۇ. ئۇلار خاتىرجەم، مۇقىم تۇرمۇشىنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشىدىن ئىنتايىن ئەنسىرەيدۇ، باشقا ماكان، باشقا زېمىندىن ئۆزىگە ھاياتلىق بوشلۇقى، پۇرسەت ئىزدەشكە پېتىنالمايدۇ،يۇرتىدىن ئايرىلىشنى تەسەۋۋۇرمۇ قىلالمايدۇ. دەريا سۈيى سۇزۇك، چۈنكى ئۇ ئاقىدۇ، كۆل سۈيى سېسىق، چۈنكى ئۇ تۇرغۇن. نەزەر دائىرىسى تار كىشىلەردە ئۇلۇغۋار غايە بولمايدۇ. چۈنكى، ئادەم كۆرگەن ـ بىلگىنىگە چۈشلۇق ئويلىيالايدۇ، پىكىر قىلالايدۇ. بىزدە ئائىلىسى ئۇلارنىڭ ئىستېھكامى ئەمەس، قەبرىسى بوپقالغانلار بەك كۆپ.

دېمەك، ئادەم ئۇچۇن بىرلا ئائىلە ئەمەس، بەلكى شۇ ئائىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تېخىمۇ چوڭ بىر ئائىلە بار. ھەقىقىي ئىنسانىي پەزىلەت، ئادەمىي خىسلەتكە ئىگە كىشىلەر ھېچقايسىسى ئۇنىڭ ئالدىدا مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلمايدۇ، ھەر ئىككىلىسىنى ئۆز ئائىلەم، دەپ بىلىدۇ.

7.بالاغەتكە يەتكەن قىز ـ يىگىتلەرگە ئېلىپ بېرىلىدىغان نىكاھ تەربىيىسى تولىمۇ يېتەرسىز ھەم ناچار. ئەلۋەتتە، مەكتەپلەردە، ھەتتا ئالىي مەكتەپلەردىمۇ ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈپ دادا، ئانا بولىدىغان ياشلارغا قىلچە بۇ ھەقتە تەربىيە ئېلىپ بېرىلمايدۇ. بۇ ھەقتە يا ئاتا-ئانىنىڭ، يا مەكتەپ ۋە جەمئىيەتنىڭ تۇزۇكرەك تەربىيىسى بولمىغاچقا، نۇرغۇن ياشلار توي قىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا پۇشايمان قىلىشىدۇ. تۇرمۇشتىكى ھەرخىل مەسىلىلەر ھەققىدە

ئىلگىرى كاللىسىدا ھېچقانداق ئەمەلىي تەييارلىق بولمىغاچقا، يۇز بەرگەن ھەرقانداق ئىش ئۇنى تەمتىرىتىدۇ، ئامالسىز قالدۇرىدۇ. ئەگەر تويدىن بۇرۇن ئاز - تولا تەربىيە كۆرسە، ئاز - تولا كۆڭلىدە سان بولۇپ، ئىدىيىسىدە تەييارلىق قىلىۋېلىپ، نۇرغۇن خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشى مۇمكىن.

بۇ جەھەتتىكى يەنە بىر زادى تىلغا ئالمىساق بولمايدىغان مەسىلە شۇكى، ئاتا - ئانا، دوست - بۇرادەرلەر(بولۇپمۇ ئاتا - ئانا)نىڭ تويدىن بۇرۇن ياشلارغا بېرىدىغان پاراڭسىمان تەربىيىسى ناھايىتى ناچار. مەن كۆزىتىش ئارقىلىق شۇ خىل يەكۈنگە كەلدىمكى، مۇتلەق كۆپ سانلىق ئاتا - ئانا بالىلىرىغا تەربىيە قىلغاندا، پەقەت ئۆزىنىڭ بالىسىنلا مەركەز قىلىپ سۆزلەيدۇ، پەرزەنتىنىڭ بولغۇسى جورىسى ھەققىدە باش قاتۇرۇلمايدۇ، پەقەت بالىسىغىلا ياخشى بولۇشنى ئويلايدۇ. ھەتتا نۇرغۇن ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىگە جورىسى بىلەن قانداق چىقىشىپ ياشاش، خۇشاللىق، بەختىنى قانداق قولغا كەلتۈرۈش ھەققىدە نەسىھەت قىلماستىن، بەلكى جورىلىرىغا قانداق تاقابىل تۇرۇش، قانداق ئەپلەش - جايلاش ھەققىدە نەسىھەت قىلىشىپ، ئۇلارغا نۇرغۇن چارە - تەدبىرلەرنى ئۆگىتىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋالماق تەس ئەمەسكى، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىمۇ بىر - بىرىگە شۇنداق چارە - تەدبىرلەر بىلەن تاقابىل تۇرىدۇ. ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەت شاھمات ئويۇنى ياكى جەڭ ئەمەس. ئۇنىڭغا نۇرغۇن ھىيلە - مىكىر، تەدبىر ئىشلىتىشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇ پەقەت ئەر - ئايالالار ئارىسىدا سەممىيلىك، راستچىللىق يوقىغاندا ئاندىن يۈز بېرىدۇ. ئەگەر ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەت سەممىيلىك ئاساسىغا قۇرۇلمىسا، ئۇ ھالدا بۇ ئائىلىدە بەختىتىن سۆز ئېچىش تولمۇ كۈلكىلىك بىر ئىشقا ئايلىنىپ قالىدۇ.

تۇگەنچە

بىز ئائىلىدىن كەلگەن، ئائىلىگە قايتىمىز. بىز ئائىلىسىز ياشىيالمايمىز، ئائىلىسىز بىز ئۆز خۇشاللىقىمىز، بەختىمىزنى يارىتالمايمىز. بىزنىڭ يىغىمىزمۇ، كۈلكىمىزمۇ ئائىلىدىن كېلىدۇ. ئائىلە بىزنىڭ بارلىقىمىز ئەمەس، بىز ئائىلىمىزنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يەنە بىر ئائىلىمىزنىڭ بارلىقىنى، ئۆزىمىزنىڭ ئوخشاشلا شۇ ئائىلىنىڭ پەرزەنتى، خوجايىنى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز، ئائىلىمىزدىن ھالقىغان مەسئۇلىيەتكە جاسارەت بىلەن يۈزلىنەلىشىمىز كېرەك. بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش تەس، ئەمما ۋۇجۇدقا چىقىپ بولغان ئىشنى ساقلاپ قېلىش ئۇنىڭدىنمۇ تەس. كېيىنكى ھاياتىمىزغا قانداق ئادەمنى تاللىشىمىز، قانداق كىشى بىلەن توي قىلىشىمىز بىزنىڭ يېرىم ئۆمرىمىزنىڭ، ئەمما ئەڭ مۇھىم ئۆمرىمىزنىڭ غەلىبىلىك ياكى مەغلۇبىيەتلىك ئۆتۈشىنى بەلگىلەيدۇ. بۇ يەردىكى مەسىلە دەل نېمىگە ئاساسەن نېمىنى مۇھىم ئورۇنغا قويۇپ تۇرۇپ، قانداق كىشىنى تاللاش مەسىلىسىدۇر. نۇرغۇنلىرىمىز دەل مۇشۇ ئىشتا قەدەمنى خاتا باسىمىز. دە، ئۆزىمىزنى مەڭگۈلۈك نادامەتتە قالدۇرىمىز. ئالايلۇق، بىزنىڭ نۇرغۇن ياشلىرىمىز نېرى - بېرىسىنى ئويلاشمايلا، سىنىپتا ئەلاچى ئوقۇغان، ھەمىشە ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئالىدىغانلارنى تاللايدۇ ھەم دەرس بىلىشنى ئەڭ مۇھىم ئۆلچەم قىلىدۇ. ئەمما، تۇرمۇش ئۇلارنىڭ بۇ ئەلاچىلىقى بىلەن كارى يوق. تۇرمۇش ئادەمدىن دىت - پاراسەت، ياخشى مىجەز - خاراكتېر تەلەپ قىلىدۇ. ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، سىنىپ، مەكتەپ ئائىلە ئەمەس، سىز ئوقۇتقۇچى ياكى ئوقۇغۇچى تاللاۋاتمايسىز، بەلكى جورا، يەنى خوتۇن، ئەر تاللاۋاتسىز.

دېمەك، كىمنى تاللاش، نېمىنى كۆزلەپ، نېمىگە ئاساسلىنىپ

تاللاش مەسىلىنىڭ ئاچقۇچى. دۇنيادا ئۆزىنى ئاتىغۇدەك، پىدا قىلغۇدەك نەرسىسى يوق كىشىلەر ئەڭ بەختسىز كىشىلەردۇر. بۇنداق ھاياتتا مەنە بولمايدۇ، مەنە يوق ھاياتتا بولسا خۇشاللىق، بەخت تېخىمۇ بولمايدۇ. نىشانى يوق كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا قويىدىغان بەلگىلىك بىر ئۆلچىمى، تەلىپى بولمايدۇ، ھەتتا تۇرمۇشتا قانداقراق ئادەم بىلەن بىللە ياشىسا بەختلىك بولىدىغانلىقىنىمۇ ئويلىيالمايدۇ، ھەممە ئۇلارغا نىسبەتەن بەربىر. ھايات گويا بىر سەپەر، ئەر - خوتۇنلار بىر ئاپتوبۇسقا چۈشكەن يولۇچىلاردۇر. ناۋادا ئىككىسىنىڭ مەنزىلى ئوخشىمىسا، كۆنلەرنىڭ بىرىدە بىرى يېرىم يولدىلا ماشىنىدىن چۈشۈپ قېلىشقا توغرا كېلىدۇ. دېمەك، ئورتاق ئېتىقاد،ئورتاق غايە ئاساسىدىكى ئائىلە ئاندىن مۇستەھكەم بولىدۇ، بۇنىڭدىن شەكىللەنگەن مۇھەببەتمۇ ھەقىقىي، مەڭگۈلۈك بولىدۇ.

ھەممىمىز شۇنى چۈشىنىۋېلىشىمىز كېرەككى، رېئاللىق بەربىر رېئاللىق، ئۇنىڭدىن قاچىساۋېرىش مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ يولى ئەمەس. بىز تۇرمۇشتا ئۆزىمىز ياقتۇرمىغان بەزى ئىشلاردىن ۋاز كېچىپ تۇرۇپ، يەنە باشقا بىر ئۆزىمىز ياقتۇرمىغان، ئەمما ئېرىشەلمىگەن نەرسىگە ئېرىشەلىشىمىز مۇمكىن. توي قىلىپ ئىلگىرىكى نۇرغۇن نەرسىلىرىمىزنى يوقىتىمىز، يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئېرىشىمىز. بۇنىڭدىن ساقلىنىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ، ھاياتلىقتىكى تۇپ قانۇنىيەت. يوقىتىپ ئېرىشىمىز، ئېرىشىپ يوقىتىمىز. پەقەت ئېرىشمەكچى بولغىنىمىز بىزگە نىسبەتەن تېخىمۇ بەكرەك ئەھمىيەتلىك بولغىنى ئۈچۈن، يوقاتقانلىرىمىز ھەققىدە قەدىرى ئۆتۈلمىسىلا قايغۇرمايمىز. ۋەھالەنكى، ھامىنى قەدىرى ئۆتۈلىدۇ. ئەمما، بۇنىڭدىن دەرھال پۇشايمان قىلىپ، قايغۇرۇپ ئىسىت، دېيىش تولىمۇ ھاماقەتلىك. ئادەمدە مانا مۇشۇنداق مۇقەررەر ھادىسىلەرگە ئىدىيىسىدە تەييارلىق بولۇشى، يۈز بېرىپ قالغاندا ئاھ

ئۇرۇپ، نادامەت چېكىپ كەتمەسلىكى كېرەك. سەۋر قىلىشنى بىلمىگەن ئادەم بەختتىن لەززەتلىنىشنىمۇ بىلمەيدۇ. كىشى پەقەت ھازىر ئۆزى يۈزلىنىۋاتقان رېئاللىققا لايىق يول تېپىشنى ئويلىسا، شۇنىڭغا ھەقىقىي يۈزلىنىپ ياشىسىلا، يەنە يېڭى خۇشاللىق، يېڭى لەززەت تۇغۇلۇپ تۇرىدۇ، يوقىتىش ئازابلىرى يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. بىز كۆلكە بىلەن يىغىمىزنى يۇيۇشنى بىلىۋېلىشىمىز كېرەك. سىز ئۆزگىرىشچان رېئاللىققا ئۆزگەرمەس كۆز بىلەن قارىماڭ. ئۆزگىرىشچان رېئاللىققا قانداق مۇئامىلە قىلىش، قانداق تاقابىل تۇرۇش دەل ئادەمدىكى ياشاش ئىقتىدارى مەسلىسىدۇر. ئەپسۇسكى، بىزدە بۇنداق ئىقتىدارغا ئىگە كىشىلەر بەك ئاز. تويدىن كېيىنكى تۇرمۇش تويدىن ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدۇ. توي قىلغان ئادەم مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، قايتا تۇغۇلغان ئادەم بولىدۇ. ئۇ ئۆز قىممىتىنى قايتا يارىتىدۇ، مەسئۇلىيىتىنى قايتا ئويلايدۇ، شەيئىلەرگە ئەمدى باشقىچە نەزەردە قارايدۇ، باشقىچە يولدا پىكىر قىلىدۇ. ياشلىرىمىزنىڭ يەنە شۇنى سەمىگە سىڭىش زۆرۈركى، تۇرمۇش ھىندىستانىنىڭ كىنولىرى ئەمەس، تۇرمۇشتا ھەرگىزمۇ يېشىل ئوتلاقلاردا، تاغ ـ دالىلاردا قىيغىتىپ سەكرەپ يۈرىدىغان ئىش يوق. تۇرمۇش ئۇلار ئېيتقان ناخشىلاردەك ئۇنداق گارمونىك، مۇڭلۇق بولمايدۇ. خىيالىڭىزدىكى قەھرىمان يىگىت، ۋاپادار قىزلار ئەمەلىيەتتە يوق. مۇھەببەت قانچە دەبدەبىلىك، ۋەدە-قەسەملىك بولغانسېرى شۇنچە يالغانلىشىپ بارىدۇ. تولا مەيدىسىگە مۇشتلايدىغان شېرىن سۆز يىگىتلەر دەل ئالدامچىلاردۇر. سىزگە بىردەمدىلا بارلىقىنى، بەختىنى تاپشۇرغان رەنالارمۇ تولىمۇ ھاماقەت، دۆت قىزلاردۇر، بۇنداقلار مەڭگۈلۈك جورا بولۇشقا ھەرگىز يارىمايدۇ. ئېرىشكىلى بولمايدىغان نەرسىنى ئارزۇ قىلماڭلار، ئۆزۈڭلارنى بىھۇدە ئازابلاپ قويىسىلەر. ئازاب دەل ئارزۇلىغىنىغا ئېرىشەلمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇ چاغدا بۇ ئازابتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى تولىمۇ

ئـاددىي، ئـۇ بولسـمۇ ئېرىشـەلمەيدىغان نەرسـىدىن ۋاز كـېچىش. ھەممـىز بەختكە، خۇشاللىققا موھـتاج. ۋەھالـەنكى، بـەخت بولسـا ھەممـىزنىڭ سېخىيلىق بىلەن قۇربان بېرىشى، بەدەل تۆلىشىگە موھتاج.

ئۇقۇم، رېئاللىق، تەقدىر

ئادىل ئابدۇقادىرنىڭ شۇ ناملىق ماقالىسىگە تولۇقلىما

تەقدىر ھەققىدىكى مۇنازىرە، تالاش - تارتىشلار ئەزەلدىن بويىكەلگەن، ئەمما ھېچ ئايىغى چىقمىغان بىر مەسىلىدۇر. چۈنكى، ئىنسانلارنىڭ ئۆزىگە نامەلۇم، ئېنىقسىز نەرسىلەر ئۈستىدىكى تالاش- تارتىشلىرى پۈتۈنلەي نەتىجىسىز بولىدۇ. كىشىلەر ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ ئۆز تەقدىرىمىز ئۆز ئىلكىمىزدە، تەقدىرىمىزنى ئۆزگەرتىمىز، ئۆزىمىز ئۆز تەقدىرىمىزنىڭ تۆمۈرچىسى، دېگەندەك ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدىغان شوئارلارنى توۋلاشقا ئامراق. ئەمما، بۇلار بۇنداق ياڭراق شوئارلارنى توۋلاشتىن ئاۋۇال، تەقدىر دېگەن زادى قانداق ئۇقۇم ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقمايدۇ. ئادەم زادى قانداق نەرسىلەرنى ئۆزگەرتەلەيدۇ؟

مېنىڭچە، بىرى ئادەم ئۆزى بىلگەن نەرسىلەرنى، يەنە بىرى قۇربى يېتىدىغان نەرسىلەرنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. بىلمىگەن نەرسىنى قانداقمۇ ئۆزگەرتكىلى بولسۇن؟ دېمەك، تەقدىر پۈتۈنلەي كەلگۈسىگە مەنسۇپ بىر ئۇقۇم. بىز كەلگۈسىمىزنى پەرەز قىلالىساقمۇ بىلەلمەيمىز. ئەمما، بىز ھەمىشە ئۆزىمىزگە نامەلۇم بولغان نەرسىنى ئۆزگەرتىمەن دەيمىز. ئادەم مېنىڭچە، تەقدىرنى ئەمەس، رېئاللىقىنى ئۆزگەرتىمەن دېگىنى تۇزۇك. رېئاللىق نەق ئۇقۇم، ئەمما تەقدىر ھېسسىي ئۇقۇم. بىز ھەمىشە بېشىمىزغا ھەرخىل قىسمەتلەر، ئۆزگىرىشلەر كېلىپ بولغاندىن كېيىن، بىز ئۇنى تەقدىر

دەپ ئاتايمىز. ماھىيەتتە بىز تەقدىر دەپ ئاتىغان ئىشلار بىزگە دۇچ كېلىپ بولغان، بىزدە يۇز بېرىپ بولغان ئۆزگىرىش -مەسىلىدۇر. بىز تولا تىلغا ئالىدىغان تەقدىر دېگەن بۇ ئۇقۇمدا كۆزدە تۇتۇلغىنىمىز ياكى ئىپادىلىمەكچى بولغىنىمىز بىزنىڭ بولغۇسى ھالىتىمىز. ئەمما، بۇ ئۇقۇمنىڭ بىزنىڭ خاھىشىمىزغا قارىمايدىغان ئەمەلىي مەنىسى بىزنىڭ بولۇپ بولغان ھالىتىمىز، يەنى بىزنىڭ نەق رېئاللىقىمىزدۇر. شۇڭلاشقا شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، كىشىلەرنىڭ تەقدىر دېگىنى ھازىرقى نەق رېئاللىقنىڭ ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇر قىلىدىكى داۋامىدۇر ياكى باشقىچە ئېيتقاندا، تەسەۋۋۇرلاشقان ئىستىقبالدۇر. گەرچە بۇ بىر خىيالىي ئۇقۇم بولسىمۇ، ئەمما ئۇ مېڭىمىزدە مەۋجۇت بولغانلىقتىن، يەنىلا تەپەككۇر ئىزغا، دۇنيانى بىلىشىمىزگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭلاشقا، بىز ئۇنىڭغا بىر نام قويۇپ، ئۇنى تەپەككۇر ئېقىنىمىزنىڭ بىرەر تامچىسى قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن پىكىر يۈرگۈزۈشكە، ئۇنى شەرھلەشكە موھتاج. شۇ سەۋەبتىنمۇ تەقدىر دېگەن بۇ سۆزبېيىكتىپ ئۇقۇم لۇغەت سوستاۋىدا مۇستەقىل بىر ئورۇن ئىگىلىگەن. مېنىڭچە، ئادەمنىڭ تەقدىر ئالدىدىكى بىردىنبىر ۋەزىپىسى ئۇنى چۈشىنىش ياكى چۈشەندۈرۈش، شەرھلەش ئەمەس، تەتقىق قىلىش تېخىمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ خىيالىي ئۇقۇمنى كاللىسىدىن چىقىرىپ تاشلاپ، ئۆزى نەق دۇچ كەلگەن مەسىلە ھەققىدە پىكىر قىلىش،ئۇنى ھەل قىلىش، رېئاللىقى ھەققىدە باش قاتۇرۇش. ئادەم دۇچ كەلگەن ئىشنىڭ ئاخىرى چىقسا(مەيلى پايدىلىق ياكى زىيانلىق نەتىجە بولسۇن)، شۇ تەقدىر ھېسابلىنىدۇ. بىلىش كىرەككى، تەقدىر جەريان ئەمەس، نەتىجىدۇر. تەقدىر دېمەك بۇگۈن دېمەكتۇر. بۇگۈن ئۇچۇن تىرىشىش تەقدىر ئۇچۇن تىرىشىشتۇر.

ئادەم تەقدىر ئۇچۇن تىرىشىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ نەتىجىسى كۆپىنچە ھاللاردا پەقەت ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى تەرىپىدىنلا

بەلگىلەنمەيدۇ، بۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار بەك كۆپ. دېمەك، نەتىجىنىڭ قانداق بولۇشى تەسىر كۆرسىتىدىغان قايسى خىل ئامىلنىڭ كۈچلۈك بولۇشىغا باغلىق. بولۇپمۇ بۈگۈنكىدەك دۇنيادا شەخسنىڭ تەقدىرى قارىماققا ئۆز ئىلكىدە، ئەمما بۇ پۈتۈنلەي ئۆزىنىڭ ئارزۇ-غايىلىرىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە كەلگەن. ھازىر بىز غايەت زور بىر ئىجتىمائىي ماشىنىنىڭ بىر ۋېنتىسى. بىز ئۆزىمىزنىڭ بۇ ماشىنىدىكى ئورنىنى ئۆزىمىز بەلگىلىيەلمەيمىز، بەلكى ماشىنىنىڭ بىزگە بولغان تەلىپى بەلگىلەيدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، بىز پۈتۈنلەي ئەتراپىمىزدىكى مۇھىتقا تەۋە. بىز ئۆزىمىز خالاپ-خالىماي مۇھىتنىڭ قۇربانلىغا ئايلىنىمىز.

روشەنكى، ئادەمنىڭ رېئاللىقى مۇستەقىل پائالىيەتچانلىق بىلەن مۇھىتنىڭ بىرلەشمە تەسىرىنىڭ مەھسۇلى. ئەمما، كىشىلەر ئارىسىدا مۇھىتنىڭ تەسىرىگە يەم بولغۇچىلار مۇتلەق كۆپ سانلىقنى تەشكىل قىلىدۇ. مۇستەقىل پائالىيەتچانلىقى بىلەن مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇنۇملۇك تاقابىل تۇرالايدىغان، ئۇنىڭدىن پايدىلىنالايدىغان كىشىلەر بەك ئاز، ئادەملەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى تەسلىمچىدۇر.

كىشىلەر ئادەم ئۆز تەقدىرىنىڭ تۆمۈرچىسىدۇر، دەپ باشقىلارغا ۋە ئۆزىگە ئىلھام - تەسەللى بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇيەردىكى ئەڭ ماھىيەتلىك مەسىلە تۆمۈر سوقىدىغان بازغانىنىڭ كىمگە ھەقىقىي تەۋەلىكى. بازغان ئۆزىڭىزنىڭ بولسا، سىز سوقۇپ چىقارغان تەقدىر ئۆزىڭىزنىڭ، ئەمما بازغان باشقىلاردىن ئارىيەتكە ئېلىنغان ياكى باشقىلار سىزگە بەرگەن بولسا، ئۇ ھالدا سىزنىڭ تەقدىرىڭىز باشقىلارنىڭ تەجرىبە ئېتىزى ۋە ياكى سەندىلى بوپقالىدۇ. تېخىمۇ مەسخىرىلىك يېرى شۇكى، بۇلار بۇ تەجرىبىنى سىزنىڭ قولىڭىز ئارقىلىق ئىشلەيدۇ، ئەمما سىز بۇنىڭدىن بىخەۋەر.

ئەلۋەتتە، مەن بۇ يەردە ئىرادىنىڭ، يەنى سۇبېيېكتىپ ئامىلنىڭ

كۆچىنى نەزەردىن ساقىت قىلماقچى ئەمەس. مېنىڭ بۇيەردە كۆزدە تۇتقىنىم بىر ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال، يەنى رېئاللىققا تەسىر كۆرسىتەلىگۈدەك ئىرادىسى بار كىشىلەر ناھايىتى ئاز، رېئاللىق تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنىدىغان كىشىلەر بولسا ساماندەك تولا.

دوستۇم (ئادىل ئابدۇقادىر)«ئۇقۇم، رېئاللىق ۋە تەقدىر» دېگەن ماقالىسىدە ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئىككىلەمچى ئەل خەلقلىرىنىڭ تەقدىرىنىڭ كۆچلۈك قوۋملەرنىڭ مۇتلەق تەسىرى ئاستىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي نۇقتىلاردىن ئەمەس، بەلكى ئىلىم ـ ئۇقۇم نۇقتىسىدىن تەھلىل قىپتۇ. ئەلۋەتتە، بۇ زامانىۋى قۇللۇقنىڭ يېڭىچە شەكلى. ئەمما، نەزىرىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق قاتلاملارغا تىكسەك، ئاجىز ئەللەردىكى بۇخىل تەسلىمچىلىك ئەڭ ئاۋۋال ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنىڭ نامراتلىقى، سىياسىيسىنىڭ تۇراقسىزلىقى ياكى ھوقۇقسىزلىقى، مەرىپەت ـ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تۆۋەنلىكىدىن كەلگەن.

جاھاندا نامراتلارنىڭ باي بولۇشىنى، ئاجىزلارنىڭ كۆچلۈك بولۇشىنى ئارزۇ قىلىشى ئەقەللىي بىر ھادىسە. ئەمما، بۇخىل ئارزۇنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆچىيىشى مۇقەررەر يوسۇندا مەنىۋى تەسلىمچىلىك، قۇللۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ ئارزۇ بايلارنى نامراتلارنىڭ ئۇلگىسىگە، نىشانىغا ئايلاندۇرىدۇ. نامراتلار نەزىرىدىكى بۇ ئۇلگە شۇنچىلىك مۇكەممەل، نۇقسانسىز بولىدۇكى، ئۇلارنىڭ دوپپا كىيمەي يالاكۆتاش يۈرۈشى، گالىستۇك تاقىشى ياكى پولۇنى قولىدا يېمەي قوشۇق ـ چوكىدا يېيىشىمۇ نامراتلار نەزىرىدە ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنىڭ مۇھىم سەۋەبلىرى بوپقالىدۇ. دە، نامراتلار ئۆزىنىڭ ھەممە نېمىسىدىن گۇمانلىنىدۇ، ھەممە نېمىسىنى ئىنكار قىلىدۇ ھەم ھەرۋاقىت ۋاز كېچىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئۇلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى، قالاق، نامرات ھالىتىنىڭ تۆپ سەۋەبى، دەپ بىلىدۇ. مانا بۇ ئىچكى مەنىۋى شەرت ئۆزلۇكىدىن ھازىرلىنىپ قالغاچقا، ياتلارنىڭ مەيلى ئۇقۇم، نەزەريىلىرى ياكى تۇرمۇش

ئۇسۇللىرى، مەدەنىيەت شەكىللىرىنىڭ نامراتلاردا ئۆزلەشمىكى ئىنتايىن ئوڭايلىشىپ كېتىدۇ، ھەتتا بۇنىڭدىن ياتلارمۇ ھەيران قالىدۇ ھەم ئۆز مەدەنىيىتىنى ئۇلاردا ئومۇملاشتۇرۇشقا تىرىشىشنىڭ ھاجىتى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

بىزمۇ بەزىدە ئۆزىمىزنىڭ يەھۇدىيلاردەك، بەزىدە ياپونلاردەك، بەزىدە ئامېرىكىلىقلاردەك بولالمىغانلىقىمىزدىن تولا رەنجىپ قاقشايمىز. ھەتتا بەزىلىرىمىزنىڭ بالىلىرىمىزنى ھېچكىمگە ئىشەنمەيدىغان قىلىپ تەربىيىلەش ئۈچۈن تامغا چىقىرىپ قويۇپ: قېنى،بالام سەكرە، مەن تۇتۇۋالمەن، دەپ قويۇپ، سەكرىگەندە قولىمىزنى تارتىۋالغۇمىز (بىر يەھۇدىينىڭ شۇنداق قىلغانلىقى قايسىبىر ژۇرنالغا بېسىلغان) ياكى بالىلىرىمىزنى ئىمانلىق تەربىيىلەش ئۈچۈن(تۇرمۇشىدا تەۋرىتىنىڭ بىرەر جۈملىسىگىمۇ رىئايە قىلىپ قويمايدىغان) يەھۇدىيلار تەۋرىتقا ھەسەل سۈركەپ بەرگەندەك بىزنىڭمۇ قۇرئان كەرىمگە ھەسەل سۈركەپ بەرگۈمىز ياكى خىرمەت ئىشلىرىمىز بەك ئالدىراش بولغاچقا ۋاقىتنى قەدىرلەش ئۈچۈن، ئۇزاق ۋاقىت كۆرۈشەلمىگەن دوستلىرىمىز يوقلاپ كەلسىمۇ، ئامېرىكىلىقلاردەك: كەچۈر دوستۇم، ھازىر بەك ئالدىراش، بارالمايمەن، ھەپتە ئاخىرى كۆرۈشسەك، دېگۈمىز كېلىدۇ.

قىسقىسى، نامراتلىق ئاجىزلىق، پەسكەشلىك، ناكەسلىككە بەك يېقىن تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدىن ئادەم ئاڭلىغۇدەك، كىشىنى روھلاندۇرغۇدەك جەڭگىۋار سادا چىقمايدۇ. كۈچلۈكلەر ئالدىدا ئۇلارنىڭ تىزىلا ئەمەس، روھىمۇ پۈكۈلگەن. مانا بۇ خىل پىسخىكا شۇ مىللەت ئىلىم ساھەسىنىمۇ ئەجنەبىي ئۇقۇملارنىڭ قىزىق بازىرىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. بۇ بازارنىڭ سادىق خېرىدارلىرى شۇ مىللەتنىڭ زىيالىيلىرى بولىدۇ. ئۇلاردىن كىم مۇشۇنداق ئۇقۇملارنى كۆپ ئىشلىتەلىسە، كۆپ بىلسە، شۇ قالتىس ھېسابلىنىدۇ، ھەم بۇ بىلىملىك بولۇش - بولماسلىقنىڭ مۇھىم ئۆلچىمىگە، شەرتىگە ئايلىنىدۇ. شۇڭا، بىزمۇ غەيرىي - غەيرىي چەت

ئەل ئىمارلىرىنى ئىشلىتەلمىگىنىمىزدىن پەخىرلىنىمىز.

بىز تەپەككۇر قىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش ئۈچۈن بەلگىلىك ئۇقۇم، تەبىر، قېلىپلارغا موھتاج. بۇ بىزنىڭ پىكرىمىزنى تېخىمۇ روشەنلىككە ئىگە قىلىدۇ. بىز بۇلاردىن پايدىلىنىپ ئۆز نەزەريىمىزنى شەكىللەندۈرىمىز، مەقسەتلىرىمىزنى ئىپادىلەيمىز. ئۇلار خۇددى بىنا سالىدىغان خىشقا ئوخشايدۇ، خىشنىڭ سۈپىتى بىنانىڭ مۇستەھكەم - ئاجىزلىقىنى بەلگىلەيدۇ. ئۆزىمىزدە بۇنداق خىشلار بولمىغاچقا، تەبىئىي ھالدا بىزمۇ ئىمپورت قىلىنغان ئۇقۇم، نەزەريىلەرنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىلىرىغا ئايلىنىپ، شۇلارنى چۈشىنىش، شۇلارغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن بارلىق زېھنىمىزنى، ۋاقتىمىزنى سەرپ قىلىشقا مەجبۇر بولىمىز. بۇ جەريانىدا بىز ئۆزىمىز بىلىپ - بىلمەي خىشتا باراڭ سالىمىز.

بىر يېڭى ئاتالغۇ، ئىبارىنىڭ مەيدانغا كېلىشى تەبىئىي يوسۇندا كىشىلەردىن ئۇنىڭغا ماسلىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ، كىشىلەرمۇ بىلىپ-بىلمەي، خالاپ-خالىماي مۇشۇلار بىلەن ئۆزىنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى تولدۇرىدۇ. خۇددى ئادەل ئېيتقاندەك «يېڭى ئۇقۇملار ئىجاد قىلىنىشتىن، ئۇ قوبۇل قىلىنىپ كېڭىيىشكىچە بولغان جەريان ئەمەلىيەتتە مەلۇم خىل ئىرادىنىڭ ئەكس ئېتىش ۋە ئىشقا ئېشىش جەريانىدىن ئىبارەت. ئۆزىمىزدە ئىبارە بولمايدىكەن، بىز باشقىلارنىڭ ئىبارىسىدىن پايدىلىنىشقا مەجبۇر. بىز ئۆزىمىزنىڭ ئىلىم - ئەقىل مۇنارىنى باشقىلارنىڭ خىش-تاشلىرىدا قوپۇرۇۋاتىمىز، ئەمما ھازىر بىزگە ئامال يوق، بۇ بىزنىڭ ھازىرقى قىسمىتىمىز.

بىرمىللەتنىڭ تىل ئىستېمالىدىن بەزىبىر تۇراقلىق ئىبارە، ئاتالغۇلارنىڭ چۈشۈپ قېلىشى ماھىيەتتە مەلۇم دەۋرنىڭ، مەدەنىيەتنىڭ مەلۇم تەرىپىنىڭ ئۇنتۇلۇپ قېلىنىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. بەزى ئىبارىلەرنىڭ كەينىگە زور بىر تارىخىي دەۋر يوشۇرۇنغان. مەسىلەن، چەنتۇ دېگەن ئىبارە بىزگە 1920-،1930-

يىللاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي ھالىتىنى، شىنجاڭدىكى مانجۇ ھۆكۈمرانلىقىنىڭ سايىسىنى خىلمۇ خىل يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. يەنە ئالساق، داشقازانىنىڭ تامىقى، قارا يىپ، ھەتتا سايىم نوچى دېگەن گەپلەرمۇ ناھايىتى كەڭ دائىرىلىك مەنىلەرگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ. بۇ خىل ئىبارىلەرنىڭ ئاستا - ئاستا ئۇنتۇلۇشى بىر مىللەتنىڭ تارىخى، كەچۈرمىشى، مەدەنىيىتىنىڭ ئۇنتۇلۇش جەريانىدۇر.

بىز ھازىر يېڭى ئۇقۇم، يېڭى ئاتالغۇ ئىجاد قىلىشتا پۈتۈنلەي بېقىندى، پاسسىپ ئورۇندا. بىزنىڭ ھازىر بىردىنبىر قىلالايدىغىنىمىز چەت ئەل تىلىرىدىكى ئاتالغۇلارنى قاملاشتۇرالساق تەرجىمە قىلىپ، بولمىسا ئاھاڭ تەرجىمىسى قىلىپلا تىلىمىزدا ئۆزلەشتۈرۈش. ئۇ ئاتالغۇلارغا ئۆز تىلىمىزدىن ئىسىم قويۇپ باقايلى دەپ زورۇقۇپ باقساقمۇ، ھېچ ئۆزىمىزنىڭكىگە ئوخشىتالمايمىز. چۈنكى بىز شۇ ئاتالغۇ ياكى شۇ ئاتالغۇ ۋەكىللىك قىلغان شەيئىنىڭ ئىجادچىسى ئەمەس. بالىنىڭ دادىسى كىم بولسا ئىسمىنى شۇ قويىدۇ. باشقىلار بالىسىغا ئىسمىنى قانداق قويغان بولسا، بىزمۇ ئۇلارنى شۇنداق چاقىرىشقا مەجبۇر. بىز بۇ چاغدا تىلىمىزنىڭ ئىپادىلەش ئىقتىدارى ياكى چۈشىنىش سەۋىيىمىزنىڭ تۆۋەنلىكىدىن ئاغرىنماي، بالا تېپىش ئىقتىدارىمىزنىڭ تۆۋەنلىكىدىن ئاغرىنساق بولىدۇ.

مېنىڭچە، بىر تىلنىڭ ئىپادىلەش كۈچى، سۆزلۈك مىقدارىنىڭ مول - ئازلىقى، جۈملە شەكىللىرىنىڭ ھەرخىللىقى ئاۋۇال شۇ مىللەتنىڭ ئەقىل - ئىلىم، تەپەككۇر جۇغلانمىسىنىڭ مىقدارىغا باغلىق. تەپەككۇرنى جىلغىلارغا توپلانغان سۇ دېسەك، تىلدىكى ئىپادىلەش شەكىللىرى،جۈملىلەر شۇ جىلغىدىن ئېقىپ چىققان تارام-تارام ئېقىنلاردۇر. جىلغىدىكى سۇ قانچە كۆپ بولسا، ئېقىنلارمۇ شۇنچە دولقۇنلۇق، ئەگرى - بۈگرى، مۇرەككەپ، ئېقىش يوللىرى ھەرخىل بولىدۇ. سۇ ئاز بولسا، ئېقىنلىرىمۇ سۇسىز، جانسىز، ئاددىي بولىدۇ.

ئىجاد قىلىش شۇ ئىجاد قىلىنغان نەرسىنى شەرھلەش ھوقۇقىنىمۇ بەلگىلەيدۇ. كىم ئىجادچى — شۇ شەرھلىگۈچى، باشقىلار بولسا شەرھلىگۈچى قانداق شەرھلىسە، شۇنداق چۈشىنىپ، شۇنداق قوبۇل قىلىدۇ، ئۇلاردا ئۇنىڭدىن ئارتۇق تاللاش بوشلۇقى بولمايدۇ. «دىنىي ئەسلىيەتچىلىك» دېگەن ئاتالغۇنى مىسالغا ئالايلى. ئەسلىدە ئىسلام دىنىدا ئەسلىيەتچىلىك دەيدىغان گەپ يوق، بۇ گەپ ئەسلىدە خرىستىئانلاردا پەيدا بولغان بولۇپ، خرىستىئانلاردىكى ئەسلىي دىنىي ئەنئەنىگە قايتىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان بىر ئېقىم. ئەمما، بۇنى غەربلىكلەر يېقىنقى زامانىدىكى ئىسلام گۇللىنىش ھەرىكەتلىرىگە نام قىلىپ قويۇۋېدى، مۇشۇ بىر دىن ئىچىدىكى كىشىلەر بىر - بىرىنى سەن ئەسلىيەتچى، سەن ۋەھھابىي... دېگەندەك لاگېرلارغا ئايرىدى، يەنى ئۆزىنى بۇ ئاتالغۇلارغا لايىقلاشتۇردى.

يېقىنقى زامانىدىكى غەرب مۇستەملىكىچىلىك تارىخى مەلۇم بىر نۇقتىدىن ئېيتقاندا، مۇستەملىكە رايونلىرىنىڭ ئۆز مەدەنىيىتى، ئۆز ئەنئەنىسىدىن ياتلىشىش تارىخى بولدى. بۇ جەريانداغى غەربچە ئۇقۇم، ئاتالغۇلار مۇستەملىكە رايونلىرىغا كەلكۈندەك ئېقىپ كىرىپ، مۇستەملىكە زىيالىيلىرىنىڭ كۆزلىرىنى مەرۋايىتتەك چاقنىتىۋەتتى. بولۇپمۇ ئىسلام ئەللىرىدە بۇ خىل ئەھۋال تولىمۇ ئېغىر بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرى تەربىيىلەنگەن غەرب قىممەت قارىشىدا ئىسلام دىنىنى كۆزىتىدىغان بولدى. مۇستەملىكە تەربىيىسىنىڭ مەھسۇلى بولمىش ئىسمى ئابدۇرەھمان، ئابدۇللا، ئەمما مېڭىسى روبېرت، جونسونچە بىر ئەۋلاد ئەرەب زىيالىيلىرى يېتىشىپ چىقتى. ئۇلار غەرب پەلسەپىسى سايىسىدىن ئىسلامنى شەرھلەشكە باشلىدى. ئۇلار تولىمۇ بىچارىلارچە غەرب پەلسەپە، مەدەنىيەت ئېلىمېنتلىرىنىڭ ئىسلام دىنىدىمۇ بولۇشىنى ئۈمىد قىلىشىپ، ناۋادا ئازراق ئورتاقلىق تېپىلىپ قالسا، بىزنىڭ دىنىمىزدىمۇ مۇنداق ئىلغار نەرسىلەر بار ئىكەن، دەپ دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتىدىغان بولدى. شۇڭلاشقا،

ماركسىزمنىڭ ئەڑەبلەردە تارقىلىشى بىلەن دەرھال ئۇلاردا ئىسلامچە سوتسىيالىزم دېگەندەك دادىسى نامىلۇم ئۇقۇملار پەيدا بولدى. مۇھەممەد پەيغەمبەرنىمۇ سوتسىيالىزمچى، دەپ شەرھلەشتى. غەرب دېموكراتىيە، كىشىلىك ھوقۇق ئىدىيىلىرىنىڭ تارقىلىشى بىلەن «ئىسلام» ۋە دېموكراتىيە، «ئىسلامدا دېموكراتىيە»، كىشىلىك ھوقۇق ۋە ئىسلام، دېگەندەك كىتابلار كىتابخانىلارنى بىر ئالدى. ئىسلامنى غەرب ئەندىزىسىگە تەققاسلاپ چۈشىنىش، چۈشەندۈرۈش ئەڑەب ئىسلام زىيالىيلىرىنىڭ بىر يېڭى تەتقىقات مېتودىغا ئايلاندى. ئەلۋەتتە، بۇخىل ئەھۋال ئىسلام دۇنياسىدىلا يۈز بەرگىنى يوق. قانداقلا بىر غەربنىڭ مۇتلەق تەسىرى ئاستىغا چۈشۈپ قالغان جەمئىيەتتە بۇ خىل ئەھۋال ئاساسەن دېگۈدەك ئومۇميۈزلۈك ھادىسە. ئۆتكەندە كىتابخانىدا «كۆڭزى ئىدىيىسى ۋە دېموكراتىيە» دەيدىغان بىر كىتابنى ئوچراتتىم. ئىچىنى ئېچىپ ئوقۇمىدۇم، ئەمما زەكىي تەتقىقاتچىلار كۆڭزى ئىدىيىسىدىنمۇ دېموكراتىيە ئېلېمېنتلىرىنى تېپىپتۇ ھەم ئۇنىڭدىن ھاياجانغا چۆمۈشۈپتۇ، دەپ ئويلىدىم.

دېمەك، غەربچە ئۇقۇملارغەربتە پەقەت بىر ئۇقۇم، نەزەرىيە سۈپىتىدىلا مۇئامىلە قىلىنغان بىلەن، ئەمما ئۇ بىزدەكلەرنىڭ يېنىدا ئاللىقاچان بىر ئۆلچەم، پرىنسىپ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن. بىر جەمئىيەتتىن ئىجادىي، ئەقلىي روھنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بۇخىل ئەجنەبىي ئۇقۇملارنىڭ شۇ جەمئىيەتتە بازارلىشىشىغا يول ئاچسا، بۇخىل بازارلىشىش ماھىيەتتە شۇ پۈتكۈل جەمئىيەت خەلقىنىڭ مېڭىسى، روھىي دۇنياسىدا بىر ئاغدۇرما خاراكتېرلىك ئىشلارنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ. بۇخىل ئىستىخىيىلىك ئىستېلانىڭ تەبىئىي غەلىبىسى سۈپىتىدە شۇ جەمئىيەتنىڭ ئىگىسى بولغان دۆلەت مۇقەررەر يوسۇندا غەرب دۆلەتلىرىنىڭ ئاغا-ئىنىسىغا ئايلىنىدۇ.

مەلۇم بىر نەزەرىيە، ئۇقۇمنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى شۇنىڭغا ماس بىر ئەمەلىي پائالىيەت جەريانىنىڭمۇ مەيدانغا كېلىشىنى

تەبىئىي تەلەپ قىلىدۇ. گەرچە بۇخىل تەلەپ قانۇن ماددىسى ۋە مەمۇرىي بۇيرۇقلاردەك كەسكىن بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇلار يازغۇچى، ئالىملارنىڭ شەرھ، ئىزاھلىرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلار ئاستا-ئاستا ئاۋامنىڭ پىكىر قىلىش ئەندىزىسى، ئۆلچىمىگە ئايلىنىپ قېلىپ،ئادەم سەزمەك قىيىن بولغان ئىجتىمائىي پىكرىي ئازغۇنلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئەقىل دۇنيانى گۈزەل قىلىدۇ، بەزىدە رەزىلمۇ قىلىدۇ. ھازىرقى زامان ئەقلىي روھنىڭ مەھسۇلى، شۇنداقلا ھازىرقى زامانداىكى بۇ مىسلىسىز كرىزىسلەر يەنىلا شۇ ھەددىدىن ئاشقان ئەقلىي روھ ۋە ئۇمىدپەرەسلىكنىڭ مەھسۇلى. جاھاندىكى ھەرقانداق بىر ئىش، مەيلى ئۇ سىياسىي دىپلوماتىيە ئىشلىرى بولسۇن ۋە ياكى تولىمۇ ئەرزىمەس توخۇ تۇكى ئىشلار بولسۇن، ھازىرقى زامان كىشىلرىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ئوبيېكتىغا ئايلىنىپ قالدى.

كىشىلەر ھەربىر مەسىلە ئۈستىدە تۇم - تۇم كىتابلارنى، باش - ئايىغى يوق نەزەرىيىلەرنى پەيدا قىلىشماقتا. ئىنسانلار ئالدىدىكى سان-ساناقسىز يوللارنىڭ قايسىسىدا مېڭىشنى بىلمەي قايمۇقماقتا. ھازىرغۇ يول تاللاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلالايدىغان كىشىلەر بەك ئاز، شۇنداقتىمۇ يولنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولۇشى ئومۇمىيۈزلۈك ئازغۇنلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ھازىر مېڭىمىز ئاشپەزنىڭ قورۇما قاچىسىغا ئوخشاپ قالدى، ئاشپەز بىرده باشقا قورۇما ئۈسىدۇ، بىرده باشقا. شۇڭا دەيمىزكى، مېڭىمىز مەشئەل بولسۇن، ئۇ، يانسۇن، ئۇ، لاۋۇلدىسۇن!

ئىلىمگە خىيانەت ـــ ئەلگە قىيامەت

بىز ھازىر ھەممە نەرسە سېتىلىدىغان جەمئىيەتتە ياشاۋاتىمىز، ئەگەر بىز سېتىۋېلىشنى خالىساقلا ھەم پۇلىمىز بولسا، ھەممە نەرسىنى سېتىۋالالايمىز. بەلكىم بۇ ھەممىگە ماددىي مەنپەئەت ھاكىم ـ قازى بولغان بۇگۈنكى دۇنيانىڭ يەنە بىر پاجىئەسى بولسا كېرەك. پۇلغا ھەممىنى سېتىۋالغىلى بولامدۇ؟ دېگەن سوئال بىردەك ھەممەيلەنىڭ ياق! دېگەن جاۋابىغا ئېرىشكەن، ئەمما ئۇ بىزنىڭ نەسر، نۇتۇقلىرىمىزدىكى ئۇندەش جۈملىلەردىلا قېپقالدى، رېئاللىق بولسا يەنىلا پۇلنىڭ قۇدرىتىنى ئالىي رەۋىشتە نامايان قىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. بىز جەمئىيەتتىن شۇنداق كىشىلەرنى ئۇچرىتىمىزكى، ئۇلار پۇلغا گۇزەللىكنى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، دېيىشىدۇ، ئەمما پۇلغا گۇزەل قىزلارنى سېتىۋالىدۇ؛ مۇھەببەتنى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، دېيىشىدۇ، ئەمما نىكاھنى سېتىۋالالايدۇ. ھەتتا ھازىر كىشىلەرنىڭ ۋىجدان، ئىمانمۇ نۆۋەتتى كەلگەندە بىر دوملاپلا تاۋارغا ئايلىنىدۇ، ئۇمۇ ئوخشاشلا سېتىلىدۇ. دېمەك، بۇ دەۋر ئىنسان ۋۇجۇدىغا مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن بارلىق ماددىي ـ مەنىۋى ئېلېمېنتلاردىن ئەڭ يۇقىرى چەكتە ئىقتىسادىي قىممەت ياراتقىلى بولىدىغان بىر دەۋر.

«جاھاندا ئەڭ قاتتىق نەرسە نېمە؟»

«موھتاجلىق!». شۇنداق، بۇ جۈملىنى باشلانغۇچتا ئوقۇيدىغان چاغلىرىمدا ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن ئوقۇغىنىم

يادىمدا. ئادەمنىڭ ئىنتىلىشىتىن قىلغان ئىشلىرى بىلەن موھتاجلىقىتىن قىلغان ئىشلىرى روشەن پەرقلىنىدۇ. ئىنتىلىش ئاكتىپ روھىي ھالەتكە ۋەكىللىك قىلسا، موھتاجلىق پاسسىپ روھىي ھالەتكە ۋەكىللىك قىلىدۇ؛ ئىنتىلىش ئەركىنلىككە دالالەت قىلسا، موھتاجلىق قوللۇققا دالالەت قىلىدۇ. ماھىيەتتە بۇ ئىككىسى ئىنسان پائالىيىتىنىڭ ئىچكى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى. ئىنتىلىش موھتاجلىقىنىڭ ئالىي ماقامدىكى مۇقەددەسرەك ئىپادىسى، ئۇنىڭدا خىلمۇ خىل تاللاش ئىمكانىيىتى بار. ئەمما، موھتاجلىق مەجبۇرلۇقتۇر، بۇنىڭدا بويسۇنۇشلا بار، تاللاش يوق، مەن ئويلايمەنكى، ئىنسان پائالىيىتى بۇ ئىككىسىنىڭ مۇۋاپىق بىرلىكىدىلا ئاندىن مۇكەممەللىككە يەتسە كېرەك. موھتاجلىق رېئاللىقىنى، ئىنتىلىش غايىنى كۆزدە تۇتىدۇ. موھتاجلىقىنى بايقىيالماي، ئىنتىلىپلا يۈرگەن ئادەمنىڭ ئىشلىرى نەتىجىسىز بولىدۇ، ئەمما ئىنتىلىشىنى تەرك ئېتىپ، موھتاجلىق ھەلەكچىلىكىدىلا يۈرگەن ئادەمنىڭ ئىشلىرى ئۈلۈغۋار بولمايدۇ، ھەتتا بەزىدە پەسكەشلىشىپ كېتىدۇ. ئەمما، ھەممىنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئادەمنىڭ نېمىگە ئىنتىلگەنلىكىدە، نېمىگە موھتاجلىقىدا، ئىنسان ئۇچۇن تاللاشنىڭ ئۆزى بىر چوڭ سىناق.

مانا ھازىر بىز شۇنداق بىر دەۋردە ياشاۋېتىپتىمىزكى، بىز ساناقسىز موھتاجلىقلار بىلەن قورشالغان، ئۆزىمىزنىڭ ئەسلىي ئارمانلىرىمىز نەلەردە ئۇنتۇلغان. مائاشقا موھتاج، ئوقۇش ئارمان، خوتۇنغا موھتاج، مۇھەببەت ئارمان...

ئىنگلىز تىلى ئىگىلەش ئارمىنىم دەيسىز، ئەمما نېمىشقا؟ دەپ سورىسا، دەۋرنىڭ تەلىپى دەيسىز، مۇشۇ گەپنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ ئارمان ئەمەس، ئېھتىياج ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ. دەۋر تەقەززا قىلمىغان، ئەمما ھەر قانداق دەۋردە بولمىسا بولمايدىغان نەرسىلەرنى پەيدا قىلىشنى تەسەۋۋۇر قىلالامسىز؟ مېنىڭچە، ياق، بۇنداق

كىشىلەر بەك ئاز.

ئىنسانلار ھەرقانداق بىر دەۋردە ياشاش ئۈچۈن ئىلىمگە موھتاج بولغان، ئەمما بۇ خىل موھتاجلىق بۈگۈنكىدەك تەخىرسىز بولمىغان. بىلىملىك بولغانلىرىڭ ئالامەتلىرى بولمىش دېپلوم، ئۇنۋان، كىنىشكىلەر بۈگۈنكى زامان كىشىلىرىنىڭ ئىختىراسى، كىشىلەر ھازىر ئۆز سالاھىيەتلىرىنى شۇلاردىن ئىزدەيدىغان بولدى. بۇ خىل سۈنئىي سالاھىيەتلەر قانچە خىلمۇ خىللاشقانسېرى ئەسلىي ئىنسانلىق سالاھىيەت بارا ـ بارا ئۇنتۇلۇشقا باشلاپ، ئادەملەر سەن كىم؟ دېگەن سوئالغىمۇ دەرھال جاۋاب بېرەلمەي، ئېسەنكىرەپ قالىدىغان بولدى. ئەمەلىيەتتە، بۇلارنىڭ بولۇشى خاتا ئەمەس، ئەمما ھەممىنى شۇنىڭدىن ئىزدەش، شۇنى ئۆزلىرىنىڭ مارکسى قىلىۋېلىش خاتادۇر. چۈنكى، ئىنسان ئۈچۈن ئىنسان دېگەن مارکسلا يېتەرلىك شەرەپ، ئادەم بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق شەرەپنى قوغلاشقانداۋ، تاپتىن چىقىدۇ.

ساختىلىق قارا يۈرەكلىك بىلەن موھتاجلىقنىڭ مەھسۇلى. ھازىرغا قەدەر ئىنسانلار ساختىلىق ئىشلەتمىگەن ھېچنېمە قالمىدى. ئۇلارنىڭ ئېچىدە ئىلىم ـ مائارىپقا ئىشلىتىلگەن ساختىلىق ئادەملەرنى ئەبەدىي پۇشايماندا قالدۇرىدۇ، بىز ۋە ئەۋلادلىرىمىز بۇنىڭ زىيىنىنى مەڭگۈ تارتىمىز. ئۇنداقتا، بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىلىم ـ ساھەسى ياكى مائارىپى قانچىلىك پاكىز؟

بەلكىم بۇ ساھەدىكى پاكىزلىقنىڭ بەلگىلىك ئۆلچىمى بولمىسا كېرەك. رايونىمىزدا «سەللە يوغان ئىمان يوق، داستىخان يوغان بىر نان يوق» دېگەن تەمسىل ئاللىقاچان ئومۇميۈزلۈك ئەھۋالغا ئايلانغان. ھېچكىم خەنزۇ تىلىدا بەش يىل ئوقۇغا بىرەيلەنىڭ بىرەر پارچە ئىلتىماسىنى خەنزۇچە قاملاشتۇرۇپ يازالمىغىنىدىن بەك ھەيران قېلىپ يۈرمەيدۇ (ھەيران قالماسلىق كۆنۈپ كەتكەنلىكىنىڭ ئالامىتى، تولا ھەيرا قېلىش بىلمەسلىكنىڭ ئالامىتى، پەقەت ھەيران قالماسلىق غاپىللىقنىڭ ئالامىتى).

ھازىرقى زامان كىشىلىرى ئۇچۇن دىپلوم، ئۇنۋانلارمۇ ئۇلارنىڭ ئىلىم سالاھىيىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى نان يېيىش دەسمايىگە ئايلىنىپ قالدى. ھازىر دىپلومىڭىز يوغىنسا، قولىڭىزدىكى زاغرا كاكچىغا، بېشىڭىزدىكى تەلپەك شىلەپىگە ئالمىشىدۇ. مانا بۇ خىل زۆرۈرىيەت جەمئىيىتىمىزدە ئىنتايىن تېزلىكتە جەمئىيەت ئىلىم ساھەسىنىڭ ھەر قانداق بىر ساھە، قاتلىمىغا سىڭىپ كەتكەن ئىلىم ساختىلىقى ھادىسىسىنى پەيدا قىلدى. يېڭىدىن خىزمەتكە چىققان ۋاقتىمدا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۇنۇقان باھالاش يىغىنىغا قاتنىشىپ قالدىم. ئەسلىدە ئوقۇتقۇچىلار بىرەر ئوقۇتقۇچىنى كۆرسىتىدىغۇ، دەپ ئويلىغانىكەنمەن، ئەمەلىيەتتە ئۇنۇقان دەۋاگەرى ئار ـ نومۇسىنى قايرىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ «جاپالىق» خىزمەت شارائىتىدا «ھارماي ـ تالماي» ئىشلەپ قولغا كەلتۈرگەن «شانلىق» نەتىجىلىرىنى ئېغىزلىرىدىن كۆپۈك قاينىتىپ تۇرۇپ ئوقۇپ چىقىدىكەن(يازغان كەمچىلىك ـ يېتەرسىزلىكلىرى بىرەر ۋاراقمۇ چىقمايدۇ)، ئاندىن بىز ئۇنىڭ ئۇتۇقلىرىنى قايتا تىلغا ئېلىشىپ، ئۇنىڭ ھەقىقەتەن شۇ ئۇنۋانغا لايىقلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقىدىكەنمىز. ناۋادا بىرىلگەن سان نامزاتلارغا يېتىشمىسە، ئويۇنىنىڭ قىزىقى شۇ يەردە، ئۇ يەردىكى تالاش ـ تارتىشلارنى سىنئالغۇغا ئېلىۋېلىپ بىر قويۇپ بەرگىلى بولسا، دەپ قالمەن. مەن ئەسلىدە ئۇ تالاش ـ تارتىش ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا ئەمەس، بەلكى نامزاتلار ئارىسىدا بولىدۇ، ئادەم ئۆز ئۇنۇقلىرىنى ئاشكارا دېيىش، پەش قىلىشتىن يۈزى قىزىرىدۇ، دەپ ئويلايتتىم، ئۇلار ماڭا مېنىڭ خاتا ئويلىغانلىقىمنى كۆرسىتىپ قويدى. ھەتتا ئۇلار شۇ تۈپەيلى بىر ـ بىرى بىلەن ئاداۋەتلىشىپ، قاراشمايمۇ يۈرۈشىدۇ. بەزىلىرى ھەتتا بۇ يىل نۆۋەتىڭ ئۆزىگە كەلگەنلىكىنى ئېيتىدۇ. بۇ «بۇلتۇر پالانى باھالانغاندا غەلىتىدىم، ھازىر مېنىڭ ستاژىممۇ ئەڭ ئۇزۇن، قىلغان خىزمىتىممۇ

ئاز ئەمەس، ئەمدى مەن بۇ يىل باھالىنىۋالالمىسام، كېلەر يىلى يەنە بىر نەچچىسى چىقىدۇ، دەم ئېلىشقا چىقىشتىن ئاۋۇال باھالىنىۋالاي، تەشكىل بۇنىمۇ كۆزدە تۇتۇپ قويسۇن» دېگەنلىك ئەمەسمۇ؟ بۇلارچە بولغاندا ئۇنۇۋان خىزمەتنىڭ سۈپىتىگە ئەمەس، ستاژىغا كېلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تەشكىلمۇ «ئادەمگەرچىلىك» قىلىدۇ.

ئۇنۇۋان ئۇچۇن باشقىلارغا ماقالە يازدۇرۇش، ئۆزنامىدا ئېلان قىلدۇرۇش دېگەنلەر ھازىر ھېچكىم ئېغىر ئالمايدىغان ئىشقا ئايلىنىپ كەتتى.

1998- يىلى ساۋاقداشلىرىم ئۇرۇمچىگە دىسسېرتاتسىيە ياقلىغىلى كەلگەندە، ئۇلارغا ھەمراھ بولۇپ بىرگە كەلدىم. ئۇلار دېگەن گەپلەر مېنى بەك ھەيران قالدۇردى. يېتەكچى ئوقۇتقۇچىلىرى:«سىز خوتەندىن كەلدىڭىزمۇ؟ خوتەنىڭ ياڭىقى داڭلىق ـ ھە» دېگەندەك ئىما ـ ئىشارەتلەرنى قىلغانمىش، ھەتتا بەزىلىرى خېلى ئاشكارىلا مەقسەتنى بايان قىلغانمىش، دىسسېرتاتسىيە ماقالىسىنى خەقكە يازدۇرغان بولسىمۇ، ئەمما يېتەكچىلىرىنى «رازى» قىلغانلارنىڭ ماقالىلىرى «ئەلا» باھالاندى. مانا بۇ رايونىمىزدىكى ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتىنىڭ سەرخىللىرىنىڭ كومپىدىيىلىرى، بۇمۇ موھتاجلىقتىن كېلىپ چىققان پەسكەشلىكمۇ؟

ھازىر ئۇرۇمچىنىڭ ئاممىۋى تېلېفونلىرى، دۇكانلارنىڭ ئەينەكلىرى، ھەتتا ئۆتۈشمە كۆۋرۈكلەرنىڭ پەشتاقلىرى... ئىشقىلىپ، كۆزگە تاشلىنىدىغانلا ھەر قانداق بىر يەرگە قارىسىڭىز ھەر قانداق دېپلوم، كىنىشكا بېجىرىشتىن غەم قىلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ.«证书» (كىنىشكا بېجىرىمىز) دېگەن خەتنى ھەر قانداق يەردىن ئۇچراتقىلى بولىدۇ. ئۇلار ھېچنېمىدىن ئەيمەنمەي، ئەنسىرىمەي، يانفون، چاقىرغۇلىرىنىڭ نومۇرلىرىنى يېزىپ قويۇشىدۇ. بۇ يەردىكى ئېغىر مەسىلە بۇ خىل ھادىسىنىڭ

ئومۇملىشىپ كەتكەنلىكىدە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ قانداق بولۇپ بۇنچە ئەركىن ئومۇملىشىپ كېتەلىگەنلىكى ۋە بۇنىڭغا مەسئۇل ئورگانلارنىڭ قاراپ تۇرغانلىقىدا.

«ئىسرائىلىيە چوڭاملىرىغا خەت» دېگەن فېلىيەتوندا مۇنداق بىر ۋەقەلىك سۆزلىنىپتۇ: «يۇز نەچچە نەپەر مائارىپ ئەربابى، ئالىي ساقچى قانارلىق جەمئىيەتنىڭ ھەر ساھە قاتلاملىرىدىكى سەرخىللار يالغان دېپلوم سېتىۋېلىش دېلوسىغا چېتىلىپ قاپتۇ، بۇ ئىش پۈتكۈل ئىسرائىلىيىنى زىلزىلىگە سېلىۋېتىپتۇ. دېلو يۇز بەرگەندىن كېيىن، ساقچىلار دەرھال كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، لاتۇنيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىسرائىلىيەدىكى تارماق مەكتىپىنىڭ مەسئۇلى ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى بەش نەپەر خادىم ھەمدە ئىسرائىلىيە ئوقۇتقۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسىنى رەسمىي قولغا ئاپتۇ. قانۇننى بىلىپ تۇرۇپ خىلاپلىق قىلىپ، يالغان دېپلوم سېتىۋالغان ئىسرائىلىيە ساقچى ئەمەلدارلىرى ۋە باشقا بىر نەچچەيلەننى سوراق قىپتۇ. ھەتتا شىمال ساقچىلار قوماندانلىقىمۇ دەرھال چاقىرتىپ كېلىپ، ئىسرائىلىيە باش شتابىنىڭ ساقچىلارنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى سوراق قىپتۇ. ساختا دېپلوم ياسىغان لاتۇنيە ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە بېرىدىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىسرائىلىيىدە ئېلىپ بېرىۋاتقان بارلىق ئوقۇتۇش پائالىيەتلىرىنى توختىتىپتۇ ھەم بۇ مەكتەپلەر تارقاتقان ھەر قانداق دېپلومنى ئېتىراپ قىلماپتۇ». ئەگەر بۇ ئىش جۇڭگودا يۈز بەرگەن بولسا قانداق بولار ئىدى؟ ئىشقىلىپ، چۇقۇم ئىسرائىلىيىدىكىدەك بولمايتتى. ھەتتا شۇ ماقالىدە دېيىلىشىچە، (جۇڭگودىكى) مەلۇم بىر شەھەردە خىزمەت باھالىغۇچىلار شۇ شەھەردىكى 64% ئالىي مەكتەپ دېپلومىنىڭ يالغانلىقىنى بايقىغان. ئەمما، ھېچقانداق بىر تەرەپ قىلىنمىغان. جىياڭشى ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جۇچاڭچىڭ(ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان پارىخور ئەمەلدار) جۇڭگودىكى ئەڭ نوپۇزلۇق بىر

ئۇنىۋېرسىتېتتىن ماگىستىرلىق دىپلومى ھەل قىلغان (ئەگەر پارىخورلۇقى ئاشكارىلانمىغان بولسا، بۇنى ھېچكىم بىلمەس ئىدى).

يەنە ئىسرائىلىيەدىكى ھېلىقى ۋەقە توغرۇلۇق مائارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرىنى زىيارەت قىلغاندا، ئۇ:«سىلەر ئەۋلادلىرىمىزغا ئىنتايىن يامان بىر ئۈلگە تىكلەپ بەردىڭلار» دېگەن. يەنە بىر ئالىي مەكتەپ پروفېسسورى:«دىپلوم ئالدامچىلىقى ئىنتايىن رەزىل جىنايەت، خۇددى ئەسكەرنىڭ دۈشمەنگە مىلىتقىنى ساتقىنىدەك ئىپلاس قىلمىش» دېگەن.

ئاخىرىدا فېلىيەتون ئاپتورى لېبي چاڭفېڭ كىنايە تەلەپپۈزىدا:«دىپلوم، كىنىشكا لازىم بولسا جۇڭگوغا كېلىڭلار، تام ـ ستولىلاردىكى چاقىرغۇ نومۇرلىرىغا تېلېفون قىلساڭلارلا بىرەدەمدىلا ھەل بولىدۇ، ھەم ئەرزان، ھەم بىخەتەر» دېگەن .

يەنە تۆۋەندىكى سانلىق مەلۇماتلارغىمۇ قۇلاق سېلىڭ: مەملىكەتلىك تەبىئىي پەنلەر فوند جەمئىيىتىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش،مۇپەتتىش ئىشخانىسى 2001- يىلىدىكى ئىلىم ساھەدىكى چىرىكلىكلەرنى ئېلان قىلغان. تاكى 2001- يىلى 31- دېكابىرغىچە بۇ ئىشخانا مۇشۇ خىلدىكى دېلودىن جەمئىي 76 نى تاپشۇرۇۋالغان. ئۇنىڭ 54 پارچىسى باشقىلارنىڭ ئەسىرىنى ئۆز نامىدا ئېلان قىلدۇرۇۋېلىش، باشقىلاردىن كۆچۈرۈش، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ باھالىشى ئادىل بولماسلىق، مۇكاپات سوممىسىنى قالايمىقان ئىشلىتىش...

ئىلىم ساھەسىدە ساختىپەزلىك قىلىش،باشقىلارنىڭ ئەسىرىنى كۆچۈرۈۋېلىش دېگەندەك چىرىكلىكلەر ئادەتتىكى ھادىسىلەرگە ئايلىنىپ قالغان بولۇپ، بۇنىڭغا چېتىلىدىغانلار ئىچىدە پروفېسسور، ئاسپىرانتلار بولماستىن، ھەتتا ئاكادېمىكلار، داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ مۇدىرلىرىمۇ بار ئىكەن. پۈلغا چىدىسىڭلا، ئىنتېرنېتتىن ئىزدىسىڭىز باكالاۋرلىق ئىلمىي ماقالىسى 10

كوي،ماگىستىرلىقنىڭ 20 كــوي، دوكتورلۇقــنىڭ 30 كــوي ئىكەن(ئويلاپ كۆرۈڭ، نەچچە يىل چاچ ئاقارغۇچە ئوقۇپ، كېچە-كېچىلەپ ئۇخلىماي يازىدىغان ئىلمني ماقالىلەرنىڭ باھاسى شۇنچىلىك بولسا ـ ھە! ھازىر مەدىكارلارمۇ سائىتىگە 10 كويغا رازى بولامدۇ، بۇ بىر گەپ!)بېيجىڭدا ئوقۇيدىغان بىر دوستۇم : «بېيجىڭدا ماگىستىرلىق، دوكتورلۇق دىپلوملىرىنى تاپماق ئاسان، ئىشقىلىپ شۇ ئۇنۇڭانىنىڭ كىنىشكىسىلا بولىدىكەن، ياسايدىغانلار بار، خەلق ئۇنۇڭبىرستېتى، بېيجىڭ ئۇنۇڭبىرستېتى ئالدىدا ساتىدىغانلار بەك كۆپ. ئۇلار دىپلوم، نىكاھ گۇۋاھنامىسى، ئاجرىشىش خېتى، ھەتتا ئۆلۈم ئىسپاتنامىسى... قاتارلىق 160 خىلدىن ئارتۇق كىنىشكا ياسىيالايدىكەن، دېگەنىدى». مەن تازا چىنپۇتمىگەنىدىم. مانا ئەمدى چىنپۇتمەي بولمىدى .

ئەمەلىيەتتە ئۇلار دىپلوم، كىنىشكا ئەمەس، بەلكى دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ تەقدىرىنى سېتىۋاتىدۇ. ئۇلار چىقارغان باھالار ۋەتەن، مىللەتنىڭ تەقدىر ـ ئىستىقبالىغا چىقىرىلغان باھادۇر!

بولۇپمۇ بۇ خىل چىرىكلىك ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا تېخىمۇ ئېغىر. ئوقۇغۇچىنى قەستەن ئىمتىھاندىن ئۆتكۈزمەيدىغان، ئوقۇغۇچىلاردىن نەپ تەمە قىلىدىغان ئىشلار تولا، بۇنىڭغا ھازىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ، ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ (بىر قىسمى) كۆنۈپ كەتتى، بۇ ئاللىقاچان ئاشكارا مەخپىيەتلىك بولۇپ قالدى.

ئالىي مەكتەپ قانداق جاي؟ ئۇ قانداق بولۇشى كېرەك؟ بۇ مەسىلىلەر بەلكىم بىزنىڭ شۇ يەردە ئىشلەيدىغان نۇرغۇن كىشىلىرىمىزگىمۇ تېخى ئايدىڭ بولمىسا كېرەك. بۇنىڭ بىر ئالىي مەكتەپنىڭ، بىر مىللەتنىڭ، بىر دۆلەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى، ئىستىقبالىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە بولىدۇ.

بەزى ماتېرىياللاردا كۆرسىتىلىشىچە، ئامېرىكىدىكى مەشھۇر

ئۇن ئۇنىۋېرسىتېت مۇنداق ئورتاق تونۇشقا كەلگەن: دۇنياۋى ئالدىنقى قاتاردىكى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مۇنداق ئاساسلىق ئىككى ئۆلچىمى بولىدۇ، بىرى، رايون ئىقتىسادى ۋە دۆلەت ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئالغا سۈرگۈچ رول ئوينىيالىشى؛ يەنە بىرى، شۇ رايون، دۆلەتنىڭ مەرىپەت، مەدەنىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلالىشى كېرەك. ئومۇمەن مۇنداق ئورتاق قاراش بار: دۇنياۋى ئالدىنقى قاتاردىكى ئۇنىۋېرسىتېتلار ئاز دېگەندىمۇ تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ھازىرلىغان بولۇشى كېرەك.

1. خەلقئارادا زور تەسىرگە ئىگە كۆزگە كۆرۈنگەن ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرۇپ چىقالىشى كېرەك.

2. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىدا بىر تۈركۈم دۇنياۋى پېشۋالار بولۇشى كېرەك.

3. دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان پەنلىرى بولۇشى كېرەك.

4. ئىلمىي تەتقىقاتلىرى دۇنيا ئېقىمىغا يېتەكچىلىك قىلالىشى ھەم دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرەلىشى كېرەك.

5. جەمئىيەت تەرەققىياتىغا زور تۆھپە قوشقان بولۇشى كېرەك، مەدەنىيەت، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا زور تۆھپە قوشقان بولۇشى كېرەك. (قارىغاندا، مەن ھازىرغا قەدەر ھازىرقى زامان ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ باقمىغان ئوخشايمەن). خي خەنلىن «دۇنياديكى ئالدىنقى قاتاردىكى ئالىي مەكتەپ قانداق بولىدۇ؟» دېگەن فېلىيەتونىدا مۇنداق دەيدۇ:«خارۋارد، ستانفورد، يالى ئۇنىۋېرسىتېتلىرى، كالفورنىيە سانائەت ئىنىستىتوتى، ئوكسفورد، كامبرىج، توكيو ئۇنىۋېرسىتېتى دېگەنلەر دەل دۇنياۋى ئالدىنقى قاتاردىكى ئالىي مەكتەپلەردۇر، بۇلار نۇرغۇن خەلقئارالىق شەخسلەرنى يېتىشتۇرگەن، مەسىلەن، نوبىل مۇكاپاتى ساھىبلىرىدىن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدىن 37 نەپەر، ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدىن 27 نەپەر

ئادەم چىققان. ئاكادېمىك، سىياسىئون، بانكىر، كارخانىچىلارنى ساناپ بولغىلى بولمايدۇ. كالفورنىيە سانائەت ئىنستىتۇتىدا ئاران 2 مىڭ ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىكەن (شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا 30مىڭ غا يېقىن ئوقۇغۇچى).

خېنىلىن يەنە ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئۇنىۋېرسىتېت روھى، خىسلىتى بولۇشى كېرەك، ئۇ پۇل، هوقۇقنى ئەمەس، ئەقىل - ۋىجدانىنى تۇڭرۇك قىلىشى كېرەك. ئۇ، ئىنسانىيەت مەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ مۇقەددەس تۇپرىقى بولۇشى كېرەك. ئۇ هەر قانداق چىرىكلىك، پەسكەشلىكنى سىغدۇرالمايدۇ. ئۇ تارىخىي بىلىملەرنىڭ «كۆڭرۈكى» ياكى باشقىلارنىڭ بىلىملىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان زاۋۇت ئەمەس، بەلكى ئىجادىيلىققا باي دەۋر روھىنىڭ بالياقتۇسى، ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە مەدەنىيەت يارىتىدىغان بۆشۈك بولۇشى كېرەك. ئۇ پاسسىپ هالدا جەمئىيەت تەرىپىدىن يېتەكلەنمەستىن، بەلكى ئىجتىمائىي مەدەنىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەك؛ ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇتقۇچىلىرى ئىلىم ئەھلىلىرى، هەرگىزمۇ «ئىجتىمائى ئالاقچى»، «ئىلمىي پائالىيەتچى» ئەمەس، مۇدىرلىرى بولسا «ئۇنىۋېرسىتېت روھى»نىڭ ئوبرازلىرى ۋە ئىلغار مائارىپشۇناسلارکى، هەرگىزمۇ «سىياسىئون ئەمەس».

قىستۇرۇپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى بىر ئەرەب ماگناتنىڭ ئۆز ئىسمىنى قويۇش بەدىلىگە بېرىدىغان غايەت زور يارىدەم پۇلىنى رەت قىلغان، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى بولسا، ئامېرىكىنىڭ سابىق رەئىس جۇمھورى رېگاننىڭ پەخرىي دوكتورلۇق ئۇنۋانى بېرىش تەلىپىنى رەت قىلغان. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئاللىقاچان مۇقەددەسلەشكەن بىر ئۇنىۋېرسىتېت روھى، خىلاپلىق قىلغىلى بولمايدىغان پرىنسىپى شەكىللىنىپ بولغان.

قارىغاندا، مائارىپ، ئالىي مەكتەپلەردىكى ئىلىم چىرىكلىكىنى دەپ بولغىلى بولمايدىغانداق قىلىدۇ. مەيلى ئوقۇتقۇچى -

ئوقۇغۇچىلاردىكى پارىخورلۇق ياكى يالغان دىپلوم، كۆچۈرمىكەشلىك ھادىسىلىرى بولسۇن ۋە ياكى ئوغرىلانغان ماقالە، ئەسەرلەر مەسلىسى بولسۇن، بۇلار كىشىگە جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ ئاجايىپ «كەڭ قورساق» ئىكەنلىكىنى، شۇنچىلىك ئالەمشۇمۇل رەزىللىكلەرنى سىغدۇرۇپ كېتەلەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. مۇشۇ رەزىللىكلەرگە قارىتا بىر ئۇنۇملۇك نازارەت، باشقۇرۇش مېخانىزمىنىڭ بولماسلىقى ياكى بولسىمۇ ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالماسلىقى كىشىنى ئاجايىپ ئىچىندۇرىدۇ.

ۋىي جيەنمىڭ: «ئالىي مەكتەپلەردە نېمە كەم؟» دېگەن فىلىيەتونىدا بۇ مەسىلىلەرنىڭ سەۋەبى ئۇستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ ئاددىي سەۋەب، ئالىي مەكتەپلەردىكى بيۇروكراتلاشقان تۈزۈمدە. غەربتە مەشھۇر ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك پروفېسسور، مۇتەخەسسىلەر باشقۇرىدۇ، بىزنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىمىز بولسا باشقارما، ئىشخانىلارغا تولغان، ھېلىقى ئولتۇرسا ئۆيى، ماڭسا پىكاپى تەييار باشقارما باشلىقى، نازىرلارنى شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، مائارىپ بىلەن پەقەت ئالاقىسى يوق كىشىلەردۇر. بيۇروكراتلاشقان باشقۇرۇش مۇھىتى ئەلۋەتتە بيۇروكراتلاشقان كەيپىيات پەيدا قىلىدۇ، ھەتتا ئوقۇغۇچىلار رەھبەرلەر ۋە ئوقۇتقۇچىلارغا ئادەمگەرچىلىك قىلىپ پارتىيىگە كىرەلەيدۇ، ئەلا باھالىنالايدۇ، يۇقىرى نومۇر ئالالايدۇ. ھەقىقىي ئىلىم ساھىبلىرى، ۋىجدان ئىگىلىرى بولغان پروفېسسور، مۇتەخەسسىلەر ھوقۇق چەمبىرىكىنىڭ سىرتىدا قالىدۇ. بۇنداق (رىقابەت) مۇھىتىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن ئوقۇغۇچىلار قانداقمۇ جەمئىيەتتە ئادالەت بارلىقىغا ئىشەنسۇن؟ ئەمەلىيەتتە، نۇرغۇنلىرى شۇ چاغلاردىلا ئادالەت، ھەقىقەتكە بولغان ئېتىقاد، چۈشەنلىرىدىن ۋاز كېچىپ بولىدۇ ـ دە، چوڭ ئېقىمغا قوشۇلىدۇ».

ھازىرقى زامانداۋى ئالىي مەكتەپ مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،

جەمئىيەتنىڭ مېڭىسىدۇر، بۇ يەردىن چىققانلار جەمئىيەتنىڭ سەرخىللىرى، كىشىلەرنىڭ ئىلغارلىرىدۇر. ئۇلار جەمئىيەتنىڭ ساغلام بىر نىشانغا يېتەكلەشكە، ئاۋامنى ئاقارتىشقا، ئۇلارغا يول كۆرسىتىشكە، ئۇلار چۈشىنەلمىگەننى چۈشەندۈرۈشكە، بىلمەي قالغانىنى بىلدۈرۈشكە تېگىشلىك. ئۇلار خۇددى تۇزدەك پۈتكۈل جەمئىيەتكە تېتىشى كېرەك. بولمىسا شەخس ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنىڭ ئەمەلىيەتتە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنىڭ ھەقىقىي ئىپادىسى ئىكەنلىكىدەك زاكۇنلارنمۇ چۈشەنمەي يۈرۈيدۇ.

ئەپسۇس، بىز ھازىر ستودېنتلىرىمىزدىن بۇلارنى كۈتەلەمدۇق؟ ئۇيغۇلاز ھازىر بۇلارنىڭ جەمئىيەتكە يۈك بوپقالماي ئۆزىنىڭ جېنىنى باقالىغانلىقىدىن خۇش. ئاتا ـ ئانىلار قىزلىرى ئالىي مەكتەپتىن «ساق» قايتىپ كەلگىنىدىن، باشقىلارنىڭ كەينىدىن قېچىپ كەتمىگىنىدىن خۇش، ئوغۇللىرىنىڭ زەھەرلىك چېكىملىكىكە ئۆگىنىپ قالمىغىنىدىن خۇش. دېمەك، بۇلاردىن بۇنىڭدىنمۇ يۇقىرىراق بىر نەرسىنى كۈتكىلى بولمىغاچقا، بىز تەلەپ، ئۆلچەملىرىمىزنى شۇنچىلىك قىلىشقا مەجبۇر. بىز ھازىر ياخشى ئىش قىلمىسىمۇ، يامانلىق قىلمايدىغان ئادەملەرنى ياخشى دەپ ئاتايمىز. مۇتلەق كۆپ سانلىق ستودېنتتىن ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت ئېڭى، غايە، نىشان كۈتۈش مۇمكىن ئەمەس.

كرىزىس ھەرخىل بولىدۇ، ئەمما بۇ كرىزىسلار شۇنىڭ ئۈچۈن پاجىئەلىك، تەخىرسىزكى، چۈنكى ئۇلار بىزنىڭ، خەلقنىڭ، ۋەتەننىڭ مېڭىسىدە. مېڭىسىدىن چاتاق چىققان ئادەمدىن يەنە نېمىنى كۈتۈش مۇمكىن!

مەۋجۇتلۇق نېمىلەرگە باغلىق

تەبىئەت مەڭگۈ سىرلىق، مەڭگۈ جەلپكار، مەڭگۈ يېڭى، تەبىئەتتىكى ھەر بىر مەۋجۇدات مەيلى نەسلى قۇرۇپ كەتكەن دىنوزاۋرلار بولسۇن ياكى قۇرت ـ قوڭغۇز، پىت ـ بۇرگىلەر بولسۇن ۋە ياكى ئاسمان پەلەك شەمشاد، ياكى تەسكەي زەيكەشلەردىكى مۇخلار بولسۇن ۋە ياكى ئاسماندىكى سانسىز يۇلتۇزلار ۋە زېمىندىكى ئۇششاق تاش، شېغىللار بولسۇن، ھەممىسى بىر مۆجىزە، بىر ھېكمەت، ئەسرارلارغا باي كىتاب. تولىمىز غەپلەتتە بولغاچ بۇ مۆجىزىلەرنى ھېس قىلالمايمىز. سىز تاغدا كېتىپ بېرىپ تۇيۇقسىز بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ يىقىلدىڭىز، قارىسىڭىز ئۇ بىر تاشكەن، سىز ئورنىڭىزدىن تۇرۇپ يەنە يولىڭىزغا راۋان بولدىڭىز، ئەمما يەنە بىردەمدىن كېيىن يەنە پۇتلىشىپ يىقىلدىڭىز، قارىسىڭىز بۇ قېتىم پۇتلاشقىنىڭىز بىر ئۇستەل سائىتىكەن، تۇيۇقسىز بۇنىڭدىن ناھايىتى ھەيران قالدىڭىز، باشتا تاشقا پۇتلاشقاندا مېڭىۋەرگەن ئىدىڭىز، ئەمدى يەنە نېمىشقا مېڭىۋەرمەيسىز؟ تاشقا پۇتلىشىش بىلەن سائەتكە پۇتلىشىشنىڭ نېمە پەرقى بار؟ ياكى تېخىمۇ ئاددىيراق قىلىپ ئېيتقاندا، تاش بىلەن سائەتنىڭ پەرقى نېمە؟ نېمىشقا سائەت دىققىتىڭىزنى قوزغىيالايدۇ؟ تاش قوزغىيالمايدۇ؟ مانا بۇ ئىنسانلارنىڭ ھىدايەت ياكى زالالىتىنى بەلگىلەيدىغان تەپەككۇر ئۇسۇلى.

پىكىر قىلىش ئادەتتىكە ئىگە كىشىلەر ئۇچۇن تەبىئەت ئاجايىپ بىر مەكتەپ، ئوقۇش پۇلى ئالمايدىغان، ھەممە ئادەمگە باراۋەر ئېچىۋېتىلگەن مەكتەپ، ئىنسانلاردىكى پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى تۇپەيلىدىن، ئۇلارنىڭ بۇ مەكتەپتىن قوبۇل قىلىدىغان تەسىرات - ئىلھاملىرىمۇ ئوخشىمايدۇ. بەزىلەر ھەرقانداق بىر شەيئىدىن بىر ئىلاھىي ھەقىقەتنىڭ شولىسىنى كۆرەلەيدۇ، يەنى بەزىلەر شۇلار قارىغان نەرسىگە لوپا ئەينەك بىلەن قارىسىمۇ، ھېچنېمىنى كۆرەلمەيدۇ، ئەلۋەتتە، بۇ كۆزدىكى مەسىلە ئەمەس، دىلدىكى مەسىلە. تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھايۋانلار ئىچىدە ھەسەل ھەرىسى مېنى ئۆزىگە ئاجايىپ جەلىپ قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ياشاش ئادىتى، ئىنتىزامى بىلەن باشقا ھايۋانلارغا ئوخشىمايدىغان بىر ئىجتىمائىي توپ شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ھەسەل ھەرىلىرى بىر كەم- كۈتىسىز مۇكەممەل جەمئىيەت، ئۇلاردىكى ئىش تەقسىماتى، سالاھىيەت پەرقى ئىنتايىن ئېنىق ئايرىلغان. ئۇلار ھەم ئىجتىمائىي بىرلىك ھەم ئىقتىسادىي بىرلىك، ھەم سىياسىي بىرلىك، ئۇلارنىڭ ساقچىلىرى، تازىلىق ئىشچىلىرى، بالا باققۇچىلىرى، ساتىراشلىرى، جانلىق سۇ ئامبارلىرى، جانلىق شامالدۇرغۇچلار، ھەسەل پىششىقلاش ئۇسكۇنىلىرى، گۈلچېڭى تەييارلاش سېخلىرى، ئانا ھەرە جەۋھىرى ئىشلەش ماھىرلىرى، موم، يىلىم ئىشلەش ئورۇنلىرى بار. ئۇلارنىڭ پائالىيىتى مۇتلەق بىر ئىنتىزام ئاستىدا بىرلىككە كەلگەن، ئۇلارنىڭ قەتئىي خلاپلىق قىلىشقا، ئۆزگەرتىشكە بولمايدىغان مۇقەددەسلىشىپ كەتكەن پرىنسىپ - قائىدىلىرى، ئەنئەنىلىرى، قېلىپلاشقان ياشاش ئادىتى بار. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلارنى بىر جەمئىيەت، بىر پادىشاھلىق دەيمىز.

ھەسەل ھەرە جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ، يەنە كېلىپ يەككە - يېگانە ھالەتتە ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ھەسەل ھەرىسىگىلا خاس بولغان ئىجتىمائىي جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇت

بولۇپ تۇرۇشى تۆۋەندىكىدەك ئۇچ ئامىلغا باغلىق.

بىرىنچىدىن، ھەسەل ھەرىلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، تىرىك ياشىشى ئۈچۈن گۈل - چېچەكلەرگە پۈركەنگەن تاغ، دالا، باغلاردا، ئېتىزلاردا ياشىشى كېرەك. ئۆزۈقلۇق ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئالدىنقى شەرتى، ئورگانىك ئاساسى. ئۇلارغا ئۆزگە خاس لايىق بولغان تەبىئىي مۇھىت بولۇشى كېرەك. تەبىئىي مۇھىت بولماي ئۇلار ياشىيالمايدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئۈچۈن زۆرۈر بىرىنچى شەرت ـــ ئۇلارنىڭ ياشىشىغا ماس بولغان تەبىئىي مۇھىت. ياكى تېخىمۇ چۈشىنىشلىك دېگەندە ئورۇنلۇق.

ئىككىنچىدىن، ھەسەل ھەرىلىرى يەككە ياشىمايدۇ، ئۇلار توپلىشىپ ياشايدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ خىلاپلىق قىلغىلى بولمايدىغان ياشاش قانۇنلىرى بار. ئۇلار بۇ قائىدە - ئەنئەنىلىرىگە خىلاپلىق قىلسا، گەرچە يەككە - يەككە تىرىك ياشىيالسىمۇ، ئەمما ھەقىقىي مەنىدىكى ھەسەل ھەرىسى جامائىتى بولالمايدۇ، يەنى ئۆزلۈك سالاھىيىتىنى يوقىتىدۇ، دېمەك ھەسەل ھەرىلىرىنىڭ ھەقىقىي ھەسەل ھەرىلىرى جەمئىيىتى بولۇپ ياشىشى ئۈچۈن ئىككىنچى مۇھىم ئاساس ئۇلارنىڭ قېلىپلاشقان، تۇراقلاشقان ياشاش ئادىتى.

ئۈچىنچىدىن، ئۇلاردا ھوقۇق - مەجبۇرىيەت ناھايىتى ئېنىق ئايرىلغان، ئۇلار بىر پادىشاھلىق، ھەر بىر ئەزاسىنىڭ ئۆزىگىلا خاس ھوقۇقى، مەجبۇرىيىتى بار. ئۇلار شۇ چەكلىمىدىن چىقىپ كەتمەي، پادىشاھلىق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. مەسىلەن، ساقچى ھەرىلەر سىرتتىن كەلگەن يات ھەرىلەرنى ئۇۋۇسىغا كىرگۈزمەيدۇ، دېمەك ئۇلارنىڭ شۇنداق ئېنىق ئايرىلغان ھوقۇق- مەجبۇرىيىتى ئۇلارنىڭ بىر يىمىرىلمەس، ئىناق، ئىنتىزامچان بىر جامائەت بولۇپ ياشىشىنىڭ مۇھىم بىر كاپالىتى، يەنى بىخەتەرلىك كاپالىتى.

بىز بۇنى، يەنى مەۋجۇتلۇقنىڭ بۇ ئۇچ خىل شەرتىنى مەلۇم مىللەتكە، جەمئىيەتكە، دۆلەتكە تەتبىقلىيالايمىزمۇ؟ مېنىڭچە،

پۈتۈنلەي تەتبىقلاشقا بولىدۇ. مېنىڭچە بىر جەمئىيەت، بىر قوۋمنىڭ مەجۇتلۇقىمۇ دەل يۇقىرىقى ئۇچ ئامىلغا باغلىق. تۆۋەندە مەن ئۇنى ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ھوقۇق دەپ ئاتايمەن.

ئىقتىساد

بۇ ھەممىگە ئايدىڭ ئاددىي ھەقىقەت. تەبىئەت دۇنياسىدا گۈللەپ ياشناۋاتقان ھەرقانداق مەۋجۇتلۇق مەيلى ئادەم ياكى ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈك بولمىسۇن، ھەممىسى ئۇلارنىڭ ھاياتلىقىنىڭ ئورگانىك ئاساسىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئېنېرگىيىگە موھتاج، تەبىئەتتە سىرتقى ئېنېرگىيىگە تايانماي مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدىغان نەرسە يوق. ئۇنداقتا ئېنېرگىيە نەدىن كېلىدۇ؟

مانا دەل بۇ سوئالنىڭ جاۋابى ھازىرقى بايان تېمىمىز بولغان «ئىقتىساد»نىڭ يىلتىزى. ئادەتتە ئادەم تىرىك ياشىشى ئۈچۈن، يېمەك ـ ئىچمەككە، مۇۋاپىق تېمپېراتۇرىغا موھتاج، بۇ ئەڭ دەسلەپكى شەرت. بۇنىڭىلىق بىلەن ئىقتىساد بىلەن يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەكنىڭ مۇناسىۋىتى يوق، ئىككىسى ئايرىم ـ ئايرىم ئۇقۇم دەپ قارىساق بولامدۇ؟ ئەلۋەتتە، يېمەك ـ ئىچمەك ئىقتىسادقا تەڭ ئەمەس، شۇنداقلا ئىقتىساد يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ ئۆزى دېگەنلىك تېخىمۇ ئەمەس. ئەمما پاكىت شۇكى، ئادەمنىڭ تىرىكلىكى ئەڭ ئاۋۋال بىۋاستە يېمەك ـ ئىچمەككە باغلىق، ئادەم ئىقتىساد ئامىللىرى بولغان پۇل ياكى باشقا بايلىقلارنى يېمىسىمۇ ئۆلۈپ قالمايدۇ، زاۋۇت، كان ـ كارخانىلار، بازار ـ ئېتىزلار بولسىمۇ، ئىنسان قورسىقىنى تويغۇزسىلا تىرىك ياشاپ كېتىۋېرىدۇ، يەنىلا مەۋجۇت بولالايدۇ، ئۇنداقتا نېمىشقا بىز بۇ يەردە مەۋجۇتلۇقنىڭ بىرىنچى شەرتىنى ئوزۇقلۇق دېمەي نېمە دەپ ئىقتىساد دەيمىز؟

بۇنىڭدا ئاۋۋال بىز مەن تىلغا ئالغان مەۋجۇتلۇقنىڭ قايسى مەنىدىكى مەۋجۇتلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشىمىز كېرەك.

بىرىنچىدىن، بۇ بىر شەخسنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا قارىتىلغان بولماستىن، بەلكى بىر قوۋۇم، بىر جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا قارىتىلغان.

ئىككىنچىدىن، بۇ مەيلى قۇل، مەيلى خان بولسۇن، ئىشقىلىپ ئۆلۈپ قالمىغانلا گەۋدىلەرگە قارىتىلغان بولماستىن، بەلكى باشقىلارنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە، ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشەلىگەن، ئورۇندا باشقىلار بىلەن باراۋەر ھالەتتىكى مەۋجۇتلۇققا قارىتىلغان.

ئۇچىنچىدىن، ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى، سالاھىيەت قىممىتىنى يوقاتماي ساقلاپ قالغان، ئۆزلىرىگە ئۇزۇل ـ كېسىل ۋەكىللىك قىلالىغان مەۋجۇتلۇققا قارىتىلغان.

بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، بىر قوۋمنىڭ نەسلى قۇرۇپ كەتمەي، نېمىگە ئوخشىسا ئوخشاپ، ئىشقىلىپ تىرىك مىدىرلاپ يۈرگىنى ئۇلارنىڭ مەن دېگەن مەنىدىكى مەۋجۇتلۇقى ئەمەس، مەن دېمەكچى بولغان مەۋجۇتلۇق ئۇقۇمىدا ئىنسانلارنىڭ ئىشقىلىپ ئۆلۈپ قالماي ياشاشتەك ئەڭ ئىپتىدائىي، ئەڭ ئەقەللىي مەۋجۇتلۇق چۈشەنچىسىدىن ئاسمان ـ زېمىن پەرقلىنىدۇ. يەنە كېلىپ مەن تەكىتلەۋاتقان مەۋجۇتلۇق ئۇقۇمى ئىنسانىيەت تارىخىدىكى قوۋۇم ـ جەمئىيەتلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقى بولماستىن، بەلكى ھازىرقى زامانىدىكى جەمئىيەتلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىدۇر. ھازىرقى زامان جەمئىيەتلىرى ئۆچۈن نوقۇل يېمەك ـ ئىچمەك ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ مەن يۇقىرىدا تىلغا ئالغان ئۇچ خىل مەنىدىكى مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئالدىنقى شەرتى بولالمايدۇ. بۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتكىلا ماس كېلىدىغان ئۆلچەم، شۇڭلاشقا بىز بۇ يەردە ئىقتىساد دېگەن بۇ ئۇقۇمنى ئالدىنقى شەرت قىلىمىز، ھازىرقى زامان ئىنسانلىرىنىڭ تۇرمۇشى بىلەن ئىقتىسادنىڭ مۇناسىۋىتى تارىختىكى ھەر قانداق بىر دەۋرديكىدىن زىچ ھەم ئايرىلماس.

بولۇپمۇ سۇلالىلەر دەۋرىنىڭ ئاخىرلىشىپ سانائەتچىلىكنىڭ

تۇرتكىسىدە مەيدانغا كەلگەن كاپىتالىزمنىڭ ھەقىقىي مەنبەسكى ھازىرقى زامان جەمئىيەتلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرۈشنى ئىقتىسادنىڭ بىر قۇۋمىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا بولغان تەسىرىنى تارىختىكى مىسلى كۆرۈلمىگەن پەللىگە يەتكۈزدى. ئىقتىساد دۆلەت، جەمئىيەتنىڭ ماددىي نېگىزىلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئىزنى - ھۆرمىتى، ھوقۇقى، بىخەتەرلىكىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان مۇھىم ۋاستىگە ئايلاندى. دۆلەتلەرنىڭ ئورنى ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن بەلگىلىنىدىغان بولدى، ئەلۋەتتە ئىقتىساد دۆلەتلەرنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقىدىكى مۇھىم پەرق كۆرسەتكۈچكە ئايلاندى، دۆلەت، جەمئىيەتنىڭ بارلىق پائالىيىتى ئىقتىسادنى مەركەز قىلىپ ئايلىنىدىغان بولدى، ئەلۋەتتە بايلىق تارىختىكى دۆلەتلەرنىڭمۇ دۆلەت قۇرۇشتىكى ھەل قىلغۇچ ماددىي ئاساسى بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان كۈچلۈك - ئاجىزلىقىنى بەلگىلەش رولى توغرىسىدا ھازىرقى زامان دۆلەتلىرى بىلەن ئىلگىرىكى دۆلەتلەرنىڭ ئۇقۇمىدا پەرق بار. كۈچلۈكلۈك روشەنكى مەلۇم بىر ئارقا كۆرۈنۈش ئاساسىدا ئايرىلىدۇ، سىزنى كۈچلۈك دەپ قارىساق، ئۇ ھالدا بۇ ئەتراپىڭىزدا سىزدىن ئاجىز كىشىلەرنىڭ بارلىقىنى ئىپادىلەيدۇ، چۈنكى ئاشۇ ئاجىزلاردىن كۈچلۈك بولغانلىقىڭىز ئۈچۈنلا سىزنى كۈچلۈك دەيمىز. ئەگەر ئەتراپىڭىزدىكى كىشىلەر سىزدىن كۈچلۈك بولسا، سىزنى كۈچلۈك دېيىشنىڭ ئۆزى بىر ھاماقەتلىك بولىدۇ. دېمەك، قەدىمكى دۆلەتلەر ئاساسەن ئۆزىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى ئۆز خەلقىگە سېلىشتۇرۇپ، قارشى تۇرۇپ ئىسيان كۆتۈرۈپ قالسا باشقۇرالمىغۇدەك كۈچى بولسا، ئۆزىنى كۈچلۈك ھېسابلاپ، ئۆزىنى ئەتراپىتىكى بىر نەچچە قوشنىسىغلا سېلىشتۇرۇپ خۇلاسىگە كەلگەن ھەم قەدىمكى دۆلەتلەرمۇ ھازىرقى زامان دۆلەتلىرىگە مەنە جەھەتتىن ئوخشىمايدۇ، قەدىمكى دۆلەتلەردە ھازىرقى دۆلەتلىرىدىكىدەك روشەن چېگرا پەرقى بولمىغان، ئۇلاردا پەقەت پاسىل بولغان، پۇقرانىڭ

سالاھىيەت مەنسىمۇ ئوخشمايدۇ.

شۇڭلاشقا، ماركوپولو، نەسىردىن ئەپەندى، تاڭ شۇەنزاڭلارمۇ پاسپورتسىز سەپەر قىلالىغان، دېمەك قەدىمكى دۆلەتلەردە كۆچلۈك، روشەن قوشنا ئۇقۇمى بولمىغان، شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ قۇدرىتىمۇ بىر تولىمۇ ئېنىقسىز نىسپىي ئۇقۇم. ئەمما، ھازىرقى زامان دۆلەتلەردە قوشنىسىنىڭ مەنىسى ئۆزگەردى، ھازىر جۇغراپىيەۋى مەنىدىكى تام قوشنىسىنىڭ ۋاقتى ئۆتتى، ھازىر يەر شارىدىكى نەچچە دۆلەتنىڭ ھەممىسى بىر- بىرى بىلەن قوشنا، ھازىر ئاسىيا قىتئەسىدىكى ئىراقلار، ئۆزبېكستان، ئىران، تۈركىيە ياكى كۈۋەيت، سەئۇدى ئەرەبىستانىدىن غەم يېمەي ئامېرىكا قىتئەسىدىكى ئاق ش دىن ياكى ياۋروپادىكى ئەنگلىيەدىن غەم يەۋاتىدۇ، ھازىرقى زامان دۆلەتلىرىنىڭ بىخەتەرلىك ئېھتىياجى قەدىمكى دۆلەتلەرنىڭكىدىن كۆپ كۆچلۈك، شۇنداقلا بۇ دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىنى باشقا دۆلەتلەرگە ئېتىراپ قىلدۇرۇش، خەلقئارالىق جەمئىيەت تۈرىدىن ئورۇن ئېلىش ئارزۇ - ئىستىكىمۇ تارىختىكى ھەر قانداق دەۋردىكىدىن نەچچە ھەسسە كۆچلۈك، دېمەك ھازىرقى زامان دۆلەتلەرنىڭ بۇنداق كۆچلۈك بولۇش ئىستىكى، بىخەتەرلىك ئېھتىياجى ھازىرقى زامانداً ئىقتىسادنىڭ مىسلىسىز دەرىجىدە مۇھىملىقىنى بەلگىلىگەن، شۇڭلاشقىمۇ ئېنىرگىيە ھازىرقى دەۋردىكى دۇنيا سىياسىيسىنى بەلگىلەيدىغان ماھىيەتلىك ئامىلغا ئايلىنىپ قالغان.

يەنە بىر جەھەتتىن ھازىرقى زامان دۆلەتلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى، مۇقىملىقى شۇ دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىنىڭ ئىلغار - قالاق، ئۇنۇملۈك - ئۇنۇمسىزلىكى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش - قىلدۇرالماسلىق شۇ ھاكىمىيەتنىڭ ئىقتىدارىنى، قانۇنىيلىقىنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەم. دۆلەتنىڭ باش سىياسىتىمۇ يەنىلا ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇش، دۆلەتنىڭ دېگىنىدەك ھەممە ساھەلىرى ئىقتىسادىي قىممەتنى مەركىزىي خىزمەت نۇقتىسى قىلىدۇ، ھەتتا ئوتتۇرا- باشلانغۇچ

مەكتەپلەرمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. ئىقتىساد بارلىق خىزمەتلەرنىڭ ئۇنۇمىنى ئۆلچەيدىغان ئەڭ مۇھىم هالقا، هازىر ئىقتىساد بىرىنچىدىن، دۆلەت قۇرۇش ئاساسى، ئىككىنچىدىن، قوغداش كاپالىتى، ئۈچىنچىدىن، بىخەتەرلىك ئىچكى ئېهتىياجى. قاراپ باقىدىغان بولساق، هازىرقى دۇنيادىكى ئاساسلىق توقۇنۇش، ئۇرۇشلارمۇ تەرەققىي قىلمىغان 3-دۇنيا ئەللىرىدە يۈز بېرىۋاتىدۇ، كۆپىنچە شۇ ئەللەرنىڭ ئىچكى سىياسىيسىمۇ تىنچ ئەمەس، قەدىمكى خەلقلەر بىلەن هازىرقى زامان خەلقلىرى ئوخشىمايدۇ، قەدىمكى دۆلەتلەردىكى خەلقلەر پەقەت پاسسىپ قوبۇل قىلغۇچى ئىدى، دۆلەتكە، هاكىمىيەتكە كۈچلۈك بېسىم شەكىللەندۈرەلمەيتتى، خەلق دۆلەتنىڭ گېپىنى ئاڭلايدىغان، دۆلەت بولسا خەلقنىڭ هەر خىل ئىنكاسلىرىغا پەرۋا قىلمايدىغان هالەتتە ئىدى، خەلق پەرۋا قىلمايدىغان هالەت ئىدى. دۆلەتنىڭ خەلقنى رازى قىلمىقىمۇ ئوڭاي ئىدى، ئەمما هازىر خەلقلەر بۇڭا سىتە هاكىمىيەتكە بېسىم شەكىللەندۈرەلەيدۇ، هازىر بىر كۈنلۈك قورسىقى تويسىلا شۇكۈر دەيدىغان خەلق يوق، ئۇلار ئۆيدىكى جۇلقى چىقىپ كەتكەن ۋېلىسىپىتنى باشقا ئەل پۇقرالىرىنىڭ پىكاپلىرىغا سېلىشتۇرۇپ، هۆكۈمەتلىرىدىن ئاغرىنىدۇ، نارازى بولىدۇ، نارازىلىق كۆچىيىپ، ئۆزىنى پىكاپقا ئىگە قىلالمىغان هاكىمىيەتنى تەختتىن چۈشۈشكە مەجبۇرلايدۇ. قوشنا ئۇقۇمىنىڭ ئۆزگىرىشى، خەلقلەرنىڭ ئۆز دۆلىتىدىن باشقا دۆلەتلەرنىڭمۇ ئەهۋالىنى بىلىپ تۇرالىشى، ئۇلاردا ئۆز هۆكۈمەتلىرىنى باشقا ئەل هۆكۈمەتلىرىگە سېلىشتۇرۇپ، خۇلاسە چىقىرالايدىغان ئىمكانىيەتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن. بۇ خىل هالەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى بولسا، خەلقنى رازى قىلىشتىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل — ئىقتىسادنىڭ دۆلەت تۈپ ئىستراتېگىيىسى بولۇش زۆرۈرىيىتىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن.

هازىرقى زامان هۆكۈمەتلىرى ئۆچۈن ئىقتىسادنى ياخشى باشقۇرۇش ئىقتىدارىنى هازىرلاش ئەڭ مۇھىم تەلەپ، ئىلگىرى

دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى ھەربىي ئالىم، سىياسىيۈنلار بولغان بولسا، ھازىر مەسلىھەتچىلەر ئىقتىسادشۇناس، جەمئىيەتشۇناسلاردىن چىقىدىغان بولدى، بولۇپمۇ ھازىرقى دۇنيادا ئۆز دۆلىتىنىڭ ئىقتىسادىي ئىستراتېگىيە، سىياسىتىنى قانداق تۈزۈش، ئۇلارنىڭ گۈللىنىش ياكى ھالاكىتىنى بەلگىلەيدىغان ئەڭ مۇھىم ئامىل. بۇنىڭدىن كېيىنكى دۇنيا ئىقتىسادىي چېگىرىلار ئاساسەن يوقالغان دۇنيا بولىدۇ، ئەگەر دۆلەتلەر ناھايىتى دانا بولمىسا، ئۇلار بىلىپ - بىلمەي ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىغا ئۆزى ئىگە بولالمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقىدۇ، ھازىر گەرچە دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادى ياخشى تەرەققىي قىلغان، ئىقتىسادىي ئاساسى ياخشى بولغان تەقدىردىمۇ، بۇ خىل ياخشى ھالەت مۇتلەق كاپالەتكە ئىگە ئەمەس. ھەر ۋاقىت ئىقتىسادنىڭ ۋەيران بولۇش، تۆگىشىش خەۋپى بار. ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىساد باشقۇرۇشتىكى نابابلىقى ھەر ۋاقىت شۇ دۆلەتنى ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرىشى مۇمكىن. 1997- يىلىدىكى شەرقىي - جەنۇبىي ئاسىيا پۇل مۇئامىلە كرىزىسى ۋە ئارگېنتىنانىڭ ئۇچرىغان قىيىنچىلىقى بۇ مەسىلىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، بۇنىڭدىن 3 - 4 يىل ئاۋۋال ئارگېنتىنا 3- دۇنيا ئەللىرىنىڭ تەرەققىيات ئۇلگىسى دەپ تەرىپلىنەتتى، مانا ئەمدى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچىلا بىر ۋەيرانە دۆلەتكە ئايلىنىپ قالدى.

دېمەك، بۈگۈنكى دۇنيا جەمئىيىتىنى غايەت زور بىر تور دېسەك، بۇ تور ئىقتىسادتىن ئىبارەت يىپتا توقۇلغان. نۇرغۇن ساددا، ئاق كۆڭۈل، قىزىق قان كىشىلەر ئىقتىسادنىڭ رولىنى ئىنكار قىلىپ، روھىي كۈچنىڭ رولىغا ھەددىدىن زىيادە ئىشەنچ قىلىدۇ. ئۇلار نامراتلىق تۈپەيلىدىن تارتقان تالاپەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمايدۇ (رېئاللىق تاڭغان مەسىلىلەرگە ئارقىسىنى قىلىۋېلىش ئاجىزلارنىڭ بىر ئورتاق ئالاھىدىلىكى)، ئۇلار ئېرىشىشنى ئارزۇلاۋاتقان نەرسىلەر ئۆزى ئېتىراپ قىلمايدىغان كىشىلەرنىڭ ئىلكىدە بولغاچقا، شۇ نەرسىلەرنىمۇ ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلار قورسىقى

ناھايىتى ئېچىپ كەتكەن، ئەمما باشقىلارنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇۋاتقان نانىنىڭ ئۆزىنىڭمۇ قورسىقىنى تويغۇزالايدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشنى خالمايدىغان ھاماقەتلەردۇر. ئاجىزلارنىڭ ئېرىشەلمىگەن نەرسىلىرى كۆچلۈكلەردە بولسا، شۇ نەرسىدىنمۇ ئېۋەن تېپىپ چىقالايدۇ. يۇقىرىقىدىن يەكۈن چىقارساق، ھازىرقى زامان جەمئىيەتلىرىمۇ پەن ـ تېخنىكا سانائىتىنىڭ ئىقتىسادنى غايەت زور تەرەققىي قىلدۇرۇشى نەتىجىسىدە مەيدانغا كەلگەن. دېمەك، ئۇلارنىڭ مەيدانغا كېلىشىمۇ ئىقتىسادتىن ئايرىلالمىغان، شۇنداقلا ھازىرقى مەۋجۇتلۇقى ۋە كەلگۈسى تەرەققىياتىمۇ ئوخشاشلا ئىقتىسادنى باش شەرت قىلىدۇ.

خوش، ئىقتىسادنىڭ ھازىرقى زامان جەمئىيەتلىرى ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىملىقىنى سۆزلەپ ئۆتتۇق، ئۇنداقتا ئىقتىساد تەرەققىي قىلىش ئۈچۈن نېمىلەرگە تايىنىدۇ؟

بىرىنچىدىن، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاۋۋال ماددىي بايلىق مەنبەسى، يەنى خام ئەشيا بولۇش كېرەك، بۇ بىرىنچى شەرت، خۇددى بۇ، مەشىنىڭ ئۆيىنى ئىسسىتىشى ئۈچۈن ئاۋۋال ئوتۇن ـ كۆمۈر بولمىسا بولمىغاندەك بىر ئىش .بۇ ھەرگىزمۇ بايلىق مەنبەسى مول زېمىنغا جايلاشقان خەلقلەر چوقۇم بايلىق مەنبەسى كەمچىل زېمىندىكى خەلقلەردىن باي، كۆچلۈك كېلىدۇ دېگەنلىك ئەمەس، مەيلى خام ئەشيا شۇ زېمىندىن چىقسۇن ياكى باشقا چىقىدىغان جايلاردىن سېتىۋېلىنسۇن، ئۇ چوقۇم ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ماددىي ئالدىنقى شەرتى، ئۇنىڭ ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشى ئۈنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى تەرىپىدىنلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. مانا بۇ ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى ئىككىنچى مۇھىم ئامىل ئەقىل جۇغلانمىسى.

ئىككىنچىسى، ئەقىل جۇغلانمىسى. بۇ ماددىي ئامىل، يەنى خام ئەشيادىن قانداق پايدىلىنىشنى، ئۇنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارىنى

قانداق قىلغاندا ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتكۈزۈشنى بەلگىلەيدىغان ئامىل بولۇپ، ئادەتتىكى ئىقتىدارغا ئېرىشكەندا، ھۈنەر - سەنئەت، ھازىرقى زامان تىلى بىلەن ئېيتقاندا، يەنى- تېخنىكا، بىلىمنى كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى خام ئەشيانى تىرىلدۈرۈشتۇر . خام ئەشيا ئەسلى بىر ئۆلۈك ماددىي نەرسە، ئەمما ئۇ ئەقىلنىڭ پىششىقلىشىدىن ئۆتكەندە، يېڭى قىممەت، ئىقتىدار قېتىلغان يېڭىچە بىر بۇيۇمغا ئايلىنىدۇ، ھازىرقى زامانداىكى باي - نامراتلار پەرقى ئۆزىدىكى خام ئەشيادىن قانچىلىك پايدىلىنىش ئىقتىدارى، يەنى چۈشىنىشلىك دېگەندە ئۇلاردىكى يەن - تېخنىكا جۈغلانمىسىدىن كېلىدۇ، بۇ يەردە مېڭە بىرىنچى ئامىل، تۆمۈر بايدەمۇ بار، نامراتتەمۇ بار، ئەمما تۆمۈر بايدا ماشىنا، تانكا، ئايروپىلانغا ئايلانغان بولسا، نامراتتا، كەتمەن، گۈرجەك، بولقىغا ئايلانغان، يەن - تېخنىكا دەل تۆمۈرنىڭ نېمىگە ئايلىنىشىنى بەلگىلەيدىغان ئامىل .

ئەقىل جۈغلانمىسى ئىچىدىكى يەنە بىر مۇھىم ئامىل ئادەمىلەردىكى تىجارەت ئىقتىدارى، بۇ تەييار بولغان مەھسۇلاتنى بازاردا پايدىغا ئايلاندۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. بۈگۈنكى زامانداا بۇ يەۋقۇلئاددە ئىقتىدار بولۇپ، بۇنىڭ بولماسلىقى بىلەن نۇرغۇن خام ئەشيالىرى، مەھسۇلاتلىرى بار كىشىلەر يەنىلا باي بولالماي يۈرىدۇ. مەسىلەن، دېھقاندا زېمىن بار، ئاشلىق كۆپ، ئەمما ئاشلىق سودىگەرلىرى دېھقاندىن باي، قاسساپلار چارۋىچىدىن باي.

بەزى ھاللاردا مەلۇم بىر جاينىڭ كىشىلىرى ھۈنەر، تېخنىكىغا، تىجارەتكە ماھىر بولۇشى، تەبىئىي بايلىقىمۇ بولۇشى، ئەمما يەنىلا نامراتلىقتىن قۇتۇلالماسلىقى مۇمكىن، بۇنداق ۋاقىتتا بىز سەۋەبنى شۇ يەردىكى ئىقتىسادىي سىستېمىنىڭ بەرپاچىسى ھۆكۈمەتتىن ئىزدەيمىز.

ئۇچىنچىسى، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە مەلۇمكى، ھازىرقى زامانداا، ئىقتىسات يۈكسەك دەرىجىدە تۈزۈلمەشكەن، سىستېمىلاشقان، دۆلەت تەرىپىدىن بىر تۇتاش ئىدارە قىلىنىدىغان بىر پۈتۈن

سىستېما، شۇنداقلا دۆلەت خىزمىتىنىڭ مەركىزىي ھالقىسى، ھۆكۈمەت ئۆز فۇنكسىيىسىنى، ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرىدىغان ساھە، مەن يۇقىرىقى تىلغا ئالغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە دەل دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ئۈچۈن تۈزۈپ چىققان ئىقتىسادىي تەدبىر، تۈزۈم - سىياسەتلىرىنىڭ بىر پۈتۈن سىستېمىسىنى كۆرسىتىدۇ ياكى بۇنى باشقىچە ئېيتقاندا، ماركسزم پەلسەپىسىدىكى ئىقتىسادىي بازىغا قۇرۇلىدىغان ئۇستقۇرۇلما ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنىڭ قانداق بولۇشى مەزكۇر رايوندىكى خام ئەشيا، پەن - تېخنىكا ئەۋزەللىكىنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇشىنى شارائىت، تاشقى مۇھىت جەھەتتىن بەلگىلەيدۇ، ئىقتىسادىي پائالىيەتلەرنىڭ ئۈنۈملۈك، ئۆگۈشلۈق ئېلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تاشقى مۇھىت يارىتىپ بېرىدۇ، بىر ئادەم يېزا ئىگىلىك ساھەسىدە نۇرغۇن پايدىلىق ئەمەلىي بىلىم بىلىشى، شۇ رايوندا شۇنىڭ بىلىمىگە ماس تەبىئىي شارائىتمۇ بولۇشى مۇمكىن، ئەمما شۇ جايدىكى شۇ تەبىئىي بايلىق ھەققىدىكى سىياسەت، تەدبىرلەر تولىمۇ قالاق، ئۈنۈمسىز بولسا (مەسىلەن، باج يۇقىرى، رەسمىيەت تولا دېگەندەك) ھېلىقى بىلىملىك ئادەم يەنىلا ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالماسلىقى مۇمكىن.

جۇڭگومۇ باشتا كوپېراتسىيلىشىش يولىدا ماڭدى (ئەمەلىيەتتە ئۇمۇ بىر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە)، ئەمما ئىقتىسادىي تەرەققىيات كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى، 1978- يىلىدىن كېيىن ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش ئېلىپ بېرىلىپ، ئىقتىسادتا ياخشىلىنىش كۆرۈلدى، ئەمما يەنىلا بەزى مەسىلىلەر يوقالمىدى، كېيىن پىلانلىق ئىگىلىكتىن بازار ئىگىلىكىگە ئۆتتى، ئەمدىلىكتە دۇنيا سودا تەشكىلاتىغا كىردى، ئەمەلىيەتتە بۇلارنىڭ ھەممىسى، ئىقتىسادىي تۈزۈلمىدىكى زور ئىسلاھاتلار بولۇپ، ھەر بىر قېتىملىق ئىسلاھات جۇڭگوغا غايەت زور پايدا ئېلىپ كەلدى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمىدىكى ئىقتىساد ماھىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئازاد

قىلىش، ئەركىن - ئازادە ئىقتىسادىي مېخانىزم يارىتىپ بېرىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادنى ھەددىدىن زىيادە چىڭ كونترول قىلۇۋلىشىنى بوشاشتۇرۇشتۇر، ھازىرقى دۇنيادىكى ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان ئەللەرگە قارايدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ تۇزۇلمىسىدىكى مۇنداق بىر ئورتاق ئالاھىدىلىكنى، يەنى ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادقا ئۇنچىۋالا ئارىلىشىۋالمايدىغانلىقىنى، بازارنىڭ تەبىئىي قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

ئەمدى بۇ ئۇچ ئامىلنىڭ مۇناسۇبىتى قانداق بولىدۇ؟ ئومۇمىي ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەريانىدا بۇ ئۇچىنىڭ مۇناسۇبىتى بىر - بىرىگە چەمبەر چەس باغلانغان بولىدۇ، بىر - بىرىگە تايىنىدۇ، بىر - بىرىنى شەرت قىلىدۇ. ھەرگىزمۇ بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ئامىلنى ئالاھىدە ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتى بار دەپ قاراشقا بولمايدۇ، بۇلاردىن بىرى كەم بولسا بولمايدۇ، شۇنداقتىمۇ ھازىرقى زامانىنىڭ ئىقتىساد ھالىتىدىن قارىغاندا، كېيىنكى ئىككى ئامىل پەن - تېخنىكا سەۋىيىسى ۋە تۇزۇلمە ئەۋزەللىكى تېخىمۇ بەكرەك مۇھىم ئورۇنغا ئۆتمەكتە، ئەلۋەتتە، خام ئەشيا ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ مۇھىم ئالدىنقى شەرتى، ئەمما ھازىر خام ئەشيانى خام ئەشيا پېتى سېتىپ ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش پەقەت قالاق ئەللەرنىڭلا ئىقتىسادىي ئەندىزىسىگە ئايلىنىپ قالدى، بىرى بىر تاغار بۇغدايىنى 100 كويغا سېتىپ خۇش بولسا، يەنە بىرى بىر تاغار بۇغدايدىن 1000 كويلۇق قممەت يارىتىپ پۇل تاپالايدۇ، بۇ يەردە بىلىم شۇنداق زور دەرىجىدىكى پەرقنى مەيدانغا كەلتۈرگەن. ھازىرقى زامان دۇنيا ئىقتىسادى خەرىتىسىگە قاراپ باقىدىغان بولساق، تەبىئىي بايلىقلارنىڭ ئاساسەن دېگۈدەك تەرەققىي قىلمىغان 3- دۇنيا ئەللىرىگە جايلاشقانلىقىنى، ئەمما بۇ بايلىقلاردىن شۇلار ئەمەس، بەلكى تەرەققىي تاپقان ئەللەرنىڭ بەكرەك ۋايىغا يەتكۈزۈپ پايدىلىنىۋاتقانلىقىنى، شۇلارنىڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز، ئۆتكەندە تېلېۋىزوردا

«دۇنيادىكى ئىشلار» پروگراممىسىدا 100 چە ئادەمنىڭ لوندونىدا ئېشەككە قەھۋە ئارتىپ نامايىش قىلغانلىقى كۆرسىتىلدى. چۈشەندۈرۈلۈشچە، يەر شارى مىقياسىدا قەھۋە ھەددىدىن زىيادە كۆپ ئىشلەپچىقىرىلىپ قەھۋە تەمىنلەش ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كەتكەن، شۇنىڭ بىلەن قەھۋەنىڭ باھاسى زور دەرىجىدە چۈشۈپ كېتىپ قەھۋە ئىشلەپ چىقارغۇچىلار زور زىيان تارتقان، پايدىنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان زاۋۇت - شىركەتلەر ئالغان، بۇ كىشىلەر زاۋۇت - كارخانىلارنىڭ پايدىسىنىڭ بىر قىسمىنى قەھۋە تېرىغۇچىلارغا ئايرىپ بەرسۇن، دەپ نامايىش قىلغانىكەن. قەھۋە لاتىن ئامېرىكىسى ۋە ئافرىقىدىكى دۆلەتلەردىن چىقىدۇ، ئۇنى سېتىۋېلىپ پىششىقلايدىغان شىركەت - زاۋۇتلار بولسا ياۋروپا، ئامېرىكىدا.

ياپونىيە دۇنيا ئېتىراپ قىلغان تەبىئىي بايلىق ئىنتايىن كەمچىل دۆلەت، ئەمما ئىقتىسادى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان دۆلەت. ياپونىيىنىڭ پەن - تېخنىكا، تۇرمۇشلىكى ئۇلارنىڭ تەبىئىي بايلىقى كەمچىل بولۇشتەك يېتىشسىزلىكىنى تولۇقلاپ كەتكەن.

يەنە مىسالغا ئالىدىغان بولساق، يۇرتىمىز شىنجاڭ جۇڭگونىڭ مۇھىم پاختا، ئاشلىق بازىسى، ئەمما نامراتلىق بۇ يەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئالاھىدىلىكى، بۇ يەردە پاختا كۆپ ئىشلەپ چىقىرىلغان بىلەن پاختىدىن ئىشلىنىدىغان بازار تاپقان داڭلىق مەھسۇلاتلار يوق دېيەرلىك. مېۋە كۆپ چىققان بىلەن باققاللار نامرات. دېمەك، تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكى تېخنىكا، تۇرمۇمە ئەۋزەللىكىدىن ئايرىلىپ قالسا، ئۇ بىر قۇرۇق شوئارغا ئايلىنىدۇ، قاراپ باقىدىغان بولساق، قەيەر نامرات، ئىقتىسادى قالاق بولسا، شۇ يەرنىڭ ئىقتىسادىي سىياسىتى - تۇرمۇمسى قالاق، قۇرۇق رەسمىيەت- قائىدە ھەددىدىن زىيادە تولا. ناۋادا بىر رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇمسى ئىلغار، سىياسەتلىرى ئۇنۇملۇك بولسا، گەرچە

ئۇ يەردىن خام ئەشيا چىقمىسمۇ، يەن - تېخنىكا ئەۋزەللىكى بولسىمۇ، شۇ رايون چوقۇم تەرەققىي قىلىدۇ . ئىلغار تۇزۇلمىلەشكەن مۇھىت خام ئەشيانىمۇ، يەن تېخنىكىنىمۇ جەلپ قىلىپ ئەكىلەلەيدۇ، دېگىز بويىدىكى ئېچىۋېتىلگەن شەھەرلەر بۇنىڭ تىپىك مىسالى . شياڭگاڭ ئەسلى بىر كىچىككىنە بېلىقچىلىق يۇرتى، ئەمما هازىرغا كەلگەندە دۇنيانىڭ مۇھىم پۇل - مۇئامىلە مەركىزىنىڭ بىرى بوپقالدى. بۇ يەردىكى هەل قىلغۇچ ئامىلمۇ شياڭگاڭنىڭ تەبىئىي ئەۋزەللىكىلا ئەمەس، بەلكى شۇ ئەۋزەللىككە قېتىلغان تۇزۇلمە ئەۋزەللىكى.

دېمەك، يۇقىرىقى بايانلىرىمىزدىن شۇ مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىكى يۇقىرىقى ئۇچ ئامىلنىڭ بىرى كەم بولسا بولمايدۇ، بولۇپمۇ تېخنىكا، تۇزۇلمە بۇگۈنكى دۇنيا ئىقتىسادىدا تېخىمۇ مۇھىم، تېخىمۇ هەل قىلغۇچ ئورۇندا تۇرىدۇ، ئەگەر بىز نامراتلىقىمىزنىڭ سەۋەبىنى ئىزدىسەك، چوقۇم مۇشۇ ئۇچ خىل ئامىل بىلەن ئۈچرىشىپ قالىمىز. خام ئەشيا ماددىي شەرت، تېخنىكا هەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ، تۇزۇلمە بولسا زۆرۈر شارائىت.

مەدەنىيەت

مەن باشتا تىلغا ئالغان «بۇ مەۋجۇتلۇق ئۆزگىرىشىگىلا ۋەكىللىك قىلالايدىغان مەۋجۇتلۇق بولۇشى كېرەك» دېگەن سۆز هېلىمۇ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېسىدە بولۇشى مۇمكىن، مانا بۇ دەل بىر جەمئىيەتنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت سالاهىيىتى كۆزدە تۇتۇپ ئېيتىلغان.

ئۇنداقتا، خاسلىق دېگەن نېمە؟ بۇ سۆزنىڭ مەنىسىدىنلا مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇكى، خاسلىق مەلۇم شەيئىنىڭ ئۆزىدىلا بار بولغان، ئۇنىڭ باشقا شەيئىلەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ئالامەت، خۇسۇسىيەتلەر. بۇ ئالامەت، خۇسۇسىيەتلەر بىرلىشىپ شۇ

شەيئىنىڭ سالاھىيىتىنى شەكىللەندۈرىدۇ، مانا بۇ سالاھىيەت شۇ شەيئىنىڭ ئۆزلۈكىنى ساقلاپ ئۆزگىلا ۋەكىللىك قىلىدىغان، ئۆزىدىنلا دېرەك بېرىدىغان يات شەيئىلەرگە ئوخشاپ قېلىشتىن ساقلايدىغان مۇھىم كاپالەت.

بىر مىللەت، بىر قوۋۇم، بىر جەمئىيەتكە نىسبەتەن ئۇلارنى باشقا قوۋۇم، جەمئىيەتلەردىن ماھىيەتلىك پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغىنى مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادى، پەن ـ تېخنىكا سەۋىيىسى ياكى نوپۇسى ۋە ياكى ئۇلارنىڭ ئىگە بولغان تېررىتورىيىسى بولماستىن، بەلكى شۇ جەمئىيەتنىڭ مىراس مەنىۋى تىندۈرمىسى بولغان مەدەنىيىتىدۇر. پەقەت مەدەنىيەتلا ئۇلارنىڭ (شۇ جەمئىيەتنىڭ) ھەقىقىي سالاھىيىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ، ئۇنىڭ كىملىكىنى، قانداق جەمئىيەتلەرنىڭ دوستى، قانداق جەمئىيەتلەرنىڭ دۇشمىنى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلەيدۇ، بۇ خۇددى كىمنى قوللاپ، كىمگە قارشى تۇرۇشنى بىلەلمىگەن ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ زادى كىملىكىنىمۇ تازا ئېنىق ئاڭقىرالمىغاندەك ئىش.

بىزنىڭ ھازىرقى مۇلاھىزىمىز، مەدەنىيەتنىڭ زادى قانداق ئۇقۇم ئىكەنلىكى ئۇنىڭ قانداق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بارلىقى ئۈستىدە ئەمەس، مەدەنىيەتنىڭ بىر جەمئىيەت مەۋجۇتلۇقىدا تۇتقان ئورنى ھەم مەدەنىيەتنىڭ كۆچىيىشتە تايىنىدىغان زۆرۈر ئامىللىرى ھەققىدە بولىدۇ.

ئىنسانىنىڭ مېڭە، قەلبىكە ئىگە ئىكەنلىكى ئۇلارنىڭ ھايۋانلاردىن پەرقلىنىپ، مەدەنىيەتلىك ياشىشىنى بەلگىلىگەن، ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەتتىن مەھرۇم ھالەتتە ئىنسان ھېسابلانمايدىغانلىقى شەيئى قىممىتىنى ھازىرقى زامان كىشىلىرىدەك ماددىي نۇقتىدىنلا ئۆلچەيدىغان، كۆزىتىدىغانلارغا ئايان بىر پاكىت.

ئادەم ئۆزىنىڭ تېرىك تۇرالغانلىقىنى ئەڭ زور مۇڭاپىپەقىيەت دەپ ساناپ، شۇنىڭدىن قانائەت ھاسىل قىلىپ ئولتۇرمايدىغان بىر

مەخلۇق، ئۇ قىلغان ھەر قانداق ئىشتىن مەنە ئىزدىگۈچى دەل ئىنسانلارنىڭ توختاۋسىز مەنە ئىزدەش تەبىئىتى، مەدەنىيەتنى مەيدانغا كەلتۈرگەن مەدەنىيەتنى غايەت زور مەنىلەر توري دېسەك، ئىنسان شۇ تورغا ياماشقان بىر ئۆمۈچۈك، مەلۇم بىر ئادەملەر توپىنىڭ ئوخشاش بىر جۇغراپىيىلىك مۇھىتتا ئۇزاق مۇددەت بىرگە ياشىشىنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئورتاق تارىخي كەچۈرمىشلىرى شۇ توپىتا باشقا كىشىلەر توپىدا بولمىغان خاس ئالاھىدىلىكلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ، بۇ خاسلىقلار شۇ توپىنىڭ ھەر قانداق بىر ساھەسىگە مەيلى تەپەككۇر ئۇسۇلى، پەلسەپىۋى ئىدىيىسى، قارىشى، مەيلى كىيىم - كېچىكى، يېمەك - ئىچمىكى، يۈرۈش تۇرۇشى، پىسخىكىسى، تىرىكچىلىك ئۇسۇلى، بىناكارلىق ئۇسۇلى... بولمىسۇن، ھەممىگە ئورتاق سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. مانا بۇ خىل خاسلىقلار دەل شۇ توپىنىڭ مەدەنىيىتى ھېسابلىنىدۇ. بۇ نۇقتىدىن مەدەنىيەتنى بەلگىلىك كىشىلەر توپىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئورتاق تارىخي قىسمەتنى باشتىن ئۆتكۈزۈش جەريانىدائىجتىمائي تۇرمۇشنىڭ ھەممە ساھە، قاتلاملىرىدا شەكىللەنگەن ئورتاقلىقلارنىڭ يىغىندىسى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. ياكى ئۇ ئۇزاق تارىخي مۇساپىلەردە تەدرىجي شەكىللەنگەن ئىجتىمائي مىراس. ئارنولد توينبىنىڭ قارىشىچە بولغاندا، مەدەنىيەت دىنىڭ ئىپادىلىنىشى، دىن بولسا مەدەنىيەتنىڭ يىلتىزى.

ئىنسانلار ئۆز ئارا پەرق - ئوخشاشلىق ئارىلىشىپ كەتكەن ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، مۇتلەق كەسكىن پەرق، مۇتلەق ئوخشاشلىق مەۋجۇت بولمايدۇ، ئىنسانلاردا پەرق بار، ئورتاقلىقمۇ بار، ئەمما پەرق، ئورتاقلىق ئىنسانلار تەۋە بولغان مەدەنىيەتنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ئوخشاشمايدۇ، ئوخشاش بىر مەدەنىيەتكە تەۋە ئادەملەردە ئوخشىمىغان مەدەنىيەتكە تەۋە ئادەملەرگە قارىغاندا ئورتاقلىق كۆپ بولىدۇ. ئوخشاش بىر مەدەنىيەت ئەھلى، كونكرېت مەسىلىلەزدە پەرقلەنگەن بىلەن ئەمما ئابستراكت ئومۇمىي

مەسىلىلەردە ئورتاقلىقىنى ساقلايدۇ. ياۋروپالىقلار زوقلانغان نەرسىلەردىن ئەرەبلەر نەپرەتلىنىشى، ئەرەبلەر ئارزۇلىغان نەرسىلەرنى ياۋروپالىقلار نەزىرىگىمۇ ئىلماسلىقى مۇمكىن. مانا بۇنى مەدەنىيەت بەلگىلەيدۇ، مەدەنىيەت دەل شۇ جەمئىيەتنىڭ ئۆزلۈكى ھېسابلىنىدۇ، مەدەنىيەت ئۆز ئەھلىگە ئورتاق غايە، ئورتاق پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، ئورتاق قىممەت قارىشى بېرىدۇ، مەدەنىيەت شۇلارنىڭ مەۋقەسى، بايرىقى ھېسابلىنىدۇ، باشقىلار ئۇلارنى شۇ بايرىقى بىلەن تونۇيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئېتىراپ قىلىدۇ. دېمەك، بىر قوۋمنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا نىسبەتەن شۇ قوۋمنىڭ سالاھىيىتى، كىملىكى، كىم بىلەن بىر سەپتە، كىم بىلەن ئەمەسلىكى ئۇلار تەۋە مەدەنىيەت تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ، دېمەك مەدەنىيەت بىر قوۋمنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭ يىغىندىسى بولغاچقا، شۇ قوۋمنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىدىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

ئەسكەرتىشكە تېگىشلىك مۇھىم بىر نۇقتا شۇكى، مەدەنىيەت ئۆز قوۋمنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئۆزىگە خاس قىممەتكە، مەنىگە ئىگە قىلسىمۇ، ئەمما شۇ قوۋمنىڭ دۇنيادىكى ئورنىنى، كۆچلۈك - ئاجىزلىقىنى بەلگىلىيەلمەيدۇ (ئەلۋەتتە بۇنىڭغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ، ئەمما بەلگىلىيەلمەيدۇ).

مەدەنىيەت بىر پۈتۈن سىستېما، ئەمما ئۇ نۇرغۇن تەركىب، ئامىللاردىن تەركىب تاپقان، بۇ ئامىل، تەركىبلەرنىڭ مۇھىم ياكى ئەمەسلىكى شۇلارنىڭ مەدەنىيەت ئىچىدە تۇتقان ئورنى، مەدەنىيەتكە قارىتا ئويناىدىغان رولى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بەزى تەركىبلەر يادرولۇق، نېگىزلىك بولىدۇ، يوللار مەدەنىيەتنىڭ يىلىكى ھېسابلىنىدۇ، يەنە بەزىلىرى ئىككىلەمچى ئورۇندا بولىدۇ، ئۇلار يىلىكنىڭ تاشقى ئىپادىلىرى ياكى قاسىرىقى بولىدۇ، قاسىراقنى ئالماشتۇرۇش گەرچە مەدەنىيەتكە تەسىر كۆرسەتسىمۇ، ئەمما ئۇ مەدەنىيەتنى يوق قىلىۋەتمەيدۇ، ئەمما يىلىك چوقۇم بولۇشى،

يوقالماسلىقى شەرت، مەدەنىيەت يىلىكىنىڭ يوقىلىشى ئەمەلىيەتتە مەدەنىيەتنىڭ ئېچكى قىسمىدىكى يوقىلىشى ھېسابلىنىدۇ، مېنىڭچە بىر مەدەنىيەتنىڭ دۇنيا، ئىنسان، تۇرمۇش ھەققىدىكى تۇپكى پەلسەپىۋى قاراشلىرى، ھاياتلىق ھادىسىلىرىگە تۇتقان قېلىپلاشقان ھۆكۈم - ئۆلچەملىرى، تىلى مەزكۇر مەدەنىيەتنىڭ يىلىكى ھېسابلىنىدۇ.

ئاۋام ئۆز مەدەنىيىتىنى ھاسىل قىلغان مۇھىتتا ئىستىخىيىلىك تەربىزدە مەدەنىيىتىنى سىزغان يول بويىچە ياشايدۇ، ئەمما ئۇلار بۇ جەريانداۋ ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ رېئاللىقتىكى ئىستىقبالى، تەقدىرى، قىممىتى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەيدۇ. مەدەنىيىتى تەھدىتكە، كۆچلۈك بېسىمغا، يات مەدەنىيەتنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان چاغدا، ئاندىن ئۆز مەدەنىيىتى ھەققىدە ئويلىنىشقا، قىممىتىنى قايتىدىن تونۇپ يېتىشكە باشلايدۇ، ئەمما بۇ چاغدا ئۇلار خېلىلا كېچىككەن بولىدۇ، بۇ چاغدا ئۇلار ئۆز مەدەنىيىتىنى قوغداشقا، تەرەققىي قىلدۇرۇشقا، كۆچەيتىشكە توغرا كېلىدۇ، ئۇنداقتا مەدەنىيەتنىڭ كۆچىيىشىدە تايىنىدىغان ئامىللىرى قايسىلار؟

مەن بۇنى تۆۋەندىكى تۆت ئاملىغا يىغىنچاقلىدىم.

1. نوپۇس. ئەلۋەتتە، بۇ شۇ مەدەنىيەتكە تەۋە كىشىلەرنىڭ ئاز - كۆپلۈكىنى كۆرسىتىدۇ. مېنىڭچە نوپۇسنىڭ مۇھىملىقىنى ئۇقۇرمەنلەر چۈشەنسە كېرەك. بۇ مەدەنىيەتنىڭ ماددىي ئاملى ھېسابلىنىدۇ، ئادەمسىز مەدەنىيەتنىڭ مەۋجۇت بولمايدىغانلىقى ھەممىگە ئايان ھەقىقەت. ئەمما، نوپۇس يەنىلا ھەل قىلغۇچ ئامىل ئەمەس. مەسىلەن، 19- ئەسىرلەردە ھىندى، جۇڭگو مەدەنىيىتى ناھايىتى زور نوپۇسقا ئىگە ئىدى، ئەمما مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى ئۇلارنىڭ نوپۇسى بىلەن ئوڭ تاناسىپ تۇزمىدى.

2. تېررىتورىيە. بۇ مەدەنىيەتنىڭ ياكى باشقىچە ئېيتقاندا، مەدەنىيەت گەۋدىسىنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىكى زېمىن ئاساسى، بۇمۇ ئوخشاشلابولمىسا قەتئىي بولمايدىغان ئامىل. ئەمما يەنىلا ھەل

قىلغۇچ ئامىل ئەمەس، يۇقىرىقى مىسال يەنىلا بۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ، جۇڭگو، ھىندىستاننىڭ زېمىنىنىڭ چوڭلۇقى ھەممىگە ئايان.

3. كۈچ. بۇ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئەمەلىي كۈچى، ھەربىي كۈچ، پەن ـ تېخنىكا كۈچىنى كۆرسىتىدۇ. بۇگۈنكى دەۋردە بۇنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى ھەممە ئادەم ھېس قىلالايدۇ. بۇلار شۇ مەدەنىيەتنىڭ ئىقتىدارىنى، ھەتتا تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئامىل، بۇ مەدەنىيەتنىڭ كېڭىيىشىنىڭ، تەرەققىي قىلىشىنىڭ مۇھىم ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى.

4. يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى. بۇ مەدەنىيەتنىڭ ھەرىم قىلىش، ماسلىشىش ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتقىنىمدەك، مەدەنىيەت ئۆزىنىڭ سىجىل مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاش ئۈچۈن قاسىراق تاشلايدۇ، ئەمما قاسىراقنىڭ تاشلىنىشى مەدەنىيەتنىڭ ئىپادىسىگە تەسىر كۆرسەتمىدۇ، يىلىكىگە تەسىر كۆرسەتمەيدۇ، روشەنكى يېڭى قاسىراق يەنىلا ئەسلىدىكى مۇسكۇلدىن ئۇزۇقلىنىدۇ، مەدەنىيەتنىڭ تەركىبىدە ئەبەدىيلىك قىممىتىگە ئىگە نەرسىلەر، شۇنداقلا ۋاقىتلىق نەرسىلەرمۇ بولىدۇ.

قىسقىسى، بىرمەدەنىيەتنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات ھالىتى، ئىپادىسى، ئۇنىڭ يۇقىرىقى ئامىللاردىن شەكىللەنگەن رېئال ئەمەلىي كۈچى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ھەم بۇ ئامىللار مەدەنىيەتنىڭ كۆلىمى ۋە ئېنېرگىيىسىنى ھاسىل قىلىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ خاسلىقى پەقەت ئۇنى باشقا مەدەنىيەتلەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ئامىل بولۇپ قالماستىن، مۇھىمى شۇ مەدەنىيەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئىچكى مەزمۇنى، نېگىزى بولىدۇ. يۇقىرىقى تۆت خىل ئامىل ئادەتتە بىر بىرى بىلەن كىرىشىپ كېتىدۇ، ھازىرقى زامانىنىڭ ئومۇمىي ھالىتىدىن قارىغاندا 3ـ ۋە 4 ـ ئامىلنىڭ مەدەنىيەت گەۋدىسىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرى بەكرەك گەۋدىلىك بولماقتا.

قىسقىسى، مەدەنىيەت بىر جەمئىيەتنىڭ ھەقىقىي قىممەتكە ئىگە مەزمۇنىدىن ئىبارەت، مەزمۇنسىز گەۋدە ھېچنېمىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، ئۆز مەدەنىيىتىدىن ئايرىلغان جەمئىيەت يوقالغان جەمئىيەت، گەرچە ئادەملىرى تىرىك يۈرسىمۇ.

ئەمدى توختىلىدىغىنىمىز مەۋجۇتلۇقنىڭ ئۇچىنچى مۇھىم ئامىلى.

ھوقۇق

روشەنكى، ئادەم يەككە - يېگانە ھالدا ياشايدىغان مەخلۇق ئەمەس، بەلكى ئۇ بىر ئىجتىمائىي - سىياسىي مەخلۇق، ئىنسانىنىڭ بىر ئىجتىمائىي گەۋدىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ ياشىشى ئۈنىڭ سىياسىي سالاھىيەتكە ئىگە بىر بىرلىك بولۇشى بەلگىلىگەن. ئادەملەر ئارىسىدىكى مۇرەككەپ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ياكى ئىنسانلاردىكى، باشقۇرۇش، باشقۇرۇلۇش، ھۆكۈمرانلىق قىلىش، قىلىنىش مۇناسىۋىتى ھەر بىر ئادەمگە ئۆزىگە خاس بىر ئىجتىمائىي بوشلۇق ياراتقان، بۇنى ئىنسانلارنىڭ سىياسىي پائالىيىتى مەيدانغا كەلتۈرگەن. مانا بۇ ئىجتىمائىي بوشلۇق ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم قورال شۇ بوشلۇققا لايىقلاشقان ھوقۇقتىن ئىبارەت.

ھەر بىر يەككە شەخسنىڭ بەھرىمەن بولغان ھوقۇقى شۇ شەخسنىڭ شۇ ئىجتىمائىي گەۋدە ئىچىدىكى سىياسىي سالاھىيىتىنى، ئىجتىمائىي ئورنىنى بەلگىلەيدۇ. بۇ ئورۇن بولسا، شۇ شەخسنىڭ پائالىيەت ئەركىنلىكىنىڭ چەك - چېگرىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. يەنە بىر قېتىم ئەسكەرتىش زۆرۈركى، مەن باشتىلا مەۋجۇتلۇقنىڭ مەنىسىنى شەرھلىگەندە «بۇ مەۋجۇتلۇق مەيلى خان، مەيلى قۇل بولسۇن، ئىشقىلىپ ئۆلۈپ قالمىغانلا گەۋدىگە قارىتىلغان» دېگەنىدىم، بۇنىڭدىن شۇنى بىلمەك قىيىن ئەمەسكى، مەلۇم بىر قۇۋمنىڭ باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە، ئېتىراپ

قىلىشىغا ئېرىشىشى، ئورۇندا باراۋەر بولالىشى دەل ئۇلار بەھرىمەن بولۇۋاتقان ھوقۇقنىڭ خاراكتېرى، دەرىجىسى، دائىرىسى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ.

ھوقۇققا بولغان چۈشەنچە تارىخىتىن بۇيان ھەرخىل بولۇپ كەلدى، تا بۈگۈنگە قەدەر پۈتۈن دۇنيا خەلقى ئورتاق ئېتىراپ قىلىدىغان مۇقىم بىر ئۆلچەملىك ھوقۇق چۈشەنچىسى مەيدانغا كەلگىنى يوق. ئوخشىمىغان مەدەنىيەت، ئوخشىمىغان ئىدىئولوگىيە، ئوخشىمىغان ئىجتىمائىي تۈزۈمگە تەۋە قوۋملارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ھوقۇق ھەققىدىكى بىر قاتار بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان چۈشەنچىلىرى بار. مەلۇم نۇقتىدىن ھوقۇق ھەققىدىكى ئوخشىمايدىغان چۈشەنچىلەر يۇقىرىقى تىلغا ئېلىنغان ئوخشىمىغان ئىجتىمائىي - سىياسىي مۇھىت ئاستىدىكى خەلقلەرنىڭ بەھرىمەن بولىدىغان ئەركىنلىك ۋە ئادا قىلىدىغان مەجبۇرىيەتلىرىنىڭ ئومۇمىي رامكىسىنى بەلگىلىگەن، شۇنداقلا ھازىرقى سىياسىي، ئىجتىمائىي ئىختىلاپلارنمۇ كەلتۈرۈپ چىقارغان دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ، بولۇپمۇ ھوقۇق ھەققىدىكى چۈشەنچىدە شەرق بىلەن غەرب پۈتۈنلەي ئوخشىمايدىغان قاراشقا ئىگە.

غەربلىكلەر نەزىرىدە شەرقلىقلەر پۈتۈنلەي ھاكىممۇتلەق، مۇستەبىت، شەخسنىڭ ھوقۇقى مۇتلەق كاپالەتكە ئىگە ئەمەس، بۇ يەردە كوللېكتىپنىڭ ھوقۇقى چەكسىز، شەخس ھەر ۋاقىت كوللېكتىپ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىشى، كوللېكتىپ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ھەممە نەرسىنى تەقدىم قىلىشى كېرەك. كوللېكتىپ شەخسنىڭ ئەركىنلىكى، ھوقۇقى، ئىقتىدارىنى بوغۇۋالغان كوللېكتىپ ئالدىدا شەخس ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ. پۈقرالرنىڭ مەجبۇرىيىتى ئۇلارنىڭ ھوقۇقىدىن بەكرەك تەكىتلىنىدۇ. . .

شەرقلىقلەرنىڭ نەزىرىدە بولسا، غەرب شەخسنىڭ ھوقۇقىنى ھەددىدىن زىيادە تەكىتلەپ، ئۇنى مۇقەددەس دەخلىسىز ئورۇنغا

قويغان، كوللېكتىپنىڭ ھوقۇقى نەزەردىن ساقىت قىلىنغان. شۇ سەۋەبتىن جەمئىيەتتە شەخسىيەتچىلىك، مەنپەئەتپەرەسلىكتەك ئەجەللىك ئىدىيەلەر ئەۋج ئالغان، ھوقۇق بەكلا تەكىتلىنىپ مەجبۇرىيەتكە سەل قارالغان، كوللېكتىۋىزملىق روھ يوقاپ، جەمئىيەتنىڭ ئۈيۇشۇش كۈچى ئاجىزلىغان . . .

ئەلۋەتتە، ئوخشىمىغان چۈشەنچىلەرنىڭ بولۇشىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە، يەنە شۇ ئىككى جايىنىڭ مەدەنىيەت پەرقىدىن كەلگەن، گەرچە ھازىر بىرلىككە كەلگەن بىرەر چۈشەنچە تېخى مەيدانغا كەلمىگەن بولسىمۇ ياكى ھەر قايسى ئەل خەلقلىرى ئارىسىدا بۇ ھەقتە روشەن ئىختىلاپلار بولسىمۇ، شۇنىسى ئېنىقكى، دۇنيادىكى ھەر قانداق بىر شەخس ياكى جەمئىيەت مۇئەييەن بىر ھوقۇق ھالىتىمۇ ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. (بۇ خىل ھوقۇق ھالىتىنىڭ دەرىجىسى، خاراكتېرى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر). ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى شۇ ھوقۇقتىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلغىلىمۇ، چۈشەنگىلىمۇ بولمايدۇ، ھوقۇقسىز ئۇلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ.

مەلۇمكى، ئىنسان خۇددى ئارىستوتېل ئېيتقاندەك، بىر سىياسىي مەخلۇق، ئۇ دۆلەت - جەمئىيەت دېگەندەك بەلگىلىك سىياسىي كاتېگورىيىلەردە ياشايدۇ، بۇ سىياسىي كاتېگورىيىلەر شەخسكە ئوخشىمىغان دەرىجىدە ھوقۇق بېرىدۇ، ئۇنىڭ سىياسىي سالاھىيىتىنى بەلگىلەيدۇ، بۇ يەردىكى سىياسىي سالاھىيەت ماھىيەتتە شۇ شەخسنىڭ بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇق- مەجبۇرىيىتىنىڭ دائىرىسى، خاراكتېرىگە ئاساسەن ئېيتىلغان. بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيادا بەلگىلىك دۆلەت تەۋەلىكى يوق ئادەملەر ئاساسەن دېگۈدەك يوق(پەقەت ياۋايى ئادەملەردىن سىرت). ئادەملەر دەل شۇ دۆلەت ئىچىدە ياشايدۇ، پائالىيەت قىلىدۇ، دۆلەت شەخسنىڭ شۇ دۆلەتنىڭ پۇقرالىق سالاھىيىتىنى ئۇنىڭ شۇ دۆلىتىنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ھوقۇق - مەجبۇرىيەتلىرى

ئارقىلىق بەلگىلەپ بېرىدۇ. يەنى ئۇنىڭ پۇقرالىق سالاھىيىتىدىكى قانۇنلۇق پائالىيەت چېگرىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، بۇ پەقەت شۇ دۆلەت ئىچىدىكى شەخسكە نىسبەتەن ئومۇمىيۈزلۈك ئورتاق بولىدۇ، ئەمما پۇقرالارنىڭ شۇ دۆلەتنىڭ ئوخشىمىغان ساھەلىرىدىكى ئورنى ئۇلارغا يەنە نۇرغۇنلىغان ئايرىم - ئايرىم سالاھىيەت، ھوقۇق مەجبۇرىيەت ئەكېلىدۇ، دۆلەتنىڭ يەنە ئوخشىمىغان رايونلارغا نىسبەتەن تۈزگەن قانۇن - سىياسەتلىرى بولىدۇ، بۇلار شۇ رايون خەلقىنىڭ سىياسىي ھالىتىنى بەلگىلەپ بېرىدۇ. ھوقۇقنى ئېنىق بەلگىلەپ بېرىشتىكى ئىچكى سەۋەپ شۇكى، ‹‹ئادەملەر توغرا ئىشنىمۇ، خاتا ئىشنىمۇ، قانۇنلۇق ئىشنىمۇ، قانۇنسىز ئىشنىمۇ قىلىدۇ››، شۇڭلاشقا ئۇلارغا قىلىدىغان ئىش بىلەن قىلمايدىغان ئىشنى، قانۇنلۇق ئىش بىلەن قانۇنسىز ئىشنى كۆرسىتىپ بېرىش، ئىجتىمائىي تەرتىپنى تىنچ ساقلاش زۆرۈرىيەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا، بىر قاتار قانۇن - پرىنسىپلار ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ھوقۇق دائىرىسىنى كۆرسىتىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ (بۇ يەردە ناھايىتى بىر مۇھىم مەسىلە شۇكى، كىم كىمگە سىزنى بەلگىلەپ بېرىدۇ؟ بەلگىلەپ بەرگۈچىدىكى بەلگىلەش ھوقۇقى نەدىن كەلگەن؟ ئەگەر ھۆكۈمرانلار بەلگىلىسە، ئۇ ھالدا ھۆكۈمرانلارنىڭ لاياقىتىنى كىم بەلگىلىگەن؟ كىم ئېتىراپ قىلغان؟ ئەلۋەتتە، بىزنىڭ ھازىرقى مۇلاھىزىمىز بۇ مەسىلىلەر ھەققىدە ئەمەس). دەل شۇ كۆرسىتىپ بېرىلگەن دائىرە ئادەملەرنىڭ قانۇنلۇق، ئەركىن پائالىيەت قىلىدىغان دائىرىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

نېمىشقا بىز بۇيەردە «پائالىيەت» دېگەن ئۇقۇمنى ئالاھىدە تىلغا ئالىمىز؟ چۈنكى، بىر شەخسنىڭ ياكى بىر جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە تەرەققىياتى شۇلارنىڭ پائالىيىتىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىدۇ، شۇ پائالىيەتنىڭ چەكلىمىسىز، توسقۇنسىز ئېلىپ بېرىلىشى ھەمدە پائالىيەتنىڭ دائىرىسى مەۋجۇتلۇق، تەرەققىياتىغا غايەت مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ، دېمەك،

هوقۇق مەۋجۇتلۇقنىڭ ھالىتىنى، تەرەققىياتىنى بەلگىلەشتە ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، هوقۇق پائالىيەتنىڭ سەپىلى. كىشىلەر بۇ سەپىل ئىچىدە قوغدىنىدۇ، ئەركىن پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ، مەۋجۇتلۇقى ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن دەخلىسىز كۈرەش قىلىدۇ. چوڭ - كىچىكلىكىنى بەلگىلەيدۇ. ئۇنداقتا بۇ سەپىلنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىنى كىم بەلگىلەيدۇ؟

بۇنى قانۇن تۈزگۈچىلەرنىڭ ياكى ھۆكۈمرانلارنىڭ هوقۇق چۈشەنچىسى بەلگىلەيدۇ. چۈنكى، قانۇن تۈزگۈچىلەر ئۆز ئېڭىدىكى كىشىلەر مۇشۇنچىلىك هوقۇقتىن بەھرىمەن بولسا بولىدۇ، دېگەن چۈشەنچە بويىچە قانۇن، سىياسەت تۈزىدۇ، پۈقرالارنىڭ هوقۇقىنى بەلگىلەپ بېرىدۇ.

بۇنى يەنە كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە بەلگىلەپ بېرىلگەن هوقۇققا بولغان چۈشەنچىسى بەلگىلەيدۇ. كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى ئۆزىنىڭ هوقۇقىنىڭ قانچىلىك دائىرىدە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەلمەي، بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك هوقۇقىدىنمۇ بەھرىمەن بولالماسلىقى مۇمكىن. يەنە بىر جەھەتتىن كىشىلەر ھۆكۈمرانلار ئۆزلىرىگە بەلگىلەپ بەرگەن هوقۇقىنى يەنە كەم، بىز يەنە مۇنۇ هوقۇقلاردىنمۇ بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك دەپ قاراپ، ھەر خىل يوللار بىلەن يەنىمۇ كۆپرەك هوقۇقىنى تەلەپ قىلىشى، قولغا كەلتۈرۈشى مۇمكىن.

بىر دۆلەت ئىچىدىكى ئوخشىمىغان جەمئىيەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا مەزكۇر جەمئىيەتلەرنىڭ شۇ دۆلەت ئىچىدىكى ئىقتىسادىي - سىياسىي ئورنىنىڭ، دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى، بىخەتەرلىكىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقى تەرىپىدىن شۇ جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي هوقۇق هالىتى بەلگىلىنىدۇ.

قىسقىسى، هوقۇق ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي - سىياسىي مەنسىگە ئېيتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ خاراكتېرى، دائىرىسى، دەرىجىسى شۇ جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى، تەرەققىياتىنى مۇھىم بىر

ئەۋزەللىك بىلەن تەمىن ئېتىدۇ . ھازىرقى زامانىنىڭ ھالىتىدىن قارىغاندا ھوقۇق دائىرىسى كەڭرەك جەمئىيەتلەرنىڭ تەرەققىياتى تېخىمۇ ياخشى،تېز بولماقتا. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ دېڭىز بويىدىكى ئېچىۋېتىلگەن شەھەرلەر، ئىقتىسادىي ئالاھىدە رايونلارنىڭ تەرەققىياتى يۇقىرىقى پىكرىمىزنى دەللىلەيدۇ، چۈنكى ئۇ يەردە باشقا رايونلاردا بولمىغان ئەۋزەللىك ھوقۇق ئەۋزەللىكى بار.

ئۇچىنىڭ مۇناسىۋىتى

بىز يۇقىرىدا مەۋجۇتلۇقتىكى ئۇچ مۇھىم ئامىل — ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ھوقۇق ھەققىدە ئايرىم - ئايرىم يۈزەكى بولسىمۇ توختىلىپ ئۆتتۇق. ئەمدى بۇ ئۇچ ئاملىنىڭ ئۆز ئارا مۇناسىۋىتى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتىمىز.

ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت. ئىقتىساد بىلەن مەدەنىيەتنىڭ بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، بىر - بىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىش مۇناسىۋىتى بولىدۇ . چۈنكى، مەدەنىيەتنىڭ ماددىي قاتلىمىمۇ، مەنىۋى قاتلىمىمۇ بولىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ ماددىي قاتلىمى دەل بىر جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي پائالىيىتىدىكى قېلىپلاشقان، خاسلاشقان شەكىللەرنى ھەم مەدەنىيەتنىڭ ماددىيلاشقان بەلگىلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەلۇمكى مەدەنىيەت بىر قاتار سىمۋوللۇق بەلگىلەرنىڭ يىغىندىسىدىن ئىبارەت. بۇنىڭدىكى ھەر بىر بەلگە بىردىن مەنىگە دالالەت قىلىپ تۇرىدۇ.

ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس پارسون مەدەنىيەتنىڭ ئىچكى مەزمۇنىنى تۆۋەندىكىدەك قاتلاملارغا بۆلىدۇ. 1.جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي فورمىسى، بۇ جەمئىيەتنىڭ «A»قاتلىمى، يەنى بىئولوگىيىلىك تەشكىلىي قۇرۇلمىسى.

جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي تەشكىلىي شەكلى. ئادەملەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت تۈرى. بۇ خىل مۇناسىۋەت تۈرى

تۇزۇملەشكەن شەكىلدە توقۇلىدۇ. مەسىلەن، ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت، سىياسىي قانۇن - تۇزۇم دېگەندەك. بۇ «I» قاتلىمى دەپ ئاتىلىدۇ.

2. جەمئىيەتنىڭ ئىدىئولوگىيىسى، مەنىۋى مەھسۇلاتلىرى، مەسىلەن، دىن، سەنئەت دېگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. جەمئىيەتنىڭ قىممەت ئۆلچىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنى كىشىلەرنىڭ ئۆز ھەرىكىتىنى ئاڭلىق كونترول قىلىش، چەكلەش ئېڭى ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاق تەلىپى بولغان قىممەت ئۆلچىمى دېگەندەك، بۇ «L» قاتلىمى دەپ ئاتىلىدۇ.

دېمەك، شۇ روشەنكى، پارسوننىڭ قارىشىچە بولغاندا ئىقتىساد مەدەنىيەت كاتېگورىيىسىگە كىرىدۇ، يەنى «A» قاتلىمى.

ئىقتىساد بىلەن مەدەنىيەتنىڭ بىر - بىرىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىگە مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئاۋۋال ئىقتىساد مەدەنىيەتنىڭ ماددىي ئاساسىنى قۇرۇپ چىقىدۇ ھەم مەدەنىيەتنى ئېنېرگىيە بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. مەدەنىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقى، تەرەققىياتى، كۆچلۈك - ئاجىزلىقى باشقا مەدەنىيەتلەرنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش - تۇرالماسلىقى شۇ مەدەنىيەتنىڭ ئىلغار ھالىتى، تەشەببۇسلىرى تەرىپىدىنلا بەلگىلەنمەستىن، مۇھىمى شۇ مەدەنىيەتنىڭ ماددىي ئاساسى، ئارقا تىرىكى بولغان ئىقتىسادىي ئەھۋالى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. مەدەنىيەتلەرنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشى، ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ ئۆتكەنلىكى ياكى كونىرىغانلىقى تۇپەيلىدىن ئەمەس، بەلكى شۇ مەدەنىيەت ئەسلىدىكى ئىقتىسادىي كۆچىنىڭ ئاجىزلىقى، مەدەنىيەتنى قوغدىغۇدەك ماغدۇرنىڭ يوقلۇقى تۇپەيلىدىن بولىدۇ. مەدەنىيەت ئۆزى كۆچىيىپ قالمايدۇ، يوقاپ كەتمەيدۇ، بۇ يەنىلا شۇ مەدەنىيەتنىڭ ئىقتىسادىي ئەھلىي كۆچى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. يەنە بىر ئەھۋال شۇكى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى كۆچلۈك قوۋملەرنىڭ

مەدەنىيەتى باشقىلارنى ئۆزىگە بەكلا جەلپ قىلىدۇ. باشقىلار ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي مۇۋەپپەقىيىتىنى ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىگە باغلاپ چۈشىنىپ، شۇلارنىڭ مەدەنىيىتىگە ئىنتىلىدۇ (مەسىلەن، غەربنىڭ غايەت زور ئىقتىسادىي مۇۋاپپەقىيىتى ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنىڭمۇ ھازىرقىدەك كۈلەمدە تارقىلىشىنى بەلگىلىگەن)، ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيىتىدىن گۇمانلىنىدۇ. مەدەنىيەتمۇ ئىقتىسادقا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئىقتىسادمۇ مەدەنىيەتكە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

مەدەنىيەتكە تەۋە بولغان تەپەككۇر ئۇسۇلى، يېڭىلىق يارىتىش روھى، ئىجادچانلىق ئىقتىدارى، بايلىق دېگەنلەر ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىقتىسادقا تەسىر كۆرسىتىپ ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرىدۇ.

مەسىلەن، يەھۇدىيلارنىڭ مەدەنىيەت ئېڭىدىكى ئىقتىساد قارىشى ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئىقتىسادىي ھالىتىگە مۇھىم تەسىر كۆرسەتكەن، يەنە جۈملىدىن تارىخىدىكى خەن، سۇڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىلا كاپىتالىزمنىڭ بىخلىرى بولغان ئىشخانا قول سانائىتى مەيدانغا كەلگەن، ئەمما كاپىتالىزم جۈملىدە ئەمەس، ياۋروپادا مەيدانغا كەلدى. بەلكى، بۇنى بۇ ئىككى رايوندىكى ئوخشىمىغان مەدەنىيەت بەلگىلىگەن بولۇشى مۇمكىن.

ماركس ۋېبىر كاپىتالىزمنىڭ پەيدا بولۇشىنى ياۋروپادىكى دىن ئىسلاھاتىنىڭ نەتىجىسى بولغان پروتېستانت دىنىغا باغلاپ ئىزاھلايدۇ. ھەتتا بۈگۈن بەزى جەمئىيەتشۇناسلار ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى بىرىنچى ئامىل مەدەنىيەت دەپ قارىماقتا. سامۇئىل خونتىڭتون «مەدەنىيەتنىڭ رولى» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق يازىدۇ:«90-يىللارنىڭ بېشىدا مەن گاناغا ۋە كورىيىنىڭ 60-يىللاردىكى بەزى ئىقتىسادىي ستاتىستىكىلىق مەلۇماتلىرىنى يولۇقتۇرۇپ قالدىم. ھەيران قالغىنىم شۇ بولدىكى، ئۇلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە دارامىتى ئاساسەن دېگۈدەك

ئوخشاش ئىدى... 30 يىلدىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە بولسا كورىيە ئاللىقاچان سانائەت گىگانتىغا ئايلىنىپ 14- ئورۇنغا چىقتى... گانادا بولسا بۇنداق ئۆزگىرىش يۈز بەرگىنى يوق، ھازىر ئۇلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە دارامەت كورىيىنىڭ $\frac{1}{14}$ نىگە توغرا كېلىدۇ. تەرەققىيات سۈرئىتىدىكى بۇ ئاسمان - زېمىن پەرقىنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟ بۇنىڭدا نۇرغۇن ئامىللار بار. مېنىڭچە بولسا مەدەنىيەت بۇنىڭدىكى بىر مۇھىم ئامىل. كورىيىلىكلەر تېجەشلىك مەبلەغ سېلىشقا، مائارىپ، تەشكىلات، ئىنتىزامغا ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئىشچان. ئەمما، گانالىقلارنىڭ قىممەت قارىشى بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ، قىسقىسى بۇ يەردە مەدەنىيەت رول ئويناۋاتىدۇ».

بىز ئۆزىمىزنىڭ تارىخىغا نەزەر سالساقمۇ، مەدەنىيەت ئېڭىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا قانچىلىك تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى بايقايمىز. سوپا - ئىشانلار ئىنسانلارنىڭ ئىدىيىسىدە ئومۇميۈزلۈك ھۆكۈمران ئورۇنغا ئۆتكەندىن باشلاپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت ئېڭى، قىممەت قارىشى ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا، ھايات، ئەمگەك، ئىقتىساد، ئىلىم دېگەنلەرگە تۇتقان پوزىتسىيە، چۈشەنچىسىنى ئومۇميۈزلۈك ئۆزگەرتىپ تاشلىدى. سوپا - ئىشانلار تەلىماتىدىكى تەركىدۇنياچىلىق، بۇ دۇنيادىن قول ئۈزۈش، بارلىقىنى ئاخىرەتكىلا ئاتاش، بارىغا قانائەت قىلىش، يوقنى ئىزدىمەسلىك، ھەممىنى سىغدۇرۇۋېتىش... تەك قاراشلار ئاستا - ئاستا ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت ئېڭىغا ئۆزلىشىپ ئۇيغۇرلاردا بايلىق، پۇلغا ئىنتىلمەيدىغان، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى زۆرۈر دەپ قارىمايدىغان خاھىش باش كۆتەردى. مانا بۇ ھادىسە مەلۇم نۇقتىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ يېقىنقى بىر نەچچە ئەسىردىن بۇيانقى ئومۇميۈزلۈك نامرات ھالىتىنى بەلگىلىۋەتتى، ھەتتا بۇگۈنمۇ زور تەسىر كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

شۇنىسىزكى، قىممەت قاراش ئادەمنىڭ ھەرىكىتىگە،

پائالىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان ناھايىتى مۇھىم مەدەنىيەت تەركىبى. ئوخشاش بىر مەدەنىيەت ئەھلىنىڭ قىممەت قارىشى ئومۇمەن ئوخشاش بولىدۇ. ئادەم ياخشى - يامانلىقنى، گۈزەللىك - رەزىللىكنى قىممەت قارىشى بىلەن ئۆلچەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلىدۇ، قىممەت قارىشى تەركىبىدە مەڭگۈلۈك قىممەت قارىشمۇ، ۋاقىتلىق قىممەت قارىشمۇ بولىدۇ. مەڭگۈلۈك قىممەت قارىشى دېگىنىمىز، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ۋاپادارلىق دېگەندەك ئادەمدە بولۇشى زۆرۈر قىممەت قاراشلار. ۋاقىتلىق قىممەت قاراش دېگىنىمىز، بىزگە بىر مەزگىل يېتەكچىلىك قىلغاندىن كېيىن بىز ئۇنىڭدىن ۋاز كېچىدىغان ۋاقتى ئۆتىدىغان ئەسقېتىشچان تېپتىكى قاراشلار، بۇ خىل قاراشلار بىزگە بىۋاسىتە پايدىلىق بولغاچقا، بىز ئۇنىڭغا ئەگىشىمىز، ئەمما مەڭگۈلۈك قىممەت قاراشلارغا ئەگىشىشتە بولسا بىز پايدا - زىيان ھېسابلاشمايمىز، مەسىلەن، بىر دۆلەت ئىقتىسادتا كۆچمىشىي ئۈچۈن، دۆلەتتە خەلقكە تېرىشىپ ئىشلەشنى، ئەمگەكچانلىقنىڭ گۈزەل ئەخلاق ئىكەنلىكىنى تەكىتلىشى... مۇمكىن. ئەمما، بېيىپ مەلۇم چەككە يەتكەندە بولسا، تېرىشچانلىق تەبىئىيلا كېمىيىشى مۇمكىن. بۇ يەردە يېتەكچى ئورۇندىكىسى دەل ۋاقىتلىق قىممەت قاراشتىن ئىبارەت.

بەزى دۆلەتلەر ناھايىتى باي، خەلقىمۇ شۇنداق بايلىقتا، ئەمما ئۇلار خۇددى ھېچنېمىسى يوق نامراتلاردەك ناھايىتى تېرىشچان، يەنىلا توختىماي پۇل تاپىدۇ، ھەتتا مەلۇم دەرىجىدە بېيىپ، تېرىشمىسىمۇ جېنىنى خاتىرجەم بېقىپ كەتكۈدەك ھالەتتىمۇ، يەنىلا توختىماي تېرىشىۋېرىدۇ. خۇددى پۇلى يوق چاغدىكىدەكلا تېرىشىدۇ. مانا بۇ يەردە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى مەڭگۈلۈك قىممەت قارىشى. دېمەك، ئىقتىسادنىڭ سىجىل تەرەققىياتى ئۈچۈن زۆرۈر بولىدىغىنى مەڭگۈلۈك قىممەت قاراشتۇر.

ئىقتىسادىي جەھەتتىكى مەڭگۈلۈك قىممەت قارىشىغا ئىگە ئادەملەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىنى ئازادە قامدىيالىغۇدەك پۇل -

مالغا ئېرىشكەندىن كېيىنمۇ توختىماي تىرىشقىنىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ تىرىشىش مەقسىتىنىڭ نوقۇل پۇل تېپىش، جېنىنى بېقىشلا ئەمەسلىكىنى، ئۇلارنىڭ توختىماي تىرىشىشىغا تۈرتكە بولۇۋاتقان مەلۇم بىر ئامىل بارلىقىنى كۆرۋالالايمىز. دەل مۇشۇ «مەلۇم بىر ئامىل» ۋاقىتلىق قىممەت قارىشىغا تەۋە بولماستىن، مەڭگۈلۈك قىممەت قارىشى تەركىبىدە بولىدۇ.

دېمەك، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلايمىغان ھەم قىلمىغان جەمئىيەتتە دەل ھېلىقى «مەلۇم بىر ئامىل» يوق. بۇنىڭدىن شۇنداق خۇلاسىگە كېلىشكە بولىدۇكى، ئىقتىساد زۆرۈر بولمىغان ياكى باشقىچە ئېيتقاندا، پۇل بولمىسا ئىشقا ئاشۇرغىلى بولمايدىغان، پۇلنى جىددىي تەلەپ قىلمىغان مەلۇم بىر غايە، مەقسەتمۇ بىر شەخسنىڭ، ھەتتا بىر جەمئىيەتنىڭ، مىللەتنىڭ باي ـ نامرات ھالىتىنى بەلگىلەيدۇ. مەڭگۈلۈك قىممەت قاراشنىڭلا كۆچىي پۈتمەس ـ تۈگىمەس بولىدۇ. ئەلۋەتتە ئەسكەرتىش زۆرۈركى، بۇ قىممەت قاراش ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى بەلگىلەيدىغان بىردىنبىر ھەل قىلغۇچ ئامىل دېگەنلىك ئەمەس، ئەمما ئۇنىڭ رولى ناھايىتى زور. ئەلۋەتتە بىر جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى پەقەت قىممەت قاراشقىلا باغلاپ قويۇشمۇ تازا ئاقىلانىلىك ئەمەس.

تۆۋەندە مەدەنىيەت ئاملىلىرىغا بولغان بەزىبىر پەرقلىق چۈشەنچىلەرنىڭ چۈشەنچىدىكى پەرقنىڭ بەلگىلىك جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى قىسقىچە سېلىشتۇرۇپ چىقىمىز.

بىرىنچىدىن روشەنكى، دىن ئىنسانلار جەمئىيىتى قىممەت قارىشىنىڭ مۇھىم مەنبەسى، دىن ئۆزى بىر پۈتۈن مۇكەممەل سىستېما بولسىمۇ، بەلگىلىك زامان، بەلگىلىك ماكان ئوخشاش بىر دىن تەركىبىدىكى ئوخشىمىغان تەشەببۇسلارنى بەكرەك قىلىدۇ. جەمئىيەتتە بەزىلىرى يەنە بەزىلىرىدەك تەرغىب قىلىنمايدۇ ۋە تەكىتلەنمەيدۇ. بۇنىڭ كونكرېت ئېھتىياج بەلگىلەيدۇ. بەكرەك

تەكتىلەنگەنلىرى جەمئىيەتنىڭ بىر پۈتۈن ئىدىيىسىگە ئايلىنىپ، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى تەكتىلىنىۋاتقان قاراشلارنىڭ تەركىبىدىكى بايلىق، نامراتلىق، پۇل ھەققىدىكى تەشەببۇسلار شۇ جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئېڭىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئىقتىساد تۇرغۇن جەمئىيەتتە چوقۇم دىنىنىڭ شۇكۇر قىلىش، نامراتلىق، بۇ دۇنيانىڭ باقاسىزلىقى ھەققىدىكى ئەھكام - تەشەببۇسلىرى بەكرەك تەكتىلىنىدۇ، ئىقتىساد تەرەققىي قىلىدىغان جەمئىيەت بولسا، بايلىقنىڭ مۇھىملىقى، ئىقتىسادىي كۈچنىڭ دىنغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى بەكرەك تەكتىلىنىدۇ. بۇ خىل پەرق دەل شۇ جەمئىيەتتىكى باي - نامراتلارغا بولغان باھا، قاراشلاردا بەكرەك روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئىقتىسادقا توسالغۇ قىلىۋاتقان جەمئىيەتتە كىشىلەر پۇل تېپىۋالغانلارغا گۇناھ سادىر قىلىۋاتقاندەك، پۇل تاپماي شۇكۇر - قانائەت بىلەن ياشايدىغانلارغا ئۇلار توغرا يولدا مېڭىۋاتقاندەك نەزەردە قارايدۇ.

ئىككىنچى، شەخسكە بولغان تونۇش. ئىقتىسادقا توسالغۇ جەمئىيەتتە، شەخسنىڭ رولى كوللېكتىپنىڭ ئىچىگە قوشۇۋېتىلىدۇ. شەخسكە ئىشەنچ قىلىنمايدۇ، ئىقتىسادنىڭ ھەقىقىي تۈرتكىسى شەخسنىڭ ئىجادچانلىقى ۋە ئەركىنلىكىدۇر. شەخسنىڭ ئەركىنلىكى كوللېكتىپقا بەخشەندە قىلىنغان جەمئىيەتتە ئىقتىسادنىڭ تەرەققىيات قەدىمى بەك ئاستا بولىدۇ. شەخس پەقەت ئۆزى ئۈچۈن ئىشلىگەندىلا ۋە ئۆزىنىڭ ئىشىغا ئۆزى ئىگە بولالايدىغىنى ھېس قىلغاندىلا، ئۇنىڭ ئاكتىپچانلىقى چەكسىز بولىدۇ، ھەيدەكچى كەتمەيدۇ. ئەگەر بىر ئادەم ئەقىدە - قاراشلاردا باشقا ئادەمگە ئەگەشسە، ئۇنداقتا ئۇنىڭ بىرەر ئىشتا ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى، ئىجادچانلىقى بولمايدۇ. شەخسكە ئىشىنىش، ئۇنىڭ ئىقتىدارى، كۈچىگە ھۆرمەت قىلىش ئىقتىسادى تەرەققىي قىلىدىغان جەمئىيەتنىڭ بەلگىسى. ئەكسىچە شەخسنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش، كونترول قىلىش ئىقتىسادى تەرەققىي

قىلمايدىغان جەمئىيەتنىڭ تىپىلاق گالامىتى. خۇددى گامبىرىكا جەمئىيەتشۇناسى مارشالنىڭ ئېيتقاندەك: «ئېھتىياج (خەلق)، (گامبا) ۋە جەمئىيەتنىڭ ھالقىغان مۇئەييەنلىكلىرى، تەرەپمۇل نەتىجىلەرنى قارىغاندا، مەۋھۇم كۆچمەرگە بەكرەك ئېتىبار قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى دەپ قارىلىدۇ. خۇددى مارشالنىڭ ئېيتقانىدەك: «ئىقتىسادنى تەسەللىنى ئۈچۈن جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ بولىدۇ».

بەشىنچى، رېتىلەت ئېڭى. ئىقتىسادقا تەسىللىنى جەمئىيەتتە رېتىلەت دۆشەملىشىش دەپ قارىلىپ، ھەمكارلىشىش، ياردەملىشىش ئالاھىدە تەكتلىنىدۇ. ئۇلار رېتىلەتنىڭ ئالدىنقى

قىلمايدىغان جەمئىيەتنىڭ تىپىلاق گالامىتى. خۇددى گامبىرىكا جەمئىيەتشۇناسى مارشالنىڭ ئېيتقاندەك: «ئېھتىياج (خەلق)، (گامبا) ۋە جەمئىيەتنىڭ ھالقىغان مۇئەييەنلىكلىرى، تەرەپمۇل نەتىجىلەرنى قارىغاندا، مەۋھۇم كۆچمەرگە بەكرەك ئېتىبار قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى دەپ قارىلىدۇ. خۇددى مارشالنىڭ ئېيتقانىدەك: «ئىقتىسادنى تەسەللىنى ئۈچۈن جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ بولىدۇ».

بەشىنچى، رېتىلەت ئېڭى. ئىقتىسادقا تەسىللىنى جەمئىيەتتە رېتىلەت دۆشەملىشىش دەپ قارىلىپ، ھەمكارلىشىش، ياردەملىشىش ئالاھىدە تەكتلىنىدۇ. ئۇلار رېتىلەتنىڭ ئالدىنقى

قىلمايدىغان جەمئىيەتنىڭ تىپىلاق گالامىتى. خۇددى گامبىرىكا جەمئىيەتشۇناسى مارشالنىڭ ئېيتقاندەك: «ئېھتىياج (خەلق)، (گامبا) ۋە جەمئىيەتنىڭ ھالقىغان مۇئەييەنلىكلىرى، تەرەپمۇل نەتىجىلەرنى قارىغاندا، مەۋھۇم كۆچمەرگە بەكرەك ئېتىبار قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى دەپ قارىلىدۇ. خۇددى مارشالنىڭ ئېيتقانىدەك: «ئىقتىسادنى تەسەللىنى ئۈچۈن جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ بولىدۇ».

بەشىنچى، رېتىلەت ئېڭى. ئىقتىسادقا تەسىللىنى جەمئىيەتتە رېتىلەت دۆشەملىشىش دەپ قارىلىپ، ھەمكارلىشىش، ياردەملىشىش ئالاھىدە تەكتلىنىدۇ. ئۇلار رېتىلەتنىڭ ئالدىنقى

قىلمايدىغان جەمئىيەتنىڭ تىپىلاق گالامىتى. خۇددى گامبىرىكا جەمئىيەتشۇناسى مارشالنىڭ ئېيتقاندەك: «ئېھتىياج (خەلق)، (گامبا) ۋە جەمئىيەتنىڭ ھالقىغان مۇئەييەنلىكلىرى، تەرەپمۇل نەتىجىلەرنى قارىغاندا، مەۋھۇم كۆچمەرگە بەكرەك ئېتىبار قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىلى دەپ قارىلىدۇ. خۇددى مارشالنىڭ ئېيتقانىدەك: «ئىقتىسادنى تەسەللىنى ئۈچۈن جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ جەمئىيەتتە كىشىلەر كومپىيۇتېرنىڭ كېتىنىكى ئىقتىسادىغا تۇتۇلۇپ بولىدۇ».

بەشىنچى، رېتىلەت ئېڭى. ئىقتىسادقا تەسىللىنى جەمئىيەتتە رېتىلەت دۆشەملىشىش دەپ قارىلىپ، ھەمكارلىشىش، ياردەملىشىش ئالاھىدە تەكتلىنىدۇ. ئۇلار رېتىلەتنىڭ ئالدىنقى

شەرتى بىراۋىرلاق دەپ قارايدۇ، رېئاللىقتا بولۇشسىز مۇمكىن بولمايدىغان ئوتتۇرىچاق باراۋۇرلۇكنى قوغلىشىدۇ.

رەقىبەت ئىقتىسادقا تۈرتكە بەدىئىيلىقى ئالاھىدە ئادەمنىڭ بارلىق ئىقتىدارى، ئالاھىدە ئادەم. پەقەت رەقابەتنىلا ئادەمنىڭ بارلىق ئىقتىدارى، بوشۇرۇن كۈچى تولۇق قېزىلمايدۇ. ئىقتىسادقا توسالغۇ بەدىئىيلىقى جەمئىيەتتە بولسا، كىشىلەر رەقابەتنىڭ ئەڭ ياخشى ھەمكارلىشىش ئىقتىدارلىرىنى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىدۇ. مالىيە كى، ھەمكارلەتنا بولسا چوقۇم بىر تەرەپ بىر تەرەپكە تىرىشىدۇ. مالىيە كى، ھەمكارلەتنا بولسا چوقۇم بىر تەرەپ بىر تەرەپكە يۆلىنىشلىدۇ، مەسئۇلىيەتسىز قاچىدۇ، تىرىشچانلىقى زور دەرىجىدە كېمەيىپ كېتىدۇ.

گالتۇنچى، ھوقۇق - مەجبۇرىيەت ئېڭى. تېكىشىلىك مەجبۇرىيەتنى ئىدا قىلىش، ئۆزىگىسىنى تونۇش ... دېگەن چاقىر نقلار ئىقتىسادقا توسالغۇ بەدىئىيلىقنىڭ ئالاھىدىلىكى مىلودىسى، ئۇ يەردە مەجبۇرىيەت ھوقۇقتىن بەكرەك تەكتلىنىدۇ، يۇقىرىنىڭ بەكرەك كۆڭۈل بۆلۈدىغىنى پۇقرالىنىڭ ھوقۇقى قانچىلىك كاپالەتكە ئىگە بولىدىمۇ بەھىسەبەن بولۇشتا تېگىشلىلىك، ئەمما بەھىسەبەن بولۇشتا تېگىشلىلىك ئەمەس. ھالبۇكى، بەلكى ئۇلار بولۇشتا تېگىشلىلىك قانداق ھوقۇقلارنى بارۇ دېگەندەك ئەمەس، بەلكى ئۇلار قانچىلىك مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىدىغانلىقى ھۆكۈمىتى ھوقۇقنى ساقلاپ قېلىشنىڭ بىرىڭلىگى بار-يوقلۇقىدا. ئەگەر ئىجتىمائىلىقتى ھۆكۈمىتى ھوقۇقنى شەخسىنىڭ بىرىڭلىگى بار-يوقلۇقىدا. ئەگەر ئىجتىمائىلىقتى ھۆكۈمىتى ھوقۇقنى شەخسىنىڭ بىرىڭلىگى بار-يوقلۇقىدا دەپ قارىساق، ئۇنداقتا ئۇ ھوقۇقنى ئادا قىلىدىغان جاڭگال بولمايدۇ، قېرىندىمۇ دائىم رىسسىدە قالىدىن ئۆزىدان جاڭگال بولمايدۇ، قېرىندىمۇ.

يەتتىنچى، ماۋارىپ ئېڭى. ئىقتىسادقا توسالغۇ بەدىئىيلىقنى ماۋارىپ بىلىمىنى بويلىنىپ بىلىملەرنى ئۆگىتىشنى جەريانىدۇر. ئىقتىسادقا تۈرتكە بەدىئىيلىقتە بولسا، ماۋارىپ، بىلگەن بىلىملەر ئاساسىدا تېخنىكا بىلىمىگەن سالاھىلىرىنى يالىقىتىش جەريانىدۇر. ئىقتىسادقا توسالغۇ بەدىئىيلىقتە كىشىلەرنىڭ مېڭىسى توشقۇرۇلۇشتا تېگىشلىلىك قاچا بولسا، ئىقتىسادقا تۈرتكە بەدىئىيلىقتە يالدۇرۇلۇشتا تېگىشلىلىك مەشىگىلدۇر. تەبىيار قاۋۇل ملەرگە خىلالېلىق قىلىنمايلا قولغا كەلتۈرگەن

دائىر رسىدە قالدىن ئۆزىدان جاڭگال بولمايدۇ، قېرىندىمۇ دائىم رىسسىدە قالىدىن ئۆزىدان جاڭگال بولمايدۇ، قېرىندىمۇ.

يەتتىنچى، ماۋارىپ ئېڭى. ئىقتىسادقا توسالغۇ بەدىئىيلىقنى ماۋارىپ بىلىمىنى بويلىنىپ بىلىملەرنى ئۆگىتىشنى جەريانىدۇر. ئىقتىسادقا تۈرتكە بەدىئىيلىقتە بولسا، ماۋارىپ، بىلگەن بىلىملەر ئاساسىدا تېخنىكا بىلىمىگەن سالاھىلىرىنى يالىقىتىش جەريانىدۇر. ئىقتىسادقا توسالغۇ بەدىئىيلىقتە كىشىلەرنىڭ مېڭىسى توشقۇرۇلۇشتا تېگىشلىلىك قاچا بولسا، ئىقتىسادقا تۈرتكە بەدىئىيلىقتە يالدۇرۇلۇشتا تېگىشلىلىك مەشىگىلدۇر. تەبىيار قاۋۇل ملەرگە خىلالېلىق قىلىنمايلا قولغا كەلتۈرگەن

گىلەس نەتىجىسىدىڭ يۇقىرى بولغانلا ئېرىشىشى، مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈشى ئۇقتىسادقا تۇسالغۇ بەدىئىي ماۋزۇسىدىڭ مۇھىم ئالاھىدە دىققىتى بولسا، گۈمانلىنىش، بېڭىي، مۇخالىپ پىكىر - قارا‌شلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش ۋە ئۆزى رەھبەللەندۈرۈش، ئۇقتىسادقا تۇرتكە بەدىئىيلىكىڭ مۇھىم ئالاھىدە دىققى.

دېمەك، شۇنداق خۇلاسىگە كېلىشكە بولىدۇكى، مەدەنىيەت ئۇقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر مىللەتكە نىسبەتەن مەدەنىيەت قىممەت قارىشىدەكى ئۈزۈخۇن پاسسىپ تەركىبلەرنى چىقىرىپ تاشلاش، ئۇقتىسادىي تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈشتەكى مۇھىم بىر ۋاسىتە.

شۇنداق، شۇزنى قەتئىي ئۇنتۇماسلىقى كېرەككى، مەدەنىيەتكە باغلانغان ئۇقتىسادىي پائالىيەتلا ئەمەس. بۇگۈنكى دۇنيادا ئۇقتىساد بىلەن ھوقۇقشۇناسلىق مۇناسىۋىتى تېخىمۇ بەك زىچلىشىپ كەتتى. ئۇموئومىي ئۇقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر ئۇقتىسادنىڭ ئۆھ ھوقۇقى مۇقەررەر يوسۇندا بىر - بىرىسىنى كۆچەيتىدۇ، بولۇرلىنىڭ مۇناسىۋىتى بىر - بىرى بىلەن ئوڭ ئاناسىپ، بىرى كۆچەيسە، يەنە بىرى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۆچەيىدۇ. ئاخىرلىسا ھەممىگە ئايانكى، ھوقۇق ماھىيەتتە سىياسىي ئۇقۇقۇم بولۇپ،

گىلەس نەتىجىسىدىڭ يۇقىرى بولغانلا ئېرىشىشى، مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈشى ئۇقتىسادقا تۇسالغۇ بەدىئىي ماۋزۇسىدىڭ مۇھىم ئالاھىدە دىققى بولسا، گۈمانلىنىش، بېڭىي، مۇخالىپ پىكىر - قارا‌شلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش ۋە ئۆزى رەھبەللەندۈرۈش، ئۇقتىسادقا تۇرتكە بەدىئىيلىكىڭ مۇھىم ئالاھىدە دىققى.

دېمەك، شۇنداق خۇلاسىگە كېلىشكە بولىدۇكى، مەدەنىيەت ئۇقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر مىللەتكە نىسبەتەن مەدەنىيەت قىممەت قارىشىدەكى ئۈزۈخۇن پاسسىپ تەركىبلەرنى چىقىرىپ تاشلاش، ئۇقتىسادىي تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈشتەكى مۇھىم بىر ۋاسىتە.

شۇنداق، شۇزنى قەتئىي ئۇنتۇماسلىقى كېرەككى، مەدەنىيەتكە باغلانغان ئۇقتىسادىي پائالىيەتلا ئەمەس. بۇگۈنكى دۇنيادا ئۇقتىساد بىلەن ھوقۇقشۇناسلىق مۇناسىۋىتى تېخىمۇ بەك زىچلىشىپ كەتتى. ئۇموئومىي ئۇقتىسادنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر ئۇقتىسادنىڭ ئۆھ ھوقۇقى مۇقەررەر يوسۇندا بىر - بىرىسىنى كۆچەيتىدۇ، بولۇرلىنىڭ مۇناسىۋىتى بىر - بىرى بىلەن ئوڭ ئاناسىپ، بىرى كۆچەيسە، يەنە بىرى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۆچەيىدۇ. ئاخىرلىسا ھەممىگە ئايانكى، ھوقۇق ماھىيەتتە سىياسىي ئۇقۇقۇم بولۇپ،

هالەتتىن قارىغاندا، ئىقتىسادى كۈچلۈك بولغانلارنىڭ مەيلى شەخس بولسۇن ياكى دۆلەت بولسۇن، بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇقىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. بۇنى ھازىرقى دۇنيانىڭ رېئاللىقىدىن كۆرمەك تەس ئەمەس. غەرب ئىقتىسادتا ئەڭ كۈچلۈك، شۇنداقلا بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىتىدىكى يېتەكچى كۈچ، بۇنى ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئىقتىسادى، كۈچلۈك ھەربىي كۈچى بەلگىلىگەن. يەنە بىر جەھەتتىن دۆلەت ئىچىدىكى غايەت زور ئىقتىسادىي گۇرۇھلارنىڭ ھوقۇقىمۇ ئالاھىدە زور بولىدۇ، دۆلەتمۇ ئۇلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىدۇ، ئۇلارمۇ دۆلەتنىڭ سىياسەت بەلگىلىشىگە ئىنتايىن ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىزكى، دۆلەت ئىچىدىكى زور كارخانا، شىركەتلەر دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئېتىبار سىياسەت، تەدبىرلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلار بەھرىمەن بولىدىغان ئەۋزەللىك، ھوقۇق، ئۇلاردىن ئاجىز گۇرۇھلارنىڭكىدىن كەڭ، گازىرچى، لەگپۇڭچى، باققال، ناۋاي دېگەنلەرنى چىرمىۋالغان رەسمىيەتلەر بولسا ساماندەك تولا، دېمەك چوڭ گۇرۇھلارغا ھوقۇق ئۆزلۈكىدىن كەلسە، ئۇششاق تىجارەتچىلەر ئۇنى ئىزدەپمۇ قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ.

ھوقۇق بولسا كىشىلەرنى تېخىمۇ كەڭرى پائالىيەت بوشلۇقى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكىمۇ ئىنتايىن مۇھىم بىر خىل كۆرۈنمەس مەبلەغ بولۇپ، قولىدا پۇلى بار، ئەمما سىياسەت - ھوقۇق ئەۋزەللىكى يوقلار ناھايىتى تېزلا ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكى بارلارنىڭ ئارقىسىدا قېلىشى مۇمكىن. بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيادا ھوقۇق، سىياسەت ئەۋزەللىكى ئىقتىسادنى كۈچەيتىشكە مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، خام ئەشيا ئەۋزەللىكىدىن بەكرەك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ھازىر قاراپ باقىدىغان بولساق، ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ئىقتىسادى ئاجىز ئەللەرگە قارىغاندا ھوقۇق تۈزۈلمىسى جەھەتتە كۆپ ئىلغار، مۇكەممەل

·385· مەۋجۇتلۇق نىملەرگە باغلىق

هالەتتىن قارىغاندا، ئىقتىسادى كۈچلۈك بولغانلارنىڭ مەيلى شەخس بولسۇن ياكى دۆلەت بولسۇن، بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇقىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. بۇنى ھازىرقى دۇنيانىڭ رېئاللىقىدىن كۆرمەك تەس ئەمەس. غەرب ئىقتىسادتا ئەڭ كۈچلۈك، شۇنداقلا بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىتىدىكى يېتەكچى كۈچ، بۇنى ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئىقتىسادى، كۈچلۈك ھەربىي كۈچى بەلگىلىگەن. يەنە بىر جەھەتتىن دۆلەت ئىچىدىكى غايەت زور ئىقتىسادىي گۇرۇھلارنىڭ ھوقۇقىمۇ ئالاھىدە زور بولىدۇ، دۆلەتمۇ ئۇلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىدۇ، ئۇلارمۇ دۆلەتنىڭ سىياسەت بەلگىلىشىگە ئىنتايىن ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىزكى، دۆلەت ئىچىدىكى زور كارخانا، شىركەتلەر دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئېتىبار سىياسەت، تەدبىرلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلار بەھرىمەن بولىدىغان ئەۋزەللىك، ھوقۇق، ئۇلاردىن ئاجىز گۇرۇھلارنىڭكىدىن كەڭ، گازىرچى، لەگپۇڭچى، باققال، ناۋاي دېگەنلەرنى چىرمىۋالغان رەسمىيەتلەر بولسا ساماندەك تولا، دېمەك چوڭ گۇرۇھلارغا ھوقۇق ئۆزلۈكىدىن كەلسە، ئۇششاق تىجارەتچىلەر ئۇنى ئىزدەپمۇ قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ.

ھوقۇق بولسا كىشىلەرنى تېخىمۇ كەڭرى پائالىيەت بوشلۇقى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكىمۇ ئىنتايىن مۇھىم بىر خىل كۆرۈنمەس مەبلەغ بولۇپ، قولىدا پۇلى بار، ئەمما سىياسەت - ھوقۇق ئەۋزەللىكى يوقلار ناھايىتى تېزلا ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكى بارلارنىڭ ئارقىسىدا قېلىشى مۇمكىن. بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيادا ھوقۇق، سىياسەت ئەۋزەللىكى ئىقتىسادنى كۈچەيتىشكە مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، خام ئەشيا ئەۋزەللىكىدىن بەكرەك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ھازىر قاراپ باقىدىغان بولساق، ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ئىقتىسادى ئاجىز ئەللەرگە قارىغاندا ھوقۇق تۈزۈلمىسى جەھەتتە كۆپ ئىلغار، مۇكەممەل

·385· مەۋجۇتلۇق نىملەرگە باغلىق

هالەتتىن قارىغاندا، ئىقتىسادى كۈچلۈك بولغانلارنىڭ مەيلى شەخس بولسۇن ياكى دۆلەت بولسۇن، بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇقىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. بۇنى ھازىرقى دۇنيانىڭ رېئاللىقىدىن كۆرمەك تەس ئەمەس. غەرب ئىقتىسادتا ئەڭ كۈچلۈك، شۇنداقلا بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىتىدىكى يېتەكچى كۈچ، بۇنى ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئىقتىسادى، كۈچلۈك ھەربىي كۈچى بەلگىلىگەن. يەنە بىر جەھەتتىن دۆلەت ئىچىدىكى غايەت زور ئىقتىسادىي گۇرۇھلارنىڭ ھوقۇقىمۇ ئالاھىدە زور بولىدۇ، دۆلەتمۇ ئۇلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىدۇ، ئۇلارمۇ دۆلەتنىڭ سىياسەت بەلگىلىشىگە ئىنتايىن ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىزكى، دۆلەت ئىچىدىكى زور كارخانا، شىركەتلەر دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئېتىبار سىياسەت، تەدبىرلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلار بەھرىمەن بولىدىغان ئەۋزەللىك، ھوقۇق، ئۇلاردىن ئاجىز گۇرۇھلارنىڭكىدىن كەڭ، گازىرچى، لەگپۇڭچى، باققال، ناۋاي دېگەنلەرنى چىرمىۋالغان رەسمىيەتلەر بولسا ساماندەك تولا، دېمەك چوڭ گۇرۇھلارغا ھوقۇق ئۆزلۈكىدىن كەلسە، ئۇششاق تىجارەتچىلەر ئۇنى ئىزدەپمۇ قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ.

ھوقۇق بولسا كىشىلەرنى تېخىمۇ كەڭرى پائالىيەت بوشلۇقى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكىمۇ ئىنتايىن مۇھىم بىر خىل كۆرۈنمەس مەبلەغ بولۇپ، قولىدا پۇلى بار، ئەمما سىياسەت - ھوقۇق ئەۋزەللىكى يوقلار ناھايىتى تېزلا ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكى بارلارنىڭ ئارقىسىدا قېلىشى مۇمكىن. بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيادا ھوقۇق، سىياسەت ئەۋزەللىكى ئىقتىسادنى كۈچەيتىشكە مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، خام ئەشيا ئەۋزەللىكىدىن بەكرەك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ھازىر قاراپ باقىدىغان بولساق، ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ئىقتىسادى ئاجىز ئەللەرگە قارىغاندا ھوقۇق تۈزۈلمىسى جەھەتتە كۆپ ئىلغار، مۇكەممەل

·385· مەۋجۇتلۇق نىملەرگە باغلىق

هالەتتىن قارىغاندا، ئىقتىسادى كۈچلۈك بولغانلارنىڭ مەيلى شەخس بولسۇن ياكى دۆلەت بولسۇن، بەھرىمەن بولىدىغان ھوقۇقىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. بۇنى ھازىرقى دۇنيانىڭ رېئاللىقىدىن كۆرمەك تەس ئەمەس. غەرب ئىقتىسادتا ئەڭ كۈچلۈك، شۇنداقلا بۈگۈنكى دۇنيا سىياسىتىدىكى يېتەكچى كۈچ، بۇنى ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئىقتىسادى، كۈچلۈك ھەربىي كۈچى بەلگىلىگەن. يەنە بىر جەھەتتىن دۆلەت ئىچىدىكى غايەت زور ئىقتىسادىي گۇرۇھلارنىڭ ھوقۇقىمۇ ئالاھىدە زور بولىدۇ، دۆلەتمۇ ئۇلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق قىلىدۇ، ئۇلارمۇ دۆلەتنىڭ سىياسەت بەلگىلىشىگە ئىنتايىن ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىزكى، دۆلەت ئىچىدىكى زور كارخانا، شىركەتلەر دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئېتىبار سىياسەت، تەدبىرلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلار بەھرىمەن بولىدىغان ئەۋزەللىك، ھوقۇق، ئۇلاردىن ئاجىز گۇرۇھلارنىڭكىدىن كەڭ، گازىرچى، لەگپۇڭچى، باققال، ناۋاي دېگەنلەرنى چىرمىۋالغان رەسمىيەتلەر بولسا ساماندەك تولا، دېمەك چوڭ گۇرۇھلارغا ھوقۇق ئۆزلۈكىدىن كەلسە، ئۇششاق تىجارەتچىلەر ئۇنى ئىزدەپمۇ قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ.

ھوقۇق بولسا كىشىلەرنى تېخىمۇ كەڭرى پائالىيەت بوشلۇقى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تۈرتكە بولىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكىمۇ ئىنتايىن مۇھىم بىر خىل كۆرۈنمەس مەبلەغ بولۇپ، قولىدا پۇلى بار، ئەمما سىياسەت - ھوقۇق ئەۋزەللىكى يوقلار ناھايىتى تېزلا ھوقۇق - سىياسەت ئەۋزەللىكى بارلارنىڭ ئارقىسىدا قېلىشى مۇمكىن. بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيادا ھوقۇق، سىياسەت ئەۋزەللىكى ئىقتىسادنى كۈچەيتىشكە مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، خام ئەشيا ئەۋزەللىكىدىن بەكرەك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ھازىر قاراپ باقىدىغان بولساق، ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان ئەللەرنىڭ ئىقتىسادى ئاجىز ئەللەرگە قارىغاندا ھوقۇق تۈزۈلمىسى جەھەتتە كۆپ ئىلغار، مۇكەممەل

مەدەنىيەتتىدىكى ھوقۇق ھەققىدىكى قاراشلاردىن كېلىدۇ. شۇ قوڭۇ ھوقۇقىنى شۇ قاراشلار بويىچە تونۇيدۇ ۋە شۇ بويىچە ئىجرا قىلىدۇ. مەسىلەن، غەربلىكلەر بەلكە شەرقلىقلارنىڭ ھوقۇقى چوڭشەيتىسىدە نۇرغۇن ئىجتىمالىيلىقى مەسىللىلەر بار. مۇقىررۇركى، مىللەتنىڭ ئومۇمىي مىللەي ھوقۇقى چوڭشەيتىسى شۇ مىللەتنىڭ ئومۇمىي مۇجۇتلۇقى ھالىتىگە، مەدەنىيەت تەرەققىياتى، ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ئىنتايىن مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر قوۋمنىڭ شەكىللىنىشىدىكى ھوقۇق ئېڭى بولىدۇ، ھەتتا بەزى جەمئىيەتشۇناسلار مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنىڭ ماھىيەتتە شۇ‌لارنىڭ ھوقۇقى چوڭشەيتىلىرىنى بىلگىلەيدۇ دەپ قارايدۇ، ئەمىلەت سوۋېتلىتىنىڭ «ئارام قوۋۇقى چېكىلگەندە» دېگەن ئەسىردە مۇنداق بىر ئىقلاپلىق بايراقنىڭ بولۇشىغا قارىماي، ئۇ ئەينى ۋاقىتتا ئۇيغۇرلارنى شۇ مەسىلىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆز‌ىنى ھازىرمۇ ئۇنداق قىلمىدى.

دېمەك، بىر ئىقلاپلىقتىن شۇنى كۆرۈۋېلىشتا بولىدۇكى، شۇ ئۇقۇملارنى ئۆزىچىلا ئويلاپ تېپىش ئاسان ئەمەس. ئۇ ئەينى ۋاقىتتا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە ئۇنداق ئىلىم‌لىق ئادەملەر بولمىغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئىلىم‌لىق ئادەملەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشى ۋە ئىجتىھادى ئارقىسىدا بۇ ئىقلاپلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئىلىم‌لىق ئادەملەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشى ۋە ئىجتىھادى ئارقىسىدا بۇ ئىقلاپلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئىلىم‌لىق ئادەملەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشى ۋە ئىجتىھادى ئارقىسىدا بۇ ئىقلاپلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان.

ھوقۇقنى ۋە مەدەنىيەت

بىر قوۋمنىڭ ھوقۇقى چوڭشەيتىسى ئالۋۇلى شۇ خەلقنىڭ كېلەچەك ئۈمىدلىرى بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ ئۆتمۈشىدىكى ئىلىم‌لىق ئادەملەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشى ۋە ئىجتىھادى ئارقىسىدا بۇ ئىقلاپلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئىلىم‌لىق ئادەملەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشى ۋە ئىجتىھادى ئارقىسىدا بۇ ئىقلاپلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئىلىم‌لىق ئادەملەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشى ۋە ئىجتىھادى ئارقىسىدا بۇ ئىقلاپلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرغان.

هوقۇقسىز دەپ قارىغىلان، بىرە دەل ئۈيغۇرلارنىڭ هوقۇقۇنى چۈشەنچىسىگە، ئېڭىغا باغلىق.

ئەمدى هوقۇقنىڭ مەدەنىيەتكە كۆرسىتىدىغان تەسىرىگە كەلسەك، هوقۇق بەدەل ئىنۇ مەدەنىيەتنىڭ قالقىنى، قوغدىغۇچىسى بولۇپ رولىنى ئويناپ، مەدەنىيەت ئەھلىنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىگە ئەھمەل قىلىشىغا، ئۆز مەدەنىيىتىنى ناملىلىن قىلىشىغا ئەركىن كۆندىلىلىق تۈرمۇشتا ئۇيغۇرلىنىڭ ئىزنا، ئىپادىلىرىنى كۆرەلمىگەچكە، تەبىئىيلا ئۆز ئەسلىدىن، مەدەنىيىتىدىن يىلغلىشىغا باشلايدۇ.

ئەمدى يۇقىرىقىلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىھىنىچاقلىغاندا، بۇ ئۇچ خىل مۆچۈتلۈقتە خوجىدى داڭقانلىنىڭ ئۇچ پېۋتىدەڭ مۇھىم رول ئويناپدۇ. بىرى كەم بولسا داڭقان ئۈرە تۇرالمايدۇ.

مەدەنىيەت بىرە جەمئىيەتلىنىڭ كەملىلىگ سىلاھىيىتىنى، مەنىسىنى، مۇزمۇزلىنى شەكىللەندۈرسە، ئىقتىسادە شۇ جەمئىيەتنىڭ ماددىي ئاساسىنى شەكىللەندۈرۈپلا قالماي، مەدەنىيەتنىڭ كۆچلۈڭ تەرىكى بولسىدۇ، هوقۇق بولسا مەركىز جەمئىيەتنىڭ قانۇنلۇق ئىزىزەت - هۆرمىتىنى، باراۋەرلىكنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ.

هوقۇقسىز دەپ قارىغىلان، بىرە دەل ئۈيغۇرلارنىڭ هوقۇقۇنى چۈشەنچىسىگە، ئېڭىغا باغلىق.

ئەمدى هوقۇقنىڭ مەدەنىيەتكە كۆرسىتىدىغان تەسىرىگە كەلسەك، هوقۇق بەدەل ئىنۇ مەدەنىيەتنىڭ قالقىنى، قوغدىغۇچىسى بولۇپ رولىنى ئويناپ، مەدەنىيەت ئەھلىنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىگە ئەھمەل قىلىشىغا، ئۆز مەدەنىيىتىنى ناملىلىن قىلىشىغا ئەركىن كۆندىلىلىق تۈرمۇشتا ئۇيغۇرلىنىڭ ئىزنا، ئىپادىلىرىنى كۆرەلمىگەچكە، تەبىئىيلا ئۆز ئەسلىدىن، مەدەنىيىتىدىن يىلغلىشىغا باشلايدۇ.

ئەمدى يۇقىرىقىلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىھىنىچاقلىغاندا، بۇ ئۇچ خىل مۆچۈتلۈقتە خوجىدى داڭقانلىنىڭ ئۇچ پېۋتىدەڭ مۇھىم رول ئويناپدۇ. بىرى كەم بولسا داڭقان ئۈرە تۇرالمايدۇ.

مەدەنىيەت بىرە جەمئىيەتلىنىڭ كەملىلىگ سىلاھىيىتىنى، مەنىسىنى، مۇزمۇزلىنى شەكىللەندۈرسە، ئىقتىسادە شۇ جەمئىيەتنىڭ ماددىي ئاساسىنى شەكىللەندۈرۈپلا قالماي، مەدەنىيەتنىڭ كۆچلۈڭ تەرىكى بولسىدۇ، هوقۇق بولسا مەركىز جەمئىيەتنىڭ قانۇنلۇق ئىزىزەت - هۆرمىتىنى، باراۋەرلىكنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدۇ.

.387٠ مۆچوڤتلۆق نیملدرگە باغلق

هوقۇقسىز دەپ قارىغىلان، بىرە دەل ئۈيغۇرلارنىڭ هوقۇقۇنى چۈشەنچىسىگە، ئېڭىغا باغلىق.

ئەمدى هوقۇقنىڭ مەدەنىيەتكە كۆرسىتىدىغان تەسىرىگە كەلسەك، هوقۇق بەدەل ئىنۇ مەدەنىيەتنىڭ قالقىنى، قوغدىغۇچىسى بولۇپ رولىنى ئويناپ، مەدەنىيەت ئەھلىنىڭ ئۆز مەدەنىيىتىگە ئەھمەل قىلىشىغا، ئۆز مەدەنىيىتىنى ناملىلىن قىلىشىغا ئەركىن كۆندىلىلىق تۈرمۇشتا ئۇيغۇرلىنىڭ ئىزنا، ئىپادىلىرىنى كۆرەلمىگەچكە، تەبىئىيلا ئۆز ئەسلىدىن، مەدەنىيىتىدىن يىلغلىشىغا باشلايدۇ.

قىسقىسى، مەدەنىيەت ـ سالاھىيەت، ئىقتىسادىي قورال، ھوقۇق قالقىندۇر.

خاتىمە

دۇنيادا مەۋجۇت بولۇشنى، تەرەققىي قىلىشنى ئىستىمەيدىغان قوۋم بولمىسا كېرەك. ھازىر ئاجىز قوۋملەردە شۇنداق بىر روھ بولۇش كېرەككى، ئۇلار بارلىق رومانتىك خىيال، فانتازىيىلىك غايىلەرنىڭ مەستۇ مەستانىلىقىدىن قۇتۇلۇشى، پەقەتلا ئەملىي پائالىيەتنىڭلا ئۆزىنى قۇتقۇزالايدىغانلىقىنى، پەقەت رېئاللىققا دادىل يۈزلەنگەندىلا، رېئاللىقنىڭ سوئاللىرىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرمىغاندىلا(گەرچە بۇ رېئاللىق ئۇلار خالىمىغان رېئاللىق بولسىمۇ)، رېئاللىقتىكى بارلىق ئۆزلىرىگە پايدىلىق ئامىللارنى بايقاپ پايدىلانغاندىلا، ئاندىن مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىشى كېرەك.

غايىە تېكلىمەك قىيىن ئەمەس، ۋەھالەنكى غايىگە يەتكۈزىدىغان ۋاستە ـــ يول تاللىماق بەسىي مۇشكۈلدۇر.

تۇران سودا چەكلىك شىركىتى نەشرگە ئۇيۇشتۇرغان كىتابلار

- ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى داۋالاش
- كارل ۋىتېرنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى
- چىرايلىق ئىملا مەشقى
- مەدەنىيەت توقۇنۇشى
- مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز
- ئىنگلىزچە سۆز بىرىكمىلىرىنى ئىشلىتىش ئۇسۇلى لۇغىتى
- ئىنگلىز تىلى سۆزلۈكلىرىنىڭ مەخپىيىتى
- ھەر خىل مۇھىتتا ئىنگلىزچە سۆزلىشىش

ئالاقىلىشىش تېلېفون نومۇرى: 0903-2024884

تۇران لايىھىلەش مەركىزى تېلېفون نومۇرى:0991-8205391

URL: http://www.buyukturan.com, E-mail: info@ buyukturan.com

·389·

تۇران سودا چەكلىك شىركىتى نەشرگە ئۇيۇشتۇرغان كىتابلار

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى داۋالاش

كارل ۋىتېرنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى

چىرايلىق ئىملا مەشقى

مەدەنىيەت توقۇنۇشى

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز

ئىنگلىزچە سۆز بىرىكمىلىرىنى ئىشلىتىش ئۇسۇلى لۇغىتى

ئىنگلىز تىلى سۆزلۈكلىرىنىڭ مەخپىيىتى

ھەر خىل مۇھىتتا ئىنگلىزچە سۆزلىشىش

ئالاقىلىشىش تېلېفون نومۇرى: 0903-2024884

تۇران لايىھىلەش مەركىزى تېلېفون نومۇرى:0991-8205391

URL: http://www.buyukturan.com, E-mail: info@ buyukturan.com

·389·

تۇران سودا چەكلىك شىركىتى نەشرگە ئۇيۇشتۇرغان كىتابلار

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى داۋالاش

كارل ۋىتېرنىڭ پەرزەنت تەربىيىسى

چىرايلىق ئىملا مەشقى

مەدەنىيەت توقۇنۇشى

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز

ئىنگلىزچە سۆز بىرىكمىلىرىنى ئىشلىتىش ئۇسۇلى لۇغىتى

ئىنگلىز تىلى سۆزلۈكلىرىنىڭ مەخپىيىتى

ھەر خىل مۇھىتتا ئىنگلىزچە سۆزلىشىش

ئالاقىلىشىش تېلېفون نومۇرى: 0903-2024884

تۇران لايىھىلەش مەركىزى تېلېفون نومۇرى:0991-8205391

URL: http://www.buyukturan.com, E-mail: info@ buyukturan.com

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەزىز تۇردى
مەسئۇل كورېكتورى: زۇلەيخا ئەزىز
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: تۇران لايىھىلەش مەركىزى

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز

ئابدۇرۇيىم دۆلەت
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۇرۇمچى رېنىشياڭ مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى : 1168×850 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 12.375 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2003- يىلى 5- ئاي 1- نەشرى
2003- يىلى 5- ئاي 1- بېسىلىشى
تىراژى: 3000 — 1
ISBN7 — 228 — 08025 — 4
باھاسى: 18.70 يۈەن

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەزىز تۇردى
مەسئۇل كورېكتورى: زۇلەيخا ئەزىز
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: تۇران لايىھىلەش مەركىزى

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز

ئابدۇرۇيىم دۆلەت
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۇرۇمچى رېنىشياڭ مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى : 1168×850 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 12.375 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2003- يىلى 5- ئاي 1- نەشرى
2003- يىلى 5- ئاي 1- بېسىلىشى
تىراژى: 3000 — 1
ISBN7 — 228 — 08025 — 4
باھاسى: 18.70 يۈەن

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەزىز تۇردى
مەسئۇل كورېكتورى: زۇلەيخا ئەزىز
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: تۇران لايىھىلەش مەركىزى

مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىز

ئابدۇرۇيىم دۆلەت
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۇرۇمچى رېنىشياڭ مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى : 1168×850 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى : 12.375 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2003- يىلى 5- ئاي 1- نەشرى
2003- يىلى 5- ئاي 1- بېسىلىشى
تىراژى: 3000 — 1
ISBN7 — 228 — 08025 — 4
باھاسى: 18.70 يۈەن